

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ
УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
“АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО
УПРАВЛІННЯ”

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ

Навчальний посібник

За редакцією професора А. М. Михненка

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

4-те видання, перероблене й доповнене

Київ
ДННУ “Академія фінансового управління”
2013

Автори:

А. М. Михненко (кер. авт. кол.) (передмова, 1.1, 1.2, 2.1, 2.2.6, 3.9, 3.10, розд. 5, післямова, термінологічний словник); О. В. Руснак (2.2.5, 3.9); А. М. Мудров (2.2.1, 2.2.2); С. О. Кравченко (3.1, 3.2, 3.4, 3.5, 3.6); В. Ф. Мартиненко (2.3); С. А. Задорожний (2.2.4); Е. М. Макаренко (1.4); М. П. Месюк (3.8, 3.10, термінологічний словник); І. В. Пантелейчук (3.2, 3.7); С. М. Івасенко (2.2.3); В. М. Соловійов (1.3); С. М. Серьогін (3.3); С. С. Серьогін (3.3); А. В. Мазак (3.3); А. В. Кривонос (4.1); С. Л. Котенко (5.1); О. П. Тараненко (5.1); Н. О. Щур (розд. 5).

Рецензенти:

- Н. С. Карпов* – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу Київського національного університету внутрішніх справ;
Ю. Г. Кальниш – доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, завідувач кафедри політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
О. М. Іваницька – доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри управління навчальним закладом, менеджменту та економіки освіти Київського міського педагогічного університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державної навчально-наукової установи
“Академія фінансового управління”
(протокол № 8 від 12 липня 2013 р.)*

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1/11-6339 від 19 липня 2011 р.)*

© Автори, 2013
© Національна академія державного управління при Президентові України, 2013
© ДННУ “Академія фінансового управління”, 2013

ЗМІСТ

Передмова	7
-----------------	---

Розділ 1. КОРУПЦІЯ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

1.1. Передумови корупції в сучасному суспільстві	11
1.2. Історичні витоки корупції	35
1.3. Поняття та сутність корупції	43
1.4. Феномен корупції на сучасному етапі суспільного розвитку	52
<i>Контрольні питання</i>	72

Розділ 2. КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ

2.1. Стан і тенденції боротьби з корупцією в Україні	74
2.2. Нормативно-правовий аспект боротьби з корупцією в Україні	85
2.2.1. Становлення антикорупційного законодавства. ...	85
2.2.2. Нормативно-правове забезпечення антикорупційної діяльності	92
2.2.3. Особливості проявів корупції в правоохоронних органах країн світу	101
2.2.4. Сучасні механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади	109
2.2.5. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції	126
2.2.6. Стан боротьби з корупцією в Україні за період дії нового антикорупційного законодавства	136
2.3. Засади формування регіональних антикорупційних програм	162
<i>Контрольні питання</i>	172

Розділ 3. СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

3.1. Загальні цілі та принципи запобігання і протидії корупції	173
--	-----

3.2. Стратегічні підходи до антикорупційної діяльності	189
3.3. Класифікація механізмів попередження та протидії корупції	198
3.4. Запобігання корупції шляхом виявлення та усунення корупціогенних чинників	214
3.5. Організаційні засади протидії корупції.	233
3.6. Держава та громадянське суспільство у сфері запобігання та протидії корупції.	242
3.6.1. <i>Роль та можливості участі громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції.</i>	242
3.6.2. <i>Співпраця державних органів з громадськістю у запобіганні та протидії корупції</i>	251
3.6.3. <i>Громадський контроль як засіб запобігання та протидії корупції</i>	257
3.7. Формування антикорупційної культури українського суспільства.	262
3.8. Інститути громадянського суспільства та правоохоронні органи України в боротьбі з корупцією: стан і напрями взаємодії	268
3.9. Напрями протидії корупції у сфері державної служби	279
3.10. Зарубіжний досвід протидії корупції: уроки для України	287
<i>Контрольні питання</i>	313

Розділ 4. АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНИЙ ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

4.1. Корупція як системоутворюючий чинник тінізації (криміналізації) національної економіки і відмивання незаконних доходів	315
4.2. Відмивання коштів як соціально-економічне явище. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг	331
4.3. Становлення, сучасний стан і перспективні напрями розвитку міжнародної та національної систем антилегалізаційного фінансового моніторингу	349
4.4. Роль і функції антилегалізаційного фінансового моніторингу в протидії корупції	357
<i>Контрольні питання</i>	368

Розділ 5. ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

5.1. Нормативно-правова база антикорупційної політики	369
5.2. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р.	381
5.3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р.	437
5.4. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15 травня 2003 р.	454
5.5. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 р.	459

5.6. Модельний кодекс поведінки державних службовців від 11 травня 2000 р.	467
5.7. Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI.	477
5.8. Закон України “Про правила етичної поведінки” від 17 травня 2012 р. № 4722-VI.	510
5.9. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI.	516
5.10. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики” від 14 травня 2013 р. № 224-VII.	541
5.11. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією” від 18 квітня 2013 р. № 221-VII.	558
5.12. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X (<i>витяг</i>).	566
5.13. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (<i>витяг</i>). . .	572
5.14. Закон України “Про державну службу” від 17 листопада 2011 р. № 4050-VI (<i>витяг</i>).	590
5.15. Указ Президента України “Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки” від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011.	593
5.16. Указ Президента України “Про деякі питання Національного антикорупційного комітету” від 16 березня 2012 р. № 201/2012.	605
5.17. Указ Президента України “Про Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування” від 25 січня 2012 р. № 33/2012.	608
<i>Контрольні питання</i>	616
Післямова	617
Термінологічний словник	621
Список рекомендованих джерел	625

Передмова

Протистояти корупції і тиранії треба до того, як вони оволодіють нами. Краще взагалі не пускати вовка до кошари, ніж сподіватися, що зможеш вирвати йому зуби і кігті після того, як він туди зайде...

Томас Джефферсон

Серед основних процесів сучасного суспільного розвитку більшість науковців виокремлюють глобалізаційні. Україна як одна з найбільших європейських держав, володіючи великим економічним та геополітичним потенціалом, не може залишатися осторонь світових тенденцій. Однак державним управлінцям, політикам і науковцям необхідно пам'ятати про численні перешкоди, які неодмінно супроводжують такі важливі для суспільства явища. І чи не найнебезпечнішою загрозою розвитку суспільства нині є корупція.

Сьогодні немає жодної країни, де корупція була би повністю викорінена. Жодна із соціально-політичних і економічних систем не мала, не має і не може мати повного імунітету до корупції. Корупція може існувати тривалий час навіть у розвинутих демократичних країнах та у відкритих ринкових економіках. Відмінність полягає не в наявності чи відсутності корупції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі на економічні, соціальні, політичні, правові та інші процеси.

З одного боку, корупція характеризує основні суспільні відносини, здійснювані у державі та суспільстві, з другого – впливає на економіку, політику, право, ідеологію, суспільну психологію тощо. У корупції проявляються неефективність влади, недосконалість важливіших державних і суспільних інститутів. Так, головуючи на засіданні Національного антикорупційного комітету, Пре-

зидент України В. Ф. Янукович наголосив: “Боротьба з корупцією – життєво необхідна справа суспільства, оскільки це явище загрожує національній безпеці та конституційному ладу в Україні”.

В українському суспільстві, на превеликий жаль, міцніють стереотипи толерантності щодо корупції та злочинності, пов’язаної з нею. У масовій свідомості формується думка, що корупційні злочини не завдають значної шкоди суспільству, тому певні верстви населення обирають не правові, а корупційні шляхи вирішення повсякденних проблем. Чесний чиновник часто не влаштовує ні населення загалом, ні підприємців як його найактивнішу частину. Протягом останніх років проблема корупції стала чи не найнагальнішою серед тих, що хвилюють громадян і перешкоджають економічному поступу країни.

Багато українців розглядають корупцію як механізм прискорення розв’язання власних проблем. Зазвичай громадяни, стикаючись із нею, не намагаються відстоювати власні права, оскільки впевнені, що чиновники знайдуть безліч прийомів для отримання хабара. Толерантне ставлення суспільства до цього явища пояснюється тим, що більшість українців не усвідомлюють справжнього масштабу корупції та її наслідків. Як наслідок, сформувався такий небезпечний феномен, як “корупційна культура”.

За різними оцінками, до 6,5 % середньорічних доходів підприємці в Україні витрачають на хабарі посадовим особам. Експерти Світового банку оцінюють річну суму хабарів в Україні на рівні двомісячного торгового обороту країни. Багато наших співвітчизників вважають, що страждають від хабарництва тільки ті громадяни, які безпосередньо контактують із чиновниками, вирішуючи певні проблеми. Це так звана пряма корупція.

Існує також опосередкована корупція, коли у вартості більшості товарів закладена так звана корупційна складова в розмірі 10–12 % їх ціни. При купівлі квартири або іншої нерухомості корупційна складова сягає більше ніж 15 % вартості об’єкта. Опосередкована корупція торкається всіх громадян.

Безсумнівно, основний внесок у розвиток корупції зробило загальне падіння моралі. Це падіння, що розпочалося до так званої перебудови, було пов’язане з розчаруванням у комуністичних ідеалах і посиленням культури споживацтва (а до того – руйнуванням релігії). Власне, сам комунізм уже трактувався як споживчий рай і головні претензії, висловлені до соціалістичного ладу, стосувалися того, що він не міг забезпечити гідний

рівень споживання. Задовольнити ідеалістів “реальний соціалізм” теж не міг, оскільки загруз у щоденній брехні і геронтократії.

Таким чином, зважаючи на аналіз ситуації, визначимо основні проблеми, що породжують високий рівень корупції в Україні:

1. Системність, функціональність корупції та толерантність до неї в суспільстві. Поширення корупційних способів вирішення політичних, економічних і соціальних питань та правових спорів дає змогу зробити висновок про системність і функціональність корупції в усіх сферах державного і суспільного життя, навіть про формування такого феномену, як “корупційна культура”.

2. Правовий нігілізм і недієвість принципів верховенства права. Корупція на рівні формування органів державної влади, розроблення та реалізації управлінських рішень перестає бути видом девіантної поведінки, набуваючи характеру суспільної норми та перетворюючись на своєрідний інструмент державного управління. Це підриває легітимність владних інституцій, провокує подальше поширення корупції на нижчих рівнях управління, сприяє утвердженню в суспільстві правового нігілізму та невіри в дієвість принципу верховенства права.

3. Відсутність вагомих результатів антикорупційної політики. Темпи поширення корупційних дій у країні свідчать, що зусилля держави в цій сфері не забезпечують відчутних результатів, а окремі точкові заходи не дають підстав для висновку про адекватність боротьби з цією суспільною загрозою. Ефективність антикорупційних рішень, що приймаються на вищому державному рівні, знижується внаслідок їх свідомого блокування чи ігнорування. В Україні корупція має унікальну здатність легко й швидко пристосовуватися до змін у державі та суспільстві.

4. Пасивність інститутів громадянського суспільства. Відсутність потужних антикорупційних громадських організацій загальнонаціонального рівня, які б ефективно займалися проблемами запобігання та протидії корупції і були би впливовими партнерами органів державної влади, знижує ефективність антикорупційної боротьби. Цю ситуацію погіршує фактор “корупційної лояльності” інститутів громадянського суспільства. Значна частина населення вважає корупційну поведінку цілком виправданою. Громадяни, які стикалися з корупцією, зазвичай не намагаються відстоювати власні права в законний спосіб через упевненість, що такі спроби будуть марними.

Однак було б неправильно вважати, що корупція є проблемою лише певних країн, зокрема України. Це глобальне явище, яке було завжди і

всюди. Навряд чи можна його викоринити цілком, проте важливим є рівень поширеності, який слід намагатися знизити до мінімального. Поширення корупції стає реальною загрозою міжнародній демократії та міжнародній безпеці. ООН, інші міжнародні організації проводять із зазначених питань симпозиуми, конгреси та конференції фахівців, глави держав і парламентів шукають спільні шляхи подолання цього зла. Саме завдяки спільним діям усіх країн можна сподіватися на реальне обмеження впливу організованої злочинності та корупції на демократичні принципи світової спільноти.

Тому, розуміючи всю небезпеку корупційних проявів та усвідомлюючи всю багатогранність обраної проблематики, авторський колектив навчального посібника пропонує свій підхід до вивчення історико-теоретичних та практичних аспектів боротьби з корупцією і визначення основних напрямів формування й реалізації антикорупційної політики.

Крім того, автори досліджують передумови виникнення цього суспільно небезпечного явища, вивчають його сутність і особливості, а аналізують стан корупції в Україні. Навчальний посібник містить комплекс основних нормативно-правових актів, що матиме практичну користь при вивченні законодавчої бази, спрямованої на протидію корупційним проявам, словник основоположних термінів та понять, що дасть змогу ознайомитися з термінологією, притаманною саме сфері антикорупційної діяльності.

Колектив авторів сподівається, що посібник буде корисним для слухачів Національної академії державного управління при Президентові України, студентів інших вищих навчальних закладів України, державних службовців, політиків, підприємців, молоді й сприятиме формуванню у читача негативного ставлення до корупції та практичних навичок боротьби з нею, що екстраполюватиметься в подальшому на все життя.

*З повагою, керівник авторського колективу – д. і. н., професор
А. М. Михненко*

Корупція як суспільне явище

1.1. ПЕРЕДУМОВИ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проведення аналізу корупції, як системного явища, необхідно починати із з'ясування її факторів, які виступають підґрунтям корумпованих суспільних відносин. Самі фактори (детермінанти) утворюють цілісну систему, яка зумовлює вплив на вчинення протиправних діянь. Причому одні з них є безпосередніми причинами корупційних діянь, другі впливають опосередковано на їх вчинення, треті створюють сприятливі політичні, економічні, психологічні умови як для вчинення конкретних корупційних діянь, так і для існування корупції як явища.

Таким чином, можна сказати, що вказані фактори сприяють появі та розвитку чинників, які виступають детермінантами корупційних діянь – вони обумовлюють виникнення безпосередніх причин та умов корупційних діянь. У кримінологічній науці фактори, які функціонують на загальносоціальному рівні і створюють сприятливий для корумпування суспільних відносин фон, визначають як соціальні передумови корупції.

Таку точку зору поділяють провідні вітчизняні дослідники корупції – М. Мельник, А. Закалюк. З ними погоджується І. Даньшин, який під факторами корупції визнає явища, процеси, чинники, які здійснюють будь-який детермінуючий вплив на корупцію, обумовлюючи корупцію як явище та породжуючи її конкретні прояви.

Залежно від характеру детермінуючого впливу на корупцію, фактори корупції поділяються на соціальні передумови корупції, причини та умови корупційних діянь.

Соціальні передумови корупції – це соціальні, економічні, політичні, правові та інші процеси і явища, які існують на загальносоціальному рівні, у тому числі у формі соціальних суперечностей, і не маючи своєчасного і належного вирішення, створюють детерміністичне підґрунтя корупції. Вони зумовлюють виникнення та розвиток чинників, що стають безпосередніми причинами та умовами корупційних діянь.

Причини та умови корупційних діянь – це чинники, які, перебуваючи у прямому причинному зв'язку з корупційним діянням, породжують їх чи сприяють їх вчиненню.

Зазначені фактори постійно взаємодіють, тому їх роль може з часом змінюватися. Так, соціальні передумови корупції при взаємодії на загальносоціальному рівні, викликають інші небажані для суспільства явища, які відіграють зумовлюючу роль або набувають форми безпосередніх причин та умов.

І навпаки, чинники, які виступають безпосередніми причинами та умовами корупційних діянь, при значному поширенні можуть перетворюватися на загальносоціальні процеси та явища, бути основою виникнення інших чинників корупції, тобто набувати форми соціальних передумов.

Слід зазначити, що фактори (соціальні передумови) корупції поділяються на ті, які властиві: усім державам; переважно державам певного типу і рівня розвитку; безпосередньо конкретній державі (Україні).

Наприклад, у Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки соціальні передумови корупції структуровані у дві групи.

До передумов першої групи були віднесені такі детермінанти корупції:

- відсутність стратегії формування нового суспільного ладу;
- наявність значних залишків старої командно-адміністративної системи;
- виникнення фінансово-промислових кланів, які тісно пов'язані з державним апаратом і прагнуть розв'язувати через нього свої проблеми;
- масова зміна законодавчих норм;
- послаблення контролю за їх виконанням.

До передумов другої групи були зараховані:

- декларативність багатьох реформаторських намірів;
- помилки при проведенні масової приватизації державного майна;

- криміналізація економічних та інших соціальних відносин внаслідок недосконалої податкової політики;
- низька ефективність праці правоохоронних органів по запобіганню корупції;
- деформація моральних цінностей як у суспільстві, так і серед державних службовців;
- відсутність науково обґрунтованої антикорупційної політики.

Отже, виходячи з зазначеного, фактори корупції перебувають у постійній взаємодії, тому такий поділ соціальних передумов є умовним. Доцільність виділення соціальних передумов корупції поряд з безпосередніми причинами та умовами корупційних діянь пов'язана зі складністю та багатогранністю такого явища, як корупція. Корупція є продуктом багатьох суспільних процесів з притаманними їм законами розвитку. Але пряме запозичення зарубіжного досвіду антикорупційної діяльності, як ми бачимо, не дало помітних позитивних результатів. Тому тільки з урахуванням та аналізом глибинних аспектів корупції, а ними є суспільні передумови, з'явиться реальна можливість розробки правильної стратегії та тактики протидії вітчизняній корупції.

Багатоманітність проявів суспільного життя зумовляє різні сфери поширення суспільних передумов корупції. Серед найбільш важливих можна виділити: ідеологічну; політичну; економічну; правову; організаційно-управлінську; морально-психологічну.

За тривалий період пріоритет у державній антикорупційній політиці віддавався більш жорсткому покаранню винних у вчиненні корупційних діянь. Причому особливу увагу приділяли правовій сфері, регулюванню економічних відносин та управлінської діяльності. Але досвід показав, що більшість законів та підзаконних актів, спрямованих на боротьбу з корупцією, на практиці не дали позитивних результатів.

Тому, на наш погляд, одним із найважливіших питань, яке повинно стояти на порядку денному, є розробка ідеології державотворення, оскільки без цього неможливо створити ефективну політичну систему та консолідувати суспільство для вирішення загальнонаціональних завдань, однією з яких є зниження рівня корупції в Україні.

Лише проаналізувавши та усунувши політичні, ідеологічні та морально-психологічні передумови корупції ми зможемо поставити реальні цілі та розробити ефективні шляхи їх досягнення. На нашу думку, без застосування наукового комплексного підходу до розробки та реалізації

державної антикорупційної політики усі правові та економічні заходи будуть приречені на поразку.

Політичні та ідеологічні передумови корупції. Основною умовою поступального економічного, соціального та духовного розвитку суспільства є функціонування стабільної політичної системи в Україні. Більшість дослідників корупції в Україні, аналізуючи вплив політичних факторів, констатують, що саме ця частина соціальних передумов переважно становить детерміністичне підґрунтя для корупції в сучасний період. Серед них можна виділити найбільш вагомі:

- прорахунки в політиці реформування української держави і суспільства (помилкова ідеологія реформ);
- гальмування назрілих політичних процесів, що призвело до незавершеності формування політичної системи та повільного розвитку політичної структури й свідомості суспільства;
- політичну нестабільність, яка проявляється у нестабільності існуючих політичних інститутів;
- дисбаланс функцій та повноважень гілок влади;
- нерішучість і непослідовність у проведенні суспільних перетворень;
- безсистемне і нерішуче впровадження демократичних засад у різні сфери суспільного життя;
- відсутність ефективного парламентського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади, у тому числі керівників правоохоронних структур;
- брак належної політичної волі щодо системної протидії корупції;
- недостатню визначеність, непослідовність і неналежну наукову обґрунтованість антикорупційної політики;
- відсутність співпраці між державними органами і незалежними громадськими формуваннями з метою активізації громадськості на боротьбу з корупцією.

Аналізуючи стан політичної системи України на сучасному етапі, можна сказати, що здійснюється перехід від авторитарно-тоталітарного суспільного устрою до демократичної правової держави. Дослідники відводять на ці перетворення різні терміни, які умовно можна поділити на три етапи:

- I етап – фундаментальні зміни усталених політичних і економічних структур;
- II етап – розвиток і закріплення демократичних процесів, зміцнення економічних інститутів, стабілізація виробництва;

III етап – політична консолідація суспільства як неодмінна умова економічного піднесення.

Україна завершила початковий етап перехідного періоду – проголошення незалежності, визнання світовою спільнотою та набуття атрибутів держави і перейшла до етапу розвитку демократичних процесів. Але реалії політичного життя показують невизначеність щодо ключових питань розвитку нашої держави.

За таких умов ефективна боротьба з корупцією стає проблематичною через те, що значна частина зусиль влади спрямовується на утримання ситуації, а не на суттєву її зміну. Складність нинішнього політичного й економічного становища пояснюється також тим, що владі доводиться не тільки мати справу з тим, що дісталось у спадщину від радянської адміністративної системи, а й виправляти серйозні помилки управлінських рішень та неефективних дій, допущені за останні роки.

Найбільша помилка влади в перші роки незалежності, як вважають більшість дослідників, полягала в тому, що в основу економічних реформ був закладений принцип пріоритету приватних інтересів. Це порушило рівновагу між суспільними та приватними інтересами не тільки в економічній, а й у політичній, соціальній, правовій та ідеологічній сферах. Декілька років країна розвивалася в ейфорії лібералізму, який передбачає обмежене втручання держави в усі сфери життя. Внаслідок цього більшість населення України існує на межі бідності, а незначний його прошарок став надто багатим за рахунок перерозподілу колишньої колективної власності. Такий рівень диференціації доходів різних соціальних груп відповідає рівню, який був у країнах Заходу в останній третині XIX ст. і давно вже перевищив критично допустимий рівень суспільної стабільності. Надії на формування середнього класу, який би став гарантом та основою стабільної політичної системи, не справдилися. Не сприяє покращанню ситуації в державі наявність великої кількості політичних партій і розпорошеність суспільства. Тим більше, що переважна їх кількість не масові, а кадрові, і створюються або перед виборними кампаніями, або для захисту інтересів окремих груп та кланів. Було б доцільно, якби у нас, як в інших цивілізованих країнах, існувало дві – три партії, а не 198 чи більше. Одна партія – консервативна, друга – прогресивна (демократична, ліберальна, соціалістична), а з метою запобігання відхиленням “правого” і “лівого” спрямування діяв би “страхувальний” блок партій центристської орієнтації. З іншої точки зору процес формування партій повинен іти еволюційним шляхом і заслуговує

на увагу думка професора В. Князева про те, що не треба штучно формувати багатопартійність, історія та успішні соціально-економічні реформи все розставляють на свої місця.

Важливим компонентом політичної системи є політична культура суспільства. Розвиток правової держави, зниження впливу корупції на суспільство, побудова громадянського суспільства зумовлюються наявністю не лише інституційних, правових, соціально-економічних засад. Часто однакові за формою, структурою побудови соціально-політичні інститути по-різному діють у різних країнах. В одних країнах – це ефективні органи управління, які користуються підтримкою населення, а в інших – все навпаки. Наукові дослідження у східноєвропейських країнах, у тому числі в Україні, дали підстави для висновків, що демократична політична культура є одним із важливих факторів формування і функціонування громадянського суспільства. В Україні проблема формування політичної культури суспільства стоїть дуже гостро, що зумовлено ускладненням політичного життя у перехідний період і підвищенням інтересу населення до політичних подій і явищ в умовах розширення демократичних процедур, тобто надмірна “заполітизованість”.

Дискусія, яка ведеться останнім часом навколо форми правління в Україні, ще раз підкреслила важливість політичної культури у функціонуванні суспільства. Американські дослідники Г. Алмонд і С. Верба стверджують, що для стабільного та ефективного демократичного розвитку потрібно дещо значно більше, ніж формальний набір демократичних урядових інституцій та норм права. Такий розвиток, на їхню думку, залежить від політичної культури. Якщо вона неспроможна підтримати демократичну систему, то її шанси на успіх незначні. Що являє собою політична культура? Політична культура суспільства – це комплекс цінностей, норм, установок, переконань, орієнтацій і символів, які їх супроводжують, що є загальноприйнятими, слугують упорядкуванню політичного досвіду і регулюванню політичної поведінки всіх членів суспільства. Політична культура – це одна з підсистем загальної культури суспільства, тому на її формування впливають інші складові цієї системи, а саме: економічні, правові, управлінські, моральні, етнонаціональні, релігійні. При цьому на неї діє низка інших факторів.

Відповідно до досліджень науковців, можна виділити найважливіші: – історичний і політичний досвід суспільства, який залежить від етноконфесійного складу населення, своєрідності природних умов регіону і традиційних міжнародних зв'язків регіону;

- політична система суспільства, її інститути, взаємозв'язки між ними та громадянами;
- соціальна структура суспільства, наявність великих соціальних груп і класів, суперечності між ними;
- особливості політичної діяльності соціальних груп і представництва ними своїх суспільних інтересів, а також рівень опозиції їм;
- рівень відчуження громадян від влади, який завжди присутній, незалежно від рівня демократичності суспільства;
- народний світогляд, релігійні переконання, менталітет.

Єдність політичної культури суспільства – важлива складова стабільності суспільства. За такої умови в суспільстві може бути досягнуто єдине розуміння і домовленість щодо стратегії його розвитку, громадяни будуть добровільно дотримуватися “правил гри”, політичні інститути – ефективно функціонувати. Там, де спільна політична культура відсутня, усі демократичні перетворення, лібералізація неминуче призводять не просто до централізації, а до ослаблення політичних інститутів, руйнації політичної системи, виникнення осередків різних чвар та конфліктів.

Важливим показником політичної культури суспільства є політична участь, характер і структура участі громадян у суспільному житті, що дає можливість виділити три типи політичних культур:

- патріархальна (провінціалістська);
- підданська (пасивна, згодницька або примирлива);
- партиципаторна, активістська (політична культура участі).

Однак, на думку більшості науковців, у чистому вигляді такі типи майже не зустрічаються. Вони співіснують одночасно, не витісняючи один одного. І притаманність демократичній політичній системі лише активістської політичної культури не є обов'язковою умовою. Для цієї системи характерна “громадянська культура”, змішана політична культура з домінуванням її третього типу. Це протилежність аполітичності, активна, свідома, добровільна участь індивіда у справах політичного суспільства; відчуття себе громадянином держави, повноцінним членом суспільства.

Вітчизняні труднощі на шляху демократичних перетворень суспільства зумовлені, поряд з іншими чинниками, відсутністю політичної культури демократичного типу – “громадянської” політичної культури. Життя показує, що переважна частина населення України думає і діє за стереотипами підданської політичної культури, яка складалася за радянських часів.

Сучасній політичній культурі України, на думку вчених, властиві: відчуження більшості населення від влади; політико-правова неграмот-

ність; надмірне покладання на державу; зростання незадоволення соціально-економічними умовами життя; великі сподівання на лідера, здатного змінити ситуацію. Для отримання більш повної картини варто додати до цього цінності, які характеризують менталітет нашого народу: індивідуалізм, традиціоналізм, прагнення до стабільності. Відсутність на сьогодні в українському суспільстві загальноприйнятих суспільно-політичних цінностей і цілісної системи соціалізації населення робить процес формування громадянської політичної культури досить складним і проблемним. На сьогодні ми маємо поділ суспільства за майновим станом, за географічними й історичними ознаками на Захід та Схід, не-виразність політичної системи і відсутність стратегії її розвитку, що суттєво ускладнює формування хоча б мінімального набору спільних політичних цінностей і норм.

Крім того, різні соціальні групи та політичні сили часто мають протилежні громадські і політичні норми, установки, цінності, що призводить до усвідомлення політичної реальності через систему координат – “комуніст – націоналіст”, “демократ – бюрократ”, “свій – чужий”, “чорне – біле” і т. ін. Все це необхідно враховувати владі при розробці планів реформування суспільства і політичної системи.

Як показує досвід розвитку сучасних цивілізованих держав, політичну стабільність у суспільстві можна досягти не тільки за рахунок вдалих соціально-економічних перетворень, а й шляхом формування зрілого громадянського суспільства. Тим більше, що в цьому ми маємо історичний досвід. Зокрема, поразка визвольного руху 1917–1920 рр. не в останню чергу була зумовлена слабкістю політичних партій, їх неготовністю взяти відповідальність, невисоким рівнем політичної культури “середніх верств населення”, відсутністю національної свідомості у інтелігенції. Можна знайти підтвердження цієї думки у “Листах до братів-хліборобів” В. Липинського. Тому універсальні доктрини більшовиків, підкріплені привабливими соціальними обіцянками, виявилися сильнішими, ніж національні ідеали.

Нинішня політична система за умов соціально-економічної стагнації і браку позитивних зрушень виявилася неефективною для виходу країни з кризи. Вичерпується мобілізаційний потенціал “рятівної демократії”. Тому на порядок денний висувається вимога переходу від “керованої демократії” до перманентного демократичного режиму правління. Це і є сутністю третього етапу становлення політичної системи в Україні.

Серйозною помилкою української політичної думки є неувага до формування гуманістичної політики і, зокрема, ідеологічно-інформаційного забезпечення державотворчого процесу і реформаторського курсу.

Це повною мірою стосується проблем боротьби з корупцією та формування концептуальних засад антикорупційної політики. Наприклад, у другому розділі Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки її автори не знайшли місця для аналізу ідеологічних передумов корупції. Лише в передумовах вказано на “відсутність тривалий час політичної та економічної стратегії формування нового суспільного ладу”. Але досвід високорозвинутих країн світу наочно показує, що без опори на дух нації, на національну ідею як основу самоусвідомлення нації, неможливо здійснити успішне будівництво держави. Законодавець, зазначав Ш. Монтеск’є, повинен пристосуватися до народного духу, оскільки цей дух не суперечить принципам правління, бо краще за все ми робимо те, що робимо вільно і у згоді з нашим природним генієм.

Якщо взяти сферу інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби з корупцією, то названа Концепція передбачала створення цілої системи інформування населення і суб’єктів боротьби з корупцією про стан, динаміку і потреби протидії корупції в Україні. Зовсім інша ситуація спостерігається у сфері ідеологічного забезпечення як у цілому державотворчого процесу, так і протидії корупції. Відсутність ідеології, на основі якої кожен громадянин і державний службовець знав би контури майбутньої держави, дестабілізуюче діє на суспільство, породжує його розкол, що на думку Є. Марчука та інших авторів, опосередковано сприяє корумпованості влади. Положення ст. 1 Конституції України про те, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава”, зовсім не знімає з порядку денного питання про розробку ідеологічних основ розвитку держави, визначення її національної ідеї.

Український дослідник М. Мельник, аналізуючи фактори корупції в Україні, торкнувся ідеологічних аспектів цієї проблеми. Але він акцентував увагу лише на проблемі формування ідеології державної служби. Формування принципів і цінностей державної служби має бути визнано одним із найбільш актуальних завдань у сфері державного будівництва, оскільки основу поведінки будь-якої особи, у тому числі державного службовця, становлять саме моральні принципи, підкреслює він. Звичайно, не можна не погодитися з цією слушною думкою, але необхідно додати, що ця проблема є значно ширшою і стосується не тільки державних службовців, а й суспільства в цілому.

З часу проголошення незалежності України перед державою об'єктивно постала проблема національної самоідентифікації, яка потребує насамперед визначення основного принципу життєдіяльності нації (національної ідеї), стратегічної мети історичного розвитку, шляхів і способів досягнення поставлених цілей, основних соціальних і політичних сил, спроможних виступити носієм національного інтересу. Сама національна ідея повинна мати відповіді на найскладніші питання: задля чого існує нація, як вона повинна розвиватись серед інших спільнот?

Основними завданнями української ідеології, на думку доктора філософських наук П. К. Ситника, мають стати такі:

- на основі об'єктивної наукової картини дійсного стану суспільного життя та наявних панівних інтересів визначити стратегічну мету суспільного розвитку на нинішньому історичному етапі;
- відшукати засоби та шляхи здійснення наміченої стратегічної мети;
- визначити суб'єкти (соціальні та політичні сили), спроможні реалізувати стратегічну мету;
- створити конкретну політичну програму суспільних перетворень відповідно до поставленої мети;
- розробити механізм політичної боротьби за реалізацію намічених перетворень (тобто стратегію і тактику);
- запропонувати найбільш ефективні способи впливу на масову свідомість (просвітницькі заходи, агітація, пропаганда, спеціальні інформаційні операції тощо);
- консолідувати усі зацікавлені соціально-політичні сили, спрямувати їх активність на виконання програмних цілей.

Головними є перші три завдання, решта, по суті, похідні від них. Незважаючи на великий історичний досвід боротьби за незалежність і гостру потребу в концепції національного розвитку, Україна ще не розробила свою ідеологічну доктрину. Більше того, багато політиків, вчених, вищих посадовців висловлюють сумніви щодо доцільності вироблення загальнонаціональної ідеологічної платформи. На нашу думку, це зумовлено спільним радянським минулим. Тотальна ідеологізація усіх сфер життя за часів СРСР, після розпаду Союзу викликала і дотепер викликає негативне ставлення до будь-якої ідеології взагалі. Пліуралізм та деідеологізація, які були проголошені на початку 1990-х років, обернулися виворотом найгіршого варіанта ідеології – ідеології некритичного насліду-

вання, запозичення чужого досвіду – в поєднанні з досить сильною інерцією радянського стереотипу мислення і дії.

Крім того, слід зазначити, що у середині 1990-х років у політичному житті України поширення набули ідеї лібералізму, які знайшли закріплення у Конституції 1996 р. Однак ми запозичили те, від чого розвинуті країни світу стали відходити або піддавали суттєвій корекції ще у 60–70-ті роки ХХ ст.

Досвід незалежності засвідчив, що спроби запровадження унітарної світоглядної системи опиняються на перехресті відмінностей між східними та західними регіонами України (історичний досвід державності, наявність напружених міжконфесійних відносин, проблеми розвитку мов, культур та інформаційного простору, різний ступінь соціально-економічного розвитку областей, небажання еліт іти на діалог та поступатися своїми політичними та фінансовими інтересами). Значною мірою на цей процес впливає необхідність визначення основних пріоритетів у зовнішній політиці. До об'єктивних та суб'єктивних факторів, які зумовляють суспільну потребу у формуванні державної ідеології, на нашу думку, необхідно додати такі:

- по-перше, у зв'язку з тим, що більша частина населення вражена економічною і соціальною кризою, необхідна ідеологія, яка б виконала психотерапевтичну функцію, посиливши мотивацію та прагнення до гідних умов життя;
- по-друге, в сучасному українському суспільстві швидкими темпами відбувається розкол на два протилежних войовничо налаштованих один на одного табори: з одного боку – бідні верстви населення, які становлять основну частину суспільства, з другого – незначна кількість непомірно багатих українців;
- по-третє, протягом радянських часів у більшості населення України склався певний ідеологізований соціальний генотип. До того ж радянській ментальності притаманне тяжіння до ідеологічних цінностей і норм;
- по-четверте, посилюється державна потреба в ідеології, яка виявляється у необхідності опори державного будівництва на інститути громадянського суспільства;
- по-п'яте, багато соціальних, політичних, економічних та духовних інститутів нашого суспільства перебувають у стані деградації та дезорієнтації. Процес деінституціалізації загальнолюдських інсти-

тутів з кожним роком стає більш відчутним. Ідеологія потрібна як засіб їх системного оновлення та адаптації;

- по-шосте, Україна переживає винятково важливий період історії, коли відбувається усвідомлення не тільки історичного минулого, а й того, що ми суттєво відстаємо від розвинутих країн. Україна є аграрно-індустріальною державою з розвинутим гірничо-металургійним комплексом, а передові народи, пройшовши декілька науково-технічних і технологічних революцій, увійшли у постіндустріальне інформаційне суспільство. Тому перед нами стоїть проблема вибору варіанта моделі і темпів суспільного розвитку. Або ми за короткий історичний період одного покоління наздоганяємо інші народи, або, увійшовши у Європу, стаємо її задвір'ям. Вибір першого варіанта потребує розвинутого ідеологічного комплексу, для другого – досить плюралізму;
- по-сьоме, ідеологія потребує інтелектуального потенціалу, бо вона виступає особливою формою виявлення інтересів національної еліти, її творчих інновацій. Можна додати, що не треба огульно відкидати все радянське. Все краще, що проявили наші народи в суворі воєнні часи, у процесі відбудови народного господарства, освоєння Сибіру та цілинних земель, необхідно було зберегти та прищепити наступним поколінням. На жаль сталося навпаки. Втративши ідеологію як регулятивний елемент суспільної свідомості наше суспільство стало нагадувати хвору людину.

Отже, ми бачимо потребу у новій ідеології, яка би виступила потужним фактором консолідації українського суспільства. На думку багатьох вчених, це і є центральною проблемою української ідеології – консолідація нації, пошук спільного для всіх громадян принципу життєдіяльності, економічних, соціальних, політичних і духовних засад співпраці кожного з усіма задля загального прогресу.

Ключовим елементом ідеологічної системи державотворення України має стати українська національна ідея. Вона є збуджуючим ферментом оновлення суспільства, соціального процесу боротьби за збереження своєї етнічної самобутності. Вона досягає довершеності тоді, коли на її основі нація здатна усвідомити свою політичну мету та побудувати суверенну, демократичну, національну державу.

Тож якою повинна бути національна ідея? Звичайно, якщо не замикатись у вузьких рамках націоналізму, то можна стверджувати, що за змістом вона має бути інтегративною. Нам належить синтезувати кращі досягнення зарубіжної суспільно-політичної думки з вітчизняними теоріями

ми, урахувати як свій історичний досвід, так і досвід інших народів у справі націотворення. Демократичні перетворення, які відбуваються в нашому суспільстві, потребують демократизації і самої концепції національної ідеї, її подальшого розвитку і трансформації до потреб сьогодення. На думку професора М. Пірен, демократизація сучасної української ідеї повинна передбачати: підвищення її конструктивної ролі щодо запобігання та нейтралізації міжетнічних конфліктів з тим, щоб формувати суспільну атмосферу на засадах довіри етнополітичних суб'єктів один до одного; створення умов для ефективного розвитку поліетнічного простору України; впровадження політичного плюралізму, поваги, толерантності до всіх етнічних груп у країні; перегляд державно-громадянського ставлення до націоналізму в контексті критичного підходу до нього замість його виправдання чи осуду; уведення в коло національних інтересів потреб інноваційного пошуку в системі державотворення тощо.

Крім того, у системі принципів української національної ідеї важливу роль повинен відігравати патріотизм. Він має стати невід'ємною складовою свідомості кожного громадянина багатонаціональної Української держави незалежно від етнічного походження. З приводу актуальними є слова Дж. Кеннеді, звернені до співвітчизників: "Перш ніж запитати, що зробила для тебе твоя країна, запитай себе, що ти зробив для неї". Щоб національна ідея стала реальною справою, вона повинна вмщувати процес психологічного хотіння бути достойною нацією, окрім складових політики та економіки державотворення, але так само нема нації, коли це хотіння не реалізується в матеріальних формах держави.

Враховуючи викладене, на нашу думку, саме цього і недостатньо в сучасному українському суспільстві. Цей психологічний фактор об'єднує три нерозривних складові соціальних передумов (політичну, ідеологічну та морально-психологічну) корупції і показує їх взаємовплив. Численні поразки українського народу в історичному минулому у здобутті незалежності і побудови власної держави наклали відбиток на його політичну і правову правосвідомість. Байдужість до загальнонаціональних інтересів більшості населення України стала серйозною перешкодою для залучення його у політичний процес і консолідації нації навколо національної ідеї. Якщо проаналізувати причини, то крім історичних можна назвати:

- економічні проблеми, що поставили велику кількість населення за межу бідності;
- ідеологічний вакуум, якого немає в жодній цивілізованій країні світу;
- відсутність програми патріотичного виховання;

- політична незрілість еліти, корупція серед урядовців;
- низька духовна культура більшості людей, критиканство і недооцінювання певних позитивних зрушень у суспільстві.

З урахуванням умов які склалися, керівництву держави необхідно звернути увагу на розробку інформаційно-культурних програм, які б популяризували та утверджували основні цінності громадянського суспільства, прищеплювали основи національної ідеї. І це, на наш погляд, необхідно зробити найближчим часом, бо наш інформаційний простір є відкритим і незахищеним.

XXI століття – час виникнення і розвитку глобальних інформаційних систем та новітніх технологій: інтенсивно проходить подальший розвиток комп'ютерної мережі Інтернет, набирають прискорення процеси глобалізації усіх сфер суспільного життя. Такий духовно-культурний імперіалізм через “масову культуру” вже нав'язує свої правила гри та культурні цінності – культ грошей, насильство, секс, наркоманію, релігійну експансію. Це надто небезпечно для несталої української демократії. Щоб забезпечити політичний, економічний та інформаційний суверенітет, нам необхідно більше звертатись як до своїх історичних витоків, так і до самобутньої народної культури. Вважаємо, що досвід Франції може допомогти у вирішенні цієї проблеми.

На сучасному етапі українська ідея має бути гранично конкретизована, а всі члени суспільства повинні проявити кращі риси українського характеру для її досягнення. Тому основним завданням вчених, політиків, урядовців повинно бути поєднання української ідеї з сучасними проблемами державотворення. Для цього можна запозичити позитивний досвід інших країн. Науковці пропонують, наприклад, вивчити ідеї “Нового курсу”, проголошені Ф. Рузвельтом. Стан вітчизняної економіки дуже нагадує ситуацію “Великої депресії” в період 20-х – середини 30-х років ХХ ст. у США. Інші авторитетні вчені пропонують на певний період історичного розвитку за національну ідею взяти гасло подолання бідності. І це, ми вважаємо, актуально для сучасної України. П. Ситник пропонує взяти засадничим принципом гасло: “Нація – це все”, тобто визнання нації субстанційною основою самоцінності її громадян. Без зв'язку з цілим окрема особа не тільки втрачає самоцінність, а й перестає бути особою взагалі. І, навпаки, нація, яка нехтує інтересами своїх громадян, неминує перетворюється на тимчасове скупчення людей.

У процесі реалізації української національної ідеї значну роль повинна відіграти українська управлінська еліта. В. Хорошковський у книзі “Чи

можливо “українське чудо?” підкреслює, що інтегральним, вирішальним фактором національного відродження та його економічних основ є елітарний прошарок нації. Це повинні бути управлінці високого гатунку, високодуховні, котрі володіють сучасними управлінськими знаннями, справжні патріоти своєї землі. У Сполучених Штатах Америки таку еліту називають “меритократією”, тобто владою достойних, вона формується не за родинними зв'язками, знайомствами, багатством, а за іншими критеріями – професіоналізмом, патріотизмом, відповідальністю за справу. І не варто боятися елітаризації суспільства. Еліта завжди була, є і буде.

Видатний російський філософ М. Бердяєв підкреслював: “Після створення світу завжди панувала, панує й пануватиме меншість, а не більшість. Це правильно для всіх типів і форм управління, для монархії і для демократії, для епох реакційних і революційних. З управління меншості немає виходу. Питання лише в тому, править меншість краще чи гірше. Одна меншість змінюється іншою меншістю. От і все”. Складність нинішньої ситуації в Україні полягає ще і в тому, що процес формування політичної еліти помітно відстає від процесів трансформування суспільства, а повинно все бути навпаки. Наша національна еліта має розуміти ці процеси, передбачати їх, керувати ними.

Враховуючи сучасні реалії, на наш погляд, доцільно втілити такі заходи:

- розширити повноваження і підвищити відповідальність органів законодавчої влади України за результати своєї діяльності, формування професійного уряду і здійснення ним Програми діяльності;
- Кабінет Міністрів України наділити відповідними повноваженнями та підвищити його відповідальність за стан справ в економічній, соціальній, гуманітарній і зовнішньополітичній сферах;
- забезпечити реальну незалежність судових органів від владних структур і прозорість їх діяльності. Здійснити реформу правозахисних органів;
- запровадити жорстку систему контролю за використанням та ощадженням державних коштів, зокрема високими посадовими особами (закордонні відрядження, службовий транспорт, побут).

Політична стабільність будь-якого суспільства значною мірою зумовлена його соціально-економічною стабільністю. Це нерозривно пов'язано з політичною і соціальною структурованістю суспільства. Отже, першочерговим є завдання створення необхідних умов для становлення середнього класу та зміцнення його позицій.

На нашу думку, це можна зробити лише при суттєвому поглибленні курсу ринкових перетворень. На думку багатьох українських економістів, які враховують національні особливості, оптимальною формою для України є народна економіка, що забезпечує рівність стартових можливостей підприємницької діяльності, соціальну спрямованість економіки, вільний доступ усіх членів суспільства до освіти, науки, культури. Державними пріоритетами повинні бути: зміцнення інституту приватної власності, захист і нагромадження національного капіталу, стимулювання підприємництва та малого бізнесу.

Кризові явища в усіх сферах суспільного життя, поширення корупції засвідчують складний і суперечливий характер реформ. Можна погодитися з деякими дослідниками, які стверджують, що причини такого стану речей у нехтуванні влади ідеологічними питаннями та духовними процесами у суспільстві. У своєму розвитку ми дійшли до стану, який описав видатний російський історик В. О. Ключевський ще у 1909 р.: “Звичайні явища в житті народів, відсталих і таких, що чомусь прискорено кинулися навздогін за передовим. Руйнування старих ідеалів і засад життя внаслідок неможливості сформувати з пов’язаних із віковими переказами і звичками нових занять, скласти нові побутові основи. А поки не закінчиться ця важка робота, кілька поколінь будуть животити і хитатися в тому запаморочному стані, коли світогляд підмінюється настромом, а моральність розмінюється на пристойність і етику”.

На шляху розбудови правової держави та громадянського суспільства слід паралельно формувати нову ідеологію державотворення, нові орієнтації цінностей, у центрі яких має бути національна ідея як духовний і моральний стрижень нації. Вона повинна фокусувати стратегію нашого розвитку, політичну програму і економічну політику, єдність духовності та моралі на основі менталітету народу, історичний досвід української державності. Головною метою реалізації національної ідеї є постійне підвищення добробуту нації, збереження її самобутності, створення умов для розвитку майбутніх поколінь на засадах культури, мови, духовності, освіти.

Перспективною ідеологією для України є запропонована професором Ю. П. Сурміним ідея створення соціально орієнтованого суспільства середнього класу. Така ідея збігається з державними зусиллями, спрямованими на подолання бідності. Незважаючи на невелику чисельність (не більше 10 млн осіб) середнього класу, враховуючи українську ментальність, честь і гідність, орієнтованість на добробут і творчу працю, можна стверджувати, що ця ідеологія буде оволодівати свідомістю українців.

Ідеали та цінності, спосіб життя середнього класу близькі та привабливі для переважної частини суспільства. Тим паче, що у недалекому радянському минулому, більшість населення України вважала себе середнім класом і за доходами, і за соціальним статусом. Нова ідеологія потребує нового погляду на економічну систему, яка вирізняється багатокладністю як з точки зору власності, так і форм управління. Необхідно забезпечити рівноправне функціонування цих укладів та вільну працю кожного. Соціальний аспект цієї ідеології вже сформульований у Конституції України у понятті “соціальна держава”.

Основними в новій ідеології повинні стати ідея та програма виходу країни з кризи, причому розраховуючи, головним чином, на власні сили та ресурси. Досягнувши цього, ми можемо вирішувати надалі проблеми нашої європейської та світової інтеграції. Але для цього потрібно не тільки підняти рівень виробництва або показник ВВП, а й за короткий історичний період здійснити якісні зміни – закінчити реформування промисловості, сільського господарства, провести інформаційну революцію. Такі зміни може забезпечити тільки ідеологія модернізації. Зважаючи на історичний досвід, керівництво України має провести ці перетворення не за рахунок народу, як було при індустріалізації, а для народу та й самим народом, зміцнюючи соціальне партнерство та громадянську злагоду. Втілення у життя нової ідеології необхідно здійснювати з урахуванням усіх негативних факторів, які можуть суттєво вплинути на кінцевий результат. Одним з таких чинників, важливість якого ще не всіма усвідомлюється, є морально-психологічний. Він набуває особливої актуальності ще й тому, що українське суспільство має історичний досвід його недооцінки. Варто пам’ятати, що через нерозуміння психології власного народу провідники УНР у 1917–1920 рр. не змогли повести за собою українське селянство.

Морально-психологічні передумови корупції. За твердженням професора М. І. Мельника, поширення корупції в Україні пов’язане з такими основними морально-психологічними чинниками:

- втрата моральних засад колишнього статусу у членів суспільства, низька оцінка своєї ролі у регулюванні суспільних відносин, девальвація моральних цінностей, деморалізація суспільства;
- соціально-економічна і політична нестабільність, яка породжує у громадян, у тому числі й у державних службовців, дух невизначеності і невпевненості у завтрашньому дні (синдром тимчасовості);
- послаблення імунітету суспільства до корупції та антикорупційної мотивації, що зумовлюється: перетворенням корупційних відно-

- син із соціальної аномалії в соціальну норму (правило поведінки); сприйняттям громадськістю корупції як невід'ємного елемента суспільних відносин; невірою значної частини населення в серйозність намірів політичного керівництва щодо протидії корупції та можливість відчутних позитивних зрушень у цій сфері; атмосферою правового нігілізму і безкарності за порушення закону;
- невизнання значною частиною населення корупції соціальним злом, нерозуміння її небезпечності для суспільства, держави, окремої особи;
 - докорінні зміни світогляду, ідеологічних орієнтацій громадян нашої держави, які стосуються сфери публічної влади;
 - професійна та моральна деформація частини керівників і посадових осіб, які займають відповідальні посади, що виявляється у вчиненні корупційних діянь та порушень службової етики або поблажливому ставленні до них;
 - поширення корисливої спрямованості у діяльності службовців публічної сфери, їх готовність до порушення закону та норм моралі, а також орієнтованість значної частини населення на протиправне вирішення життєвих питань;
 - наявність та сильний вплив психологічних стереотипів стосовно переважання державних засобів і підпорядкованості їм громадських форм у регулюванні суспільних відносин.

Актуальність вивчення морально-психологічних факторів корупції зумовлюється ще і тим, що корупція – це не тільки соціальне, а й психологічне та моральне явище. Якщо з нею не боротися, то вона стає повсякденним способом мислення, який буде обумовлювати наш спосіб життя і наші дії. Світовий досвід засвідчує, що у тих країнах, де корупція поширена значною мірою, корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини, корупція стає соціальною нормою для всіх членів суспільства. Внаслідок цього відбувається злам у суспільній психології – люди у своїй поведінці з самого початку психологічно налаштовані на протиправні дії щодо держави і суспільства. За таких умов, на думку І. О. Ільїна, з'являються “дефекти правосвідомості”: “влада очікує поганих і протиправних дій, вона не сподівається на правосвідомість і тому визнає їх (народ) неблагонадійними... недовіра народу до влади призводить до того, що народ звик підозрювати свою владу, підозрює в її особі власну волю: він не вірить ні у свою силу, ні у свою шляхетність і тому перебуває в стані черні”.

Цим словам майже сто років, але вони актуальні для сучасного суспільства. Багато науковців пов'язують корумпованість суспільних відносин з колишнім радянським минулим. Саме така психологічна атмосфера, на думку дослідників, була притаманна тодішньому суспільству. Головним принципом радянського суспільства був принцип “ти – мені, я – тобі”. Значущість мали особисті зв'язки, панувало не право, а “телефонне право”. Але заради справедливості варто зазначити, що в сучасних умовах в Україні психологічна атмосфера не поліпшилась, а психологічна установка на протиправне вирішення своїх проблем виникає не в меншій частині населення.

Кожне корупційне діяння відображає психологію певного індивіда, корупція як соціальне явище відображає психологію всього суспільства. Порушувати закон чи ні, врешті-решт, залежить від конкретної особистості. Були і є чесні люди, які не поступаються своїми уявленнями про добро і зло за будь-яких соціально-економічних умов. Це дає привід певним дослідникам вважати, що корупційна модель поведінки має, головним чином, психологічне коріння, а корупція взагалі – психологічного походження. Щоб розібратися в тому, звідки походить такий правовий нігілізм, що є одним із найбільших бичів нашого суспільства, живильним середовищем злочинності та корупції, необхідно не тільки дослідити актуальні проблеми сучасності, а й звернутися до аналізу характерних історичних рис, менталітету українського народу.

Категорія “менталітет” належить до глобальних психологічних універсалій, що завжди вбирає як обов'язковий компонент залишки досвіду попередніх генерацій певної нації. Розгляд політичного аспекту нашої ментальності дасть змогу пролити світло на сучасні негаразди.

Поняття “ментальність” пов'язане з такими латинськими аналогами, як *mentalis, mens, mentis* – “розумовий”, “розум”, “думка” або інтелект. Це сукупність і специфічна форма організації, своєрідний склад різних людських психічних властивостей і якостей, особливостей їх вияву. Ментальність відображає історичний процес у суспільній свідомості, зберігає генетичний код народу, дає почуття ідентичності, що обумовлює певну політичну і побутову поведінку. Значна частина дослідників майже однотайно наводять кілька базових взаємопов'язаних особливостей традиційного політичного менталітету українства, а саме: екзистенціальний індивідуалізм, егоцентризм, інтроверсивність (спрямованість психіки на внутрішній світ), консерватизм, соціальний егалітаризм (прагнення до соціальної рівності), кордоцентричність (від лат. *cordis* –

серце), ескапізм (прагнення до ілюзорного мрійництва), громадоцентризм, провінційність, анархійність, загальну аполітичність.

Дослідники українського менталітету у своїх працях по-різному його характеризують. В. Липинський називав його “анархійним”, Д. Чижевський – “самоізолюючим”, В. Янів – “вибуялим”. Історія української державності свідчить, як зазначає І. Поліщук, що індивідуалізм українця не “доростає” до громадського рівня та існує виключно у царині суто егоїстичних інтересів, на побутовому рівні. Про це говорить і народний фольклор: “моя хата скраю, нічого не знаю”, “нижче трави, тихше води” та ін.

Століттями складалася культура, в якій людина належала тільки суспільству і не уявляла себе окремою особистістю. У православної церкви не було можливості, як у західних конфесій, реалізувати своє божественне начало в суспільній діяльності, торгівлі, виробництві, науці. Адміністративно-репресивний апарат СРСР не тільки не дозволяв церкві впливати на суспільне життя, а й усіляко знищував духовну спадщину, пам’ять та віру народу. Особиста мораль замінювалася класовою, в якій добрим було те, що в певний момент потрібно владі. Все це призводило до деморалізації суспільства, розщеплення культурного ядра українства.

Відхід українців від суспільного життя до природи (атеїзм, любов до природи) є в певному сенсі поразкою, втратою частини свого “я”, рисою ментальності, яка притаманна багатьом генераціям бездержавного українства, що протягом усієї історії мали лише фрагментарну державність і повністю не могли самореалізуватися. Неспроможність українського народу в минулому створити національну державу завдала певної психологічної травми, яка передається сучасному суспільству у вигляді невпевненості у своїх силах, байдужого ставлення до державних і суспільно-політичних справ. Таким чином, інтроверсний індивідуалізм в основній частині пересічних українців перетворився в егоцентризм, який призводить до браку дисципліни, знецінення власних авторитетів, загалом до нездатності створити владу та утримати її.

Як зазначає переважна більшість дослідників, саме індивідуалізм української ментальності є підвалиною для виникнення його загального анархізму, що, в свою чергу, детермінує державну неспроможність українства.

При цьому, з іншої точки зору, український індивідуалізм може виступити як важлива передумова для позитивних зрушень. Індивідуалізм є передумовою появи суб’єкта особистості, котра інтеріоризуючи соціально-комунікативну базу, здатна до свідомої побудови громадянського суспільства в традиціях європейського шляху розвитку, – зазначає В. Храмов.

Підсумовуючи, можна сказати, що український індивідуалізм може бути важливою передумовою для розбудови демократичного громадянського суспільства, якщо ця риса вийде за межі побутового рівня й охопить вищий, громадсько-політичний рівень відносин.

Наступною характерною особливістю українців, пов'язаною з індивідуалізмом, є тяжіння до малих форм організації і самоуправління, тобто громадоцентризму. На відміну від росіян, для яких переважною організаційною формою була спілка, що функціонує на підвалинах єдиної мети, індивідуалістично налаштоване українство створювало громади. Громада – це громадська спільнота, тому є об'єднанням більш емоційно-почуттєвим. На думку І. Поліщука, громада для українця є у певному сенсі родиною, лише в іншій царині стосунків.

Отже, схильність українців до малих форм організації призводить націю до перманентних розколів, що засвідчує невміння та й небажання виробляти і реалізовувати глобальні політичні програми. Підтвердженням цього є історичний досвід України у створенні самостійної держави. Росіяни створили потужну гіпердержаву, а ми виявились спроможними створити невелику громаду. Конкретне втілення ми бачимо на прикладі феномену церковних братств, доступ до яких мав кожний індивід, незважаючи на станову належність. Аналогічне прослідковується в ідеалі “Січового братства” та запеклій боротьбі за збереження “козацьких вольностей”. Це обумовлено тим, як вважає О. Кульчицький, що групи типу спільнот не вимагали і не розвивали активних настанов, навпаки, давали почин настановам рефлексивним, зверненим у власне нутро.

Отже, така аморфність громади повністю відповідала індивідуалістичним засобам мислення пересічного українця, від якого тривалий період не вимагали ретельності, а взаємовідносини будувалися за принципом достатньої необхідності. За умов бездержавності громадська спільнота виступала як своєрідна форма їх політичної самореалізації. Для утворення власної держави необхідно було, щоб політична свідомість з мікрорівня трансформувалась у макрорівень – спільну національно-державну свідомість. На заваді цьому процесу знов-таки стояв екзистенціальний індивідуалізм, який детермінував типову обмеженість політичного мислення.

Слід зазначити, що незважаючи на втрату українцями своїх традиційних прав і свобод при об'єднанні з Російською державою, всенародного опору цьому не було. Цей стан можна пояснити такою глибинно-ментальною причиною, як егалітаризм українства. Егалітаристські настано-

ви політичного менталітету врешті-решт переважили прагнення до національно-визвольної боротьби. Український менталітет виявився схильним до визначення пріоритету ідеї рівності над ідеями свободи і незалежності. Тим паче, що загальнонаціональні проблеми й інтереси для не згуртованого та здебільшого аполітичного українства дуже рідко сприймалися як прешочергові.

У цьому сенсі можна розглянути період визвольних змагань 1917–1920 рр. коли Центральна Рада так і не змогла просунути до українського селянства ідею незалежної України. Селянство виявляло байдужість до загальнонаціональних інтересів. Натомість великої популярності набули всілякі соціальні рухи, ідейна підойма яких близька егалітаристським настановам українського менталітету. Згадати хоча б відомого отамана Нестора Махна, який був надзвичайно популярним серед українського селянства. Його анархічний рух у той час виступав чи не єдиним українським масовим рухом, який виробляв актуальні заклики. Водночас у програмі Н. Махна не було гасла утворення незалежної держави, що відповідало логіці українського селянства.

Отже, ми бачимо, що переважання в українському політичному менталітеті консервативних, індивідуалістично-егалітаристських, анархічних настанов призвело до поразки визвольної боротьби у період Громадянської війни. Зусилля нечисленної, розколотої української політичної еліти щодо створення незалежної держави були невдалими.

Наступним глибинно-ментальним джерелом анархічності українців, яке відзначають більшість вчених, є жіноче начало української (слов'янської) психіки. Це пояснюється історією формування ментального ядра – підойми майбутнього українства – у період розвитку Трипільської культури. Матріархальні традиції цього періоду знаходять подальше природне продовження, визначаючи високе становище жінки в українському середовищі. Це підтверджується конкретними історичними фактами. За часів Київської Русі, коли древляни вбили князя Ігоря, кермо влади прийняла його дружина – княгиня Ольга. На думку Д. І. Дорошенка, саме вона є прототипом пізніших гетьманш і полковниць козацької доби, які за відсутності своїх чоловіків правили краєм, видавали універсали і взагалі відігравали активну роль у політиці. Такої ж думки дотримується у своїх спостереженнях і О. Апанович: “На покозаченій Україні жінка була рівноправною з чоловіком, навіть юридично. Чоловік ішов на Січ, на війну, а жінка – родоначальниця давала лад господарству й дітям, зберігала в часи лихоліття свою сім'ю, свій рід”.

Дисциплінуючим вектором виховання в українській родині виступав батько, роль якого обмежувалася функцією покарання. Батько сприймався дитиною значною мірою відчужено. Якщо зовнішньо дитина і слухалась, скоряючись силі, то її внутрішній світ протестував і прагнув вийти з-під батьківської влади. З роками такі негативні настанови підсвідомо репродукувалися на спосіб життя у суспільстві. Постать батька асоціюється з владою як джерелом насильства і примусу.

Як наслідок, пересічний українець буде підкорятися владі, але лише зі страху і не добровільно. Така поведінка повністю відповідає рисам патріархальної і частково підданської політичної культури. За цих умов запад влади (смерть батька) призводить до анархії та чвар між синами матері (України), які керуючись егалітаристськими традиціями, намагаються не допустити один одного до влади. Таку ж тенденцію ми бачимо і зараз у політичному житті України: політичні партії майже з однаковими програмами та гаслами не можуть домовитися, що призводить до нестабільності й непередбачуваності розвитку держави.

На думку багатьох дослідників, характерною рисою українського менталітету є терплячість, яка має два аспекти. З одного боку, вона є позитивною, бо дає владі можливість приймати зважені, оптимальні рішення в спокійній обстановці. Особливо це актуально на певних етапах розвитку держави, коли виникають складні кризові ситуації.

Зовсім іншого значення набуває терплячість, коли влада некомпетентна вивести країну з кризової ситуації або зовсім не турбується за інтереси народу. Незважаючи на кризову політичну ситуацію в Україні, більшість населення не бажає брати участі у політичних баталіях. Це небезпечна стабільність, тому що вона має суперечливий характер і базується не на відсутності чи регулюванні суперечностей, а на свідомому або інстинктивному самоусуненні від їх вирішення. В усі часи українець розраховував на власні сили, щоб забезпечити сімейний добробут. Це дає правлячій еліті вже вкотре шанс для реалізації державних планів.

Враховуючи викладене, ще раз можна підтвердити необхідність урахування та наукового осмислення провідних рис українського менталітету при розробці стратегії і тактики політичного розвитку України.

Таким чином, ми вважаємо, що протидія корупції, розробка і впровадження в державне управління антикорупційних програм повинні нерозривно бути пов'язані з підвищенням правової, політичної, національної свідомості громадян України. Внаслідок правового нігілізму, посткомуністичних стереотипів, відсутності досвіду державотворення в умовах пере-

хідного періоду більшість українців ідентифікують саме поняття демократії з безладдям, всюдозволеністю і самою незалежністю. Не відчувши демократичних цінностей громадянського суспільства, основна частина населення вже розчарувалася в них. Тому у багатьох спостерігається ностальгія за минулим, де не було безробіття, інфляції, економічної нестабільності.

Так історично склалося, що українці належать до народів-інтровертів, які є опозиційними до будь-якої влади. Українському національному характерові притаманні емоційність, ірраціональний індивідуалізм, сентиментальність, консерватизм, містечковий патріотизм. Таке неузгодження власних і загальних інтересів є головною причиною меншовартості, невміння організуватися для національного самоутвердження. Цього слід позбуватися, виховуючи цінності сильного, інноваційного народу, який шукає шляхи поступового демократичного розвитку.

Як зазначалось, правовий нігілізм сьогодні є справжнім лихом для українського суспільства. Рівень правових знань та дотримання правових і моральних норм дуже низький. Ситуацію можна виправити тільки цілеспрямованою правовиховною роботою. Особливу увагу необхідно приділити молоді (учням, студентам), від якої залежить майбутнє. Слід суттєво вдосконалити стан правової освіти у навчальних закладах. Це стосується дисциплін, які вивчають у загальноосвітніх школах, ліцеях, на неюридичних факультетах ВНЗ. На підвищення правової свідомості членів суспільства повинна спрямовуватися діяльність усіх державних органів та громадських організацій.

Упродовж багатьох сторіч Україна перебувала під польським, австро-угорським, російським правлінням. Метрополії постійно нав'язували українцям негативне ставлення до самих себе. В історичному аспекті нам доводили, що ми є "побічним продуктом" розвитку. Всіляко підкреслювалися негативні риси національного характеру. З російської сторони українець став "хитрим малоросом" (простакуватим, неосвіченим, шахраюватим і зрадливим). Як результат, у більшості українців склався комплекс меншовартості (культурної, цивілізаційної, моральної). Розглядаючи духовну культуру як невід'ємний компонент характеристики нації І. Ільїн писав: "Духовна культура кожного народу у своєму розвитку й у своєму змісті залежить від того, чи властива його громадянам риса поваги до себе". Подолання комплексу меншовартості щодо інших народів, як показує час, є справою не одного покоління. Більшості пересічних українців зараз не вистачає відчуття своєї самостійності і відповідальності, вона не має правильних ціннісних орієнтирів стосовно свободи, своїх прав та

обов'язків, приватної власності, громадянського суспільства. Звідси – нерозуміння значною частиною населення зусиль держави, спрямованих на соціально-економічні перетворення та боротьбу з корупцією.

Таким чином, на основі аналізу морально-психологічних факторів корупції, можна зробити низку важливих висновків.

По-перше, підвищення загальної культури українського народу, його правової культури, національної самосвідомості є одним з пріоритетних завдань державного управління, яке суттєво вплине на зниження рівня корупції в суспільстві. Свій внесок у цю справу повинна зробити Українська православна церква. Але для цього необхідно подолати її розкол, переглянути ставлення держави до експансії “модних” західних релігій та проповідників.

По-друге, врахування менталітету українського народу при здійсненні курсу реформ є обов'язковою умовою їх реалістичності та відповідності потребам суспільства.

По-третє, Україна перебуває в стані економічної кризи, яка пов'язана з кризою духовною. Поширення корупції, криза політичної системи підтверджують, що українське суспільство знаходиться на небезпечному етапі свого розвитку. За таких умов держава, якщо вона перебуває в небезпеці, зобов'язана приймати найгостріші, найвинятковіші закони, щоб забезпечити себе від розпаду.

Але при цьому владні структури повинні прагнути поєднати державотворчі процеси з особливостями української вдачі, внутрішніми прагненнями і потенційними можливостями народу. Розробляючи та впроваджуючи в життя антикорупційні заходи, політичне керівництво має усвідомлювати вплив усіх можливих факторів: політичних, соціальних, економічних, культурних. Важко буде включити у народний світогляд ідеї (правові, культурні, соціальні), якщо вони викликатимуть у переважній більшості населення дискомфорт.

Лише глибоке наукове дослідження базових рис української ментальності дозволить поєднати в законодавчій праці позитивний світовий досвід і самобутній історичний досвід українського народу.

1.2. ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ КОРУПЦІЇ

З явищем корупції суспільство знайоме вже достатньо давно. Історичні корені корупції походять від звичаю робити подарунки, щоб домогтися чийогось розташування. Дорогий подарунок виділяв людину серед

інших прохачів і сприяв, щоб її прохання було виконано. Тому в первісних суспільствах плата жерцеві або вождю була нормою. У міру ускладнення державного апарату і посилення влади центрального уряду з'явилися професійні чиновники, які, за задумом правителів, повинні були задовольнятися тільки фіксованою платнею. На практиці ж чиновники прагнули скористатися становищем для таємного збільшення своїх доходів.

Першим правителем, про якого збереглася згадка як про борця з корупцією, був Урукагін – шумерський цар міста-держави Лагаш у другій половині XXIV ст. до н. е. Проте, незважаючи на показові і часто жорстокі покарання за корупцію, боротьба з нею не приводила до бажаних результатів. У кращому випадку вдавалося запобігти найбільш небезпечним злочинам, однак на рівні дрібної розтрата і хабарів корупція мала масовий характер.

Процвітала корупція і в Стародавньому Єгипті. Так, В. Макарчук у навчальному посібнику “Загальна історія держави і права зарубіжних країн” пише, що у період Нового царства, коли судова влада здійснювалася особливими судовими колегіями – кенбетами (центральною (30 членів), окружними, міськими), а суддя вважався жерцем богині істини Ісиди, хабарництво було досить поширеним явищем. За хабар відпускали злочинця, за хабар призначали на посади. За правління Ямоса II у законодавстві Стародавнього Єгипту були вимоги про “своєрідне декларування доходів вищих чиновників. Окремі з них, незважаючи на свою назву, “неджеси” (“малі люди”), мали статки, які дорівнювали багатствам фараона. Той чиновник, який не міг довести законного походження своїх маєтностей, карався смертю.

На поширеність формалізму, бюрократизму, тяганини та корупції на нижчих щаблях влади Стародавнього Єгипту вказує й Б. Тищик. Науковець зазначає, що в Стародавньому Єгипті була вже розроблена система покарання за корупційні злочини: крім смертної кари, широко застосовували й інші види покарання, зокрема членоушкодження: відрізання пальців рук, вух, носа, язика.

Поширена була корупція і в Стародавній Індії. Киргизький дослідник Абдієв зазначає, що Каутилья, головний міністр імператора стародавньої Індії Чандрагупта Марія, перерахував у праці “Артхашастра” 40 видів присвоєння урядовцями державного прибутку. При цьому він стверджував, що “...як неможливо не спробувати смак меду чи отрути, якщо вони знаходяться в тебе на кінчику язика, так само для урядовця неможливо не відкусити хоча б небагато від царських доходів. Як про

рибу, що пливе під водою, не можна сказати, що вона п'є воду, так і про урядовця не можна сказати, що він бере собі гроші. Можна встановити рух пташок, що летять високо в небі, але неможливо встановити приховані цілі дій урядовців”.

Не уникнула корупції й антична епоха. У Стародавній Греції (IV–I ст. до н. е.) до корупційних проявів відносили переважно шкідливі діяння побутового характеру, як, наприклад, “псування їжі та питної води”, а також “зіпсованість моралі”, “розпусність молоді”, “розлад порядку в полісі”. Та можна зустріти й інше тлумачення терміна “корумпованість” – підкуп будь-кого (не обов'язково посадової особи) грошима та щедрими подарунками. Саме таке тлумачення, на наш погляд, влучно характеризує корупційні діяння і в сучасному світі, які не обмежуються лише посадовими особами, адже сюди можна віднести і медичних працівників, і працівників освіти та ін.

Стародавні римляни поняттям “*corruptere*” визначали шкоду, руйнування, підкуп, і відносили ці діяння переважно до судової практики або процесу управлінської діяльності, що відповідає сучасним правовим поглядам на проблему корупційних діянь. Історичні джерела показують, що корупція була дуже поширена в Римській імперії. Існує думка, що саме поширення корупції стало однією з причин її розпаду. Відомості про корупцію тих часів ми знаходимо в роботах античних філософів Платона і Аристотеля, в яких вони неодноразово згадували про розбещувальну і руйнівну дію зловживання владою і хабарництва на економічне, політичне і духовне життя суспільства. Так, Аристотель у трактаті “Політика” виділяв корупцію як найважливіший чинник, здатний привести державу якщо не до загибелі, то до занепаду. Боротьбу з корупцією Аристотель розглядав як основу забезпечення державної стабільності: “Найголовніше при всякому державному ладі – це за допомогою законів і решти розпорядку влаштувати справу так, щоб посадовцям неможливо було наживатися”. Аристотель, зокрема, як один із засобів боротьби з корупцією, пропонував заборону одній людині в державі займати одночасно декілька посад (наведена рекомендація врахована в Законі України “Про засади запобігання і протидії корупції”).

У період Середньовіччя поняття корупції отримує значення, притаманне виключно церковним, канонічним відносинам – як спокуса диявола. У подальшому інквізиція сприяла завершенню двохтисячорічного процесу боротьби латинської мови з її грецьким корінням, одним із наслідків чого стала заміна терміну “каталіз” (від грец. *katalysis* – руйну-

вання, знищення) на латинський “корупція”. Корупція в католицизмі означала гріховність. Отримана в спадщину гріховна порча розглядалась як природа всіх гріхів (Блаженний Августин, Фома Аквінський). Історик У. Манчестер охарактеризував період середньовіччя як суміш нескінченних війн, корупції, беззаконня. У Великій Британії корупція була дуже поширеним явищем. Е. Де Сото пише: “У 1601 р. спікер палати спільнот сказав про мирових суддів: “Ці тварини за півдюжини курчат готові наплювати на цілу дюжину кримінальних законів”.

В епоху Середньовіччя, в умовах розвитку монархічної форми правління, головним корупціонером виступав монарх, що надавав пільги та привілеї, спускаючи їх згори донизу ієрархічними щаблями. Завдяки вмілому розподілу титулів, пільг та посад (а також постійній загрозі позбавитися цієї ласки) монарх маніпулював своїм оточенням. Наприклад, у Російській імперії чиновники призначалися відповідно до походження, тобто перевага надавалась не особистим якостям, а ієрархії прізвищ.

Саме на період Середньовіччя припадає поширення корупції на території Європи. Основними чинниками цього були швидкий розвиток грошових відносин та зростання чисельності державного апарату. Наприклад, англійське суспільство в XVI–XVII ст. “...страждало не від відсутності сильної королівської влади, а навпаки – від сильної центральної влади, яка дозволяла собі численні зловживання”.

Англійський вчений Т. Гоббс писав: “...люди, які пишаться своїм багатством, сміливо скоюють злочини в надії, що їм вдасться уникнути покарання шляхом корумпування державної юстиції або отримати пробачення за гроші чи інші форми винагороди”. З точки зору Гоббса, корупція “...є корінь, з якого випливає в усі часи та за усіляких спокус зневага до усіх законів”. Ці вислови є безумовним доказом поширення корупції й на органи правопорядку того часу.

Історично корупція виникла з появою приватної власності. Корупцією стали називати зіпсованість моралі, розбещеність молоді, порушення громадського порядку. Термін корупція утворився від сполучення латинських слів *correi* та *ruptere*. *Correi* – обов’язкова причетність деяких представників однієї зі сторін до певної справи, а *ruptere* – порушувати, ламати, що означає участь у діяльності декількох осіб, мета яких полягає у псуванні, руйнуванні, пошкодженні нормального перебігу процесу управління суспільством.

Ще автори Старого Заповіту обурювалися стосовно корупції: “начальник вимагає подарунків, і суддя судить за хабарі, а вельможі переї-

накшують справу". У Стародавньому Римі Юлій Цезар домігся суворого покарання за підкуп і подарунки посадовим особам. Підкуп виборців був настільки поширеним, що громадяни вважали хабарі своєю заробітною платою. Для того щоб виборці нічого не вимагали від кандидатів на державні посади, імператор Август роздавав їм власні кошти.

У "Руській правді", збірнику стародавнього права Русі-України, йшлося про те, щоб не виправдовувати нечестивого заради мзди і не віднімати від правдивого правду. З XV ст. у литовсько-українському праві серед видів злочинів виділяються посадові (хабар, розтрата, казнокрадство). На Запорізькій Січі корупцію викоринювали досить жорстоко. Упіймані на крадіжці позбувалися посади, а то й життя, все залежало від обставин злочину та громадської думки стосовно злочинця.

Корупція завдала великої шкоди Україні в період Руїни та Гетьманщини, коли під час виступу гетьмана Івана Мазепи проти Петра I полковник Бурляй здав московським військам фортецю Біла Церква за хабар. Та й сам гетьман Мазепа отримав гетьманську булаву за допомогою хабара, якого дав московському воеводі Голіцину. Значну роль у цей період у боротьбі з корупцією відіграло громадянське правосуддя. З XVI до XX ст. в Україні діяли копні суди, судді яких складали присягу, що не будуть "лихоїмствувати" (брати хабарі).

У Московії вперше за корупцію почав карати Іван III, а Іван Грозний запровадив смертну кару за "надмірність у хабарах". У травні 1686 р. Константинопольський патріарх Діонісій отримав 200 золотих червінців і 120 чорно-лискучих соболів від московського посла за передачу Української церкви від юрисдикцію Московського патріархату. Згодом Діонісій був позбавлений патріаршого престолу за цей вчинок, але автономію українській церкві так і не повернули.

Міністри Наполеона – Фуше і Талейран – отримували хабарі від усіх королівських дворів Європи, які бажали заручитися заступництвом імператора. А у США 1884 р. О. Пейн, скарбник Рокфеллерової компанії "Стандарт Ойл", підкупив законодавчі збори штату Огайо та забезпечив обрання свого батька Г. Пейна сенатором цього штату.

Корупція та хабарництво в Австро-Угорщині стали однією з причин масової еміграції українців в Америку. У Російській імперії провінційне хабарництво вдало описали М. В. Гоголь та М. Є. Салтиков-Щедрін.

1918 р. в часи УНР у колі українських представників німецької комісії з товарообміну обговорювалося питання про необхідність організувати "приватний вплив" на членів німецької делегації за допомогою ха-

барів чи так званих могоричевих посиденьок задля прийняття рішень, вигідних українській стороні, але з цього нічого не вийшло.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. боротьбу з італійською мафією очолили два судді з адміністративного центру Сицилії Палермо Фальконе та Барселліно, які зуміли провести перші процеси проти мафії і виграти їх. У 1992 р. обидва були вбиті мафією. Після їх загибелі слідство очолив суддя А. ді Пьетро, саме під його керівництвом операція отримала назву “Чисті руки”. Під час операції під слідством опинилося 20 тис. осіб, заарештовано – 2,6 тис. осіб.

Як бачимо, корупція має давню історію, і людству необхідно зробити чимало, щоб її перемогти або хоча б мінімізувати.

Головними чинниками, що стали підґрунтям для розвитку і поширення корупції в Радянському Союзі і країнах пострадянського простору, є:

- невизнання ні владою, ні науковцями того часу поняття “корупція” як проблеми, що притаманна будь-якому суспільству, у тому числі радянському. Наголошувалось, що це явище притаманне буржуазній державі і суспільству, де має місце експлуатація людини людиною, де державний апарат знаходиться у підпорядкуванні монополій, де для цього закладені умови у самій економічній і політичній системі капіталістичного суспільства (лише в 90-х роках ХХ ст. її почали визначати, як невід’ємну ознаку будь-якого устрою). Заперечення існування явища, відповідно, не викликало необхідності розвитку антикорупційної політики;
- якщо і були спроби боротьби з корупцією в державному апараті, то здійснювали їх виключно представники цього апарату, що не давало позитивних результатів;
- корупція в системі тоталітарного контролю, як доводять дослідження, нерідко виступала єдиною можливістю впровадження ринкових відносин у планову економіку країни і в подальшому розвитку тіньової економіки.

Як зазначає відомий український дослідник Є. В. Невмержицький, корупція у тоталітарних режимах неминуче стає тотальною. Тому є кілька причин:

1. Офіційне засудження і переслідування приватної власності, що стимулює формування тіньового сектору економіки та корупції.
2. Бідність та тотальний дефіцит у “закритій” країні автоматично породжують “чорний” і “сірий” ринки у всіх галузях суспільного життя, а їх функціонування і захист підтримуються корупцією. Цей чин-

ник є одним із визначальних сприятливих факторів для розвитку корупційних та тіньових відносин і в наші дні.

3. Закритість централізованої влади, яка, з одного боку, заважає суспільству оцінити масштаб цього явища і його негативні наслідки, а з другого – сприяє розвитку і зростанню корупції (без будь-якого громадського контролю).

Таким чином, з процвітанням та розвитком держави розвивалася і корупція, набуваючи все нових проявів. Протягом усього царювання династії Романових корупція залишалася чималою статтею прибутку і дрібних державних службовців, і великих чиновників.

Невизнання проблеми корупції у Радянському Союзі, відсутність науково обґрунтованої антикорупційної політики, тоталітарний характер влади є визначальними факторами розвитку та поширення корупції, яка набула такого масштабу, що стала невід'ємною складовою суспільно-економічних відносин на всьому пострадянському просторі.

Як слушно характеризує радянський період С. С. Рогольський, історія боротьби радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою, не увінчавшись успіхом. Ця боротьба характеризується кількома важливими рисами:

- радянська влада не визнавала терміна “корупція”, дозволивши ввести його у вжиток лише наприкінці 1980-х років. Замість нього використовувалися терміни “хабарництво”, “зловживання службовим становищем” і т. п. Заперечуючи термін, заперечили поняття, а отже, і саме явище. Тим самим заздалегідь прирікали на невдачу й аналіз цього явища, і будь-яку боротьбу з його кримінально караними наслідками;
- радянська “правосвідомість” наївно і непродуктивно пояснювала причини корупційних явищ. Так, у закритому листі ЦК КПРС “Про посилення боротьби з хабарництвом і розкраданням народного добра” від 29.03.1962, говорилося, що хабарництво – це “соціальне явище, породжене умовами експлуататорського суспільства”. Жовтнева революція ліквідувала корінні причини хабарництва, а “радянський адміністративно-управлінський апарат – це апарат нового типу”. Як причини проявів корупції перераховувалися хиби в роботі партійних, профспілкових і державних органів, у першу чергу в сфері виховання трудящих;
- практично недоторканими були партійні чиновники вищого керівного складу;

- необмеженість влади партійного керівництва держави, оскільки дуже часто, особливо за часів перебудови, приймалися рішення, які не були ні з ким погоджені (або погоджені лише формально);
- із корупцією всередині державного апарату боролися винятково представники цього апарату. Це призводило до двох наслідків: вони не в змозі були ліквідувати корінні причини, що породжували корупцію, оскільки останні були визначальними для існування системи; боротьба проти корупціонерів нерідко переростала в боротьбу проти конкурентів на ринку “корупційних послуг”;
- корупція часто виступала як єдиний можливий засіб упровадження ринкових відносин у планову економіку. Про це свідчила природа корупції як організатора тіньового ринку. Саме тому вона розширювалася в міру ослаблення тотального контролю. У Словнику іноземних слів, виданому в СРСР 1987 р., корупція визначалася як “поширена в капіталістичних країнах підкупність та продажність державних, політичних та громадських діячів”.

Крім того, як зазначає В. С. Безрутченко, у ХХ ст. навіть саме дослідження явища корупції стало “немодним”. Капіталізм намагався довести свою перевагу, а для цього факти корупції довелося замовчувати. Аналогічна ситуація була й у Радянському Союзі. Тільки в останні десятиріччя ХХ ст. на Заході усвідомили, яку шкоду завдає корупція усім сферам життєдіяльності суспільства, але на той час не збереглося жодної наукової школи, що досліджувала це явище.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався тотальним переходом корупції в політичну площину, що супроводжувалось небувалим сплеском корупційних скандалів відносно перших осіб ряду держав. Так, в Італії в 1992 р. після десятирічної боротьби з мафією спеціальна комісія юристів у Мілані почала розслідування справи прем'єр-міністра Італії Б. Краксі. Як наслідок, було розкрито численні факти корупції у вищих ешелонах влади. Б. Краксі був заочно засуджений до тюремного ув'язнення за те, що сприяв поповненню партійної каси соціалістів за рахунок хабарів від бізнесменів в обмін на державні контракти. У 1994 р. було порушено кримінальну справу за фактом хабарництва проти одного з ініціаторів операції “Чисті руки” прем'єр-міністра Італії С. Берлусконі. У 1995 р. порушено кримінальну справу за зв'язки з мафією проти Дж. Андреотті, який сім разів обирався на пост прем'єр-міністра Італії.

У свою чергу, Асоціація аудиторів Японії в 1997 р. провела спеціальне дослідження, яке свідчило про винятково високий рівень корупції у

японському діловому світі. Зокрема, п'ята частина з 1850 досліджуваних компаній у тому чи іншому вигляді була замішана в скандалах, пов'язаних з недотриманням ділової етики. Найчастіше це були порушення антимонопольного законодавства, а також зафіксовані в судовому порядку випадки хабарництва. Найгучнішим скандалом у післявоєнний період була справа компанії “Локхід”, що призвела до політичного краху тодішнього прем'єр-міністра Японії К. Танаки. У 1994 р. у зв'язку зі звинуваченням у фінансових порушеннях був відправлений у відставку прем'єр-міністр М. Хосокава. Один з останніх гучних скандалів пов'язаний з ім'ям Н. Окамуцу, колишнього заступника міністра охорони здоров'я, якого звинувачували в отриманні хабарів у розмірі 472 тис. дол. США в обмін на надання державних субсидій на будівництво лікарень.

В Ізраїлі в кінці 1990-х років пішов у відставку президент Е. Вейцман. Прокуратура країни повідомила його про те, що він знаходиться під слідством за звинуваченням у корупції: в отриманні подарунків від свого друга, французького мільйонера Е. Саруссі в період між 1988 і 1993 р., коли Вейцман був міністром науки Ізраїлю. Слідом за цим у корупції був звинувачений колишній прем'єр-міністра Ізраїлю І. Барак. Одночасно проводилося розслідування за фактами порушень службової етики відносно прем'єр-міністра Ізраїлю Б. Натаньяху.

Усе це вказує на те, що історія досить багата прикладами проявів корупції, що підтверджує неодмінна присутність цього явища в усіх людських культурах і цивілізаціях. Слід зазначити, що корупція засуджувалася в усі часи, але це не зашкодило проникнути їй і в сучасне суспільство.

Таким чином, проаналізувавши різні історичні епохи, ми можемо констатувати, що корупція виникає одночасно з зародженням людської цивілізації і жодна із соціально-політичних і економічних систем не має повного імунітету небезпечного явища – змінюються лише його обсяги і прояви, а також його можливості, що визначається ставленням держави і суспільства.

1.3. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ

Семантично поняття “корупція” походить від лат. слова *corrumpo*, що перекладається як: 1) псувати, пошкоджувати, марнувати; призводити до занепаду; 2) виснажувати; 3) знищувати, розбивати; губити, руйнувати; 4) спокушати, розбещувати, підкуповувати; 5) спотворювати, перекручувати, фальсифікувати; 6) ганьбити, безчестити. Крім того, в латин-

ській мові є слово *conruptio*, яке має значення: 1) підкуп, спокушання; 2) псування, занепад; 3) зіпсованість, зрадливість.

В Оксфордському словнику англійської мови поняття “корупція” тлумачиться як: моральна зіпсованість; використання корупційних практик (хабарництво, шахрайство); деформація; розкладання, гниття. У Кембриджському електронному словнику це явище трактується як незаконна, аморальна або нечесна поведінка, притаманна особам, які обіймають посади в органах влади.

Цілоком закономірно, що багатоаспектність і багатозначність слова “корупція” призвели до суттєвих відмінностей у дефініціях та розумінні цього явища не лише на міжнародному рівні, а й в окремо взятій країні, а також на різних етапах суспільного поступу. Останнє певною мірою можна пояснити історичними передумовами виникнення та еволюцією цього явища. Корупція та корупційні прояви сприймаються в суспільстві по-різному і з огляду на відмінності в моральних цінностях, традиціях і культурному середовищі певної держави. Так, в історії окремих східних країн виявлено випадки, коли корупцію розглядали як форму мирного, безконфліктного співіснування громадян та влади, як вияв поваги до вікових усталених традицій суспільних взаємовідносин.

У стародавньому римському праві під терміном “корупція” розуміли діяльність кількох осіб, спрямовану на порушення нормального перебігу судового процесу або управління суспільством. У ті часи до категорії корупційних відносили низку діянь, пов’язаних з фальсифікацією і пошкодженням державних документів, підкупом суддів або моральним розбещенням чужого раба.

За часів Радянського Союзу цей термін асоціювався з “вадами капіталізму”. Так, в опублікованому в СРСР у 1950 р. словнику іноземних слів корупцію визначено як підкуп, підкупність і продажність громадських і політичних діячів, а також державних чиновників і посадовців у капіталістичних країнах. Значення терміна “корумпувати” в цьому словнику зведено до підкуповування кого-небудь грошима чи матеріальними благами.

У радянському “Політичному словнику” 1976 р. трактування цього поняття майже не змінилося, але наводиться уточнення, що згідно з марксистською парадигмою корупція зумовлена бюрократизмом, який поширений серед урядовців і службовців державного апарату експлуататорських держав. Радянські політологи в умовах ідеологічного протистояння переконливо стверджували, що корупція може проявлятися лише в буржуазних країнах, а в США вона “стає все більш помітною на-

віть на найвищих рівнях державного апарату”. Існування такого явища вони пов’язували з лобізмом, під яким розуміли систему канцелярій та агентств великих монополій при законодавчих органах США, що чинять прямий тиск на законодавців і державних чиновників з метою реалізації інтересів цих компаній.

Поняття корупція конкретизовано у “Великій радянській енциклопедії” як: злочин, що полягає в прямому використанні посадовцем прав, наданих йому за посадою, з метою власного збагачення; підкуп посадовців, їх продажність.

В енциклопедії, як і в попередньому джерелі, звернено увагу на те, що корупція притаманна експлуататорській, імперіалістичній державі в особі державного апарату і парламенту, в яких державні й політичні діячі вирішують власні справи, використовуючи своє становище. Як приклад корупційного прояву наведено оплату виборчої кампанії кандидата на виборну посаду, яка після виборів компенсується обраним різними послугами, зокрема наданням вигідних посад, замовлень тощо.

Такий підхід до визначення терміна “корупція”, пронизаний ідеологією політичного протистояння радянського комуністичного та західного капіталістичного суспільних ладів, був характерним для відносин між США і СРСР. Поняття корупції в радянському законодавстві не існувало, хоча в Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. та інших союзних республік було кілька статей, у яких передбачалося покарання за корупційне діяння. Керівництво СРСР заперечувало існування корупції в державі: вважалося, що це явище несумісне з ідеологією і мораллю радянського суспільства. Корупційні правопорушення, якщо вони вчинялися окремими чиновниками держапарату та виявлялися правоохоронними органами, розглядали виключно з позиції порушення соціалістичної законності. Власне, це і є поясненням існування стереотипного підходу до трактування поняття “корупція” в багатьох словниках і енциклопедіях, виданих у радянський період, які не відображають належним чином сутності цього явища.

Утім, більшість зарубіжних і вітчизняних дослідників доводять, що корупція може існувати як у демократичному, так і в тоталітарному суспільстві. Зокрема, на думку російського дослідника С. В. Бондаренка, корупція в демократичних країнах виразно проявляється під час виборчих кампаній, а в Радянському Союзі це суспільне явище панувало на “чорному ринку” та в середовищі правлячої комуністичної партії.

Офіційним джерелом визначення корупції в Україні є Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції”, відповідно до ст. 1 якого

корупція – використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Зважаючи на велику кількість визначень корупції, професор М. І. Мельник слушно вказує на те, що неможливо сформулювати визначення, яке б універсально задовольняло різні галузі знання. Дійсно, цей термін є широковживаним, а науковці вкладають у нього різноманітний зміст – починаючи від зведення корупції до такого злочину, як одержання хабара і закінчуючи визначенням корупції за допомогою загальних формулювань, які не містять конкретних ознак правопорушення.

Професор З. С. Варналій зауважує, що визначення поняття “корупція” потребує чіткої відповіді щонайменше на чотири ключових питання стосовно: сфери поширення корупції; сутності діянь, які утворюють це явище; суб'єкта корупції; мотивації і мети корупційної поведінки.

Експерти ООН під терміном “корупція” пропонують розуміти зловживання державною владою для отримання вигоди в особистих цілях. На відміну від попередніх визначень, на нашу думку, вони більш точно і конкретно виокремлюють найпоширеніші різновиди корупції, корупційні правопорушення та посадові злочини, до яких віднесено:

- хабарництво, незаконне присвоєння (крадіжка, розкрадання) посадовцями державної власності, привласнення товарів та послуг, призначених для громадського споживання;
- зловживання службовим становищем для отримання невинуватених особистих вигід (пільг, переваг);
- конфлікт інтересів між громадянським обов'язком і особистою вигодою, кумівство (віддавання переваги при прийнятті на роботу членам сім'ї);
- вплив на суспільство при розробленні законів і підзаконних актів з метою отримання особистої вигоди.

У Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією, ухваленій у 1999 р. Радою Європи, під цим явищем розуміється активний і пасивний підкуп національних та іноземних посадовців, членів національних та

іноземних публічних зборів, суддів, посадовців міжнародних організацій і членів міжнародних парламентських зборів, зловживання впливом у корисливих цілях, підкуп у приватному секторі.

У довіднику, виданому Міжнародною організацією “Трансперенсі Інтернешнл” (ТІ), наведено трактування корупції як зловживання довіреною владою з метою отримання особистої вигоди. Конструктивним елементом у цьому виданні є класифікація корупції на такі типи:

- *корупція незначна* (petty corruption) – повсякденне зловживання державними посадовими особами середньої та нижчої ланок довіреною їм владою при взаємодії з пересічними громадянами, які намагаються отримати доступ до базових послуг, що надає держава в закладах охорони здоров'я, освіти, відділеннях міліції за місцем проживання та в інших державних установах;
- *корупція значна* (grand corruption) – дії, що вчиняються на центральному рівні державного управління і деформують політику або режим функціонування центральних органів державної влади, який дає можливість високим посадовим особам отримувати вигоду за рахунок суспільного блага;
- *корупція політична* (political corruption) – маніпуляція особами, що ухваляють політичні рішення, політикою, інституціями та регламентом (правилами процедури) в частині розміщення ресурсів і фінансування, зловживання ними зайнятими посадами з метою утримання наданих їм владних повноважень, статусу та збагачення.

Більш вузьким, але подібним до попереднього є інше визначення, опубліковане в 1996 р. у посібнику ТІ: “Корупція – діяльність державних чиновників, політичних і громадських службовців, у результаті якої вони нечесно і незаконно збагачують себе або своїх прибічників шляхом зловживання дорученою їм владою”.

Корупція – поширене явище, яке суперечить практиці демократичного суспільства, підриває підвалини законності, перешкоджає економічному зростанню та залученню внутрішніх і зовнішніх інвестицій, руйнує довіру громадян до їхніх урядів.

Отже, переважна більшість зарубіжних науковців і дослідників схиляються до думки, що *корупція* – це корисливе використання посадовою особою державних органів влади свого службового становища для власного збагачення. Зазвичай вони розглядають корупцію як дисфункцію бюрократичного апарату, обстоювання посадовими особами групових та корпоративних інтересів. У цілому це універсальне наукове визначення.

На думку професора з Каліфорнії Р. Клітгаарда, корупція є наслідком неефективної діяльності інститутів суспільства, рівень якої можна визначити за формулою:

$$\text{Корупція} = \text{Монополія владних повноважень} + \\ + \text{Свобода в ухваленні рішень} - \text{Підзвітність.}$$

З огляду на викладене корупцію можна класифікувати за такими критеріями:

- *суб'єктами взаємодії* – громадяни і державні службовці, приватні компанії та чиновники, громадськість і політичне керівництво;
- *за видом вигоди* – отримання прибутку або зменшення витрат;
- *за спрямованістю* – внутрішня і зовнішня.

Крім того, корупцію розрізняють за способом взаємодії суб'єктів, ступенем ієрархічності, передбачуваності, за методом отримання неправомірних переваг тощо.

Сутність корупції можна розкрити на підставі аналізу складови цього соціального явища, до яких відносимо:

- *суб'єкт* (той, ким здійснюється корупційне діяння) – державну (державний службовець, чиновник або посадовець) або приватну особу, офіційно наділену владними повноваженнями, статусом, авторитетом чи будь-якою монополією на діяльність, що дає їй можливість задовольняти власні інтереси за рахунок інтересів держави і суспільства. Суб'єктом корупційних діянь є особа, яка добровільно або примусово сприяє задоволенню інтересів корупціонера;
- *сторону корупційних відносин* – суб'єктів, які задіяні в системі корупційних правопорушень;
- *мету корупційного діяння* – пряму матеріальну і/або нематеріальну вигоду, переваги в чому-небудь;
- *спосіб реалізації* – використання службових повноважень, статусу, авторитету;
- *сферу поширення* – державний, громадський і приватний сектори в усіх сферах суспільного життя, а також менталітет;
- *об'єкт* – суспільні відносини, які призводять до корупційних правопорушень;
- *форми* – хабар (підкуп у вигляді грошових коштів, майна, надання переваг, пільг, послуг матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову), чинення тиску,

примусу, здирництво, розкрадання, зловживання службовим становищем, непотизм, кримінальний лобізм та ін.;

- *сутність* – конфлікт інтересів, суперечність між приватними інтересами посадової особи та її службовими повноваженнями, які вона використовує для прийяття необ'єктивного або упередженого рішення.

Термін “корупція” потрібно відрізнити від терміна “лобізм”, який у суспільній свідомості сприймається неоднозначно, часто уподібнюється до таких понять, як “підкуп”, “протекціонізм”, “блат”, скуповування голосів та набуває відповідних синонімічних значень. На думку професора М. П. Недюхи, це небезпідставно, оскільки лобісти у своїй роботі для досягнення визначеної мети нерідко використовують досить сумнівні засоби та методи. Йдеться, зокрема, про хабарництво, корупцію, нелегальний тиск на представників влади, за допомогою яких ухвалюються управлінські рішення в інтересах певних осіб, груп, задоволення їх корисливих інтересів шляхом нехтування потреб інших.

Під лобіюванням зазвичай розуміють процес впливу груп, які сформовано навколо спільних інтересів, на уповноважені органи (парламент, уряд, місцеві виконавчі й представницькі органи влади) для ухвалення того чи іншого нормативно-правового акта або рішення.

Лобіювання дає змогу представникам великого бізнесу відстоювати власні інтереси шляхом впливу (в тому числі через підкуп) на чиновників, що обіймають високі посади у законодавчих і виконавчих органах державної влади, з метою ухвалення рішень, які сприяють розвитку їхніх компаній.

Таким чином, лобіюванням як законною практикою у західному розумінні вважають “просування” законопроектів, інших правових актів з метою задоволення корпоративних чи особистих інтересів. Утім, лобіювання слід відрізнити від корупції, відмінність між цими явищами полягає принаймні в таких аспектах:

- якщо при лобіюванні вплив на посадову особу справляється на чітко визначених конкурентних засадах відповідно до встановлених і відомих усім учасникам процесу лобіювання правил, то корупціонер, наділений монопольними дискретними повноваженнями у певній сфері (правового регулювання, вироблення державної політики тощо), діє всупереч закону, приховано.
- якщо при лобіюванні не допускаються та майже відсутні приховані або неформальні платежі, то корупційний вчинок передбачає еконо-

мічний зиск, тобто надані чиновнику дискретні владні повноваження мають приносити йому прибуток (рента, неформальні платежі), він може отримувати матеріальні блага, певні переваги або послуги; – якщо учасники лобіювання офіційно отримують заробітну плату, не одержуючи “брудних грошей” та інших незаконних суспільних благ, то корупція базується на незаконному привласненні бюджетних коштів, які формуються за рахунок податків громадян, підприємств, а також інших матеріальних благ, які виробляються в суспільстві без участі чиновників-корупціонерів.

На підставі здійсненого аналізу можна стверджувати, що легалізація в багатьох розвинутих країнах лобістської діяльності, яка в інших державах асоціюється з поняттям “корупція”, дала змогу певною мірою розмежувати ці явища. Отже, корупція – це досить широкий і багатограний термін, адекватне розуміння сутності якого потребує поглибленого вивчення.

Аналіз підходів до визначення поняття “корупція”, що міститься в енциклопедичних виданнях та інших наукових джерелах, які за призначенням мають містити чіткі, лаконічні та точні дефініції, дає підстави стверджувати про відсутність його єдиного тлумачення. Незважаючи на те, що поняття “корупція” широко вживають учені, дослідники в процесі проведення наукових розвідок, жодне з його тлумачень не стало загальноновизнаним. Виявлено досить широкий спектр наукових поглядів на розуміння сутності корупції: вчені не лише загальними фразами формулюють цей термін, а й наділяють його досить суперечливими рисами. Інакше кажучи, в українській та зарубіжній науковій літературі відсутні чіткість у визначенні поняття “корупція” та загальноприйнятий підхід до його трактування. Зрозуміло, що подібне розмаїття дефініцій призводить до неоднозначності в уявленні, розумінні та сприйнятті цього явища, а також до плутанини у вживанні терміна як серед науковців, так і серед широкого загалу.

Наша позиція збігається з визначенням лауреата Нобелівської премії миру, О.-А. Санчеса: “корупція – таємна змова між державними службовцями і бізнесменами для досягнення протизаконних та аморальних переваг”.

Подібного погляду дотримується і дослідник С. Верстюк, який крізь призму політичної економії, нового інституціоналізму розглядає корупцію як угоду між організаціями і/чи фізичними особами, що зменшує трансакційні витрати клієнта (порівняно зі звичайними за даних інституціональних рамок) та збагачує агента, порушуючи формальні та/або

неформальні обмеження, і не має надійних інституціональних механізмів забезпечення. У цьому разі клієнт – це хабародавець, замовник, а агент – особа, яка отримує хабар, виконавець.

В енциклопедії управління, виданій за редакцією професора з США М. Бевіра, корупція визначена як “давання та отримання хабара з метою здобути привілейоване ставлення”, тобто обидві сторони: та, що дає, і та, що отримує хабар, є суб’єктами корупційного правопорушення та притягуються до відповідальності.

У нормах Закону Республіки Молдова “Про запобігання корупції і боротьбу з нею” корупція розглядається як “зговір двох сторін”, одна з яких пропонує чи обіцяє не передбачені законом переваги або блага, а інша, яка перебуває на державній службі, погоджується прийняти чи приймає їх в обмін на виконання чи невиконання певних повноважень або обов’язків, пов’язаних зі службовою діяльністю.

З огляду на наведений аналіз під поняттям “корупція” пропонуємо розуміти діяння уповноваженої особи, що приносить їй незаконний дохід і підміняє інтереси громадського суспільного блага вузьким груповим інтересом, а також діяльність, спрямовану на схилення уповноваженої особи до протиправного використання відповідних повноважень та можливостей. Під це визначення підпадають як державні службовці, так і суб’єкти недержавного та приватного суспільних секторів.

Узагальнення проаналізованих тлумачень дає підстави сформулювати такі ключові тези:

- поняття “корупція” – складне, багаторівневе, системно організоване соціальне явище, яке поєднує в собі різні складові, зокрема: управлінську, політичну, економічну, юридичну, соціальну, морально-етичну;
- корупція – це негативне суспільне явище, яке постійно й активно впливає на свідомість громадян та їхні особисті погляди, формує корисливі аморальні цінності, визначає корупційну субкультуру в суспільстві, руйнує суспільні відносини, зменшує ресурси та підриває довіру до держави;
- корупція охоплює вищий (елітарний), середній та низовий рівні державного управління, проникаючи в усі сфери і підсистеми суспільного життя, порушує права, зачіпає інтереси всіх соціальних груп і прошарків суспільства, вражає політику, економіку, соціальну сферу, культуру;

- корупція може бути політичною, економічною, адміністративною та побутовою, виникати організовано чи стихійно;
- корупція створила корупційну етику, що стала альтернативою морально-етичним нормам в Україні.

Коментуючи останній пункт слід зазначити, що морально-ідеологічний аспект є важливим напрямом запобігання корупції на державній службі. Для цього Е. С. Молдован пропонує прийняти Концепцію реалізації морально-ідеологічних антикорупційних заходів, що створило би передумови для повноцінного формування морально-ідеологічного механізму протидії корупції, визначило інструментарій цієї діяльності шляхом зміцнення морального стану українського суспільства в цілому та його окремих структур, визначення національної ідеї та загальнодержавної ідеології, духовного відродження та культурного збагачення народу, самоусвідомлення й консолідації нації. Очікуваним результатом цього напряму є моральне відродження та ідеологічне становлення українського народу.

З огляду на викладене корупція – це явище, яке призводить до порушення прав людини, соціальної нерівності та виникнення соціальної напруженості, уповільнення економічного розвитку, загрожує національній безпеці держави. Отже, протидія корупції як масштабному соціальному явищу є внутрішньою функцією держави. Відповідно до ч. 1 і 2 ст. 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та особи, які прирівнюються до осіб уповноважених на це, є суб’єктами відповідальності за корупційні правопорушення.

1.4. ФЕНОМЕН КОРУПЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Сучасний стан суспільства, його соціально-економічної й політичної системи, наявність різних форм власності, безліч суспільних рухів і політичних партій викликає необхідність перегляду основних правових понять, які стосуються сфери службових відносин, що або розуміються як суто державні, або тлумачаться у широкому смислі.

Зрозуміло, що представники різних суміжних соціальних галузей наукового знання й соціальних технологій можуть трактувати її поняття по-різному. Соціологи, наприклад, можуть стверджувати, що корупція – це відмова від очікуваних стандартів поведінки з боку представни-

ків влади заради незаконної особистої вигоди. Згідно з визначеннями, пропонуваними певною частиною фахівців у сфері державного управління, корупція – це несанкціонована, як правило, засуджувана, дія з метою одержання якої-небудь значної особистої вигоди.

У підручниках з кримінального права є таке визначення: у широкому значенні корупція – це соціальне явище, яке вразило публічний апарат управління, що виражається в розкладанні влади, навмисному використанні державними й муніципальними службовцями, іншими особами, які уповноважені на виконання державних функцій, свого службового становища, статусу й авторитету займаної посади в корисливих цілях для особистого збагачення або в групових інтересах.

Практично в кожному разі мова йде про взаємодію державного апарату й суспільства в особі своїх громадян, груп або організацій. Важливо також те, що на сьогодні багато дослідників усвідомлюють, що корупція – це не тільки предмет кримінально-правового або кримінологічного аналізу, а повномасштабний об'єкт соціальної феноменології, значиме соціальне явище.

Коли говорять про державну корупцію, мають на увазі, що в корупційній угоді завжди однієї зі сторін виступає особа, що перебуває на державній службі або виконує деякі владні повноваження в результаті делегування йому влади від виборців. Вона існує остільки, оскільки державний службовець може розпоряджатися ресурсами, які не належать йому, шляхом прийняття або неприйняття певних рішень. До таких ресурсів можуть бути віднесені бюджетні кошти, державна або муніципальна власність, державні замовлення й інші ресурси, що перебувають у виключній компетенції держави.

Державний службовець зобов'язаний ухвалювати рішення, виходячи з цілей, установлених правовими актами, суспільно схвалюваними культурними й моральними нормами. Корупція, на думку ряду авторів, починається тоді, коли ці цілі підмінюються корисливими інтересами посадової особи, втіленими в конкретних діях.

Цієї умови досить, щоб охарактеризувати таке явище, як зловживання службовим становищем у корисливих цілях. Між ним і корупцією у вузькому значенні грань досить розмита.

Більшість фахівців, що вивчають корупцію, відносить до неї й купівлю голосів виборців під час виборів. У цьому випадку в дійсності присутні всі характерні ознаки корупції, за винятком посадової особи. Виборець має ресурс владних повноважень суверена, вищим вираженням

якого є референдум і вільні вибори. Ці повноваження за допомогою голосування громадянин делегує особам, що обираються. У випадку купівлі голосів виборець, порушуючи конституційну норму, одержує гроші або інші блага, а кандидат, порушуючи виборче законодавство, сподівається знайти владні повноваження.

Існує й корупція в недержавних організаціях. Однак у сучасному науковому знанні її проблематичність видається такою, що заперечується за своєю суттю і привертає набагато менше уваги дослідників. У першому наближенні можна говорити про те, що співробітник організації також може розпоряджатися ресурсами, які йому не належать; він також зобов'язаний дотримуватися статутних завдань своєї організації; у нього є можливість незаконного збагачення за допомогою дій, що порушують інтереси організації, на користь другої сторони, що одержує від цього свої вигоди.

Неокласична школа розглядає злочинність як раціональну поведінку, за якої злочинець ухвалює рішення, зважуючи ризики, витрати й вигоди від нього. Саме з цих позицій найчастіше здійснюється аналіз корупційної поведінки в різноманітних економічних теоріях. З цієї точки зору не можуть бути досить продуктивними й такі соціологічні теорії, як символічний інтеракціонізм, стигматизація, тим більше, висновки радикальної кримінології щодо організованої злочинності, які розглядають останню як наслідок класових конфліктів. Теорія соціальної дезорганізації не може бути використана через маргінальний склад тих, хто досліджується, які природно не підпадають під визначення державних службовців.

Така позиція приводить до інтерпретації як продуктивних ідей, що розвиваються в рамках теорії аномії, які ввів у обіг Е. Дюркгейм. В аспекті аномії злочинність розглядається як природна і така, що не викорінюється, риса соціального порядку, безпосередньо пов'язана з можливістю соціального розвитку. Ці висновки кореспондують з ідеями демократично-ліберальних прихильників корупції, тому що представляють корупцію як функцію – засіб, який полегшує модернізаційні процеси.

Дослідження Р. Мертона, що продовжував розробку теорії аномії в сучасних умовах, дають змогу трактувати корупцію як різновид aberрантної поведінки, за якої учасники прагнуть уникнути публічного осуду, але усвідомлюють законність норм, які вони порушують, вважаючи для себе подібне порушення прийнятним, і намагаються уникнути караючого впливу існуючих норм, не пропонуючи їм заміни. Р. Мертон виділяє нонконформістську (принципове відхилення) і aberрантну (доцільне відхилення) поведінку. Вони відрізняються за декількома важливими параметрами.

1. Нонконформісти оголошують про свою незгоду з соціальними нормами публічно і не намагаються приховати цього. Політичні або релігійні розкольникі наполягають на тому, щоб про їх розбіжності з соціальними нормами дізналися усі; аберантні злочинці прагнуть уникнути публічного осуду.
2. Нонконформісти кидають виклик законності соціальним нормам, які вони заперечують, або принаймні протистоять їх застосуванню в певних ситуаціях. Аберанти, навпаки, усвідомлюють законність норм, котрі вони порушують, але вважають таке порушення прийнятним для себе.
3. Нонконформістська поведінка позитивна, конструктивна; аберантна – негативна: нонконформісти прагнуть замінити морально підозрілі, із їхньої точки зору, норми тими, які здаються їм морально обґрунтованими.

Природно припускати, що корупційна поведінка посадових осіб і звичайних громадян в умовах аномії може пояснюватися різними причинами й різними теоріями. Так, теорія конфлікту пояснює девіантну поведінку наявністю соціальних конфліктів, починаючи від класових і закінчуючи груповими, її висновки прийнятні для опису політичної корупції. Конфлікт культур може привести до протиріччя трактувань соціальних відносин сторонами взаємодії. Інтерналізація конфлікту породжує ситуацію внутрішньої суперечності цінностей та інтересів, що також у стані викликати соціальну девіантність. Крім цього, такий різновид корупції, як *непотизм* (від лат. *nepos* – “родинне” або *nepotis* – “внук”, “племінник”) – надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей. Різновид фаворитизму. Інша назва – кумівство – походить від практики роздачі римськими папами прибуткових посад, вищих церковних звань чи земель близьким родичам) може породжуватися конфліктом лояльностей.

На думку Г. А. Сатарова, мотив здійснення влади в корупційній угоді не є тільки метафорою, викликаючи необхідність і правомірність важливих практичних висновків. По-перше, вступ хабародавця в корупційну угоду під впливом мотиву здійснення влади над посадовою особою може означати, що відсутні легальні й відкриті механізми здійснення влади громадян над чиновниками, як це повинно бути в демократичному суспільстві. По-друге, проектуючи антикорупційні заходи, необхідно насамперед надавати можливість громадянам для здійснення влади над чиновниками у формі громадського контролю над роботою владних ін-

ститутів або індивідуальної апеляції у випадку зіткнення з позаправовою поведінкою представників влади.

Деякі типи соціальних відносин також можуть сприяти корупційній поведінці. Так, відносини дарування виникли в первісному суспільстві. Єдність і захищеність племені забезпечувалися безпосередніми й постійними зв'язками між його членами. Через це предмети вжитку переходили з рук у руки за допомогою актів дарування. Це найдавніший вид відносин, але він зберігається дотепер. Відносини дарування можуть, модифікуючись, охоплювати більші групи: так виникає клієнтизм.

Відносини обміну стали виникати в міру інтенсифікації контактів між племенами, а потім свою роль відіграв процес соціальної сегментації.

Третій тип відносин укорінювався в міру розвитку держави й усвідомлення того факту, що держава – “це інститут надання певних послуг її громадянам”. Відносини послуги будуються в такий спосіб: громадяни платять податки і, якщо буде потреба, звертаються до держави за наданням оплаченої цими податками послуги.

Між трьома перерахованими видами відносин є принципові відмінності. Відносини дарування – найбільш стародавні, укорінені. Наявність у них третьої сторони найменш помітна, тому що мораль, що управляє ними, рефлексується слабко й сприймається без напруги, майже на несвідомому рівні. Нарешті, вони позитивно емоційно забарвлені, а тому максимально комфортні.

Наступні за стародавністю – відносини обміну. Вони звичні, оскільки людський побут пронизаний ними, але не мають постійного характеру, а отже емоційного забарвлення. Про наявність третьої сторони думають тільки в міру необхідності.

Відносини послуги суттєво відрізняються від розглянутих відносин, тому що історично вони найпізніші й стосовно влади досить рідкі. Більшістю громадян ці послуги практично не усвідомлюються в якості таких, а емоційне забарвлення їх переважно негативне.

Дійсно, масовій свідомості, традиційній у своїй основі, незвично уявляти державу і її представників в особі чиновників як інститут, що існує завдяки податкам громадян. Також важко згадати, що потрібні послуги й праця чиновників з їхнього надання заздалегідь оплачені з тих же податків. У свою чергу, посадові особи також вважають у більшості випадків, що, здійснюючи послуги громадянам, вони роблять їм ласку, що заслуговує винагороди.

Аналогічно вважається, що оцінки корупції суспільством піддаються подвійному стандарту. Якщо вертикальна, верхівкова діяльність хабарників викликає неприйняття й вимагає заходів протидії, то внизу, на побутовому рівні, корупціонізм сприймається толерантно, практично стираючи грань між соціальною нормою й відхиленням від неї. Подібні соціальні оцінки можуть визначатися співіснуванням старих і нових стереотипів адміністративної поведінки. Радянська система дозволяла легально конвертувати владу в особистий комфорт і нелегально – в особистий капітал. Але вона категорично забороняла легальну конвертацію. Як зазначається в літературі, винятки були, але вважалися неприйнятними й час від часу каралися. Можна було отримати тіньовий вплив, але не можна було легально за гроші отримати легальну владу.

Водночас постулюється, що демократія, навпаки, дозволяє конвертувати економічний ресурс у владний, але у своїх розвинутих формах перешкоджає процесу перетворення влади в капітал.

Разом із тим існує особливість перехідного періоду, коли відбувається змішування традицій і культурних стереотипів і реалізується свобода практично безперешкодної трансформації одних форм соціально значимого ресурсу в інші форми. В результаті посадові особи розглядають свою службу як продовження ринку, а демократію трактують як свободу перетворення нормального ринку в ринок корупційних послуг.

Серед найпоширеніших мотивувань корупціонізму називають:

- відчуття нестабільності й соціальної непевності;
- невідповідну до кваліфікації й характеру служби заробітну плату;
- кар'єрні несправедливості;
- некомпетентність керівництва і негативний приклад вищих начальників.

На думку науковців, важливим фактором формування корупційних відносин у суспільстві виступає деформація обмінних і розподільних відносин. З погляду політичної економії в суспільстві товари й послуги можуть розподілятися за такими параметрами:

- ринкової системи, у якій майнова диференціація є константою;
- демократичної політичної системи, де визнається формальна рівність у межах виборчого права;
- адміністративної системи;
- системи, основаної на “ціннісному стандарті”, або випадковому виборі.

Разом з тим поширені й інші розподільні механізми, які, за існуючої точки зору, не підпадають під наведені прості визначення й містять у собі як ринкові, так і неринкові риси. В їхніх параметрах корупція не тільки виявляє суперечність між економічними й політичними факторами, а й вимагає оцінювання проблем розподілу відповідних соціально значимих ресурсів, ініційованих визначальною дією факторів. На думку Г. А. Сатарова, очевидно, що поведінка, орієнтована на максимізацію прибутків, яка завжди перебуває в центрі уваги економістів, має безпосереднє відношення до вивчення корупції. Ні рішення політиків продавати голоси за хабарі, ні зв'язки корумпованих бюрократів з політиками й групами інтересів не можуть трактуватися як прості розширення завдання максимізації прибутків приватними підприємцями, оскільки політики й бюрократи діють у своєму, відмінному від конкурентного ринку інституціональному оточенні.

Існує сім типів взаємодії, у рамках яких індивіди можуть вплинути на поведінку представників держави: 1) давання хабара; 2) повністю легальний шлях, за якого індивіди повністю дотримуються правил, не намагаючись використовувати їх на свою користь або одержати преференції; 3) дружба, сімейні зв'язки або особиста відданість; 4) переконання чи інформація; 5) правові заходи, засновані на законах і судових рішеннях; 6) виборчі можливості громадян; 7) погрози застосування сили або шантажу.

Усі ці види взаємодіють і можуть застосовуватися як самостійно, так і за групами факторів, у єдиному соціально-економічному просторі й політичній системі. На перше місце, як правило, ставиться хабарництво як найнаочніша форма корупціонізму.

При цьому досить важливою в поясненні життєздатності демократичної держави в ринковій економіці є роль моралі. Оскільки тільки деякі з політичних і організаційних структур менш піддані корупції, робиться висновок, що за відсутності поняття про чесність і демократичні ідеали функціонування ряду звичних інститутів було б незрозумілим.

Хоча корупція є категорією кримінального права, вона впливає і на економічні й політичні види відносин влади та капіталу, органів управління й підприємців як суб'єктів господарювання. Вважається, що не всі платежі є формально незаконними, і, з цього погляду, тільки незаконні платежі слід вважати корупційними. Їхня формальна подібність, на думку частини дослідників, дає змогу оцінити доцільність легалізації певних видів платежів і, відповідно, провести правову процедуру їх декриміналізації. Разом з тим навіть при наявності легальної системи цін ри-

нок буде далекий від конкурентного. Система цін може взагалі не застосовуватися з міркувань соціальної справедливості. Проте погана система цін видається кращою, ніж корумпований адміністративний механізм, з погляду як розподілу ресурсів, так і розподілу вигід.

Корупція має негативний розподільний ефект, тому що хабарники виграють за рахунок законослухняних громадян, і її неможливо втримати в “економічно виправданих” межах, оскільки в певний момент вона може охопити всі елементи державної структури.

Як виправдання корупції може висуватися суперечність між демократичним політичним процесом і порівняльним аналізом витрат і переваг. Висновки, основані на максимізації споживчого надлишку й надлишку виробників у грошовому вираженні, швидше за все, за припущеннями науковців, не збігатимуться з реальними рішеннями, прийнятими в системі представницької демократії. Наприклад, проекти з високим співвідношенням між вигодами й витратами можуть програти на референдумі або при голосуванні в парламенті, якщо витрати розпилені, а вигоди вузько концентровані. Аналогічно проекти з негативною чистою вигодою можуть бути схвалені законодавчим органом. Цих аргументів, однак, теж недостатньо, тому що хабарництво саме по собі не спрямоване на максимізацію надлишку, а максимізація надлишку ігнорує розподільні аспекти, у результаті чого власники надлишку отримують більше вигід.

Наявність корупції може сприйматися як сигнал “надмірного розростання ролі держави”. Однак хоча розмежування ринку й політичного процесу являє собою одне з невирішених питань нормативної теорії з емпіричної точки зору, існування корупції зовсім не означає, що роль держави занадто велика. У дійсності стимули до корупції виникають за будь-яких спроб держави контролювати ринкові чинники – навіть при “мінімальній державі”.

Нормативні твердження про корупцію вимагають наявності стандарту “правильності” функціонування економічної системи й моделі конкретних проявів) корупції. Відзначається, що часте виправдання корупції й хабарництва обумовлюється обмеженістю погляду, вузьким визначенням законності й спрощеністю моделі корупційного ринку, що, у свою чергу, нерідко означає використання державою методів, далеких від демократичних.

У цілому економічні проблеми корупції інтерпретуються у двох аспектах, з позиції економічних наслідків і в параметрах аналізу економічних причин, що викликають корупційну діяльність.

У рамках функціональної теорії корупції Р. Мертон стверджується, що продаж і купівля політичних послуг мають ряд політичних і економічних вигід. Серед них той факт, що хабарництво, “змазуючи бюрократичні колеса”, знижує бюрократизм, тим самим підвищуючи ефективність економічної системи. Згідно з позицією С. Хантінгтона, для економічного зростання гірше, ніж суспільство з негнучкою, надцентралізованою нечесною бюрократією, може бути тільки суспільство з негнучкою надцентралізованою чесною бюрократією. Також стверджується, що корупційні дії є потужним засобом інтегрування людей в економічне й політичне життя. Хоча існують і протилежні думки, згідно з якими, наприклад, відзначаються істотні дезінтегруючі властивості й наслідки корупції для економічного й політичного життя суспільства.

Думка про те, що корупція підвищує ефективність державного контролю, ґрунтується на припущенні, що економічні витрати державного контролю можуть бути знижені або анульовані за рахунок хабарництва.

Встановлено, що корупція здійснює серйозний негативний вплив практично на всі підсистеми й елементи економічної системи сучасної національної держави й міжнародних економічних відносин: на їх інституалізацію, макроекономічні процеси й інвестиційні потоки, економічну ефективність і міжнародну торгівлю. Разом з тим вплив корупції визначається не тільки її масштабами, а й формами, в яких вона проявляється. У країнах, де урядова еліта залучена в корупційну діяльність, корупція може значно підірвати й зростання, і якість розвитку країни. Більше того, коли урядова влада застосовується для корумпування економічної системи, щоб у ній з'явилася рента для правлячої еліти, корупція призводить до структурної неефективності всієї економічної системи, що підриває довгостроковий розвиток країни.

Існує тісний зв'язок корупції з розвитком сучасних форм тіньової економіки. Економічна діяльність, яка не регулюється законами, потребує політичної і економічної протекції, яка може бути забезпечена тільки незаконно, головним чином через корупцію. Разом з тим сама корупція також є причиною розширення сфери тіньової економіки. Існує думка, що корупція збільшується разом із зростанням частки тіньового сектору. Позитивний емпіричний зв'язок між корупцією і цією часткою підтверджується і, вірогідно, є одним з основних механізмів, за допомогою якого корупція глибоко укорінюється в суспільстві. Можна підкреслити, що корупційні побори з тіньової економіки на користь державних

чиновників настільки значні, що бюрократії вигідна наявність якомога більшого тіньового сектору в національній економіці.

Вважається, що сучасна економічна система ефективно функціонує тільки в умовах політичної демократії. При авторитарному і тоталітарному режимах вона настільки спотворюється, що втрачає значну частину ефективності і замість значних переваг над іншими економічними системами може демонструвати свою слабкість. При порушенні демократичних норм, як показує історичний досвід, обов'язково порушуються і норми економічної демократії, і, як наслідок, спотворюються ефективні способи ринкового регулювання.

Існують приклади різних цивілізаційних класифікацій корупції, під якими розуміють характеристики загальних рис стану корупції в країні в цілому чи в групі країн, що порівнюються.

Х. Алтас описує три класи корумпованості суспільства як за масштабами і характером, так і у вигляді можливих стадій зростання корупції. На першій стадії корупція порівняно обмежена й не має впливу на великі сфери соціального життя. Вона в основному розташовується в межах верхньої соціальної страти. На другій стадії корупція стає поширеною й охоплює практично всі сфери суспільної життєдіяльності, тому що майже всі угоди відбуваються за допомогою підкупу. Третя стадія виступає корупційним руйнуванням суспільного лада.

А. Хайденхаймер розглядає чотири культурні типи, у рамках яких різняться ступінь корупціогеності конкретного соціального устрою: систему, основу на традиційних родинних відносинах; систему, базовану на традиційних відносинах "патрон – клієнт"; систему, що ґрунтується на сучасних відносинах "лідер – послідовник"; систему, основу на відносинах громадянської культури.

У сучасних дослідженнях корупції існують класифікації, основані на поведінкових мотиваціях певних соціальних груп, які фактично інституціалізуються, ухвалюючи форми тіньових соціальних норм поведінки. Виділяються три основні групові стратегії.

Найпоширенішою вважається стратегія адаптації, у межах якої громадяни за допомогою корупції компенсують дефекти системи державного регулювання. Стратегія відхилення є продовженням правового нігілізму суспільства, де хабар виступає платою за можливість порушити закон або ухилитися від виконання запропонованих обов'язків. Недавно була виділена властива представникам бізнесу стратегія "захоплення держави". Цим терміном позначають корпоративні й індивідуальні стра-

тегії поведінки бізнесу, спрямовані на встановлення тіньового контролю над прийняттям владних рішень, до яких належать тіньовий лобізм в органах влади, купівля значимих державних актів, встановлення корупційного контролю над політиками, політичними партіями та інститутами державної влади й управління.

Наступна поведінкова модель одержала найменування стратегії “захоплення бізнесу”. Термінологічно тут розуміється сукупність діяльності владних структур, за допомогою якої влада в особі своїх представників прагне забезпечити тіньовий контроль над бізнесом з метою колективного або індивідуального отримання адміністративної ренти. Ця рента забезпечується не одержуваними хабарами, а безпосередньо джерелами, на яких вони виростають: бізнесом і доходом від нього.

Дві останні стратегії видаються універсальними, тому що в тих або інших розмірах і формах існують завжди. Вони виступають проявом загальної стратегії боротьби за володіння ресурсом, якого бракує противній стороні. Разом з тим захоплення держави, так само як і захоплення бізнесу, можуть розглядатися як різновиди корупції, оскільки їх цілі реалізуються за допомогою протизаконних або тіньових засобів. Універсальність проявляється також у тому, що відповідними соціальними групами вони реалізуються завжди, у всіх країнах, але в різному ступені й у різних формах.

Усі різновиди корупційних дій також можна розділити на дві категорії – корупцію, яка супроводжується взаємодією з клієнтами, що не є посадовими особами, і клієнтами, які беруть участь у корупційній угоді як посадові особи. У першому випадку йдеться про екзогенну корупцію, породжену зовнішніми факторами, у другому – ендогенну, тобто зумовлену внутрішніми факторами.

Крім того, можна говорити про змішаний характер взаємодії осіб, що беруть участь у корупційних угодах, про горизонтальну і вертикальну корупцію, *висхідну корупцію і корупцію, що сходить*, а за сферами дії – про побутову, ділову і кримінальну корупції.

Можна розрізнити корупційні угоди й за рівнем посадових осіб, що ухвалюють рішення, і за масштабами прийнятих рішень. У цьому випадку виділяється низова й верхівкова корупція.

Для всіх можливих форм корупційної взаємодії застосовується термін “корупційний ринок” тіньових послуг, у межах якого реалізується так звана агентська модель.

Існує певний ефект зростання корупції в процесі модернізації, який деякі дослідники відносять до наслідків зіткнення культур. З погляду

цих авторів модернізація полягає в процесі перенесення політичних, правових і економічних інститутів західних демократій на принципово інше соціальне підґрунтя. У такому випадку передбачається, що нові формальні норми, які задаються цими інститутами, повинні впливати на зміну вкорінених у цьому соціумі традиційних норм.

Однак реальне життя демонструє, що імпортована нормативна модель спотворюється й відторгається, реформи мають стійку тенденцію перетворення у власну протилежність.

Проблема полягає в тому, що формальні інституціональні зміни приводять до двох ефектів. Перший полягає в тому, що старі неформальні норми й практики агресивно опираються впровадженню нових формальних норм, спотворюють їх у процесі виконання й пристосовують до власних потреб. У другому випадку мова йде про те, що з'являються нові неформальні норми й практики, які підсилюють дію першого ефекту: опір впроваджуваним новим формальним нормам і інститутам. Саме в "зазор" між новими формальними нормами й старими неформальними нормами й практиками впроваджується корупція як інструмент аналогічного опору. Чим масштабніші інституціональні зміни, тим більший простір для зростання нових форм корупції.

Таким чином, корупція в перехідних країнах стає індикатором неефективності інституціональних реформ.

Такою є соціально-економічна мотивація корупціонізму. Необхідно особливо підкреслити, що її рамками сутність і форми прояву цього небезпечного соціального феномену не вичерпуються. Модернізованими рівнями корупційних відносин на сучасному етапі є кримінальна організована, політична й системна корупція.

Так, в останні роки при характеристиці організованої злочинності, як правило, серед її найважливіших ознак називають корупцію. Дійсно, корупція є іманентною ознакою організованої злочинності, її атрибутивною властивістю. Однак при вивченні більш складних кримінальних організаційно-управлінських систем (наприклад, злочинних співтовариств), а так само при оцінюванні діяльності суб'єктів організованої злочинності як відносно масового процесу в масштабах великих територіальних одиниць або окремих галузей народного господарства ми, безсумнівно, виявимо на рівні стійких закономірностей тісний протиправний зв'язок між представниками організованої злочинності й корумпованими держслужбовцями. Причому чим вища ієрархія злочинного формування в кримінальному світі, чим ширші масштаби його незакон-

ної діяльності й більш вагомі розміри одержуваних доходів, тем інтенсивніше встановлюються нелегальні відносини з державно-владними структурами. Корупція й організована злочинність утворюють неподільний, нерозривний кримінальний комплекс.

Корупція для учасників організованої злочинності виконує відразу кілька важливих функцій. Це й засіб збільшення капіталів за рахунок використання вигід, пільг і переваг, отриманих в обхід складних бюрократичних процедур дозвільної розподільної системи, і захисний механізм від різних форм соціального контролю, і ефективний спосіб усунення конкурентів. Це, нарешті, вплив на державну політику (переважно в галузі економіки) в інтересах великих кримінально-олігархічних кланів.

Причому, як показує практика, епізодичні контакти членів злочинних співтовариств і продажних чиновників поступово набувають усе регулярнішого характеру і згодом переростають у тісне взаємовигідне “співробітництво” на довготерміновій основі. Те, що між корупцією й організованою злочинністю існує тісний взаємозв’язок, визнано давно. Як приклади руйнівного впливу організованої злочинності можна навести стратегічну корупцію, або укладання взаємних домовленостей між організованою злочинністю й поліцією, а також довгострокові стратегічні альянси між організованою злочинністю й місцевими гілками влади в особі міських рад, політичними партіями або підприємцями.

Однак, констатуючи симбіоз двох небезпечних антигромадських явищ, ми повинні пам’ятати, що корупція – самодостатній соціальний феномен, сутність якого не зводиться лише до однієї з властивостей організованої злочинності. Діалектика їх співвідношення й взаємопроникнення набагато складніша, глибша й різноманітніша.

Це зумовлено тим, що, по-перше, корупція виходить за рамки кримінальних деліктів і тягне не тільки кримінальну, але й адміністративно-правову, цивільно-правову й дисциплінарну відповідальність. Окремі прояви корупції, не врегульовані нормами права, викликають, крім того, моральний осуд. По-друге, кримінально-правова корупція (зловживання владою або службовими повноваженнями, хабарництво і т. ін.) далеко не завжди стосується організованої злочинності. По-третє, діяльність суб’єктів корупції, яка об’єктивно здійснюється в інтересах організованих злочинних формувань, із суб’єктивної сторони може становити самостійне правопорушення, яке не кваліфікується як пов’язане з організованою злочинністю.

Існує думка, що корупція – це те, що давно називають хабарництвом. Ототожнення цих різних антигромадських діянь можна знайти й

у кримінальному законодавстві західних країн. Відома близькість названих суспільних явищ не дає підстави для їхнього повного ототожнення. Корупція може бути засобом забезпечення не тільки корисливого, а й політичного інтересу. Тут можна відзначити подвійну мотивацію, яка забезпечує надприбутки й владу заради їх збереження й збільшення. У випадку корумпованості державних службовців, а тим більше, в масштабній формі, платник податків (народ) втрачає контроль над держапаратом, тому що він перетворюється в дещо протилежне за своїм призначенням.

Корупція в політичній сфері реально існує, і її відносна самостійність як особливого підвиду антинародної політичної влади характеризується рядом ознак: 1) в основі політичної корупції лежить неофіційний обмін ресурсами між владними елітами й іншими структурами суспільства; 2) ознакою політичної корупції виступає хабар як разовий акт або підкуп (купівля) на тривалий строк політика. Політичний відтінок цього різновиду антинародної влади досить рельєфно проявляється в протизаконних фактах надання державних фінансових і матеріальних ресурсів у виборчі фонди окремих претендентів, що реалізують політичну ідею “входження у владу”; 3) необхідною властивістю корупції в політичній сфері є наявність політичної мотивації й відповідної цільової установки. Тому корупція в політичній сфері й хабарництво – це не те саме. Якщо останнє не супроводжується політичною мотивацією, то суб’єкта цього антигромадського діяння не можна вважати носієм політично-корумпованого злочину.

Як і інші різновиди політичної злочинності, корупція в політичній сфері породжується комплексною причиною, що є складною сукупністю соціальних факторів, які лежать у її основі. Багато науковців до них відносять: а) вибіркове недопущення правлячою елітою широких верств населення або їх представників до участі у відкритій політичній діяльності; б) нав’язування правлячою елітою нетрадиційних для цього суспільства або прямо далеких для нього соціально-політичних нововведень; в) помилки в національній політиці; г) розпалення національної ворожнечі окремими людьми або групами, партіями, рухами; д) захоплення політичного насильства; е) невдоволення діяльністю уряду іноземної держави; ж) неналежна регламентація службових повноважень посадових осіб; з) неефективність чинного кримінального законодавства; і) невинуваті й постійне застосування вітчизняними органами законодавчої влади амністій щодо політичних злочинців та ін.

По суті, стверджується ідея рівнозначності всіх перерахованих причин, їх виникнення відносно будь-якого політичного злочину. Але цього не відбувається в реальному житті держави. Натомість соціальні та економічні причини в першу чергу детермінують політичну злочинність. Але чи означає це, що в механізмі розгортання причинно-наслідкового зв'язку така об'єктивна логіка зберігається в будь-якому політичному злочині? Навряд чи це можна стверджувати з цілковитою впевненістю. Як при розгляді політичних конфліктів, так і при аналізі детермінації політичної злочинності не слід уникати розв'язання складного питання наявної кореляції між її джерелом і особливими причинами, які знаходяться в основі її різновидів. Виявити наявну кореляцію складно, тому що соціальні фактори, які утворюють відповідний детермінаційний процес, лише відносно самостійні, оскільки в дійсності вони перетинаються. Однак відносна автономність все-таки існує.

Для аналізу сутності корупційних відносин необхідно звернутися і до корупції в політичній сфері, оскільки вона є різновидом політичної злочинності. В її виникненні найбільш прозоро виявляється безпосередня дія економічного джерела. Корупція – це сукупність складів злочину, за допомогою яких відбувається перерозподіл власності і капіталів, у тому числі кримінальних. Політичний аспект її виникає не одразу. Це означає, що не кожна корупційна справа, яка виникає в результаті дії економічного джерела, характеризує собою політичний злочин.

Загальний підхід до боротьби зі злочинністю в цілому в країні може бути оцінений так: система кримінальної юстиції через кар'єрний та примусовий вибіркового облік та розслідування об'єктивно спрямована на бідні, нижні, слабо адаптовані, алкоголізовані, деградовані і маргінальні верстви населення, які вчиняють прості, очевидні і традиційні злочинні діяння. Хоча відомо, що злочини вчиняють суб'єкти із всіх верств населення. І коефіцієнти ураження криміналом різних верств населення практично співвідносні. Відмінності полягають тільки у видах злочинної діяльності. Органи правоохоронної системи займаються й складними справами, у тому числі щодо посадових осіб. Але караються, як правило, говорячи умовно, в основному "бомжі". Така статистика при впровадженій у свідомість мас декларації "усі рівні перед законом і судом" багато століть майже всіх задовольняє: владу, еліту, правоохоронні органи, суди, в'язниці, кримінологів і більшість населення, крім тієї його частини, яка "попалася".

Вона дає можливість абсолютній більшості людей і особливо представникам правлячої, політичної й економічної еліти, незалежно від пра-

вмірності або неправомірності своєї поведінки, почуватися поважними громадянами, оскільки, як ми знаємо, злочинець – не той, хто вчинив злодіяння, а той, хто притягнутий до кримінальної відповідальності й засуджений. А в сферу дії системи кримінальної юстиції потрапляють у першу чергу ті, хто вчинив примітивне й очевидне діяння, хто не зміг замести свої сліди, хто не здатний кваліфіковано самозахиститися, хто погано розуміє презумпцію невинності, у кого немає підстав блефувати, що його переслідують за політичними мотивами, в кого немає коштів на талановитого адвоката, хто не може внести заставу й вийти на волю до суду для “замітання слідів”, хто не може сфабрикувати або добути необхідний компромат на своїх переслідувачів, хто не може просто відкупитися і т. д.

Ці загальні порочні тенденції багаторазово посилені у сфері боротьби з корупцією, особливо великою. Якщо умовно корупційну діяльність розділити на дрібну (низову, повсякденну) і велику (верхівкову, елітарну), то остання характеризується високим соціальним статусом суб'єктів її здійснення, витончено-інтелектуальними способами їх дій, величезним матеріальними, фізичними і моральними збитками, винятковою латентністю зазіхань, поблажливим і навіть дбайливим ставленням влади до цієї групи злочинців.

Корумпована високопоставлена бюрократія розумна, освічена, багата й владна. Латентність своїх дій – її основна турбота.

Системна корупція призводить до багатьох негативних наслідків. У кінцевому підсумку всі вони мають серйозні політичні наслідки – демократія стає неефективною, зменшується довіра до влади, падає престиж країни на міжнародній арені, спотворюється реальна політична конкуренція, з'являється ностальгія по твердій руці й стверджується об'єктивно підкріплювана думка: ліберали завдали країні шкоди більше, ніж комуністи.

Серйозним політично-корупційним аспектом є відсутність (можливо, не безкорислива) політичної волі для ефективної боротьби із корупцією. Документальних свідочть тому дуже багато. Про це говорять систематичні декларації влади про необхідність посилення боротьби з корупцією й величезні, як правило, системні, труднощі при проходженні законів про боротьбу з корупцією, про боротьбу з організованою злочинністю (яка в більшій частині є корумпованою), про протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих незаконним шляхом.

Корупція в політичній сфері являє собою корупційні (або пов'язані з корупцією) форми політичної боротьби правлячих або опозиційних

еліт, партій, груп і окремих осіб за владу. Цей вид корупції руйнує фундаментальні демократичні процеси й підриває політичні й правові підвалини влади і її авторитету.

Корупцію в політичній сфері можна розглядати з трьох взаємозалежних позицій: кримінально-правової, мотиваційної й оцінної.

У КК України не передбачено кримінальної відповідальності за власне корупцію в політичній сфері. Про неї можна говорити відносно деяких корупційних діянь проти конституційних прав і свобод людини і громадянина, проти основ державного ладу.

Оціночний підхід передбачає надання політичного значення вчиненій владою діянню, коли вони оцінюють ті чи інші корупційні злочини як політичні, або самим правопорушником, який переслідується владою за вчинення тих чи інших зловживань, коли він намагається видати це за як політичну розправу над ним. Оціночний підхід широко використовується в політичних спекуляціях, коли високопосадові особи, які притягуються до кримінальної відповідальності, намагаються подати цю подію як розправу над ними за політичними ознаками.

Політично мотивована корупція здійснюється окремими особами чи групами з метою захоплення чи утримання влади, а також проти політичних конкурентів.

В Україні, інших пострадянських країнах поширена небезпечна форма корупції в політичній сфері, яка здійснюється шляхом зовні начебто легітимного, а фактично неправомірного оволодіння грошовими та товарними потоками, нецільового використання бюджетних ресурсів, отримання фінансових коштів (через “чорну” чи “сіру” готівку) на виборчі кампанії та інші політичні цілі під майбутні державні посади, фінансові пільги, отримання необхідних квот та інших привілеїв (продаж влади “на кореню”).

До корупції в політичній сфері слід віднести різноманітні форми вичищення та “брудних” передвиборчих технологій, які реалізуються для безпосередньої та опосередкованої купівлі голосів виборців під час виборів.

Є достатньо підстав вважати, що корупційна стихія відповідає інтересам певної частини правлячої політичної й економічної еліти.

В умовах ринкової економіки, вільної торгівлі й демократії корупція не вводиться до примітивних видів хабарництва й зловживань, відображених у КК. У КК, на жаль, невідомі корупційні дії, які широко практикуються: корупційний лобізм; корупційний фаворитизм; корупційний

протекціонізм; корупційний етатизм, таємні внески на політичні цілі; внески на вибори з наступною розплатою державними посадами; келійне проведення приватизації, акціонування, заставних аукціонів; надання податкових і митних пільг; призначення державних посадових осіб (відразу після відставки) на посади керівників банків і корпорацій; корупція за кордоном; сполучення державної служби з комерційною діяльністю.

Тільки на шляху контролю нових корупційних технологій можна розірвати порочні кримінальні кола: гроші – влада – гроші; власність – влада – власність.

Масштаби і рівень корупції визначаються як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Серед найбільш впливових детермінант об'єктивного характеру слід назвати стан економіки. Ця обставина особлива актуальна для країн, що переживають глибокі соціально-економічні реформи. Згідно з висновками, що містяться в П'ятому огляді ООН, рівень корупції дуже пов'язаний зі станом економіки й негативно впливає на її функціонування.

Таким чином, корупція має реальні соціально-економічні, політичні й організаційні підстави. Вона міцно вкоренилася в існуючому у світі соціальному порядку й динамічно здійснює кримінальну, практично експонентну експансію. Разом з тим огляд сучасних теорій не в змозі висвітлити деякі проблеми становлення корупції й пояснити як її масштаби, так і неефективність протидії з боку провідних держав. Виділимо ці проблеми.

1. Оскільки від корупції не застрахована жодна країна, у тому числі й провідні країни ядра постіндустріалізму, то напрошується питання, у чому різниця й у яких проявах корупційні злочини конвергентні. Відповіді на нього в ліберальній парадигмі бути не може за визначенням. А це важливо, тим більше, що, охоплюючи в дійсності всі регіони й соціальні системи сучасності, найбільшу шкоду й соціальну небезпеку як прямих, так і відкладених наслідків завдають корупціонери й коруптери саме країн-лідерів – високорозвинутих демократичних ліберальних суспільств.
2. Аналіз фіксує, що в сучасних дослідженнях як причини такого соціального феномену, як корупція, називається ряд явищ і процесів економічної, соціальної й правової сфер. Так, до загальних проблем нерідко відносять: труднощі подолання спадщини тоталітарного періоду; економічний занепад і політичну нестабільність; нерозвинутість і недосконалість законодавства; неефективність інститутів влади; слабкість громадянського суспільства й неукорі-

нення демократичних політичних традицій. Питання залишається старим: “Що породжує небачений розмах корупції в державах, де все це перебуває в належному стані?”

Історичний екскурс по темі корупції, аналіз причин виникнення корупціонізму, а точніше хабарництва, дає можливість сьогодні розглянути прояв цього феномену в історичному минулому і сучасності, під трохи незвичайним для ліберальної парадигми кутом зору.

Насамперед проблема всіх стратегій і самого підходу до аналізу корупції як соціального явища криється в іншому. Природа соціального розвитку діалектична й ґрунтується на дії певних суспільних законів, наприклад, поділу суспільної праці, відчуження й перетворення рукотворних відносин в об'єктивні стосовно їхнього суб'єкта – діяльної особи, а в умовах державної організації – громадянина. Так, значення категорії “корупція” у сучасному семантичному змістовому полі і його прочитання в історичних контекстах різняться не просто текстуально, вони несуть смисли, що принципово відмінні.

Це пов'язано з розгортанням повної якості як самої соціальної системи, так і її системотворчих категорій: праці, власності, держави, права, відчуження й, власне, логічного становлення в історичному змісті категорії “корупція”. Ні дарунок у системі дарування, ні відносини простого товарного обміну, ні, тим більше, віртуальне поняття послуги – не мають стосунку до сучасного смислового коду корупції як соціального феномену. Оскільки можна вважати історично доведеним, що відносини панування-підпорядкування з'являються раніше за інші, то власне влада займає базисне становище на тлі таких категорій, як власність і право. В одному з діалогів Платона говориться: “Немає людської душі, яка вистойить спокусу владою”. У тому ж дусі в 1887 р. лорд Актон сказав, що влада схильна до корупції, а абсолютна влада корумпується абсолютно.

Х. Арентдт зазначала: “Я вважаю досить сумним відображенням нинішнього стану політичної науки той факт, що наша термінологія не проводить відмінності між такими ключовими словами, як влада, міць, сила, авторитет і, нарешті, насильство”.

Як вважають М. В. Ільїн і А. Ю. Мельвиль, міць і силу поєднують із владою особливі якості – здатність до певної справи. Вплив, багатство, норми права (навіть навички й звичаї) являють собою подобу влади, але здійснюваною по-іншому й в інших відносинах. Нарешті, права, повноваження, авторитет – певні невід'ємні доповнення влади, її інструменти, умови реалізації.

Для визначення сутності влади як такої можна було б обмежитися вказівкою на те, що вона виступає засобом загального зв'язку при досягненні мети, символічним посередником, що забезпечує виконання взаємних зобов'язань.

Одні ототожнюють владу з тими ресурсами, які використовуються для зв'язування й опосередкування цілеспрямованих дій і зобов'язань у політиці. У цьому випадку влада постає як свого роду міць, сила, воля, чарівність – харизма. Це можуть бути й можливості, породжені іншими, ніж політика, аспектами людського існування, але які здатні конвертуватися у владу: багатство з економічної сфери, вплив – із соціальної, норми й зразки – з культурної.

Корупція несе в собі низку негативних наслідків, до яких зазвичай відносять такі:

Економічні наслідки:

- розширення тіншової економіки;
- порушення конкурентних ринкових механізмів;
- уповільнення формування страти ефективних приватних власників;
- бюджетні злочини;
- підвищення цін і збільшення інфляції;
- розширення масштабів корупційної діяльності в недержавних організаціях;
- загальне зниження ефективності економічної системи.

Соціальні наслідки:

- зниження соціальної діяльності держави;
- різка економічна й соціальна нерівність;
- дискредитація права як основного інструменту регулювання життя суспільства й держави;
- зростання корумпованості правоохоронної системи і її зрощування як з організованою злочинністю, так і з великим капіталом;
- збільшення соціальної напруженості.

Політичні наслідки:

- перетворення на джерело політичної цілеспрямованості не суспільного, а приватного або корпоративного корисливого, найчастіше протиправного інтересу;
- зменшення довіри до влади;
- падіння престижу держави як усередині країни, так і в міждержавних відносинах;
- розкладання демократичних інститутів і політичної моралі.

Підсумковим і в певному сенсі індикативним граничним значенням виступає підсумоване ставлення громадян і бізнесу до антикорупційної діяльності.

За результатами обстеження, приблизно 70 % підприємців скептично ставляться до можливості участі в антикорупційній боротьбі, з них: 30 % – активно, а 40 % – пасивно. Ці дані свідчать про те, що далеко не всі підприємці відносять корупцію до життєво важливих проблем своєї країни, що підтверджується й розподілом переваг у виборі можливих форм участі в антикорупційній програмі.

Звичайно, отримані результати можна оцінювати й з оптимістичної точки зору: 30 % підприємців готові брати участь у боротьбі з корупцією. Серед них 33 % розуміють необхідність вести таку боротьбу на політичному рівні й готові до підтримки політиків і партій, що роблять таку боротьбу основою своєї програми, 13,9 % готові платити грошові внески у відповідні фонди, організації, програми, а 22 % – особисто брати участь у діяльності таких організацій.

Разом з тим один із головних висновків, який можна зробити із проведеного аналізу, повинен змусити владу й людей бути пильними в захисті своїх прав. Стратегія олігархічно організованого корпоративного капіталу, спрямована на “захоплення держави” – не мисленева конструкція, а чітко помітна колективна стратегія поведінки найбільш впливової частини бізнесу. Аналіз показує, що не тільки сформувалася й діє сама стратегія, а й утворилася відповідна соціальна страта. Вона поєднує бізнесменів цілями, стереотипами поведінки, інтересами й навіть своєрідною етикою. Цей соціальний факт перетворює питання боротьби з корупцією в реальну проблему захисту суспільством своєї національної безпеки.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте соціальні передумови корупції.
2. Що таке причини та умови корупційних діянь?
3. Назвіть найбільш важливі сфери поширення суспільних передумов корупції?
4. Які ви знаєте політичні передумови корупції.
5. Проаналізуйте морально-психологічні передумови корупції.
6. Як давно існує корупція і які перші згадки про боротьбу з нею?
7. Опишіть історичний розвиток корупції.
8. Які основні джерела корупції визначає Світовий банк?
9. Дайте визначення поняття “корупція”.
10. Дайте визначення поняттю “протидія корупції”.
11. Назвіть етапи становлення українського антикорупційного законодавства?

12. Назвіть основні принципи успішності антикорупційної політики, виходячи з міжнародного досвіду.
13. У чому полягає феномен корупції на сучасному етапі суспільного розвитку?
14. Що передбачає антикорупційна культура суспільства?
15. Назвіть основні наукові підходи до вивчення та трактування корупції.
16. Дайте законодавче та наукове визначення корупції.
17. Що вважають найпоширенішими мотивуваннями корупціонізму?
18. Що таке непотизм? Наведіть його приклади в світовій і вітчизняній політиці.
19. У чому полягає подібність корупційної та аберантної поведінки?
20. Назвіть сім типів взаємодії, у рамках яких індивіди можуть вплинути на поведінку представників держави.

Корупція в Україні

2.1. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ БОРотьБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

В Україні корупція, на думку фахівців Фонду “Демократичні ініціативи”, давно стала сприйматися як органічна частина життя. Було б неправильним вважати, що корупція – явище останніх років. Найнижчим Індекс сприйняття корупції в Україні, що його щорічно вимірює міжнародна антикорупційна організація Transparency International (за шкалою від нуля до 10, де 0 означає найвищий рівень сприйняття корупції, а 10 – найменший) становив 1,5 у 2000 р., тоді нижче України була лише Югославія, що перебувала тоді у стадії розпаду, та Нігерія. Далі за вимірами Transparency International Індекс сприйняття корупції у 2001 р. становив 2,1, у 2002 р. – 2,4, 2003 р. – 2,3, 2004 р. – 2,2. Дещо поліпшувався Індекс корупції – 2,6 у 2005 р., 2,8 – у 2006 р., 2,7 – у 2007 р., але так і не здолав межу у 3,0, нижче якої корупція у країні вважається “галопуючою”.

У вересні 2008 р. Transparency International оприлюднила свій черговий щорічний рейтинг оцінки поширення корупції у світі, і цей показник в Україні знову почав погіршуватися – до 2,5.

У 2013 р. Україна посіла 144-те місце із 177 можливих позицій в індексі сприйняття корупції, маючи лише 25 балів. Україна стабільно залишалася в групі “підвищеного ризику” разом із Іраном, Камеруном, Нігерією, Папуа-Новою Гвінеєю та Центральноафриканською республікою.

Звичайно, такий високий рівень корупції, що його фіксують міжнародні організації, є лише відображенням

сприйняття корупції всередині країни, яке, у свою чергу, відбиває об'єктивну ситуацію. Дослідження громадської думки добре підтверджують той факт, що сприйняття поширеності корупції в Україні має дуже високі показники і залишається стабільним.

У табл. 2.1 наведені порівняння трьох загальнонаціональних опитувань населення, що були проведені у травні 2004 р., червні – липні 2007 р. та у березні 2009 р., а також опитування підприємців.

В опитуванні березня 2009 р. у запитанні йшлося про корупцію “в адміністративних органах України”, проте, на нашу думку, результати зіставні, оскільки зазвичай населення під “корупцією” розуміє владу різного рівня.

Таким чином, фахівці Фонду “Демократичні ініціативи” на основі дослідження роблять висновок, що населення стабільно оцінює рівень корупції як “високий” і “дуже високий”. Рівень корупції не знижується, більше того, громадська думка дедалі більше схильна оцінювати корупцію як “дуже високу”. Досить цікавим виявилось, що підприємці оцінюють рівень корупції більш стримано, кожний п'ятий з них вважає рівень корупції “середнім”, хоча серед підприємців відсоток тих, хто протягом року давав хабарі, істотно вищий, ніж серед населення загалом. Поясненням цьому може слугувати те, що оцінки рівня корупції населенням виявилися меншими, ніж оцінки підприємців, пов'язаних особистим досвідом дачі хабара. Серед населення 56 % тих, кому довелося протягом останнього року давати хабара, визначили рівень корупції в адміністративних органах як дуже високий, а серед тих, хто за цей час жодних хабарів не давав, – 44 % теж вважають рівень корупції дуже високим. Серед підприємців оцінки значно більше залежать від власного досвіду: серед тих, хто протягом року давав хабарі, 53 % вважають рівень корупції

Таблиця 2.1

Як би Ви оцінили рівень корупції в Україні?

Оцінка рівня корупції	Травень 2004 р.	Червень – липень 2007 р.	Березень 2009 р., населення України	Березень 2009 р., підприємці
Дуже високий	2,1	38,7	46,4	35,8
Високий	37,9	34,1	32,7	29,8
Середній	16,8	14,8	7,6	21,1
Невисокий	3,2	2,2	0,6	6,3
Зовсім незначний	1,3	1,1	0,9	1,3
Важко сказати	8,7	9,1	11,7	5,8

дуже високим, а от серед тих, кому це робити не довелося – лише 15 %. Серед тих підприємців, хто протягом року не давав хабарі, 27 % оцінили рівень корупції в Україні як середній, а 15 % – як невисокий. Можна зробити висновок, що оцінки підприємців більшою мірою ґрунтуються на власному досвіді, а населення – на стереотипних уявленнях.

Головна особливість корупції в Україні полягає в тому, що притаманність встановленим правилам зовсім не є критерієм участі в “легальній” економіці, у той час як невиконання або відхилення від встановлених правил є критерієм участі в неформальній, як правило, успішній, підпільній економіці.

Корупція в Україні не протистоїть формальній економіці, вона існує в ній, виступаючи природним і закономірним наслідком легальних статусів суб'єктів господарювання та управління. Це означає, що посадовці окремих державних структур не просто обслуговують економіку, вони беруть у ній участь, маючи “свою частку” в економіці. Саме функціонування державно-політичної машини економізоване, тобто підкорене, по суті, економічній свідомості. Отже, в основі корупційних відносин в Україні лежить можливість приватизувати будь-яке суспільне благо, навіть пристосувати і використати закон для тіншового обороту у власних інтересах.

За різними оцінками, до 6,5 % своїх середньорічних доходів підприємці в Україні витрачають на хабарі посадовим особам. Експерти Світового банку оцінюють річну суму хабарів в Україні на рівні двомісячного торгового обороту країни.

Проте причину існування корупції не можна звести лише до бюрократичних дій державних чиновників. Приватні особи та підприємці також стимулюють існування корупції шляхом давання хабара чиновнику з метою отримання індивідуальних привілеїв і конкурентних переваг, адже інституційна залежність підприємців від державних чиновників в економічній діяльності в Україні ще дуже велика.

Згідно з даними дослідження Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна, оприлюдненими у березні 2009 р., найбільш корумпованими органами влади респонденти вважали міліцію (54 %), суди (46,5), місцеві органи влади (26,7), прокуратуру (24,1), митницю (22,4 %).

До найпоширеніших в Україні корупційних діянь належить хабарництво. Значного поширення набули підкуп осіб, уповноважених на виконання функцій держави (“корупційний лобізм”), а також виконання державними службовцями незаконних, корупційних за змістом, посеред-

ницьких функцій у відносинах третіх осіб з органами державної влади, що стало не ситуативним, а постійним явищем.

За результатами соціологічних опитувань, за 2009 р. приблизно 30 % жителів України хоч раз у житті давали хабара для досягнення тієї чи іншої мети, при цьому 72 % хабародавців робили це з власної ініціативи, а 86 % до того ж вважали, що такий засіб серйозно допомагає вирішувати проблеми.

Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології, рівень корумпованості державних установ України становить 50–80 % (рис. 2.1).

На думку учасників опитування, це явище отримало найбільше поширення серед вищих посадових осіб і працівників міліції – так вважають 81 % опитуваних. Друге місце посідає митна і податкова служби – 79 % і 80 % відповідно; Верховна Рада, місцеві виборчі посадові особи і судді – третє місце або по 73 % кожен; Кабінет Міністрів України – 72, Адміністрація Президента України – 65, приватні підприємці – 64, банки – 61, іноземні підприємства – 42 %. Натомість тих, хто висловив протилежну думку, виявилось значно менше. На те, що корумпованість не

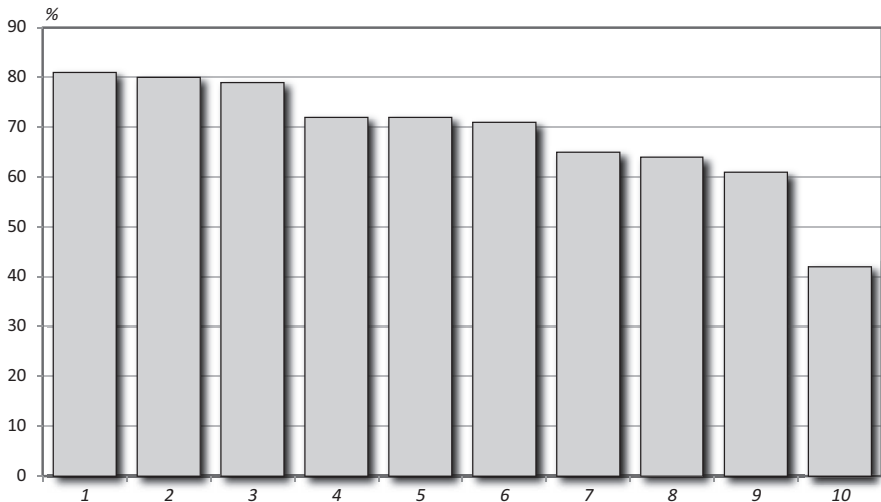

Рис. 2.1. Моніторинг корумпованості державних установ:

1 – працівники міліції; 6 – судді; 2 – митна служба; 7 – Кабінет Міністрів; 3 – податкова служба; 8 – Президента; 4 – Верховна Рада; 9 – приватні підприємці; 5 – місцеві виборчі посадові особи; 10 – банки

притаманна, або зовсім не притаманна відповідним установам, відповіли: Верховній Раді України – 5,3 %, уряду – 5,2, Адміністрації Президента – 6,5, місцевим органам влади – 6,4 % респондентів.

Суттєво змінилось і сприйняття населенням України повідомлень про факти корупції. Якщо, у перші п'ять років існування незалежної держави такі факти викликали широкий громадський резонанс, особливо щодо високопосадових осіб, то тепер вони сприймаються набагато спокійніше. Викликає подив і той факт, що серед тих, хто мав справу з фактами корупції, лише 54 % вважають себе потерпілими як морально, так і матеріально, а 21,6 % взагалі не вважають себе потерпілими. Отже, більшість суспільства сприймає корупцію як неминуче життєве явище з яким треба миритися. Таке ставлення, на думку М. Джонстона, є показником надзвичайної поширеності корупції на всіх рівнях суспільства і невисокої морально-психологічної згоди населення протидіяти їй.

На думку експертів, причинами виникнення корупції в Україні є:

- *нерівномірність розвитку ринкового господарства*. Під час посилення кризового стану економіки такі негативні явища, як інфляція, безробіття тощо, стають сприятливими умовами для збільшення обсягів тіньової економіки. Тобто за таких умов зменшується ефективність регулюючої ролі держави, що призводить до зростання корумпованості;
- *розширення суспільства на бідних і багатих*. За рахунок державного майна збагатилася невелика група населення, яка мала безпосередній доступ до нього. Олігархами в Україні стають через тіньову приватизацію державної власності. Кожна людина хотіла б стати власником частки державного майна, але не кожен мав змогу долучитися до нього через розпорядників. Більша частина населення є бідною, змушена виживати в складних економічних умовах;
- *суперечність між швидкозмінними умовами ринкового господарства та чинним законодавством*. Прогалини, які створюються завдяки такій суперечності, заповнюються тіньовими “правилами гри”. Навіть у високорозвинутих ринкових країнах економічні процеси випереджають чинне законодавство, тому вдосконалення правової бази повинно мати перманентний характер;
- *суперечність між законодавчою та морально-етичною нормами підприємництва*. Узагалі закони, представлені інтересами держави, повинні мати морально-етичну складову. Але через слабкість сприйняття сучасним підприємцем такої складової, він не завжди підтри-

- мує державні інтереси, а іноді вони перебувають навіть у протистоянні. Це і дає підстави для виходу підприємців у “тінь” через хабар; – *суперечності в політичній системі, представлені владою і бізнесом*. Відомо, що поєднання влади і бізнесу – це олігархія, яка посилює дію тіньової економіки. Негативним наслідком існування олігархії є не лише лобювання інтересів бізнесменів у владі через прийняття “потрібних” їм законів з метою створення сприятливих умов для їхнього бізнесу, а й недоотримання державною казною значних коштів. А це, у свою чергу, не дає можливості державі виконувати свої прямі обов’язки – розв’язувати соціальні проблеми. Слабкість політичної влади – одна з причин існування корупції; – *потреба у виживанні населення в складних умовах становлення ринкових відносин*. Підприємець, що планує розпочати свій бізнес, повинен мати стартовий капітал, якого, як правило, у нього немає і він не може заробити, а це підштовхує до використання позаекономічних методів – через політичний вплив, через “своїх” чиновників. Законослухняність як світоглядна цінність поки що не стала природним чинником для підприємця; – *створення штучного дефіциту ресурсів*. Така ситуація приносить вигоду посадовим особам у вигляді хабара як необхідного інструменту щодо отримання необхідних для виробничої діяльності ресурсів; – *зволікання у прийнятті рішення*. Адміністративні бар’єри породжуються не лише непрофесійністю чиновників, а й штучно створюються для отримання контролю над підприємствами. Такі бар’єри виштовхують підприємця в тіньову економіку, оскільки формальні правила неможливо виконувати, тому що постійно здійснюється контроль за підприємницькою діяльністю і накладаються відповідні санкції. За таких умов підприємці змушені шукати неформального державного захисту завдяки корупційним відносинам. Результатом є те, що українські підприємці у більшості вже не уявляють економічної діяльності без хабарництва. Більше того, позакорупційні схеми в бізнесі, як правило, не життєздатні.

Наслідками поширення корупції в Україні на національному та регіональному рівнях є:

- підрив соціальної довіри до державних інституцій та до ідеї верховенства права;
- руйнація соціальної моралі та почуття справедливості в населення;

- перешкоджання функціонуванню ринку та деформація нормальних систем розподілу;
- зниження громадської відповідальності, посилення соціальної напруженості у регіонах, зневіра в ефективності державної політики тощо.

У свою чергу, в оціночному звіті групи держав Ради Європи по боротьбі з корупцією (GRECO) щодо рівня корупції в Україні наголошується таке.

Україна сприймається як країна, значною мірою вражена корупцією, при цьому вказана проблема поширена практично у всій державі та у всіх державних установах як на центральному, так і на місцевому рівнях. Корупція є великомасштабною проблемою. Довіра до публічних установ – включно із системою правосуддя – та їхніх представників є критично низькою, і немає ознак покращання ситуації. Корупція не розглядається як ізольована проблема в Україні, оскільки вражає все суспільство. Поточний рівень корупції становить реальну загрозу принципам демократії і верховенства права. Ситуація ускладнюється тим, що в Україні існує загальна потреба у зміцненні демократичних основ, законодавства та інституцій. Дуже важливим є те, що такий підхід підтримується в Концепції подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності” та збереження такої перспективи при впровадженні цієї стратегії. Слід звернути увагу на те, що GET була поінформована про розробку нового антикорупційного законодавства, про проекти антикорупційних законів, багато з яких підготовлено Міністерством юстиції України.

Отже, реформи, спрямовані на боротьбу проти корупції, повинні насамперед консолідувати демократичні принципи, верховенство права та інституційні реформи. Це потребує довгострокового підходу, політичної відданості та створення механізму впровадження і сприяння превентивним заходам, які є достатньо незалежними від незаконного втручання і перешкод, зумовлених боротьбою за політичну владу. Прозорість публічних установ має надалі змінюватися як загальний важливий захід. Не менш важливо те, що попередження корупції не повинно бути первинним завданням для правоохоронних і каральних органів, а скоріше питанням, до вирішення якого мають бути залучені всі частини суспільства.

Правоохоронна система України складається з декількох органів, залучених до розслідування корупційних правопорушень. Ця система не тільки є нечіткою щодо розподілу функцій, а й містить ризик дублювання дій і ускладнює проведення спільної політики боротьби проти корупції. До того ж немає узгодженої законодавчої бази корупційних правопо-

Таблиця 2.2
Протоколи про корупційні діяння та наслідки їх розгляду у судах в Україні

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	У середньому
Кількість протоколів про корупційні діяння, направлених до суду	6 111	5 862	5 995	6 224	5 389	5 916
<i>Приріст або зниження до попереднього року, %</i>	38,5	-4,1	2,3	3,8	-13,4	
Кількість протоколів, за якими судом прийнято рішення	5 260	5 223	5 490	5 732	5 022	5 345
<i>Приріст або зниження до попереднього року, %</i>	33,1	-0,7	5,1	4,4	-12,4	
Частка від кількості протоколів, направлених до суду, %	86,1	89,1	91,6	92,0	93,2	90,4
у тому числі оштрафовано	3 888	4 155	4 551	4 745	4 011	4 270
<i>Приріст або зниження до попереднього року, %</i>	28,4	6,9	9,5	4,3	-15,5	
Частка від кількості протоколів, за якими судом прийнято рішення, у %	73,9	79,6	82,9	76,2	74,4	77,4
Закрито адміністративних справ	284	011	74	987	951	1 021
<i>Приріст або зниження до попереднього року, у %</i>	44,8	-21,3	-13,6	12,9	-3,6	
Частка від кількості протоколів, за якими судом прийнято рішення, у %	24,4	19,4	15,9	15,9	17,6	18,6

Таблиця 2.3
Структура осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за корупційні діяння за категорією та сферою діяльності в Україні

Службові особи, притягнуті до адміністративної відповідальності	2005	2006	2007	2008	2009
Державні службовці:					
1–2 категорії	5	6	3	3	3
3–4 категорії	506	671	939	1 072	88
5–7 категорії	1 596	1 545	1 406	1 344	622
Органів місцевого самоврядування	1 095	1 029	1 549	1 785	2 430
Збройних сил	390	367	322	300	290
Органів внутрішніх справ	271	377	341	374	224
Державної податкової адміністрації	209	321	409	264	184
Райдержадміністрації	284	286	196	180	179
Агропромислового комплексу	225	232	232	160	159
Депутати місцевого рівня	35	83	55	91	29
Системи охорони здоров'я	45	42	56	65	39
Прикордонної служби	38	44	65	48	39
Митної служби	39	42	40	34	32
Системи освіти	31	20	43	38	49
Обладержадміністрації	35	36	24	16	29
Транспорту	22	18	13	18	13
Судової влади	9	–	7	4	3
Паливно-енергетичного комплексу	5	4	4	2	7
Депутати обласної ради	3	–	–	–	–
Служби безпеки	1	3	1	–	–

рушень. Законодавство про кримінальне правосуддя і процедура притягнення до адміністративної відповідальності за корупційні діяння є на практиці важкою для застосування багатьма залученими органами. Необхідні заходи щодо підвищення професіоналізму правоохоронних органів. Більше того, існує потреба у системі ефективного вилучення в порушників доходів, одержаних злочинним шляхом. Позитивним є існування імунітетів від правоохоронних заходів і кримінального переслідування тільки для обмеженого кола посадовців та з обґрунтованих підстав. Однак імунітети не повинні застосовуватися в разі затримання посадовця на місці вчинення злочину (“*in flagrante delicto*”), а процедура позбавлення імунітетів має бути швидшою.

Також необхідно продовжити реформування прокуратури, захистити її від політичного впливу і посилити роль у керівництві досудовим розслідуванням і переслідуванням. Це перетворить прокуратуру на природного загального координатора корупційних розслідувань. Крім того, незалежність, безсторонність та професійність суддів є необхідними передумовами дієвої судової системи, а тому потрібні особливі заходи у цьому плані. Сприйняття громадянами судової системи як корупційної є серйозною проблемою, яку треба негайно вирішувати.

Наразі публічне управління являє собою поєднання старих успадкованих рис і сучасних принципів. Результатом є плутанина у законодавстві та інших нормах, яким часто бракує узгодженої структури, що дає численні можливості для зловживань. Загальна законодавча основа для адміністративної ієрархії і процедур стала б значним досягненням. Існує нагальна потреба у реформуванні державної служби з метою удосконалення процедур найму, просування і навчання персоналу, попередження роботи на державній службі схильних до корупції осіб та створення кодексів поведінки/етики. Однак такі реформи мають поширюватися на всіх службовців публічного сектору. Зовнішній аудит, що здійснюється Рахунковою палатою, є успішним, однак охоплює тільки сфери, що фінансуються державою. Органи місцевої влади не підпадають під зовнішній контроль, за винятком тієї діяльності, що фінансується з державного бюджету.

Юридичні особи чітко визначені у законодавстві, і всі вони повинні проходити процес реєстрації. Реєстраційна система є належною, і у центральному державному реєстрі міститься адекватна та відповідна інформація про юридичних осіб. Корпоративної відповідальності не існує, однак Україна перебуває на шляху до її впровадження.

Головними чинниками, які знижують ефективність протидії політичній корупції, на думку експертів Центру Разумкова, є:

- загальна політична ситуація в країні, інерція політичного проти-стояння;
- нерозмежованість бізнесу і влади;
- недосконалість системи організації влади на конституційному рівні;
- відсутність політичної волі з боку вищих інститутів влади;
- недосконалість законодавства;
- недоліки системи державних інститутів з протидії корупції;
- прояви політичної корупції в діяльності правоохоронних і судових органів;
- недостатність впливу інститутів громадянського суспільства;
- загальний рівень політичної культури державної і політичної еліти.

Особлива небезпека корупції полягає в її “системності”, вона вражає і призводить до незворотних змін всього державного апарату. Корупція – одна з необхідних умов організованої злочинності, сама значною мірою породжує її. Існуючи в симбіозі, ці два явища становлять найбільшу небезпеку для держави та суспільства. Боротьба з ними вкрай складна, тим більше, що твердо вибравши демократичний шлях розвитку, ми свідомо відмовилися від репресивних інструментів придушення, властивих тоталітарним і авторитарним суспільствам. Дуже серйозну проблему також становить сформоване у великої частини населення ставлення до корупції як до етично прийнятного способу вирішення особистих проблем, причому у молодих людей це виражається сильніше, ніж у літніх.

Загальна віра в корупційність системи згідно з принципом, сформульованим соціологом В. Томасом, стає важливим чинником відтворення корупції і в майбутньому: “Якщо люди вірять у реальність визначення ситуації, що дається ними самими, ці визначення мають реальні наслідки”. Іншими словами, віра в корупційність системи накладає глибокий відбиток на очікування громадян від представників держави.

У період кризи сприйняття системи як корупційної через описаний В. Томасом механізм самореалізованих очікувань здатне мати особливо серйозні наслідки. Який пасажир погодиться, за винятком випадків крайньої потреби, літати літаком компанії з поганою репутацією? Таким чином, у цього авіаперевізника буде менше пасажирів, а отже, і ресурсів для виправлення ситуації. Так само і в економіці. Якщо інвестори сприймають систему як корупційну, то хто буде вкладати в неї кошти? Більшість

виводитиме їх, наближаючи кризу ще вчора здорової за фундаментальними показниками фінансової системи. Інвестиції, врешті-решт, залежать саме від суб'єктивних оцінок. Як писав Дж. М. Кейнс за підсумками осмислення кризи 1930-х років, фінансовий ринок стабільно функціонує доти, доки всі його учасники перебувають в “стані впевненості” (the state of confidence), який, у свою чергу, має значну суб'єктивну складову.

Таким чином, важко не погодитися з твердженням, що для ефективної протидії поширенню корупції в Україні необхідно здійснити комплекс заходів, які враховуватимуть особливості політичної корупції як явища.

2.2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ БОРЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

2.2.1. Становлення антикорупційного законодавства

Першим антикорупційним законом у новітній історії України можна вважати Закон України “Про державну службу” від 16.12.1993 № 3723-ХІІ, у ч. 2 ст. 5 якого йшлося про заборону “вчиняти дії, що можуть бути розцінені як використання службового становища в корисливих цілях у власних інтересах, а також дії, які відповідно до чинного законодавства вважаються корупційними”. Вказані положення були в подальшому виключені у зв'язку з прийняттям Закону України “Про боротьбу з корупцією”.

Перший етап становлення українського антикорупційного законодавства мав переважно декларативний характер, адже в ньому була низка суттєвих недоліків: відсутність чіткого правового розуміння корупції, систематизованих суб'єктів корупційних правопорушень, чіткого переліку корупційних дій і, відповідно, санкцій за вчинення таких дій, що перешкоджало реальному застосуванню на практиці цих законодавчих актів. Слід зазначити, що наведеними законодавчими актами Україна, одна з перших на пострадянському просторі, визнала існування проблеми корупції і розпочала діяльність з їх усунення.

Наступними, більш виваженими, кроками закріплення на законодавчому рівні поняття корупції та інших корупційних правопорушень, був Закон України “Про боротьбу з корупцією” від 05.10.1995 № 356/95-ВР разом із Законом України “Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про боротьбу з корупцією”.

Цей Закон вже передбачає правові та організаційні засади запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь. Визначає конкретні види діянь, які визнаються корупційними та за які передбачено адміністративну відповідальність, суб'єктів корупції, конкретні заходи покарання за вчинення корупційних діянь.

Водночас Закон має ряд недоліків, зокрема, не розкрито питання визначення дефініції корупції, не узгоджено в різних статтях перелік корупційних діянь та обмежень (ст. 1, 5, 6), упущено важливу ланку суб'єктів корупційних діянь – службовців, які виконують конституційно закріплені функції держави (це і працівники сфери охорони здоров'я, освіти тощо).

Наступним етапом було підписання Указу Президента України “Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки” від 24.04.1998 № 367.

У Концепції вперше приділено увагу не лише покаранням за вчинення протиправних корупційних дій, а й питанням не менш, а можливо, й більш важливим, – породження цих дій, вивчення соціальних передумов корупції тощо.

Там само вказано основні недоліки попередньої антикорупційної політики, зокрема щодо питань нормативного регулювання та науково-методичного забезпечення антикорупційного законодавства, фрагментарність заходів удосконалення законодавства з питань боротьби з корупцією, переважна спрямованість антикорупційних заходів на симптоми корупції, а не на усунення причин та умов, що їй сприяють.

У Концепції сформульовано основну мету державної політики з протидії корупції, а саме: створення дієвої системи не лише протидії, а й запобігання корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків, викриття корупційних діянь, обов'язковість забезпечення механізмів покарання за їх вчинення; оцінка негативного впливу корупції на державу, результатом якої стало формулювання конкретних заходів та методів підвищення ефективності боротьби з нею.

Деталізовано перелік видів корупційних діянь, зокрема внесено такий досить поширений прояв корупції, як протегування з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими та професійними якостями не має переваг над іншими кандидатами.

Також, Концепцією боротьби з корупцією на 1998–2005 роки було визначено основні напрями протидії корупції, насамперед:

– звуження меж державного регулювання економічних та соціальних процесів;

- неухильне додержання законності, принципів рівності й справедливості у реагуванні на факти корупційних діянь та інших зловживань посадовим становищем;
- розробка та запровадження механізму залучення трудових колективів до контролю за додержанням антикорупційного законодавства;
- здійснення заходів громадського впливу із запобігання корупційним діянням;
- ініціювання координації зусиль недержавних організацій (фондів, асоціацій, інститутів) та представництв аналогічних іноземних установ, що підтримують соціальні перетворення в Україні для здійснення заходів антикорупційного спрямування;
- удосконалення системи оподаткування, зменшення податкового тиску на підприємців та інших фізичних осіб, спрощення порядку стягнення податків, розширення сфери застосування фіксованих платежів;
- виявлення та заборона будь-яких монопольних проявів, сприяння природній конкуренції;
- підвищення рівня оплати праці та соціальної захищеності державних службовців;
- впровадження механізмів гласності та конкурсності у систему державних замовлень, механізми приватизації, оренди державного майна;
- подальше вдосконалення правової системи з метою попередження та припинення вчинення корупції у всіх сферах суспільного життя;
- забезпечення добору і розстановки кадрів на засадах неупередженого конкурсного відбору, розробка і запровадження єдиних загальних правил просування по службі;
- розробка механізму дієвого контролю за додержанням вимог законодавства щодо заборони державним службовцям усіх рангів здійснювати підприємницьку діяльність;
- розроблення і впровадження системи і програм підвищення рівня знань та виховання різних верств населення щодо ролі, шляхів та форм розвитку інститутів громадянського суспільства, добросовісності у відносинах з населенням;
- формування негативного ставлення до корупції, протидії чинникам, що її зумовляють, зміцнення патріотичної мотивації особистої участі у запобіганні та викритті фактів корупційних діянь;

- включення до тематичних планів засобів масової інформації публікацій, теле- та радіопередач, що висвітлюють різні аспекти боротьби з корупцією;
- організація та підтримка органами державної влади ініціативи громадськості й політичних партій, правоохоронних органів щодо створення громадських формувань та інших недержавних інституцій антикорупційного спрямування, надання їм підтримки та допомоги;
- послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадянської свідомості та активності у загальному контексті побудови демократичної держави.

Концепція, на нашу думку, – перший правовий акт, який вміщує найповніший перелік проблем та невизначеностей стосовно боротьби з корупцією. Поряд з аналізом передумов виникнення корупції одразу запропоновано конкретні пропозиції щодо їх усунення.

Попри ряд недоліків, Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 роки була дуже своєчасною та актуальною, адже дала можливість не лише сприяти зменшенню корумпованості державних структур (хоча на практиці цього не відбулося), а й спонукала науковців вивчати проблеми корупції не тільки як правову категорію, а й передусім як соціальне явище, і шляхи щодо профілактики виникнення та поширення корупції як у країні в цілому, так і в окремих її сферах.

Але, незважаючи на всі позитивні риси Концепції, очікуваного результату не настало, оскільки рівень корупції в Україні порівняно з попередніми роками залишався високим та мав тенденцію до зростання. Це ще раз підтверджує певну формальність антикорупційного законодавства тих часів, яке не могло бути повною мірою ефективним у застосуванні.

З огляду на невиконання положень Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки, у 2006 р. був виданий Указ Президента України “Про Концепцію подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності”.

Ця Концепція націлювала органи влади на необхідність позитивних змін у найближчому майбутньому, оскільки містила в собі нові положення, які стосуються виборчого процесу, діяльності судової гілки влади, багатьох інших аспектів протидії корупції.

У документі вперше наголошувалось на необхідності застосування не лише поточних, а й превентивних заходів боротьби з корупцією.

У Концепції також проведено аналіз корупції в Україні та названо слабкі місця механізму протидії, зокрема щодо розвитку інститутів гро-

мадянського суспільства: "...громадянські ініціативи не підтримуються через зневіру та суспільну апатію більшості населення. Неурядові організації переважно ослаблені, залежні від осіб, які надають їм фінансову підтримку". Наголошено на необхідності "...забезпечення підвищення рівня правової культури та правової свідомості державних службовців, посилення ролі громадянського суспільства та засобів масової інформації у виявленні та запобіганні корупції".

Ці та інші доповнення до основних напрямів державної політики, наведені в Концепції, є дійсно важливими в процесі боротьби з корупцією. Разом з тим є ряд недоліків, зокрема, на наш погляд, недостатня увага приділена питанням "профілактики" виникнення та поширення корупції, особливо в окремих сферах діяльності держави.

Продовжується практика використання декларативних гасел, як наприклад: "...сконцентрувати... зусилля на запобіганні, виявленні та припиненні проявів корупції в державних органах, найважливіших сферах суспільного життя та в галузях, де корупційні діяння набули найбільшого поширення" (сфера охорони здоров'я, освіта тощо), і конкретних науково обгрунтованих практичних кроків у напрямі розробки механізмів державного управління щодо протидії виникненню та поширенню корупції.

Як відомо, 1 січня 2006 р. Україна приєдналась до Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO), у зв'язку з чим наступні кроки розвитку антикорупційного законодавства відбувались у напрямі адаптації до загальноєвропейських норм і стандартів розвитку антикорупційної політики.

На нашу думку, нове антикорупційне законодавство містить ряд важливих уточнень та нововведень, які спрямовані на посилення антикорупційної політики в країні у цілому і, відповідно, в окремих її сферах, та визначає пріоритетність превентивних антикорупційних заходів.

Окремо зупинимось на Законі України "Про засади запобігання і протидії корупції", що набрав чинності з 1 липня 2011 р. Він повністю замінив попередній Закон України "Про боротьбу з корупцією". У новому Законі враховано пропозиції міжнародних і вітчизняних експертів щодо конкретизації та посилення антикорупційної політики в Україні, зокрема:

- уточнено термін "корупція", як "використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою

- схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей”;
- конкретизовано деякі пункти попереднього законодавства щодо “близьких осіб” посадової особи;
 - визначено широкий перелік суб'єктів корупційних правопорушень відповідно до міжнародних стандартів. До них віднесено, зокрема, найвищих посадових осіб держави, державних службовців, службовців місцевого самоврядування, суддів, військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, керівників державних підприємств і організацій, службових осіб юридичних осіб приватного права (лише у певних випадках), посадових осіб іноземних держав або міжнародних організацій;
 - визначено дуже важливі, на нашу думку, дефініції: “конфлікт інтересів” (“реальні або такі, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи не вчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень”); “корупційне правопорушення” (“умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 2 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність”); “неправомірна вигода” (“грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав”), що дозволяє конкретизувати корупційну діяльність та відповідальність за її вчинення;
 - уточнено відповідальність за корупційні правопорушення, а також етичні і правові основи моральної та правової поведінки державних службовців й інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, “...якими вони зобов'язані керуватися під час виконання своїх службових повноважень”.

Ключовим розділом Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, на нашу думку, є розділ “Заходи, спрямовані на запобігання і протидію корупції”, з основними пунктами про “Обмеження щодо використання службового становища” не лише державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, а й “Обмеження щодо роботи близьких осіб”, “Обмеження щодо одержання подарунків”,

“Кодекси поведінки”, “Врегулювання конфлікту інтересів” тощо; розділ “Участь громадськості в заходах щодо запобігання та протидії корупції”.

Прийняття Закону – дуже важливий крок у напрямі мінімізації корупції в країні, але є ряд недоліків, які ускладнюють процес становлення і розвитку механізмів державного управління з протидії виникненню та поширенню корупції, як у країні в цілому, так і в окремих її соціально-економічних сферах, зокрема охорони здоров’я.

Є також ряд положень, які, навпаки, можуть призвести до ще більшого поширення корупційних діянь, але в інших, завуальованих формах. Мається на увазі значні обмеження (як, наприклад, “...займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту...”)), що передбачає наведений Закон. На нашу думку, посилення відповідальності та обмеження можливостей для сумісництва потрібно впроваджувати поступово, з покращанням економічної ситуації в державі, забезпечуючи невідворотність покарання для всіх без винятку.

Недосконалість законодавства в нашій країні супроводжується високою латентністю корумпованих проявів і тінізацією всіх суспільно-економічних сфер. Адже, за деякими оцінками експертів, сумарний обсяг хабарів у нашій державі практично зрівнявся з її ВВП. Громадяни виплачують корупціонерам близько 40 % своїх доходів як своєрідний додатковий податок.

На превеликий жаль, проведені у 2013 р. опитування громадян свідчать, що майже 80 % українців сприймають корупцію як типове явище. Кожен третій з опитаних Харківським інститутом соціальних досліджень давав хабарі за послуги Державтоінспекції, а кожен п’ятий – за оформлення і видачу закордонного паспорта.

До незаконних поборів вдаються переважно працівники державних органів, зокрема з функціями надання різноманітних послуг (загалом близько 200), адже порядок їхньої діяльності регулюється не законами, а відомчими наказами та інструкціями, іноді з навмисним включенням різних перешкод (формальностей), особливо щодо дозвільної політики (при отриманні дозволів, довідок).

Явна недостатність, а іноді й неадекватність зусиль з протидії корупції свідчить про відсутність на це належної політичної волі.

Аналіз нормативної бази дає певні підстави стверджувати, що в Україні, попри розроблену концептуальну та нормативно-правову осно-

ву реалізації антикорупційної політики, практичні механізми поки що працюють не повною мірою, здебільшого через неузгодженість політичної волі керівництва держави, низький рівень (а часом відсутність) координованості державної антикорупційної політики, внаслідок чого більшість антикорупційних планів і програм “діє” лише на папері.

2.2.2. Нормативно-правове забезпечення антикорупційної діяльності

На сьогодні Україна підтвердила свою участь у низці антикорупційних програм, які здійснюються на міжнародному рівні:

- 1) у вересні 2003 р. приєдналася до Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією. Ним, зокрема, передбачається посилення участі громадськості у запобіганні корупції та закріплення за державою обов'язку інформувати населення щодо антикорупційної політики;
- 2) у 2006 р. приєдналася до Групи держав Ради Європи проти корупції. З-поміж іншого, п. 1 рекомендацій GRECO нам запропоновано створити антикорупційний орган, куди мають увійти представники від влади та громадянського суспільства. До функцій такого органу віднесено реалізацію національної антикорупційної стратегії та моніторинг її виконання;
- 3) дофінансування антикорупційних заходів у рамках програми американської державної корпорації “Виклики тисячоліття”, основною метою якої є реформа судової системи, вдосконалення застосування етичних стандартів та залучення до боротьби з корупцією вітчизняних структур громадянського суспільства.
- 4) Україною ратифіковані:
 - у березні 2005 р. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією;
 - у жовтні 2006 р. конвенції: Організації Об'єднаних Націй проти корупції; Ради Європи про корупцію в контексті кримінального права та додатковий протокол до неї.

За часів незалежності України законодавча та виконавча гілки влади не змогли суттєво вплинути на обмеження рівня, масштабів та обсягів корупції. Антикорупційне законодавство, а це близько 100 законів, указів Президента України та постанов уряду, незважаючи на велику кількість різноманітних і здебільшого слушних заходів, спрямованих на запобіган-

ня та боротьбу з корупцією, не сприяло досягненню кінцевої мети – подоланню корупції. Орієнтоване на боротьбу з цими проявами серед чиновників середньої та найнижчої ланки, воно не передбачає створення ефективної системи протидії корупції, яка б відповідала вимогам часу.

Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції” визначено систему органів, що здійснюють заходи із запобігання та протидії корупції. На уряд покладаються спрямування та координація органів виконавчої влади щодо запобігання та протидії корупції. Передбачено створення нового органу, відповідального за координацію реалізації антикорупційної стратегії, визначеної Президентом України.

Спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції визначено прокуратуру, спецпідрозділи МВС, СБУ, Військової служби правопорядку у Збройних силах України. На ці органи покладаються виявлення фактів корупції, проведення оперативних заходів, складання протоколів про адміністративні правопорушення, розслідування кримінальних справ.

Основне завдання закону – приведення вітчизняного законодавства у відповідність із ратифікованими Україною положеннями Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією і він є базовим у системі боротьби з корупцією. Там само дається визначення таких термінів, як “корупція”, “блага”, “близькі родичі”, “конфлікт інтересів”, “подарунок”, та визначаються суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення.

Однак і цей Закон не позбавлений деяких, на нашу думку, суттєвих недоліків. З огляду на те, що сьогодні корупція становить найсерйознішу загрозу для українського суспільства, держави і кожного пересічного громадянина, нове антикорупційне законодавство має застосовуватись виключно у відповідності з задекларованими у ст. 3 Закону принципами: верховенства права; законності; комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів; пріоритетності запобіжних заходів; невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень; відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; участі громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції, державного захисту осіб, які надають допомогу у здійсненні таких заходів; забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням.

Зміст Закону свідчить про те, що, наприклад, принцип комплексного здійснення правових заходів певним чином порушено. Встановивши у ст. 9 Закону “обмеження щодо роботи близьких осіб”, законодавець не передбачив відповідальність за їх порушення у главі 13-А КУпАП, що також суперечить принципу невідворотності покарання.

Аналогічно не прописана відповідальність за порушення “Обмежень щодо осіб, які звільнились з посад або припинили діяльність у зв’язку з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування”, передбачених ст. 10 Закону. Розглядати порушення цих обмежень крізь призму ст. 14 Закону “Конфлікт інтересів” та ст. 172-7 КУпАП надзвичайно складно, оскільки формування нормативної бази, спрямованої на забезпечення дотримання вимог ч. 2 ст. 14 Закону перебуває у стані подальшого вдосконалення.

Ряд інших зауважень вже висловлено науковцями та працівниками правоохоронних органів, що у подальшому вимагатиме удосконалення змісту Закону та внесення до нього відповідних змін і доповнень.

Другим важливим кроком стало прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення”. Він також набув чинності з 1 липня 2011 р. У ньому встановлено відповідальність за зловживання впливом, запроваджено адміністративну відповідальність за сумісництво, за незаконне одержання подарунка тощо.

Відповідно до цього Закону Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено главою 13-А “Корупційні адміністративні правопорушення”, а Кримінальний кодекс – розділом VII “Злочини у сфері службової діяльності в юридичних особах приватного права та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг”.

Проте реалізація багатьох положень базових законів погребує невідкладного прийняття інших актів. Мова йде про такі проекти законів України:

- Про конфлікт інтересів у діяльності публічних службовців.

Метою прийняття є закріплення на законодавчому рівні поняття конфлікту інтересів, а також визначення правил запобігання та способів урегулювання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців. Неврегульованість зазначеного питання на законодавчому рівні є однією з перешкод у забезпеченні об’єктивності та неупередженості діяльності публічних службовців, що також не дозволяє ефективно запобігати проявам корупції в публічній службі.

- Про заходи державного фінансового контролю публічної служби. Метою прийняття є створення адекватної масштабам завдання подолання корупції системи декларування доходів, майнового стану та видатків осіб, уповноважених на виконання функцій держави, членів їх сімей та близьких родичів, а також ефективної системи державного фінансового контролю за таким декларуванням. Ухвалення Закону свідчитиме про наявність політичної волі в Україні для боротьби з негативним явищем корупції та сприятиме покращанню міжнародного іміджу держави.
- Про Національне бюро розслідувань України. Необхідність прийняття законопроекту пояснюється високим рівнем поширення корупції в Україні та вимогами міжнародних договорів (ст. 36 Конвенції ООН проти корупції та ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією) і рекомендаціями Україні з боку міжнародних організацій (Стамбульський план дій ОЕСР та GRECO). Нагальним стає вирішення питання неефективної інституційної моделі та існуючої спеціалізації в протидії корупції. Відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, схваленої Указом Президента України від 08.04.2008 № 311, здійснення ефективної державної політики щодо протидії корупції потребує функціонування в системі кримінальної юстиції спеціалізованого антикорупційного органу з повноваженнями проведення досудового розслідування та координації діяльності у цій сфері. Більш детальну інформацію стосовно такої структури наведено нижче.

Поряд із цим все ж слід визнати, що в цілому процес нормотворення в органах державної виконавчої влади у сфері боротьби з корупцією є дещо хаотичним та безсистемним. Уряд до останнього часу приділяв достатньо уваги координації та контролю у цій сфері.

Якраз тому в Україні не сформована належна нормативно-правова база, яка б відповідала вимогам міжнародно-правових актів та на підставі якої мала б функціонувати ефективна антикорупційна система.

Всупереч рекомендаціям GRECO та міжнародним стандартам законодавче унормування питання протидії корупції щодо необхідності врегулювання зовнішнього фінансового контролю урядом до проекту Плану заходів із реалізації Концепції подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності” на період до 2011 р. не включено захід з підготовки законопроекту про внесення змін до ст. 98 Конституції України в частині на-

дання Рахунковій палаті повноважень здійснення контролю за виконанням місцевих бюджетів, як було визначено попереднім Планом заходів.

Знову виникла ситуація, коли органи державної влади, не враховуючи правової природи та засад зовнішнього аудиту, пішли шляхом введення нових законодавчих ініціатив щодо “зміцнення бюджетної урядової дисципліни”, які у новій редакції Плану заходів стосуються лише посилення повноважень Контрольно-ревізійної служби України, у тому числі шляхом надання їй повноважень з контролю за фінансовою дисципліною органів місцевого самоврядування.

Водночас Група оцінювання GRECO хотіла бачити кінцевою метою реалізації своєї рекомендації проведення саме зовнішнього аудиту Рахунковою палатою, натомість відбувається лише підміна зовнішнього контролю фінансовим контролем Контрольно-ревізійної служби України, яка не має статусу незалежного органу фінансового контролю, визначеного на міжнародному рівні.

В Україні відсутня повна інформація щодо руху коштів на виконання міжнародних проектів, спрямованих на протидію корупції, Контроль за використанням зазначених коштів здійснюється недостатньою мірою.

На порушення бюджетного законодавства України реципієнти і бенефіціари не мають правових підстав для отримання фінансової інформації від донорів – міжнародних організацій та виконавців проектів міжнародної технічної допомоги. Цільове використання цих коштів, ефективність їх впровадження у повному обсязі покладено на країни – донори міжнародних проектів. Протягом останніх років в Україні реалізуються багатомільйонні міжнародні проекти, спрямовані на протидію корупції. Зазначені кошти нерідко використовуються без достатнього контролю з боку держави.

З огляду на це, а також у площині європейських сподівань в Україні протягом 2012–2013 рр. антикорупційне законодавство істотно оновилося.

18 квітня 2013 р. прийнято Закон України № 221-VII “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією”. Відповідно до нього внесено зміни до КУпАП – виключені статті 172² “Порушення обмежень щодо використання службового становища” та 172³ “Пропозиція або надання неправомірної вигоди”.

У Кримінальному кодексі України у новій редакції викладена ст. 354 “Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації”, узгоджена з іншими статтями, що передбачають відповідальність за ко-

рупційні злочини. Також у новій редакції викладено статті 368, 368-4, 369 та 370 Кодексу. Зокрема, законодавець відмовився від термінів “хбар”, “хбарництво”, замінивши їх на термін “неправомірна вигода”.

18 квітня 2013 р. був прийнятий Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України”, який набирає чинності 15 грудня 2013 р. У ньому передбачена можливість застосування в Україні спеціальної конфіскації майна, яка полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу. У зв’язку з цим були змінені кримінально-правові санкції за окремі корупційні злочини, а також до Кримінального процесуального кодексу України внесені зміни, які стосуються застосування спеціальної конфіскації.

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики” від 14.05.2013 № 224-VII внесені зміни до Кодексу законів про працю України, Законів України “Про міліцію”, “Про прокуратуру”, “Про Службу безпеки України” та ін., як стосуються приведення у термінологічну відповідність з Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Крім того, був дещо змінений і Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції”. Зокрема, змінені дефініції понять “близькі особи”, “конфлікт інтересів” тощо.

Змінена регламентація проведення спеціальної перевірки, а також встановлена особлива процедура такої перевірки щодо кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України, кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів. Викладена у новій редакції ст. 15 Закону, яка регламентує порядок проведення антикорупційної експертизи.

Наприкінці серпня 2013 р. Кабінет Міністрів України надіслав до Верховної Ради підготовлений за рекомендацією Європейської Комісії у сфері державної антикорупційної політики проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України.

Основною метою законопроекту була необхідність удосконалення чинного законодавства, насамперед шляхом посилення відповідальності за корупційні правопорушення як щодо фізичних, так і юридичних

осіб. Пропонувалося також ввести зовнішній контроль щодо декларацій про майно, доходи й фінансові зобов'язання, а також встановити адміністративну відповідальність за подання недостовірних відомостей. Певні кроки зроблено з метою виконання попередніх рекомендацій GRECO у сфері криміналізації корупції.

23 травня 2013 р. України був прийнятий Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)”, № 314-VII, який набере чинності 1 вересня 2014 р.

Прогрес у законодавчому забезпеченні протидії корупції є очевидним, проте ефективність такої протидії безпосередньо пов'язана з інституційним реформуванням прокуратури, правоохоронних органів та подальшим удосконаленням практики використання вимог нового кримінального процесуального законодавства, що регулює діяльність правоохоронних органів у цій сфері.

Саме на розв'язання цих завдань було спрямовано Указ Президента України від 08.04.2008 № 311, яким уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів” від 15.02.2008 і затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України (далі – Концепція).

У свою чергу, з метою забезпечення реалізації цієї Концепції уряд затвердив 27 серпня 2008 р. відповідний План заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України.

Зазначеним Планом на Міністерство юстиції покладено розроблення низки законопроектів, зокрема “Про систему органів досудового розслідування і статус слідчих”, “Про прокуратуру” тощо.

Робота над вирішенням цих питань, на жаль, здійснювалася повільно й неефективно. Лише останнім часом у площині завдань щодо Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом здійснено справжній прорив – прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс, підготовлено проекти Закону України “Про прокуратуру”, запропоновано позитивні зміни до законодавства про вибори та судоустрій.

Особлива увага зосереджена на створенні нової моделі прокуратури європейського зразка як одного з найголовніших інструментів боротьби з корупцією.

Справа в тому, що ще при вступі до Ради Європи наша держава, погоджуючись із концептуальними загальноєвропейськими засадами, взя-

ла на себе зобов'язання змінити роль та функції прокуратури шляхом перетворення її в орган, який відповідатиме принципам цієї міжнародної організації (*висновок та рекомендація Парламентської Асамблеї РЄ № 190 (1995) від 26.09.1995 щодо вступу України*).

Конституція України 1996 р. вже врахувала застереження Ради Європи щодо прокуратури, передбачивши реформування її функцій загально-го нагляду (нагляду за додержанням і застосуванням законів) та попереднього (досудового) слідства, а також змінила окремі повноваження прокурорів у кримінальному, цивільному і господарському судочинстві.

Проте в цілому діяльність української прокуратури сьогодні базується на нормативному фундаменті, що поєднує, з одного боку, норми розділу VII Конституції, які, згідно з висновком Венеціанської комісії, відповідають європейським стандартам, а з другого – норми Перехідних положень Конституції, які постійно викликають застереження Ради Європи хоча передбачені як тимчасові, проте вже багато років продовжують діяти і не мають чітко визначеного обмеження у часі.

Таким чином, застереження Ради Європи щодо невідповідності окремих засад діяльності існуючої моделі прокуратури міжнародним нормам і стандартам щодо її ролі у демократичному суспільстві, а також чинні на сьогодні наші зобов'язання перед європейською спільнотою зумовлюють необхідність імплементації конституційних і міжнародних норм у законодавство України, а також відповідних змін у діяльності органів прокуратури.

Нині розглядаються щонайменше три законопроекти, один з яких підготовлено в Адміністрації Президента України та ще у серпні надіслано до Венеціанської комісії.

Основними досягненнями законопроектів є такі:

- повноваження прокурорів повністю відповідають вимогам Конституції України та рекомендаціям Парламентської Асамблеї Ради Європи;
- прокурори надалі позбавляються загальнонаглядових повноважень та функцій досудового слідства;
- у майбутньому не передбачається існування спеціальних прокуратур;
- звужуються повноваження з представництва в судах інтересів громадян і держави;
- створюються органи прокурорського самоврядування та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія;

- змінюються правила працевлаштування та просування по службі прокурорів;
- послаблюється адміністративно-управлінський тиск на підпорядкованих прокурорів.

Вивільнення від виконання згаданих функцій дасть прокурорам реальну можливість зосередитися над вирішенням своїх основних завдань – кваліфікованим процесуальним керівництвом досудовим розслідуванням та підтриманням державного обвинувачення.

Дуже важливим кроком у посиленні протидії корупції має стати створення Національного бюро розслідувань, на яке відповідно до ст. 216 нового Кримінального процесуального кодексу України покладається “...досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України “Про державну службу”, особами, посади яких віднесено до 1–3 категорії посад, судьями та працівниками правоохоронних органів.”

Створення такої структури має здійснюватися:

- відповідно до вимог Ради Європи та перехідних положень Конституції України щодо вивільнення прокуратури від функції досудового слідства;
- у контексті загальної реформи досудового слідства і правоохоронної системи;
- з чітким визначенням спеціального предмета діяльності створеної структури та її місця в системі органів влади;
- за умови посилення ролі прокурора у питаннях захисту прав і свобод людини на досудовій стадії розслідування;

На наш погляд обов’язковим має бути створення у запропонованій структурі оперативних підрозділів, оскільки без такого супроводження ефективність роботи слідчих буде вкрай низькою. На сьогодні розглядається декілька варіантів правового регулювання діяльності таких підрозділів. Найчастіше обговорюється проект Закону України “Про Державне бюро розслідувань України”, внесений народним депутатом України А. А. Кожем’якіним. Як пише останній у пояснювальній записці до законопроекту, він у такий спосіб прагне закласти міцну правову основу для подальшого реформування системи досудового розслідування кримінальних правопорушень, відповідно до вимог прийнятого у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України.

Відаючи належне намірам та певним позитивним пропозиціям автора щодо статусу, завдань та основних принципів діяльності Державного бюро розслідувань, на нашу думку, він не може розглядатись як прийнятний, оскільки передбачені розділом третім повноваження державного бюро не відповідають призначенню органу розслідування правопорушень високопосадовців, а більш притаманні структурам з протидії організованим злочинним угрупованням та терористичним організаціям, оскільки мають відверто репресивний характер.

Наприклад, “переслідувати і затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні правопорушень, віднесених до підслідності Бюро”, для цього “використовувати транспортні засоби громадян”, “проникати в жилі та інші приміщення фізичних осіб”, й т. ін.

Крім того, новий Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає дещо іншу назву згаданої структури, а саме Національне бюро розслідувань України.

Прийняття законопроекту у запропонованій редакції може призвести до грубого порушення концептуальних принципів побудови та функціонування системи органів досудового розслідування й гарантованих Конституцією України наглядових повноважень прокуратури.

Проте потрібні не лише рішучі, а й виважені кроки у цьому напрямі, оскільки без проведення необхідних реформ поліпшити ситуацію із запобігання та протидії корупції й удосконалити координацію правоохоронних органів у цій сфері досить проблематично.

Тому на сьогодні зусилля органів державної влади, і особливо Міністерства юстиції України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної правової політики, мають бути спрямовані на вирішення наведених проблем.

Головне – безумовне дотримання прав і свобод громадян та інтересів держави й суспільства.

2.2.3. Особливості проявів корупції в правоохоронних органах країн світу

Визначальну роль у функціонуванні механізму забезпечення суспільної безпеки відіграють правоохоронні органи. Проблемною для суспільства постає ситуація, коли корупція в органах внутрішніх справ – основної ланки у забезпеченні безпеки – є загрозою для всього суспільства. У 2008 р. 2090 міліціонерів було засуджено за вчинення та-

ких злочинів, як згвалтування, вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень та хуліганство. Першочерговим завданням реформування системи МВС є викорінення сформованої корупційної системи: хабарі беруть не окремі міліціонери, а вибудовано фінансовий ланцюжок з передачі хабарів “нагору”. Українське суспільство не задоволене роботою міліції та висловлює значну кількість претензій: від грубості та неввічливості при спілкуванні з громадянами до хабарництва, катувань тощо. Щоб здійснити реформу системи якісно, слід виявити та диференціювати соціальні причини та механізми, які спричиняють такий обсяг відхилень у роботі вітчизняної міліції. Корисним буде й вивчення міжнародних досліджень та досвіду, оскільки зазначена проблема не є притаманною лише Україні, а тією чи іншою мірою зустрічається у багатьох країнах.

Відомо, що працівники органів внутрішніх справ здійснюють значну кількість неформальної економічної діяльності. Таку діяльність можна розділити на два полюси: котра сприймається суспільством як позитивна (наприклад, забезпечення охорони, супровід), і антисоціальну – кримінальну (наприклад, хабарництво за відкриття чи закриття кримінальних справ). Незаперечним фактом є те, що кримінальна (корупційна) складова цієї діяльності є найбільш небезпечною, антисуспільною та потребує особливої уваги.

Щодо тематики економічної діяльності міліції за кордоном проводилися численні емпіричні дослідження. Зокрема вивчення додаткової зайнятості поліції в США виявило значний обсяг офіційних підробітків, у які було залучено від 20 до 90 % осіб, в основному невисокого рангу. Проте тут ідеться саме про офіційну додаткову зайнятість, яка вже понад 30 років регулюється досить чіткими і жорсткими професійними нормами. Деякі інші результати були одержані вітчизняними дослідниками, які показали значний масштаб і різноманітні форми діяльності працівників міліції – від звичайних фальсифікацій до “кришування” бізнесу і здійснення інвестиційної діяльності. Причому до такої зайнятості залучені не лише “нижчі чини”, а й співробітники вищих рангів, що мають високі доходи. Вичерпного переліку причин і механізмів, що спричиняють і підтримують неофіційну економічну діяльність міліції в країнах, підданих соціально-економічній трансформації, її впливу на умови роботи бізнесу немає, так само як і даних про порівняльну поширеність і особливості її здійснення в різних країнах, оцінки того, яким чином вона вкорінена в них.

Дж. Роебак та Т. Баркер, здійснюючи загальну типологію поліцейської корупції у розвинутих країнах, виділяють дев'ять її сфер:

- корупція влади;
- “відкати”;
- крадіжка по можливості;
- одержання хабарів;
- захист незаконної діяльності;
- перешкоди кримінальному розслідуванню;
- пряма злочинна діяльність;
- хабарі всередині системи поліції;
- фабрикація доказів.

Розуміння сутності “західної” корупції може бути одержано з робіт, виконаних у межах “підходу з боку моральної цілісності поліції”. Цей підхід описує моральну цілісність поліції як системи, що складається з чотирьох компонентів:

- якість офіційних правил;
- якість виявлення, розслідування і дисциплінарних заходів;
- здатність здолати змову мовчання;
- соціальне і політичне довкілля.

Вивчення моральної цілісності поліції базується на дослідженні варіантів корупції: приватне підприємництво працівників поліції, особисті пільги і винагороди, неналежне виконання службових обов'язків, вибіркове інформування про злочини, надмірне застосування сили. Неналежне виконання службових обов'язків охоплює дії, які багато правоохоронців вважають необхідними, щоб запобігти або розкрити злочини. Вони можуть полягати у незаконних затриманнях, арештах, використанні неправдивих свідчень

Масштаби поліцейської корупції у розвинутих країнах є низькими, оскільки там ведеться постійна боротьба з багатьма її незначними формами. До того ж частота і масштаби “великої” корупції тут істотно менші, ніж у країнах, що розвиваються, та країнах з економічною і політичною системою, яка трансформується. У свідомості громадян розвинутих країн відсутнє сприйняття того, що з допомогою хабарів можна уникнути штрафів за порушення правил дорожнього руху, зупинити кримінальне розслідування або знешкодити конкурентів по бізнесу. Витрати на корупцію не беруться до уваги при веденні бізнесу, а ставлення до неї в суспільстві вкрай негативне. Проте поліцейська корупція у розвинутих країнах існує, і спричинена вона низкою чинників. Класичний економічний підхід у цій сфері

передбачає, що корупція в посадових осіб зустрічається тим частіше, чим вищою є одержувана ними винагорода і меншою – вірогідність бути покараним, інакше кажучи, коли вигоди вчинення корумпованої дії перевищують потенційні витрати. Для працівників правоохоронних органів корупційні можливості випливають з особливостей їх ролі, котра передбачає, що саме вони вирішують: застосовувати або не застосовувати закон і як це зробити в тому або іншому випадку. Відтак вони можуть одержувати вигоду з продажу або передачі своїх прав, а тоді закони, які спричиняють спотворення роботи ринку, призводять до зростання потенційних виплат, скерованих на корупцію в органах внутрішніх справ. Такий аналіз дозволяє зрозуміти умови, які сприяють появі корупції. Наприклад, у США найбільший рівень корупції спостерігається в децентралізованих групах дуже великих управлінь. Маленька група з контролю за обігом наркотиків у великому місті, що діє в умовах відносної анонімності та відсутності нагляду в ситуації значних корупційних можливостей, стане “групою ризику”, в якій досить вірогідним буде порушення виконання своїх обов’язків.

Іншим чинником, який призводить до відхилення поведінки правоохоронців від правових норм, є відомчий тиск, скерований на зростання “продуктивності”. Виявляються такі мотиви відхилення від норм, як негативне ставлення правоохоронців до правил, що дають змогу злочинцям уникнути покарання в умовах, коли керівники і громадськість вимагають їх затримання, а також задоволення від професійних досягнень і внутрішньогруповий тиск з боку своїх колег. Часто це відбувається у межах малої групи, що включає людей, пов’язаних груповою порукою. Системні чинники поліцейської корупції у західних країнах відносно слабкі, тому окремі злочини для особистої вигоди зустрічаються частіше, ніж “мережева корупція”, що охоплює велику кількість працівників правоохоронних органів.

Дещо інакшою є ситуація із корупцією в органах внутрішніх справ у країнах, що розвиваються. На відміну від відносно соціально безпечних форм корупції у розвинутих країнах, у цих країнах часто зустрічаються набагато серйозніші її форми: викрадання з метою викупу, наймані вбивства, незаконний обіг наркотиків, здирство, рекет і широко поширене хабарництво, що соціально не засуджується. Високі рівні корупції у цих країнах зменшують економічне зростання, прями іноземні інвестиції і ефективність економіки в цілому.

Масштаби і різноманітність корупції в країнах, що розвиваються, незрівнянно більші, ніж у розвинутих. Так, в африканських і латиноамериканських

риканських країнах вони особливо великі. У Нігерії поліцію вважають найкорумпованішою організацією у межах дуже корумпованої держави загалом. В Аргентині довіра до поліції настільки низька, що в Буенос-Айресі кількість приватних охоронців вища, ніж число правоохоронців. У Мексиці через страх і недовіру до поліції потерпілі не повідомляють про близько три чверті всіх злочинів. У Мексиці, Болівії, Гватемалі і Перу останніми роками зафіксовано зростання кількості судів Лінча й інших актів самосуду. Один з гострих епізодів такого роду стався в Мексиці в листопаді 2004 р., коли розлючений натовп із сотень громадян лінчував двох поліцейських, які були, ймовірно, відповідальні за викрадання двох дітей у місцевій школі. У Перу жертви злочину, тобто ті, хто понад усе потребує поліцейської допомоги, найчастіше вимушені давати хабарі, щоб отримати відповідні послуги, але навіть і при цьому їм, як правило, приділяється незначна увага. Наведені випадки демонструють, що поліція у багатьох країнах, які розвиваються, діє в межах укорінені корупційної культури, а громадяни не можуть покласти на органи правопорядку, щоб забезпечити свою безпеку. Це виникає через те, що хабарництво розглядається як неминуча властивість системи, а не провина певних посадових осіб. Коли перуанська антикорупційна група провела опитування населення, щоб визначити найбільш популярні жаргонні вирази для хабара, менше половини опитаних дали відповіді з негативною конотацією.

Основні причини поширення поліцейської корупції у країнах, що розвиваються, дослідники шукають серед економічних та соціальних чинників, насамперед таких як бідність і несправедливість, а поряд з ними – слабкий розвиток відповідних соціальних інститутів і брак демократичного контролю. З точки зору організаційної теорії традиція корупції може бути спричинена низьким рівнем менеджменту, відсутністю суспільного контролю, круговою порукою, статусними проблемами і зрощенням з криміналом. Також було виявлено, що корупція в правоохоронних органах уповільнює соціально-економічний розвиток, і цей вплив посилюється за рахунок вкорінення корупції в правоохоронній культурі, дефектів в організації органів внутрішніх справ і зростання організованої злочинності. Одним із основних стимулюючих чинників корупції є недостатній рівень заробітної плати правоохоронців.

Водночас рівень корупції правоохоронних органів у країнах, що трансформуються (ТС), істотно відрізняється. Можна виділити три групи таких країн: економічно розвинуті держави Центральної Європи і Балтії (СЕВ), що є членами Європейського Союзу; країни Південно-

Східної Європи (SEE); колишні радянські республіки, у тому числі Співдружність Незалежних Держав (СНД).

За показниками поліційної корупції і її сприйняттям у суспільстві, що орієнтовані на західні підходи до запобігання корупції, – країни СЕВ (такі, як Чеська Республіка) є найближчими до моделі розвинутих країн. Більшість країн SEE (наприклад, Республіка Боснія і Герцеговина, що раніше входила до складу Югославії) стикаються з серйозними труднощами щодо подолання недавніх громадянських конфліктів і страждають від надто високих рівнів корупції поліції. Аналогічною є ситуація у більшості країн СНД, у тому числі для України, де набагато триваліший спадок комунізму і розпад громадського порядку під час перехідного періоду сприяли масовій і системній міліцейській корупції.

Загальне походження міліцейської корупції у країнах, що трансформуються, пов'язане з роллю міліції в комуністичній системі, де вона була інструментом контролю над населенням і його придушення з боку правлячої бюрократії. У країнах, де комуністична спадщина подолана і побудовані сильні демократичні інститути, переважає демократична модель міліції – вона служить суспільству. Модель міліції в “розширеному суспільстві” з відсутністю суспільного контролю над державою, природно, створює можливості для зловживань, хабарництва тощо [7]. Передбачалося, що з крахом комунізму репресивні функції міліції зміняться задоволенням потреби населення у безпеці, що є нормою в демократичному суспільстві. Проте авторитарні режими, які замінили комуністичну диктатуру в багатьох з країн, що трансформуються, перешкодили тому, щоб це сталося, і значною мірою зберегли модель “розмежованого суспільства” (як, наприклад, у центральноазіатських країнах СНД).

Якщо в ТС з авторитарними режимами міліція принаймні підпорядкована державній бюрократії, то в ТС з формально демократичними, але слабкими або корумпованими державними інститутами вона може стати безконтрольною. У цьому випадку виникає так звана модель “хижацької” міліції, і корупція в ній максимізується, оскільки правоохоронці переважно займаються особистим збагаченням, а не захистом інтересів населення. Працівники органів внутрішніх справ використовують своє становище, щоб отримати винагороду у формі грошей, товарів або послуг від населення і бізнесу.

Поширені корумповані дії міліції в країнах, що трансформуються, які позначаються на населенні, включають здирицтво хабара і крадіжку. Зловживання силою часто стає інструментом для здобуття платежів.

“Заробляння” на бізнесі вважається вигіднішим і є головною сферою міліцейської корупції в ТС, особливо в країнах СНД. Міліцейська корупція, спрямована на фірми, є, ймовірно, найбільш поширеною в Росії, де багато фірм стикаються зі зди́рством “хабарів виживання”, щоб уникнути націоналізації або поглинання тими, хто пов’язаний з політичною елітою. Основною причиною високого рівня міліцейської корупції в ТС є брак демократичного контролю. Це особливо характерно для країн, де міліціонери продовжують виконувати репресивні функції, типові для комуністичного минулого. Поліцейська централізація, що розглядається в деяких країнах, які розвиваються (Мексика, Аргентина) як спосіб подолання корупції, не відіграє цієї ролі в ТС, оскільки робить поліцію ще менш відповідальною перед суспільством і створює умови для неправомірних дій. Як і в країнах, що розвиваються, міліцейська корупція в ТС виникає через низький рівень заробітної плати, погану освіту, застаріле устаткування, недостатній рівень забезпечення транспортом і зв’язком.

Важлива причина міліцейської корупції в деяких з ТС (Росія, Хорватія) полягає в тому, що їх законодавство оцінює майже всі види додаткової роботи міліціонерів як неправомірні. Оголошення поза законом такої додаткової роботи, як супровід вантажів або охорона магазинів, призводить до того, що зростають інші форми неправомірних дій міліції, внаслідок чого кількість чесних міліціонерів скорочується.

Високий рівень міліцейської корупції в ТС підтримується “круговою порукою”, яка є досить сильною. Скажімо, у Боснії 51 % опитаних повідомили, що знали про випадки корупції в міліції або самі отримували хабарі. Проте лише 35 % опитаних сказали, що повідомлять про іншого міліціонера, якщо знатимуть про його участь у корупції. У більшості ТС у міліції немає загального етичного кодексу. Це особливо важлива проблема для країн, де співробітники міліції нещодавно брали участь у воєнних діях (як у колишній Югославії і деяких країнах колишнього СРСР) і звикли до надзвичайного рівня насильства і злочинності.

До того ж міліціонери в більшості ТС не отримують антикорупційної підготовки або правової освіти. Дослідження в Боснії і Герцеговині показало, що третина працівників міліції не мотивована виконувати основну роботу, а дві п’ятих орієнтовані на додаткові заробітки, можливість для яких відкриває служба в міліції, тоді як одна п’ята опитаних погоджується, що для міліціонера повністю прийнятним є використання службового становища для досягнення особистої вигоди.

У країнах, що розвиваються і трансформуються, головна причина міліцейської корупції – непідконтрольність міліції суспільству. Населення в цих країнах не довіряє міліції, яка не може забезпечити людям навіть видимість безпеки. В обох цих групах країн міліцейська корупція часто супроводжується насильством, але в країнах, що трансформуються, переважає економічна корупція. Міліцейська культура підтримує і захищає корупцію, яка в багатьох сферах стала прийнятною для суспільства. З точки зору самих правоохоронців у країнах, що розвиваються і трансформуються, головний чинник корупції – низький рівень оплати праці та відсутність соціальних пільг.

Аналіз наукової літератури та наявні дані емпіричних досліджень з проблеми економічної діяльності міліції (поліції), свідчать, що ця діяльність у розвинутих країнах і таких, що розвиваються, а також у країнах, які трансформуються, демонструє деякі загальні й специфічні риси. У розвинутих країнах серйозні корупційні порушення є відносно рідкісним явищем і, як правило, ізольованими інцидентами. Основна причина низького рівня міліцейської корупції в розвинутих країнах – демократичний контроль суспільства над міліцією. Прийняті юридичні і соціальні норми мають антикорупційну сутність, і здебільшого корупційні прояви – індивідуальний, а не системний характер.

У більшості країн, що розвиваються і трансформуються, корупція міліції має масовий характер і пов'язана з серйозними порушеннями, такими як викрадання з метою одержання викупу, наймане вбивство, участь у незаконному обігу наркотиків. Здирство хабарів з підприємців, змова з організованою злочинністю, крадіжки дуже поширені та, по суті, добре “вбудовані” в поліцейську культуру цих країн.

Основна причина розвитку нелегальної економічної діяльності міліції в країнах, що розвиваються і трансформуються, полягає у її непідконтрольності суспільству. Важливим чинником є також вплив організованої злочинності і політичної корупції. Дефекти в освіті, працевлаштуванні, нестача сучасного устаткування так само сприяють вищим рівням корупції. У всіх країнах має місце відсутність суспільної мотивації (виконання “благородної справи”), а кругова порука серед міліції зміцнює корупцію. Серед пропонованих антикорупційних заходів у країнах, що розвиваються і трансформуються, більшість авторів відзначає посилення демократичного контролю над міліцією, необхідність зміцнення покарання за корупцію. Невідворотність і ясність покарання мають бути продемонстровані, обговорені й проведені в життя. Також необхідні зміни і структури

управління і організації. Найчастіше рекомендується підсилити централізацію як засіб скорочення корупції. Вважається, що централізація може поліпшити контроль за міліцією, збільшити її підзвітність суспільству і допомогти провести в життя єдині керівні принципи, які відновлять суспільну довіру до ролі міліціонера, якщо його служба буде скерована на благо населення. Виняток становить досвід США, де організація поліції децентралізована, але поширені суспільний контроль і опір населення корупції, що допомагає утримувати її на відносно низькому рівні.

Ефективна антикорупційна реформа повинна включати поліпшення оплати праці міліціонерів, селективний відбір на службу, строге навчання, постійну подальшу освіту і підвищення кваліфікації, а також забезпечення сучасним устаткуванням. Додаткова зайнятість працівників органів внутрішніх справ має бути не лише дозволена, але й заохочуватись, якщо перебуває в законних і розумних межах.

Основний шлях зниження рівня міліцейської корупції в країнах, що розвиваються і трансформуються, – встановлення демократичного контролю суспільства над міліцією. У тих країнах, де подібний контроль є, соціальні норми мають антикорупційний характер, масова системна корупція сходить нанівець, і здебільшого її прояви індивідуальні, ізольовані.

2.2.4. Сучасні механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади

Згідно з ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності органів держави та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Службовці органів державної влади та місцевого самоврядування перебувають у постійних взаємовідносинах із громадянами та забезпечують втілення в життя завдань і рішень органів публічної влади. Як свідчить досвід демократичних держав, будь-які позитивні реформи слід починати саме з реформування апарату державної влади та підвищення професіоналізму й відповідальності службовців органів влади.

У цьому випадку йдеться не лише про державних службовців, але й службовців органів місцевого самоврядування, насамперед – посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють організаційні та розпорядчі функції в органах місцевого самоврядування.

У законодавстві європейських держав використовується термін “публічні службовці”, який охоплює і службовців органів державної влади, і

муніципальних органів (ОМС). Поняття “публічні службовці” найповніше відображає участь відповідних осіб у безпосередній реалізації публічних (загальнодержавних) завдань.

Сьогодні особливою гостротою набуло питання подолання корупції в секторі публічної служби. Сфера її діяльності є важливою для будь-якої держави. Відсутність продуманої кадрової політики та створення дієвого механізму протидії корупції у цій сфері неминуче призводить до кризового стану у державному управлінні й підриває довіру з боку громадян до органів публічної влади. Саме корупція у діяльності публічних службовців завдає суттєвої шкоди демократичним засадам держави, підриває підвалини верховенства права, а також негативно позначається на економічному розвитку держави.

Суб'єктами корупційного правопорушення у сфері діяльності ОМС можуть бути:

- депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад (підпункт б) п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону про корупцію);
- посадові особи місцевого самоврядування (підпункт “в”) п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону про корупцію);
- посадові особи юридичних осіб публічного права, які одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету (підпункт “а”) п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону). Юридичними особами публічного права є комунальні підприємства, установи і організації.

Усі зазначені представники місцевого самоврядування є суб'єктами, зокрема, таких корупційних правопорушень:

- порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП);
- порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) (ст. 172-5 КУпАП);
- порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП);
- порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7 КУпАП);
- невиконання заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП);
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 ККУ) з корисливих мотивів;
- перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 ККУ);
- одержання хабара (ст. 368 ККУ);
- незаконне збагачення (ст. 368-2 ККУ).

Усі ці види взаємодіють і можуть застосовуватися як самостійно, так і за групами факторів у єдиному соціально-економічному просторі й по-

літичній системі. На першому місці, як правило, кабарництво як найнаочніша форма сучасного корупціонізму.

При цьому вважається, що досить важливою в поясненні життєздатності демократичної держави в ринковій економіці є роль моралі. Оскільки тільки деякі з політичних і організаційних структур менше піддані корупції, робиться висновок, що за відсутності поняття про чесність і демократичні ідеали функціонування ряду звичних інститутів було б незрозумілим.

Отже, передумовами корупції у країнах перехідного типу є:

- відсутність стратегії формування нового суспільного ладу;
- недооцінка ролі державного регулювання у перетвореннях;
- наявність політичних сил, що прагнуть повернення до старого ладу;
- залишки роздутого старого апарату необґрунтовано широкими повноваженнями;
- зміна форм власності й утворення корпоративних угруповань і кланів;
- прагнення всіх, навіть кримінальних структур, вирішити свої проблеми через державний апарат;
- масова зміна законодавчих і правових норм, послаблення контролю за їх виконанням;
- значне збільшення кількості майже не обізнаних із національним законодавством і правопорядком іноземних підприємців та інвесторів, які стали легкою здобиччю корупціонерів.

Наступними передумовами корупції в Україні можна назвати:

- декларативність багатьох реформаторських намірів і рішень влади, їх обмеженість, зволікання та непослідовність у проведенні реформ;
- переведення державної власності у приватну в інтересах окремих груп, тіньових структур і кланів;
- криміналізація економічних відносин;
- пасивність правоохоронних та інших державних органів щодо притягнення винних у корупційних вчинках до відповідальності, що стало стимулом безкарності корупційних діянь;
- поширеність у суспільстві думки про корумпованість влади, пріоритетність жорстокішого покарання винних у вчиненні корупційних діянь, а не усунення причин та умов останніх;
- сприяння формуванню таких уявлень через засоби масового впливу на населення за відсутності спрямованої антикорупційної протидії.

За змістом виділяють такі групи безпосередніх причин та умов розвитку корупції:

- політичні (замкнутість системи управління, її повільний розвиток, відсутність системи виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховість у проведенні антикорупційної політики, брак державної ініціативи щодо створення громадських формувань, незалежних недержавних структур для зростання активності населення у боротьбі з корупцією);
- економічні (несприятливий режим діяльності підприємств, відсутність прозорості багатьох економічних процесів і т. ін.);
- правові (брак цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння, формальний характер чинної системи декларування доходів, неповне визначення суб'єктів, нецілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання правових вимог у виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх вчиненні);
- організаційно-управлінські (відсутність чіткої регламентації діяльності посадових осіб, поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад через знайомство, відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань, відсутність окремих працівників, що контролювали б цю сферу);
- соціально-психологічні (нерозвинутість громадянської свідомості, корислива спрямованість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється у поблажливому ставленні до корупції).

За результатами аналізу практики здійснення державної служби до причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, належать:

- недосконала структура органів державної влади та ОМС, повільне та непослідовне проведення адміністративної реформи;
- недостатній рівень матеріального забезпечення більшості державних службовців, його невідповідність складності та відповідальності поставлених перед ними завдань;
- нечіткість визначення компетенції органів державної влади та ОМС, наявність значної кількості дублюючих функцій, особливо у сфері контролю;

- низький рівень підготовки, управлінської культури частини керівників та посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування;
- існування принципів закритості, непрозорості під час прийняття управлінських рішень, недостатня якість їх підготовки рішень;
- брак дієвого механізму контролю за управлінською діяльністю;
- надмірна концентрація повноважень у керівництва органів державної влади та місцевого самоврядування;
- поширеність серед державних службовців неправильного розуміння службової лояльності та корпоративної солідарності;
- завантаженість осіб, відповідальних за прийняття політичних рішень, адміністративними питаннями;
- поширення серед громадян, керівників підприємств, установ та організацій традиції вирішувати питання шляхом встановлення корупційних зв'язків з державними службовцям.

Слід розрізняти корупцію як явище і рівень корупції. Існує певний дисбаланс цілей, дій і обмежень (табл. 2.4).

Кінцевою формою корупції є “захоплення” держави – такий прояв корупції, за якого державна влада приватизується правлячими політико-економічними угрупованнями, всі владно-примусові повноваження і види адміністративного ресурсу державної влади спрямовуються на захоплення природних ресурсів і землі, основних потоків фінансових коштів, державної та приватної обстоювання та майна, найприбутковіших економічних агентів (як у державному, так і в приватному секторі), а також найвпливовіших засобів масової інформації для їх використання з метою матеріального збагачення членів правлячих угруповань. У “захопленій” державі політична та економічна корупція набуває системного характеру і стає основою функціонування держави, витісняючи конкуренцію й сприяючи утворенню монополій, підпорядкованих правлячим угрупованням, у політичній, економічній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності суспільства і держави. Боротьбу з корупцією, про яку цілком справедливо говорять як про “соціальну пандемію”, ускладнює її багатоманітність, здатність трансформуватися і видозмінюватися в процесі цивілізаційного розвитку і набувати в певних державах різних специфічних особливостей і характерних форм прояву. Тому національний план боротьби з корупцією повинен містити як універсальні, так і спеціальні, спрямовані на протидію специфічним для цієї країни проявам корупції, антикорупційні заходи.

Таблиця 2.4

Корупційні взаємозв'язки між різними суб'єктами

Критерії	Ринкові суб'єкти		
	Територіальне співтовариство	Адміністрація	Організації
Мета	Зростання добробуту та якості життя	Зростання корисності, додаткові трансферти від статусу (посади)	Максимізація прибутку, мінімізація витрат за рахунок корупційних виплат
Дії	Встановлює правила, норми та процедури	Приймає рішення про участь	Приймає рішення про участь
	Розробляє ринкову регіональну інфраструктуру, систему взаємовідносин адміністрації і організації	Деталізує нормативи і процедури з урахуванням регіональної специфіки, щоб досягти балансу в схваленні дій виборцями і отриманні гідної оплати праці	Підкоряються "правилами гри", встановленими адміністрацією та регіональним співтовариством
	Приймає систему формальних і неформальних мотиваторів	Не приймає правила, лобіюючи інтереси організації і окремих груп і вимагає корупційних виплат	Не підкоряються встановленим "правилами гри" і пропонують корупційні платежі в обмін на можливість ігнорувати регіональне законодавство
	Організовує моніторинг та затверджує критерії оцінки результатів діяльності	Винаходить правила і вводить додаткову процедуру, щоб "послабити" їх в обмін на корупційні виплати	Засуджують корупцію

Закінчення табл. 2.4

Критерії	Ринкові суб'єкти		
	Територіальне співтовариство	Адміністрація	Організації
Обмеження	Ресурси (рівний доступ)	Контроль за законом, громадський моніторинг і контроль	Правила та процедури, запроваджені адміністрацією, нерівний доступ або надмірно обтяжливий по легально прописаним витратам
	Участь	Система формальних і неформальних мотиваторів (змінює ринкову інфраструктуру; шльги в обмін на лояльність до адміністрації)	Моніторинг і контроль громадський і за законом через спеціальні створювані комісії, громадські об'єднання, правозахисників
	Інформація	Ринкова структура, відсутність єдиної регіональної мережі, встановлення обмежень доступу, неузгодженість звітів за показниками, термінами, групировочними індикаторам, непорівнянність окремих результатів, "маніпуляції" з оцінками експертів	Ринкова структура, "приховування" правдивої інформації, зниження високих витрат на інформування, консультування та навчання через лояльних бізнесу чиновників

Одним із головних напрямів боротьби зі злочинністю, визначених вітчизняним законодавством, є попередження корупційних діянь на державній службі та в органах місцевого самоврядування. Головне управління державної служби України, його територіальні підрозділи здійснюють контроль і системний аналіз стану виконання Закону України “Про боротьбу з корупцією” в органах влади та нормативно-правових актів, що регулюють питання профілактики зловживань у сфері державного управління.

Основними формами корупції у системі державної, муніципальної та недержавної служби в Україні (за даними Головердержслужби) є:

- надання незаконних переваг фізичним або юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень – 32 % від загальної кількості складених протоколів;
- відмова фізичним та юридичним особам в інформації, надання якої передбачено правовими актами, умисне затримувannya її, надання недостовірної чи неповної інформації, сприяння, використовуючи службове становище, фізичним і юридичним особам – учасникам процедур закупівель, у досягненні перемоги всупереч вимогам Закону України “Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти” – 28,3 %;
- незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг – 15,9 % ;
- сприяння, використовуючи своє службове становище, фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, а так само в отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг – 14,4 %.

Надзвичайно серйозними є такі проблеми, як неефективність, затягнутість, непрозорість бюрократичних процедур, непідзвітність та корумпованість кадрів державної служби, непрозорість прийняття рішень у державних управлінських структурах, уразливість державної служби до політичних тисків.

З 1 січня 2012 р. набрала чинності ст. 11 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, якою запроваджено новий превентивний захід із запобігання корупції, такий як спеціальна перевірка відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

В українському суспільстві корупція має специфічні риси, які, з одного боку, успадковані від радянського минулого, а з другого – спричинені реаліями сьогодення. До ознак, які характеризують стан корупції в органах державної влади, належать:

- безпосереднє заподіяння шкоди авторитету чи іншим охоронюваним законом інтересам держави;
- наявність у державного службовця умислу на вчинення дій (бездіяльність), які об'єктивно завдають шкоди охоронюваним законом інтересам держави та служби;
- використання державним службовцем свого становища всупереч інтересам державної служби;
- корислива мета або інша зацікавленість;
- незаконне отримання благ (матеріальних і нематеріальних), послуг, переваг.

Розглядаючи корупцію в органах місцевої влади в аспекті корупційних правопорушень у діяльності їх посадових осіб, науковці розуміють неправомірне використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, офіційно наданої їй влади, посадових повноважень чи інших можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також в інших діях, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм. Найчастіше прояви корупційних дій посадових осіб, наділених владними повноваженнями, набувають таких форм: вимагання й одержання хабарів та інших матеріальних благ за: видачу дозвільних документів на здійснення підприємницької діяльності, виконання регуляторних функцій, неперешкоджання або сприяння у такій діяльності, вирішення питань зі сплати оренди, сприяння купівлі-продажу нерухомості й землі, надання послуг у сфері освіти та охорони здоров'я.

Суб'єктивна сторона корупційних діянь передбачає, що вони можуть вчинятися лише *умисно*. Це означає, що особа:

- усвідомлює протиправний характер свого діяння;
- передбачає його наслідки;
- бажає або свідомо допускає настання цих наслідків.

На відміну від інших видів протиправних діянь, корупційні порушення не можуть бути необережними.

Об'єктивна сторона корупційних правопорушень означає, що вони можуть бути вчинені у вигляді активних дій або бездіяльності. Переважна більшість корупційних проявів полягає у вчиненні дій, хоча окремі

такі діяння можуть полягати у бездіяльності в умовах, коли законом вимагається від чиновника вчинити певні дії (наприклад, неповідомлення про наявність конфлікту інтересів – ст. 172-7 КУпАП).

На відміну від адміністративних правопорушень, злочини з елементами корупції завжди полягають лише у вчиненні певних дій.

Аналіз наукових джерел дав змогу класифікувати заходи антикорупційного характеру на державній службі, об'єднавши їх у групи за такими напрямками: адаптаційний, забезпечення прозорості та гласності, каральний, організаційно-управлінський, правовий, превентивний, соціально-економічний (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Класифікація заходів із запобігання та протидії корупції
на державній службі за напрямками**

№ з/п	Класифікаційний напрям	Заходи
1	Адаптаційний	Приведення структури державної служби України у відповідність з рекомендаціями та стандартами країн – членів ЄС
2	Забезпечення прозорості та гласності	Забезпечення прозорості прийняття рішень за допомогою конкурсів, тендерів. Створення прозорої системи найму та просування по службі державних службовців. Визначення переліку інформації, яку органи державної влади зобов'язані зробити доступною з метою розвитку громадянського суспільства та формування цивілізованого підприємницького середовища. Розробка та впровадження диверсифікованої системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади. Мінімізація контактів чиновників з громадянами за допомогою використання мережі Інтернет
3	Каральний	Створення системи ефективної протидії корупції, за якої вчинення корупційних діянь тягне неминучу відповідальність осіб, винних у їх вчиненні, з настанням негативних соціальних та службових наслідків (втрати пенсійного забезпечення; обмеження кар'єрного зростання, заняття політичною діяльністю)
4	Організаційно-управлінський	Зменшення кількості “хабаромістких” функцій державної служби. Чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень. Оптимізація чисельності державних структур з метою уникнення паралелізму в роботі, зменшення кількості контроль-

Закінчення табл. 2.5

№ з/п	Класифікаційний напрям	Заходи
		них та наглядових інстанцій. Удосконалення механізмів контролю за достовірністю декларування державними службовцями своїх доходів та витрат; забезпечення реальних правових наслідків недостовірного декларування з урахуванням розміру прихованих надходжень. Формування єдиної міжвідомчої комп'ютерної інформаційної системи для обліку відомостей щодо фактів корупції та корупційних діянь з правом доступу до неї усіх правоохоронних органів та Головердержслужби. Закріплення обов'язку державного службовця звільнитися з посади в разі обрання у представницькі органи. Запровадження правового інституту ротації кадрів державної служби на окремих посадах. Усунення функціональних конфліктів у діяльності органів виконавчої влади. Використання в процесі застосування дозвільних процедур принципу "позитивного адміністративного мовчання"
5	Правовий	Уніфікація нормативно-правових актів у сфері державної служби України. Удосконалення правового механізму проведення атестації державних службовців. Розроблення та прийняття Адміністративно-процедурного кодексу України, в якому слід визначити принципи раціоналізації адміністративних процедур
6	Превентивний	Запобігання соціальним передумовам корупції та усунення причин, що спричинюють вчинення корупційних діянь
7	Соціально-економічний	Створення системи суспільних відносин, за якої правомірна поведінка службовців публічної служби є соціально престижною і вигідною. Забезпечення справедливої та адекватної оплати праці державних службовців, завдяки чому можна було б уникнути негативних проявів протегування, клановості та сімейності

Серед корупційних адміністративних правопорушень, які можуть бути вчинені службовцями місцевого самоврядування, необхідно виділити:

- порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП);
- порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діянь.

Найбільш враженими корупційними проявами є державні службовці III–IV категорій (5,3 %), до яких, зокрема, належать посади заступників голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, голів районних державних адміністрацій, начальників управлінь, заступників начальників управлінь, самостійних відділів у складі міністерств та інших центральних органів державної влади, керівників управлінь, відділів, служб обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та інші прирівняні до них посади.

За даними Головного управління державної служби України, за 2008 р. притягнуто до адміністративної відповідальності 3664 державних службовця та посадових осіб місцевого самоврядування проти 3334 за відповідний період 2007 р., з них державних службовців – 2123, або 58 % (за 2007 р. – 2005, або 60,1 %) та посадових осіб місцевого самоврядування – 1541, або 42 % (за 2007 р. – 1329, або 39,9 %). Порівняно з відповідним періодом 2007 р. кількість притягнутих до адміністративної відповідальності державних службовців збільшилася на 6 %, посадових осіб місцевого самоврядування – на 16 %.

У цілому в Україні за 2008 р. частка притягнутих до адміністративної відповідальності державних службовців від їх загальної кількості становила 0,77 % (за відповідний період 2007 р. – 0,75 %).

На виконання Законів України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 07.04.2011 № 3206-VI та “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” від 07.04.2011 № 3207-VI; Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, затвердженої постановою Кабінету міністрів України від 28.11.2011. № 1240; підпункту 13 п. 4 Положення про Національне агентство України з питань державної служби, затвердженого Указом Президента України від 18.07.2012 № 769/2011, Контрольним управлінням Нацдержслужби України проведено моніторинг статистичної інформації за 2011–2012 рр. щодо державних службовців, притягнутих до адміністративної, кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення (табл. 2.6, 2.7).

Частка державних службовців, притягнутих до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, від загальної чисельності державних службовців в Україні за регіонами становила:

- найбільша – Чернівецька (0,15 %), Житомирська, Київська (0,12), Тернопільська (0,11), Хмельницька, Черкаська, Луганська (0,09 %) області;

Таблиця 2.6
Порівняльна таблиця адміністративних корупційних правопорушень

2011	2012
<p>Кількість протоколів про корупційні правопорушення, направлених до суду за 12 місяців – 1534</p> <p>Усього осіб притягнуто судом до відповідальності (штраф) – 943</p> <p>Держслужбовців – 100</p> <p>з них:</p> <p>I–II категорії – 0</p> <p>III–IV категорії – 5</p> <p>V–VII категорії – 95</p> <p>Посадових осіб місцевого самоврядування – 182</p> <p>I–II категорії – 0</p> <p>III–IV категорії – 105</p> <p>V–VII категорії – 77</p>	<p>Кількість протоколів про корупційні правопорушення, направлених до суду за 9 місяців – 2111</p> <p>Усього осіб притягнуто судом до відповідальності (штраф) – 943</p> <p>Держслужбовців – 144</p> <p>з них:</p> <p>I–II категорії – 1</p> <p>III–IV категорії – 13</p> <p>5–7 категорії – 130</p> <p>Посадових осіб місцевого самоврядування – 312</p> <p>I–II категорії – 0</p> <p>III–IV категорії – 209</p> <p>V–VII категорії – 103</p>
<p>Накладено штрафів на суму – 1 014 949 грн. Збитки завдані корупційними правопорушеннями – 331 522 грн.</p> <p>За результатами розгляду подань та інших документів реагування на усунення причин та умов, що сприяють корупційним проявам притягнуто до відповідальності службових осіб – 575.</p> <p>Звільнено з посади з зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення – 216 осіб</p>	<p>Накладено штрафів на суму – 1 735 326 грн. Збитки завдані корупційними правопорушеннями – 1 093 252 грн.</p> <p>За результатами розгляду подань та інших документів реагування на усунення причин та умов, що сприяють корупційним проявам притягнуто до відповідальності службових осіб – 1353.</p> <p>Звільнено з посади з зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення – 416 осіб</p>

Таблиця 2.7

Порівняльна таблиця кримінальних корупційних правопорушень

2011	2012
Направлено до суду в порядку ст.232 КПК України за 9 місяців – 1167	Направлено до суду в порядку ст.232 КПК України за 9 місяців – 2281
Усього осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення – 999 Держслужбовців – 189 з них: I–II категорії – 1 III–IV категорії – 24 V–VII категорії – 164 Посадових осіб місцевого самоврядування – 207 I–II категорії – 0 III–IV категорії – 122 V–VII категорії – 85	Усього осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення – 1751 Держслужбовців – 282 з них: I–II категорії – 0 III–IV категорії – 35 V–VII категорії – 247 Посадових осіб місцевого самоврядування – 256 I–II категорії – 0 III–IV категорії – 152 V–VII категорії – 104

– найменша – Донецька (0,01 %), Дніпропетровська, Чернігівська (0,02), Закарпатська, Запорізька, Миколаївська (0,03) області та м. Київ (0,03 %).

Взагалі не було притягнутих до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень тільки у Кіровоградській області.

Частка державних службовців, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, від загальної чисельності державних службовців в Україні за регіонами становила:

- найбільша – Чернігівська, Тернопільська (0,06 %), Миколаївська (0,04 %) області;
- найменша – Сумська, Житомирська, Івано-Франківська, Хмельницька, Дніпропетровська (0,01 %) області.

Взагалі не було притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень: Кіровоградська, Вінницька, Донецька, Одеська, Харківська, Херсонська, Черкаська, область та в м. Києві, Севастополі.

Незважаючи на вжиття органами виконавчої влади певних заходів щодо запобігання проявам корупції, статистичний звіт про виконання Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” за формою

1-КОР свідчить про недостатній рівень взаємодії між органами виконавчої влади, правоохоронними органами та судами.

Практика державотворення часів незалежності показує, що передумовами поширення корупції в органах місцевої влади і досі залишаються:

- непрозорість діяльності органів місцевої та державної влади й механізмів ухвалення ними рішень;
- нечіткий розподіл повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- дублювання функцій і невизначеність повноважень органів влади на різних рівнях, слабкість механізмів відповідальності та контролю за прийняттям управлінських рішень, неефективний громадський контроль за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, недосконалість антикорупційного законодавства.

Державний службовець повинен суворо дотримуватися обмежень і заборон, передбачених антикорупційним законодавством та Законами України “Про державну службу” та “Про боротьбу з корупцією”, уникати дій, які можуть бути сприйняті як підстава підозрювати його в корупції. Своєю поведінкою він має демонструвати, що не терпить будь-яких проявів корупції, відкидає пропозиції про незаконні послуги, чітко розмежовує службу і приватне життя, за найменших ознак корумпованої поведінки інформує свого керівника або державний орган вищого рівня.

При оновленні законодавства про державну службу та службу в органах місцевого самоврядування ОМС необхідно:

- врахувати єдині засади державної служби і служби в ОМС, визначити принципи публічної служби та умови прийняття на службу;
- визначити понятійний апарат, зокрема розкрити зміст понять “публічна служба”, “публічний службовець”, які згодом будуть використані у поточному законодавстві й ними буде послуговуватись практика застосування права;
- окреслити службово-правовий статус публічних службовців, елементами якого є: службові обов’язки і права публічних службовців, обмеження й заборони під час проходження публічної служби, гарантії та заохочення в ОМС;
- закріпити принципи та загальні стандарти професійної етики публічних службовців, які забезпечать пріоритет публічних інтересів над приватними інтересами публічного службовця і сприятимуть підвищенню його культури поведінки, а як наслідок, – зміцнять довіру громадян до органів влади.

Одним із основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення можливих корупційних ризиків у діяльності державних службовців, а також усунення умов та причин виникнення цих ризиків.

Розглядаючи зазначені питання, слід нагадати низку положень міжнародних актів, які спрямовані на встановлення правил доброчесної поведінки. Зокрема, це ст. 8 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, яка встановлює вимогу щодо розроблення та прийняття країнами – учасницями Кодексів поведінки державних посадових осіб, а також рекомендацію щодо запровадження заходів і систем, які:

- сприяють тому, щоб державні посадові особи повідомляли відповідним органам про корупційні діяння, про які їм стало відомо під час виконання своїх функцій;
- зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, *inter alia*, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб;
- встановлюють відповідальність державних посадових осіб, які порушують кодекси або стандарти.

Проте, як показують оприлюднені результати соціологічних досліджень, діяльність правоохоронних органів, спрямована на виявлення та притягнення до відповідальності корупціонерів, суттєво не впливає на процес зменшення рівня корупції. Зважаючи на це, для забезпечення більшої ефективності протидії корупції особливого значення набувають заходи щодо її запобігання та профілактики, особливо на місцевому рівні.

Таким чином, на сьогодні є необхідність підвищення професійного рівня та доброчесності посадовців, зменшення кількості корупційних ризиків, формування негативного ставлення громадян до корупції як способу вирішення своїх проблем шляхом запровадження антикорупційних соціально-просвітницьких програм у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах усіх форм власності, стимулювання громадської підтримки дій влади щодо запобігання і протидії корупції через забезпечення доступу фізичних, юридичних осіб, об'єднань громадян до інформації про діяльність обласної влади, залучення громадськості до контролю за законністю й ефективністю використання державного та комунального майна, бюджетних коштів, сприяння активізації інформаційного обміну між органами державної влади й органами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян, засобами масової інформації.

Основними шляхами розв'язання проблеми є:

- формування антикорупційної правосвідомості жителів області;
- створення умов для залучення громадськості до протидії корупції;
- поліпшення умов доступу до інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування для фізичних, юридичних осіб та об'єднань громадян;
- підвищення рівня правової культури та правової свідомості на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування;
- належне науково-аналітичне забезпечення протидії корупції;
- удосконалення внутрішнього контролю; співпраця з правоохоронними органами.

Способами реалізації поставлених завдань та розв'язання проблеми є:

- зміна моделі поведінки осіб, уповноважених на надання державних послуг, на дружню, неупереджену та професійну щодо громадян як основних споживачів цих послуг;
- відмова від презумпції винуватості щодо суб'єктів отримання регуляторних та дозвільних послуг, а також у діяльності правоохоронних органів;
- забезпечення відкритості процесів прийняття рішень та діяльності органів влади, зокрема через більш активне залучення ЗМІ та громадянського суспільства; підвищення ролі громадських організацій шляхом залучення їх до контролю за реалізацією Програми;
- створення атмосфери нетерпимості до випадків зловживань та проявів корупції в усіх сферах суспільного життя; підвищення рівня компетентності осіб уповноважених на протидію корупції;
- підвищення рівня поінформованості щодо корупційних діянь всіх громадян; вивчення та впровадження кращих прикладів міжнародного досвіду з цього питання.

Успішна протидія корупції можлива за умови наявності таких складових:

- ефективного застосування антикорупційного законодавства відповідними органами державної влади і органами місцевого самоврядування, координації їх діяльності;
- використання дієвої системи протидії корупції в усіх сферах діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування та на всіх рівнях;

- відкритості та інформованості громадянського суспільства про здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції;
- взаємодії громадських структур з органами державної влади і органами місцевого самоврядування у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, підтримки антикорупційних заходів держави громадянським суспільством;
- формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища.

Проблему передбачається розв'язати шляхом:

- визначення причин і умов, що спричиняють виникнення корупції, усунення факторів, які призводять до її виникнення та негативних наслідків;
- становлення основних напрямів державної політики у сфері запобігання і протидії корупції;
- підвищення рівня довіри громадян до місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

2.2.5. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції

Подолання корупції в Україні є найсерйознішою проблемою, яка визначає міжнародне становище нашої держави та її політичний імідж у світі. Важливу роль у протидії корупційним проявам відведено адміністративному законодавству.

Одночасно із Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції” набрав чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення”. Цей Закон вніс зміни до низки законодавчих актів України – Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Закону України “Про державну службу”. Зокрема КУпАП та КК були доповнені новими нормами або новими редакціями чинних норм, які передбачають посилення відповідальності за вчинення адміністративних і кримінально караних корупційних правопорушень.

Нове антикорупційне законодавство надає більше можливостей для проведення профілактики адміністративних корупційних правопорушень. Відповідно до Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопору-

шення” Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено главою 13-А “Адміністративні корупційні правопорушення”. Відповідно корупційними вважаються такі правопорушення:

- порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП);
- пропозиція або надання неправомірної вигоди (ст. 172-3 КУпАП);
- порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП);
- порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) (ст. 172-5 КУпАП);
- порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП);
- порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7 КУпАП);
- незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв’язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП);
- невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП).

Згідно зі ст. 255 КУпАП України у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172-2–172-9, мають право складати протоколи про правопорушення уповноважені на те посадові особи органів Служби безпеки України.

Відповідно з метою запобігання вчиненню адміністративних корупційних правопорушень органи Служби безпеки України мають змогу застосовувати весь комплекс гласних і негласних профілактичних заходів.

Досліджуючи у Законі України “Про засади запобігання і протидії корупції” поняття “корупція” і “корупційне правопорушення”, слід звернути увагу, що перше з них входить до змісту другого, оскільки у визначенні “корупційне правопорушення” є посилання на ознаки корупції.

Відповідно до ст. 1 Закону діяння визнається корупційним правопорушенням, якщо воно:

- є умисним;
- містить ознаки корупції;
- вчинене певним суб’єктом – особою, зазначеною у ст. 4 Закону;
- за нього законом встановлена юридична відповідальність певного виду – кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна.

Якщо перша, друга і четверта з названих ознак майже не потребують пояснень, то для відповіді на питання про те, чи містять діяння ознаки корупції, необхідно проаналізувати поняття “корупція” у ст. 1 Закону.

Застосування цього наукового методу дає можливість встановити наявність трьох форм корупції та ознак кожної з них. При цьому тільки перша і друга, запропоновані українським законодавством форми є корупцією в класичному розумінні – використанням певною особою службового становища і пов'язаних з ним можливостей для незаконного збагачення, а також процес цього збагачення.

Отже, по-перше, корупцією є використання особою, зазначеною у ст. 4 Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди. Ознаками цієї форми корупції є:

- діяння у вигляді використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей;
- суб'єкт – особа, зазначена у ст. 4 Закону;
- мета одержання неправомірної вигоди.

По-друге, корупція – це прийняття особою, зазначеною у ст. 4 Закону, обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Ознаки цієї форми корупції:

- 1) діяння у вигляді прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди для себе чи інших осіб;
- 2) суб'єкт – особа, зазначена у ст. 4 Закону.

По-третє, корупцією є відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ст. 4 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. Суб'єктом корупції у цій формі може бути кожна деліктоздатна особа, а ознаками є:

- дія у вигляді обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ст. 4 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам;
- мета схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових та пов'язаних із цим можливостей.

Особливий вид деліктів (правопорушень) становить адміністративний делікт – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, вчинена особою, наділеною владними повноваженнями (державним службовцем), унаслідок якої було заподіяно матеріальну або моральну шкоду особі (фізичній, юридичній) чи суспільству. Стаття 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення, визначає адміністративний делікт як протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи діяльність,

що посягає на державний чи громадський порядок, особисту або громадську власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яку законодавством передбачена адміністративна відповідальність. За ступенем суспільної небезпеки адміністративні делікти поділяються на адміністративні злочини та адміністративні проступки. Суб'єктом учинення адміністративного делікту може бути тільки особа (публічна, державний службовець тощо), наділена владними повноваженнями.

Особливістю профілактики та попередження вчинення адміністративних деліктів у громадянському суспільстві є публічність органів державної влади, яка виражається насамперед у доступності для населення інформації щодо діяльності органів державної влади, а також можливості для громадян і громадських організацій впливати на їх діяльність.

Практика виявлення та розслідування зазначених адміністративних деліктів свідчить, що правоохоронним органам бракує повноти нормативного регулювання, науково-методичного забезпечення, а заходи щодо вдосконалення законодавства з питань боротьби з корупцією мають фрагментарний характер. Правозастосовна діяльність суб'єктів такої боротьби відзначається помилками, які негативно впливають на громадську свідомість. Найбільш поширені з них такі:

- складення протоколу неуповноваженою на те посадовою особою;
- нехтування необхідністю здійснити своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне дослідження всіх обставин, передбачених ст. 247 “Обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення” і 280 “Обставини, що підлягають з'ясуванню при розгляді справи про адміністративне правопорушення” КУпАП і з'ясувати:
 - а) чи мало місце правопорушення, за яке особа притягається до відповідальності;
 - б) чи містить діяння склад корупційного правопорушення, передбаченого Законом;
 - в) чи є особа винною в його вчиненні;
 - г) чи належить вона до суб'єктів цього правопорушення;
 - д) чи не містить правопорушення ознак злочину;
 - е) чи не закінчилися на момент розгляду справи строки, передбачені ст. 38 КУпАП;
 - є) чи немає інших обставин, що виключають провадження у справі;
- недостатнє з'ясування мотиву і характеру вчиненого діяння, повноважень особи, яка його вчинила, наявності причинного зв'язку між діянням і виконанням останньою завдань і функцій держави.

Дослідження причин названих помилок показало, що ефективність протидії адміністративним корупційним деліктам істотною мірою залежить від адекватності їх кваліфікації, яка є важливим етапом застосування відповідних норм антикорупційного законодавства. Практичне значення кваліфікації полягає у забезпеченні принципів законності, об'єктивної істини, відповідності стягнення вчинку. Її здійснення потребує від правозастосувача спеціальної фахової підготовки, відповідного життєвого досвіду, знань і вмінь.

Питання кваліфікації не тільки корупційних, а взагалі адміністративних деліктів ще не зайняли потрібного місця у наукових дослідженнях вчених-адміністративістів, не стали предметом постійної уваги суб'єктів правозастосовної діяльності, не увійшли до програм відповідних навчальних курсів, юридичних словників і т. ін.

У науковій думці під заходами адміністративного попередження розуміють дії вповноважених органів або посадових осіб, спрямовані на правове забезпечення виконання громадянами обов'язків перед суспільством, забезпечення суспільної безпеки і громадського порядку, недопущення і боротьбу зі стихійними лихом, епідеміями, епізоотіями та ліквідацію їх наслідків.

При визначенні поняття “кваліфікація правопорушення” дослідники виходять з того, що цей термін означає встановлення відповідності, співвідношення з об'єктивною дійсністю і визначення юридичної сутності, дії або бездіяльності людини відповідно до норм права. Заходи адміністративного попередження потрібно класифікувати за критерієм юридичної та фактичної підстави на заходи адміністративного попередження, пов'язані з надзвичайними обставинами, і власне попереджувальні заходи.

Кваліфікація адміністративних деліктів – це встановлення і процесуальне закріплення точної відповідності ознак учинених особою протиправних дій або бездіяльності до ознак складу делікту, передбаченого адміністративним законодавством.

Пізнання юридичної суті адміністративного делікту повинно спиратися на певні передумови, на підставі яких можливе здійснення кваліфікації. Передумовою кваліфікації корупційного адміністративного делікту є попередня діяльність з установаження і оцінки фактичних обставин вчинення делікту, що мають юридичну значущість, а також пошук відповідної адміністративно-правової норми, з'ясування її змісту.

Для кваліфікації корупційних адміністративних деліктів потрібні:

- 1) всебічне, повне та об'єктивне встановлення всіх фактичних обставин справи: з'ясується, чи мала місце протиправна дія, у вчиненні якої звинувачується особа; наявність у діях порушника складу делікту і відповідність його адміністративно-правовій нормі, що передбачає відповідальність за вчинені протиправні дії; мотиви вчинення протиправних дій та винність особи, а також обставини, що впливають на характер і ступінь адміністративної відповідальності; дані, що характеризують особистість порушника, характер і розмір заподіяної шкоди;
- 2) точне і достовірне визначення юридичного значення всіх фактичних обставин вчинених протиправних дій і особистості порушника;
- 3) правильний вибір норми та з'ясування її змісту і значення.

Аналіз практики притягнення до адміністративної відповідальності за корупційні діяння свідчить, що найбільш суттєвими помилками з боку правозастосовувачів є помилки у кваліфікації діянь. Саме вони спричиняють суттєвий відсоток порушень законності при реалізації антикорупційного законодавства.

Забезпечення адміністративно-правової кваліфікації неможливе без установлення суб'єкта корупційного делікту. Суб'єкти відповідальності за вчинення адміністративних корупційних деліктів визначені ст. 4 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції". Проблемним питанням цієї частини кваліфікації є ідентифікація особи, що вчинила відповідні дії з ознаками суб'єкта відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, які зафіксовані в Законі.

Нове антикорупційне законодавство фактично посилює відповідальність за вчинення корупційних правопорушень і спрямовує зусилля спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії передусім на виявлення, викриття та припинення проявів корупції.

Ефективними у запобіганні та протидії корупції є попереджувальні заходи, які визначають як сукупність заходів офіційного впливу державних органів, а у випадках делегування відповідних повноважень і громадських об'єднань щодо фізичних, юридичних осіб незалежно від волі й бажання останніх, у вигляді моральних, особистих, майнових та організаційних обмежень їх прав і свобод, законних інтересів задля попередження вчинення протиправних діянь як будь-якими, так і конкретними особами, забезпечення правопорядку за будь-яких умов. Заходи цієї групи залежно від матеріальних і процесуальних ознак поділяються на попереджувальні заходи загального та спеціального характеру.

Залежно від мети адміністративно-попереджувальні заходи щодо запобігання корупції можна поділити на загальнопревентивні, спеціально-превентивні та безпосередньо превентивні.

Заходи загально превентивного характеру спрямовані на забезпечення належного функціонування апарату державної влади на підставі закону, що дає змогу звузити сферу вільного розсуду при прийнятті рішення чиновником, мінімізувавши корупційні ризики. До адміністративно-попереджувальних заходів загально превентивного характеру слід також віднести процедури конкурсного відбору, атестації та ротації кадрів.

Конкурсний відбір, атестація та ротація кадрів є організаційними процедурами які застосовуються в системі державної служби і мають на меті, по-перше, забезпечення відбору професійних фахівців, по-друге, запобігання протекціонізму та встановленню корупційних зв'язків. Підстави та порядок їх застосування встановлені відповідними адміністративно-правовими нормами, а організація та проведення цих заходів покладаються на самі органи державного апарату.

Під конкурсом на заміщення вакантної посади державного службовця слід розуміти специфічну процедуру відбору кадрів, яка готується кадровим підрозділом державного органу і полягає у конкурентному порівнянні якостей кандидатів, що здійснюється у відповідності до рішення конкурсної комісії. Основним завданням цього заходу адміністративного попередження є: забезпечення рівних можливостей в реалізації права громадян України на державну службу; відбір таких кандидатів, чийі знання, моральні та професійні якості, а також інтелектуальні здібності найбільш повно відповідають вимогам посади. З метою забезпечення прозорості й гласності кадрової процедури призначення на вакантну посаду державного службовця стоїть питання унеможливлення кумівства і протекціонізму. Досягнення названих цілей значною мірою становить профілактику корупційних діянь.

Наступним загальнопревентивним заходом організаційного характеру є атестація державних службовців. Під нею розуміють перевірку ділової кваліфікації державного службовця з метою з'ясування рівня його професійної підготовленості та відповідності займаній посаді або посаді, що ним заміщується, а також для вирішення питання щодо можливості присвоєння відповідного кваліфікаційного розряду (звання, категорії, рангу). Основною метою заходу адміністративного попередження є удосконалення роботи державного органу щодо відбору, розстановки та підвищення кваліфікації державних службовців, з'ясування рівня їх

професійної підготовки, підвищення ефективності їх діяльності. Проведення атестації сприяє забезпеченню прозорості кадрових змін у державному органі, що допомагає попередженню корупційних проявів.

Важливим адміністративно-попереджувальним заходом антикорупційної спрямованості є ротація кадрів – різноманітні переходи державних службовців на інші державні посади або в інші державні органи. Основна мета заходу полягає у недопущенні встановлення стійких протиправних зв'язків корупційного характеру державних службовців із особами, які намагаються скористатися їх посадовими повноваженнями у власних цілях.

Заходи адміністративного попередження спеціально-превентивного характеру мають на меті недопущення до державної служби осіб, потенційно здатних на вчинення правопорушень. Такі заходи реалізується шляхом встановлення: низки обмежень права на державну службу для певних категорії осіб; вимоги задекларувати прибутки та майно; заборони безпосереднього службового підпорядкування близьких родичів.

До третьої групи адміністративно-попереджувальних заходів, необхідно віднести спеціальні обмеження щодо державних службовців, передбачені Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, який є спеціальним нормативно-правовим актом безпосередньо спрямованим на протидію корупції, Законом України “Про державну службу” та спеціальними законами, що регламентують статус окремих державних органів.

Обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу, встановлені рядом нормативно-правових актів, зокрема, Законом України “Про державну службу” від 16.12.1993. Стаття 12 цього закону передбачає, що не можуть бути обраними або призначеними на посаду в державному органі та його апараті особи, які мають судимість за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку, відповідно до вироку суду позбавлені права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати відповідні посади, піддаватися адміністративному стягненню за корупційне правопорушення протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили, особи, які в разі прийняття на державну службу, будуть безпосередньо підпорядковані або підлеглі близьким особам та в інших випадках, передбачених законами України. Обмеження при прийнятті на службу судимих осіб пов'язане з підвищеними вимогами до моральних якостей кандидатів. Воно виходить з юридичної презумпції – особа, яка раніше вчиняла злочин, реально здатна вчиняти пра-

вопорушення в майбутньому, що становить особливу небезпеку, якщо вправувати наявність владних повноважень у державних службовців.

Щодо тлумачення відносин безпосередньої підпорядкованості то під ними слід розуміти такий стан службових відносин, коли один державний службовець відповідно до свого правового статусу здійснює керівництво роботою іншого державного службовця. Безпосередня підпорядкованість пов'язана з прийняттям правових рішень щодо особових справ підлеглого державного службовця, зокрема: надання чергової і позачергової відпустки або відмова у відпустці, а також дозвіл на звільнення зі служби; приймання заяв про звільнення, встановлення факту невідповідності займаній посаді; видання офіційних документів; прийняття рішень щодо дисциплінарних справ; контроль за дотриманням обмежень, пов'язаних з державною службою; атестація персоналу; прийняття рішень з питань роботи з персоналом (переведення на іншу посаду, у тому числі в тому самому державному органі; переведення в інший державний орган та ін.).

Створення умов, за яких вчинення корупційних діянь було б унеможливлено, передбачає прозорість майнового стану особи, що проявляється у вимозі до кандидата на посаду державного службовця задекларувати свій майновий стан та доходи. Заходи фінансового контролю стосовно державних службовців передбачені законодавством багатьох країн, рядом міжнародно-правових документів. Стаття 11 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” передбачає обов'язок особи, яка претендує на зайняття посади державного службовця третьої – сьомої категорій подати за місцем майбутньої служби довідку органу податкової служби про подану декларацію про майновий стан і доходи, в тому числі за кордоном, щодо себе і членів своєї сім'ї. Особа, яка претендує на зайняття посади державного службовця першої і другої категорій повинна подати також відомості про належні їй та членам її сім'ї нерухоме та цінне рухоме майно, вклади у банках і цінні папери. Особи, які претендують на зайняття посади державного службовця, та державні службовці подають відомості про доходи, зобов'язання фінансового характеру та належне їм майно, передбачені ст. 13 Закону України “Про державну службу”, у вигляді декларації.

Зазначене положення покликане сприяти тому, щоб державні службовці виконували свої посадові обов'язки в інтересах державної служби, а не в особистих інтересах та інтересах членів своєї сім'ї. Наявність у посадової особи або членів її сім'ї майна, набутого на кошти, джерело похо-

дження яких відмінне від джерел збагачення, передбачених законодавством, є показником корумпованості. Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” серед заходів попередження корупції окремо виділяє фінансовий контроль (ст. 12). Цією статтею передбачено, що особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначені в п. 1 цього закону, а також посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені в п. 1 частини першої ст. 4 Закону, але одержують зарплату за рахунок державного чи місцевого бюджету, зобов’язані щорічно подавати за місцем роботи (служби) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру.

Крім того, для суб’єктів корупційних правопорушень, як державних службовців, так і інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, згідно зі ст. 9 Закону України “Про засади запобігання і протидії боротьбу з корупцією” за порушення вимог фінансового контролю (як тих що передбачені ст. 13 Закону України “Про державну службу”, так і додаткових, що прямо встановлені ст. 12 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупцією”) встановлена адміністративну відповідальність у вигляді штрафу. Таким чином, державні службовці за порушення фінансових вимог несуть як дисциплінарну, так і адміністративну відповідальність. Інші особи, уповноважені на виконання функцій держави, несуть виключно адміністративну відповідальність.

Заходи превентивного характеру містяться у спеціальному антикорупційному законодавстві, а саме в Законі України “Про засади запобігання і протидії корупції”. У преамбулі цього Закону задекларовано, що він визначає правові та організаційні засади запобігання корупції. Разом з тим розділ II Закону містить статті щодо заходів, спрямованих на запобігання і протидію корупції, серед яких “обмеження щодо використання службового становища” (ст. 6), “Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності” (ст. 7), “Обмеження щодо одержання подарунків” (ст. 8), “Фінансовий контроль” (ст. 12) тощо.

Державний службовець або інша особа, уповноважена на виконання функцій держави, не має права: сприяти, використовуючи своє службове становище, фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, а так само в отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; займатися підприємницькою діяльністю безпосередньо чи через посередників або підставних осіб, бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, в якому вона

працює, а також виконувати роботу на умовах сумісництва (крім наукової, викладацької, творчої діяльності, а також медичної практики); входити самостійно (крім випадків, коли державний службовець здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді) або ревізійній комісії господарського товариства), через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів підприємств, кредитно-фінансових установ, господарських товариств тощо, організацій, спілок, об'єднань, кооперативів, що здійснюють підприємницьку діяльність; відмовляти фізичним та юридичним особам в інформації, надання якої передбачено правовими актами, умисно затримувати її, надавати недостовірну чи неповну інформацію. Обмеження, передбачені у пунктах “б” і “в” ч. 1 цієї статті, не поширюються на депутатів сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, які виконують депутатські повноваження, не пориваючи з виробничою чи службовою діяльністю.

Державний службовець, який є посадовою особою, не має також права: сприяти, використовуючи своє посадове становище, фізичним та юридичним особам у здійсненні ними зовнішньоекономічної, кредитно-банківської та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; неправомірно втручатися, використовуючи своє посадове становище, у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджати виконанню ними своїх повноважень; бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, діяльність якого він контролює; надавати незаконні переваги фізичним або юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень.

2.2.6. Стан боротьби з корупцією в Україні за період дії нового антикорупційного законодавства

Проблема боротьби з корупцією має глобальний характер і вимагає від правоохоронних органів України, які покликані вести боротьбу з цим негативним суспільним явищем, дієвих і безкомпромісних кроків.

Корупція майже завжди є невід'ємною частиною організованої злочинності. Вона постає як специфічне соціально-економічне явище, наслідком якого стала поява певних економічних злочинних структур. Це система склалася шляхом одержання і розподілу незаконних прибутків. Хабарі та винагороди, поширені у виконавчих органах, судах, правоохо-

ронних органах, компрометують заходи уряду проти кримінальних структур. Корумповані чиновники надають злочинцям експортні ліцензії, митні документи, що звільняють від митного огляду, податкові пільги, укладають державні контракти, інколи навіть за незначну плату підписують будь-які документи. Використовуючи свої прибутки та перетворюючись у злочинців з власної волі, вони спрямовують гроші для відмивання за кордон, засновують компанії-прикриття за участю членів своєї родини тощо.

Корумпованість державного апарату, різних гілок влади вкрай негативно впливає на всі сторони суспільного життя, насамперед на діяльність політичних інститутів, стан економічної реформи, правову і соціальну захищеність громадян, довіру населення до влади. Корупція є головною перешкодою на шляху подолання організованої злочинності в країні. Корумповані урядовці часто самі є складовою такої злочинності. Певна частина державних службовців використовує переваги службового становища не тільки заради матеріальної вигоди, вона прагне до економічного впливу. Маючи відносно невелику зарплату, такі державні службовці стають власниками як в Україні, так і за кордоном автомобілів, дач і будинків, вартість яких значно перевищує їх офіційні доходи, і переховуються під “дахом” приватних служб безпеки. У ряді випадків представники органів державної влади безпосередньо створюють або беруть під свій “захист” структури організованої злочинності.

Останнім часом з'явилися нові форми корупційних діянь (що не караються в кримінальному порядку): безпосередня участь посадових осіб державних службовців і депутатів усіх рівнів і членів їх сімей у комерційній діяльності для одержання особистого чи корпоративного прибутку; використання службового становища для “перекачування” державних коштів і матеріальних цінностей у комерційні структури та переведення грошей у готівку; надання пільг для своєї корпоративної групи (політичної, релігійної, національної, кланової та ін.) з державних ресурсів; використання службового становища з метою впливу на засоби масової інформації для здобуття особистої та корпоративної вигоди; лобювання при прийнятті нормативних актів на користь зацікавлених угруповань; не переслідуване у кримінальному порядку зловживання службовим становищем у процесі приватизації, передачі в оренду, ліцензування, квотування тощо.

Складність проблеми боротьби з корупцією полягає в реальній можливості корумпованих структур і конкретних осіб, які мають владу і повноваження, перешкоджати намаганням проникнути у сферу їх кримі-

нальної діяльності, а також у неготовності правоохоронних органів і політичних сил суспільства до безкомпромісної боротьби з корупцією.

Відсутні соціальні, політичні традиції публічного викриття корупціонерів, спеціальні криміналістичні прийоми виявлення фактів корупції, що є серйозною перешкодою для ефективної боротьби з цим явищем. Існує проблема вивчення особистості тих, хто, займаючи керівні пости, бере участь у хабарництві, розкраданнях. Без цього неможливо зрозуміти механізм утворення та діяльності організованої злочинності. Нинішні умови її існування кардинально різняться за серйозними негативними факторами, які загрожують розтягтись на десятиріччя. Без особливих заходів боротьби стабілізувати становище не вдається.

Дуже небезпечним залишається зрощування державного апарату та органів місцевого самоврядування з підприємницькими і комерційними структурами, формування їх ділових відносин поза межами правового поля. Сьогодні певна частина офісів контролюючих органів обладнана за найвищими світовими стандартами, тоді як держава на такі цілі фактично коштів не виділяє.

З усіх проблем, пов'язаних з боротьбою з корупцією, немає такої, яка б завдала більшої шкоди, ніж корупція в правоохоронних і контролюючих органах. Збитки, яких вона завдає суспільству, неможливо виміряти загальноприйнятою статистикою. Найбільша шкода полягає в тому, що вона паралізує довіру суспільства до правоохоронних органів і спроможність керівників таких органів контролювати та спрямовувати діяльність своїх кадрів. Крім того, спостерігаються відсутність дієвої системи попередження і складність викриття корупційних проявів у правоохоронних органах, а також високий рівень латентності таких правопорушень.

Соціологічне опитування, проведене серед працівників ОВС України, показує, що призначення на керівні посади в цих органах відбувається за належним професійним рівнем підготовки – на 34,6 %, а решта – за умови наявності впливових зв'язків чи давання хабара.

Також увагу необхідно акцентувати на поширенні корупції в судах. Серед суддів звичайним явищем стало лобювання інтересів окремих фінансових груп і злочинних організацій. Можна стверджувати про існування тіньової спеціалізації суддів – суддів-рейдерів.

Згідно зі статистичними даними, наданими МВС України у звітності “Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями”, у 2011 р. вказаними правоохоронними органами в Україні було виявлено 456 організованих груп (ОГ) і злочинних організацій

(ЗО), тоді як у 2010 р. – 431 організовану групу та злочинну організацію. Станом на 1 вересня 2013 р. виявлено 253 організовані групи та злочинні організації. Найбільш вагомий внесок у боротьбу з організованою злочинністю роблять органи внутрішніх справ України.

Аналіз статистичних даних діяльності ОВС України в протидії організованій злочинності у 2011 р. свідчить про необхідність підвищення її ефективності. Так, кількість виявлених ОВС України ОГ і ЗО у 2011 р., порівняно з 2010 р., зменшилася з 397 до 395, або на 0,5 %. У 2010 р. з виявлених ОГ і ЗО 29 – мали корумповані зв'язки, у 2011 р. – 38 (або на 31 % більше, ніж у 2010 р.); у 2011 р. 28 ОГ і ЗО підтримували міжнародні зв'язки, або на 30 % менше (у 2010 р. було виявлено 40 таких груп); 26 ОГ і ЗО було сформовано на етнічній основі в 2011 р., що на 62,5 % більше, ніж у 2010 р. (у 2010 р. – 16) (рис.2.2).

Відповідно до статистичних даних, наданих МВС України Службою безпеки України, кількість виявлених ОГ і ЗО у 2011 р., порівняно з 2010 р., зросла з 28 до 53, а злочинних організацій – знизилася з 3 до 2 (рис. 2.3).

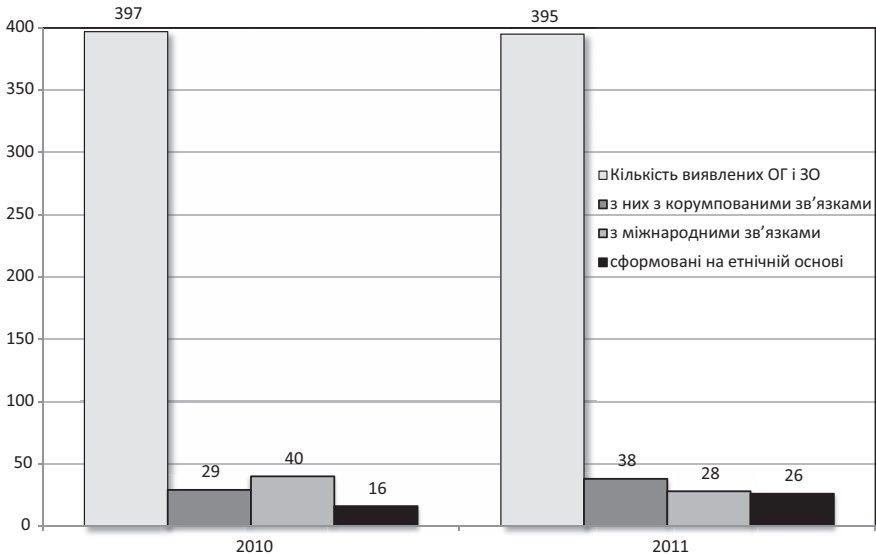

Рис. 2.2. Кількість і структура виявлених ОВС України організованих груп і злочинних організацій

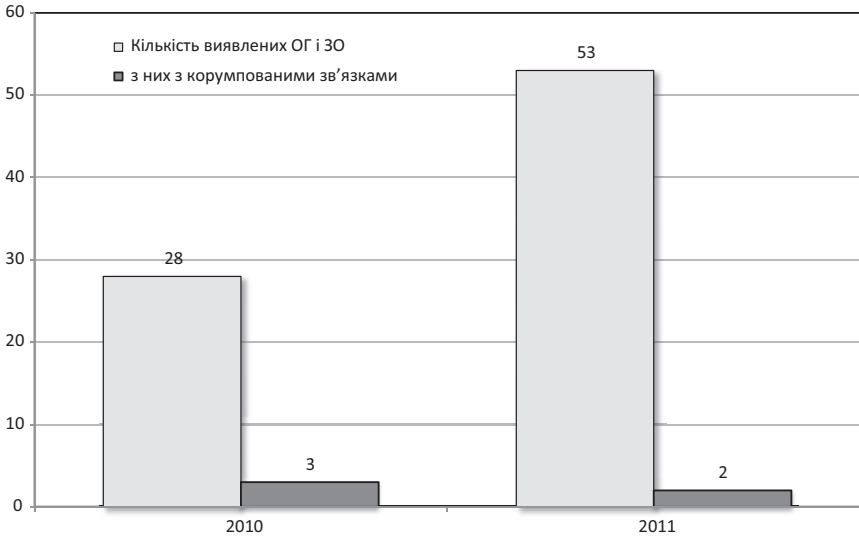

Рис. 2.3. Кількість і структура виявлених органами СБУ організованих груп і злочинних організацій

Також з 3 до 11 збільшилась кількість ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками, з міжнародними зв'язками – з 4 до 16. Удвічі збільшилась кількість ОГ і ЗО, що діяли до одного року (з 23 до 46) (рис. 2.4).

Суттєво зросла кількість осіб, які вчиняли злочини в ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками, – з 12 до 24, з міжнародними зв'язками – з 19 до 54 (рис. 2.5).

Для забезпечення належної координаційної діяльності правоохоронних органів Генеральна прокуратура України видала наказ “Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією” від 04.05.2012 № 1, згідно з яким таку діяльність визначено одним із головних пріоритетів у роботі прокурорів усіх рівнів.

Спільним наказом Генерального прокурора України і керівників правоохоронних органів затверджено Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/256 і відповідно до відомчого наказу від 23.08.2012 № 73 утворено постійно діючу робочу групу з питань підготовки та проведення координаційних нарад, організації та контролю виконання прийнятих ними рішень, до складу якої увійшли керівники правоохоронних органів і їх галузевих підрозділів.

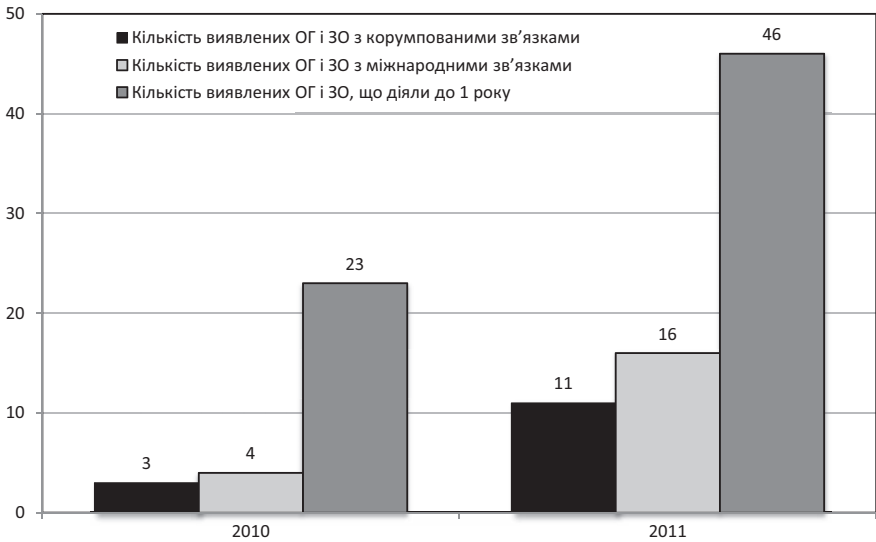

Рис. 2.4. Структура виявлених організованих груп і злочинних організацій

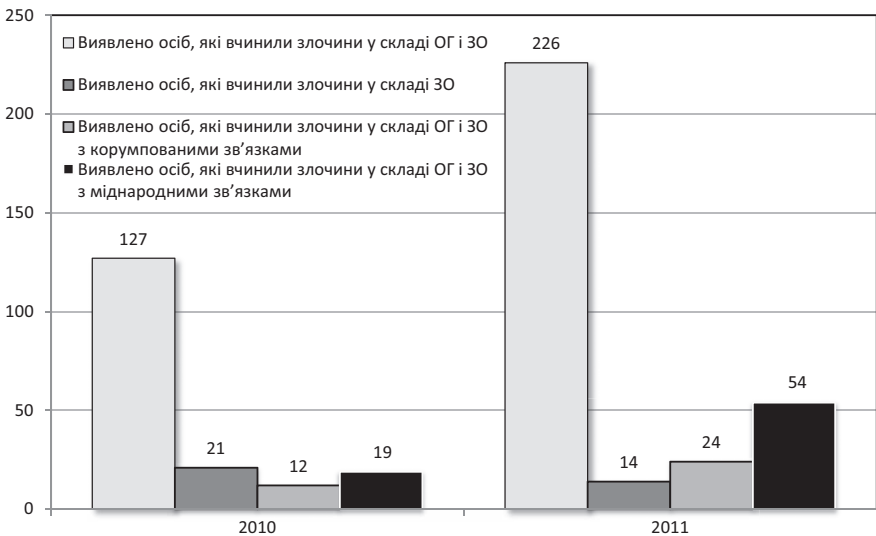

Рис. 2.5. Кількість осіб, які вчинили злочини у складі організованих груп і злочинних організацій

2011 р. став роком початку активної боротьби з корупційними правопорушеннями. Це пов'язано насамперед з тим, що, як наголосив Президент України В. Янукович, у нинішній владі рівень корупції залишається критично високим, і вона знищує будь-які реформи, що проводяться в Україні. Щорічний рівень збитків, які корупція завдає українському суспільству, становить близько 20 млрд грн.

Відтак, у 2011 р. було прийнято пакет антикорупційних нормативно-правових актів, серед яких основоположне місце посіли закони України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 07.04.2011 № 3206-VI, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” від 07.04.2011 № 3207-VI. Окрім того, постановою Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 № 1094 визначено перелік правопорушень, у тому числі злочинів, які вважаються корупційними.

Річною програмою співробітництва Україна – НАТО на 2011 рік, затвердженою Указом Президента України від 13.04.2011 № 468/2011, визначено середньострокові цілі та пріоритетні завдання на 2011 р., спрямовані на боротьбу з корупцією. Відповідно до другої категорії завдань у 2011 р. було виконано такі заходи: Указом Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011 затверджено Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки, постановою Кабінету Міністрів України від 28.11.2011 № 1240 – Державну програму щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки. Верховною Радою України прийнято Закон України “Про державну службу” від 17.11.2011 № 4050-VI, підсилено інформативність суспільства щодо заходів протидії корупції та вироблення негативного ставлення до будь-яких її проявів, підвищено рівень взаємодії з громадянським суспільством у питаннях формування, реалізації та моніторингу імплементації антикорупційної політики.

Середньостроковими цілями щодо протидії корупції відповідно до Річної програми співробітництва “Україна – НАТО” на 2011 р. стали:

- забезпечення виконання рекомендацій Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) та Організації економічного співробітництва та розвитку;
- удосконалення нормативно-правової бази з питань запобігання та протидії корупції;
- забезпечення формування негативного ставлення суспільства до корупції шляхом підвищення рівня правової свідомості населення та обізнаності громадян із зазначеним явищем через засоби масової інформації, а також шляхом ужиття відповідних заходів;

- організація ефективної взаємодії державної влади та інститутів громадянського суспільства у сфері формування і реалізації державної антикорупційної політики;
- встановлення чітких і прозорих правил фінансування політичних партій, створення належних умов для здійснення відповідного громадського контролю;
- забезпечення вжиття заходів щодо боротьби з корупцією в межах реалізації Стратегії національної безпеки України;
- запровадження принципів і практики реалізації Ініціативи НАТО в межах Програми “Партнерство заради миру” щодо розбудови системи прозорості та довіри у безпекових і оборонних інституціях;
- завершення заходів з імплементації норм Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією.

Значним внеском у боротьбу з цим негативним явищем стало створення в 2010 р. Антикорупційного комітету України при Президентові України відповідно до Указу Президента України від 26.02.2010 № 275/2010, метою діяльності якого є кардинальне покращання ситуації у сфері боротьби з корупцією в Україні, забезпечення узгодженості дій правоохоронних органів у цій сфері, здійснення реальних кроків для повернення довіри громадян до влади, суттєвого поліпшення інвестиційного клімату, зміцнення партнерських відносин із міжнародним співтовариством, неухильне дотримання конституційних прав і свобод людини в інтересах утвердження законності та правопорядку. В 2011 р. Указом Президента України “Питання Національного антикорупційного комітету” від 01.09.2011 № 890/2011 затверджено Положення про зазначений Комітет. Національний антикорупційний комітет функціонує як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Заслужують на увагу дослідження, проведені міжнародною організацією Transparency International щодо встановлення Індексу сприйняття і поширення корупції. Оцінка корумпованості країни ставиться за 11-бальною шкалою, до “0” означає найвищий рівень корупції в країні, а “10” – найнижчий. Так, за даними дослідження, проведеного цією організацією, у 2011 р. Україна посіла 152-ге місце з 183 країн, у яких проводилося дослідження. При цьому Індекс сприйняття корупції сягнув 2,3 бали. В Україні коливання Індексу сприйняття корупції відбувалося в межах від 2,2 бала (у 2004 та 2009 рр.) до 2,8 бала (в 1998 та 2006 рр.) (рис. 2.6).

У вересні 2011 р. в прес-центрі “Укрінформ” було презентовано дослідження “Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціо-

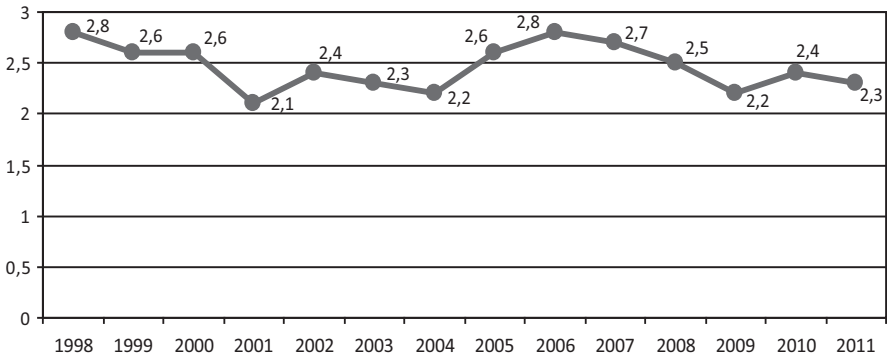

Рис. 2.6. Динаміка Індексу сприйняття і поширення корупції для України

нального дослідження 2007, 2009–2011 років”. Результати дослідження показали, що вимагання хабарів у 2011 р. зросло і повернулося до рівня 2007 р. (25,8 % у 2011 р. та 25,6 % у 2007 р.), попри те, що в 2009 р. воно скоротилось до 22,1 %. Кількість фактів зіткнення громадян з корупцією також залишалася досить високою, хоча дослідження 2009 та 2011 рр. фіксували певне їх зменшення. Так, у 2011 р. 60,1 % респондентів заявили, що були втягнуті в корупційні стосунки з посадовцями протягом останніх 12 місяців, на відміну від 62,5 % у 2009 р. та 67 % у 2007 р. Безсумнівно, негативним явищем у протидії проявам корупції є те, що тільки 4 % жертв корупції зізнались у спробах захистити свої права перед чиновником. Деякі вважали хабар *подарунком* чиновнику. Основною причиною неоскарження дій посадовця залишається впевненість, що така спроба все одно буде марною. Варто зазначити, що в 2011 р. серед найбільш корумпованих органів 64,4 % громадян назвали *Державтоінспекцію* (у 2009 р. – 63,3 %), 60,3 % – судову систему (у 2009 р. – 59,3 %), 60,3 % – отримання медичних послуг (в 2009 р. – 54,2 %) і 59,1 % – *міліцію* (у 2009 р. – 58,4 %).

При аналізі стану корупційної злочинності в Україні за 2011 р. дослідити процеси її підвищення чи зниження порівняно з 2010 р. можна лише за окремими статтями КК України. Це пов’язано з тим, що до нормативно-правового поля нашої країни нові склади корупційних правопорушень було введено лише з 1 липня 2011 р., серед них окреме місце посідає група адміністративних корупційних правопорушень (розділ 13-А КУпАП) і корупційних злочинів, окремі з яких були передбачені й КК 2001 р.

Протягом 2011 р. в Україні до суду було направлено 1534 протоколи про корупційні адміністративні правопорушення (без повторно направ-

лених). Із них найбільшу кількість було складено працівниками прокуратури – 751 (або 50 % від загальної кількості). Працівники органів Служби безпеки України склали 296 від загальної кількості направлених до суду протоколів (або 19,3 %), внутрішніх справ – 293 (або 19,1 %), військової прокуратури – 99 (або 6,5 %), податкової міліції – 71 (або 4,6 %) та Військової служби правопорядку у Збройних силах України – 24 (або 1,6 %).

За 1125 протоколами з 1534 прийнято рішення (або 73,3 %), з них накладено штраф по 943 випадках корупційних правопорушень (або 83,8 %), а 182 справи про корупційні правопорушення закриті. Серед останніх 140 справ закрито у зв'язку з передачею матеріалів на розгляд громадської організації або малозначністю порушення, 16 – у зв'язку із закінченням строків давності накладення стягнення і лише 5 – у зв'язку з передачею матеріалів для порушення кримінальної справи. Тобто, близько 12,4 % адміністративних справ було закрито у зв'язку з передачею матеріалів на розгляд громадської організації або малозначністю порушення, що може свідчити про некомпетентність суб'єктів боротьби з організованою злочинністю або можливість корупціонерів уникнути покарання.

Судом було повернуто на доопрацювання 15 протоколів про адміністративні корупційні правопорушення у зв'язку з неналежним оформленням або за інших підстав, і лише три з них після відповідного доопрацювання направлено до суду.

У 2012 р. до суду направлено 2438 протоколів про адміністративні корупційні правопорушення (рис. 2.7).

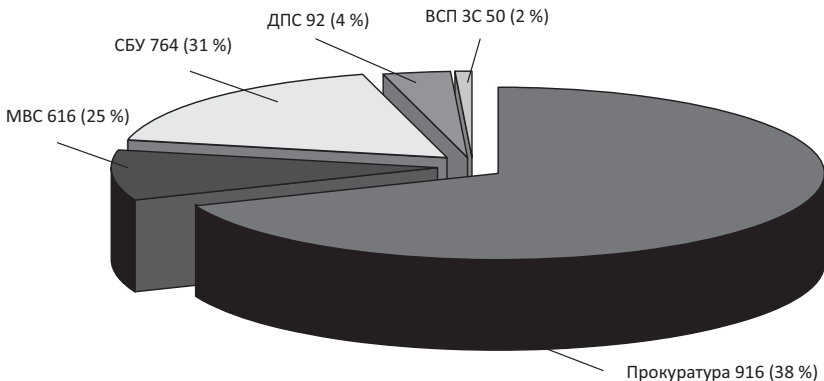

Рис. 2.7. Розподіл протоколів про адміністративні правопорушення у 2012 р.

У цілому органами внутрішніх справ складено протоколи про адміністративні корупційні правопорушення щодо 605 осіб, органами Служби безпеки України – щодо 769, органами Державної податкової служби України – щодо 92, органами Військової служби правопорядку у Збройних силах України – щодо 50 осіб. До відповідальності притягнуто 1987 осіб, на яких накладено штрафи на загальну суму 2 104 066 грн.

Щодо осіб, які вчинили корупційні злочини, то за даними, до кримінальної відповідальності за звітний період притягнуто 1193 особи, із них державних службовців 184 осіб, причому з них переважну кількість становлять корупційні злочини, вчинені державними службовцями 5–7-ї категорій – 153; до відповідальності притягнуто 22 державних службовця 4-ї категорії; 9 – 3-ї категорії та 0 – 1–2-ї категорії.

До кримінальної відповідальності притягнуто 100 посадових осіб органів місцевого самоврядування, 45 – посадових осіб райдержадміністрацій та облдержадміністрацій. У судовій гілці влади корупційні злочини було вчинено 10 суддями.

До відповідальності притягнуто таку кількість працівників силових структур: ОВС України – 155, Державної кримінально-виконавчої служби України – 24, Збройних сил України – 43, Державної податкової служби України – 31, митної служби – 18, органів і підрозділів цивільного захисту – 20, працівників органів прокуратури (включаючи військову) – 1, податкової міліції – 11, Державної прикордонної служби України – 9, інших, утворених відповідно до законів військових формувань – 5, Служби безпеки України – 1.

Суб'єктами корупційних правопорушень стали: 134 посадовці й службові особи інших органів державної влади, 65 осіб, які надають публічні послуги, 129 посадових осіб юридичних осіб публічного права, 190 осіб, котрі виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки в юридичних особах приватного права і 120 посадових осіб юридичних осіб, фізичних осіб у зв'язку з одержанням від них неправомірної вигоди.

122 особи вчинили злочини у бюджетній сфері, 88 – у сфері земельних відносин, 76 – галузі освіти, 60 – галузі охорони здоров'я, 31 – сфері охорони довкілля, 19 – галузі транспорту, 23 – ПЕК, 25 – галузі приватизації, 21 – АПК, 8 – у фінансово-кредитній системі та 10 осіб у банківській системі.

Щодо корупційних правопорушень, за які законом передбачено кримінальну відповідальність, то за 8 місяців 2013 р. незакінчених прова-

днів було 130; розпочато (продовжено) досудове розслідування у кримінальних провадженнях – 2282. Серед них завершено розслідування кримінальних справ: органами внутрішніх справ – 1241, прокуратури – 146, Служби безпеки України – 151, Військової служби правопорядку у Збройних силах – 1; – 55, податкової міліції – 10; прокуратури з нагляду за додержанням законів у военній сфері – 51 (табл. 2.8).

За звітний період до суду в *порядку ст. 232 КПК України* направлено 1570 справ про корупційні злочини з обвинувальним актом та 29 справ для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (табл. 2.9).

До категорії тяжких та особливо тяжких злочинів належить 961 учинений корупційний злочин. Серед них найбільшу кількість тяжких та особливо тяжких корупційних злочинів вчинено у системі охорони здоров'я – 172, бюджетній системі – 169 і сфері земельних відносин – 107. У 2012 р. спостерігалася інша ситуація. Найбільшу кількість тяжких та особливо тяжких корупційних злочинів виявлено у сфері земельних відносин – 312, бюджетній системі – 273, освіти – 173, системі охорони здоров'я – 142.

У 2012 р. до суду направлено кримінальні справи про 2738 *корупційних злочинів* (рис. 2.8).

Слідчими *органів прокуратури* до суду направлено 578 кримінальних справ стосовно 2189 обвинувачених, які вчинили 2566 корупційних злочинів: про одержання хабарів – 889 справ; про зловживання владою

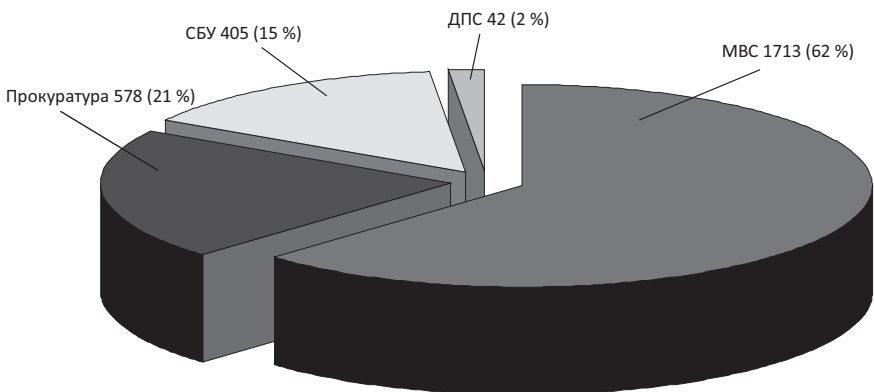

Рис. 2.8. Кримінальні справи, направлені до суду в 2012 р. різними правоохоронними органами

Таблиця 2.8
Відомості про рух кримінальних проваджень з ознаками корупції станом на 1 вересня 2013 р.

Показник	3 нх кримінальні провадження; досудове розслідування у яких здійснювалось слідчими органами											
	Усього		прокуратури		прокуратури з наглядом за додержанням законів у війсьній сфері		внутрішніх справ		служби безпеки за додержанням податкового законодавства		що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства	
	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %
Залишок незакінчених проваджень на початок звітного періоду	130		78	60,0	12	9,2	30	23,1	10	7,7		
Розпочато (продовжено) досудове розслідування у кримінальних провадженнях у звітному періоді з них відновлено досудове розслідування у раніше зупинених чи закритих кримінальних провадженнях	2282		1074	47,1	178	7,8	1010	44,3	15	0,7	5	0,2
Відсторонено від посади осіб	20		12	60,0			7	35,0	1	5,0		
Закінчено проваджень у звітному періоді (з повторними)	537		271	50,5	16	3,0	249	46,4	1	0,2		
Закінчено проваджень у звітному періоді з них закінчено в строки понад 2 місяців кримінальних проваджень у тому числі без продовження строку розслідування	1367		631	46,2	103	7,5	616	45,1	13	1,0	4	0,3
Направлено проваджень до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру	82		53	64,6	6	7,3	15	18,3	8	9,8		
у них:	8		6	75,0			1	12,5	1	12,5		
кримінальних правопорушень	1088		480	44,1	68	6,3	523	48,1	13	1,2	4	0,4
кримінальних правопорушень	1671		735	44,0	76	4,5	829	49,6	26	1,6	5	0,3

Продовження табл. 2.8

Показник	З них кримінальні провадження, досудове розслідування у яких здійснювалось слідчими органами											
	Усього		прокуратури		прокуратури з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері		внутрішніх справ		служби безпеки		що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства	
	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %
Замішок незакінчених проваджень на кінець звітного періоду	388		175	45,1	49	12,6	161	41,5	3	0,8		
у них												
підозрюваних	256		136	53,1	23	9,0	96	37,5	1	0,4		
у тому числі осіб, які утримувалися під вартою	39		31	79,5	2	5,1	6	15,4				
Повернуто проваджень у порядку ст. 314 КПК України	8		4	50,0			4	50,0				
Звільнено затриманих за не підтвердженням підозри у вчиненні кримінального правопорушення												
Кількість виправданих і осіб, щодо яких провадження закрито за відсутністю події або складу кримінального правопорушення, а також за не доведенням винуватості особи	2		2	100,0								
з них утримувалося під вартою	1		1	100,0								
Кількість кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням	645		645	40,2	64	4,0	882	55,0	6	0,4	6	0,4
з них:												
направлено до суду з обвинувальним актом	621		621	39,6	63	4,0	874	55,7	6	0,4	6	0,4

Закінчення табл. 2.8

Показник	3-х кримінальні провадження, досудове розслідування у яких здійснювалось слідчими органами									
	Усього прокуратури		прокуратури з нагляду за додержанням законів у війсьній сфері		внутрішніх справ		служби безпеки		що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства	
	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %	Усього	Питома вага, %
направлено до суду, для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності	21	72,4	1	3,4	7	24,1				
закрито провадження, коли помер підозрюваний	37	14,6			216	85,4				
що вчинені в складі ог і зо тяжких та особливо тяжких	411	42,8	34	3,5	509	53,0	4	0,4	3	0,3
з них учинено у:										
фінансово-кредитній системі	2	25,0			6	75,0				
банківській системі	3	20,0			12	80,0				
паливно-енергетичному комплексі	3	12,5			17	70,8	2	8,3	2	8,3
агропромисловому комплексі	5	14,3			30	85,7				
освіті	18	19,4		1	1,1	74	79,6			
охорони здоров'я	17	9,9	3	1,7	151	87,8	1	0,6		
транспорту	6	18,8			26	81,3				
бюджетній системі	52	30,8	2	1,2	115	68,0				
сфері земельних відносин	43	40,2			64	59,8				
приватизації	28	77,8			8	22,2				
охорони довкілля	23	65,7			12	34,3				

або службовим становищем (ст. 364 КК України) – 365; про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2–5 ст. 191 КК України) – 164; про комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права (ст. 368³ КК України) – 81; за фактами перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України) – 62 справи.

Також до кримінальної відповідальності притягнуто 86 службових осіб районних (у тому числі 10 голів) та 33 – обласних державних адміністрацій. Переважна більшість правопорушень, наведених у табл. 2.10, є тяжкими та особливо тяжкими (73,1 %).

У слідчих підрозділах перебуває 1110 кримінальних проваджень з ознаками корупції: у провадженні органів прокуратури – 640, у тому числі спеціалізованих прокуратур з нагляду за додержанням законів у военній сфері – 104; органів внутрішніх справ – 451; Служби безпеки – 15; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства – 4 240 осіб, яким оголошено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, відсторонено від виконання повноважень на посаді.

За результатами розслідування скеровано до суду з обвинувальним актом 419 кримінальних проваджень про корупційні діяння стосовно 505 осіб, з яких 34 заарештовано. Із загальної кількості направлених до суду проваджень 190 перебували у провадженні слідчих органів прокуратури, 33 – спеціалізованих прокуратур з нагляду за додержанням законів у военній сфері, 186 – органів внутрішніх справ, 3 – органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

За 2011 р. було закінчено розслідування за 1464 фактами вчинених корупційних злочинів. 502 кримінальні справи було закрито в частині вимагання (ч. 2-4 ст. 189 КК України). На другому місці є кримінальні зло-

Таблиця 2.10

Кримінальні правопорушення про корупційні діяння у 2013 р.

Назва органу, який опублікував правопорушення	Кількість правопорушень
Органи прокуратури	47
Органи внутрішніх справ	564
Служба безпеки України	71
Органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства	6
Всього	688

чини, передбачені ст. 364 КК України (Зловживання владою або службовим становищем), а саме 326 кримінальних справ, за якими закінчено розслідування. Третє місце посідають злочини, передбачені частинами 2–5 ст. 191 КК України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) – 126 справ, за яким закінчено розслідування. (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Структура корупційних правопорушень, вчинених у 2011 р. за категоріями

За категоріями осіб найбільше до кримінальної відповідальності притягнуто виконавців організаційно розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків в юридичних особах приватного права (79, або 16,8 %), службових осіб і працівників органів внутрішніх справ (63, або 13,4 %), осіб, що надають публічні права (39, або 8,3 %), посадових та службових осіб інших органів державної влади (38, або 8,1 %) та посадових осіб місцевого самоврядування (34, або 7,2 %).

Кримінальними корупційними правопорушеннями завдано збитків на суму 205 824 тис. грн, з яких відшкодовано – 186 347 тис. грн. Питома вага відшкодування – 90,5 %. У тому числі державним інтересам завдано збитків на суму 192 873 тис. грн та відшкодовано – 184 200 тис. грн. Питома вага відшкодування – 95,5 %. У кримінальних провадженнях, що розслідувалися органами прокуратури, відшкодовано 38,6 %. Органами внутрішніх справ відшкодовано 91,3 % від суми завданих збитків, органами податкової міліції – 58,9 %.

У розрізі регіонів “лідером” за кількістю вчинених корупційних злочинів, за якими закінчено розслідування, є Львівська область, де закінчено розслідування у 172 кримінальних справах цієї категорії, трохи менше в Дніпропетровській (119) та Чернівецькій (111) областях (рис. 2.10).

У табл. 2.11 наведено статистику відомостей про осіб, які за 8 місяців 2013 р. вчинили кримінальні корупційні правопорушення, про кількість осіб, відносно яких вирок (ухвали) набрали законної сили у звітному періоді, та про осіб, стосовно яких кримінальні провадження закрито.

За 2011 р. до адміністративної відповідальності притягнуто 943 особи. З них кількість притягнутих до відповідальності державних службовців сягає 100 осіб (серед них 2 державних службовців – 3-ї категорії, 3 – 4-ї категорії та 95 – 5–7-ї категорій). Також до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень притягнуто троє депутатів сільських, селищних, міських, районних рад. При цьому зауважимо, що жодного з державних службовців 1–2-ї категорій, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради АР Крим і обласних рад до відповідальності не притягнуто. Із 182 притягнутих до відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування одна належала до 3-ї категорії, 104 – до 4-ї категорії та 77 – до 5–7-ї категорій.

Суб'єктами, які вчинили адміністративні корупційні правопорушення і щодо яких набрали сили законні вирокі суду, стало 20 посадових і службових осіб райдержадміністрацій та 7 посадових і службових осіб

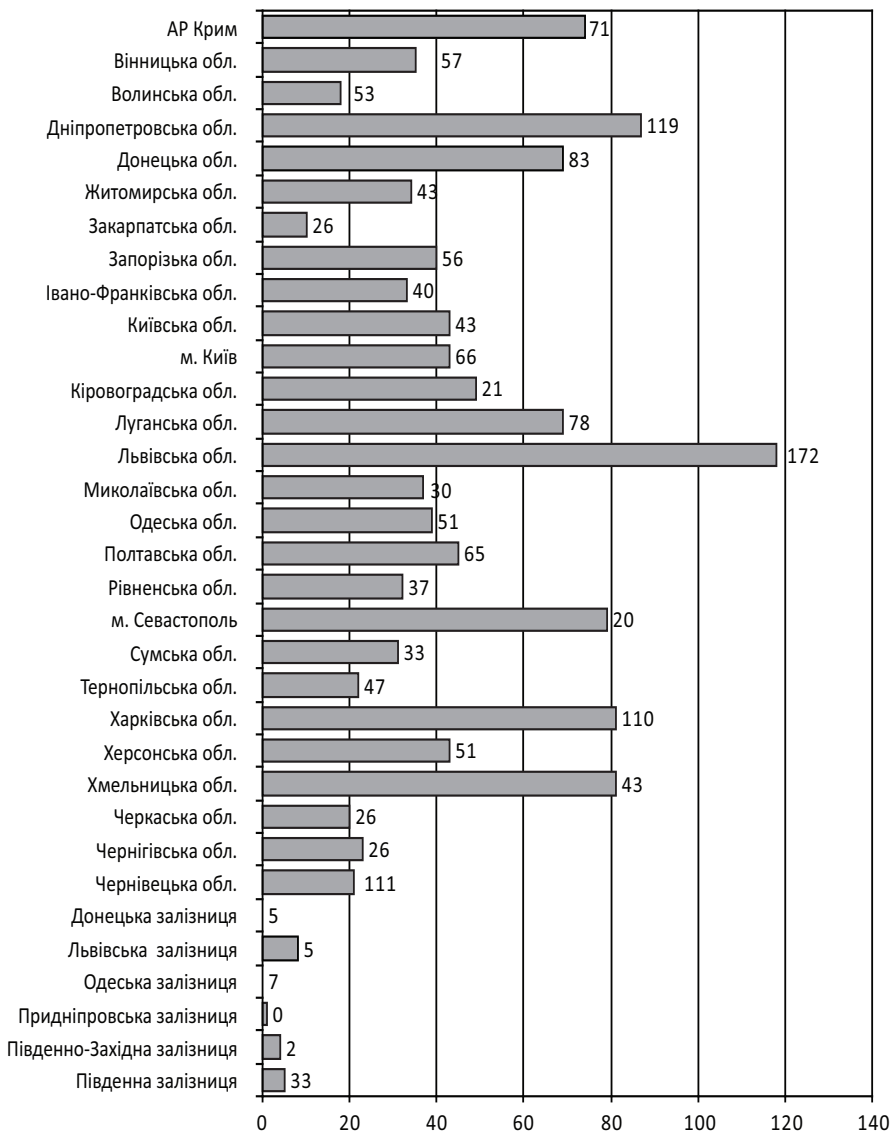

Рис. 2.10. Структура корупційних злочинів, вчинених у 2012 р. за регіонами України

Таблиця 2.11

Розподіл за посадами та застосуванням покарання осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення за 8 місяців 2013 р.

Показник	Кількість осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення	Кількість осіб, відносно яких:	
		вироки (ухвали) набрали законної сили у звітному періоді	кримінальні провадження закрито
Усього осіб	1 193	506	80
Державні службовці	184	76	16
Депутати обласної ради	1	1	
Депутати сільських, селищних, міських, районних рад	16	6	
Посадові особи місцевого самоврядування	100	73	17
Посадові та службові особи райдержадміністрацій	34	20	4
Посадові та службові особи облдержадміністрацій	11	11	8
Професійні судді	10	1	
Інші службові особи судової гілки влади	1		
Посадові та службові особи інших органів державної влади	134	66	11
<i>Службові особи і працівники:</i>			
органів прокуратури	1	2	
органів внутрішніх справ	155	69	6
податкової міліції	11	5	1
державної податкової служби	31	13	
державної кримінально-виконавчої служби	24	14	1
Служби безпеки України	1		
Збройних сил України	43	19	3
державної прикордонної служби	9	7	
інших утворених відповідно до військових законів формувань	5	2	1
митної служби	18	14	
органів та підрозділів цивільного захисту	20	5	2
Особи, що надають публічні послуги	65	15	3
Посадові особи юридичних осіб публічного права	129	45	8
Особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки в юридичних особах приватного права	190	70	8

Закінчення табл. 2.11

Показник	Кількість осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення	Кількість осіб, відносно яких:	
		вироки (ухвали) набрали законної сили у звітному періоді	кримінальні провадження закрито
Посадові особи юридичних осіб, фізичних осіб – у разі одержання від них ... неправомірної вигоди	120	27	5
<i>Особи, які вчинили правопорушення у системі:</i>			
фінансово-кредитній	8	1	
банківській	10	1	
паливно-енергетичному комплексі	23	11	3
агропромисловому комплексі	21	7	1
освіти	76	31	8
охорони здоров'я	60	29	6
транспорту	19	9	1
на підприємствах оборонно-промислового комплексу			
бюджетній	122	42	9
земельних відносин	88	47	14
приватизації	25	3	
охорони довкілля	31	18	4

облдержадміністрацій. Крім того, зазнали покарання один професійний суддя та ще одна службова особа судової гілки влади.

Також до відповідальності притягнуто й службових і посадових осіб таких силових органів, як органи внутрішніх справ – 41, податкової міліції – 2, Державної податкової служби України – 24, Державної кримінально-виконавчої служби України – 38, Служби безпеки України – 1, Збройних сил України – 76, Державної прикордонної служби України – 3, інших утворених відповідно до законів військових формувань – 2, митної служби – 6 та органів і підрозділів цивільного захисту – 17. Не притягнуто до відповідальності жодного службовця прокуратури, включаючи військову.

Призначено покарання 98 посадовим і службовим особам інших органів державної влади, 26 особам, які надають публічні послуги, 62 посадовим особам юридичних осіб публічного права, 59 особам, які виконували організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки в

юридичних особах приватного права, та 172 посадовим особам юридичних осіб, фізичних осіб, які одержали від них неправомірну вигоду. Серед останніх *найбільшу кількість правопорушень учинили посадовці, які працюють у сфері охорони здоров'я – 97, бюджетній сфері – 48, галузі освіти – 27, агропромислового комплексу – 20, транспорту та земельних відносин – по 2 особи, галузі охорони довкілля – 18, паливно-енергетичному комплексу – 5, банківській системі – 2 і фінансово-кредитній системі та на підприємствах оборонно-промислового комплексу – по 1 особі*. Не виявлено жодного факту адміністративного корупційного правопорушення щодо посадовців, які працюють у сфері приватизації.

Щодо кваліфікації складів адміністративних корупційних правопорушень, то суб'єктами протидії корупції було виявлено 438 фактів порушення обмеження щодо використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП), 48 фактів пропозиції або надання неправомірної вигоди (ст. 172-3 КУпАП), 159 фактів порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), 16 фактів порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) (ст. 172-5 КУпАП), 47 фактів порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7 КУпАП), 11 фактів незаконного використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП) та 7 фактів невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП). Не порушено жодної адміністративної справи на підставі порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП).

Загальна сума збитків, завданих корупційними правопорушеннями, сягнула 331 522 грн, з яких відшкодовано лише 128 806 грн (з них за позовом прокурора – 18 369 грн). Відтак, відшкодовано 38,9 % від загальної суми збитків. Сума накладеного штрафу за вчинення корупційних правопорушень становила 1 014 949 грн, що більше ніж утричі перевищує суму завданих адміністративними корупційними правопорушеннями збитків (рис. 2.11).

Окрім того, по Україні виявлено 50 фактів порушення вимог щодо прозорості інформації та 4 факти порушення заборони на безоплатне одержання послуг і майна органами державної влади та місцевого самоврядування.

Внесено 139 протестів на незаконні судові рішення, з яких задоволено 35, або 25,1 %; скасовано 118 неправомірних нормативно-правових актів і рішень, прийнятих унаслідок корупційних правопорушень. Вне-

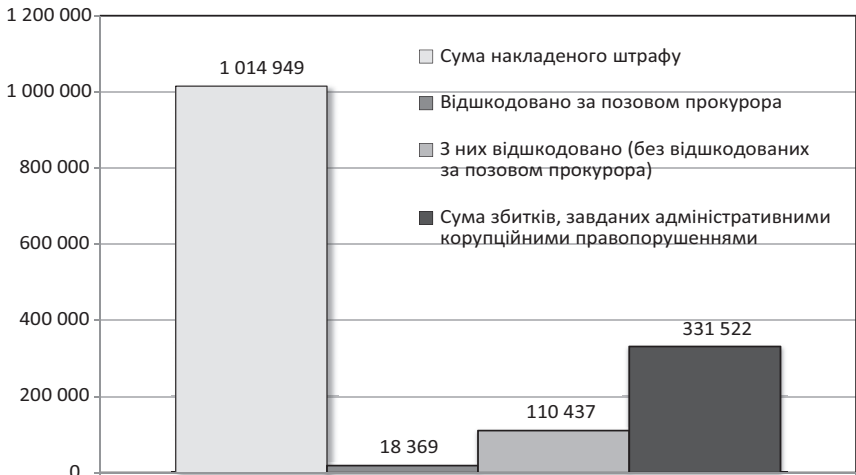

Рис. 2.11. Сума накладеного штрафу за вчинення корупційних правопорушень у 2011 р.

сено 728 подань, інших документів реагування на усунення причин та умов, що сприяють корупційним проявам, за результатами розгляду яких притягнуто до відповідальності 575 службових осіб.

Корумповані зв'язки також використовує організована злочинність. Так, у 2011 р. з 456 виявлених ОГ і ЗО, 48 мали корумповані зв'язки. Яскравим прикладом є дві організовані групи, які діяли в м. Харкові та були викриті працівниками обласного ГУБОЗ. До складу першої входили деякі керівники Державної екологічної інспекції в Харківській області. Друга становила організовану злочинну групу з корумпованими зв'язками з числа співробітників обласного управління у справах захисту прав споживачів. Кримінальні справи, порушені щодо зазначених суб'єктів злочинів, у грудні 2011 р. направлено до суду в м. Харкові.

До складу злочинної групи з корумпованими зв'язками, яку викрили працівники Антикорупційного бюро ГУБОЗ МВС України в Одеській області, входили заступник Одеського міського голови, депутат міської ради та директор комунального підприємства. Злочинна група вимагала хабарі за надання в оренду пляжів на узбережжі Чорного моря в м. Одесі.

Діють організовані групи й у сфері земельних відносин. Показовим випадком стало викриття такої групи в Дніпропетровській області, яка діяла протягом липня – жовтня 2008 р. До її складу входили голова Орлівцян-

ської сільської ради Новомосковського району цієї області, землевпорядник зазначеної ради та заступник начальника відділу Держкомзему в Новомосковському районі. Їх затримано за незаконне вилучення із Державного земельного фонду земельної ділянки загальною площею 2,75 га, чим завдано збитків державі на суму 460 900 грн. Справу за чотирма епізодами злочинної діяльності фігурантів, у двох з яких вбачаються й ознаки корупції, 1 червня 2011 р. було направлено до суду. 31 жовтня 2011 р. вказані особи були визнані винними у скоєнні злочинів за ч. 5 ст. 191 та ч. 2 ст. 366 КК України. Голові Орлівщанської сільської ради призначено покарання у вигляді 9 років позбавлення волі, двом іншим співучасникам – по 8 років.

Загальна сума збитків, завданих корупційними правопорушеннями, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, у 2012 р. становила 1 191 730 грн, з них відшкодовано 706 892 грн, за позовами прокурора – 113 356 грн.

Загальна сума збитків, завданих кримінальними корупційними правопорушеннями, становить 577, 8 млн грн, з них 527, 9 млн грн – державним інтересам. Із загальної суми збитків відшкодовано 247,6 млн грн. З метою забезпечення відшкодування збитків було накладено арешт на майно на суму 550, 7 млн грн.

Таким чином, можна дійти висновку, що боротьба з корупційними правопорушеннями розпочала набирати обертів. Якщо за 4 місяці 2011 р. дії нового Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції” до суду було направлено 381 протокол про корупційні адміністративні правопорушення, то за 6 місяців дії антикорупційного законодавства – вже 1534, якщо було закінчено розслідування протягом липня – жовтня 2001 р. у 422 корупційних кримінальних справах, то протягом липня – грудня 2011 р. – у 1294 справах. Показовим є те, що викриваються корупційні правопорушення, які вчиняються державними службовцями різних категорій, депутатами різних рівнів, посадовими особами місцевого самоврядування та інших державних органів, у тому числі силових структур.

Зауважимо, що близько 12,4 % справ про адміністративні корупційні правопорушення було закрито у зв'язку з передачею матеріалів на розгляд громадській організації або малозначністю порушення, що може свідчити про некомпетентність суб'єктів боротьби з організованою злочинністю або можливість корупціонерів уникнути покарання.

Вважається, що Україною достатньою мірою виконано пріоритетні завдання відповідно до Річної програми співробітництва “Україна – НАТО” на 2011 рік, що виявилось у прийнятті антикорупційного пакета

нормативно-правових актів і підсиленні висвітлення загальнонаціональних проблем, пов'язаних з існуванням корупції, що сприяє освіченості населення щодо особливостей існування такого явища та можливості протидіяти йому.

Сьогодні спостерігається тенденція до посилення боротьби з різними корупційними проявами, підвищення обізнаності населення з феноменом існування цього явища та створення умов для ефективної протидії шляхом як прийняття відповідних нормативно-правових актів, так і створення ефективного механізму боротьби і залучення широких кіл громадськості.

2.3. Засади формування регіональних антикорупційних програм

Корупція як системне (мережеве) явище потребує адекватного підходу до розробки регіональних програм запобігання та боротьби проти корупції, які доцільно формувати у три етапи.

Підготовчий етап програми

1. Методологічне забезпечення програми.
2. Аналітичний етап.
3. Постановка мети програми.
4. Прогнозування бажаних та можливих результатів реалізації програми.
5. Суб'єкти та об'єкти розробки антикорупційної програми.
6. Інвентаризація ресурсів, які є та які потрібно утворити для реалізації програми.
7. Формування рушійних сил у боротьбі проти корупції.

Основний етап

8. Розробка стратегії й тактики державного управління економікою.
9. Формування механізму гарантій реалізації стратегії й тактики.

Заключний етап

10. Створення системи оцінювання ефективності розробки та реалізації програми.

Характеристика підготовчого етапу програми

Якість розробки антикорупційної програми залежить від реалізації підготовчого етапу, який потребує системних заходів, що мають конкре-

тизувати підготовчу роботу, котра надає процесу підготовки якісно-кількісних характеристик у часі й просторі і потребує розробки таких пунктів.

1. Методологічне забезпечення програми.
2. Аналітичний етап.
3. Постановка мети програми.
4. Прогнозування бажаних та можливих результатів реалізації програми.
5. Суб'єкти та об'єкти розробки антикорупційної програми.
6. Інвентаризація ресурсів, які є та які потрібно утворити для реалізації програми.
7. Формування рушійних сил у боротьбі проти корупції.

1. Методологічне забезпечення розробки та реалізації антикорупційної програми. Розробка програми передбачає формування відповідного методологічного забезпечення: встановлення термінів, принципів, методів, механізмів і т. ін. Програма має формуватися на базі розробки відповідних циклів (управлінських, соціальних, фінансових, техніко-технологічних і т. ін.), які повинні мати початок і кінець з чітко визначеними якісними та кількісними константами.

Циклічний метод підготовки матеріалів до формування програми за управлінським циклом передбачає виконання всіх 10 етапів розробки, які мають конкретизувати суть кожного етапу, визначити терміни, принципи, методи, механізми формування і реалізації програми.

Цей метод має бути інструментом визначення позитивних чи негативних результатів розробки та реалізації програми й завчасного прийняття управлінських рішень усунення негативних наслідків управління економікою.

Застосування циклічного методу обґрунтовується такими міркуваннями:

- за один цикл досконало розробити усі етапи циклу неможливо, тому на підготовчому етапі потрібно декілька циклів, щоб підготувати якісну програму;
- циклічний метод має забезпечити можливість оперативного внесення змін до програми у разі необхідності без зупинки механізму її реалізації, але із забезпеченням механізму оцінювання ефективності розробки і реалізації програми.

Розробка і реалізація програми повинні будуватися на таких принципах:

- свободи й відповідальності, справедливості й ефективності (бінарні принципи);

- визначеності, достатності, гарантованості, провідної ланки;
- досконалості.

Провідною ланкою програми має бути формування її рушійних сил, основою яких є об'єктивні суперечності, що реалізуються через суб'єктивну діяльність. Кожна суперечність зумовлює ризики, які потребують конкретизації та відповідних механізмів управління ними.

2. Аналітичний етап. На цьому етапі здійснюється аналіз стану суспільного розвитку, який є результатом управління на різних рівнях та з урахуванням форм власності.

Основним завданням етапу має бути ідентифікація стану суспільства за певний період часу, встановлення світових тенденцій. Цей етап потребує не тільки констатації фактів корупції та її форм, а й дослідження її чинників та природи на системному рівні.

Об'єктивність аналітичного етапу – необхідна умова адекватних заходів розробки боротьби проти корупції. Він має забезпечити адекватну оцінку стану на базі кількісно-якісних характеристик.

Загальна оцінка ситуації в Україні. У системі чинників слід виокремити:

- наявність політичної волі вищих посадових осіб держави у боротьбі з корупцією;
- надання можливості широким верствам науковців, громадськості і т. ін. брати участь в удосконаленні програми.

В Указі Президента України “Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки” наголошується на тому, що “корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей. Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України. Це потребує негайного вжиття системних та послідовних заходів”.

Як засвідчив аналіз заходів відповідного паспорта Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, останні підготовлені несистемно, що матиме негативний вплив на ефективність антикорупційної стратегії.

Усунення негативного системного явища у суспільному житті потребує адекватного системного підходу, а отже, конкретизації мети Програми. Однією з форм адекватного реагування органів державної влади і громадянського суспільства на корупцію в Україні має бути конкретиза-

ція корупційних ризиків, суб'єктів корупційних діянь. Крім того, повинні бути розроблені замкнуті управлінські рішення на державному та громадському рівні, які виключають можливість корупційного впливу суб'єктів у процесі виконання органами законодавчої, виконавчої, судової влади державних функцій управління процесом надання громадянському суспільству послуг, захисту прав і свобод громадянина.

3. Постановка мети Програми. Розробка цього пункту потребує особливої уваги, тому що від нього залежить якість усієї Програми. Метою Програми, відповідно до положень Національної антикорупційної стратегії на 2011–2015 роки, є впровадження механізмів зменшення рівня корупції в Україні.

Чи можемо ми ставити за мету “зменшення рівня корупції”? Чому з 1995 р. на державному рівні декларується боротьба проти корупції, але її рівень у 2013 р. уже загрожує національній безпеці України? Як встановити необхідний рівень корупції за певний період? Які мають бути критерії при встановленні мети боротьби проти корупції? Як встановити необхідну кількісну міру показників за кожним критерієм? Які суб'єкти мають право визначати мету боротьби проти корупції?

На ці та інші питання повинні шукати відповіді різні державні, наукові, громадські інститути та діячі, щоб боротьба проти корупції не перетворилася на черговий “піар” та подальше падіння престижу держави у міжнародному середовищі. Однак, крім інших, визначальним чинником при формуванні мети програми має бути осмислення її небезпеки для суспільного розвитку. У свідомості громадян України провідне місце має посідати характеристика корупції як суспільного явища: це ракова пухлина господарського організму. У цьому контексті потрібно формувати мету антикорупційної програми. Чи можна ставити мету зниження рівня корупції? Як можна ракову пухлину видаляти поступово? Яким буде результат такої видалення? За який час має бути видалено ракову пухлину? Чи не знищить державний організм ракова пухлина до того, як її видалять?

Мета повинна мати виміри: соціальний, правовий (законодавчо-нормативний), фінансово-економічний, системний (мотиваційний) та ін., визначені якісно-кількісні параметри. Мета реалізується у часі і просторі.

Формування мети антикорупційної програми має враховувати, що головне завдання у програмі – запобігання корупції, а отже, слід створювати мотиваційні механізми організації роботи державної влади, які забезпечать взаємозв'язок між якістю виконуваних функцій, оплатою праці представників гілок влади та витратами на придбання матеріальних благ

і послуг. Основною метою має стати формування системи, в якій чиновнику і громадянину вигідно працювати прозоро. Мета програми повинна відображати три типи управління: усунення проблем минулого (наздоганяюче управління); оперативне управління (вчасна та адекватна реакція влади і суспільства на оперативну ситуацію); превентивне управління (формування прогнозів та превентивних механізмів на перспективу).

4. Прогнозування бажаних та можливих результатів реалізації програми. На цьому етапі здійснюється прогнозування сценаріїв вірогідності отримання позитивних та можливих негативних наслідків, якщо позитивного результату не досягнуто. Чому щоразу, коли нова політична сила приходить до влади, реформи починаються спочатку? Чому ситуацію потрібно змінювати “на марші” соціально-економічної трансформації суспільства? Необхідне суспільне усвідомлення переходу на нові методи і механізми превентивного управління, основним завданням яких має бути прогнозування можливих відхилень та розробки оперативних механізмів їх усунення, яке здійснюється у демократичному полі дії влади та опозиції.

Негативними результатами суспільного розвитку, як показала практика господарювання в Україні, є: неефективне макроекономічне управління суспільним розвитком; наявність значних обсягів тіньової економіки, яка є фінансовим забезпеченням корупції, великий негативний опір внутрішнього середовища і малий позитивний опір. Отже, згідно з принципом гарантованості, слід застосовувати модель випереджального розвитку, тобто свідомо ставити відповідну мету, прогнозувати можливе отримання негативних результатів та розробляти дієві заходи щодо запобігання їм.

5. Суб'єкти та сфери антикорупційної діяльності. У процесі антикорупційної діяльності мають брати участь такі суб'єкти:

- громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства;
- фізичні особи – громадяни України;
- юридичні особи підприємницької діяльності: підприємці, бізнесмени, банкіри та ін.;
- Верховна Рада України;
- Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Господарський Суд України, Вищий Арбітражний Суд України, Верховна Рада АРК;
- Кабінет Міністрів АРК, міністерства і відомства України, обласні, районні державні адміністрації тощо.

Основним завданням є визначення функцій суб'єктів. Функції мають забезпечити взаємний контроль суб'єктів суспільного розвитку. Особливі функції мають бути забезпечені інститутами громадянського суспільства, які мають бути провідними суб'єктами у запобіганні та протидії корупції, а не силові та каральні органи.

6. Інвентаризація ресурсів які є та які потрібні для реалізації програми. На цьому етапі має здійснюватися інвентаризація усіх видів ресурсів, які потрібно застосовувати у процесі розробки та реалізації антикорупційної програми. Це соціально-економічні, політичні, правові, інформаційні, інноваційні, управлінські (системні), духовно-моральні, культурні та інші ресурси. Провідним ресурсом у запобіганні та протидії корупції має бути основний системний ресурс – управління суспільним розвитком, основними суб'єктами якого мають бути: громадяни, країни, інститути громадянського суспільства, органи законодавчої, виконавчої, судової влади та державні установи.

У суспільстві має бути встановлено, які ресурси потрібні для повного подолання корупції?

7. Рушійні сили у запобіганні та протидії корупції. Цей розділ є провідним у формуванні рушійних сил щодо запобігання та протидії корупції. Основа рушійних сил – об'єктивні суперечності, які можуть позитивно або негативно впливати на суспільні процеси і реалізуватися через суб'єктивну діяльність людей.

Об'єктивні суперечності можуть впливати негативно та діяти стійно у суспільному процесі за таким циклом: суперечності – ризики – проблеми – антагонізми – кризи – революції – нові (більш складні) суперечності (руйнівний вплив на суспільні процеси).

Об'єктивні суперечності можуть впливати позитивно на суспільний процес на основі циклу: суперечності – ризики – механізми управління ризиками – нові (менш складні) суперечності.

На підготовчому етапі має бути розкрита характеристика циклу: суперечності – ризики – проблеми – антагонізми – кризи – революції – нові (більш складні) суперечності (руйнівний вплив на суспільні процеси), що розкривають природу корупції. Це результат дії різних сил: стійна дія недосконалого управління (державного управління та ринкового саморегулювання) в умовах ринкової системи господарювання, де здоровій конкуренції протистоїть хабарництво як спосіб та умова господарювання в ринковій економіці; відсутність державного системоутворюючого впливу на мотивацію суб'єктів господарської діяльності (чи-

новник сам собі мотиватор); незавершеність та недосконалість поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову; незавершеність та невизначеність функцій суб'єктів господарської діяльності; форма розв'язання суперечності між тим, що держава формує ринкові умови господарювання, а сама діє за неринковими умовами та ін. Тому ефективність боротьби проти корупції буде залежати від того, як якісно будуть ідентифікуватися суперечності та ризики, які спричиняються об'єктивними суперечностями, та розроблятися механізми управління ними.

Провідною ланкою у боротьбі проти корупції є характеристика ризиків та розробка механізмів управління ними. Основним ризиком є ризик паразитизму суб'єктів суспільного господарювання. Цей ризик – основний у системі ризиків, тому він потребує адекватних методів та механізмів управління ним. Ризик паразитизму може стосуватися держави (законодавчої, виконавчої та судової влади) та громадянського суспільства. Ризик паразитизму з боку держави полягає у тому, що органи державної влади під час виконання своїх функцій можуть застосовувати нелегітимні способи перерозподілу додаткового продукту, наприклад, через встановлення соціально, економічно не обґрунтованих пільг для працівників органів законодавчої, виконавчої та судової влади і т. ін. Крім того, високопосадовці можуть використовувати службове становище для перерозподілу державної власності, таким чином перехоплюючи джерела виробництва доданої вартості, і забезпечувати перерозподіл знов утвореної вартості.

Ризик паразитизму, за відсутності ефективних механізмів управління, може мати різні форми: тіньова економіка, корупція, хабарництво, бюрократизм, захоплення державної влади окремою групою осіб для задоволення власних інтересів та ін.

Ризик паразитизму стосується також громадянського суспільства, яке у ринковій економіці не готове психологічно, організаційно і фінансово перейти до інших методів і механізмів забезпечення виробництва і присвоєння доданої вартості. Отже, у суспільства ще довго можуть зберігатися патерналістські погляди на роль і функції держави, особливо у забезпеченні соціальних потреб.

Пошук констант, які мають бути притаманні сучасному управлінню, аналітику і т. ін., та механізмів поєднання їх в одній особі або колективному суб'єкті управління – це провідне завдання у формуванні ефективної програми боротьби з корупцією.

Характеристика основного етапу програми

8. Розробка стратегії й тактики державного управління економікою. *Стратегією* антикорупційної програми має бути формування мотиваційних механізмів для суб'єктів господарювання (забезпечення причинно-наслідкового взаємозв'язку між виконанням кожним державним службовцем владних функцій та його заробітною платою).

Тактикою антикорупційної програми повинно стати “хірургічне втручання” компетентних органів для ліквідації корупційних дій.

На цьому етапі підготовчий матеріал набуває причинно-наслідкового зв'язку на базі конкретизації перспективи та оперативних завдань.

9. Формування механізму гарантій реалізації стратегії й тактики. На цьому етапі здійснюється формування правових, соціальних, фінансових, структурно-організаційних, інформаційних, інноваційних, духовно-моральних, культурних та інших гарантій досягнення поставлених цілей. Наприклад, *правові гарантії – це обов'язкове забезпечення захисту прав суб'єктів суспільного розвитку, стабільність та прозорість меж, повноважень, відповідальності господарських суб'єктів; зміни, майбутній стан, поведінка яких – передбачувана, а правові ризики конкретизовані* та зафіксовані у нормативно-правових документах і т. ін.

У програму, наприклад, можна включати (як необхідні, але недостатні) заходи, які розроблені для реалізації Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки.

Характеристика заключного етапу програми

10. Формування системи оцінювання ефективності розробки та реалізації програми. Система оцінювання ефективності державного управління процесом господарським розвитком має таку структуру.

“Оцінка” – вартість, ціна чого-небудь. Думка, міркування про якість, характер, значення і т. ін. кого-, чого-небудь. Прийняте позначення якості знань і поведінки учнів. “Оцінювати” – призначати ціну чому-небудь, визначати вартість чогось; складати уявлення, робити висновок про кого-, що-небудь, визначати суть, характер, значення, роль і т. ін. чогось; розуміти, визнавати позитивні якості, цінність і т. ін. кого-, чого-небудь.

Вплив держави на управління суспільним розвитком – це прогнозування, моделювання, планування, організація, стимулювання, регулювання, контроль та оцінювання суспільних процесів. У вимірі державного управління – оцінювання є заключною функцією державного управ-

ління, яке завершує управлінський цикл. Специфіка цієї функції полягає в тому, що її дія розповсюджується на всі функції державного управління на макро-, мезо- та мікрорівнях соціальної системи.

Побудова *превентивного* державного управління має передбачати як обов'язковий елемент систему оцінювання ефективності державного управління процесами суспільного розвитку, причому слід прогнозувати майбутні суспільні процеси та поведінку суб'єктів інвестування. Система оцінювання ефективності державного управління процесами суспільного розвитку має таку структуру:

- методи оцінювання;
- встановлення його принципів;
- побудова механізму оцінювання.

Важливою складовою системи оцінювання ефективності державного управління суспільним розвитком є пошук методів оцінювання. Оцінювання того чи іншого процесу може бути проведене до його початку (випереджальне, превентивне, прогнозне); безпосередньо під час самого процесу (поточна); після закінчення процесу (кінцева), коли завершиться певний період та будуть отримані певні результати.

Випереджальне оцінювання має стати *провідною* ланкою у методах оцінки, воно дає змогу прогнозувати майбутні суспільні процеси, своєчасно розробляти превентивні заходи щодо запобігання негативним явищам. *Поточне* або *оперативне* оцінювання в режимі реального часу виявляє відхилення від вхідних параметрів суспільного розвитку. Функція оперативного оцінювання – виявлення фактів корупції. *Кінцеве* оцінювання встановлює реальну ефективність суспільного розвитку та об'єктивність і точність прогнозної та поточної оцінок. Проте *поточне* та *кінцеве* оцінювання має констатуючий характер, коли негативний вплив виробничих процесів на суспільство та природу вже стався і змінити минуле неможливо. Можна займатися ліквідацією негативних наслідків корупції та не повторювати помилок у майбутньому.

Важливе значення у системі має механізм оцінювання, який має таку структуру.

Підготовчий блок:

- формулювання мети;
- прогнозування бажаних та можливих результатів;
- виявлення суперечностей;
- конкретизація функцій суб'єктів і характеристика кількісних та якісних параметрів об'єктів.

Основний блок:

- вибір критеріїв;
- встановлення показників;
- встановлення міри.

Механізм оцінювання ефективності державного управління суспільними процесами передбачає розробку **критеріїв, показників, міри оцінювання**. Характер цих критеріїв, показників і міри залежить від об'єкта й мети оцінювання. Оцінювання ефективності державного впливу на суспільний розвиток у цілому має здійснюватися за такими критеріями: соціальним, фінансово-економічним, правовим, техніко-технологічним, інтелектуально-інформаційним, екологічним, політичним, духовно-моральним.

Відповідно до принципу провідної ланки, який застосовується для характеристики ефективності державного управління соціально-економічним розвитком, у системі критеріїв оцінювання, провідним має бути рівень досягнення соціально-економічних стандартів життя громадян України. Позитивний вплив держави на суспільний розвиток у кінцевому вимірі полягає саме в тому, щоб забезпечити безпеку, захист прав та нормальні умови життя людей в країні. Для цього потрібний ретельний розрахунок індексу людського розвитку (ІЛР). На жаль, сьогодні в Україні існують безпритульні, як діти так і дорослі, наявність яких у будь-якій країні ставить під сумнів ефективність суспільного механізму господарювання загалом, незважаючи на помітні економічні успіхи.

Кожен показник, що характеризує рівень досягнення соціальної мети, має свою міру оцінювання, якій у своїх дослідженнях теоретики і практики приділяють поки що недостатню увагу. Це спотворило соціальну структуру суспільства і призвело до диференціації населення України на невелику кількість надбагатих за доходами громадян та основну кількість незаможного населення.

Фінансові, економічні, правові, технічні, технологічні, інтелектуальні, інформаційні, екологічні, політичні, духовні, моральні критерії оцінювання мають свої показники. Кожен показник має свою міру: *максимум, стандарт, або норма у розвинутих країнах; мінімум та фактичний стан*. Традиційна міра оцінювання ефективності, яка застосовується сьогодні на практиці, відображає тільки фактичні дані, але відсутня оцінка, яка характеризує сучасні потреби відповідно до стандартів високорозвинутих країн.

Отже, основна функція заключного етапу управлінського циклу – оцінювання ефективності державного управління суспільним розвитком – забезпечення превентивної (запобіжної), оперативної та констатуючої (виявлення масштабів корупції) оцінки. Найбільш ефективне превентивне (запобіжне) оцінювання, яке має забезпечити встановлення майбутнього взаємозв'язку між якістю виконання функцій та сумою затрат на їх реалізацію. Менш ефективними, але необхідними є оперативне та констатуюче оцінювання, основна функція яких полягає у виявленні фактів корупції, але вони не забезпечують належної суспільної ефективності певної системи, тому що події вже сталися та нічого змінити неможливо.

Контрольні питання

1. Які корупційні ризики є характерними для нашої держави на сучасному етапі?
2. За якими загальними напрямками можна згрупувати типові шляхи запобігання та протидії корупції?
3. Які основні рівні можна виділити в організаційному забезпеченні антикорупційної діяльності в Україні?
4. Опишіть основні елементи організаційно-функціональної структури запобігання та протидії корупції в Україні.
5. Яким чином відбувається координація антикорупційної діяльності в Україні?
6. Якою є роль Президента України у запобіганні та протидії корупції?
7. У чому полягають основні напрями взаємодії суб'єктів антикорупційної діяльності в Україні?
8. Якою є роль Генеральної прокуратури України у запобіганні та протидії корупції?
9. Назвіть основні функції Національного антикорупційного комітету.
10. Які основні нормативно-правові акти в сфері протидії корупції вам відомі?
11. Проаналізуйте адміністративні правопорушення в корупційній сфері.
12. Охарактеризуйте злочини, пов'язані з корупційними діями.
13. Назвіть форми корупційних діянь що не караються в кримінальному порядку.
14. Назвіть середньострокові цілі щодо протидії корупції відповідно до річної програми співробітництва "Україна – НАТО" на 2011 рік ?
15. Назвіть методологічні причини неефективної боротьби з корупцією.
16. Які засади дослідження природи корупції?
17. У чому суть природи корупції?
18. Дайте визначення рушійних сил суспільного розвитку.
19. За яких умов рушійні сили суспільного розвитку мають продуктивний характер?
20. Чи можуть рушійні сили мати руйнівний вплив на суспільний розвиток? За яких умов?

Сучасні механізми запобігання та протидії корупції

3.1. ЗАГАЛЬНІ ЦІЛІ ТА ПРИНЦИПИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Враховуючи особливості сучасної корупції, які були детально висвітлені у попередніх розділах, науковці роблять висновок про неможливість її ліквідації або стійкого зведення до незначного рівня за допомогою короткострокової цільової програми. Більш того, корупція без постійної протидії їй має властивість розширюватися. Враховуючи це, антикорупційна діяльність повинна бути постійною функцією держави і турботою всього суспільства на основі створення стабільних загальнонаціональних основ запобігання та протидії корупції, що розраховані на тривалу історичну перспективу. Згідно зі статтею 5 Конвенції ООН проти корупції, підписаною 31 жовтня 2003 р. та ратифікованою Україною 18 жовтня 2006 р., кожна держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами та державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності.

Вироблення будь-якої політики має починатися з визначення місії – головної загальної мети діяльності, що розкриває призначення цієї діяльності. Місія задає загальний орієнтир, без якого неможливо сформулювати єдину систему цілей, тому її визначення має передувати постановці цілей. Можна відзначити різні підходи до конкретизації місії

запобігання та протидії корупції. Наприклад, у навчальному посібнику “Основи протидії корупції” за редакцією І. І. Рогова, К. А. Мані, С. Ф. Бичкової (2004 р.) місія антикорупційної політики визначається як істотне зниження рівня корупції та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави від загроз, впливу і наслідків, пов’язаних із корупцією. Подібне визначення міститься у Національній антикорупційній програмі Республіки Литва, затвердженій рішенням Сейму Республіки Литва від 17.01.2002 № IX-711, згідно з якою головна мета програми – зменшення рівня корупції в Литві та зведення до мінімуму її негативного впливу на розвиток економіки, демократії і соціальної держави та національну безпеку.

У Стратегії протидії корупції, що затверджена постановою уряду Республіки Угорщина від 02.03.2001 № 1022/2001, акцент зроблений на захисті соціального та економічного життя від корупції. Аналогічно у ст. 1 Модельного закону про боротьбу з корупцією, прийнятому на тринадцятому пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав – учасниць СНД 3 квітня 1999 р., передусім визначено, що закон спрямований на захист прав і свобод громадян, забезпечення безпеки держави від загроз, що випливають із проявів корупції, забезпечення ефективної діяльності державних органів, державних посадових осіб, а також осіб, які прирівняні до них, шляхом попередження, виявлення, припинення і розкриття корупційних правопорушень, усунення їх наслідків і притягнення винних до відповідальності.

Ще одна складова місії антикорупційної діяльності відображена, наприклад, у Національній стратегії протидії корупції, затвердженій Указом президента Російської Федерації від 13.04.2010 № 460. Задекларована у цьому документі головна мета полягає у викоріненні причин та умов, які породжують корупцію в російському суспільстві.

Нарешті, у монографії О. Прохоренка “Корупція по-українськи (стан, проблеми, перспективи)” (К., 2005) дається комплексне розуміння мети політики України щодо протидії корупційним проявам у системі державної служби: захист інтересів державного бюджету; зміцнення економічних і політичних позицій України у світовому співтоваристві; вдосконалення протидії корупційним проявам; створення комплексної системи державного контролю за виконанням антикорупційного законодавства; активізація участі України в розвитку міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції; приведення законодавства України у відповідність з міжнародно-правовими актами

забезпечення прав і свобод громадян, завершення формування громадянського суспільства.

Підсумовуючи наведені визначення, можна викласти розуміння *місії антикорупційної діяльності* як поєднання трьох складових, а саме:

- максимального зменшення рівня корупції;
- захисту суспільства від загроз, впливу і наслідків корупції;
- виявлення та усунення причин і умов корупції.

Такому розумінню в цілому відповідає визначення, що міститься у Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки. Згідно з цим визначенням, метою Стратегії є зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, за участю міжнародних організацій.

Місія антикорупційної діяльності має конкретизуватися у вигляді системи цілей. На основі аналізу стратегічних документів та досліджень з питань протидії корупції можна сформулювати перелік *загальних цілей антикорупційної політики*, які не залежать від специфіки країни. Серед них:

- ефективного запобігання корупції;
- цілеспрямована довгострокова боротьба з корупцією на всіх її рівнях;
- звуження поля умов і обставин, що сприяють корупції;
- забезпечення успішного виявлення корупційних дій і невідворотного покарання за них;
- зменшення мотивації посадових осіб до корупційної поведінки;
- створення атмосфери суспільного несприйняття корупції.

Крім цілей, антикорупційна діяльність має базуватися на певних принципах. У зв'язку з цим заслуговують на увагу передусім *двадцять керівних принципів боротьби з корупцією*, прийняті на 101-й сесії Комітету Міністрів Ради Європи 6 листопада 1997 р. До цих принципів належать:

- ефективного запобігання корупції та, відповідно, досягнення суспільного сприяння етичній поведінці;
- координоване визнання незаконності національної та інтернаціональної корупції;
- гарантування свободи посадових осіб, які відповідають за протидію корупції, від незаконних впливів та їх автономії у виконанні

- відповідних функцій, а також захист осіб, які допомагають владі у боротьбі з корупцією;
- позбавлення корупціонерів посад та конфіскація у них майна;
 - запобігання використанню офіційними особами свого службового становища для приховування корупційних діянь;
 - обмеження недоторканості для розслідування, звинувачення або притягнення до суду за корупційні діяння, ступінь якої має бути не більшим, ніж це необхідно в демократичному суспільстві;
 - сприяння спеціалізації осіб або органів, що відповідають за боротьбу з корупцією, їх спеціальне навчання та забезпечення необхідними засобами;
 - ефективне узгодження в частині протидії корупції податкового законодавства і діяльності органів, що відповідають за його застосування;
 - врахування необхідності боротьби з корупцією у функціонуванні органів публічної адміністрації та процесах прийняття ними управлінських рішень;
 - врахування антикорупційних вимог у нормах і правилах, що стосуються прав і обов'язків адміністративних посадових осіб; сприяння деталізації очікуваної поведінки даних осіб, зокрема за допомогою спеціальних кодексів поведінки;
 - застосування процедур аудиту діяльності адміністративних органів та організацій державного сектору;
 - утвердження провідної ролі процедур аудиту в запобіганні та виявленні корупції поза адміністративними органами;
 - врахування в системі публічної відповідальності або підзвітності наслідків корупційної поведінки посадових осіб публічної адміністрації;
 - прозорість процедур державних закупівель, що заохочує чесну конкуренцію та стримує корупціонерів;
 - законодавче прийняття кодексів поведінки та впровадження правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній, що перешкоджають корупції;
 - свобода ЗМІ щодо отримання і поширення інформації з питань корупції лише з потрібними для демократичного суспільства обмеженнями та застереженнями;

- урахування у цивільному праві необхідності боротьби з корупцією, зокрема надання ефективних засобів особам, права та інтереси яких порушуються внаслідок корупції;
- заохочення досліджень у сфері протидії корупції;
- урахування зв'язку корупції з організованою злочинністю та відмиванням грошей;
- розвиток міжнародного співробітництва у всіх аспектах протидії корупції.

Інший міжнародний документ – План дій по боротьбі з корупцією для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану і України, схвалений на 5-й щорічній зустрічі Мережі по боротьбі з корупцією для країн з перехідною економікою 10 вересня 2003 р. у м. Стамбулі (Туреччина) – встановлює *три головні принципи антикорупційної діяльності*:

- розвиток ефективної і прозорої системи державної служби;
- посилення боротьби з хабарництвом і забезпечення чесності в бізнесі;
- підтримка активної участі громадськості в реформах.

Принципи протидії корупції ґрунтовно розроблено О. Прохоренком. Він виділяє насамперед принцип законності, що зумовлює необхідність переважно законодавчого визначення основних цілей, функцій, структур, процесів, принципів державного управління. Цей принцип має виявлятися і в належному законодавчому забезпеченні протидії корупції, що дає органам, на які покладено функції такої протидії, її законні засоби. Автор відзначає гласність як один із головних принципів діяльності всіх державних органів, що сприяє як вихованню правопорушників шляхом впливу на них громадської думки, так і попереджає про застосування санкцій до винних осіб, що сприяє зменшенню правопорушень.

О. Прохоренко розкриває також зміст низки принципів державно-правової політики протидії корупції, до яких відносить:

- справедливість, що потребує реального і безперечного втілення як у законі, так і на практиці правозастосування конституційної вимоги рівності всіх перед законом та судом;
- невідворотність відповідальності за кожен вчинений злочин чи правопорушення, враховуючи, що впевненість у безкарності розбещує;

- відповідність покарання характеру та ступеню суспільної небезпеки злочину й особистості винного, що виключає будь-які пільги для високопосадовців-корупціонерів;
- забезпечення економічної невивідності корупції, що вимагає перегляду правових наслідків судимості та дуже обмежених розмірів матеріальних стягнень, особливо з корисливих злочинців, запровадження конфіскації майна як наслідку корупційного злочину;
- економічне стимулювання реальних успіхів правоохоронних органів, дізнавачів та слідчих з протидії та розкриття корупційних злочинів;
- запобігання корупції, що має стати обов'язковою складовою правової системи, обов'язковим елементом правоохоронної діяльності та громадської активності населення, в тому числі через цілеспрямоване формування правової культури;
- правовий та соціальний контроль, що потребує посилення контрольних функцій усіх гілок державної влади та громадськості за дотриманням законодавства як державними органами, так і громадськими об'єднаннями;
- координацію діяльності з розробки та реалізації державної політики протидії корупційним проявам у системі державної служби.

Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 07.04.2011 № 3206-VI (ст. 3) містить такі *основні принципи запобігання і протидії корупції*:

- верховенство права;
- законність;
- комплексне здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів;
- пріоритетність запобіжних заходів;
- невідворотність відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
- відкритість і прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- участь громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції, державний захист осіб, які надають допомогу у здійсненні таких заходів;
- забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням.

Специфічні переліки принципів пропонуються у Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки, стратегічних документах з питань запобігання та протидії корупції, що були прийняті в багатьох країнах, публікаціях вітчизняних і зарубіжних вчених.

Узагальнення різних поглядів дає підстави визначити основні групи принципів запобігання та протидії корупції (рис. 3.1).

До групи *загальних принципів* запобігання та протидії корупції належить, насамперед, *політичне забезпечення*, що передбачає наявність політичної волі та політичної згоди щодо антикорупційної діяльності. Під політичною волею дослідники розуміють демонстрований достовірний намір лідерів держави протидіяти корупції на систематичній основі. За висновками фахівців, політична воля у будь-якій країні є вирішальним чинником ефективної протидії корупції. Ставлення перших осіб держави до цієї проблеми визначає суть здійснюваних у державі антикорупційних заходів. За відсутності політичної волі найдосконаліше антикорупційне законодавство приречене на декларативність, а діяльність елітних правоохоронних структур – на імітацію боротьби з корупцією. У зв'язку з цим, наприклад, фахівцями Світового банку проводяться спеціальні оцінювання наявності політичної волі до антикорупційної діяльності. Результати таких досліджень оприлюднюються на спеціальних комунікативних заходах за участю державних політичних діячів, зокрема парламентарів, представників приватного сектору та громадянського суспільства, щоб досягти їх спільного розуміння необхідності та шляхів подолання корупції.

Незважаючи на критичну важливість політичної волі, її самої недостатньо для проведення ефективної антикорупційної політики. Необхідною умовою довгострокової стійкості такої політики є політична згода щодо її необхідності та змісту. Насамперед це стосується згоди між провладними та опозиційними політичними партіями, оскільки нововведення, що впроваджуються волею однієї правлячої партії, можуть бути скасовані при здобутті влади конкуруючою партією. Крім того, політично узгоджені нововведення можуть отримати широку підтримку в середовищі державних службовців. У випадку коаліційних урядів потрібно формувати єдність усередині коаліції партій, що утворюють парламентську більшість. Це дає змогу налагодити чітку взаємодію парламенту та уряду при впровадженні політики запобігання та протидії корупції.

До загальних принципів доцільно також віднести *системність антикорупційної діяльності*, тобто реалізацію антикорупційних заходів

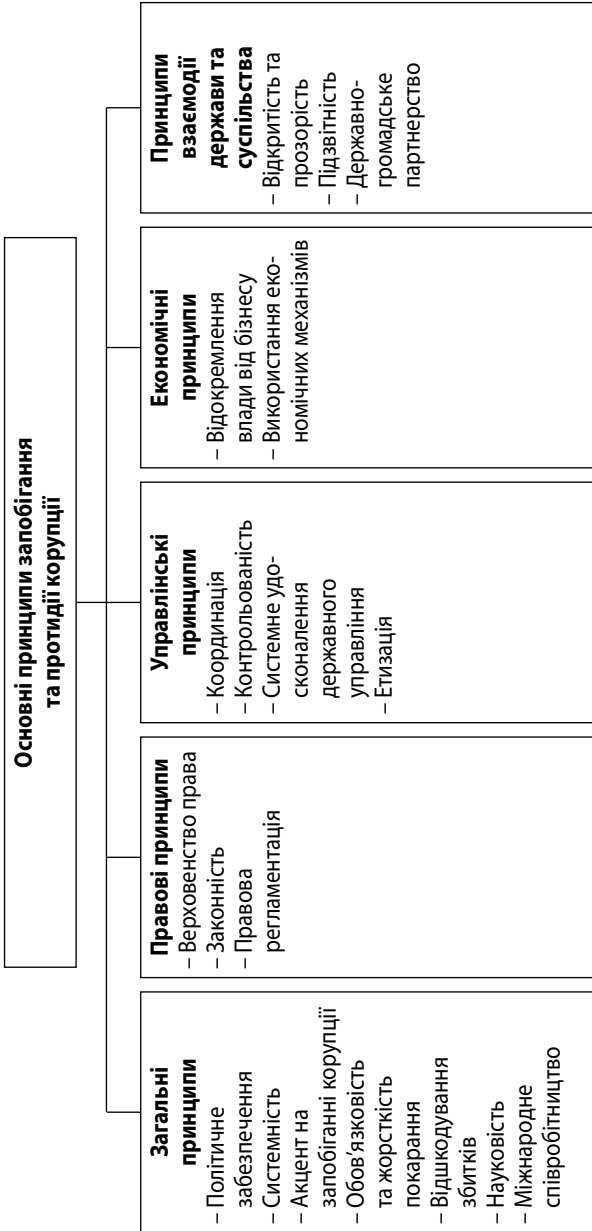

Рис. 3.1. Основні групи принципів запобігання та протидії корупції

за всіма необхідними напрямками у логічному взаємозв'язку та визначеній послідовності відповідно до офіційно затвердженої антикорупційної стратегії. Остання має бути багатовекторною, внутрішньо єдиною, уніфікованою та узгодженою, а також зовнішньо інтегрованою у комплекс національних стратегій стійкого розвитку, удосконалення правової держави, політичного, економічного реформування тощо. Важливими є виокремлення головної на цей час проблеми протидії корупції і концентрація основних зусиль на її розв'язанні. Певні складові національної антикорупційної стратегії мають гармонізуватися зі стратегіями інших країн або міжнародними стандартами. Досягнення стратегічних цілей потребує вироблення чіткої послідовності дій та їх узгодження у часі, задіяння значних ресурсів, інтеграції зусиль державних органів, структур громадянського суспільства та широкої громадськості, а у деяких випадках – координації з відповідною діяльністю міжнародних організацій, країн-донорів тощо.

Наступним загальним принципом є *акцент на запобіганні корупції*, згідно з яким переважна частина антикорупційних заходів має бути спрямована не на боротьбу з корупційними проявами, а на виявлення та усунення їх причин. Не випадково у Конвенції ООН проти корупції після Загальних положень наступний розділ присвячений заходам щодо запобігання корупції, а вже після них викладаються заходи антикорупційної боротьби. Міжнародні експерти відзначають, що серйозна антикорупційна політика має робити наголос на попередженні, профілактиці корупції і намаганні змінити систему державного управління замість періодичного “полювання на відьом”. У публікації “Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії” (2010 р.) на основі аналізу політичної, нормотворчої і правової діяльності органів державної влади України зроблено висновок про те, що посилення репресій – це зовсім не той шлях, який може привести до позитивних результатів. Посилення санкцій не спричинило суттєвого збільшення кількості посадових осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за хабарництво, не забезпечило їх застосування щодо хабарників найвищого рівня. Автори роботи доводять думку, що змінити обсяги і характер корупційних проявів в Україні можна лише на основі системних профілактичних заходів. Таким чином, запобігання корупції має стати обов'язковою складовою правової системи, діяльності державних органів та громадської активності населення.

Разом з тим, важливим загальним антикорупційним принципом виступає *обов'язковість та жорсткість покарання*, що означає невідворотність

відповідальності за кожне корупційне діяння, незважаючи на місце його суб'єкта у владній ієрархії, та жорсткі санкції проти корупціонерів, такі як позбавлення волі, штрафи, звільнення з посад без права обіймати їх у подальшому, конфіскація майна тощо. Зокрема, на думку експертів GRECO, корупція зазвичай має розглядатися як злочин. З цього приводу ст. 19 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією встановлює, що кожна держава – учасниця Конвенції запроваджуватиме стосовно визначених у ній кримінальних злочинів (різних видів хабарництва, зловживання впливом, відмивання доходів, отриманих від корупційних злочинів) ефективні, адекватні та стримуючі кримінальні або некримінальні санкції і заходи, включаючи позбавлення волі фізичних осіб, штрафи, вилучення засобів вчинення кримінальних злочинів і доходів, отриманих від кримінальних злочинів, визначених цією Конвенцією, чи власності, вартість якої відповідає таким доходам. Планом дій по боротьбі з корупцією для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану і України передбачено, серед іншого, забезпечення наявності законодавства, що містить попереджувальні санкції, які сприяють ефективній і активній боротьбі з хабарництвом серед державних службовців, а також наявність та ефективне застосування обов'язкових для всіх правил, які гарантують ретельне розслідування і переслідування компетентними органами випадків хабарництва. При цьому принципово важливо, щоб санкції застосовувалися до всіх без винятку посадових осіб, включаючи вищі рівні державної влади. Самі політичні лідери мають бути згодні стати об'єктом перевірки. Разом з тим зазначимо, що переслідування корупціонерів – тільки частина протидії корупції, яка без поєднання з іншими складовими є неефективною.

З покаранням корупціонерів логічно пов'язаний принцип *відшкодування збитків*, згідно з яким необхідно забезпечувати відновлення порушених прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційними діями. Ст. 5 Цивільної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією встановлює, що кожна держава – учасниця Конвенції передбачає у своєму внутрішньому законодавстві для осіб, яким державні посадові особи під час виконання своїх службових обов'язків заподіяли шкоду корупційними діями, належні процедури отримання компенсації від держави чи, у випадку недержавних установ, від керівних органів таких установ. Цей принцип відображено у ст. 3 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Внаслідок складності, різноманітності та масштабності явища корупції ефективне запобігання та протидія їй неможливі без наукового забезпечення. Отже, можна сформулювати ще один загальний принцип – *науковість*, тобто організація та стимулювання системних досліджень корупції й впровадження їх результатів. Такі дослідження доцільно здійснювати принаймні за двома напрямками:

- теоретичне пізнання феномену корупції, а саме формування її чіткого розуміння, виявлення чинників, що сприяють виникненню і поширенню корупції (політичних, економічних, культурних, правових, організаційних тощо);
- з'ясування впливу корупції на різні сфери суспільства і формування системи практичних антикорупційних заходів.

На думку вітчизняних науковців, науковий супровід формування та реалізації державної політики у сфері протидії корупції є комплексним, перманентним і багаторівневим процесом, спрямованим на підвищення ефективності заходів антикорупційної політики шляхом здійснення досліджень на фундаментальному, емпіричному та прикладному рівнях. Фундаментальний рівень включає розвиток теорії виникнення та поширення корупції, з'ясування соціальної, політичної, економічної, правової сутності цього суспільного феномену, прогнозування та науковий аналіз ефективності застосовуваних форм і засобів протидії корупції. Емпіричний рівень передбачає насамперед створення системи моніторингу стану і динаміки корупції, потреб протидії цьому явищу. На прикладному рівні відбувається розроблення методик та практичних рекомендацій щодо антикорупційної діяльності.

На сьогодні корупція перетворилася на явище світового масштабу. Глобалізація ринків, діяльність транснаціональних корпорацій та міжнародних організацій, процеси світової інтеграції супроводжуються інтернаціоналізацією корупції. Це проявляється у підкупі іноземних посадових осіб з метою отримання можливості вести або продовжувати економічну діяльність у відповідній країні, отримуючи незаконні переваги, корупції у міжнародних ділових угодах, відмиванні грошей тощо. У зв'язку з цим у Конвенції ООН проти корупції висловлюється переконання у тому, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею. Отже, тільки за допомогою глобальних заходів можна протидіяти транснаціональній

корупції. Зазначене зумовлює загальний принцип *міжнародного співробітництва*, що передбачає розвиток міжнародного співробітництва у всіх аспектах протидії корупції, адаптацію передового досвіду інших країн світу, а також пропозицій міжнародних організацій з питань антикорупційної політики.

Група *правових принципів* запобігання та протидії корупції включає насамперед *верховенство права*. Цей принцип вказаний першим у ст. 3 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”. За тлумаченням вітчизняних науковців він означає, що людина, її права та свободи визнаються найвищими соціальними цінностями та визначають зміст і спрямованість антикорупційної діяльності. Правова держава може протидіяти корупції лише на правовій основі. З огляду на це, неприйнятними є засоби боротьби з корупцією, які, хоча і можуть виявитись результативними, суперечать конституційним засадам функціонування держави та суспільства.

Пов’язаним є принцип *законності*, що зумовлює необхідність створення чіткої та розвинутої законодавчої бази в усіх сферах діяльності держави, у тому числі антикорупційного законодавства, переважно законодавчого визначення основних цілей, функцій, структур, процесів, самих принципів державного управління, а також забезпечення суворого і неухильного дотримання чинного законодавства. Жодні міркування не можуть виправдати застосування антикорупційних заходів, які не відповідають закону. Практика надзвичайних заходів є кроком до встановлення авторитарного і навіть тоталітарного режиму, за яких корупція може стати тотальною. Відсутність законодавчої основи для вжиття зазначених заходів є підставою для розробки та ухвалення відповідних нормативно-правових актів. Законність передбачає також рівність усіх перед законом та судом, обмеження у цьому зв’язку недоторканості для розслідування, звинувачення або притягнення до суду за корупційні діяння. Ступінь такої недоторканості має бути не більшим, ніж необхідно у демократичному суспільстві.

Ще одним правовим принципом можна вважати *правову регламентацію*, що означає чітке визначення діяльності державних органів. Її важливість зумовлена тим, що наявність можливостей діяти на власний розсуд створює умови для вчинення корупційних дій. З цього приводу в оціночному документі GRECO, що був прийнятий у 2011 р., на основі аналізу вітчизняної ситуації міститься рекомендація встановити чіткі правила регулювання процесів управління і прийняття рішень, а також

чіткі положення щодо ієрархії різних юридичних норм і стандартів, які регулюють публічне управління.

У групі *управлінських принципів* запобігання та протидії корупції доцільно передусім виділити *координацію*, тобто забезпечення поєднання зусиль та ефективної взаємодії усіх гілок державної влади на всіх її рівнях у процесі розробки та реалізації державної антикорупційної політики. У зв'язку з цим експерти GRECO рекомендували Україні створити орган, що не матиме правоохоронних функцій і здійснюватиме нагляд за реалізацією національної антикорупційної стратегії і відповідних планів дій, а також пропонуватиме нові стратегію та заходи з боротьби проти корупції. Ст. 36 Конвенції ООН проти корупції містить положення про те, що кожна держава – учасниця Конвенції забезпечує наявність органу чи органів або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних заходів. Такому органу чи органам забезпечується необхідна самостійність, щоб вони могли виконувати свої функції ефективно й без будь-якого неналежного впливу. Це означає потребу в запровадженні спеціальної процедури призначення та звільнення керівника такого органу, яка повинна давати деякі гарантії його незалежності, порядності та надійного захисту протягом всього терміну перебування на посаді. Дострокове звільнення цієї особи має відбуватися не за рішенням певного органу державної влади, а відповідно до законодавчо визначеної процедури лише на підставі професійної некомпетентності або вчинення серйозного правопорушення.

Наступним принципом можна визначити *контрольованість*, що передбачає взаємний контроль державних органів на предмет корупційних діянь, коли жоден орган не може бути звільнений від контролю з боку інших органів. Існують різні механізми контролю, в тому числі застосування спеціальних процедур аудиту діяльності державних органів та організацій державного сектору, заходів фінансового контролю з метою недопущення легалізації протиправно накопичених грошових коштів та іншого майна тощо.

Важливе значення має принцип *системного удосконалення державного управління*, що передбачає проведення державно-управлінських реформ, насамперед адміністративної реформи, з метою усунення системних недоліків державного управління, оскільки вони є чинниками, що породжують або стимулюють корупцію. Такі реформи, як правило, повинні включати перетворення структурно-функціональної організації системи

державних органів, удосконалення процесів прийняття управлінських рішень, створення прозорої, професійної та політично нейтральної державної служби, розвиток адміністративного судочинства, забезпечення участі громадськості в державному управлінні тощо.

Окремо доцільно виділити принцип *етизації*, що означає впровадження етичних норм поведінки посадових осіб державних органів, зокрема законодавче прийняття спеціальних кодексів поведінки і наладження етичної інфраструктури. Один з пунктів Плану дій по боротьбі з корупцією для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану і України передбачає вжиття заходів і правил державного управління, які будуть сприяти розвитку і заохоченню найвищого рівня професіоналізму і чесності за допомогою поширення кодексів поведінки й забезпечення необхідної освіти, підготовки та керівництва для державних службовців з метою роз'яснення і застосування ними вказаних кодексів. Одна з рекомендацій GRECO Україні полягала у створенні нового модельного кодексу поведінки/етики для публічних службовців, аби покращити їхню обізнаність з відповідними обов'язками та належною поведінкою стосовно їхньої служби, зокрема щодо повідомлення про ймовірні корупційні діяння, виникнення конфлікту інтересів і сумлінного служіння суспільству, а також у покращанні регулярного навчання публічних службовців з питань антикорупційних заходів і етичної поведінки в громадському житті.

До групи **економічних принципів** запобігання та протидії корупції доцільно віднести перш за все *відокремлення влади від бізнесу*, що передбачає заборону для посадових осіб державних органів і осіб, прирівняних до них, займатися підприємницькою діяльністю, неприпустимість делегування повноважень щодо державного регулювання або контролю підприємницької діяльності фізичним і юридичним особам, які здійснюють таку діяльність, а також запобігання та врегулювання конфліктів інтересів у діяльності посадових осіб державних органів. Положення ст. 7, 9 Конвенції ООН проти корупції передбачають, що кожна держава – учасниця Конвенції прагне створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які запобігають виникненню конфлікту інтересів, а також запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, серед іншого, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб. У Плані дій по боротьбі з корупцією для Вірменії,

Азербайджану, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану і України зазначається про необхідність створення систем, які гарантують, що контакти між урядовими чиновниками та бізнесменами не підпадають під невідповідний і недоречний вплив. Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” містить декілька статей з цього приводу. Зокрема, ст. 7 закону забороняє особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та іншим особам, вказаним у законі, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, крім визначених винятків, а також входити до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку, крім визначених випадків, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України. Ст. 10 закону забороняє особам, уповноваженим на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, та іншим зазначеним у законі особам, які звільнилися з посади або іншим чином припинили діяльність, пов’язану з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, протягом року з дня її припинення укладати трудові договори (контракти) або вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з підприємствами, установами чи організаціями незалежно від форми власності, якщо такі особи протягом року до дня припинення виконання функцій держави або місцевого самоврядування здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих підприємств, установ чи організацій. Ст. 14 закону містить положення стосовно врегулювання конфлікту інтересів.

Другим принципом можна назвати *використання економічних механізмів*, що означає забезпечення економічної не вигідності корупції та економічне стимулювання чесної поведінки. В одному з досліджень зазначається, що з економічної точки зору суттєве зменшення корупції можливе тоді, коли безкорупційна поведінка державних посадових осіб та перехід до неї стануть економічно більш вигідними, ніж корупційна поведінка. Відповідно, корупцію потрібно перетворити у галузь підвищеного ризику та низької рентабельності. Міжнародний досвід показує, що корупція є нижчою у країнах, де чиновникам платять на рівні успішних працівників приватного сектору. Разом з тим цей зв’язок не є обов’язковим. Наприклад, за висновками спеціального опитування, проведеного російським фондом ИНДЕМ, суттєве збільшення заробітної плати чиновників навряд чи зменшило б рівень корупції серед них. Водночас значний вплив на цей рівень справляє система соціальних

пільг і гарантій для добросовісних службовців, що включає пенсійну систему, преміальні виплати за вислугу років, пільги для членів сімей навіть після виходу на пенсію і т. п. Такого роду стимули сприяють довгостроковій поведінці і є ефективнішими в боротьбі з корупцією, ніж збільшення зарплати.

Окрему групу становлять *принципи взаємодії держави та суспільства* щодо запобігання та протидії корупції, серед яких виділимо передусім *відкритість та прозорість*, що означає вільний доступ до інформації про діяльність державних органів, крім чітко окреслених винятків, а також інформованість громадян про стан корупції та антикорупційну діяльність держави. Зокрема, це стосується процедур державних закупівель, приватизації, реалізації державних проектів, видачі державних ліцензій, бюджетних асигнувань, процедур звільнення від податків тощо. На думку співробітників міжнародної організації Transparency International, саме прозорість будь-якого виду державної діяльності є передумовою меншої корумпованості суспільства і значно полегшує боротьбу з цим явищем. Науковці зазначають, що забезпечивши прозорість діяльності владних структур, влада вирішує три надзвичайно важливих для себе і суспільства питання: повертає довіру громадян; створює несприятливі передумови для подальшого корумпування суспільства; забезпечує реалізацію конституційних прав громадян в інформаційній сфері. У зв'язку з цим експерти GRECO рекомендували Україні покращити реалізацію права громадян на доступ до офіційної інформації, запровадити менш складні процедури подання запитів на одержання інформації, наголосити на обов'язку органів влади допомагати громадськості в отриманні інформації упродовж розумного часу і розглянути можливість створення незалежного спеціального (позасудового) механізму перегляду рішень про відмову у доступі до офіційної інформації.

Пов'язаним принципом є *підзвітність*, що передбачає підзвітність посадових осіб державних органів перед суспільством за свою діяльність. Забезпечення такої підзвітності розглядається науковцями як один з базових елементів ефективної стратегії запобігання та протидії корупції, оскільки дає громадянам можливість надати оцінку діяльності державних структур і виявити корупційні факти. У Великобританії в 1995 р. Комісія Нолана розробила 7 принципів діяльності державних посадових осіб. Одним з них є підзвітність у такому формулюванні: посадові особи підзвітні суспільству за прийняті рішення і виконані дії; їх

діяльність повинна бути відкритою для найретельніших перевірок. План дій по боротьбі з корупцією для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Російської Федерації, Таджикистану і України, серед іншого, містить завдання гарантувати підзвітність державної служби за допомогою заходів і систем, що забезпечують своєчасну суспільну звітність про прийняття рішень і хід їх виконання.

Доцільно також виокремити принцип *державно-громадського партнерства*, що полягає у співпраці органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики, громадському контролю за діяльністю державних органів та забезпеченні особистої безпеки громадян, які допомагають владним структурам у боротьбі з корупцією. Організації громадянського суспільства відіграють дуже важливу роль в обмеженні масштабів корупції, оскільки вони зацікавлені у високій якості державного управління і виступають посередниками у налагодженні зв'язків між населенням і державними інститутами. Наявність вільних і відкритих ЗМІ допомагає стримувати рівень корупції шляхом розкриття і висвітлення зловживань.

Безумовно, наведений комплекс принципів потребує подальшого доповнення і деталізації з виділенням специфічних засад запобігання та протидії корупції у різних сферах суспільного життя.

3.2. СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виділені у попередньому розділі цілі та принципи визначають загальні рамки антикорупційної діяльності. Вона має здійснюватися на основі довгострокової і прагматично орієнтованої стратегії, щодо спрямованості та змісту якої існують різні погляди. Наприклад, М. Горний обґрунтовує доцільність послідовної реалізації трьох антикорупційних стратегій:

- суспільне усвідомлення небезпеки корупції та її наслідків (усвідомлення);
- запобігання та протидія корупції (якісне управління);
- верховенство закону і захист прав громадян (попередження).

Перша стратегія (усвідомлення) включає такий комплекс дій.

1. Загальний аналіз ситуації та вироблення антикорупційної стратегії.
2. Антикорупційна громадянська освіта.

3. Вільний доступ до інформації та незалежні ЗМІ.

Друга стратегія (якісне управління) передбачає:

- 1) транспарентність влади, прозорі процедури (у першу чергу у бюджетній сфері та виборчому процесі);
- 2) реформування системи державної служби, системи правоохоронних органів;
- 3) громадську участь у протидії корупції;
- 4) зменшення рівня втручання держави в суспільні справи;
- 5) етичні кодекси для політиків, чиновників, підприємців;
- 6) зниження адміністративних бар'єрів для підприємців і впровадження конкурсності (система державних замовлень, грантів, інших конкурсних механізмів).

У межах третьої стратегії (попередження) автор виділяє такі напрями:

- 1) сильна і незалежна судова влада;
- 2) неухильне виконання законів;
- 3) законодавча база і громадська експертиза;
- 4) правова допомога і захист, впровадження інституту омбудсмена та інших правових інститутів.

Логіка наведеної послідовності стратегій полягає у тому, що спочатку слід усвідомити, що корупція – це негативне явище і їй потрібно протидіяти, потім необхідно попереджувати корупцію, усувати її причини, а якщо корупція таки має місце, то запобігати її проявам та захищати громадян від її наслідків.

З погляду спрямованості антикорупційної діяльності остання може базуватися на різних підходах, серед яких у виданні “Антикоррупционная политика” за ред. Г. Сатарова (2004 р.) виділяються та аналізуються три загальні стратегічні підходи.

Перший підхід орієнтований на *“війну” з корупцією*. Його сутністю є боротьба із зовнішніми проявами корупції і конкретними корупціонерами каральними засобами. У державі приймаються спеціальні закони, що доповнюють кримінальний кодекс і передбачають більш суворі покарання за вступ у корупційні відносини, а також посилюються контролюючі державні органи.

Переваги цього підходу полягають у такому. Проблема корупції визнається актуальною і ставиться на порядок денний. Держава займає чітко визначену позицію, демонструє політичну волю і готовність до активних дій нехай навіть за допомогою дуже специфічних засобів. Стратегія *“війни”* швидко дає відчутний результат. Репресивні заходи торкаються

великого числа людей, їх результат легко піддається вимірюванню, може бути використаний з метою політичної реклами, швидко досягає громадськості та надовго запам'ятовується.

Разом з тим підхід, орієнтований на “війну” з корупцією, має набагато більше недоліків, серед яких виділяють такі.

1. Кримінальне покарання цілком може відіграти роль заходу залякування, поновлення соціальної справедливості або відплати корупціонеру, проте йому не під силу викоренити причини корупції. Більш того, у в'язниці чиновник удосконалює свої уявлення про способи здирства і отримання хабарів.

2. Каральні заходи пов'язані з витратами на отримання інформації, викриття корупціонерів, їх засудження тощо. Чим більшим є число корупціонерів, тим більші витрати на їх викриття, що відповідним чином зменшує ресурси на заохочення посадових осіб, які переслідують корупціонерів. Водночас посилення покарання спонукає корупціонерів збільшувати розмір хабара доти, доки це збільшення не перевищить прибуток посадових осіб від викриття перших. У результаті ситуація на ринку корупційних послуг може стабілізуватися на вищому рівні.

3. При послабленні тиску кримінального переслідування корупція відвоює свої позиції. Крім того, виникає реальна небезпека “купівлі” органів по боротьбі з корупцією.

4. Застосування стратегії “війни” вимагає дотримання низки умов, які часом не вписуються в інституційні рамки, характерні для демократичної держави. Наприклад, для зменшення рівня корупції вводиться принцип презумпції винуватості відносно осіб, які підозрюються у вчиненні корупційних злочинів. Для більшої ефективності цієї стратегії у деяких випадках необхідно йти на порушення прав людини, зокрема у Китаї порушується навіть право на життя. Крім того, будь-яка каральна політика потребує постійного обґрунтування, мобілізації громадської думки на свою підтримку. Не випадково ця стратегія, як правило, набула поширення в країнах з авторитарними режимами.

5. У відповідь на кримінальне переслідування корупція змінює форми, відходячи у тінь. Виникає загроза утворення стійких корупційних мереж. Така самоорганізація корупції може значно ускладнити подальшу боротьбу з нею.

6. Стратегія “війни” може бути використана політичною силою, що перебуває при владі, для зведення рахунків з політичними опонентами й усунення конкурентів на ринку корупційних послуг.

7. Стратегія “війни” найбільш імовірно викличе значну протидію або навіть саботаж як з боку її впроваджувачів, так і з боку корупціонерів. У першому випадку це зумовлене тим, що у більшості випадків люди, на яких покладається реалізація стратегії, є такими ж чиновниками, як і ті, кого вони повинні переслідувати. У другому випадку логічно очікувати максимального спротиву реалізації даної стратегії, оскільки вона ставить під загрозу не тільки прибуток корупціонерів, але і їх свободу і життя.

8. Стратегії “війни” властива висока ймовірність її застосування для імітації протидії корупції з метою мобілізації суспільної підтримки або режиму загалом (випадок авторитаризму), або конкретним політикам – ініціаторам стратегії.

Яскравим історичним прикладом реалізації цього підходу стала боротьба з корупцією у Китаї в другій половині ХХ ст. Під час першої хвилі такої боротьби на початку 1950-х рр. тисячі осіб були страчені за вступ у корупційні відносини. У короткостроковій перспективі результати стали вражаючими, оскільки число зареєстрованих випадків корупції на найближче десятиліття різко зменшилося. Однак перша хвиля боротьби проти корупції призвела до формування корупційних мереж, тобто до нового якісного рівня корупції. Внаслідок цього на початку 1980-х рр. друга хвиля ширкомасштабної “війни” з корупцією дала значно гірші результати та показала неефективність зосередження зусиль виключно на симптомах проблеми, тобто виявленні і покаранні корупціонерів.

Другий підхід полягає у *системному усуненні причин корупції*. Цей підхід у чистому вигляді не передбачає значної уваги до зовнішніх проявів цієї проблеми, тобто до діяльності конкретних корупціонерів. Прикладом універсальної системної стратегії є Багатовекторна стратегія боротьби із захопленням держави і адміністративною корупцією, розроблена фахівцями Світового банку, що складається з п'яти розділів.

1. Інституційні основи: формування незалежної і ефективної судової влади; посилення парламентського контролю; забезпечення незалежності правоохоронних органів; створення спеціалізованого антикорупційного відомства.

2. Політична відповідальність: забезпечення політичної конкуренції; наявність авторитетних політичних партій; прозорість фінансування партій; оприлюднення результатів голосування в парламенті.

3. Нагляд з боку громадянського суспільства: гарантування свободи інформації; підвищення ролі ЗМІ та неурядових організацій; публічні слухання законопроектів.

4. Конкурентний приватний сектор: демонополізація з метою підвищення конкурентних начал; зниження адміністративних бар'єрів, пов'язаних з необхідністю отримання різних дозволів; прозорість корпоративного менеджменту; збільшення прав ділових асоціацій.

5. Управління державним сектором: прийняття та просування на державній службі на основі заслуг; гідна оплата праці державних службовців; їх обов'язок декларувати майно; впровадження правил, що регулюють конфлікт інтересів; децентралізація влади; підвищення прозорості бюджетного процесу; спрощення й підвищення прозорості діяльності податкової адміністрації; прийняття етичних кодексів; реалізація спеціальних антикорупційних програм у галузі державних закупівель.

На практиці реалізованим прикладом системного усунення причин корупції на національному рівні, хоча і з репресивними елементами, вважають антикорупційну стратегію Нідерландів. Вона включає такі напрями.

1. Постійна звітність і гласність у питаннях виявлення корупції і покарань за корупційні дії. Щорічно міністр внутрішніх справ подає доповідь парламенту про виявлені факти корупції і покарання відповідних осіб.

2. Розробка системи моніторингу можливих точок виникнення корупційних дій у державних і громадських організаціях і суворого контролю за діяльністю осіб, які перебувають у цих точках.

3. Створення системи прав і обов'язків посадових осіб із зазначенням їх відповідальності за порушення посадової етики, включаючи корупцію. Ця система визначає також правила поведінки з виправлення допущених порушень.

4. Основним засобом покарання за корупційні дії є заборона працювати в державних організаціях і втрата всіх соціальних пільг, які надає державна служба. Практикуються також штрафи і тимчасове відсторонення від виконання обов'язків.

5. У всіх значних організаціях, наприклад у міністерствах, діють служби внутрішньої безпеки, обов'язком яких є реєстрація і виявлення помилок чиновників, порушень ними чинних правил і відповідних наслідків. Державні організації прагнуть заохочувати позитивні дії посадових осіб, щоб чиновнику було вигідно і в матеріальному, і в моральному планах працювати чесно й ефективно.

6. Організована система спеціального добору осіб на посади, небезпечні з точки зору корупції.

7. Всі матеріали, пов'язані з корупційними діями, якщо вони не стосуються системи національної безпеки, в обов'язковому порядку стають доступними громадськості.

8. Кожний чиновник має право ознайомитися з позитивною і негативною інформацією про себе.

9. Діє спеціальна система навчання чиновників, що роз'яснює, зокрема, суспільну шкоду корупції і можливі наслідки участі в ній.

10. Створена система державних органів по боротьбі з корупцією типу спеціальної поліції, що володіє значними повноваженнями з виявлення випадків корупції.

11. Чиновники всіх рівнів зобов'язані реєструвати відомі їм випадки корупції і передавати цю інформацію у міністерства внутрішніх справ і юстиції.

12. Велику роль у боротьбі з корупцією відіграють ЗМІ, які оприлюднюють випадки корупції і часто проводять їх незалежні розслідування. Наклепницькі повідомлення спростовуються.

Стратегії усунення причин корупції можуть застосовуватися і в галузевому масштабі, що на практиці часто здійснюється на митницях і в податкових відомствах різних держав. Зокрема, типова стратегія усунення причин корупції на митниці, підготовлена фахівцями Міжнародного валютного фонду, складається з шести розділів.

1. Організація митних операцій: визначення стандартів державних послуг; поділ функцій і формування системи стримувань і противаг; обмеження дискреційних повноважень митників; комп'ютеризація митних функцій; мінімізація необхідної інформації від клієнтів.

2. Правила управління персоналом: впровадження кодексу поведінки; чітке визначення корупції і пов'язаних злочинів; встановлення системи санкцій.

3. Внутрішня культура: розвиток корпоративного духу; роз'яснення місії і цілей митниці.

4. Розслідування злочинів: впровадження механізмів внутрішнього аудиту; проведення регулярного зовнішнього аудиту; проведення випадкових вибіркового перевірок митних чиновників; заснування відділів внутрішньої безпеки; заохочення приватних інформаторів; контроль декларацій про власність чиновників.

5. Управління персоналом: добір і просування персоналу, засновані на принципі заслуг; ротація кадрів; достатній рівень грошової винагороди; система преміальних.

6. Відносини з клієнтами: полегшення доступу всіх клієнтів до відомчих актів; створення незалежної системи оскарження рішень.

Переваги підходу системного усунення причин корупції полягають у такому. Цей підхід зламає всі соціальні практики, що підпирають і посилюють корупцію. На відміну від стратегії “війни”, стратегія усунення умов орієнтована на підвищення ризику корупційної поведінки і втрат від неї. У цьому випадку передбачається, що злочин вчинюється лише в тому випадку, якщо корисність корупції є вищою, ніж корисність чесності, а ймовірність бути спійманим є достатньо низькою. Ще однією можливою перевагою є довгострокова стійкість результату антикорупційної діяльності внаслідок усунення корупціогенних чинників. Системна стратегія має універсальний характер і може бути адаптованою в різних країнах. З погляду реалізації вона не передбачає дуже жорсткого покарання винних, що зумовлює низьку ймовірність спротиву бюрократії. Крім того, вказана стратегія містить потенціал пристосування до постійно еволюціонуючої корупції, а також може бути основою зміни всього механізму функціонування державного апарату. Її застосування не порушує прав і свобод людини, тому вона є ефективною у перехідних суспільствах, у яких будь-яке посягання на права і свободи сприймається суспільством вкрай негативно і може поставити питання про легітимність режиму.

Недоліки цього підходу пов'язані з тим, що його представники намагаються втиснути людину у вузькі рамки економічної поведінки, заперечуючи більш широку суспільну природу корупції, істотний вплив цінностей і моральних норм, що різко виявляється в перехідних суспільствах. Це призводить до звуження переліку і змісту заходів, що пропонуються.

Крім того, в межах системного підходу з усунення причин передбачається, що країнам з укоріненою корупцією потрібно просто сформувати на своєму ґрунті ті інститути, які діють у країнах з низьким рівнем корупції. При цьому простежуються ігнорування фундаментального впливу культури і традицій на поведінку людей та впевненість у можливості змінити культурний контекст за рахунок соціальної інженерії. Однак запозичені інститути у відриві від соціокультурних основ суспільства, яке їх породило, ризикують не прижитися у нових умовах. С. Ліпсет і Г. Ленц стверджують, що між культурою і корупцією існує тісний зв'язок. Як правило, високий рівень корупції притаманний тим суспільствам, у культурі яких корупція сприймається як звичне буденне явище. На думку вчених, корупція процвітатиме в країнах, де “споживацькі” цінності супроводжують обмежені економічні можливості більшості

населення. Ще одним недоліком стратегії системного усунення причин корупції є непрогнозованість результату внаслідок всеохопності змін, суспільну реакцію на які важко передбачити.

Системність стратегії породжує, серед іншого, загрозу провалу всієї антикорупційної програми у зв'язку з невдачами на окремих ділянках. Існує також велика ймовірність того, що на шляху від задуму до реалізації системна стратегія усунення причин може “розгубити” низку напрямів і на етапі здійснення з'явитися в істотно збідненому варіанті. Внаслідок цього стратегія втрачає свою фундаментальну перевагу – системність.

Третій підхід передбачає *“свідому пасивність” щодо корупції*. Цей підхід базується на твердженні про неефективність і безплідність активних дій, спрямованих на протидію корупції. При цьому корупція визнається істотним негативним явищем, яке шкідливо впливає на суспільство і державу, але вважається, що вона властива тоталітарному минулому. Корупція розглядається як тимчасове явище, що повинно зникнути разом з перетворенням держави в ліберальну демократію з ринковою економікою.

Найбільш важливою перевагою цього підходу є те, що він не вимагає фінансових, матеріальних і людських ресурсів для свого здійснення. Немає необхідності навіть витратити кошти на розробку самої програми, оскільки все має зробити “невидима рука” ринку. Крім того, ця стратегія залишає повну свободу суспільству розвиватися найбільш природним шляхом без будь-якого диктату. Як наслідок, вона не нав'язує жодної моделі культури, тому зберігається абсолютна свобода для саморозвитку суспільства. Ще одна перевага такого підходу – політична. Оскільки стратегія має інерційний характер, політикам не потрібно давати обіцянок і взагалі виявляти активність у цій сфері. Відповідно немає і критеріїв оцінки ефективності їх “антикорупційних” дій, а також можливостей спитати з них за невиконані обіцянки.

Недоліки такого підходу зумовлені тим, що держава самоусувається від впливу на динаміку корупції, що може призвести до її неконтрольованого зростання. При цьому відсутнє достатньо чітке формулювання проблеми корупції. У результаті в суспільстві складається стійка думка про ігнорування цієї проблеми з боку держави, що є основою для загальної негативної оцінки чинної влади. Якщо масштаб корупції досягає певного порогового значення, індивідуального в кожному конкретному випадку, то починають розвиватися системні дисфункції суспільних механізмів. Наприклад, корупція може істотно порушувати або зовсім зупиняти дію ринкових механізмів саморегулювання.

Істотною вадою стратегії “свідомої пасивності” є небезпека перетворення держави у клептократію. Клептократія (буквальний переклад з давньогрецької мови – “влада злодіїв”) – держава, що контролюється шахраями, які використовують переваги влади для збільшення особистого багатства і посилення політичного впливу шляхом розкрадання державних коштів, іноді навіть без спроб імітації чесної служби народу. При такому ступені розвитку корупції у подальшому протидіяти їй вкрай важко.

Найгіршим варіантом розвитку ситуації вважається вкорінення корупційної культури. Корупція може набути характеру звичного явища, і тоді сама перспектива подальших антикорупційних зусиль буде дуже проблематичною.

На основі порівняння розглянутих стратегічних підходів можна зазначити, що стратегія “свідомої пасивності”, незважаючи на простоту і незатратність, може викликати дуже великий спектр негативних системних змін у державі та суспільстві. Це зумовлює повну невиправданість застосування такого підходу в довгостроковій перспективі. Чим на більший період часу приймається такий підхід, тим вищою є ймовірність негативного результату.

Стратегії “війни” властива низка позитивних аспектів, унаслідок яких вона нерідко здається привабливою. Однак ця стратегія має тенденцію якісно змінювати корупцію, “витісняючи” її зі звичних сфер і форм у нові, більш витончені й утаємничені, тому вона також не може виступати як варіант довгострокового вирішення проблеми корупції. Таким чином, стратегія “війни” може бути прийнятна тільки як короткостроковий захід з наведення порядку для подальшої якісної зміни антикорупційного курсу держави.

Стратегія системного усунення причин корупції дає можливість не просто комплексного, а й довгострокового послідовного поліпшення ситуації. Вплив саме на причини, а не на зовнішні прояви проблеми, є її принциповою перевагою над іншими альтернативами. Тому саме цей підхід, на думку науковців, доцільно використовувати як основу розроблення антикорупційної стратегії для конкретної країни. Така стратегія в реальних умовах, як правило, є змішаною. Прикладом може бути запобігання та протидія корупції у Нігерії під час президентства колишнього військового правителя країни генерала О. Обасанджо, який протягом 1999–2007 рр. очолював країну вже як президент. Антикорупційні заходи адміністрації Обасанджо включали декілька груп.

Насамперед це були дії, спрямовані на викриття фактів корупції у сфері державних контрактів. Виявилася величезна кількість зловживань колишньої адміністрації, тому відразу після вступу на посаду президент Обасанджо заморозив фінансування багатьох державних контрактів. Контракти на загальну суму більше 1 млрд дол. США були анульовані за непотрібністю, а інші на суму близько 4,6 млрд – переукладені на некорупційних засадах.

Іншим напрямом протистояння корупції стали точкові чистки переважно у керівному складі силових державних органів. Проти деяких військових лідерів були відкриті кримінальні справи. У інших випадках чистки набули форми “почесної відставки”. Таким чином, від влади усунули багатьох з тих, хто керував країною у попередні 15 років і брав участь у корупційних діях.

Ще один напрям антикорупційної діяльності був пов’язаний із впровадженням у середовище вищого цивільного і військового керівництва антикорупційної етики. Це передбачало і відкритість для фінансового контролю, і призначення на вищі посади тільки тих людей, які раніше не виявлялися замішаними в корупції (тобто додаткову перевірку кандидатів). Взагалі в антикорупційній стратегії Нігерії прозорості і відкритості чиновників була приділена значна увага. Важлива діяльність була також пов’язана з проведенням фінансових розслідувань і поверненням в Нігерію капіталів, незаконно придбаних і вивезених з країни.

Далеко не всі заходи були успішними, але загальну позитивну динаміку однозначно можна відзначити. Зокрема, за Індексом сприйняття корупції показники Нігерії суттєво покращилися за роки президентства Обасанджо (2002 – 1,6; 2008 – 2,7).

Загалом можна зробити висновок про те, що *антикорупційну стратегію для конкретної країни* доцільно базувати на системному усуненні причин корупції у поєднанні з точковою “війною” з корупціонерами та постійними зусиллями, спрямованими на формування антикорупційної культури і моралі у суспільстві.

3.3. КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Надзвичайне поширення корупції в органах публічної влади в Україні зумовлене насамперед відсутністю державної стратегії боротьби з нею. Протягом тривалого часу з корупційними проявами в органах державної

влади боротьбу вели, головним чином, внутрішньовідомчі структури, у яких інтереси держави й суспільства відстоювали працівники цих же відомств, включені до їх внутрішньокорпоративних відносин й інтересів. Це призводило до того, що така форма організації боротьби й протидії корупції була не в змозі усунути основні причини, які породжують корупцію, оскільки вони були найважливішими умовами існування системи. Водночас у взаємодії й зіткненні міжвідомчих інтересів “боротьба з корупцією” часто ставала інструментом досягнення приватних особистих або групових прагнень шляхом усунення конкурентів на ринку “корупційних послуг”, здобуття більш вигідного становища у сфері перерозподілу державних коштів, посилення свого впливу на економічні, соціальні, а найчастіше на політичні процеси в країні. З цим чималою мірою пов’язана та омана, що нав’язується корумпованими колами, що корупція в новітній історії України відіграє позитивну роль як єдиний ефективний засіб прискореного впровадження ринкових відносин у планову систему економіки, яка домінувала багато десятиліть. При цьому свідомо замовчується той факт, що корупція є за своєю природою суто деструктивна й не може створювати стійкі позитивні форми суспільних і державних відносин, її сутність полягає у квазігромадянськості й підміні справді державних принципів організації соціуму псевдодержавними, орієнтованими на забезпечення інтересів безпосередніх творців і учасників корупційних процесів.

Розвитку корупції значною мірою сприяють такі фактори, як слабкість державних механізмів боротьби з нею, низький ступінь організованості державних органів, на які покладено завдання протидії корупції й пасивна позиція суспільних об’єднань (як структур громадянського суспільства) і населення. Наприклад, згідно з даними соціологічних досліджень останніх років, діяльність правоохоронних, прокурорських і судових органів у сфері боротьби з корупцією не досягає очікуваних результатів, низько оцінюється антикорупційна діяльність органів державного контролю, майже непомітний вплив політичних партій і громадських організацій, а серед учасників опитування (представників різних груп населення) до 80 % не готові до активного сприяння в боротьбі з корупцією.

Діяльність щодо боротьби з корупцією повинна здійснюватися на таких основних принципах:

- демократизації керівництва суспільством, побудови та організації державної влади і місцевого самоврядування, що забезпечує оптимальну відкритість для населення діяльності посадових осіб;

- верховенства права;
- пріоритету та захисту прав людини;
- зміцнення доброчесності у відносинах державного апарату і службовців усіх категорій з населенням;
- системності;
- комплексності, що передбачає здійснення заходів економічного, соціально-політичного, організаційно-управлінського, правового, соціально-психологічного та іншого характеру;
- взаємодії владних структур із різними інститутами суспільства і населенням;
- удосконалення порядку та нормативного регулювання організації праці посадових осіб;
- наукової обґрунтованості;
- входження до міжнародної системи боротьби з корупцією та розвитку всебічного співробітництва з іноземними державами.

На наш погляд, слід виокремити механізми протидії (боротьби, обмеження) та попередження корупції в органах публічної влади. Можна навести таке визначення: механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади – система дій, спрямована на виявлення, припинення, обмеження поширення та запобігання корупційним діям в органах публічної влади.

Механізми протидії мають бути спрямовані на ліквідацію причин та зменшення прояву корупціогенних чинників і мають виключно низхідний характер, від державних органів до громадянина, механізми ж попередження базуються на тісній взаємодії держави та інституцій громадянського суспільства і спрямовані на руйнацію передумов корупції. Виокремлюють такі механізми протидії та попередження корупції: державно-політичні, державно-правові, соціально-економічні, суспільно-громадянські, соціокультурні. Вони поділяються на дві групи: загальні та спеціальні й базуються на заходах стратегічного і тактичного характеру.

При цьому антикорупційна політика повинна стати невід’ємною частиною внутрішньої державної політики, розгорнутої в різних напрямках – державно-політичному, соціально-економічному, державно-правовому, суспільно-громадянському, соціокультурному та ін. З метою реалізації антикорупційної політики варто розробити й впровадити в практику державного управління механізми антикорупційних заходів, які повинні стати основою системи протидії корупції й боротьби з нею у всіх формах її прояву.

Боротьба з корупцією ведеться в окремих державах, а також у міжнародній співпраці, як в європейській системі, так і в ООН. На європейському просторі корисними є рекомендації, прийняті Радою Європи.

Заходи із запобігання корупції в органах публічної влади мають бути комплексними (рис. 3.2, 3.3).

У листопаді 1996 р. прийнято “Програму дій для боротьби з корупцією”. Цей документ окреслював основну діяльність, яка мала на меті боротьбу з корупцією, а також механізми боротьби. 6 листопада 1997 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Резолюцію № (97) 24 під назвою “Двадцять провідних засад у боротьбі з корупцією”. У ній стверджувалося, що корупція становить важливу загрозу для основних засад та цінностей Ради Європи, знижує довіру громадян до демократії, призводить до ерозії правосуддя, обмежує права людини та перешкоджає

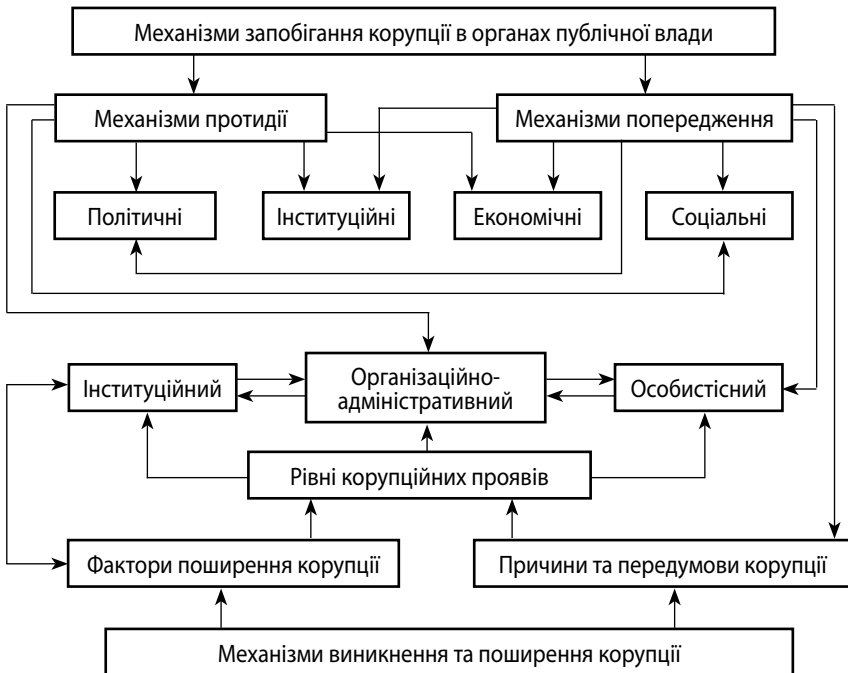

Рис. 3.2. Комплекс механізмів запобігання корупції в органах публічної влади

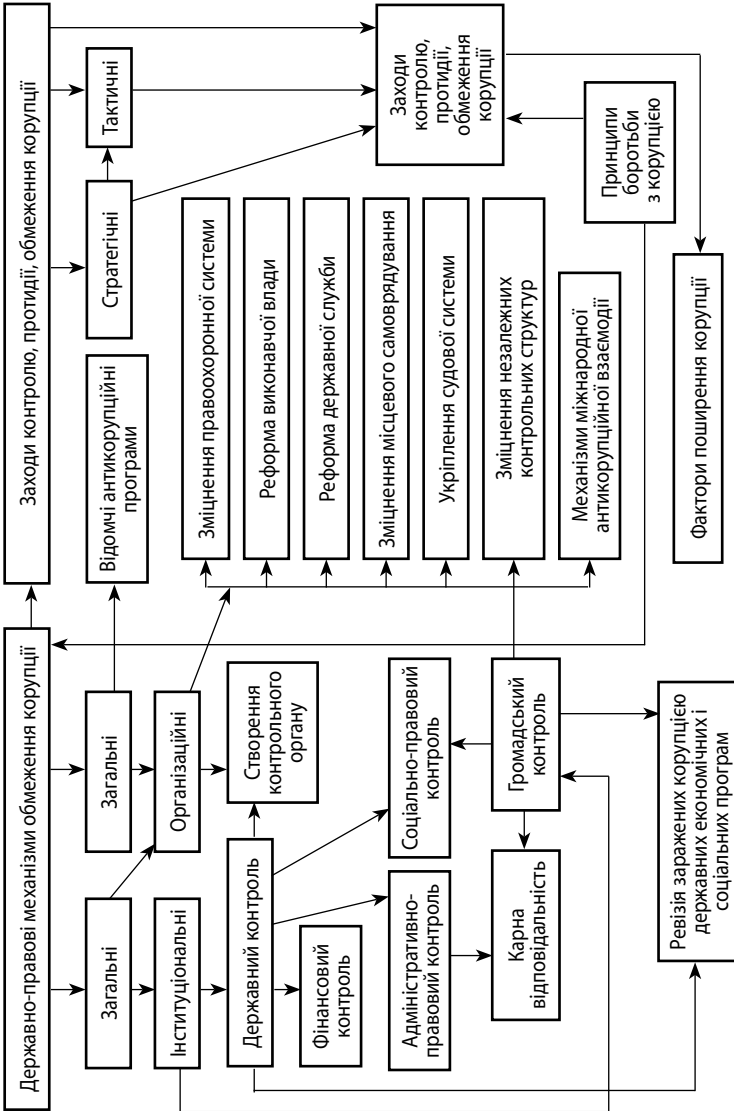

Рис. 3.3. Механізми обмеження (протидії) корупції в органах публічної влади

суспільному та економічному розвиток. У зв'язку з цим держави зобов'язуються:

- проводити ефективну діяльність із запобігання корупції, з цією метою підвищувати публічну свідомість і популяризувати етичні зразки поведінки;
- скоординувати усвідомлення того, що корупція є криміналізованим явищем на державному та міжнародному рівні;
- гарантувати особам, відповідальним за запобігання, розслідування, переслідування та засудження злочинів, пов'язаних з корупцією, незалежність та автономію відповідно до виконуваних ними функцій, щоб вони не відчували шкідливого тиску та розпоряджались ефективними засобами збору доказів, охорони осіб, які співпрацюють з владою у боротьбі з корупцією, демонстрували довірливу поведінку під час судочинства;
- надавати доступ до засобів, що унеможливають використання юридичних осіб з метою розкриття злочинів, пов'язаних з корупцією;
- обмежувати імунітет, який охороняє перед розслідуванням, переслідуванням або звинуваченням, пов'язаних з корупцією до рівня, необхідного для демократичного суспільства;
- підтримувати спеціалізацію осіб та органів, відповідальних за боротьбу з корупцією, надавши їм відповідні засоби та забезпечивши навчання, яке уможливило б виконання таких обов'язків;
- забезпечувати організаційним структурам, функціонуванню та процесам прийняття рішень у публічній адміністрації взяття до уваги обов'язковості боротьби з корупцією, насамперед через забезпечення якомога більшої прозорості;
- забезпечувати в публічній адміністрації та публічному секторі використання відповідних контролюючих процедур;
- заохочувати до досліджень корупції;
- встановлювати в якнайширшому значенні міжнародну співпрацю в усіх галузях боротьби з корупцією.

Ми навели 10 з 20 основних заходів, які є першочерговими для українського суспільства. Це досить детальний перелік заходів, яких повинні дотримуватись держави в боротьбі з корупцією.

1 травня 1998 р. було створено Групу держав проти корупції GRECO. Метою групи є розширення можливостей держав-членів у сфері боротьби з корупцією через спостереження за діяльністю на цій ниві, а та-

кож контролювання способу дотримання 20 основних засад і впровадження державою міжнародних юридичних інструментів, прийнятих у рамках Програми по боротьбі з корупцією (наприклад, Конвенції). Польща є членом цієї Групи від 19 травня 1999 р., Україна – від 1 січня 2006 р.; штаб-квартира Групи знаходиться у Страсбурзі.

Важливою подією в боротьбі з корупцією було підписання 27 січня 1999 р. державами – членами Ради Європи Конвенції про корупцію в контексті кримінального права. Польща та Україна підписали Конвенцію в день її прийняття. Однак Польща ратифікувала її, а Україна досі ні. Серед цілей Конвенції передбачено охорону суспільства від корупції шляхом створення відповідних законодавчих актів і вжиття превентивних заходів.

Сьогодні, як і раніше, державне управління характеризується відсутністю прозорості та підзвітності, необхідних при прийнятті рішень. В Україні, як і в інших країнах, в органах публічної влади постійно проявляються корупційні практики, які одночасно є причиною і наслідком неефективної діяльності державного апарату. Корупція порушує принципи підзвітності держави громадянам, за кошти яких утримуються її інститути, чинить опір позитивним змінам, зводить нанівець усі зусилля, спрямовані на розвиток державних реформ. Вбачається, що розвиток доброчесності як етичного коду посадових осіб для подолання корупції, підвищення “прозорості” та підзвітності державного апарату прискорить темпи розвитку реформ, орієнтованих на ринок. На цих проблемах було наголошено і під час Четвертої оглядової зустрічі в рамках Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією, яка відбулася 20–21 жовтня 2005 р. у Парижі.

На думку зарубіжних експертів, в Україні у сфері боротьби з корупцією залишаються такі недоліки:

1. Відсутність єдиної національної антикорупційної стратегії. На сьогодні існують два проекти, розроблені Міністерством юстиції України та Комітетом Верховної Ради України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю. Наявність у державі двох конкуруючих проектів стратегій розглядається експертами як негативна тенденція, що стримує процес прийняття єдиного загальнонаціонального документа. Оскільки заходи з протидії корупції мають здійснюватися здебільшого органами виконавчої гілки влади, така стратегія, за логікою, має виходити від уряду. На цей час антикорупційні стратегії з планами конкретних заходів вже прийняті у Киргизстані, Вірменії, Азербайджані, Казахстані, Грузії.

2. Відсутність єдиного державного органу, що відповідає за попередження корупції. Такий орган повинен здійснювати моніторинг, з урахуванням громадської думки і мати достатньо повноважень для вжиття превентивних заходів з метою скорочення можливостей для прийняття довільних рішень державними службовцями, поліпшення “прозорості” процедур прийняття рішень, забезпечення доступу до інформації і участі громадськості в діяльності державних органів.

3. Недосконале законодавство. У зв'язку з підписанням Україною Конвенцій Ради Європи та ООН у сфері протидії корупції необхідно ввести до національного законодавства інституту корпоративної відповідальності, зокрема юридичних осіб за корупційні правопорушення – пропозицію або давання хабара, підкуп посадових осіб, комерційний підкуп тощо. Потребує визначення в Кримінальному кодексі України поняття “корупція, корупційний злочин”. Необхідно розширити коло суб'єктів кримінальної відповідальності шляхом розширення визначення “посадової особи”, включивши до цього кола всіх державних службовців або осіб, що виконують службові обов'язки в усіх органах влади, посадових осіб приватного сектору, посадовців міжнародних організацій та урядів іноземних держав. Також рекомендовано ввести кримінальну відповідальність за недонесення про факти корупції посадових осіб.

Першочерговим завданням є ратифікація Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Додаткового протоколу до неї водночас із внесенням відповідних змін до законодавства.

Конфіскація доходів повинна застосовуватись до всіх складів злочинів, пов'язаних з корупцією. Вартість конфіскованого майна або застосовані фінансові санкції мають відповідати розміру доходів, отриманих від корупції.

Загальним недоліком також є відсутність державної програми захисту свідків, що в цілому негативно позначається на здійсненні правосуддя.

4. Наявність імунітету, який надається Конституцією України деяким категоріям держслужбовців, становить перепону для проведення розслідування і кримінального переслідування за корупційні злочини, зокрема хабарництво. Для цього потрібно конкретизувати правила скасування імунітету від кримінального переслідування, зокрема у випадках, коли особа була затримана на місці злочину. Слід чітко розмеж-

увати політичні посади і посади державних службовців вищих рангів, врегулювати у законодавстві питання “конфлікту інтересів”.

5. Відсутність етичного кодексу державних службовців. На сьогодні проект Закону України “Про добросчесну поведінку осіб, уповноважених на виконання функцій держави, органів місцевого самоврядування” перебуває в стадії погодження. Потребують вдосконалення згідно з міжнародними стандартами процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності, система внутрішніх розслідувань, порядок отримання подарунків. Розслідуванням скарг про корупцію державних службовців повинно займатись незалежне відомство, можливо в системі Голдержслужби.

Нестабільність структур, постійні зміни статусу, острах за втрату роботи, низька заробітна плата спричиняють відплив найбільш кваліфікованої частини кадрів державної служби, що знаходять своє застосування у приватному секторі і перетворюються на потенційних корупціонерів. Особливо небезпечною тенденцією є те, що слідчі прокуратури, міліції, оперативні працівники є найвразливішою категорією для політичних впливів. Часті зміни в керівництві правоохоронних органів тягнуть за собою і кадрові перестановки на всіх рівнях, що спричиняє дестабілізацію системи в цілому, ослаблення слідчих та оперативних апаратів. Недостатня кваліфікація кадрів у цій сфері зумовлює низьку ефективність розслідування, дискредитацію всієї системи правосуддя. Для подолання цих негативних тенденцій держава має гарантувати права державних службовців, відмежувати політичне керівництво від службової діяльності.

Зміна керівництва тих чи інших відомств, як правило, тягне за собою значні кадрові зміни, тому відсутня спадковість реалізації раніше прийнятих рішень або домовленостей, часто вони дезавуюються. Через відсутність належної координації іноземні організації-донори часто не можуть знайти партнера або бенефіціарія технічної допомоги. Усе це негативно позначається на міжнародному іміджі України.

6. Недосконала система оподаткування. Необхідно переглянути на предмет скорочення стимулів до ухилення від сплати податків та обмеження можливостей для прийняття дозвільних рішень посадовими особами податкових органів. Слід гарантувати, щоб повноваження, які надаються податковим та митним органам для їх ефективної діяльності, застосовувалися з належною повагою до прав громадян.

Також існують потреби в гарантуванні “прозорості” процедур прийняття рішень органами державної влади в питаннях, що стосується прав громадян, покращання доступу громадськості до інформації про діяльність уряду і т. ін. Крім того, Україні як державі необхідно вжити всіх заходів для здобуття лідерських позицій у реалізації Стамбульського плану дій.

Новацією Стамбульського плану дій є система взаємного моніторингу. Тобто Україна, як і всі інші учасники плану, має право брати участь у моніторингових заходах, виступати з конструктивною критикою антикорупційних заходів інших держав, законодавства, поглядів на цю проблему. З цією метою кожна країна визначає двох експертів серед практиків та науковців. Експерти повинні працювати на постійній основі. Україна таке право досі не реалізувала, тому моніторинг у рамках Стамбульського плану дій сприймається виключно як критика нашої держави. Не усвідомлюється той факт, що Україна є повноправним учасником процесу, і участь експертів може достойно представляти країну в цих міжнародних заходах, внести багато корисних новацій з огляду на стрімкий розвиток демократичних процесів.

Плануючи програму боротьби з корупцією, необхідно враховувати такі передумови:

1. Абсолютна перемога корупції неможлива. Більше того, у нормальному стані влади й суспільства випадки корупції є технологічно корисними сигналами про недоліки в методах роботи влади.

2. Не існує країн, апріорі приречених на масштабну й хронічну корупцію. Україна не є винятком із цього правила.

3. Обмеження корупції не може бути разовою кампанією. Після закінчення будь-якої кампанії завжди може розпочатися новий, більш потужний виток корупції.

4. Корупцію не можна обмежити тільки законодавчими методами й боротьбою з її проявами. Більше того, в умовах, коли корупція досягла великих масштабів і охопила високі рівні влади, більш ефективною є боротьба проти умов, що породжують корупцію, ніж непередбачена атака на її прояви.

5. Боротьба з корупцією досягає успіху, якщо вона комплексна, ведеться постійно, на це спрямовані всі сили і влади, і суспільства.

6. Антикорупційна програма повинна реалізовуватися на вищому рівні політичного керівництва країни й за максимального співробітництва з інститутами громадянського суспільства.

7. Втрати, які несуть від корупції держава й суспільство в Україні, настільки великі, що будь-які розумні витрати на реалізацію антикорупційної програми забезпечать швидку віддачу, яка в кілька десятків разів перевищуватиме вкладення.

З наведеного аналізу випливає, що антикорупційна політика повинна містити заходи, спрямовані на вирішення таких завдань:

- організація боротьби з корупцією на всіх її рівнях;
- звуження поля умов і обставин, які сприяють корупції;
- зменшення вигід для обох сторін, що беруть участь у корупційній угоді, від її укладення;
- збільшення ймовірності виявлення корупційних дій і покарання за заподіяну ними шкоду;
- вплив на мотиви корупційної поведінки;
- створення атмосфери суспільного неприйняття корупції у всіх її проявах.

Основна причина експансії корупції в трансформаційний період – невідповідність між новими умовами, у яких повинен функціонувати державний організм, і старими механізмами цього функціонування. Отже, основні зусилля антикорупційної програми повинні бути спрямовані на налагодження роботи державного механізму в нових умовах. Одночасно необхідно прагнути до таких системних змін, які б стосувалися настанов, цінностей, стереотипів поведінки і чиновників, і інших громадян.

Оскільки корупція є наслідком загальних проблем країни й суспільства, боротьба з нею не зводиться до реалізації вузької антикорупційної програми, хоча має пронизувати всі програми відновлення. У цих випадках антикорупційна програма виступає також як додаткове обґрунтування реалізації відповідних заходів у суміжних програмах. Крім того, це має на увазі необхідність координації, для того щоб уникнути дублювання або, навпаки, об'єднати зусилля.

Нижче наведено деякі заходи, які є основою механізмів попередження та протидії корупції, загальні для антикорупційної й іншої програм, як уже здійснюваних, так і тих, які повинні реалізовуватися в майбутньому. Оскільки досить поширене уявлення про те, що головні засоби боротьби з корупцією – переслідування корупціонерів, заходи, перераховані далі, супроводжуються необхідними коментарями, які містять вказівки на антикорупційний ефект заходів, що приводяться. В основі державної антикорупційної програми має знаходитись комп-

лекс відповідних механізмів: економічних, політичних, інституційних, соціальних тощо.

Дію економічних механізмів має обумовлювати те, що вдосконалення механізмів державного регулювання економіки і розумне визначення сфер державної присутності в економіці повинні звужувати підґрунтя, на якому процвітає корупція. Той самий ефект дає наведення порядку у сфері державних фінансів. Нижче це ілюструється декількома прикладами:

1. Перехід до адекватних і реалізованих бюджетів ліквідує ситуацію дефіциту бюджетних коштів, за якої різко розширюється сфера “особистого розсуду” при прийнятті рішень чиновниками.

2. Забезпечення реалізації контрактних умов, прав власників і акціонерів, установлення прозорості діяльності підприємств для акціонерів (та інші подібні заходи) дають можливість підприємцям апелювати до закону й зменшують шанс появи підстав використання хабарів як засобу захисту своїх комерційних інтересів.

3. Удосконалення податкового законодавства зменшує тіншову (вищою мірою заражену корупцією) зону економіки, обмежує можливості шантажу підприємців з боку службовців податкових органів.

4. Зменшення наявного обігу готівки, розширення сучасних електронних засобів розрахунку, впровадження сучасних форм звітності полегшують контроль за рухом коштів, ускладнюють давання хабарів. Це особливо важливо для обмеження низової корупції.

Соціальні механізми антикорупційної програми зумовлені такими чинниками:

1. Комерціалізація частини соціальних (у тому числі – комунальних) послуг, введення в цій сфері конкуренції нормалізують корумпований, тіншовий ринок дефіцитних послуг.

2. Розширення практики застосування сучасних методів здійснення соціальних виплат за допомогою електронних засобів безготівкового обігу зменшує залежність громадян від розсуду чиновників, обмежуючи низову корупцію.

3. Делегування вирішення частини соціальних завдань інститутам громадянського суспільства (під державним контролем витрати ресурсів) – один з найефективніших засобів протидії низової корупції. Громадські організації, що отримують за конкурсом й на умовах контракту право на реалізацію окремих державних функцій, більше піддані суспільному контролю, менш бюрократизовані. Крім того, вони більше

спрямовані на рішення основного завдання, а не на зміцнення інституту, як це властиво бюрократичним системам. Тим самим вирішуються відразу три важливі завдання: обмежується низова корупція, підвищується ефективність реалізації соціальних функцій держави, зростає довіра суспільства до влади.

Важливе місце в антикорупційній державній програмі посідають спеціальні антикорупційні механізми.

Перелічимо конкретні заходи для ліквідації очевидних недоліків функціонування владних інститутів, що прямо сприяють корупції. Ці заходи повинні здійснюватися разом з реалізацією загальних заходів. Тільки тоді можна сподіватися, що зміни не будуть мати косметичного характеру.

Для політичних механізмів, що входять до антикорупційної програми, обумовлюється низкою завдань. Перше завдання – зменшити вплив корупції на процес виборів. Боротьба за чистоту й прозорість виборчих процедур, насамперед фінансування виборчих кампаній, абсолютно прагматична. Її мета – запобігти можливості шантажу політиків після кампаній і тим самим захистити суспільство від корупційних рішень, які можуть приймати такі політики всупереч інтересам країни і її громадян. Для цього необхідно переглянути нинішні виборче законодавство й практику, що допоможе вирішити такі завдання:

- посилити державний і суспільний контроль за виборчими процедурами;
- збільшити припустимий розмір виборчих фондів, привівши його у відповідність до реальних витрат на проведення виборчих кампаній;
- дозволити завчасно формувати партійні або виборчі фонди для збору внесків громадян (за три місяці сформувати значні фонди з подібних внесків нереально, тому кандидати часто порушують закон);
- посилити контроль за дотриманням порядку фінансування виборчих кампаній, покарання за відповідні порушення повинні бути не меншими, ніж покарання за порушення традиційних економічних “правил гри”;
- підвищити роль і незалежність системи виборчих комісій, одночасно збільшивши їх прозорість для суспільного контролю.

Слід зменшити вплив корупції на діяльність законодавчих органів. Для цього треба спростити процедури притягнення депутатів до кримі-

нальної відповідальності, водночас посиливши контроль за процедурною стороною законотворчості.

Нерідко корупція в законодавчих органах використовується для поповнення партійних кас. Тому на більш пізніх стадіях доцільно ввести загальноприйнятю практику фінансування парламентських партій з державного бюджету, сполучаючи це зі збільшенням контролю держави за діяльністю партій у рамках Конституції й законів країни. Способи й джерела фінансування політичних організацій і політичних акцій повинні бути абсолютно прозорі для суспільства.

Необхідно стимулювати формування в існуючих партій принципу відповідальності перед виборцями, прозорості для них, адже партії володіють механізмами політичної соціалізації своїх висуваних і несуть за них відповідальність. За чинної Конституції це повинно бути поєднано зі зміною виборчої системи. Вибори за списками – атрибут парламентської республіки. Повернення до мажоритарної системи хоча б на рівні виборів до органів місцевого самоврядування підвищить соціальну відповідальність обранців перед виборцями і забезпечить зворотний зв'язок між депутатами і громадою, що позитивно вплине на прозорість діяльності народних обранців.

Адміністративно-правовий механізм протидії корупції включає встановлення норм права, які забороняють вчинення корупційних діянь, а також запровадження заходів адміністративно-правової відповідальності у випадку їх вчинення, визначення переліку правоохоронних органів, що ведуть боротьбу із корупцією, та їх повноважень.

Боротьба з проявами корупції має ґрунтуватися на поєднанні профілактичних, правоохоронних і репресивних заходів. Пріоритет повинен надаватися профілактичним заходам загальносоціального і спеціального кримінологічного спрямування.

Можна стверджувати, що на цей час правоохоронна система країни не справляється із завданням боротьби з корупцією. Тому є як мінімум три причини. По-перше, заходи лише кримінального переслідування не в змозі похитнути позиції масштабної корупції; боротьба з корупцією – не кримінальна, а системна проблема, про що докладно йшлося вище. По-друге, низька якість роботи правоохоронних органів, які самі є корумпованими, а професійний рівень працівників у загальній масі не відповідає складності проблем. По-третє, правоохоронна система не може поодиноці розв'язати це завдання; її повинні вирішувати спільно держава й суспільство.

Важлива особливість, що породжує корупцію – поява в законодавчих актах невизначених, а також напівневизначених норм або норм, що допускають подвійне тлумачення. Так, використання в законодавстві термінів “істотне” або “несуттєве порушення законодавства”, у випадку якщо поняття “істотне” ніде не визначене однозначно, є корупційною лазівкою. Для запобігання такого роду порушенням треба, щоб всі проекти законів, які розглядаються у Верховній Раді, проходили антикорупційну експертизу в спеціально створеному відділі. Серед правових механізмів антикорупційної програми важливу роль відіграють законодавчі механізми.

Вводити юридичне поняття корупції нарівні з її конкретними проявами (наприклад, хабаром) недоречно, оскільки будь-які спроби вкласти це поняття у тверді рамки приведуть до того, що частина корупційних дій виявиться за межами дії Кримінального кодексу або іншого закону. З тієї ж причини недоцільно регулювати боротьбу з корупцією одним законом. Більш ефективно підійти до вирішення завдання системно, передбачивши засоби боротьби з корупцією у всьому комплексі законодавчих актів. Це означає, що реалізація антикорупційної програми за перерахованими напрямками повинна підкріплюватися підготовкою й прийняттям законодавчих актів, що охоплюють різні сфери регулювання, зокрема:

- закон про лобізм;
- закон про відповідальність за легалізацію злочинних доходів;
- закон про конфіскацію майна й доходів, придбаних у результаті незаконних угод (існує досвід застосування такого законодавства в Італії);
- закон про державний контроль за відповідністю великих видатків на споживання декларованим доходам;
- доповнення в основи законодавства про державну службу: введення обмежень для чиновників переходити на роботу після звільнення з державної служби в комерційні організації, які були йому колись підконтрольні або були пов’язані з ним відповідно до його компетенції. Подібне обмеження повинне поширюватися й на осіб, що обираються в законодавчі органи;
- доповнення до чинного законодавства, у результаті яких будуть визнаватися недійсними угоди, договори отримані від органів влади ліцензії й дозволи, якщо встановлено, що вони пов’язані з корупційними діями;

- виборне законодавство (буде розглянуто окремо);
- розвиток адміністративного законодавства.

Особливий напрям законодавчої роботи – ревізія чинного законодавства за такими напрямками:

- усунення протиріч і прояснення невизначеності в чинному законодавстві, оскільки все це створює можливість для чиновного свавілля й корупції;
- “закриття” численних відсильних норм у чинних законах;
- ревізія шкали покарань за корупційні дії з урахування того, що часто завищені покарання заважають доказу злочинів;
- диференціювання в Кримінальному кодексі корупційних дій;
- перегляд шкал мит, штрафів і т. ін. (надто високі штрафи так само неефективні, як і надто низькі, оскільки стимулюють втечу від них за допомогою хабара).

Доцільно посилити контроль за відомчою нормотворчістю і ввести постійну експертизу законодавства на “антикорупційність”.

Наступний комплекс заходів, спрямованих на вирішення проблеми, полягає в розробці та впровадженні дієвої системи кримінальної відповідальності за випадки хабарництва, причому не тільки отримання, але й давання. Система санкцій може бути двоступеневою: спочатку позбавлення права роботи в органах публічної влади, гучні скандали та суспільний розголос, наступного разу – юридична відповідальність.

Протидія корупції неможлива без допомоги добровільних повідомлювачів. У США повідомлювач отримує від 15 до 30 % вартості виявленого за його донесенням матеріального збитку та захищений від переслідувань з боку порушників. У Польщі з 2000 р. діє програма “Захист головного свідка”, згідно з якою людина, яка свідчить при корупційній діяльності, має право на правовий, соціальний, моральний та фізичний захист від переслідувань. Удосконалення вітчизняного антикорупційного законодавства неможливе без його гармонізації до відповідного законодавства розвинутих країн світу. Однією зі складових такої роботи є аналіз положень зарубіжного антикорупційного законодавства. Водночас заходом ефективної боротьби з корупцією є адекватний комплекс законодавчих норм, що забороняють такі форми неправомірної поведінки, які спричиняють шкоду державі та громадянам.

Крім того, до цього комплексу мають бути віднесені не тільки законодавчо закріплені заборони, а й заходи, які повинні попереджувати корупцію, спрямовані на її локалізацію та ліквідацію самих причин. Отже,

у такому контексті проблема боротьби з корупцією відходить від методології тільки покарання за неї, як сьогодні, і спрямовується на боротьбу з виникненням причин та умов для корупції. Тому питання значно виходить за межі нормативно-правового регулювання, а більшою мірою стає предметом регулювання економічними, соціальними, політичними, педагогічними та іншими методами. З урахуванням стратегії боротьби з корупцією, яка, на нашу думку, має бути спрямована насамперед на запобігання корупційним проявам, виникає необхідність визначення концептуального цільового призначення антикорупційного законодавства України. Скоріше за все, антикорупційні аспекти доцільно вводити в усі галузі, які регулюють соціальні відносини. Загальні параметри такого комплексного підходу, безумовно, можна визначити лише внаслідок всебічно обґрунтованих наукових рекомендацій Національної академії наук України, Національної академії правових наук України та інших відповідних наукових установ. Вбачається, що академічні дослідження достатнього масштабу є методологічно правильним шляхом, наслідки якого можна розглядати як науково обґрунтовану підставу для правотворчих еволюцій. Одночасно слід зауважити, що одним із важливих заходів протидії корупції та організованій злочинності є не тільки розробка досконалого законодавства, узгодження його з міжнародними нормативними правовими актами з цих питань, а й встановлення практичного міжнародного співробітництва.

3.4. ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ШЛЯХОМ ВИЯВЛЕННЯ ТА УСУНЕННЯ КОРУПЦІОГЕННИХ ЧИННИКІВ

Базуючись на висновку, наведеному в попередньому параграфі, можна стверджувати, що дуже важливе значення має виявлення причин, що зумовляють особливості та конкретні прояви корупції. Такі причини називають *корупціогенними чинниками* – явищами, що породжують або сприяють породженню чи зростанню корупції. Існують різні класифікації корупціогенних чинників. Наприклад, В. Полтерович розрізняє: фундаментальні чинники, витоки яких у недосконалості економічних інститутів і економічної політики; організаційні, тобто “слабкість держави”; соціетальні, що залежать від передісторії та пов’язані з масовою культурою, особливо з нормами бюрократичної поведінки. Розгорнута класифікація корупціогенних чинників міститься у монографії “Коруп-

ція у світі та міжнародна стратегія боротьби з нею” за редакцією В. А. Номоконова (Владивосток, 2004), в якій вони поділяються на політичні, соціально-економічні, організаційні, правові та культурно-етичні. Подібний поділ проводиться у дисертації Є. Невмержицького “Корупція як соціально-політичне явище”, який розрізняє політичні, економічні, культурні, правові, ідеологічні, психологічні та організаційно-управлінські корупціогенні чинники. Дещо інший погляд пропонується у Національній антикорупційній програмі Республіки Литва, що включає до розгляду соціальні, правові, інституційні, зовнішні корупціогенні чинники, а також чинники суспільної свідомості. Ґрунтовний аналіз корупціогенних чинників, що характерні для вітчизняної системи публічної адміністрації, пропонується в Аналітичному звіті щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні, підготовленому Центром політико-правових реформ у 2009 р.

На основі зазначених та інших джерел можна скласти *класифікацію корупціогенних чинників* за сферами виникнення, що включає групи політичних, економічних, соціальних, правових, управлінських, психологічних та культурно-етичних чинників (рис. 3.4).

Відповідно до наведеної класифікації до *політичних* корупціогенних чинників насамперед належать *несприятливі характеристики політичної еліти*, оскільки вона задає загальні моделі поведінки у ставленні до корупції та антикорупційній діяльності. Політична еліта є носієм найбільш характерних політико-управлінських якостей і функцій, безпосередньо бере участь у прийнятті найважливіших державних рішень. Враховуючи це, брак у значної частини представників політичної еліти патріотизму, належних моральних якостей, зокрема чесності, непідкупності, справедливості, принциповості, скромності, порядності та ін., поваги до закону і суду можна вважати однією з ключових причин виникнення такого явища, як захоплення (привласнення) держави.

Безперечно, *політична нестабільність* спричиняє зростання корупції. Тісний взаємозв'язок між частою зміною урядів, правлячих лідерів у країні й рівнем корупції очевидний. Невпевненість у завтрашньому дні провокує процвітання корупції. Наприклад, часті політичні кризи та зміни уряду і, як наслідок, більшості керівного складу державного апарату стимулюють низову корупцію. Політична нестабільність формує відчуття непевненості у чиновників, які, не маючи гарантії самозбереження на займаній посаді, легше піддаються корупції.

КОРУПЦІОГЕННІ ЧИННИКИ

Політичні: несприятливі характеристики політичної еліти; політична нестабільність; недосконалість механізмів взаємовідносин органів державної влади з політичними партіями; відсутність стійких традицій демократії; недоліки регулювання державою фінансування політичних партій; обмеження суспільно-політичних свобод; надмірна політична децентралізація тощо

Економічні: надлишкове втручання держави в економіку; недоліки системи оплати праці державних службовців; неадекватна податкова політика; низький рівень економічного розвитку; висока забезпеченість країни природними ресурсами тощо

Соціальні: низька освіченість суспільства; слабкість громадянського суспільства тощо

Правові: нерозвинутість антикорупційного законодавства; прогалини у правовому регулюванні суспільних відносин; суперечності між положеннями різних нормативно-правових актів; нечіткість або незрозумілість лінгвістичних формулювань правових норм; винятки із загальних правил та процедур; заплутаність і розпорошеність правового регулювання тощо

Управлінські: слабка дієвість державного контролю; структурно-функціональні недоліки системи державних органів; непрозорість їх діяльності; невпорядкованість загальної адміністративної процедури; нерозвинутість адміністративного судочинства; відсутність належного організаційного забезпечення антикорупційної діяльності; недоліки надання адміністративних послуг тощо

Психологічні: вироблення за допомогою ЗМІ корупційних стереотипів; гіперболізація у суспільній свідомості тотальної корумпованості державного апарату; поширення думки про безглуздість індивідуальної протидії корупції тощо

Культурно-етичні: відсутність надособистісних цінностей, ідеалів та моральних заборон; розбіжності між суспільними уявленнями про корупцію та її законодавчим визначенням; існування подвійних моральних стандартів щодо корупції; нерозуміння гостроти корупційної проблеми у суспільстві тощо

Рис. 3.4. Класифікація корупціогенних чинників за сферами виникнення

Корупції також сприяє *недосконалість механізмів взаємовідносин органів державної влади з політичними партіями*, що включає нечітке розмежування політичних та адміністративних посад в органах державної влади, відсутність дієвих механізмів захисту державних службовців від незаконних партійно-політичних впливів та ін.

Важливим чинником стимулювання корупції є *брак стійких традицій демократії* в суспільстві, що виявляється у декількох аспектах. Першим з них є нерозвинутість політичної культури, внаслідок чого більшість громадян не розуміє відповідальності, що пов'язана з правом голосу, та не вірить у можливість вплинути на політичний процес. Наявність у багатьох виборців фактично непотрібного для них ресурсу, забороненого до продажу, прямо відображається на виборчому процесі, коли громадяни схильні віддавати свої голоси за дешеві подачки або піддаються явній демагогії. Це є передумовою виникнення масштабної електоральної корупції, що може охопити все доросле населення країни. Другим аспектом є нерозвинутість партійної системи, що означає відсутність сильних, авторитетних партій ідеологічного типу, здатних брати на себе відповідальність за долю країни. В такому разі партії нерідко стають своєрідними бізнес-проектами певних угруповань, спрямованими на захоплення влади в державі. Третім аспектом є відсутність реальної залежності виборних осіб від виборців, що сприяє формуванню у перших почуття безвідповідальності за свої дії. Четвертим аспектом є відсутність механізмів цивілізованого функціонування опозиції, можливостей останньої реально впливати на політичні рішення, що підштовхує опозиційних політиків розмінювати політичний та економічний капітал.

Наступним чинником є *недоліки регулювання державою фінансування політичних партій*, зокрема прогалини у такому регулюванні, обмеженість легальних джерел фінансування політичних партій, неналежний державний контроль за їх фінансуванням тощо. Такі недоліки провокують порушення під час виборчого процесу, що закладає корумпованість представницьких органів влади ще на стадії виборів.

На розвиток корупції впливає також *обмеження суспільно-політичних свобод*. Високий ступінь подібних свобод підвищує імовірність розкриття корупційних дій та дає змогу встановити так званий соціально-правовий контроль, який виявляється в тому, що певні державні органи, громадські організації, посадові особи законодавчо наділяються повноваженнями щодо спостереження і перевірки відповідності діяльності громадян і юри-

дичних осіб антикорупційним вимогам з правом інформувати про виявлені відхилення компетентні органи і громадськість, пред'являти клопотання або рекомендації про притягнення винних до відповідальності.

Корупції сприяє також *надмірна політична децентралізація*, що передає повноваження для здійснення управлінської діяльності регіональній і місцевій владі. Якщо механізм централізованого контролю виявляється неефективним, а процедури горизонтальної підзвітності не спроможні необхідною мірою протистояти корупції, то місцева еліта отримує широкі можливості зловживати новими повноваженнями.

З найбільш вагомих **економічних** корупціогенних чинників відзначають *надлишкове втручання держави у економіку*. В такому разі корупція є одним зі способів уникнути державних обмежень. Звідси випливає, що чим більше цих обмежень, тим могутніший розмах корупції. Надмірне державне регулювання економіки розширює корупційні можливості шляхом збільшення сфер, підконтрольних чиновникам: надання пільг, кредитів, ліцензій; забезпечення можливості для приватизації, права реалізувати великі соціальні проекти, що поєднується з відсутністю законодавчого регулювання відповідних сфер діяльності. Таким чином, держава самостійно формує бюрократичні бар'єри, які є поживним ґрунтом для розвитку корупції в економічній сфері.

Загальновизнаним чинником, що сприяє корупції, особливо на нижчому та середньому управлінських рівнях, є *недостатній рівень оплати праці державних службовців*. Доцільно зазначити, що дія цього чинника виявляється як у статистиці, так і в динаміці. Рівень офіційних доходів чиновників може бути постійно низьким, а може бути і високим у певні періоди, але раптово різко зменшуватися внаслідок інфляційних стрибків, кризових явищ у економіці тощо. Безсумнівно, що така нестабільність провокує державних службовців до пошуку додаткових джерел прибутків через зловживання посадовими повноваженнями. Навпаки, високі офіційні прибутки спонукають їх піклуватися, передусім, про безпеку і стабільність свого становища, збільшують ризик значних втрат при виявленні їх корупційних дій.

Пов'язаним чинником є *непрозорість системи оплати праці державних службовців у поєднанні з можливістю істотного суб'єктивізму у визначенні конкретних її розмірів*, що означає переважання в структурі заробітної плати державних службовців не посадового окладу, а різноманітних премій, надбавок і доплат, призначення яких здійснюється на розсуд керівника державного органу.

Неадекватна податкова політика також сприяє корупції. Посилення податкового тиску з боку держави стимулює зростання тіньової економіки, а отже, і корупції. Наприклад, підприємець, який ухилився від сплати податку, стає мішенню для вимагання податковим інспектором хабара в обмін на уникнення покарання.

Серед **економічних** корупціогенних чинників виділяють *низький рівень економічного розвитку*. Емпіричні дані показують залежність міри корумпованості країни від рівня її економічного розвитку. У цьому ж аспекті існує і зворотний зв'язок – корупція знижує економічне зростання шляхом скорочення потоку інвестицій, залучення талановитих людей у непродуктивну діяльність, неефективного управління природними ресурсами.

Високу забезпеченість країни природними ресурсами також розглядають як чинник, що зумовлює схильність суспільства до корупції. Однак дія цього чинника може бути подвійною. З одного боку, наявність багатих природних ресурсів є базою для економічного розвитку країни, що, в свою чергу, може сприяти зниженню корупції. З другого боку, природні багатства провокують рентоорієнтовану поведінку осіб, які бажають отримати доступ до них, а тому є могутнім стимулом для процвітання корупції. Крім того, в державі, що володіє природними багатствами, може скластися “негосподарське” ставлення до них, що сприяє розвитку корупції.

До важливих **соціальних** корупціогенних чинників можна віднести *низьку освіченість суспільства*, зокрема незнання громадянами своїх прав та обов'язків державних органів. Існує обернена залежність між рівнем освіченості суспільства і його корумпованості. Освічене суспільство, як правило, є найменш терпимим до різного роду порушень морально-етичних і правових норм, оскільки достатньою мірою обізнане про свої права і відповідні обов'язки державних установ. Таким чином, освіта відіграє велику роль у процесі формування умов, несприятливих для розвитку корупції.

Ще одним соціальним чинником, що стимулює корупцію, є *слабкість громадянського суспільства*. Однією з базових складових ефективної національної антикорупційної стратегії у світі визнається партнерська взаємодія держави та громадянського суспільства у цьому напрямі. Однак необхідною умовою такої взаємодії є спроможність до неї суспільних інститутів.

У групі **правових** корупціогенних чинників доцільно передусім відзначити *нерозвинутість антикорупційного законодавства*, у тому числі

нечітке законодавче визначення корупції, дієвих механізмів кримінального переслідування за корупційні діяння, принципу невідворотності покарання та іншого.

Сприятливе корупційне середовище створює недосконалість законодавства в цілому та його невідповідність суспільним реаліям. Фахівці зазначають, що право за своєю сутністю має елемент невизначеності, але від мудрості законодавця великою мірою залежить підтримка такого ступеня цієї невизначеності, що дає змогу легко контролювати дії із застосування правових норм. У зв'язку з цим виділяють кілька типових корупціогенних чинників.

Першим з них є *прогалини у правовому регулюванні суспільних відносин*. За таких ситуацій державні органи та їх посадові особи регулюють відповідні відносини на власний розсуд, що створює корупційні можливості. Наприклад, відсутність встановленого нормативно-правовим актом чіткого переліку обов'язкових кваліфікаційних документів для учасників тендерних процедур дає змогу організаторам державних закупівель визначати цей перелік на власний розсуд в інтересах певного учасника. Різновидами прогалин у правовому регулюванні можна вважати наявність у нормативно-правових актах відсильних норм без їх реального визначення у інших документах, а також застарілість нормативно-правових актів, які є фактично непридатними до застосування у сучасних умовах.

Другим чинником є *суперечності між положеннями різних нормативно-правових актів*, що дозволяє посадовим особам вибірково застосовувати ці положення на власний розсуд.

Третім чинником виступає *нечіткість або незрозумілість лінгвістичних формулювань правових норм*. Наприклад, у нормативно-правовому акті можуть зустрічатися поняття на зразок "суттєві зміни" або "достатній строк" без їх визначення, що дає змогу по-різному їх тлумачити і використовувати таку ситуацію в корупційних цілях.

Четвертий чинник – це *передбачені нормативно-правовими актами винятки із загальних правил та процедур*, що можуть застосовуватися на розсуд посадових осіб державних органів. Наприклад, наявність можливостей позаконкурсного прийняття на державну службу створює підґрунтя для непотизму.

Як п'ятий чинник можна виділити *заплутаність та розпорошеність правового регулювання*, що проявляється у значній кількості законодавчих і підзаконних, загальних і спеціальних нормативно-право-

вих актів з певного питання. В такому випадку посадові особи можуть використовувати у корупційних цілях необізнаність громадян з усіма тонкощами правового регулювання.

Для виявлення і усунення правових корупціогенних чинників необхідною є *антикорупційна експертиза законодавства*. У зв'язку з цим ст. 15 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” визначає, що Міністерство юстиції України проводить антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів. Такій експертизі обов'язково підлягають проекти законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади. За ініціативою фізичних осіб, об'єднань громадян, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів.

Окрему групу утворюють *управлінські* корупціогенні чинники. На думку дослідників, корупцію, серед іншого, провокують вади організації та функціонування системи органів державної влади та управління. Чим складнішою та суперечливішою є ця система, чим більша її невідповідність проблемам, які вона має вирішувати, тим легше в ній поширюється корупція. Відповідно відзначають низку корупціогенних чинників, що можна узагальнити таким чином.

На вищому державному рівні таким чинником виступає насамперед *дисбаланс функцій та повноважень глави держави, парламенту і уряду*. Це призводить до концентрації владних повноважень в одному із зазначених органів, який у результаті отримує великі корупційні можливості.

Серед чинників, що істотно впливають на стан корупції, вирізняють також *слабку дієвість державного контролю*. Вона може проявитися у вузькій компетенції контрольних державних органів, обмеженості їх повноважень перевіркою законності використання коштів та дотримання формальних правил і процедур без аудиту ефективності діяльності установ, відсутності контролю за дотриманням антикорупційного законодавства тощо. Неналежний державний контроль значно знижує ступінь відповідальності державних органів за свої дії та прийняті рішення, що створює умови для корупції.

Структурні недоліки системи державних органів також розглядаються як корупціогенний чинник. Існування множини владних структур, що мають повноваження в одній галузі діяльності, складність відносин між ними породжує довгі та часто незрозумілі процедури вирі-

шення питань для пересічних громадян, не обізнаних з тонкощами побудови державного апарату. Тому громадяни готові краще відмовитися від офіційного оформлення належної їм соціальної пільги, допомоги, виплати або шукати швидкі та прості корупційні варіанти.

Корупцію стимулює *поєднання у державних органах типів функцій, що породжують конфлікти інтересів*. Типовим прикладом такого конфлікту вважається поєднання в одному органі виконавчої влади функцій з розроблення політики та нормативно-правового регулювання з функціями з надання адміністративних послуг або контролюючо-наглядовими функціями. Таке поєднання дає можливість органам виконавчої влади, які мають застосовувати нормативно-правові акти, самостійно затверджувати такі акти, керуючись корисливими мотивами. Конфлікт інтересів характерний також, наприклад, при поєднанні в одному органі виконавчої влади функцій з управління державним майном і здійснення контролюючо-наглядових заходів.

До дуже суттєвих корупціогенних чинників відносять *невпорядкованість загальної адміністративної процедури*, що визначає механізми відносин між адміністративними органами та приватними (фізичними і юридичними) особами, порядок вирішення адміністративних справ. Звідси випливає важливість прийняття нормативно-правового акта на зразок адміністративно-процедурного кодексу, що має встановлювати принципи та правила адміністративної процедури, зокрема надання адміністративних послуг, втручальних проваджень за ініціативою державних органів, у тому числі контролюючо-наглядових, адміністративного (досудового) оскарження.

У зв'язку з цим фахівці відзначають низку *недоліків контролюючо-наглядової діяльності державних органів щодо фізичних та юридичних осіб*, що сприяють поширенню корупції. Серед них: необґрунтовано широкі втручальні повноваження адміністративних органів щодо припинення або заборони діяльності фізичних (юридичних) осіб, безперешкодного отримання інформації, доступу до предметів і документів, приміщень, земельних ділянок; наявність у адміністративних органів повноважень стосовно стягнення штрафу на місці вчинення проступку, а також необґрунтованих повноважень щодо проведення місцевих перевірок; велика різниця у визначенні найменшого і найбільшого розміру штрафів; ідентичність складів правопорушень, передбачених різними законами, які караються штрафами різних розмірів; збіг складів адміністративних проступків і злочинів.

Важливим чинником є *непрозорість діяльності державних органів*, насамперед процесів прийняття ними рішень. Навпаки, максимальна прозорість у всіх галузях урядової діяльності є ефективним засобом боротьби з корупцією.

До загальних корупціогенних чинників належить *нерозвинутість адміністративного судочинства*, що позбавляє громадян дієвих засобів правового захисту від рішень, дій чи бездіяльності державних органів. До основних недоліків у цій галузі відносять неефективність процедури добору і призначення суддів, фактична залежність суддів від судів вищих ланок, недосконалість правового регулювання недоторканності суддів, обтяжливі та складні процедури розгляду справ, значну тривалість вирішення спорів судами, проблеми, пов'язані із виконанням судових рішень, недостатній рівень матеріального забезпечення суддів та фінансового забезпечення діяльності судів та ін.

Досить багато корупціогенних чинників пов'язано з організацією та функціонуванням державної служби. Одним з них є *формальність та недієвість механізму конкурсного добору на державну службу*, результатом якого стає порушення засад рівності та конкуренції при заміщенні посад. Наприклад, ст. 15 чинного Закону України "Про державну службу" встановлює необхідність проведення конкурсу при прийнятті на державну службу лише на посади третьої – сьомої категорій, причому крім випадків, коли інше встановлено законами України. Отже, для цих категорій посад також допускаються винятки. Наслідком непрозорості та нерідко фіктивності конкурсів закономірно стають кумівство, фаворитизм, політичний патронаж та інші корупційні прояви.

Відсутність етичних кодексів державних службовців та відповідної етичної інфраструктури також розглядається як суттєвий корупціогенний чинник, оскільки в такому разі відсутні етичні антикорупційні стандарти поведінки посадових осіб та механізми забезпечення їх дотримання. До етичної інфраструктури включають: етичні комітети, тобто спеціальні організаційні структури, що відповідають за застосування етичних кодексів, стандартів поведінки на практиці та консультують державних службовців з питань етичного характеру; законодавчо встановлені процедури нагляду, проведення розслідувань та застосування покарань при етичних порушеннях; належні умови державної служби; механізми суспільного контролю за діяльністю державних службовців; механізми навчання державних службовців етичним стандартам поведінки. У зв'язку з цим доцільно відзначити Рекомендацію № R (2000)10

Комітету міністрів Ради Європи “Про кодекси поведінки для державних службовців”, прийняту на 106-й сесії Комітету міністрів 11 травня 2000 р. У ній висловлюється впевненість у тому, що просування етичних цінностей є важливим засобом запобігання корупції, та рекомендується урядам держав-членів Ради Європи сприяти прийняттю національних кодексів поведінки державних службовців, керуючись відповідним Модельним кодексом, що є додатком до зазначеної Рекомендації.

Потужним чинником, що сприяє корупції, визнається *надмірний вплив керівника державного органу на його службовців*. Фахівці зазначають, що в Україні існує проблема браку процедурної самостійності державних службовців виконавської ланки (спеціалістів, інспекторів), оскільки у більшості випадків має місце централізація прийняття рішень, зокрема на рівні керівника установи. Це породжує у багатьох підлеглих відчуття того, що вони служать особисто керівнику, а не державі. Якщо при цьому керівник є корумпованим, то за великих можливостей його впливу на підпорядкованих службовців корупція може легко вражати державний орган у цілому.

Низка *корупціогенних чинників пов'язана з наданням адміністративних послуг*. Як один з ключових таких чинників відзначають особисте спілкування (контакт) приватної особи – споживача адміністративної послуги з посадовою особою, яка надає цю послугу, вирішуючи справу по суті або готуючи проект рішення. Наступним чинником є обмежені можливості приватної особи щодо вибору способу звернення за адміністративною послугою. Найгіршим варіантом є відсутність будь-яких альтернатив, крім безпосереднього звернення споживача до державного органу. Ще одним чинником виступає загальна складність процедури надання адміністративної послуги, коли внаслідок залучення до неї великої кількості установ та значного числа необхідних документів отримати позитивний результат офіційним шляхом можна лише з великими витратами часу та зусиль. Брак інформації про процедуру надання адміністративної послуги також виділяють як корупціогенний чинник, що проявляється в обмеженому обсязі оприлюдненої інформації в приміщенні державного органу, на його офіційній веб-сторінці або через інші інформаційні канали. Нетривалий час прийому громадян, черги, невпорядкованість особистого прийому, брак комфорту та інші подібні явища обмежують доступ до державного органу, який надає адміністративні послуги. Це в сукупності утворює наступний корупціогенний чинник, оскільки заохочує приватних осіб шукати неформальних контактів

для збереження свого часу та нервів. Безперечно, більшість споживачів бажають отримати адміністративну послугу в максимально короткі терміни. Разом з тим посадова особа державного органу, як правило, завершує розгляд питання в останні дні встановленого терміну. При цьому необґрунтовано великі строки надання адміністративної послуги виступають чинником, що стимулює громадян до хабарництва за прискорення вирішення справи. Відзначають також чинник монополізму в наданні адміністративної послуги, тобто закріплення повноважень з її надання за єдиною і чітко визначеною установою. Такий монополізм має передусім територіальний характер і полягає в можливості звернення приватної особи за отриманням послуги виключно до одного органу в чітко визначеній адміністративно-територіальній одиниці, наприклад, відповідно до місця проживання фізичної особи або місцезнаходження юридичної особи. Така ситуація є причиною, що підштовхує громадян до корупційних дій, оскільки альтернативою є великі незручності та часові втрати, особливо у випадку розміщення адміністративного органу в іншому населеному пункті.

Протидії корупції перешкоджає *відсутність належного організаційного забезпечення* такої діяльності. Якщо корупція стає поширеною, в тому числі серед політичної і управлінської еліти, то правоохоронні органи, що самі загрузли в корупції, з одного боку, мають труднощі у боротьбі з нею, а з другого – підпорядковані корумпованій еліті. Судова система також виявляється не зовсім незалежною, коли справа стосується корумпованих чиновників. У зв'язку з цим міжнародний досвід свідчить про доцільність створення спеціальної антикорупційної установи з особливою процедурою призначення і звільнення її керівників.

Доцільно звернути увагу на *психологічні* корупціогенні чинники. У одному з видань підкреслюється, що надзвичайно негативну роль у культивуванні корупції відіграє комплекс явищ під назвою *інформаційної корупції*. Він включає виробництво за допомогою ЗМІ корупційних стереотипів, гіперболізацію в суспільній свідомості тотальної корумпованості державного апарату і поширення думки про безглуздість індивідуальної протидії корупції. Таке інформаційне середовище може значно полегшувати прийняття першого корупційного рішення. Чесний чиновник, який кожного дня чує про масову корупцію, може почати сприймати себе білою вороною, невдахою, якому навіть не пропонують хабарів, а тому використовує першу сприятливу ситуацію.

Не можна обійти увагою *культурно-етичні* корупціогенні чинники. До них перш за все варто віднести моральний стан суспільства, що характеризується *відсутністю надособистісних цінностей, ідеалів та моральних заборон*, оскільки це формує егоїстично-споживацький світогляд та намагання збагачуватися будь-якими шляхами, в тому числі корупційними.

Дослідники також розглядають *розбіжності між суспільними уявленнями про корупцію та її законодавчим визначенням* як її вагому причину. За таких умов найвірогідніше, що чиновники будуть діяти згідно з панівними у суспільстві поглядами всупереч закону, якщо, звичайно, це буде їм вигідно. Таким чином, корупційні етичні відхилення нерідко зумовлюються світоглядом службовців. Тому не випадковим є впровадження кодексів поведінки державних службовців та інших посадових осіб державних органів.

Поширенню корупції сприяє *існування подвійних моральних стандартів щодо корупції*, коли громадяни сприймають її як вкрай негативне явище, що стосується органів державної влади, особливо вищого рівня, але не помічають або виправдовують у власній діяльності. За завищеними каральними антикорупційними вимогами значної частини населення нерідко приховується небажання побачити корупцію в самому собі. У проведеному загальноросійським громадським фондом “Громадська думка” дослідженні “Стан побутової корупції в Російській Федерації” (2011 р.) наводиться досить солідний список типових ситуацій, у яких багато громадян вважає морально виправданим давання хабара. Серед них: звільнення від служби в армії; отримання кращої допомоги в медичній установі; одержання прав водія автомобіля без складання іспиту або при незадовільних навичках водіння; позитивні атестаційні оцінки за відсутності або нестачі професійних знань і умінь; вступ до престижного державного ВНЗ; звільнення від покарання за злочин або його пом’якшення; звільнення від відповідальності за будь-яке правопорушення; отримання поза чергою певних благ, що належать згідно із законом; потурання по роботі з боку керівника та ін. Оскільки політики та державні службовці є вихідцями із суспільного середовища, то вони сприймають з нього корупційну мораль, переносючи її у свою державну діяльність.

Відзначимо ще такий чинник як *нерозуміння гостроти корупційної проблеми у суспільстві*, у зв’язку з чим часто спостерігається байдуже ставлення громадян до корупційних проявів або потурання їм.

Безперечно, запропонована класифікація лише певною мірою відображає всю різноманітність корупційних чинників, що потребують подальшого дослідження та систематизації. Їх специфічна дія визначає особливості та конкретні прояви корупції, тому антикорупційну діяльність доцільно спрямовувати насамперед на запобігання корупції шляхом виявлення та усунення корупційних чинників. Ця превентивна складова є настільки важливою, що, наприклад, у виданні “Антикорупційна політика” за редакцією Г. Сатарова (М., 2004) наводиться визначення **антикорупційної політики** як розробки і постійного здійснення різнобічних та послідовних заходів держави і суспільства в межах прийнятих даною державою основ конституційного ладу з метою усунення або мінімізації причин корупції в різних сферах суспільного життя. У Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки зазначається, що пріоритетними напрямками антикорупційної політики мають стати виявлення та усунення умов, що сприяють або можуть сприяти виникненню корупції, а також запобігання спробам їх створити.

Аналіз антикорупційних політик багатьох країн дає змогу виділити сукупність напрямів запобігання корупції, що властиві практично будь-якій державі, навіть такій, де рівень корупції не є загрозливим. Іншою справою є система конкретних заходів, “мавпування” якої ніколи не дасть бажаного ефекту. У виданні ООН, присвяченому антикорупційному інструментарію, висловлюється думка про те, що успішне розроблення національної антикорупційної політики має відбуватися на основі поєднання “універсальних” елементів, які довели свою ефективність безвідносно до умов конкретної країни, та елементів, які враховують ці специфічні умови. При визначенні таких “універсальних” складових доцільно спиратися на наукові дослідження та багатий світовий досвід, відображені, зокрема, в публікаціях ООН, Світового банку, міжнародної організації Transparency International та ін. Аналіз цих джерел дає можливість узагальнити типові шляхи запобігання корупції, які можна згрупувати за кількома загальними напрямками.

Першим напрямом є *коригування законодавства* з метою зменшення відповідних причин корупції. Таке коригування передбачає як ревізію чинного законодавства, так і вдосконалення процесу законотворчості, а можливо, і докорінну його перебудову, щоб досягти відповідності законів таким умовам. По-перше, реалізація прав та виконання обов’язків громадянами, дотримання ними заборон мають бути максимально спрощені. Тобто як умови або обмеження, пов’язані з ре-

алізацією правових норм, так і порядок дотримання цих умов і обмежень не повинні бути складними та обтяжливими для громадян. По-друге, рішення і дій посадових осіб при взаємовідносинах з громадянами з приводу реалізації їх прав і виконання обов'язків, а також застосування заходів відповідальності за порушення норм права повинні бути максимально стандартизовані. Це означає: 1) ліквідацію або зведення до мінімуму можливостей для власного розсуду посадових осіб; 2) процедурне впорядкування відносин чиновників з громадянами; 3) досить простий, чіткий і доступний механізм судового оскарження рішень і дій посадових осіб. По-третє, закони повинні бути максимально конкретизовані і позбавлені прогалін, винятків, суперечностей, численних відсильних норм та інших недоліків, що створюють можливості для корупції.

Як другий напрям можна відзначити *удосконалення засад формування і організації вищих органів державної влади*. Це передбачає передусім удосконалення виборчого законодавства у таких аспектах:

- приведення допустимого розміру виборчих фондів у відповідність з реальними витратами на виборчі кампанії;
- дозвіл формувати виборчі фонди для збору внесків завчасно, а не в період виборчих кампаній;
- посилення державного контролю за дотриманням порядку фінансування виборчих кампаній і заходів відповідальності за порушення;
- посилення громадського контролю за виборними процедурами;
- підвищення ролі ЗМІ в незалежному висвітленні виборчих кампаній і контролі за дотриманням виборчого законодавства на всіх її етапах;
- збільшення ролі й гарантій незалежності виборчих комісій при одночасному забезпеченні їх прозорості для громадського контролю.

Важливим є введення прозорого механізму відстоювання інтересів в парламенті, зокрема чіткого механізму лобістської діяльності. Такий механізм передбачає прийняття закону про лобізм (або лобістську діяльність) та законодавче впорядкування всіх парламентських процедур, зокрема для забезпечення прозорості результатів голосувань.

У реаліях України видається доцільним перегляд чинної моделі організації вищих органів державної влади, що передбачає чіткий вибір між президентською або парламентською формою правління та встановлення дієвої системи стримувань і противаг між гілками влади.

Третій напрям передбачає *структурно-функціональне упорядкування системи органів виконавчої влади*. Насамперед мається на увазі коригування структури і чисельності органів виконавчої влади з метою усунення складності системи цих органів та заплутаності відносин між ними. Тобто ліквідація ситуацій, коли в одній галузі діяльності існує множина владних структур, що мають певні повноваження, зі складними відносинами між ними. Це породжує довгі та часто незрозумілі процедури вирішення питань для пересічних громадян.

Важливе значення має ліквідація поєднань типів функцій державних органів, що породжують конфлікти інтересів, наприклад, поєднання в одному органі виконавчої влади функцій з розроблення політики та нормативно-правового регулювання з функціями надання адміністративних послуг або контрольно-наглядовими функціями; функцій з управління державним майном і контрольно-наглядових функцій.

Іншим аспектом є упорядкування загальної адміністративної процедури, що визначає механізми відносин між адміністративними органами та приватними (фізичними і юридичними) особами, порядок вирішення адміністративних справ. Звідси впливає важливість прийняття нормативно-правового акта на зразок адміністративно-процедурного кодексу, що має встановлювати принципи та правила адміністративної процедури, зокрема надання адміністративних послуг, втручальних проваджень за ініціативою державних органів, у тому числі контрольно-наглядових, адміністративного (досудового) оскарження.

На окрему увагу заслуговує удосконалення механізмів надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності державних органів щодо фізичних та юридичних осіб.

Четвертий напрям полягає у зміні *принципів державної служби і контролі за майновим становищем представників влади*, що в комплексному вигляді охоплює такі заходи:

- перехід до суто конкурсного порядку вступу на державну службу з деякими законодавчо визначеними винятками;
- формування справедливої та прозорої системи оплати праці державних службовців з її наближенням до оплати праці в приватному секторі, забезпеченням її швидкого зростання на початку кар'єри, зменшенням міжвідомчих і місцевих відмінностей;
- розмежування політичних та адміністративних посад в органах виконавчої влади;

- чітке регулювання статусу, в тому числі обмежень, для осіб, які обираються або призначаються на вищі державні посади (міністри, депутати, губернатори тощо);
- чітке визначення статусу “політичних призначенців” (помічників, радників президента, прем’єра, міністрів і т. ін.), умов прийняття їх на службу і звільнення з неї, соціальних гарантій після відставки;
- законодавчу заборону державним службовцям займатися політичною діяльністю, заборону державним службовцям вищих категорій бути членами політичних партій, публічно демонструвати свої політичні погляди тощо;
- визначення основ і порядку управління від імені держави пакетами акцій, що входять до складу державної або муніципальної власності, в акціонерних товариствах з наявністю державної або муніципальної власності; відповідальність за це державних службовців;
- запровадження твердих і зрозумілих соціальних і матеріальних гарантій для кожної категорії державної служби, в тому числі при відставці, встановлення заохочень за тривалу бездоганну службу;
- визначення та забезпечення реалізації етичних засад державної служби, що передбачає: законодавче прийняття відповідних етичних кодексів і налагодження етичної інфраструктури; запобігання виникненню та врегулювання конфлікту інтересів;
- введення обмежень для переходу на роботу після звільнення з державної служби в комерційні організації, які були раніше підконтрольні цій посадовій особі (державному службовцю) або пов’язані з ним відповідно до його компетенції;
- необхідність ротації службовців, до чиїх функцій входять прямі контакти з громадянами;
- поширення обмежень, встановлених для державних службовців, на менеджерів державних підприємств і підприємств з певною часткою державної власності;
- встановлення механізмів, що гарантують прозорість динаміки майнового становища осіб у період проходження ними державної служби, у тому числі: законодавче визначення обов’язкового декларування прибутків, майна і видатків вищими посадовими особами, державними, муніципальними службовцями, депутатами і суддями; запровадження заходів відповідальності (аж до відставки, позбавлення повноважень) за явний обман при декларуванні; введення принци-

пу інформаційної прозорості стосовно відомостей, що декларуються, контроль відповідності доходів видаткам;

- побудову сучасної системи управління персоналом на державній службі на основі посилення ролі спеціально уповноваженого органу з питань державної служби.

П'ятим напрямом є *ефективний контроль за розподілом і витрачанням бюджетних коштів*, у межах якого пропонують:

- встановлення максимально диференційованої бюджетної класифікації, оскільки чим у загальнішій формі в законі про державний бюджет (і актах про бюджети інших рівнів) закріплені витратні статті, тим більше з'являється можливостей для маніпулювання бюджетними коштами;
- введення механізмів фінансової прозорості при витрачання бюджетних коштів державними, муніципальними органами і установами (принципи складання кошторисів і їх виконання);
- запровадження системи спеціалізованих заходів відповідальності відносно посадових осіб за порушення при використанні бюджетних коштів, а також персональної відповідальності посадових осіб у сфері розпорядження ввіреними ним коштами і майном;
- забезпечення прозорості державних закупівель і замовлень, їх конкурсний характер (там, де це неможливо, повинні застосовуватися жорсткі специфікації і стандарти на продукцію і послуги) і прозорість проведення конкурсів;
- законодавче посилення вимог до фінансової звітності державних, муніципальних підприємств (у тому числі розкриття інформації на рівні не меншому, ніж для приватних компаній, акції яких котируються на біржі);
- надання Рахунковій палаті статусу основного органу державного фінансового контролю за витрачанням бюджетних коштів з розширенням її повноважень;
- зменшення обсягу готівкового обігу, розширення сучасних електронних засобів розрахунку та звітності, що полегшує контроль за рухом коштів.

Шостий напрям передбачає *удосконалення економічної політики*. Він охоплює заходи щодо ліквідації влади монополій та всебічної державної підтримки розвитку конкурентного середовища, розширення функцій і повноважень антимонопольних органів. Важливим аспектом є реформа системи оподаткування, зокрема послаблення податкового

тиску на підприємців та інших фізичних осіб, спрощення порядку стягнення податків, розширення сфери застосування фіксованих платежів тощо.

До сьомого напрямку належить *зміцнення судової влади*. Можливо, цей напрям не є універсальним для будь-якої антикорупційної програми. У розвинутих країнах не стоїть (принаймні гостро) питання про зміцнення судової влади, але для перехідних країн – це один з пріоритетів у боротьбі з корупцією. Причому зміцнення судової влади має на увазі два рівноцінних вектори, а саме: зниження рівня корупції в судовій системі і правову ефективність цієї системи в боротьбі з корупцією “зовні”. Це включає:

- запровадження та розвиток адміністративної юстиції, в тому числі вдосконалення механізмів компенсації за збитки, а також за заподіяння моральної шкоди потерпілим від свавілля або бездіяльності посадових осіб;
- введення окружного принципу розташування судових органів, оскільки збіг зони судової юрисдикції з адміністративними кордонами неминуче призводить до підвищення можливостей незаконного впливу місцевої влади на суд і суддів;
- розробка дієвих механізмів та чітких критеріїв притягнення суддів до всіх видів відповідальності;
- забезпечення високого фахового рівня суддівського корпусу;
- формування системи гарантій незалежності суддів;
- достатнє фінансування судової влади;
- забезпечення інформаційної прозорості судових рішень, у тому числі через Інтернет;
- створення дієвих механізмів виконання судових рішень тощо.

До розглянутих напрямів слід додати ті, що пов'язані зі взаємодією держави та громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції, а також формуванням антикорупційної культури суспільства. Проте ці питання детально висвітлюються в окремих параграфах нашого навчального посібника.

Загалом наведена множина шляхів, механізмів, заходів щодо запобігання корупції, які успішно застосовувалися у різних країнах, є своєрідним простором можливостей, з якого можна вибирати елементи для здійснення антикорупційної політики в Україні, безперечно з їх адаптацією до вітчизняних умов.

3.5. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Комплексна антикорупційна діяльність є специфічним видом вітчизняної системи державного управління. Тому повноваження, функції, координація та збалансованість у діях суб'єктів протидії корупції привертають інтерес багатьох дослідників, якими вироблені різні наукові підходи до класифікації цих суб'єктів. Зокрема, згідно з дослідженнями Є.Невмержицького, можна дати класифікацію органів з протидії корупції за **рівнями публічної влади**:

- *вищий рівень* – глава держави, парламент, уряд, Національний антикорупційний комітет, Верховний Суд, Генеральна прокуратура;
- *центральний рівень* – спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики (на сьогодні Міністерство юстиції України), міністерства та інші органи державної влади центрального рівня;
- *регіональний рівень* – обласні та прирівняні до них державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, відповідні місцеві ради та органи прокуратури;
- *місцевий рівень* – виконавчі комітети міських рад, районні державні адміністрації, міські та районні ради, відповідні суди та органи прокуратури.

На основі досліджень М. Мельника можна дати іншу класифікацію суб'єктів протидії корупції за **функціональним призначенням**:

- органи, які визначають антикорупційну політику держави, а також створюють і удосконалюють нормативно-правову базу протидії корупції (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний антикорупційний комітет, спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики);
- органи безпосередньої правоохоронної діяльності у сфері протидії корупції (Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки, прокуратура і податкова міліція);
- органи, які здійснюють судовий розгляд справ про корупційні правопорушення (суди);
- органи, що спрямовують діяльність на запобігання корупції (Національне агентство України з питань державної служби, підрозділи внутрішньої безпеки правоохоронних органів);
- органи, що здійснюють координацію антикорупційної діяльності (Рада національної безпеки і оборони, спеціально уповноважений

- орган з питань антикорупційної політики, Національний антикорупційний комітет, Генеральна прокуратура);
- органи, котрі реалізують контроль за діяльністю суб'єктів у сфері протидії корупції (Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони, суди, органи прокуратури);
 - органи, які здійснюють поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь (суди, органи прокуратури, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування).

Попри недоліки і помилки у формуванні антикорупційного законодавства, в Україні вперше серед країн СНД нормативно було закріплено систему суб'єктів боротьби з корупцією. Детальний розгляд цієї системи доцільно розпочати з вищих органів державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України), які визначають антикорупційну політику держави, створюють і вдосконалюють її нормативну базу через закони, укази та постанови.

Президент України згідно з Конституцією України є гарантом прав і свобод людини і громадянина, забезпечує національну безпеку держави та здійснює керівництво у цій сфері. Це зумовлює стратегічну роль Президента України у запобіганні та протидії корупції. Вона закріплена у ст. 5 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, згідно з якою Президент України визначає антикорупційну стратегію. Крім того, глава держави створює та вдосконалює нормативно-правову базу антикорупційної діяльності через законопроекти та укази. Президент України виконує також координаційні й контрольні функції: очолює Національний антикорупційний комітет, координує роботу підпорядкованих йому органів з антикорупційними функціями, а також контролює реалізацію антикорупційної політики держави за допомогою Адміністрації Президента України та Ради національної безпеки і оборони України.

Верховна Рада України, як і Президент України, виконує функції розроблення єдиної антикорупційної стратегії, оскільки згідно зі ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить, серед іншого, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики. Крім того, парламент забезпечує правове регулювання антикорупційної діяльності шляхом розробки і прийняття антикорупційного законодавства. Слід відзначити особливу роль Верховної Ради України, від якої як єдиного законодавчого органу залежить якість правового регулювання

протидії корупції. Для ефективної реалізації цих функцій діє Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. Допоміжну роль відіграє також Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Важливою функцією парламенту є контроль за виконанням антикорупційного законодавства, що здійснює парламентський Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

Кабінет Міністрів України також виконує функції формування антикорупційної стратегії. Зокрема, уряд має розробляти власну програму діяльності на строк своїх повноважень. У цій програмі визначаються стратегічні цілі державної діяльності на середньостроковий період, у тому числі щодо запобігання та протидії корупції. Уряд також займається формуванням та розвитком нормативно-правової бази антикорупційної діяльності через підготовку відповідних законопроектів та прийняття постанов. Крім того, напевне, найголовніші функції уряду пов'язані з керівництвом реалізацією державної антикорупційної політики. Відповідно до ст. 5 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” Кабінет Міністрів України спрямовує і координує роботу органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції.

Важливу роль має відігравати **спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики**, створення якого Президентом України передбачене ст. 5 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”. Цей орган, функції якого на сьогодні тимчасово виконує Міністерство юстиції України, повинен здійснювати координацію реалізації органами виконавчої влади антикорупційної стратегії.

Особливе місце у розв'язанні проблем корупції посідає спеціально створений **Національний антикорупційний комітет**, який є консультативно-дорадчим органом при Президентові України. Його головою є Президент України, а виконавчим секретарем – Секретар Ради національної безпеки і оборони України. Члени комітету – міністри, народні депутати, науковці та ін. Основні завдання Комітету включають:

- підготовку пропозицій щодо забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері запобігання і протидії корупції;
- здійснення системного аналізу стану протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції;
- розроблення пропозицій щодо формування і реалізації антикорупційної стратегії та антикорупційних заходів, спрямованих,

- зокрема, на вдосконалення законодавства та усунення наявних у ньому протиріч;
- підготовку пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи із запобігання і протидії корупції;
 - розроблення пропозицій щодо спрощення дозвільних та інших процедур ведення малого і середнього бізнесу та усунення причин, які зумовляють правопорушення у цій сфері;
 - сприяння реалізації рекомендацій GRECO, інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищенню ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері;
 - сприяння науково-методичному забезпеченню з питань протидії корупції.

Наведені завдання дозволяють охарактеризувати Національний антикорупційний комітет як своєрідний штаб при главі держави, який має робити відповідну аналітику, розробляти стратегічні плани та законопроекти, а також вести моніторинг стану корупції та успішності боротьби з нею.

Наступним суб'єктом антикорупційної діяльності є *Рада національної безпеки і оборони України*, що виконує стратегічні, координаційні та контрольні функції щодо запобігання та протидії корупції. Зокрема, до функцій цього органу належить внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони, отже, в тому числі з питань антикорупційної діяльності. Крім того, Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки, до якої належить і боротьба з корупцією.

Важливу роль у запобіганні та протидії корупції відіграють *органи прокуратури*. Зокрема, згідно із Законом України про прокуратуру, Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори координують діяльність по боротьбі із злочинністю, в тому числі антикорупційну діяльність органів внутрішніх справ, служби безпеки, податкової міліції та інших правоохоронних органів. Крім того, органи прокуратури здійснюють нагляд за виконанням законів у галузі боротьби з корупцією. Цю функцію здійснюють управління та відділи з нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами та державними органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю та корупцією, зокрема

спеціалізованими підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Міністерства доходів і зборів України.

Далі фахівці виділяють групу *суб'єктів безпосередньої правоохоронної діяльності у галузі боротьби з корупцією*. До них належать: Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство доходів і зборів (МДЗ) України, Служба безпеки України. У цих органах основні обов'язки щодо виконання антикорупційних завдань покладаються на спеціально створені підрозділи: у Міністерстві внутрішніх справ України – на Управління по боротьбі з організованою злочинністю, у Державній податковій адміністрації України – на Управління по боротьбі з корупцією та безпеки в органах ДПА України, у Службі безпеки України – на Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю. Ці суб'єкти здійснюють оперативно-розшукову діяльність, розслідування корупційних злочинів і адміністративних правопорушень корупційного характеру.

Ще одну групу суб'єктів антикорупційної діяльності становлять *суди загальної юрисдикції*. До їх компетенції Кримінально-процесуальний кодекс України (ст. 15) відносить судовий розгляд справ про корупційні правопорушення.

У центральних та місцевих органах виконавчої влади, зокрема міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, обласних, Київській та Севастопольській міській державних адміністраціях, утворені, залежно від чисельності працівників, а також обсягу, характеру та складності роботи, підрозділи або посади спеціаліста з питань запобігання та виявлення корупції. Основними завданнями таких підрозділів чи відповідних спеціалістів є:

- підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції;
- надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання антикорупційного законодавства;
- участь в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та виявлення корупції, а також міжнародному співробітництві у зазначеній сфері;
- проведення організаційної та роз'яснювальної роботи щодо запобігання, виявлення та протидії корупції.

Керівники антикорупційних підрозділів або відповідні спеціалісти підзвітні керівникам органів виконавчої влади, в яких ці структури утворені. За логікою вони мають бути також підзвітні й підконтрольні спеці-

ально уповноваженому органу з питань антикорупційної політики, проте на сьогодні такої норми не передбачено.

Окремо доцільно виділити **Національне агентство України з питань державної служби**. На цей центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом покладаються такі функції:

- контроль у межах своїх повноважень дотримання в державних органах вимог Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, здійснення заходів щодо запобігання проявам корупції серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування;
- узагальнення аналітичної інформації, що надійшла від органів державної влади про дотримання державними службовцями вимог Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” у частині подання відомостей про майно, доходи, витрати, зобов’язання фінансового характеру, в тому числі за кордоном, що подаються у порядку та обсягах, визначених законами та іншими виданими на їх основі нормативно-правовими актами, щодо себе і близьких осіб, та подання її Кабінету Міністрів України;
- проведення у встановленому порядку службових розслідувань з питань дотримання державними службовцями вимог Закону України “Про державну службу”, а також фактів порушення етики поведінки державного службовця.

Нарешті, суб’єктами антикорупційної діяльності виступають також **інститути громадянського суспільства**. Їх роль полягає у проведенні досліджень корупції, виробленні методик її попередження, антикорупційній пропаганді, формуванні у суспільстві нетерпимості до корупційних проявів.

Крім компетенції та впливу суб’єктів протидії корупції в забезпеченні дієвості антикорупційної політики велике значення має система взаємодії у сфері боротьби з корупцією – сукупність функціонально визначених, об’єднаних єдиною метою дій суб’єктів боротьби з корупцією, реалізація яких здійснюється шляхом співробітництва та координації роботи цих суб’єктів. Адже взаємодія суб’єктів боротьби з корупцією характеризується наявністю взаємопов’язаних і взаємозумовлених різноманітних зв’язків, дослідження яких дасть змогу глибше зрозуміти сутність цього явища. Їх поділ і відокремлення можливі тільки теоретично. Це обумовлює і взаємозалежність усіх видів взаємодії цих органів при реалізації ними своїх функцій.

У загальному розумінні виділяють **чотири основні напрями зазначеної взаємодії**:

а) нормовстановчий (пов'язаний з підготовкою, прийняттям та обговоренням нормативних актів з питань організації боротьби з корупцією в умовах взаємодії);

б) профілактичний (на його виняткову важливість вказується, зокрема, у Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки);

в) нормозастосовний (полягає у втіленні у життя загальнообов'язкових правил поведінки в галузі протидії корупції);

г) нормоохоронювальний (засоби державного примусу, включаючи засоби юрисдикційного характеру).

Фахівці зазначають, що організаційне забезпечення є слабким місцем антикорупційної діяльності в Україні, та виділяють такі суттєві проблеми:

- недостатня врегульованість на законодавчому рівні статусу, функцій і повноважень суб'єктів безпосередньої правоохоронної діяльності у галузі боротьби з корупцією, їх слабка координація;
- відсутність чітко виписаної відповідальності державних органів, їх керівників та окремих працівників за виконання рішень зазначених суб'єктів;
- переважно формальний характер планів роботи і звітів щодо запобігання та протидії корупції;
- неможливість реальної оцінки результатів діяльності правоохоронних органів у боротьбі з корупцією на підставі оцінки розслідування конкретних справ;
- труднощі у доступі до необхідної інформації.

Ці проблеми значною мірою пов'язані з відсутністю належної координації антикорупційної діяльності. Якщо розуміти таку діяльність як повноцінну і органічно властиву сучасній державі функцію, то логічно визнати необхідність установи, на яку може бути покладена відповідальність за відповідну координацію. В низці країн з низьким рівнем корупції особливе місце серед суб'єктів запобігання та протидії їй посідає **спеціальний державний антикорупційний орган** (комісія, рада, центр тощо). У публікації ОЕСР “Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей” (2007 р.) виділені дві загальні моделі такого органу. Перша передбачає створення спеціалізованого поліцейського відомства або спецслужби з протидії корупції з деякими вкрапленнями аналітичної і моніторингової антикорупційної діяльності, що було реалі-

лізовано, наприклад, у Гонконгу та Сингапурі. Друга модель передбачає створення координаційного державного органу неполіцейського типу.

Згідно з першою моделлю спеціалізоване відомство повинно мати широкі повноваження стосовно доступу до документації і допиту свідків, концентруватися на проведенні розслідувань діяльності владних структур, включаючи вищий рівень влади. Співробітники відомства мають володіти достатніми професійними навичками для відстеження прибутків, що отримуються злочинним шляхом.

Згідно з другою моделлю основні завдання координаційного державного органу неполіцейського типу мають включати:

- участь у розробці антикорупційної політики, зокрема її напрямів, форм і методів, антикорупційних законопроектів та програм;
- забезпечення реалізації антикорупційної політики, в тому числі координацію та контроль антикорупційної діяльності державних органів, організацію антикорупційної експертизи законів, підзаконних актів, матеріалів кримінальних справ та ін., організацію моніторингу корупції, розробку, розрахунок і оприлюднення індексів корумпованості, контроль майнового стану посадових осіб державної служби тощо;
- взаємодію зі структурами громадянського суспільства, що включає залучення громадських організацій та ЗМІ до запобігання та протидії корупції, підтримку громадського антикорупційного моніторингу, сприяння громадському контролю за реалізацією антикорупційної політики тощо;
- формування антикорупційного світогляду шляхом розробки та реалізації інформаційно-просвітницьких програм, у тому числі за участю ЗМІ, поширення кодексів етики державних службовців, представників бізнесу, ЗМІ та громадських організацій, випуск довідників адміністративних процедур, навчання підприємців принципам взаємодії з державними органами тощо.

У будь-якому разі, як вказується у виданні “Основи протидії корупції (системи загальнодержавної етики поведінки)” (2000 р.), для ефективної роботи антикорупційного органу необхідне виконання таких умов:

- політична підтримка на вищому рівні державної влади;
- керівництво вищої чесності;

- відповідність будь-яких спеціальних повноважень, наданих органу по боротьбі з корупцією, міжнародним нормам захисту прав людини;
- підзвітність органам судової влади.

У зазначеному виданні виділені два головні моменти: 1) орган по боротьбі з корупцією не може бути незалежним, якщо він перебуває під впливом політичних сил; 2) сама установа може перетворитися в інструмент здирижа і корупції. У зв'язку з цим фахівці рекомендують запровадження спеціальних механізмів.

Зокрема, у посібнику Transparency International "Confronting corruption: The elements of a national integrity system" (2000 р.) обстоюється парламентський механізм призначення на посаду керівника антикорупційної установи, наприклад, спільно лідерами основних правлячих і опозиційних партій. Зазначається, що для надійного захисту керівника установи протягом всього терміну перебування на посаді його звільнення має відбуватися не за рішенням органу державної влади, наприклад президента, а відповідно до встановленої законом процедури і тільки на підставі професійної некомпетентності або вчинення серйозного проступку.

Для зменшення можливостей корумпування самого антикорупційного органу фахівці рекомендують робити штат установи якомога меншим з періодичною ротацією частини її співробітників, не дозволяти одним і тим же особам займати посади у цьому органі без кількарічної перерви, запровадити суттєві матеріальні та соціальні гарантії для співробітників. Доцільним, на думку науковців, є формування парламентського механізму підзвітності антикорупційної установи, наприклад особливого парламентському комітету, в якому представлені всі партії. Але найважливішим питанням є налагодження громадського контролю за діяльністю антикорупційної установи. У Гонконгу добре зарекомендував себе варіант, що передбачає створення при Комісії по боротьбі з корупцією спостережного комітету, до складу якого увійшли представники бізнесу і громадських організацій.

Для забезпечення ефективності діяльності антикорупційного органу він повинен мати достатні повноваження для доступу до урядової інформації, зокрема щодо державних закупівель, приватизації державного майна, державних замовлень, динаміки майнового стану державних службовців тощо. Цей орган має бути також наділений правом проводити експертизу матеріалів, що перебувають у віданні правоохоронних та

судових органів, і вимагати від них звіти. Важливим питанням є відносини антикорупційної установи з громадськістю. Наприклад, незалежна Комісія по боротьбі з корупцією у Гонконгу встановила формальні процедури, що забезпечують участь громадськості у виробленні політики. Результати діяльності антикорупційного органу мають оприлюднюватися, що є основою як покарання конкретних корупціонерів, так і усунення причин корупції. Фахівці зазначають, що далеко не всі рекомендації комісії можуть бути корисними та доречними, тому недоцільним є надання антикорупційній установі права приймати обов'язкові до виконання рішення. У такому разі, щоб державні органи не ігнорували її рекомендацій, знов-таки можливий парламентський механізм, наприклад щорічний звіт у парламенті, після якого відомства, які не бажають співробітничати з установою, мають пояснювати причини такого небажання і відповідати за високий рівень корупції.

В Україні, як показують деякі дослідники, відсутність чітко побудованої та координованої організаційної системи протидії корупції на всіх рівнях призводить до дублювання функцій суб'єктів антикорупційної діяльності, неузгодженості дій цих суб'єктів, обмеження можливостей їх співпраці з інститутами громадянського суспільства, зменшення активності контролюючих та наглядових державних органів тощо. Все це у підсумку значно знижує ефективність запобігання та протидії корупції.

3.6. ДЕРЖАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

3.6.1. Роль та можливості участі громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції

Для боротьби з корупцією необхідні системні зусилля всього суспільства. Ці зусилля повинні бути спрямовані на усунення причин і умов виникнення корупції і її наслідків. Існує “трикутник” відносин між урядом, бізнесом і громадянським суспільством. Корупція пускає коріння у всіх трьох сторонах цього трикутника. Тому і теоретично, і практично неможливо одній стороні вирішити проблему корупції ізольовано від двох інших сторін. Це зумовлює потребу активної взаємодії держави та громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. Тим більше, що у громадськості є обґрунтований інтерес боротися проти цього явища, оскільки у більшості випадків головними

суб'єктами корупції виступають державні та приватні структури, а громадяни виявляються її головною жертвою.

Суспільна участь у антикорупційній діяльності сприяє запобіганню корупції шляхом стримування корупційної практики та зменшення схильності людей до участі в ній, а також підвищенню ефективності механізмів протидії корупції таких, як, наприклад, застосування кримінального законодавства або аудит за рахунок співпраці відповідних державних структур з громадянами, які постраждали від корупції. У виданні ООН, присвяченому антикорупційному інструментарію, відзначається, що успіх або невдача будь-якої антикорупційної стратегії багато в чому залежить від ступеня мобілізації суспільства на протидію цьому явищу. Така мобілізація формує суспільні очікування високих професійних і моральних стандартів роботи державних установ та стійкий спротив корупційним практикам, що значно підвищує шанси на успіх антикорупційних зусиль. Враховуючи це, ст. 18 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції" передбачено низку можливостей участі громадськості, в тому числі об'єднань громадян, їх членів або уповноважених представників, а також окремих громадян, у діяльності щодо запобігання, виявлення і протидії корупційним правопорушенням:

- повідомлення про виявлені факти вчинення корупційних правопорушень спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, іншим законодавчо визначеним органам, керівництву та колективу підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці правопорушення, а також громадськості;
- запитування та одержання від органів державної влади та органів місцевого самоврядування в обсягах та порядку, не заборонених законом, інформації про діяльність щодо запобігання і протидії корупції;
- проведення, замовлення проведення громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, подання за результатами експертизи пропозицій до відповідних органів державної влади;
- участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання і протидії корупції;
- внесення пропозицій суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання і протидії корупції;

- проведення, замовлення проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання і протидії корупції;
- вжиття заходів щодо інформування населення з питань запобігання і протидії корупції;
- здійснення громадського контролю за виконанням законів у сфері запобігання і протидії корупції, з використанням при цьому таких форм контролю, які не суперечать законодавству.

У згаданій колективній праці “Корупція і боротьба з нею: роль громадянського суспільства” за редакцією М. Б. Горного (2000 р.) виділяються дві загальні перешкоди громадській участі у запобіганні та протидії корупції: спротив державних органів і недостатня мотивація самих громадських організацій та громадян. Для підвищення ролі громадянського суспільства у антикорупційній діяльності автори зазначеної праці рекомендують:

- сформулювати і законодавчо закріпити принципи взаємодії органів державної влади та громадських організацій згідно з ідеологією партнерства, зокрема участь останніх у всіх стадіях законодавчого процесу;
- законодавчо закріпити право громадян на доступ до інформації про діяльність державних органів та визначити механізми такого доступу;
- передбачити законом право громадських організацій на участь у бюджетному процесі (бюджетні слухання, відкритість бюджетного процесу і прозорість бюджету, громадський контроль);
- запровадити антикорупційну освіту в школах, вищих навчальних закладах тощо;
- визначити фізичних та юридичних осіб, які можуть стати жертвами корупції, залучати їх у коаліції та громадські об’єднання для відстоювання спільних інтересів перед владними структурами;
- сприяти становленню та розвитку незалежних ЗМІ тощо.

Загалом, виходячи з результатів досліджень експертів ООН, ефективність взаємодії держави та громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції можна оцінити за такими показниками:

- проведення органами державної влади періодичних кампаній щодо інформування громадян про їхні права;
- наявність у громадян можливостей легкого отримання консультацій щодо їхніх прав;

- існування та дієвість каналів подання скарг до органів державної влади, інформованість громадян про результати розгляду цих скарг;
- захист інформаторів, як державних службовців, так і працівників приватного сектору, від помсти з боку керівників-корупціонерів;
- наявність практики проведення органами державної влади опитувань громадської думки щодо послуг, які вони надають;
- у країнах з достатнім рівнем доступу більшості громадян до Інтернету розміщення на веб-сайтах органів державної влади інформації, що відповідає потребам громадян;
- оприлюднення хартиї громадян або інших подібних документів, що визначають обов'язки надавачів послуг та права клієнтів.

Одним з найпоширеніших антикорупційних напрямів у міжнародній практиці є забезпечення прозорості діяльності державних органів, оскільки громадяни, обізнані у державних справах, що на них впливають, можуть виявляти порушення з боку посадових осіб та чинити тиск з метою усунення цих порушень. Згідно з поглядами фахівців ПРООН, прозорість діяльності державних органів – це надання широкій громадськості повної (крім вичерпно визначеного і оприлюдненого вузького переліку винятків), об'єктивної, точної, зрозумілої інформації про діяльність цих органів та їх посадових осіб відповідно до норм чинного законодавства.

У ст. 10 Конвенції ООН проти корупції визначається, у контексті боротьби з корупцією, потреба вжиття державами – учасницями конвенції заходів для підвищення прозорості в державному управлінні, у тому числі стосовно його організації, функціонування та, у належних випадках, процесів прийняття рішень. Серед таких заходів пропонується:

- прийняття процедур або правил, які дають змогу членам суспільства отримувати, у належних випадках, інформацію про організацію, функціонування та процеси прийняття рішень у державному управлінні та, з належною увагою до захисту приватного життя й даних особистого характеру, про рішення та нормативно-правові акти, що стосуються членів суспільства;
- спрощення адміністративних процедур, у належних випадках, для полегшення доступу громадськості до компетентних органів, які приймають рішення;
- опублікування інформації, яка може включати періодичні звіти про ризики корупції в державному управлінні.

У ст. 13 цієї ж конвенції до заходів, що сприяють активній участі суспільства у запобіганні корупції й боротьбі з нею, віднесені забезпечення для населення ефективного доступу до інформації, а також повага, заохочення та захист свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію лише з деякими законодавчо визначеними обмеженнями. Є. Невмержицький також робить висновок про те, що створення ефективного механізму доступу громадян, насамперед журналістів, до інформації про діяльність органів державної влади та їх посадових осіб є важливим аспектом протидії корупції.

Законодавчою базою забезпечення прозорості діяльності державних органів є спеціальний закон про доступ до інформації. Прийняття таких законів, що відомі ще як закони про свободу інформації, є порівняно новою світовою практикою. Лише у Швеції конституційний Закон про свободу преси був прийнятий Рікстагом ще в 1766 р. На 1980 р. тільки деякі країни – члени ОЕСР мали закони про доступ до інформації. У 1990 р. їх кількість збільшилася до 40 %, а на кінець 2000 р. досягла 80 %. Приміром, у Великобританії такий закон було прийнято лише у 2000 р.

Закони про доступ до інформації загалом встановили, що відкритий доступ до документів, які зберігаються в державних органах, є правилом, а секретність – винятковими випадками, що стосуються питань національної безпеки, даних приватних компаній, персональних даних або судочинства. При цьому, наприклад, у Великобританії є можливість розголошення інформації з обмеженим доступом через двоступінчасту процедуру. На першому етапі застосовується тест “заподіяної шкоди”, що полягає у з’ясуванні шкоди певним інтересам внаслідок розкриття інформації, а на другому – тест “публічних інтересів”, що передбачає перевірку шкоди інтересам суспільства від засекречування інформації. Закон вимагає розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо шкода від її засекречування переважає шкоду від її розкриття. У цілому, з точки зору ПРООН, дієвий закон про доступ до інформації повинен містити елементи, наведені у табл. 3.5.

У вітчизняній практиці відповідні питання врегульовані Законом України “Про доступ до публічної інформації” від 13.01.2011 № 2939-VI. Законом встановлено, що публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом. Під публічною інформацією розуміється відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб’єктами владних повноважень своїх обов’язків, передбачених чинним

Таблиця 3.5

Елементи дієвого закону про доступ до інформації (погляд ПРООН)

Елемент закону	Деталізація
Презумпція відкритості	Громадяни мають право на доступ до інформації без пояснення причин своїх запитів, а органи влади повинні мотивувати відмови в наданні інформації, повідомляти про те, якою інформацією вони володіють, оприлюднювати широке коло матеріалів за власною ініціативою, упорядковувати й структурувати інформацію
Чітко визначений та обмежений перелік винятків	Перелік різновидів секретної інформації має бути чітко визначений законом, такі винятки повинні стосуватися змісту, а не типу інформації, і будь-яке застосування інформаційних обмежень має проходити перевірку того, чи не принесе приховування інформації більше шкоди інтересам суспільства, ніж її оприлюднення
Механізми доступу до інформації	Умови подання запитів, перелік обмежень на доступ до інформації, максимальні терміни надання відповідей, правила розповсюдження інформації, в тому числі стягнення плати за неї, зобов'язання державних органів пояснювати причини відмови у інформації тощо
Ефективний механізм контролю	Наявність, крім судів, спеціалізованих інститутів контролю за дотриманням закону про доступ до інформації, зокрема омбудсмена або комісара з питань інформації

законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Визначено, що обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог:

- виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;
- розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;
- шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Важливо, що обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений.

Реалізація права громадян на доступ до інформації потребує інституційного забезпечення. Враховуючи це, у більшості європейських країн у державних органах були запроваджені інформаційні служби, що виконують такі групи завдань: консультативні послуги для службовців державних органів; комунікації зі ЗМІ; надання інформації громадянам; дослідження й аналітична робота; координація інформаційної політики та покращання інформаційних потоків усередині органів влади.

Важливими інституційними механізмами стали також незалежні інститути, що здійснюють контроль за діями/бездіяльністю органів державної влади щодо дотримання законів про доступ до інформації. Як правило, такими інститутами виступають омбудсмен (наприклад, в Австралії, Бельгії, Ісландії, Нідерландах, Новій Зеландії) або комісар з питань інформації (наприклад, у Великобританії, Ірландії, Канаді, Угорщині), які призначаються та звітують перед парламентами. В Україні обрано перший варіант, згідно з яким парламентський контроль за дотриманням права людини на доступ до інформації здійснюється Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Практичне забезпечення громадськості інформацією потребує використання спеціальних засобів, що поділяються згідно з двома підходами до інформування. Перший підхід передбачає надання державними органами доступу до інформації у відповідь на запити громадян. Реалізація цього підходу можлива за допомогою таких засобів, як сховища і архіви документів, каталоги, реєстри, індекси, в тому числі у електронному вигляді із забезпеченням спеціальними пошуковими системами. Найбільш доцільним є використання Інтернету, який став доступним для більшості громадян. У багатьох країнах, у тому числі в Україні, всі значні державні установи мають власні веб-сайти, які об'єднує спільний урядовий портал як "парадний вхід" з доступом до всіх сайтів органів державної влади, з розміщенням на інтернет-сторінках інформаційних продуктів та можливістю підписатися на розсилки електронною поштою. Веб-сайти органів державної влади обладнані пошуковими системами, що дають змогу швидко і зручно знайти потрібну інформацію. На цих сайтах, серед іншого, нерідко ведуться спеціальні рубрики, присвячені антикорупційній політиці. Крім того, відкриваються спеціалізовані веб-сайти або портали, на яких концентрується інформація про проблеми корупції та діяльність державних органів щодо їх вирішення. Подібні портали існують, наприклад, у Болгарії, Македонії, Російській Федерації тощо.

Коло інформаційних продуктів, що оприлюднюються на веб-сайтах органів державної влади у розвинутих країнах, є дуже широким. Узагальнення відповідної міжнародної практики відображене, наприклад, у проєкті Модельного закону суб'єкта Російської Федерації “Про реалізацію права громадян на участь в управлінні справами держави в суб'єкті Російської Федерації”, розробленому в 2007 р. в межах міжнародної програми “Розвиток діалогу між громадянським суспільством і владою в Росії”. Проєкт передбачає, що обов'язком органів державної влади є розміщення на власних офіційних веб-сайтах такої інформації про свою діяльність:

- усіх чинних нормативних актів органів державної влади, офіційних пояснювальних записок і додатків до даних актів, а також проєктів таких нормативних актів;
- порядків діяльності (адміністративних регламентів) органів державної влади, підвідомчих їм організацій;
- переліків інформаційних систем загального користування, банків даних, реєстрів, реєстрів, що перебувають у віданні органів державної влади і підвідомчих їм організацій, а також переліків інформаційних ресурсів і послуг, які надаються громадянам і організаціям;
- відомостей про офіційні заходи, що проводяться органами державної влади і підвідомчими їм організаціями;
- відомостей про рішення, прийняті на офіційних заходах, що організуються органами державної влади, про виконання цих рішень;
- текстів офіційних заяв і виступів керівників і заступників керівників органів державної влади;
- цільових й інших програм, розробниками, замовниками або виконавцями яких є органи державної влади, відомостей про хід реалізації цих програм;
- аналітичних доповідей, звітів про роботу, оглядів інформаційного характеру про діяльність органів державної влади, поданих іншим державним органам або органам місцевого самоврядування;
- прогнозів та відомостей про основні показники, які характеризують ситуацію і динаміку розвитку сфер, що входять до компетенції органів державної влади;
- статистичної інформації, зібраної і обробленої органами державної влади;
- відомостей про вступ громадян на державну службу, перелік наявних вакантних державних посад, кваліфікаційних вимог до кандидатів на їх заміщення, умов і результатів відповідних конкурсів;

- відомостей про взаємодію органів державної влади, підвідомчих їм організацій з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, політичними партіями, професійними спілками й іншими організаціями, у тому числі міжнародними;
- відомостей про керівників державних органів, їх структурних підрозділів і представництв, територіальних органів, підвідомчих їм організацій (прізвища, імена, по батькові, біографічні дані – за узгодженням із вказаними особами);
- відомостей про депутатів законодавчих органів державної влади (прізвища, імена, по батькові, біографічні дані за узгодженням з вказаними особами);
- інформації про структуру органів державної влади, відомостей про завдання і функції їх структурних підрозділів, поштові адреси, телефони довідкових служб і адресні реквізити (поштова адреса, адреса електронної пошти тощо), чисельність їх працівників і розмір фонду оплати праці;
- телефонів і адресних реквізитів (поштових адрес, адрес електронної пошти тощо) підрозділів по роботі зі зверненнями громадян і організацій органів державної влади, підвідомчих їм організацій, відомостей про порядок роботи цих підрозділів;
- реєстрів вхідних і вихідних документів в органах державної влади.

Другий підхід до забезпечення громадськості інформацією полягає в активному розповсюдженні інформації державними органами за власною ініціативою як у інтересах загальної прозорості власної діяльності, так і нерідко для з'ясування суспільної реакції на запропоновану або здійснювану політику.

Для активного інформування громадян використовуються два шляхи – пряме і непряме інформування, відповідно, через канали, що контролюються органами державної влади, та канали, що є незалежними від цих органів. У практиці державного управління напрацьовано низку механізмів прямого поширення інформації. До них насамперед належать підготовка і розміщення інформаційних продуктів за відповідною тематикою як у державних, так і в недержавних ЗМІ з придбанням у останніх ефірного часу або друкарських площ. Особливо це стосується телебачення, враховуючи його найбільшу популярність і потенційний вплив на аудиторію. Ще один спосіб полягає у проведенні спеціальних заходів на зразок виставок, семінарів або конкурсів для донесення інформації громадянам в різ-

них форматах за допомогою широкого кола технічних засобів. Заслугує також на увагу механізм розсилки повідомлень громадянам електронною поштою за списками розсилки, на які можна підписатися через веб-сайт. Цей спосіб доречно застосовувати для поширення найбільш важливої інформації про діяльність державних органів.

Серед механізмів непрямого інформування громадян фахівці виділяють посередництво ЗМІ та співпрацю з громадськими організаціями. Перший механізм передбачає висвітлення діяльності державних органів у різних ЗМІ (телебачення, радіо, преса, інтернет-видання) шляхом прес-релізів, прес-конференцій, інтерв'ю, публіцистичних матеріалів тощо. При цьому владні структури не контролюють форму і зміст кінцевих матеріалів, що зумовлює потребу в налагодженні тісної співпраці зі ЗМІ. Дієвим механізмом інформування громадськості є співпраця з громадськими організаціями. Зокрема, в Україні діє низка об'єднань, які спеціально займаються проблемами корупції, таких як всеукраїнська громадська організація “Комітет по боротьбі з корупцією в органах державної влади, правоохоронних органах, прокуратурі та судах”, всеукраїнська молодіжна організація “Молодь проти корупції” та ін. Як свідчить зарубіжний досвід співпраці з подібними організаціями, існує множина способів від інформування представників цих організацій, які потім інформують своїх членів, до спільного інформування громадян.

3.6.2. Співпраця державних органів з громадськістю у запобіганні та протидії корупції

Результативна взаємодія держави та громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції передбачає активну співпрацю між державними органами, організаціями громадянського суспільства та громадянами, що базується на принципах партнерства. Це означає визнання рівноправного становища громадян у відносинах з владними структурами під час розроблення та реалізації антикорупційної політики, хоча відповідальність за її наслідки залишається за державними органами. Активна співпраця вимагає від органів державної влади гарантії врахування напрацьованих в результаті діалогу пропозицій громадськості в політичних рішеннях з питань запобігання та протидії корупції, а також залучення громадян та їх об'єднань до реалізації цих рішень. Така державно-громадська співпраця сприяє вирішенню принаймні чотирьох завдань:

- збільшення довіри громадян до владних інститутів, оскільки останні проводять антикорупційну діяльність не втаємничено, а прозоро, та запрошують усе суспільство до участі у цій діяльності;
- задоволення прагнень громадських організацій та активних громадян реально боротися з корупцією;
- прийняття більш ефективних державних рішень з питань запобігання та протидії корупції відповідно до суспільних реалій внаслідок залучення інтелектуального та інформаційного потенціалу суспільства;
- покращання реалізації антикорупційної політики за рахунок активної участі громадськості.

У Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки одними зі складових успішної протидії корупції визначені: відкритість та інформованість громадськості про здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції; взаємодія об'єднань громадян з органами державної влади і органами місцевого самоврядування у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, підтримка антикорупційних заходів держави громадянським суспільством. У зв'язку з цим Стратегією передбачаються шляхи удосконалення системи взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства з відповідних питань. Зокрема, йдеться про: активізацію інформаційного обміну між об'єднаннями громадян, засобами масової інформації та органами державної влади і органами місцевого самоврядування; удосконалення механізмів залучення громадськості до контролю за законністю та ефективністю використання державного майна, бюджетних коштів; сприяння засобам масової інформації в широкому висвітленні заходів щодо протидії корупції, що вживаються державними органами та органами місцевого самоврядування; забезпечення громадської антикорупційної експертизи через існування прозорої процедури нормопроекування та доступність інформації для громадськості; розвиток співробітництва правоохоронних органів із громадськими організаціями та засобами масової інформації; розроблення механізму захисту осіб, які в разі виявлення корупційного правопорушення вжили заходів щодо його припинення та негайно повідомили про вчинення такого правопорушення.

У цілому можна виділити два загальні напрями антикорупційної співпраці державних органів з громадськістю за суб'єктною ознакою – зі ЗМІ та громадськими організаціями і громадянами.

Стосовно першого напрямку Є. Невмержицький акцентує увагу на особливій ролі ЗМІ у вирішенні проблеми корупції на основі здобуття ними об'єктивної інформації та реальної можливості її поширення. На думку дослідника, ці два компоненти мають важливе значення не лише в антикорупційній діяльності, а й у широкому політичному аспекті, оскільки володіння повною об'єктивною інформацією та право її поширення – це можливість впливу на владу і коригування її дій. Загалом роль ЗМІ в антикорупційній діяльності включає такі основні складові:

- функціонування як важливого джерела неупередженої, достовірної та широкодоступної інформації про стан корупції та результати боротьби з нею;
- публічне розкриття фактів і таємних механізмів корупції, що перешкоджає її розвитку;
- утвердження в суспільстві думки про невідворотність відповідальності за корупцію;
- здійснення тиску на владні структури, щоб домогтися покарання конкретних корупціонерів.

За висновком, що міститься у згаданому навчальному посібнику “Основи протидії корупції”, для повноцінного виконання зазначеної ролі ЗМІ повинні бути самостійною і сильною “четвертою владою”. Лише професійна незалежність і економічна прозорість у поєднанні з журналістською етикою роблять ЗМІ надійним інструментом суспільства у запобіганні та протидії корупції. У виданні ООН, присвяченому антикорупційному інструментарію, узагальнено критично важливі засади діяльності ЗМІ, запровадженню яких мають сприяти органи державної влади, оскільки їх дотримання дає можливість ЗМІ активно протидіяти корупції (рис. 3.6).

Згідно з рис. 3.6, для критичного і об'єктивного подання інформації про діяльність органів державної влади у ЗМІ та гарантування довіри населення до цієї інформації необхідна незалежність ЗМІ. Для досягнення такої незалежності потрібна прозорість відносин між органами державної влади і ЗМІ, а останні не повинні бути у власності держави або політичних угруповань, а якщо це неможливо, то важливо забезпечити функціонування різних ЗМІ, що представляють повний спектр політичних поглядів. Ще одним аспектом є різноманітність ЗМІ та внутрішній плюралізм у їх середовищі, що дає можливість розкривати і оприлюднювати факти корупції у самих ЗМІ.

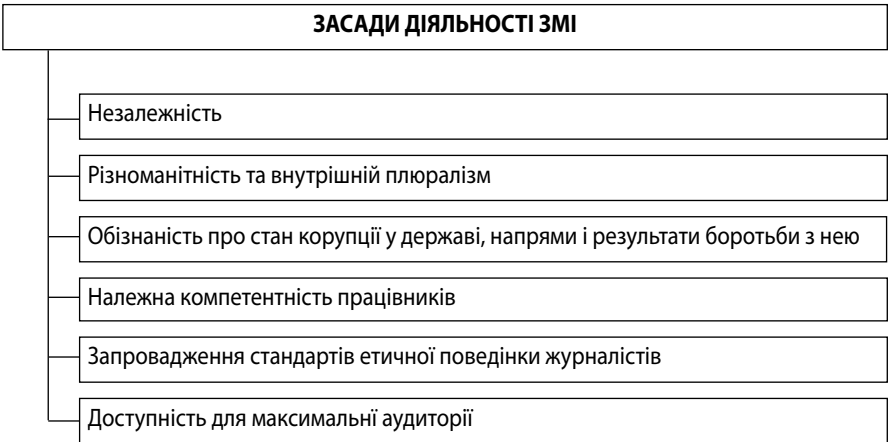

Рис. 3.6. Критично важливі засади діяльності ЗМІ з точки зору запобігання та протидії корупції

Ключове значення має обізнаність ЗМІ про стан корупції у державі, напрями і результати боротьби з нею. Журналісти повинні вміти відслідковувати та оцінювати корупційні прояви, володіти інформацією про стандарти і досягнення антикорупційної діяльності на національному та міжнародному рівнях. У зв'язку з цим результативність антикорупційної діяльності ЗМІ неможлива без належної компетентності її працівників (технічної, правової, економічної та ін.), що зумовлює доцільність додаткової спеціальної підготовки цих працівників. У багатьох випадках журналістам мають допомагати науковці або висококваліфіковані експерти з різних галузей. Крім того, важливе значення має запровадження стандартів етичної поведінки журналістів. Зокрема, у інформаційних матеріалах, що подаються широкому загалу, необхідно проводити чітке відмежування фактів від їх інтерпретації – аналізу, редакційних коментарів, власних думок журналістів тощо.

Ще однією засадою є доступність ЗМІ для максимально широкої аудиторії, оскільки це підвищує обізнаність громадян про проблеми корупції і зусилля держави у боротьбі з нею та сприяє суспільній підтримці цих зусиль. Більш того, ЗМІ можуть стимулювати публічне обговорення питань антикорупційної політики та конкретних заходів.

За другим загальним напрямом антикорупційної державно-громадської співпраці фахівці пропонують такі заходи:

- стимулювання інтересу громадських організацій до виявлення фактів корупційних дій та інформування широкої громадськості про судові рішення у корупційних справах і їх виконання;
- забезпечення публічності розроблення антикорупційної політики та заходів щодо її реалізації з максимальним залученням до цього процесу бізнесових кіл, науковців, працівників ЗМІ, представників громадських організацій та активних громадян;
- заохочення громадян повідомляти органи державної влади про випадки корупції, розвиток безпосередніх контактів між громадянами та антикорупційними органами через інтернет;
- створення механізму аналізу інформації від громадян про корупційні діяння або їх спроби;
- передбачення на законодавчому рівні дієвих засобів захисту від переслідувань осіб, які інформують про випадки корупції або виступають свідками у корупційних справах.

Дієвим механізмом забезпечення співпраці державних органів з громадськістю щодо запобігання та протидії корупції вважається створення спеціальних організаційних структур. Зокрема, поширеним є створення дорадчих структур (рад, комісій, комітетів тощо) при главі держави, уряді або державних органах, що відповідають за антикорупційну діяльність. До складу таких структур, як правило, включають посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників бізнесу, профспілок, громадських організацій та широкої громадськості, а до їх функцій належать аналіз стану та обговорення проблем корупції, вироблення узгоджених рішень, координація антикорупційних заходів тощо. Наприклад, у нашій державі утворений Національний антикорупційний комітет як консультативно-дорадчий орган при Президентові України під головуванням останнього. До складу комітету увійшли представники державних органів та громадських організацій, провідні вчені та інші фахівці.

Іншим механізмом є створення суто громадських організаційних структур антикорупційної спрямованості, які співпрацюють з державними органами. Наприклад, Є. Невмержицький пропонує створити єдиний громадський центр антикорупційних технологій, який об'єднав би зусилля численних громадських організацій у боротьбі з корупцією. На думку автора, такому центру доцільно законодавчо надати низку прав та повноважень щодо запобігання та протидії корупції, що сприятиме по-

силенню ролі інститутів громадянського суспільства у відповідній діяльності.

Важливим антикорупційним інструментом у міжнародній практиці визнане запровадження хартій громадян. Вони встановлюють стандарти якості публічних послуг, що розробляються шляхом консультацій державних органів з громадянами, які споживають ці послуги. Хартії громадян описують зміст послуг, що надаються державними агентствами, часові параметри такого надання, інформацію про відповідальних посадових осіб, засоби боротьби у разі неналежного надання послуг тощо. Наприклад, у країнах ОЕСР у хартіях громадян відображаються такі типові компоненти якості надання послуг: своєчасність; обсяг; доступність і зручність; наявність або безперервність; точність; безпека; належність або відповідність. Офіційне оприлюднення цих хартій забезпечує громадянам підстави вимагати від чиновників високої якості послуг згідно із встановленими стандартами замість давання хабарів для отримання цієї якості, а також подавати скарги до державних органів у випадках недотримання стандартів. Хартії громадян можуть використовуватися як засіб подолання низової корупції за допомогою вироблення та оприлюднення стандартів якості послуг, за які чиновники часто вимагають хабарі.

Майже в усіх країнах ЄС 1990-ті роки стали періодом розроблення та офіційного оприлюднення хартій громадян з наступним використанням викладених у них стандартів як критеріїв оцінки якості роботи державних організацій. Спочатку Великобританія з 1991 р. запровадила Хартію громадян та спеціальну програму оцінки, насамперед організації "Наступних кроків", у межах якої постачальники послуг нагороджуються відзнакою за дотримання стандартів Хартії. У подальшому подібні хартії та механізми оцінки були впроваджені, зокрема, у Бельгії (Хартія споживачів державного сектора, 1992 р.), Франції (Хартія державних послуг, 1992 р.), Португалії (Хартія якості, 1993 р.), Італії (Хартія послуг, 1994 р.), Ірландії (Ініціатива якості послуг, 1997 р.), Фінляндії (Хартія послуг, 1997 р.), Греції (Хартія громадян, 1998 р.), а серед неєвропейських країн – у Канаді (Декларація якості послуг, 1994 р.), Південній Кореї (Хартія державних послуг, 1999 р.).

Запровадження хартій громадян потребує створення ефективних систем обробки скарг на порушення стандартів, що визначені у хартіях. Такі системи мають гарантувати, що більшість скарг задовольняються швидко, існує спеціальна процедура роботи зі скаргами, які залишилися

незадоволеними, а уроки, виведені з обробки скарг, використовуються для удосконалення надання публічних послуг. Основними рисами такої системи є доступність споживачам послуг, простота у використанні з чітко визначеними стадіями та відповідальними особами, швидка обробка у встановлені терміни, об'єктивність та відсутність зловживань або зовнішніх втручань, а також збереження конфіденційності подавачів скарг.

Поширеною міжнародною антикорупційною практикою є створення центрів консультування громадян, які покликані надавати громадянам, особливо бідним та знедоленим, безкоштовні консультації у їх справах з державними установами. Основними функціями центрів є поширення інформації про публічні послуги, надання консультацій громадянам, забезпечення двосторонніх комунікацій між громадянами та органами державної влади. Центри можуть випускати спеціальні брошури, в яких інформують про наявні публічні послуги, можливості їх отримання та подання скарг у разі незадовільного їх надання або вимагання хабарів. Ключовою особливістю роботи центрів є безкоштовність консультування, тому переважно в них працюють підготовлені волонтери. У деяких країнах зазначені центри створюються урядом або міжнародними організаціями, але зберігають певну незалежність для забезпечення чесності та неупередженості у наданні консультацій. Створення центрів консультування розглядається як засіб допомоги громадянам в отриманні публічних послуг належної якості та боротьби з хабарництвом і, одночасно, сприяння органам державної влади у виконанні своїх обов'язків перед суспільством.

3.6.3. Громадський контроль як засіб запобігання та протидії корупції

Однією з ключових умов досягнення цілей антикорупційної політики є запровадження дієвого громадського контролю за діяльністю державних органів. Зокрема, згідно зі ст. 28 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання і протидії корупції здійснюється на підставі та в порядку, визначеному законом. Загальною метою є залучення до контрольної діяльності інститутів громадянського суспільства, насамперед громадських об'єднань та ЗМІ, роль яких є невинувато малою. Є. Невмержицький пропонує вирішити відповідні питання у спеціальному законі

України “Про громадський контроль”, який, крім іншого, передбачив би форми і способи такого контролю.

В Україні розроблялися проекти цього закону, в яких давалися визначення та пропонувалися правові засади громадського контролю. Наприклад, у Верховній Раді України свого часу був зареєстрований законопроект “Про громадський контроль” від 11.10.2004 № 6246, згідно з яким такий контроль розуміється як здійснення правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання органами державної влади та місцевого самоврядування положень Конституції, законів України, інших нормативно-правових актів з метою сприяння їхній ефективній діяльності й виконання покладених на них функцій, захисту прав, свобод, інтересів громадян.

На думку А. Крупника, з управлінських позицій громадський контроль, як і будь-який інший контроль, є однією з функцій управління. Він здійснюється шляхом зіставлення діяльності підконтрольних об’єктів із певними соціальними нормами, обраними як еталонні, на підставі чого робиться висновок щодо відповідності цієї діяльності встановленим вимогам. Але завдання громадського контролю полягають не лише у виявленні розбіжностей між заданими та фактичними результатами, а й у усуненні та попередженні причин, які породжують цю невідповідність, забезпеченні додержання об’єктами контролю відповідних норм – писаних та неписаних.

Узагальнюючи різні погляди, можна визначити **громадський контроль** як діяльність громадськості (суб’єкта громадського контролю), що полягає у виявленні невідповідностей діяльності органів державної влади, інших державних організацій та органів місцевого самоврядування положенням законодавчих та інших нормативно-правових актів, очікуваним результатам державної політики, стандартам публічних послуг тощо, а також впливі на зазначені органи та організації для усунення таких невідповідностей і причин, що їх породжують. До специфічних принципів здійснення громадського контролю доцільно віднести:

- попереднє інформування суб’єктом громадського контролю у встановленому законом порядку відповідні органи та організації про намір проведення, терміни та зміст будь-яких контрольних заходів;
- сприяння діяльності суб’єктів громадського контролю з боку органів державної влади, інших державних організацій та органів місцевого самоврядування, зокрема надання інформації і необхідних

- пояснень за запитами щодо предмета контролю, забезпечення доступу в установи і організації тощо;
- обов'язковий розгляд органами державної влади, іншими державними організаціями та органами місцевого самоврядування переданих їм матеріалів за наслідками громадського контролю та офіційне повідомлення суб'єктам громадського контролю результатів розгляду і прийнятих на його основі рішень;
 - широке оприлюднення матеріалів за наслідками громадського контролю, а також результатів розгляду цих матеріалів органами державної влади, іншими державними організаціями та органами місцевого самоврядування у ЗМІ та мережі Інтернет, у тому числі у офіційних джерелах відповідних установ і організацій.

А. Крупник виділяє чотири основні компоненти, що становлять інституційну базу громадського контролю, у тому числі суб'єкт, об'єкт, предмет та процедуру його здійснення. Зокрема, двома типами суб'єктів громадського контролю виступають:

- організована громадськість – громадські організації, наприклад такі, що за визначеною законом процедурою одержали статус і повноваження суб'єктів громадського контролю, а також органи самоорганізації населення та ЗМІ;
- неорганізована громадськість – ініціативні групи громадян, наприклад мінімально необхідної чисельності згідно з вимогами закону, які не поєднані між собою у будь-які організаційні форми і представляють власні інтереси або, ситуативно, спільні інтереси жителів, користувачів або споживачів певної соціальної групи.

Основними групами об'єктів громадського контролю є: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; державні та комунальні підприємства, установи, організації, що надають публічні послуги.

Розглянемо важливі **методи громадського контролю**.

1. Контрольна перевірка – одинична перевірка діяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державної установи та ін. суб'єктом громадського контролю за ініціативою останнього або на підставі звернень громадян. У разі необхідності може створюватися спеціальна комісія із залученням представників органу або організації, які перевіряється. За результатами перевірки суб'єкт громадського контролю розробляє рекомендації щодо усунення виявлених недоліків, які передаються до органів державної влади вищого рівня чи контролюючих державних органів.

2. Громадський моніторинг – оцінка ефективності та результативності діяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державної установи та ін., що проводиться суб'єктом громадського контролю шляхом збору і аналізу відкритої інформації про цю діяльність протягом певного періоду. По завершенні терміну моніторингу суб'єкт громадського контролю готує звіт з рекомендаціями щодо усунення виявлених недоліків, який передається до органів державної влади вищого рівня чи контролюючих державних органів.

3. Громадська експертиза – аргументована оцінка прийнятого нормативно-правового акта, його проекту, іншого рішення або дії органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державної установи та ін. з конкретних проблем, що мають суспільне значення або є предметом великого інтересу з боку громадськості, яку проводить незалежна група громадян (громадських експертів). Експертизу організовує суб'єкт громадського контролю, який підбирає на власний розсуд громадських експертів шляхом, наприклад, звернення до громадськості у ЗМІ та інтернеті, особистого запрошення представників громадських організацій чи окремих громадян тощо. Незалежна група громадських експертів складає експертний висновок, якість якого перевіряє суб'єкт громадського контролю. Далі експертний висновок передається відповідному органу або організації для врахування при прийнятті рішень.

4. Громадський аудит – оцінка суб'єктом громадського контролю відповідності публічно взятих зобов'язань посадової особи органу державної влади або органу місцевого самоврядування фактичному їх виконанню. До публічних зобов'язань належать: заяви в ЗМІ; передвиборні обіцянки кандидатів на виборні посади; зобов'язання, зафіксовані в документах, в тому числі не нормативного характеру (угоди, декларації, заяви тощо). Суб'єкт громадського контролю формує комісію громадського аудиту з можливим включенням до неї представників органів державної влади та/або місцевого самоврядування, але таких представників у комісії має бути меншість, наприклад, не більше третини складу. Комісія громадського аудиту зіставляє публічні зобов'язання посадової особи, надані нею пояснення, фактичну інформацію про діяльність посадової особи і готує висновок за результатами громадського аудиту, якість якого перевіряє суб'єкт громадського контролю. Далі цей висновок передається до органів державної влади вищого рівня чи контролюючих державних органів.

5. Громадське розслідування – дослідження фактів і обставин, пов'язаних з діяльністю органу державної влади, органу місцевого самоврядування, державної установи та ін., що спричинила порушення прав і законних інтересів громадян. Суб'єкт громадського контролю створює комісію громадського розслідування з можливим включенням до неї представників органів державної влади та/або місцевого самоврядування, але таких представників у комісії має бути меншість, наприклад не більше третини складу. У комісію громадського розслідування не включаються особи, посадові обов'язки яких безпосередньо стосуються предмета громадського розслідування або які особисто беруть участь у подіях, що стали предметом громадського розслідування. Працюючи на засадах відкритості, комісія може залучати до своєї роботи будь-яких громадян або організації за їх згодою. За результатами розслідування комісія складає висновок, якість якого перевіряє суб'єкт громадського контролю. Далі цей висновок передається до органів державної влади вищого рівня чи контролюючих державних органів. Специфічним різновидом громадського розслідування можна вважати журналістське розслідування. При цьому важливе значення має обов'язковість реагування відповідного органу або установи з повідомленням засобу масової інформації про здійснені заходи щодо усунення недоліків.

Загалом, зазначає А. Крупник, громадський контроль як інструмент громадської оцінки виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їх соціальних завдань є невід'ємною складовою системи публічного управління та незамінним чинником розвитку соціуму в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави. Науковець на основі аналізу відповідного зарубіжного досвіду виділяє умови успішності та результативності громадського контролю, серед яких:

- усвідомлення органами публічної влади та посадовими особами усіх рівнів необхідності існування громадського контролю як невід'ємної складової системи публічного управління (як зворотний зв'язок та зовнішнє оцінювання);
- усвідомлення громадянами, громадськими об'єднаннями, територіальними громадами своєї відповідальності за стан справ на власній території, що має спонукати найбільш активних та небайдужих членів співтовариства добровільно брати участь у здійсненні громадського контролю;
- наявність розвинутої законодавчої бази, що передбачає обов'язковість для органів влади залучати представників громадськості до

- вироблення та реалізації публічної політики на усіх стадіях підготовки, ухвалення та виконання управлінських рішень, а також дієздатні механізми громадського контролю;
- наявність постійно діючої системи навчання та підвищення кваліфікації громадських експертів, які беруть участь у здійсненні громадського контролю, забезпечення їх фахової спеціалізації та озброєння необхідними нормативно-методичними матеріалами;
 - створення асоціацій споріднених структур, які здійснюють громадський контроль, що дає можливість представляти на владному рівні інтереси кожної організації та впливати законними методами на формування й реалізацію державної політики у цій сфері;
 - тісний творчий зв'язок та обмін досвідом здійснення громадського контролю між громадськими організаціями та владними структурами, які займаються створенням та розвитком системи громадського контролю, а також з відповідними зарубіжними та міжнародними організаціями.

3.7. ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Серед механізмів запобігання та протидії корупції в Україні досить довго пріоритет у державній антикорупційній політиці віддавався удосконаленню правової сфери, регулюванню економічних відносин, жорсткому покаранню винних у вчиненні корупційних діянь тощо. Але досвід показав, що більшість законів та заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, на практиці не дали позитивних результатів. Причини такого незадовільного стану речей великою мірою пов'язані з культурою, менталітетом, традиціями корупційної діяльності в органах державної влади й правоохоронних органах. Тому важливим завданням на шляху запобігання та протидії корупції є формування антикорупційної культури суспільства.

У класичному розумінні культура в цілому – це сукупність духовних і матеріальних досягнень суспільства, соціально-прогресивна творча діяльність людини в різних сферах життєдіяльності і свідомості, діалектична єдність процесів створення цінностей, норм, установок тощо. Відповідно, антикорупційна культура – це певні ціннісні установки і здібності, спрямовані на прояв активної громадянської позиції щодо корупції. Володіння антикорупційною культурою включає знання про шкоду

корупції для добробуту і безпеки суспільства, а також небажання людини миритися з проявами корупції та прагнення до усунення цього негативного явища.

Як свідчить досвід розвинутих демократичних країн, антикорупційна культура громадян може здійснювати серйозний вплив на регулювання суспільних процесів; сприяти консолідації різних соціальних груп у справі підтримання та зміцнення законності в суспільстві; створювати передумови для поваги громадян до закону, тобто сприяти ефективному функціонуванню суспільних інститутів. Чіткі уявлення про права та обов'язки, про те, що дозволено, а що ні, можуть стати основою мотивації поведінки громадянина в аспекті його антикорупційної діяльності.

Корупція в Україні має специфіку, яка відрізняє її від корупції в розвинутих країнах. Вітчизняний дослідник О. Костенко зазначає, що це корупція кризового типу. На його думку, на появу цього типу корупції впливає криза сучасного українського суспільства, яка, в свою чергу, є наслідком кризи соціальної культури громадян. Отже, зниження корупційної активності громадян (якщо хабарів багато беруть, то відповідно, їх багато і дають) можливе за рахунок формування антикорупційної культури суспільства, зокрема негативного ставлення громадян до корупції та готовності протидіяти їй. В Україні потрібно створити сприятливі умови для розвитку соціальної (тобто політичної, економічної, правової, моральної) культури громадян, низький рівень якої нівелює антикорупційний ефект від правових, судових, управлінських та інших реформ.

Досліджуючи вплив культури на поширення корупції в державі, Є. Невмержицький акцентує увагу на особливостях соціально-психологічного клімату, який сприяє процвітанню корупції в Україні, а саме: існуванні подвійних моральних стандартів, за яких корупція офіційно вважається суспільно неприйнятною, проте вона, особливо на низовому рівні, стала невід'ємною частиною буття пересічного українця; нерозумінні гостроти проблеми корупції більшістю громадян; невиявленні політиками та представниками державної влади належної поваги до закону і суду [6, с. 19]. Такі висновки підтверджуються у Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки, в якій до основних причин виникнення і поширення корупції в Україні, серед іншого, віднесені: толерантність та відсутність критичного ставлення суспільства до проявів корупції; сприйняття населенням корупції як одного із засобів досягнення бажаного результату [10].

Фахівці вважають, що для зміни такого становища, формування антикорупційної свідомості громадян і посилення їх антикорупційної мотивації необхідне здійснення комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на роз'яснення громадянам сутності, небезпечності та всіх негативних наслідків корупції для суспільства, поширення серед громадян ідей нетерпимості до проявів корупції, формування високої антикорупційної правосвідомості та доведення переваг законослухняної поведінки тощо. У такому комплексі заходів можна виділити низку загальних напрямів.

До них належить передусім *формування у суспільстві чіткого розуміння сутності корупції*, зокрема основних характеристик та різних аспектів даного явища, типових форм корупційних проявів та корупційних ситуацій, що можуть виникати у повсякденному житті. Дослідники розглядають як вагомий чинник корупції розбіжності між суспільними уявленнями про неї та її законодавчим визначенням. Частина корупційних проявів, наприклад, запрошення "потрібної" людини в ресторан, піднесення за "особливу" допомогу цінного подарунка тощо, може не сприйматися суспільством як протиправна поведінка або традиційно виправдовуватися. У зв'язку з цим часто спостерігається пасивність громадян у протидії відповідним проявам або потурання їм. За таких умов найвірогідніше, що чиновники будуть діяти згідно з панівними у суспільстві поглядами всупереч закону, якщо, звичайно, це буде їм вигідно. Таким чином, суспільна протидія корупції неможлива доти, доки у громадян не вироблено чітких уявлень про неї.

Пов'язаним напрямом є *розкриття справжньої ціни корупції*, тобто всього спектра та загрозовості її негативних наслідків як для суспільства та держави загалом, так і для кожного громадянина. Розрізняють прямі та непрямі наслідки корупції. До прямих наслідків належать, наприклад, несправедливість і нераціональність процедур розподілу державних ресурсів, загальні втрати коштів внаслідок корупції, що призводить до зменшення суспільних благ. Непрямі наслідки полягають у неналежному функціонуванні структур публічної адміністрації, законодавчих і судових органів, їх нездатності забезпечувати суспільний розвиток тощо.

Загалом виділяють багато деструктивних наслідків корупції в усіх основних сферах суспільства. Зокрема, до її економічних наслідків відносять: розширення тіньової економіки, що призводить до послаблення бюджету; порушення конкурентних механізмів ринку, дискредитацію са-

мої ідеї ринкової конкуренції; неефективне використання бюджетних коштів, матеріальних та людських ресурсів; підвищення цін за рахунок корупційних “накладних витрат”; поширення серед суб’єктів ринку сумнівів у здатності держави встановлювати, контролювати й виконувати чесні ринкові правила; зменшення бажання іноземних інвесторів вкладати гроші в економіку країни тощо. Серед соціальних наслідків корупції вирізняють: відволікання значної частини ресурсів від цілей суспільного розвитку; закріплення і збільшення майнової нерівності, поширення бідності серед населення; дискредитація права як основного регулятора суспільного життя; зміцнення організованої злочинності через корумпованість правоохоронних органів; загострення соціальних проблем через слабкість бюджету та ін. Політичними наслідками корупції вважають: зміщення цілей політики від загальнонаціонального розвитку до забезпечення інтересів окремих груп; падіння довіри до влади, зростання її відчуження від суспільства; погіршення міжнародної репутації країни; збільшення ризику встановлення диктатури на хвилі боротьби з корупцією і т. ін. До духовно-моральних наслідків корупції належать: загальне погіршення морального стану суспільства; зменшення у багатьох громадян віри у можливість нормального життя в цій країні тощо.

Видається необхідним роз’яснення на рівні масової свідомості усіх зазначених негативних наслідків корупції та їх зв’язку з погіршенням якості життя більшості громадян, оскільки саме вони є головними жертвами корупції, які несуть основний тягар сукупних збитків від неї. У свою чергу, до посадових осіб державних органів усіх рівнів варто донести, що, беручи участь у корупційних діях, вони завдають шкоди не лише своїм співвітчизникам, а й собі, оскільки загальне погіршення ситуації в країні відображається на бутті всіх її громадян без винятку. Важливе значення має залучення до такої просвітницької діяльності інститутів громадянського суспільства. Наприклад, на думку О. Панфілової, їх можливості у галузі антикорупційної пропаганди є практично безмежними.

Розкриваючи суспільну шкідливість корупції, необхідно також *роз’яснювати важливість та можливості участі громадськості у запобіганні та протидії цьому явищу*. Кожен громадянин повинен усвідомити потребу ухилятися від сприяння корупції, активно реагувати на помічені корупційні дії та вимагати підзвітності й прозорості роботи державних установ. Крім того, громадяни мають бути інформовані про наявні механізми їх співпраці з органами державної влади у подоланні

корупції, зокрема про зміст ст. 18 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, якою передбачено низку можливостей участі громадськості, в тому числі об’єднань громадян, їх членів або уповноважених представників, а також окремих громадян, у діяльності щодо запобігання, виявлення і протидії корупційним правопорушенням.

Наступним напрямом є *детальне публічне висвітлення діяльності держави щодо запобігання та протидії корупції*. Для забезпечення співпраці з громадськістю необхідно широко інформувати її про: основні положення антикорупційного законодавства; засади відповідної державної політики та зміст державних програм, які передбачається виконувати, з обґрунтуванням потреб їх суспільної підтримки; основні організаційні структури з питань боротьби з корупцією; важливі антикорупційні заходи тощо. У ст. 19 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” регламентовано питання інформування громадськості про антикорупційну діяльність держави. Зокрема, спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики щороку не пізніше 15 квітня готує та оприлюднює у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції.

Важливе значення має *поширення серед громадян інформації про базові стандарти діяльності державних установ*, щоб сформувати суспільні очікування цих стандартів та готовність до реагування у разі невідповідності їм. Знання стандартів дає громадянам підстави вимагати від чиновників відповідної якості послуг замість отримання цієї якості корупційним шляхом, а також подавати скарги до державних органів у випадках недотримання стандартів. Наприклад, у державах – членах Європейського Союзу базовими є стандарти європейського адміністративного простору, які є обов’язковими з етичної і юридичної точок зору та стосуються всіх рівнів та структури державного управління. Ці стандарти включають: надійність і передбачуваність; відкритість і прозорість; підзвітність (відповідальність); ефективність і результативність.

Спорідненим напрямом є *антикорупційна освіта населення*, включаючи поширення серед різних верств населення ідей нетерпимості до проявів корупції, доведення переваг правомірної поведінки, від якої залежить добробут кожного громадянина України. Для забезпечення позитивного результату така освіта повинна мати системний характер, тому Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки цілком логічно передбачає запровадження соціально-просвітницьких програм,

створення системи антикорупційної освіти в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах незалежно від форми власності.

Крім загальної просвітницької роботи, важливо *проводити інформаційні та навчальні заходи специфічного змісту для певних цільових аудиторій*, таких як представники малого бізнесу або ЗМІ, учні та студенти, депутати місцевих рад, працівники галузей освіти, охорони здоров'я тощо [12, с. 328]. Такі заходи мають відповідати особливостям корупційних проявів у тій чи іншій галузі та сприяти формуванню антикорупційної культури конкретних соціальних груп.

Особливе місце посідає *антикорупційна освіта державних службовців*, зокрема вироблення у них розуміння суспільної небезпеки корупції, важливості та відповідальності державної служби як форми служіння суспільству, донесення державним службовцям основних положень міжнародного законодавства щодо протидії корупції, їх інформування про види корупційних правопорушень та роз'яснення санкцій за вчинення цих правопорушень, формування у державних службовців знань принципів і механізмів запобігання та протидії корупції, вмінь та навичок застосування цих знань на практиці тощо. Саме тому кафедрою управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президентові України розроблена навчальна дисципліна “Запобігання та протидія корупції”, включена у програми підготовки магістрів за всіма спеціальностями, що викладаються в Академії.

Поряд з освітніми заходами невід'ємною складовою формування антикорупційної культури суспільства є *духовне оздоровлення нації*. На думку А. Михненка, основний внесок у розвиток вітчизняної корупції зробило загальне падіння моралі, що почалося до перебудови, пов'язане з розчаруванням у комуністичних ідеалах і посиленням культу споживачтва (а до того – руйнуванням релігії). В результаті нинішній духовний стан українського суспільства, що великою мірою характеризується відсутністю надособистісних цінностей, ідеалів і моральних заборон, формує егоїстично-споживацький світогляд громадян і намагання збагачуватися будь-якими шляхами, в тому числі корупційними. Як наслідок, проведені останніми роками в Україні дослідження з питань запобігання та протидії корупції свідчать про проблему не просто толерантного ставлення всього суспільства до корупції, а про використання корупції як “ефективної рушійної сили” при отриманні позитивних результатів урегулювання різного роду проблем. Оскільки політики та державні

службовці є вихідцями із суспільного середовища, то вони сприймають з нього корупційну мораль, переносючи її у державну діяльність. Враховуючи зазначене, зменшення егоїстично-споживацької складової у світогляді громадян вбачається шляхом повернення до цінностей Православної цивілізації, частиною якої українське суспільство було протягом століть, у поєднанні з патріотичним вихованням. Відповідні ціннісні установки мають закладатися у сім'ї й дитячих садках та поширюватися на всі сфери суспільного життя за підтримки держави.

Крім того, на нашу думку, для досить багатьох наших громадян потужним мотиваційним чинником відмови від корупційних дій стало би чітке усвідомлення того, що в Україні ведеться реальна робота з розбудови бажаного для них суспільства, а вони своєю корупційною поведінкою заважають цьому процесу. Отже, важливим видається *вироблення, закріплення у суспільній свідомості та поступове практичне втілення чіткого бачення майбутнього України* як країни з гідним рівнем життя, що розвивається на засадах життєтворчості та любові до ближнього, що несумісно з такими ганебними суспільними явищами як корупція. Таке бачення доцільно розгорнути у вигляді довгострокової стратегії розвитку України, виробленої на основі суспільної згоди та закріпленої спеціальним законом, що має стати базовим документом для діяльності вітчизняного уряду.

Громадяни України повинні усвідомити необхідність відмови від стереотипів, подолання емоційної залежності від деструктивних відносин, які провокує корупція. Усвідомлена відмова від корупційної активності стане передумовою формування нової, демократичної, правової держави, де кожна людина може повною мірою реалізувати своє право на гідне життя.

3.8. ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ В БОРОТБІ З КОРУПЦІЄЮ: СТАН І НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ

Деструктивний вплив корупції на процес розвитку держави призводить до таких негативних наслідків, як соціальна нерівність, тотальне руйнування морально-етичних засад суспільства. У сфері правоохоронної діяльності це негативне явище спричиняє суттєве обмеження конституційних прав і свобод громадян, що зумовлює недовіру населення до державної влади та її інституцій.

Сьогодні держава може претендувати на роль демократичної лише за умови забезпечення ефективності свого функціонування. Суспільний організм за останні десятиліття значно ускладнився. Держава, хоч і тримає важелі економічного й соціального розвитку, не стала єдиним джерелом зростання добробуту населення. Щоб не втратити демократичної сутності та підвищити ефективність функціонування, вона має налагоджувати партнерські відносини з громадянським суспільством, зміщувати акцент з кількісного аспекту державного впливу на якісний, орієнтований на задоволення потреб населення на необхідному рівні. Визначальним чинником демократизму сучасної держави є встановлення рівноваги в суспільстві та гармонійних відносин між державою та громадянами. Безперечно, за умови корумпованості державних структур про таку гармонію не може бути мови.

На нашу думку, основною передумовою подолання корупції в Україні є налагодження ефективної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та правоохоронними органами.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблемам боротьби з корупцією приділяють досить багато уваги вчені та журналісти. Однак більшість наукових розробок зводиться до вивчення шляхів оптимізації діяльності правоохоронних органів. Натомість практично не досліджені роль і місце інститутів громадянського суспільства в протидії корупції, не розглядається позитивний світовий досвід залучення неурядових організацій до розроблення й реалізації антикорупційних програм, немає правових та організаційно-методичних засад співпраці правоохоронних органів і громадськості.

Виникає потреба розглянути напрями боротьби з корупцією, зокрема взаємодію правоохоронних органів та громадянського суспільства. Крім того, вважаємо за доцільне визначити шляхи налагодження партнерських відносин між громадськістю та органами, уповноваженими державою на боротьбу з корупційними злочинами.

У відносинах влади й громадянського суспільства демократичних держав відбувається зміна принципів і механізмів, формується нова структура взаємозв'язків. Особливістю цього процесу є перехід від держави-нації до держави-суспільства, від відносин на основі протиставлення інтересів до відносин на основі їх узгодження. Це означає відхід від веберівської концепції влади, основаної на її впливі на суспільство, – влада вже не розглядається як властивість або повноваження індивідуального чи групового суб'єкта. На сьогодні влада має велику кількість

коренів: державні й недержавні інститути переплітаються, а сама вона діє не тільки згори донизу, а й знизу догори. Влада переміщується від держави й партій до об'єднань громадян, які залучають суспільних діячів, учених, політиків, бізнесменів, до економічних, етнічних, екологічних та інших громадських організацій, до місцевих осередків владної мережі – комунальних органів, груп інтересів та ін. Трансформація влади зумовлює трансформацію державного управління. На зміну методам примусу приходять методи спонукання й переконання, внаслідок чого державне управління стає інститутом суспільства.

У сучасних умовах держава має перспективи розвитку тільки тоді, коли влада й громадянське суспільство не лише вступають у діалог, а й налагоджують сталу взаємодію, яка передбачає участь суспільства в державних справах та сприяння його саморозвитку з боку влади. Необхідність такої взаємодії зумовлюється тим, що навіть демократична держава не здатна постійно адекватно відображати всю повноту суспільних інтересів. Лише громадянське суспільство в особі самодіяльних громадських організацій, партій, рухів може вчасно виявляти потреби, що назріли, та ініціювати необхідні правові, політичні й державні зміни.

Надзвичайно небезпечним фактором, який стримує розвиток в Україні громадянського суспільства та загрожує суверенітету й національній безпеці нашої держави, є корупція. Проте, як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, правоохоронні органи не в змозі самі, без широкої й активної громадської підтримки, протистояти їй (як і злочинності загалом).

Громадськість уже давно окреслила перед правоохоронними органами пріоритетні завдання. Як приклад можна навести результати соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова (рис. 3.7).

Згідно з результатами опитування, більше ніж 34 % українців принципово важливою вважають боротьбу з хабарництвом і корупцією в органах влади та інших державних структурах. Крім того, понад 27 % громадян вимагають викоринення цих явищ у міліції (яка за призначенням повинна насамперед протидіяти корупції).

Досвід багатьох країн показує, що головною передумовою виявлення корупційних правопорушень та ефективності антикорупційних заходів є активність громадян, зацікавлених у подоланні цього явища. Однак ефективної системи впливу на ситуацію у сфері запобігання й виявлення корупції з боку різних суспільних інститутів, зокрема неурядових організацій, дотепер в Україні не створено. У нормативно-правових актах

Рис. 3.7. Розподіл завдань правоохоронних органів за важливістю

взагалі не закладено реальних механізмів правового впливу громадських об'єднань та окремих громадян на корупційні прояви. Діє велика кількість неурядових організацій, які декларують антикорупційну спрямованість, але важелів впливу фактично не мають. Як свідчить практика, статті в пресі, окремі заяви громадян, представників громадських організацій, проведення антикорупційних акцій, повідомлення інформації вищим органам є недостатньо ефективними. Крім того, ці заходи здійснюються зазвичай хаотично й безсистемно. Саме тому важливого значення набуває розвиток системи громадського контролю за діяльністю органів, на які покладено обов'язок боротьби з корупцією. Особливу роль у цьому процесі повинні відігравати політичні партії та об'єднання громадян, засоби масової інформації, представницькі органи влади та окремі громадяни.

Взаємодія правоохоронних органів з інститутами громадянського суспільства у сфері боротьби з корупцією характеризує, з одного боку,

міру ефективності функціонування політичної влади, держави в особі уповноважених нею органів, а з другого – ефективність громадянського суспільства, сформованість політико-правової культури та вияв політико-правової активності населення. Це, у свою чергу, свідчить про демократичність політичної системи, про позитивний стан і тенденції розвитку політичного життя суспільства. Крім того, взаємодіючи з правоохоронними органами, населення через різні громадські формування отримує можливість самостійного захисту своїх прав і свобод у межах, закріплених Конституцією України, а також громадської правоохоронної діяльності відповідно до чинного законодавства.

Принциповим зрушенням у цьому напрямі вважаємо прийняття у квітні 2011 р. Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції”, який закріпив основні напрями боротьби з цим украї негативним явищем. Цей крок став чи не найважливішим на шляху реалізації Стамбульського плану дій боротьби з корупцією, підписаного Україною у 2003 р.

Показовим є розділ III “Участь громадськості в заходах щодо запобігання та протидії корупції” Закону. Зокрема, окремі громадяни, об’єднання громадян та їх члени або уповноважені представники в діяльності щодо запобігання, виявлення та протидії корупційним правопорушенням можуть (крім випадків, коли це віднесено до виключної компетенції спеціально уповноважених суб’єктів):

- брати участь у діяльності щодо виявлення фактів учинення корупційних правопорушень та встановлення осіб, які їх учинили, у межах повноважень, визначених законом;
- повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних правопорушень спеціально уповноваженим суб’єктам у сфері протидії корупції, керівництву та колективу підприємства, установи чи організації, у яких були вчинені ці правопорушення, а також громадськості;
- запитувати та одержувати в установленому порядку від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію про діяльність щодо запобігання й протидії корупції;
- здійснювати громадський контроль за дотриманням законів, спрямованих на запобігання та протидію корупції, з використанням таких форм контролю, які не суперечать чинному законодавству.

Система забезпечення законності й правопорядку в суспільстві складна, і в цьому аспекті неурядові організації можуть допомогти громадянам зрозуміти правила діяльності правоохоронних органів та принципи

здійснення правосуддя, дізнатися про свої права й отримати допомогу в їх реалізації.

Очевидно, що першочерговими є такі завдання:

- збільшення відкритості правоохоронних органів для населення та інститутів громадянського суспільства;
- розроблення принципів єдиної політики у сфері інформування суспільства, проте без втручання в суто професійну та конфіденційну боротьбу зі злочинністю;
- заснування дисциплінарних органів, покликаних розв'язувати конфліктні ситуації як усередині правоохоронних органів, так і у відносинах їх співробітників із громадянами;
- упровадження практики поваги прав людини та принципів толерантності як серед співробітників правоохоронних органів, так і серед широкої громадськості;
- вироблення чітких критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів;
- посилення вимог до кадрового складу, поліпшення матеріального забезпечення й підвищення престижу правоохоронних органів;
- формування чітких механізмів зворотного зв'язку та взаємодії з населенням;
- розвиток соціально орієнтованої системи правової допомоги.

Успіх боротьби з корупцією залежить від виявлення причин, які її породжують. А це насамперед невиконання державною владою законів, поширення тіньової економіки, слабкість громадянського суспільства. Саме тому процес викорінювання причин корупції полягає в розбудові сучасної демократичної правової держави, ефективної ринкової економіки, формуванні сильного громадянського суспільства, створенні умов для розвитку вільної, творчої, активної та відповідальної особистості.

Такий процес повинен розпочатися з дотримання законів, насамперед співробітниками правоохоронних органів. Беззаконня влади є невиконанням державною владою своїх обов'язків. Беззаконня позбавляє головний суб'єкт ринкових відносин – малий і середній бізнес – можливості вільного та ефективного розвитку, а особистість – головну рушійну силу громадянського суспільства – можливості розвивати свої здібності, реалізувати права та свободи. Водночас дотримання законів дає змогу розвивати творчий потенціал людини, відкриває можливості для піднесення малого й середнього бізнесу, конкуренції, упровадження інновацій та технологій. Результатом цього має бути створення сприятливих умов

для зростання економіки, знищення бідності, формування потужного середнього класу, розвитку ефективної держави, конкурентоспроможної країни.

Для того щоб державна влада сумлінно дотримувалась законів, її треба постійно контролювати. Громадянське суспільство повинно здійснювати випереджальний аудит витрачання коштів платників податків, роботи судів, правоохоронних органів щодо дотримання прав і свобод людини. Найважливішою умовою такого контролю є інформаційна прозорість органів влади. Країни, де люди мають повну інформацію про діяльність влади, характеризуються відсутністю корупції; влада дотримується законів, а отже, не порушує прав і свобод, працює відповідально та ефективно на загальне благо. Саме закритість, замовчування правди, монополія на інформацію є основною зброєю бюрократії, за допомогою якої вона намагається нав'язати суспільству свою волю, залишаючись неконтрольованою. Наслідком є безвідповідальність, беззаконня, корумпованість, некомпетентність і недієздатність під час служіння людям. Тому такі країни, як Фінляндія, Данія, Ісландія, Нова Зеландія, де, за даними міжнародної антикорупційної організації “Трансперенсі Інтернешнл”, практично немає корупції, посідають перші місця за рівнем свободи преси в рейтингах міжнародної організації захисту прав журналістів “Репортери без кордонів”.

У демократичному суспільстві правоохоронні органи зобов'язані співпрацювати з громадою, у тому числі з недержавними правозахисними організаціями. Підтримання правопорядку в такому суспільстві узгоджується з народом. Щоб продемонструвати населенню свою необхідність і законність, правоохоронні органи повинні виконувати повноваження ефективно. При цьому ефективність досягається не тоді, коли вони самостійно вирішують, які заходи для підтримання правопорядку є найкращими, а тоді, коли рішення приймаються солідарно з громадськістю та недержавними правозахисними організаціями. Така спільна діяльність має низку переваг.

По-перше, недержавні організації є джерелом кваліфікованих знань і порад у царині прав людини на місцевому, регіональному, загальнонаціональному й міжнародному рівнях. Правоохоронні органи можуть скористатися нагодою обмінятися знаннями та проаналізувати, оцінити і внести належні зміни у свою політику, процедури й діяльність.

По-друге, недержавні правозахисні організації допомагають досягнути нейтральності у відносинах із ширшим спектром суспільства. Таким чином

правоохоронці можуть спрямувати свою роботу на контроль за групами, з якими важко знайти контакт (наприклад, етнічними меншинами, економічно незахищеними категоріями населення, безпритульними, наркоманами, секс-меншинами, колишніми в'язнями).

По-третє, співпраця з недержавними правозахисними організаціями вселяє в людей більше довіри до правоохоронних органів.

По-четверте, моніторинг роботи правоохоронних органів з метою реагування на слабкі місця в антикорупційній діяльності є загалом внутрішнім і не є незалежним. Зовнішній громадський моніторинг дотепер малопоширений і здебільшого застосовується в особливих випадках. Регулярний контакт із недержавними правозахисними організаціями покращив би ситуацію.

По-п'яте, таким чином можна отримати доступ до нових ресурсів і можливостей, що є бажаним аспектом у сучасних умовах. У лавах недержавних організацій є багато компетентних експертів з питань організації роботи правоохоронних органів, послугами яких останні не користуються.

По-шосте, ця співпраця може допомогти розвіяти міфи та хибні твердження про неурядові організації, глибше зрозуміти їх і відкинути поширені узагальнення та перебільшення.

Зважаючи на незадовільний стан взаємодії правоохоронних органів з інститутами громадянського суспільства і, як наслідок, повну недовіру громадян до правоохоронних структур, ефективність боротьби проти корупції стає дедалі нижчою. У зв'язку з цим питання такої співпраці є досить актуальним і потребує подальшого експертно-аналітичного вивчення.

Деякі позитивні зрушення у цьому напрямі є. Так, відповідно до Програми антикорупційних заходів у системі Міністерства внутрішніх справ на 2011–2015 роки, затвердженої наказом МВС від 08.07.2011 № 409 визначені правові, організаційно-управлінські та практичні заходи антикорупційного характеру, до головних з яких можна віднести:

- приведення відомчих нормативно-правових актів та організаційно-управлінських документів МВС у відповідність із антикорупційним законодавством при внесенні до нього змін та доповнень;
- розроблення проектів нормативно-правових і розпорядчих актів органів державної влади та управління, що закріплювали б практичний механізм реалізації чинних норм законодавства в частині соціального захисту працівників міліції та членів їх сімей, опрацювання можливості вдосконалення законодавства, що регулює соціальний та правовий захист працівників міліції;

- чітку організаційно-управлінську регламентацію вирішення питань щодо: оптимізації переліку посад працівників управлінських ланок ОВС; удосконалення видів, форм і способів проведення обов'язкової спеціальної перевірки кандидатів на заміщення посад працівників управлінських ланок органів внутрішніх справ, підстав та безпосереднього порядку проведення таких перевірок, у тому числі під час розгляду питань просування по службі, поновлення на службі після звільнення з органів внутрішніх справ; проведення спеціальних перевірок щодо працівників, які перебувають на відповідних посадах управлінських ланок ОВС; порядку періодичної ротації працівників управлінських ланок органів внутрішніх справ та їх однорівневого переміщення; удосконалення практики конкурсного добору кандидатів на заміщення вакантних посад і проведення атестації працівників органів внутрішніх справ; видів, умов та підстав притягнення до відповідальності працівників управлінської ланки ОВС за бездіяльність у боротьбі з корупцією в підпорядкованих підрозділах;
- з урахуванням вимог законодавства розробка та запровадження організаційно-управлінського механізму перевірки відомостей, що подаються працівниками органів внутрішніх справ у декларації про доходи, та відомостей про походження коштів на придбання ними майна тощо;
- опрацювання напрямів та способів нормативного врегулювання питання про визнання корупційним правопорушенням факту одержання посадовою особою винагороди, подарунка, послуги тощо;
- оптимізація нормативних та організаційно-управлінських механізмів здійснення дисциплінарної практики в органах внутрішніх справ;
- удосконалення відомчої нормативно-правової бази, що регламентує порядок прийняття на службу до органів внутрішніх справ та добір кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів системи МВС;
- розроблення комплексу організаційно-управлінських заходів щодо покращання системи кадрового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, створення ефективної системи добору, підготовки та розстановки кадрів управлінських ланок, їх атестації, професійного навчання та перепідготовки, а також стимулювання сумлінного ставлення до виконання службових обов'язків;

- моніторинг норм і практики застосування законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують функціонування спеціальних сфер суспільних відносин (безпека дорожнього руху, обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, підприємницька діяльність тощо), за напрямом оперативно-службової діяльності для виявлення прогалін та недоліків, що можуть сприяти втягненню працівників міліції в корупційну чи злочинну діяльність;
- аналіз відомчих нормативно-правових, організаційно-управлінських та розпорядчих актів за напрямом оперативно-службової діяльності для виявлення прогалін та недоліків, що створюють умови для вчинення корупційних діянь. За результатами забезпечувати внесення до них змін і доповнень з метою усунення виявлених недоліків;
- розроблення чіткого та детального методичного забезпечення застосування в безпосередній практичній діяльності положень відомчої нормативної бази, що закріплює та розвиває вимоги антикорупційного законодавства;
- посилення управлінського та оперативно-профілактичного контролю з метою запобігання корупційним проявам у діяльності підрозділів кадрового, фінансово-економічного та ресурсного забезпечення, системі відомчої освіти, у тому числі у сфері науково-дослідної діяльності та конструкторських робіт, а також за діяльністю державних підприємств МВС та їх філій;
- підвищення якісного рівня виховної роботи в ОВС, професійної та службової підготовки працівників міліції, у тому числі щодо підвищення рівня їх правової освіти, практичних навиків правозастосовної та організаційно-розпорядчої діяльності;
- запровадження практики проведення в органах та підрозділах внутрішніх справ виїзних судових засідань із розгляду справ про корупційні діяння їх працівників.

У сфері взаємодії з громадськістю програма передбачає удосконалення системи інформування громадськості про стан дотримання законності, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та боротьби з корупцією в ОВС, у тому числі шляхом виступів на засіданнях органів місцевої влади, управління та місцевого самоврядування. Забезпечується публікація такої інформації в засобах масової інформації.

Крім того, здійснюється моніторинг громадської думки про стан корупції в ОВС та ефективність боротьби з нею. Організовується система-

тичне висвітлення в засобах масової інформації матеріалів про перебіг і результати виконання Програми з метою створення атмосфери неприйняття суспільством корупції в усіх її проявах.

Постійно забезпечується запрошення представників громадських організацій, що здійснюють діяльність, спрямовану на боротьбу з корупцією, до участі в цільових засіданнях та оперативних нарадах керівництва органів внутрішніх справ. Вживаються заходи щодо вдосконалення способів надання громадянами інформації про негативні факти в діяльності міліції та висловлення їх пропозицій щодо усунення недоліків.

Через засоби масової інформації здійснюється правова освіта населення щодо правил і стандартів прийняття посадовими особами ОВС розпорядчих, дозвільних, управлінських рішень, механізмів видачі населенню офіційних документів, розв'язання інших службових питань у сфері обслуговування громадян.

Як позитивний досвід заслуговує на увагу й План заходів щодо попередження та профілактики корупційних правопорушень у Державній міграційній службі на 2013 рік, затверджений наказом ДМС від 26.02.2013 № 40, яким передбачається:

- проведення службових розслідувань і перевірок щодо фактів недотримання державними службовцями законодавства про державну службу, про запобігання та протидію корупції, вчинення корупційного правопорушення з метою виявлення причин та умов, які сприяли недотриманню законодавства та вчиненню правопорушення;
- співпраця з правоохоронними органами та вжиття заходів реагування у випадках порушення законодавства під час виконання державними службовцями посадових обов'язків;
- висвітлення інформації на веб-сайті ДМС про результати роботи у сфері протидії та виявлення корупції;
- забезпечення в межах компетенції всебічного розгляду звернень громадян, юридичних осіб та вжиття відповідних заходів реагування щодо вирішення порушених у них питань та ін.

З огляду на викладене, можна зробити такі висновки:

1. Основним напрямом удосконалення механізму взаємодії правоохоронних органів з інститутами громадянського суспільства й населенням у сфері протидії корупції має стати розроблення законодавчих основ залучення сил і можливостей політичних партій, профспілок, неурядових організацій, органів місцевого самоврядування, ветеранів правоохоронних органів.

2. Потрібно нормативно розширити можливості отримання інститутами громадянського суспільства інформації, пов'язаної з діяльністю правоохоронних органів, що дасть можливість повністю реалізувати потенціал конструктивної взаємодії незалежних засобів масової інформації та правоохоронців у боротьбі з корупцією. Головним законодавчо закріпленим принципом діяльності правоохоронних органів має стати принцип служіння народу. Органи, покликані протистояти корупції, повинні працювати для громадянського суспільства, бути підзвітними йому та співпрацювати з його інститутами.
3. Необхідно передбачити законом заходи, спрямовані на активізацію інформаційного обміну у сфері протидії корупції між громадськими організаціями, іншими інститутами громадянського суспільства, засобами масової інформації та органами державної влади й місцевого самоврядування. Активне сприяння громадськості правоохоронним органам в антикорупційній боротьбі дасть змогу вчасно та в більших масштабах отримувати від громадян актуальну інформацію про факти корупційних діянь; вивільнить значні сили кваліфікованих правоохоронців, які проводять рутинну пошукову роботу, для розв'язання важливіших завдань; поставить під громадський контроль дії співробітників правоохоронних органів.

Тільки за зазначених умов можна сподіватися на досягнення позитивного результату: активізація діяльності центральних і територіальних підрозділів ОВС, спрямованої на профілактику корупційних проявів в оперативно-службовій діяльності; удосконалення системи профілактики та попередження корупційних правопорушень, що вчиняються службовими особами ОВС, забезпечення ефективного усунення причин та умов, що сприяють їх учиненню; підвищення рівня правової освіти населення та правового виховання особового складу з питань профілактики корупційних правопорушень.

3.9. НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Організаційна і політична нестабільність у результаті постійних змін структури виконавчої влади України з моменту проголошення незалежності, підрив престижу державної служби в процесі боротьби з бюрократією і номенклатурою, скорочення реальної оплати праці значної частини

державних службовців, ослаблення державного контролю за чиновницьким апаратом у поєднанні з різким збільшенням у ході економічних реформ можливостей для їх особистого збагачення призвели до падіння дисципліни в державному апараті, масового відпливу кваліфікованих кадрів з державної служби в комерційні структури, системній корупції. Ці та деякі інші обставини зробили значну частину апарату виконавчої влади малоефективною для реалізації важливих завдань, пов'язаних з регулюванням складних економічних процесів у державі й проведенням суспільних реформ.

Запобігання та боротьба з корупцією, в тому числі у сфері державної служби, на сьогодні є одним з пріоритетів державної антикорупційної політики в Україні.

Протиправний бізнес у більшості випадків має організований характер, і для забезпечення безпеки функціонування, а також для максимізації прибутку практично завжди використовуються корупційні махінації в органах державної влади. Симбіоз економічної (нерідко олігархічної) і корупційної злочинності в українських умовах відбувається завдяки підтримці верхівки влади. Про масштаби і небезпеку корупції протягом останніх років свідчать висловлювання вищих посадових осіб держави. Тотальне поширення корупції, зумовлює проблему боротьби з організованою злочинністю.

Важливо зазначити, що явища, пов'язані з корупцією в системі державної служби, є практично в кожній державі, але це не означає що корупція всюди і завжди однакова. Причини її появи і поширення в системах державної служби різних країн досить різноманітні, і через це спроби розробити деякі універсальні державно-правові, в тому числі адміністративно-правові засоби попередження і запобігання корупції є малореальними. У розвинутих державах боротьба з корупцією здебільшого здійснюється за допомогою різноманітних державо-правових засобів.

Використання і врахування іноземного досвіду в справі попередження і запобігання корупції в системі державної служби в нашій країні зумовлено, як було зазначено, універсальністю функціонування основних законів чиновницького апарату. В зв'язку з цим необхідні умови для формування чесного, компетентного і дисциплінованого апарату державного управління в будь-якому суспільстві включає такі елементи: дотримання принципу відбору і просування кадрів на основі об'єктивної оцінки їх професійної придатності, стабільність правових норм які регламентують відносини, пов'язані з просуванням державного службовця по службі,

його матеріальних і моральних винагород за результатами виконання службових обов'язків (ці складові проходження державної служби дають службовцям можливість планувати кар'єру, підвищувати свою кваліфікацію, а також створювати позитивний імідж як для себе особисто, так і для державної служби в цілому); забезпечення державним службовцям оплати праці й набору соціальних пільг, що достатньою мірою стимулюють добросовісний труд і гарантують високий престиж соціального становища державного службовця після своєї відставки; системи державного контролю за діями державних службовців, здатну запобігати всім можливим порушенням з їхнього боку.

Одним із ефективних правових заходів запобігання корупції в системі державної служби є інститут атестації державних службовців. Це зумовлено тим, що визначення якостей, якими володіє "державна" людина, у всі часи залишалось важливим атрибутом технології влади і управління. Атестація державних службовців у більш широкому розумінні вирішує низку завдань, таких як: забезпечення законності в системі державної служби; створення професійного корпусу державних службовців; встановлення службової відповідності державного службовця займаній посаді й виконуваній роботі; виявлення перспектив застосування потенційних навичок і можливостей державних службовців; визначення необхідності підвищення кваліфікації, професійної підготовки або перепідготовки державних службовців; застосування до них заходів юридичної відповідальності і заохочення за успіхи у виконанні службових обов'язків; запобігання правопорушенням і корупції в системі державної служби та ін. Але головне в атестації – комплексна оцінка на основі системних показників й індикаторів діяльності державних службовців, включаючи оцінки професіоналізму, ділових особистих якостей службовця і результатів його праці.

При формуванні подальшої державної антикорупційної політики, в тому числі у сфері державної служби, доцільно детально розглянути позитивний досвід зарубіжних країн з метою його врахування. Загальний обов'язок державних службовців зберігати чесність і незацікавленість вимагає застосування заходів щодо боротьби з корупцією, під якою зазвичай слід розуміти отримання державними службовцями матеріальної вигоди від виконання своїх обов'язків. На практиці корупція у сфері державної служби розглядається у аспектах:

1. Торгівля своїм впливом. Відзначається, зокрема, прийняттям подарунків в обмін на використання своєї посади заради виконання якихось дій;

2. Вимагання. Відбувається, коли державні службовці вимагають суми грошей, які вони не повинні вимагати;

3. Конфлікт інтересів. Може бути кримінальним правопорушенням, якщо державні службовці мають зацікавленість, як правило, фінансову, у компаніях, якими вони управляють, наглядають, або доглядають та з якими їхній департамент має контракти або бере фінансову участь в акціонерному капіталі.

У таких країнах, як Австрія, Бельгія, Чехія, Фінляндія, Мальта, Великобританія, Туреччина, Литва, Португалія, з метою запобігання корупції серед державних службовців встановлено правило, за яким державні службовці через їх службове становище не мають права приймати подарунків або інших переваг.

У Туреччині ця заборона стосується безпосередньо керівників, навіть щодо подарунків від підпорядкованих. Цю заборону доцільно також розглядати стосовно вимог декларування майна. Варто відзначити, що в Литві державний чиновник не повинен діяти у власних інтересах, якщо на розсуд його керівника це суперечитиме громадським інтересам.

Корупція серед державних службовців значною мірою поширена в Бельгії та Португалії. У Бельгії через проблему корупції серед державних службовців виникає проблема парламентської недоторканності та громадської і кримінальної відповідальності міністрів. Нині до ст. 103 Конституції вносяться поправки з метою врегулювати питання правопорушень, що вчиняються міністрами навіть не під час виконання ними їхніх обов'язків. У свою чергу в Португалії, корупція серед державних службовців і недостатня прозорість діяльності – очевидна делікатна проблема, яку кабінет міністрів намагався вирішити, запровадивши Кодекс етики державного службовця від 18 лютого 1993 р. Цей Кодекс становить всеохоплюючу збірку правил професійної поведінки. Він був створений як модель, яку слід використовувати кожного дня, водночас до уваги бралися суто людські обмеження державного службовця. Варто також зауважити, що в Латвії прозорість згадується як майбутня мета, як у всіх країнах Центральної Європи.

Згідно з проектами законодавства Латвії, Польщі, Румунії, одним із засобів боротьби з корупцією є обов'язковість декларування їхнього майна у зв'язку з призначенням на посаду, відставкою або виходом на пенсію. У Румунії ця обов'язковість має юридичний характер, оскільки декларація повинна бути надана на момент призначення на посаду і після цього перевірятиметься кожні чотири роки протягом періоду перебування

особи на посаді. В інших країнах ця декларація має обов'язковий характер тільки для певної категорії державних службовців. У таких країнах, як Бельгія та Іспанія, вимога надавати таку декларацію стосується посадових осіб вищого рангу.

У Сполученому Королівстві державні службовці повинні декларувати будь-яку участь у бізнесі (включаючи керівництво) або вкладення коштів в акції або в інші папери, власниками яких є вони або члени їх родини. Вони повинні виконувати будь-які інструкції щодо збереження, передачі або управління такими активами. Державні службовці, що стають неплатоспроможними або банкрутами, повинні повідомити про це відділ кадрів.

Як показує зарубіжна практика, система заходів з попередження корупції має містити заходи політичного, економічного, соціального, організаційно-правового характеру, спрямовані на попередження виникнення передумов таких проявів, їх послаблення, нейтралізацію та усунення. Вжиття цих заходів повинна сприяти реалізації антикриміногенного потенціалу суспільства, його окремих інститутів. Тільки таким шляхом буде закладено підґрунтя успішної роботи щодо зниження корупційних проявів.

Попереджувальні заходи політичного характеру зводяться до програваності та предметності у впровадженні демократичних засад у різних сферах суспільної організації, зокрема, утвердженні у громадській свідомості розуміння, що посадова злочинність підриває авторитет держави, етичні основи суспільства; послідовності й активізації проведення антикорупційної політики щодо службовців, схильних до корупційних вчинків, створення громадських формувань, незалежних державних структур для участі населення у боротьбі з посадовими злочинами.

У соціальній сфері попередження посадових злочинів передбачає доведення рівня оплати праці державних службовців до рівня задоволення соціально значущих потреб відповідно до їх соціального статусу; зміну системи соціального забезпечення населення через зменшення питомої ваги виплат на соціальні потреби у валовому національному продукті, що здійснюється через державний бюджет та загальнодержавні фонди; запровадження дійових механізмів задоволення окремих потреб державних службовців через довгострокове, в тому числі й поточне, кредитування, реорганізацію системи соціального страхування.

Попри всю важливість заходів попередження, через об'єктивні та суб'єктивні обставини вони не завжди досягають своєї мети. Тому

гострою залишається проблема оптимізації шляхів виявлення, розслідування конкретних фактів посадових злочинів і притягнення винних посадових осіб до передбаченої законом відповідальності. Виявлення посадових злочинів через специфіку їх прояву надзвичайно складне. Це зумовлює високий рівень їх латентності, перебування поза сферою юридичної відповідальності значної кількості осіб, діяльність яких є суспільно небезпечною.

У зв'язку з цим є нагальна потреба в підвищенні ефективності діяльності спеціальних органів щодо виявлення конкретних фактів злочинної поведінки; проведення спеціальних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення злочинів, забезпечення цих заходів відповідними матеріально-технічними, криміналістичними, науково-методичними засобами.

Сучасний стан розслідування кримінальних справ та адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення свідчить про те, що через низьку якість наданих судам матеріалів кінцеві рішення у справах не завжди приймаються своєчасно. Таке становище є результатом певних недоліків чинного законодавства, а тому з метою вдосконалення діяльності щодо притягнення до відповідальності винних у вчиненні посадових злочинів, необхідно запровадити оновлені методики розслідування кримінальних справ та адміністративного провадження у справах про корупційні правопорушення, привести кримінально-процесуальне та адміністративно-процесуальне законодавство в частині доказування у відповідність із сучасними вимогами, забезпечити дійовий механізм захисту від посягань на життя, здоров'я, свободу та гідність свідків, потерпілих та інших учасників процесу.

За результатами дослідження стану корупції в 2011 р. виявлено, що погляди населення на основні причини корупції є досить вкоріненими. Як і раніше, найбільш вагомими причинами вважаються зловживання службовим становищем з боку чиновників, незалежний контроль за діями чиновників, відсутність політичної волі в подоланні корупції та запутане законодавство. Саме тому боротьба з корупцією повинна базуватися на трьох китах: юридичних, інформаційних та суспільних заходах. Іншими словами, для того щоб боротися, спочатку необхідно отримати необхідну інформацію про вчинення корупційних дій, а після цього запобігти їх проявам, використовуючи можливості, які має держава. Дуже важливо, щоб ці заходи були не декларативними, а ефективними. Можна створювати програми, розробляти стратегії, приймати закони, і

навіть створювати відомства з суворими назвами, але не зрушитися ні на крок у реальній діяльності.

Тепер слід по черзі викласти загальний зміст сукупності окремих заходів.

Юридичні заходи – це сукупність законів, а також засобів, які забезпечують їх реалізацію. В основі цього законодавства має бути основний принцип: не тільки діяльність корупціонера повинна бути зупинена, а головне, не тільки він, а його родичі, близькі й пов'язані з ним особи не змогли скористатися результатами корупційної діяльності.

Все те, що з допомогою корупційних діянь взято у держави, повинно бути їй повернуто, причому не як внесок в економіку країни, не як благодійна діяльність корупціонерів, а як майно, вкрадене у суспільства і повернуте в результаті спеціальних антикорупційних дій. Прийняття законів, які захищають корупціонерів від переслідувань, компенсації заподіяного їм збитку не тільки суперечить суті суспільних відносин, а і є навіть небезпечним. Це не відповідає основним етичним принципам, на яких побудовано громадянське суспільство, відображені у філософських і релігійних системах: зло не повинно перемагати, зло повинно бути покараним. Суспільство не може бути байдужим, інертним щодо подій, ситуацій, вчинків, які завдають руйнівні удари по всіх його структурах, які виявляють економічне і соціальне життя. А корупція – це саме ті дії.

Інформаційні заходи – це сукупність організованих даних, які зберігаються на комп'ютерах, інформаційних технологій обробки цих даних і організацій, які використовують ці технології для ефективного пошуку і діагностування корупційної діяльності на всіх, а саме на вищих рівнях державного управління.

Суспільні заходи – це по-перше, сукупність усіх засобів формування і підтримки суспільної думки, які забезпечують нетерпиме ставлення до корупції в суспільстві. Виховання такого ставлення – довгий, складний, повільний і неоднозначний процес. Але саме суспільні установки виявляють, у кінцевому підсумку, успіх антикорупційних дій. По-друге це створення життєвих умов, які б дозволили чиновнику не вчиняти протизаконної діяльності. Проживання, харчування, медицина, освіта повинні бути забезпечені державою чиновнику та його сім'ї. Це важлива і необхідна умова.

У рамках суспільних заходів слід розглянути основні напрями запобігання корупції.

Перш за все це створення соціально-психологічного середовища, соціальних умов, які ускладнюють виконання корупційних дій чиновниками і унеможливають проникнення корупції в органи управління.

Соціально-психологічне середовище – це профілактика корупції, створення суспільних уявлень, заборон і механізмів, які перешкоджають реальному вчиненню певних діянь, впровадження моральних норм, за наявності яких корупція стає неприйнятною з позиції суспільства. Проблема соціально-психологічного середовища перебуває на перетині формування громадянського суспільства, але не збігається з ним. З профілактикою корупції пов'язані й прозорість суспільства, доступ окремих громадян і громадських організацій до процесів і дій, які відбуваються в суспільстві.

При розробленні державної антикорупційної стратегії і відповідних механізмів щодо подолання корупції слід урахувати, що це складне явище, причини якого не стільки в недосконалої поведінки людини, скільки в організації владних механізмів, насамперед у сфері державного управління економікою, у тотальному урядовому контролі й регулюванні державою більшості аспектів соціального та економічного життя, в існуванні численного державного апарату, у пануванні функції розподілу. Оскільки корупція – складне соціально-політичне явище, його подолання можливе лише за умови врахування, крім правових, політичних, соціальних, економічних, організаційних, управлінських і навіть культурних чинників.

Значне місце у викорінюванні корупції в державному апараті слід відвести посиленню внутрішнього контролю та персональної відповідальності керівників центральних відомств держави. Кожен з них повинен відповідати за стан порядку і законності як безпосередньо в центральному апараті, так і в підлеглих йому структурах, особливо – інституту омбудсмена. Важливими умовами вирішення проблеми корупційних проявів повинні стати розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства, запровадження всебічного соціального контролю за діяльністю владних структур.

Вимоги контролю за чиновниками, які діють у публічній сфері й реалізують вимоги суспільства в цілому, повною мірою обґрунтовані. Державний службовець зобов'язаний відповідати за свої дії як слуга суспільства перед кожним його членом. При цьому держава повинна бути співтовариством людей, формою об'єднання і формування громадянського суспільства, загальної політичної організації населення, втіленої

у формі законодавства. Держава та державні службовці мають бути обмежені правом та функціонувати в інтересах громадян, у системі і взаємодії.

Отже, ефективна боротьба з корупційними проявами не можлива в результаті разових і короточасних акцій будь-якого ступеня активності та суворості на будь-якому рівні, а потребує довгострокових соціально-економічних, політичних і правових перетворень. Ця діяльність повинна базуватися на поєднанні профілактичних і репресивних заходів. Пріоритетна роль має надаватися профілактичним заходам на загальнодержавному рівні. Важливим кроком, який значною мірою полегшить попередження і запобігання корупції у сфері державної служби, на наш погляд, буде прийняття законів “Про правила професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів”, “Про заходи державного фінансового контролю публічної служби”.

3.10. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Для впровадження в Україні політики зменшення корупції до безпечного рівня необхідні вивчення та втілення в життя успішного досвіду інших країн, особливо щодо ефективних політичних, правових та організаційних механізмів, як подолання, так і профілактики корупції. Вивчення зарубіжних програм, які спрямовані на протидію корупції, що довели на практиці ефективність, являє собою величезні перспективи для запозичення позитивного міжнародного досвіду, особливо за відсутності власного реального механізму протидії корупції.

На особливу увагу заслуговує досвід антикорупційної політики у пост-тоталітарних країнах – членах Європейського Союзу (Естонії, Румунії), які, за даними міжнародної організації Transparency International досягли певних позитивних результатів у цьому напрямі.

В Естонії, зокрема, впроваджена координована співпраця різних відомств під патронатом Кримінально-превентивної ради, до складу якої входить близько 30 представників правоохоронних органів, суду, адвокатури, соціального забезпечення та інших державних органів, а також громадськості. Рада координує кримінально-превентивну діяльність у державі, розробляє пропозиції для уряду, консультує в питаннях, що стосуються забезпечення правопорядку і антикорупційної політики. Змістом роботи ради є комплексна боротьба проти корупції та організо-

ваної злочинності, а головною метою діяльності – попередження злочинів через соціальні програми.

У Румунії антикорупційна політика є науково обґрунтованою. Створено Національний центр з вивчення організованої злочинності та корупції, основним завданням якого є узагальнення і обробка даних, отриманих від усіх державних міністерств. Антикорупційна політика Румунії має два основні напрями: перший – корупція у сфері адміністративного керівництва, економіки, фінансів, банківської системи; другий – корумповані органи, наділені правами контролю, затвердження і “санкціонування” порушень закону, а також порушення у судовій системі. Центр є не паралельним чи основним, а допоміжним з точки зору наукового підходу механізмом, що сприяє Департаменту по боротьбі з корупцією на урядовому рівні.

Доцільно і корисно порівняти також антикорупційний досвід країн, які, за даними Transparency International, належать до країн з найнижчим рівнем корупції: Австралія, Австрія, Великобританія, Данія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Сінгапур, США, Фінляндія, Швейцарія, Швеція, Японія.

Найменш корумпованими вважаються Скандинавські країни, зокрема Фінляндія. У цій державі головним важелем є насамперед чесна влада. Діє система взаємодії влади, громадянського суспільства, традицій і цінностей нації. Ніхто з кандидатів на жодну з державних посад не може оголосити себе її гарантом, але всі політики зобов'язані служити їй. Дуже часто основним чинником корупції називають рівень зарплат державних чиновників. У Фінляндії ці зарплати не надмірні, дають змогу жити гідно, але не розкішно. Зарплати співробітників фінської державної адміністрації – не найвищі серед країн ЄС, менші, ніж у приватному бізнесі. Тому високий рівень зарплати держслужбовців – не вирішальний антикорупційний чинник. Важливе значення у Фінляндії мають етика, повага до роботи та негативне ставлення до хитрощів, спритності, нечесності. Фіни вважають, що взяти хабара означає втратити самоповагу, навіть якщо ніхто не знатиме про це, тому що хабарник почуватиметься залежним від людини, яка підмовила його на нечесний учинок, а це суперечить фінській етиці поведінки.

У Нідерландах антикорупційна політика включає такі процедурні та інституційні заходи:

- розробка системи моніторингу можливих ніш для виникнення корупційних дій у державних та громадських організаціях і суворого контролю за діяльністю осіб, що перебувають у цих “зонах ризику”; ретельний відбір кадрів на небезпечні, з точки зору виникнення корупції, посади;
- система покарань за корупційні дії з подальшою забороною працювати в державних організаціях, втрата всіх соціальних пільг, які надає державна служба;
- система заохочувальних заходів (і в матеріальному, і в моральному аспекті) до прозорої й ефективної праці;
- всі матеріали, пов’язані з корупційними діями, якщо вони не зачіпають системи національної безпеки, в обов’язковому порядку стають доступними громадськості;
- система освіти для чиновників, що роз’яснює суспільну шкоду корупції і можливі наслідки участі в ній;
- система державної безпеки типу спеціальної поліції, що володіє значними повноваженнями з виявлення випадків корупції;
- система активної співпраці із засобами масової інформації, які оприлюднюють випадки корупції і часто проводять незалежні розслідування. Водночас наклепницькі повідомлення призводять до втрати суспільної довіри і репутації відповідних джерел інформації, тому співробітники ЗМІ з усією відповідальністю підходять до підготовки викривальних матеріалів.

Корисним із практичної точки зору, на нашу думку, є досвід антикорупційної політики Ізраїлю, де, як і в Нідерландах, держава забезпечує повний пакет соціальних пільг для чиновників, які за причетності службовця до корупційних діянь повністю втрачаються; відбувається активна співпраця держави з інститутами громадянського суспільства в питаннях протидії корупції шляхом системи дублювання моніторингу можливих корупційних діянь. Моніторинг здійснюється урядовими організаціями і спеціальними підрозділами поліції, відомством Державного контролера, незалежного від міністерств і державних відомств, та громадськими організаціями (Відомства за чистоту уряду). Ці організації досліджують можливі джерела корупції, а у випадку їх виявлення інформують слідчі органи. Отримана інформація обов’язково доводиться до відома громадськості. Розроблена практика антикорупційної освіти для державних службовців. В Ізраїлі, завдяки значним соціальним пільгам для чиновників і безжалісному покаранню у разі виявлення

корупційних діянь, корупція на нижчих щаблях управління практично відсутня.

У Канаді антикорупційні заходи закріплені й у кримінальному, і в конституційному праві. Під дію антикорупційного законодавства підпадають усі без винятку громадяни, у тому числі урядовці, при цьому хабарництво в Кримінальному кодексі країни стоїть на одному рівні з такими злочинами, як порушення Конституції та державна зрада, а кримінальну відповідальність несуть і ті, хто отримував хабар, і ті, хто його пропонував. Урядовцю загрожує покарання шляхом позбавлення волі терміном до 14 років, причому він автоматично позбавляється депутатського мандата з дня визнання його провини в суді. Конституційне право Канади містить зведення правил і рекомендацій, що стосуються поведінки парламентарів при зіткненні їх політичних і економічних інтересів, як результат їх попередньої підприємницької діяльності. З метою запобігання злиттю уряду і бізнесу встановлено суворі обмеження для членів уряду.

Досить чітка й ефективна антикорупційна стратегія США. Перш за все слід наголосити, що корупція в США – кримінально караний злочин. Американське кримінальне законодавство вирізняється особливою структурою і однозначністю трактування. Воно складається з федерального кримінального законодавства і кримінальних кодексів окремих штатів. І штати, і федеральне законодавство в цілому передбачають відповідальність за одні і ті самі види посадових злочинів у сфері корупції. Основна частина федеральних кримінально-правових норм, що стосується тією чи іншою мірою корупції, міститься в розділі 18 Зведення законів США.

У США поняття корупції посадовців включає ряд протиправних діянь, передбачених переважно в чотирьох розділах: 1) розділ 11 “Хабарництво, нечесні доходи і зловживання своїм положенням публічними посадовцями”; 2) розділ 93 “посадовці і службовці по найму”; 3) розділ 41 “Здирство і погрози”; 4) розділ 29 “Вибори і політична діяльність”.

Чітко виписані суб'єкти корупційних злочинів: посадовці найвищих органів влади і урядові службовці; посадовці й службовці департаментів і їх представництв; будь-які федеральні посадовці й службовці; суб'єкти корупційних діянь у сфері виборчого права.

На особливу увагу заслуговує той факт, що в законодавстві США чітко виписано, що суб'єктами хабарництва є не тільки ті, хто одержує хабарі, а й ті, хто їх дає. Причому відповідальності за давання хабара підлягає кожний, хто не лише дає хабар, а й той, хто, пропонує, обіцяє

що-небудь цінне публічному посадовцю або кандидату на цю посаду з метою отримати будь-що на свою користь.

Покаранням як для тих, хто дає, так і для тих, хто одержує хабар, є штраф в сумі до 10 000 доларів або (і) позбавлення волі на строк до двох років.

Керівну роль у діяльності по боротьбі з організованою злочинністю й корупцією відіграє міністерство юстиції, яке розробляє національну політику боротьби зі злочинністю у країні та здійснює методичне керівництво цією роботою. Головним підрозділом міністерства є Федеральне бюро розслідувань (ФБР). Крім нього, до складу міністерства юстиції США входять ще три служби, котрі мають безпосередній стосунок до організації боротьби з корупцією й організованою злочинністю. Це служба міграції та натуралізації, яка вживає заходи із запобігання незаконному ввезенню в країну наркотиків і наркотичних засобів; Служба судових виконавців США, або служба маршалів, що здійснює захист свідків і членів їхніх сімей під час розслідування справ, пов'язаних з організованою злочинністю й корупцією. Служба юридичної допомоги, досліджень і статистики координує роботу Національного інституту юстиції, який є головною організацією міністерства юстиції у галузі фундаментальних та прикладних досліджень проблем злочинності, причин криміногенної поведінки особистості та розроблення заходів із її попередження.

Значну роль в організації боротьби з організованою злочинністю й корупцією відіграє міністерство фінансів США, передусім такі його структурні підрозділи, як таємна служба, служба внутрішніх доходів, бюро з алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї, слідчий апарат.

Корисним для України, особливо щодо корупції саме у сфері охорони здоров'я в Україні, є досвід США у питаннях корупції при вирішенні кадрових питань (адже у сфері охорони здоров'я в Україні це один із поширених видів корупційних діянь). Суб'єктом цього злочину в США може бути не тільки приватна особа, а й фірма, корпорація. Відповідальність настає і для тих, хто платить, і для тих, хто пропонує або обіцяє заплатити за майбутню підтримку чи здійснення впливу при призначенні на посаду.

Особлива увага в антикорупційному законодавстві США приділяється й такому виду корупції (яка дуже поширена в Україні), як "конфлікт інтересів". Законодавче закріплення "конфлікту інтересів" покликане гарантувати, щоб корисливі інтереси не мали надмірного впливу на прийняття рішень посадовою особою. Окрім наведеного антикоруп-

ційного законодавства США, на попередження і припинення корупції спрямовані спеціальні закони, що містять етичні й дисциплінарні норми, зокрема, Принципи етичної поведінки урядовців і службовців 1990 р., закон “Про етику в урядових установах” 1978 р.

Крім внутрішньої, США активно проводять і міжнародну антикорупційну стратегію, основними напрямками якої є: реформування економічної політики, включаючи ослаблення державного регулювання; підвищення прозорості адміністративних процесів; перебудова діяльності державного апарату в тих країнах, де економіка раніше повністю контролювалася державою, для скорочення бюрократичних структур і послаблення їхнього впливу на ринкову економіку; реформування системи державних фінансів і створення мережі ефективних незалежних наглядових установ; реорганізація судової системи; проведення реформи комерційного законодавства; антикорупційне виховання громадянського суспільства шляхом впровадження програм у галузі освіти і підвищення рівня громадянської свідомості, з тим щоб підвищити ступінь впливу громадськості на роботу державних органів; посилення впливу незалежних засобів масової інформації; реформування діяльності правоохоронних органів з метою викорінювання внутрішньої корупції і підвищення пошани до людської гідності.

У Південній Кореї засновано спеціальну комісію з 15 осіб, яка безпосередньо підпорядкована президенту, що діє відповідно до Закону Республіки Корея “Про боротьбу з корупцією” і контролює всі питання, пов’язані з ходом виконання Програми боротьби з корупцією. Комісія складається з видатних політичних діячів, юристів, науковців та лідерів народних рухів. Уряд до цієї групи залучив лише одну посадову особу, міністра координації урядової політики, який виступає координатором дій уряду і Комісії. До компетенції останньої належать: відстеження та викриття проявів корупційної діяльності в урядових структурах; звернення до відповідних органів з питань проведення розслідування фактів корупції, видання рекомендацій уряду, активна співпраця з громадськістю та вивчення громадської думки щодо антикорупційної політики і т. ін. Досвід Південної Кореї – яскравий приклад успішності антикорупційної політики – політична воля (не на папері, а в реальних програмах). Тут влада справді змогла створити ефективний дієвий, результативний механізм боротьби з корупцією.

Цікавою, на наш погляд, є Сеульська програма протидії корупції з використанням сучасних технологій “OPEN”, що діє з 1999 р. Сутність

програми полягає в тому, що громадяни можуть контролювати через інтернет процес розгляду своїх звернень державними чиновниками, що забезпечує прозорість у роботі чиновників, дозволяє уникнути тяганини, особливо щодо питань ліцензування, акредитації, дозвільних питань тощо, що, у свою чергу, створює передумови для викорінення корупції.

Програма “OPEN” побудована на таких принципах, що є основою всієї Сеульської антикорупційної стратегії:

1. Доступність. Цю ідею можна розглядати в трьох напрямках:

- територіально-часовий аспект – громадянин у будь-який час і з будь-якого місця має змогу відстежувати через інтернет процес проходження поданих ними прохань в адміністрації;
- інформаційний аспект – громадяни можуть одержати будь-яку інформацію, стосовно сфер, які торкаються їхніх прав;
- оперативно-функціональний аспект – зручність користування цією програмою полегшує процедуру здійснення контролю за якістю роботи владних структур і дає змогу швидко реагувати на виявлені порушення.

2. Прозорість. Це положення має на увазі, по-перше, забезпечення програмою “OPEN” відкритої системи спостереження; по-друге – чіткість процедурних моментів у діяльності адміністрації: доступ у реальному часі до інформації, що стосується деталей процедури розгляду заяв громадян, ухвалення рішення про задоволення прохання; можливість перегляду документів, відстежування термінів розгляду.

Основним завданням системи контролю є попередження корупційних діянь шляхом:

- забезпечення соціального контролю громадськістю, шляхом надання їй необхідної інформації в тій чи іншій сфері;
- встановлення прозорості;
- уникнення особистого спілкування чиновників і громадян як передумови корупції. Вільний доступ до інформації про стан справи виключає необхідність особистих контактів з чиновниками і, таким чином, мінімізує можливості для пропозиції або вимагання хабарів з метою прискорення вирішення питання.

Таким чином, метою “OPEN” є викорінювання корупції як суспільно шкідливого явища, що підриває основи державності, і відновлення довіри громадян до державної адміністрації. Система “OPEN” – це лише складова комплексної Сеульської стратегії боротьби з корупцією, яка в країні здійснюється за такими основними напрямками: 1) превентивні

заходи; 2) репресивні заходи; 3) прозорість діяльності, яку саме забезпечує програма "OPEN"; 4) тісна співпраця між приватними особами і державними службами. У сукупності ці заходи якісно доповнюють один одного, підтримують взаємну дієвість і забезпечують ефективність усієї антикорупційної системи Південної Кореї.

Ще на початку 1990-х років А. Шлейфер та Р. Вішна провели аналіз моделей корупції і виділили базові підходи до обмеження корупційних практик. Їхня стаття дотепер залишається серед найбільш цитованих робіт з обговорюваної проблеми. Ці теоретики пропонували такі заходи боротьби з корупцією.

По-перше, йшлося про створення централізованої системи обліку та моніторингу дій чиновників, що дає змогу відслідковувати, які рішення і ким були прийняті, які ресурси на них були виокремлені і який був результат. Така система дає можливість виявляти відхилення від "нормативної поведінки". Варто зазначити, що приблизно про це писав ще В. Ленін у 1923 р. у відомій статті "Як нам реорганізувати Робсільнспекції?"»

По-друге, робився акцент на необхідності системи санкцій за відхилення від "нормативної поведінки". В умовах політичної конкуренції відсторонення чиновників, які порушують усталені правила, відбувається через вибори. За відсутності політичної конкуренції такі каральні функції, на думку А. Шлейфера і Р. Вішни, досить ефективно можуть виконувати партійні "політичні машини" (як це було, наприклад, у Чикаго протягом двадцятирічного правління мера-демократа Р. Делі або спецслужби КДБ у СРСР). Вони не можуть усунути корупцію, оскільки самі до неї схильні, але обмежують негативні наслідки корупції – оскільки замість стягування хабарів безліччю різних автономних відомств, які не координують діяльність одне одного, з їх допомогою для держaparату вводяться і підтримуються єдині правила (включаючи єдиний "корупційний податок").

Як ілюстрацію А. Шлейфер і Р. Вішна наводять відмінності між німеччиною і Англією XV ст. У першому випадку для провезення вантажів по Рейну потрібно було 60 разів сплатити мита, у другому – достатньо було сплатити податки королю. Ця відмінність в інститутах відчутно позначалася на темпах і рівні економічного розвитку. Більш близькі до нас історичні аналогії – Радянський Союз (з його централізованою бюрократичною системою – негнучкою, але здатною за рахунок надконцентрації ресурсів домагатися проривів на ключових напрямках) і

Росія 1990-х років (з децентралізованою бюрократією, що призвела країну до краху 1998 р.).

По-третє, як важливий рецепт боротьби з корупцією пропонувалося впровадження механізмів конкуренції в діяльність державного апарату, наприклад, через можливість отримання одного дозволу або ліцензії не в одній, а в декількох різних державних установах. Ця теза, на перший погляд, здається дивною, оскільки в повсякденному розумінні державний апарат від початку будується за принципом монополії. Однак у реальності така конкуренція завжди присутня насамперед на регіональному рівні. Зокрема, підприємці можуть вибирати місце реалізації бізнес-проектів і реєстрації компаній залежно від тих умов, які їм надає (або не надає) регіональна влада.

Парадокс сьогодення полягає в тому, що протидії корупції заважають перш за все самі корупціонери. Це лихо пронизує всі сфери нашого суспільства. Боротьба з корупцією була би більш ефективною, якби велася послідовно. Зокрема, С. Міронов вважає, що рішення про подання чиновниками декларації про свої доходи є правильним, однак цей перелік варто розширити, включивши в нього повнолітніх дітей, батьків, братів і сестер. Вже сьогодні ми з подивом дізнаємося про фантастичні зарплати дружин чиновників, а якщо підемо далі, то дізнаємося про “безробітних” братів, сестер – власників величезних статків. Було б доцільним, щоб крім декларації про доходи запровадити і офіційну декларацію про витрати, саме тоді можна буде дізнатися багато цікавого. Крім того, необхідно ввести до Кримінального кодексу таку міру, як конфіскація майна для корупціонерів, а також відмовитися для цієї категорії злочинців від умовних мір покарання. Будь-який факт корупції чиновника повинен прирівнюватися до державної зради, яка тягне за собою серйозний термін ув'язнення. Це охолодить багато “гарячих голів”, що розглядають державну службу, як джерело “годування”. Після введення таких законодавчих норм можна навіть підвищити чиновницьку зарплату.

У ФРН створена і діє незалежна від гілок влади служба Омбудсмена. Саме до неї звертається більшість громадян у разі прояву корупції. Після короткої перевірки матеріали передають прокурору для офіційного розслідування. У цій країні діють високопрофесійні й високооплачувані правоохоронні органи. Сприяє обмеженню корупції і висока повага населення до закону, правопорядку тощо.

У Франції велику роль у протидії корупції відіграють засоби масової інформації. Фактично кожен крок влади перебуває під їхнім контролем. Нехтувати повідомленнями ЗМІ не можна. У цій країні міністрів, а також депутатів внесено до особливого списку. Перед вступом на посаду всі повинні подати звіт про матеріальний стан, свій і родичів. Ідеться про нерухомість, цінні папери, акції, банківські рахунки тощо. Ці дані ретельно перевіряє спеціальна держкомісія. Якщо вона визнає документи державного діяча недостатніми, до нього можуть застосувати найсуворіші санкції, депутатський імунітет буде знято, а міністра відправлять до суду.

У Великобританії під час призначення на міністерський пост кожен претендент зобов'язаний надати докладний список своїх фінансових інтересів. Необхідно вказати компанії, де розміщено інвестиції, належну йому власність. Слід подати такі само дані на дружину і дорослих дітей. Після ретельної перевірки претендента запрошують до спеціального комітету, де йому можуть порадити відмовитися від співпраці з тією чи іншою компанією, запропонувати перекласти заощадження в інші фонди чи банки. Такі "поради" обов'язкові для виконання.

Для високопосадовців розроблено та затверджено спеціальний статут, що детально обумовлює не лише фінансові та бізнес-обов'язки, а й принципи ставлення до роботи. Порушення статуту призводить не лише до негайного звільнення, а й до втрати державної пенсії та пільг. Тобто чиновник утрачає непогану зарплату, яка в керівників департаментів міністерств, наприклад, може досягти 120–140 тис. дол. США на рік, а в міністра – в півтора рази більше.

Заслуговує на увагу досвід боротьби з корупцією в Італії, найкорумпованішій державі в 50–70-х роках ХХ ст. Корупція та мафія в ній зазнали відчутних і матеріальних, і людських втрат. Насамперед була створена належна правова база. 1993 р. під тиском громадськості було прийнято закон "Про угруповання мафіозного типу", який запровадив сувору відповідальність за участь у злочинній організації. Італія є однією з небагатьох країн, що відмовилися визнавати необхідність розсуду в розслідуванні. У країні встановлено верховенство обов'язкового провадження в усіх справах. Нерозслідування злочину є злочинним саме по собі. Сукупність цих чинників була вирішальною в подоланні корупції. Саме тому політики не змогли заблокувати суддівські розслідування, навіть коли розслідування торкалося інтересів вищих урядовців.

Однак боротися з корупцією, лише посилюючи покарання, як зазначає А. Уткін, – марно. Яскравий приклад – Китай, де є навіть смертна кара. Це питання політичної волі, здорового глузду і виховання громадської думки. Треба стимулювати чесну поведінку чиновника і суспільне неприйняття корупції.

Зокрема, існують так звані сингапурська і шведська моделі. У момент здобуття незалежності в 1965 р. Сингапур був країною з дуже високим рівнем корупції. Тактика її зниження йшла по вертикалі. Регламентували дії чиновників, спростили процедури, стали суворо стежити за дотриманням етичних стандартів. Центром боротьби з корупцією стало автономне Бюро з розслідування випадків корупції, до якого громадяни можуть звертатися зі скаргами на держслужбовців і вимагати відшкодування збитків.

Одночасно було посилено законодавство, укріплено судову систему. Суддям крім привілейованого статусу дали і високі оклади. Були введені жорсткі економічні санкції за хабарі або відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях. Провели і неординарні акції, аж до звільнення всіх співробітників митниці та інших держслужб. Сьогодні Сингапур посідає лідируюче місце в світі за відсутністю корупції, економічною свободою та розвитком. Боротьба з корупцією тут почалася з різкого підвищення зарплати чиновникам. Міністрам і суддям установили високу зарплату – до 100 тис. дол. США на місяць! Ні охорони, ні персональних автомобілів вони не мають. Поліцейські й чиновники нижчого рівня одержали таку зарплату, за якої не виникає спокуси взяти хабара. Фактично весь державний апарат, чиновники всіх рівнів стали боятися не так тюрми, як втрати роботи! Був задіяний ще один антикорупційний механізм. З метою викриття “лівих” доходів чиновника створили “Бюро з розслідування корупції”. Його агенти перевіряють рахунки, майно, бізнесові операції не лише чиновників, а й членів їхніх сімей. У результаті жоден чиновник не ризикне задекларувати менше активів або майна, ніж має насправді. Така декларація негайно стає предметом перевірки.

І найголовніший важіль: у Сингапурі за хабарництво відбирають майно й кошти.

Стати чиновником у цій країні – велика честь. Вирішуються всі матеріальні та соціальні проблеми чиновника та його сім’ї на багато років уперед. Однак і розплата за хабар буде вкрай суворою. Це не тільки великий тюремний термін, а й ганьба, яка буде переслідувати родину. Мало хто наважиться на таке піти. У Сингапурі відома історія, коли родич прем’єр-міністра Лі Куан Ю попався на хабарі. Вся країна спостері-

гала за реакцією батька сингапурських реформ. Коли стало ясно, що по-блажливості не буде, що закон один для всіх, винний, бажаючи уникнути ганьби, наклав на себе руки.

Основні принципи антикорупційної політики Сінгапуру, надзвичайно актуальні й для України:

1. При виявленні факту корупційних дій відповідальність несе і посадова особа, що приймає хабар, і особа, котра його пропонує.

2. Чітке дотримання принципу відповідальності: відповідальність за корупційні діяння несуть як в адміністративному, так і в кримінальному порядку. Розвинуте громадянське суспільство, суспільний осуд – невід’ємна частина процесу покарання.

3. Чітке розмежування державних обов’язків і особистих інтересів.

4. Зміцнення верховенства закону за рахунок співпраці Бюро, що розслідує випадки корупції, і судових органів, котрі вирішують, яким буде покарання. Громадськість повинна бути упевнена, що Бюро діє ефективно і законно.

5. Максимальне виключення корупції шляхом встановлення чітких методів роботи і ухвалення рішень владними структурами.

6. Політичні лідери повинні подавати особисті приклади бездоганної поведінки на найвищому рівні, щоб підтримувати свій моральний авторитет, необхідний для боротьби з корупцією. Отже, непідкупність повинна бути ключовим критерієм, основною метою політичних лідерів.

7. Визначальним чинником при призначенні посадовців повинне бути гарантоване визнання особистих і професійних заслуг, а не зв’язки або спільні політичні погляди. Використання сімейних зв’язків підриває довіру до державної служби, до її ефективності та неупередженості, а визнання заслуг гарантує, що на відповідний пост буде призначений кваліфікований фахівець.

8. Гідна оплата праці державних службовців, що зменшує стимул до здійснення корумпованих дій. У Сінгапурі міністрам і вищим посадовим особам платять згідно з формулою, прив’язаною до середньої заробітної плати, осіб, які успішно працюють у приватному секторі (адвокатів, банкірів).

9. Захист осіб-інформаторів, що повідомляють про випадки корупції.

10. Ліквідація зайвих адміністративних бар’єрів. Зокрема мінімізація кількості необхідних документів для підписів.

11. Обов’язковий щорічний контрольований звіт державних посадовців про джерела їхніх доходів і витрат. Прокурор має право переві-

ряти будь-які банківські, акціонерні й розрахункові рахунки осіб, підозрюваних у порушенні Акту про запобігання корупції.

Сінгапуру вдалося здійснити контроль за незадовільною грошовою політикою за рахунок жорстких правил – суворі обмеження витрат на виборчі кампанії, дозвіл здійснювати пожертвування тільки на користь політичних партій, а не окремих міністрів або членів парламенту, оскільки не можна дозволити таким чином купувати вплив з метою зміни політики уряду.

“Влада – корупція – гроші” – цілком зрозумілий логічний ланцюжок. Спеціальна антикорупційна програма була розгорнута в міністерстві фінансів Сінгапуру з липня 1973 р. Вона включала, зокрема:

- удосконалення процедур взаємодії з громадянами і організаціями з метою виключення тяганини;
- забезпечення прозорості контролю “знизу догори” і “згори донизу”;
- введення ротації чиновників для уникнення формування стійких корупційних зв’язків;
- здійснення непередбачених перевірок;
- забезпечення режиму конфіденційності для запобігання просочуванню важливої інформації, якою можна скористатися в корупційних цілях;
- запровадження процедури перегляду комплексу антикорупційних заходів кожні 3–5 років.

Ввівши в дію на початку 70-х років цю програму в міністерстві фінансів, Сінгапур досяг вражаючих успіхів. Це відбулося завдяки правильному визначенню пріоритетних напрямів програми: прозорість діяльності органів влади, взаємодія пересічних громадян і контролюючих організацій, подолання низової корупції.

Швеція до середини ХІХ ст. також вважалася країною, наскрізь ураженою корупцією. Але там пішли по шляху повної модернізації країни. Було здійснено комплекс заходів, які виключали б меркантильні міркування у чиновників. Державне регулювання ґрунтувалося на стимулах – через податки, пільги і субсидії, а не на заборонах і дозволах. Для громадян був відкритий доступ до внутрішніх державних документів, а головне – створена незалежна й ефективна система правосуддя.

Одночасно шведський парламент і уряд встановили високі етичні стандарти для чиновників і стали домагатися їх виконання. Лише через декілька років чесність стала престижною нормою серед бюрократії. Зарплати чиновників спочатку перевищували заробітки робітників у

12–15 разів, проте з часом ця різниця знизилася до двократної. Сьогодні у Швеції один з найнижчих рівнів корупції у світі.

У Швеції особливу роль у протидії корупції відіграє Омбудсмен – служба, передбачена Конституцією чи іншим законодавчим актом, яку очолює незалежна публічна особа високого рангу і розглядає скарги громадян на дії державних органів, їхніх службовців та інших посадових осіб; уповноважена проводити службові розслідування, рекомендувати коригувальні дії і подавати доповіді вищим керівникам держави. Тут діє декілька таких інститутів: із нагляду за судами, прокуратурою й поліцією; із соціальних питань – освіти, охорони здоров'я, податків, транспорту. Є Омбудсмен у справах споживачів і окремо у справах економічної свободи. Фактично всі сфери життя суспільства охоплені контролем і населення розв'язує свої проблеми саме через Омбудсмена. Не менш важливе антикорупційне значення у цій соціально-правовій державі відіграють механізми з максимального обмеження розширення доходів різних верств населення. Співвідношення найнижчих і найвищих заробітних плат становить 1 : 4!

Оскільки корупція є системним явищем, то і боротьба з нею повинна мати системний характер. Серед основних заходів з реалізації антикорупційної політики слід назвати: розробку і реалізацію міських і муніципальних антикорупційних програм; антикорупційну експертизу правових актів та їх проектів; антикорупційні моніторинг, освіту і пропаганду, а також антикорупційні заходи в рамках реалізації законодавства про державну службу. Крім того, в наш час боротьба з корупцією може вестися в різних, часом несподіваних формах, якими нехтувати не слід. Наприклад, нині в Російській Федерації при прийнятті та оформленні багатьох документів усе активніше застосовується система “Одного вікна”. У ній – не тільки зручність для громадян, а й значний антикорупційний потенціал: відвідувач відокремлений від виконавця, він не знає, хто конкретно вирішує його питання. Людина просто віддає документи і через певний час отримує результат. Рішення не абсолютне, але досить дієве.

Показовим у плані досвіду для України є доручення президента РФ розробити національний план протидії корупції з трьох розділів.

1. Закони перевіряють на корупційність (необхідно впритул зайнятися модернізацією законодавства, щоб ліквідувати прогалини і невизначеності в законодавстві в цій сфері). Розробляються процедури антикорупційної експертизи законопроектів. За задумом, фахівці повинні оці-

нювати, які лазівки для нечистоплотних чиновників може відкрити та чи інша новація, кому закон буде вигідний, а у кого життя ускладниться, і взагалі як всі блага побажання працюватимуть у житті. Дотепер подібні речі законодавці не прораховували, в результаті чого хороші ідеї призводили до сумнівних результатів. Громадянам доводилося більше оббивати пороги, стояти в чергах та платити хабарі.

Крім того, вже створені центри моніторингу законів, які вивчають всі закони та нормативні акти країни. Експерти шукають, де закони дублюються, де розпливчасті, а де суперечать один одному, тому що розпливчасті формулювання і протиріччя сприяють корупції.

2. Чиновника підведуть під регламент. (За другою складовою антикорупційного плану, по суті, йдеться про ліквідацію умов для корупції. Слід домогтися прозорості державних процедур, пов'язаних з державними підзядами, тендерами, створення в цілому більш сприятливого ділового середовища). Для чиновників всіх відомств будуть введені спеціальні адміністративні регламенти. У бюрократа не повинно бути, умовно кажучи, свободи польоту, на кшталт хочу – поставлю підпис, хочу – ні, тому що саме в таких умовах виникає спокуса посприяти рідній, або щедрій людині.

Приміром, одним із прибуткових місць для чиновників є видача дозволів і ліцензій, оформлення погоджень. Часто громадянам, особливо бізнесменам, пропонують за потрібний папірець укласти договір на “обслуговування” або “підготовку документів”, перерахувати “благодійний внесок”, оформити на роботу “потрібну” людину. А все тому, що часом в повноваженнях начальника записано: “має право” або “може”. Але може – ще не зобов'язаний, вважають багато чиновників. За задумом, адміністративні регламенти унеможливають довільні рішення.

Взагалі спілкування громадянина з бюрократам повинно зводитися до мінімуму, а краще відбуватися заочно. Наприклад, надіслав листом заявку – у відповідь отримав потрібну довідку. Такі процедури теж будуть розширюватися. Ще розробляються типові схеми оцінки ефективності влади. За ним можна буде зрозуміти, добре чи погано працює те чи інше відомство, адміністрація, установа, чи допомагає жити людям, чи створює зайві бар'єри.

3. Непідкупність потребує пропаганди. На думку президента РФ, проблема в тому, що не тільки недбайливі чиновники, а й багато громадян не вважають корупцію абсолютним злом. Тому доведеться щось змінити не тільки в законах, а й у психології. Слід створити антикорупцій-

ний стандарт поведінки. Адже в країнах з високою правовою культурою хабарів не беруть не тільки тому, що бояться, а й тому, що це невігдно: це руйнує кар'єру до кінця. І це, може бути, самий сильний стимул. Держава має намір зайнятися правовим просвітництвом громадян. Це довгострокова робота, і її ефект, швидше за все, буде помітний не відразу. Але найбільшу користь вона принесе тільки в тому випадку, якщо (коли) спрацюють перші два пункти програми.

Кампанія по боротьбі з корупцією, розпочата президентом РФ, набирає обертів. Всі міністерства і відомства видають усілякі програми, рекомендації та правила виявлення серед чиновників-перевертнів та корупціонерів. Не стала винятком і Федеральна податкова служба Росії. У перелік корупційних дій, яким планують протистояти податкові органи, включено зловживання службовим становищем, давання і одержання хабара, комерційний підкуп, а також будь-яке незаконне використання працівником податкового органу посадового становища з метою отримання вигоди (гроші, майно та ін.) як для себе, так і в інтересах третіх осіб.

Під особливий контроль потраплять у першу чергу співробітники, які безпосередньо контактують з платниками податків. Ті, що приймають звітність, проводять податкові перевірки, здійснюють облік і реєстрацію платників податків, а також ті, хто контролює державні закупівлі або видає ліцензії та дозволи, відповідає за зберігання та розподіл матеріально-технічних ресурсів.

До ознак корупційної поведінки віднесені порушення податківцями вимог нормативних документів, що регламентують питання організації, планування та проведення заходів, передбачених посадовими обов'язками, а також бездіяльності у випадках, що потребують прийняття рішень відповідно до посадових обов'язків. По суті, будь-яке порушення правил проведення податкових перевірок або несвоєчасне оформлення документів податкового контролю тепер може бути визнано корупцією.

Особливо слід виділити заходи, спрямовані на створення системи стимулів до антикорупційної поведінки. Як більш конкретні пропозиції можна, як видається, назвати такі.

1. Удосконалення заходів юридичної відповідальності, включаючи введення більш ефективних видів покарань, таких як короткочасна, тривала або довічна дискваліфікація посадових осіб за судовим рішенням, збільшення розмірів адміністративних штрафів, інтенсифікація застосування штрафу як основного і додаткового кримінального покарання.

2. Законодавче закріплення і активне використання обмежувальних санкцій, пов'язаних із частковою або повною втратою соціальних пільг і привілеїв (заборона на преміювання, виплату допомог, позбавлення відсоткових надбавок до зарплати за вислугу років або класний чин, обмеження в користуванні службовим транспортом і т. ін.), накладанням додаткових обов'язків (частіше декларувати доходи, проходити позачергове тестування, позапланову атестацію, випробування на поліграфі та ін.)

3. Посадовим особам органів державної влади слід зобов'язати здійснювати особистий прийом громадян, працювати з їх скаргами та заявами. Рекомендувати цим особам відмовитися від суто кабінетного стилю роботи, практикувати “вихід у народ”, а також відрядження до підвідомчих органів з метою перевірки діяльності та надання практичної допомоги.

4. Внести істотні корективи в правове регулювання та організацію кадрової роботи, використовуючи при доборі претендентів на державні посади ефективні способи об'єктивної оцінки претендентів, що включають: тестування; випробування на детекторі брехні (поліграфі); вивчення громадської думки про кандидата на посаду; його іміджеві характеристики.

5. Слід пропагувати і заохочувати пильність, відповідальне ставлення до виконання службового обов'язку не тільки при виконанні посадових обов'язків, а й поза службою. Вирішенню цієї проблеми будуть сприяти максимально допустима відкритість держслужби для контролю з боку громадянського суспільства, а також використання інших демократичних форм роботи.

Для України цікавий і досвід Грузії, найкорумпованішої за часів СРСР союзної республіки. Тут головну роль, як це й потрібно, відіграла тверда політична воля керівництва країни, насамперед її президента. Було вжито такі заходи.

- перш за все сформовано нову політичну еліту, не “забруднену” корупційними зв'язками, переважно молоду, високоосвічену, із знанням іноземних мов;
- проведено реформу контрольних органів, здійснено всі можливі дії, в тому числі репресивні, стосовно тих, хто паразитував на бізнесі. Всі зайві структури було ліквідовано, зокрема санепідемстанцію;
- здійснено тотальну чистку державного апарату, який скорочено в 20 разів, а зарплати підвищено в 15 разів – з 30 до 400 дол. США;

- проведено кардинальну чистку правоохоронних органів. В один день було звільнено 14 тис. працівників і сформовано новий корпус правоохоронців, менший за чисельністю, але значно кращий за якістю, водночас істотно підвищено заробітну плату. Такі самі заходи вжито в судах і органах прокуратури;
- за ґратами опинилися 214 “зłodіїв у законі”, решта терміново залишили Грузію й оселилися в Росії, Україні;
- жорсткі антикорупційні заходи супроводжувалися реформами в економічній і соціальній сферах [9].

Удалося серйозно потіснити корупцію в колишніх країнах так званої народної демократії – Польщі, Словаччині, Чехії. Особливий інтерес становить досвід Польщі. Тут не побоялися вдатися до крайніх заходів протидії корупції, які формально межують із порушенням прав людини. Створено незалежну від гілок влади структуру – Центральне антикорупційне бюро (ЦАБ), відмінність якого від схожих структур полягає в тому, що робота бюро побудована на відвертій провокації злочину.

Грандіозну кампанію по боротьбі з корупцією розгорнула Норвегія. Зокрема норвежці взялися допомогти країнам, що розвиваються, у протистоянні хабарництву та розкраданню на державному рівні. Свою ініціативу норвежці розвивають одразу за трьома напрямками: “нульова терпимість” до корупції на місцях; допомога в боротьбі з цим злом країнам, що розвиваються; постійний контроль за гуманітарною та іншою допомогою з боку світової спільноти. Багата нафтою скандинавська держава з населенням 4,6 млн чоловік пишається тим, що є найщедрішим іноземним донором у світі з розрахунку на одну особу. Норвегія жертвує на допомогу бідним країнам майже 1 % валового національного продукту.

Показовим є досвід протидії корупції у Гонконзі, а саме створення Незалежної антикорупційної комісії (НАК) (Independent Commission Against Corruption). Виникнення цього органу було викликане істотним загостренням становища зі злочинністю і корупцією, а також неефективністю законодавства.

Діяльність НАК включає три головні напрями: розслідування, проєкти, попередження, для чого створено три відповідних департаменти. Необхідність у другому напрямі роботи була багата в чому зумовлена існуванням особливої “культури корупції” у Гонконзі, наявністю масових забобонів з приводу неможливості викорінення цього зла, сприйняттям його як нормального явища. Оскільки робота комісії протягом всієї її історії була перш за все орієнтована на підтримку населенням її дій щодо

захисту закону, то вона багато в чому означала свого роду світоглядну революцію. У департаменті НАК, що відповідав за просвіту, працювали відомі журналісти, викладачі й професори, провідні представники громадських організацій і ділових асоціацій.

При цьому перші кроки департаменту розслідувань НАК вирізнялися рішучістю та твердістю. Зокрема, в 1975 р. П. Годбер був повернений до Гонконгу, де він постав перед судом за звинуваченням в отриманні хабара в 25 тис. гонк. дол., отриманих за призначення на посаду одного з районних шефів поліції. Суд засудив П. Годбера до чотирирічного тюремного ув'язнення. Коментуючи це рішення, комісар НАК, зокрема, зазначив: “Було вкрай важливим відразу знайти заходи, які викликали страх у корупціонерів. Після цього, заручившись підтримкою населення, комісія зможе більше уваги приділяти освітнім і превентивним програмам”.

Чистка поліції в перші роки існування комісії виявилася головним напрямом оперативної роботи, та відображала зміст скарг і заяв, котрі надійшли від населення (більше половини звернень вказували на хабарників-поліцейських). У ході цієї кампанії в 1975–1977 рр. вдалося практично зруйнувати діяльність злочинних синдикатів у поліції.

У оперативних співробітників комісії широкі повноваження. Комісар має право провести перевірку конкретного рахунку або особи в будь-якому банку Гонконгу. Він також має право вимагати від кожного громадянина, підозрюваного в корупції, письмової заяви із зазначенням всіх цінностей, придбаних за останні три роки, у тому числі за кордоном. Спочатку НАК набирала кадри з найкращих поліцейських та державних службовців, надалі їх місце займали фахівці, підготовлені самою комісією. Її штатна чисельність збільшилася з 300 осіб у середині 70-х років до більш ніж 1000 нині. Для порівняння: в гонконгівській поліції працює приблизно 35 тис. співробітників. Витрати на утримання комісії коливалися в межах 0,4–0,5 % поточного бюджету території.

У 1974 р. створено “Незалежну комісію проти корупції”. Ініціатори вважали, що позбавляти волі хабарників треба, але усунути саму можливість для давання хабара – важливіше. Паралельно з цим запрацювала служба допомоги населенню. Скрізь у місті розповсюдили заклик: “Не будь сліпим до корупції” і номер “гарячої лінії”, куди можна телефонувати цілодобово, до того ж анонімно. Претендент на будь-яку державну посаду зобов'язаний був надати список родичів, друзів і пояснити, як довго він із ними знайомий, які в них спільні інтереси тощо. Цю інфор-

мацію ретельно перевіряють. Тепер у Гонконзі хабарі беруть рідше, ніж навіть у Великобританії.

Аналізуючи досвід Канади, варто зазначити, що консервативний уряд С. Харпера, що прийшов у 2006 р. на зміну ліберальному кабінету П. Мартина, включив до головних пріоритетів розробку і прийняття федерального закону “Про відповідальність” (Federal Accountability Act). Тим самим новий уряд прагнув створити нормативно-правовий механізм, покликаний якщо не повністю виключити, то щонайменше мінімізувати потенційні можливості й умови для корупції в державному апараті. Розробка та прийняття закону зайняли майже дев’ять місяців: він набув чинності 12 грудня 2006 р. Складовою цього законодавства є закон “Про конфлікт інтересів” (Conflict of Interest Act), який встановлює суттєві обмеження “свободи дій” державних чиновників, впорядковує прийняття на державну службу і умови роботи, а також містить правила, які регулюють професійну діяльність чиновників, що залишають державну службу.

Особливо треба відзначити той факт, що законом “Про відповідальність” встановлені жорсткі правила спонсорської допомоги політичним партіям та їх кандидатам на виборах. Так, верхня межа індивідуальних пожертв у фонди політичних партій чи окремих кандидатів визначена всього в 1 тис. канадських доларів на рік. При цьому партіям і кандидатам забороняється приймати пожертвування від корпорацій, профспілок та інших організацій (крім згаданої суми). Додатково кандидатам дозволяється внести ще 1 тис. дол. у власний виборчий фонд.

Одночасно внесені поправки в закон “Про лобізм” (Lobbying Act), останні – у 2008 р. Вони, зокрема, встановили п’ятирічний мораторій на участь у лобістській діяльності міністрів, вищих державних чиновників і співробітників апаратів міністерств після залишення державної служби. Був також встановлений пост комісара з лобізму (Commissioner of Lobbying), призначення на який виробляється генерал-губернатором Канади за згодою обох палат парламенту і до обов’язків якого входить розслідування фактів порушень цього закону. Надане комісарові управління діє як незалежна організація при парламенті Канади. Нові поправки до закону “Про лобізм” забороняють виплату гонорарів за консультації лобістським організаціям, причому порушниками вважаються як одержувачі гонорарів, так і ті, хто їх виплачує. Термін давності за розслідуваннями порушень цього закону збільшено з двох до десяти років. Лобістські організації, викриті в порушеннях, позбавляються права на заняття лобізмом на строк до двох років.

У сфері державного управління вводиться обов'язкова практика незалежного аудиту фінансових та економічних питань з метою виявлення та оцінки правопорушень у розподілі державних коштів. Особлива увага приділяється жорсткому контролю за добором кадрів і призначеннями на державні посади. Зокрема, встановлюється обов'язковий конкурс кандидатів на вищі державні посади, дозволяється таємне голосування парламентаріїв щодо запропонованих кандидатур. Діє спеціальна парламентська комісія з нагляду за призначеннями на посади в державному секторі.

Новий закон “Про відповідальність” бере під захист громадян, які повідомили владі про факти корупції, при цьому така інформація повинна подаватися розголошу. Закон “Про відповідальність” наказує забезпечити гласність і доступ громадян до інформації про діяльність основних парламентських та урядових органів, а також великих державних корпорацій і фондів. За законом всі громадяни та організації, які отримують державні кошти, можуть бути піддані фінансовій перевірці. Посилюються заходи з проведення внутрішнього аудиту міністерств і відомств, супроводжувані посиленням покарань за порушення при витрачанні грошей платників податків.

Однак поряд з формальними механізмами боротьби з корупцією не менш дієвими засобами запобігання зловживань з боку держслужбовців є неформальні методи – гласність, громадська думка і, звичайно, внутрішній контроль (точніше самоконтроль): правила поведінки, кодекси честі та праці чиновників. Важливе значення надається поняттю “честь мундира”, корпоративній етиці, репутації.

Досить актуальним у сфері протидії корупції є досвід Групи держав Ради Європи по боротьбі з корупцією, яка рекомендує Україні:

- створити орган, що не матиме правоохоронних функцій і здійснюватиме нагляд за реалізацією національної антикорупційної стратегії і відповідних планів дій, а також пропонуватиме нові стратегію та заходи з боротьби проти корупції. У такому органі мають бути представлені органи державної влади і громадськість. Йому має бути наданий необхідний рівень незалежності для здійснення ефективної моніторингової функції;
- негайно розробити детальний план дій з реалізації національної антикорупційної стратегії (Концепції Президента). План дій має, наскільки це можливо, стати предметом міжнародної експертизи та врахувати можливу співпрацю і допомогу з боку міжнародної спільноти;

- переглянути систему адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення з тим, щоб чітко встановити, що випадки корупції мають трактуватися як кримінальні правопорушення або принаймні чітко розмежувати вимоги до застосування цих двох відмінних процедур;
- посилити координацію між правоохоронними органами, котрі провадять розслідування корупційних діянь, покращити процедуру зведення, аналізу та поширення комплексної статистики щодо справ про корупцію, що розглядаються усіма правоохоронними органами, так само як і інформації про результати таких справ;
- посилити незалежність прокуратури від політичного впливу та уточнити її повноваження, зосередивши їх на керівництві досудовим розслідуванням і кримінальному переслідуванні;
- запровадити єдину систему навчання на постійній основі для особового складу правоохоронних органів і прокуратури щодо виявлення та розслідування корупційних правопорушень, а також створити спеціалізований курс навчання для тих, хто має безпосередній стосунок до боротьби проти корупції;
- надалі посилювати незалежність судової влади та забезпечити більшу прозорість процесу відбору суддів; зміцнити незалежність Вищої ради юстиції від виконавчої і законодавчої гілок влади і, зокрема, збільшити кількість суддів у її складі; розглянути питання щодо покращання матеріальних умов суддів, включаючи справедливу винагороду, необхідну для забезпечення незалежності суддів та відповідності (винагороди) обсягу їхньої відповідальності;
- забезпечити подальший розвиток Академії суддів, а також запровадити навчальні курси, як на початку, так і впродовж служби суддів, котрі охоплюватимуть як теоретичні, так і практичні модулі, включаючи етику та теми, пов'язані з корупцією;
- розглянути впровадження заходів для забезпечення збереження речових доказів у випадках, коли особи, що користуються недоторканністю, були затримані на місці вчинення тяжкого злочину, включаючи корупцію;
- переглянути систему імунітетів таким чином, щоб забезпечити можливість ухвалення швидших рішень про зняття імунітету;
- прийняти нові правила конфіскації та арешту доходів, одержаних злочинним шляхом, які дадуть можливість застосовувати ці заходи не лише до прямих, а й до непрямих (конвертованих) доходів,

- здійснювати еквівалентну конфіскацію та конфіскацію доходів третьої особи відповідно до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією;
- ухвалити нормативно-правові акти про управління вилученим майном, що може гнучко застосовуватися з метою ефективного збереження вартості такого майна;
 - визначити загальну стратегію реформування сфери публічного управління в Україні з метою забезпечення єдиного розуміння необхідності змін й інформування про це широкого кола громадськості;
 - встановити чіткі правила регулювання процесів управління і прийняття рішень, а також чіткі положення щодо ієрархії різних юридичних норм і стандартів, які регулюють публічне управління;
 - покращити реалізацію права громадян на доступ до офіційної інформації; запровадити менш складні процедури подання запитів на одержання інформації; наголосити на обов'язку органів влади допомагати громадськості в отриманні інформації упродовж розумного часу і розглянути можливість створення незалежного спеціального (позасудового) механізму перегляду рішень про відмову в доступі до офіційної інформації;
 - рекомендує завершити створення системи адміністративного судочинства, як це передбачено законом;
 - підвищити кваліфікацію персоналу Рахункової палати з метою кращої підготовки у частині виявлення фактів корупції у ході їхньої діяльності;
 - розширити зовнішній незалежний аудит органів місцевої влади з метою охоплення всіх видів діяльності цих органів, а також забезпечити при аудиті використання принципів незалежності, прозорості й контролю, які застосовуються Рахунковою палатою;
 - ретельно переглянути законодавство про державні закупівлі з метою приведення його у відповідність із європейськими нормами і стандартами щодо політики, підзвітності й прозорості;
 - поширити процес реформування публічної служби не лише на державних службовців, а й на інших працівників бюджетної сфери у відповідності з принципами, передбаченими для реформи державної служби;
 - ухвалити чіткі правила для всіх службовців публічної сфери щодо інформування про підозри у вчиненні корупційних діянь та запро-

вадити захист від негативних наслідків осіб, які добросовісно інформують про такі випадки (захист інформаторів) (п. 209);

- створити новий модельний кодекс поведінки/етики для публічних службовців з тим, щоб покращити їхню обізнаність з відповідними обов'язками та належною поведінкою стосовно їхньої служби, зокрема щодо повідомлення про ймовірні корупційні діяння, виникнення конфлікту інтересів і добросовісного служіння суспільству. Покращити регулярне навчання для публічних службовців з питань антикорупційних заходів і етичної поведінки в суспільному житті, як передбачено законами, підзаконними актами і (рекомендаційними) ненормативними документами;
- запровадити статистику застосування дисциплінарних заходів та стягнень до службовців у сфері публічного управління;
- встановити відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення, включаючи ефективні, пропорційні й дієві санкції, а також розглянути можливість створення системи реєстрації юридичних осіб, які притягувалися до відповідальності;
- вжити адекватних заходів, включаючи заходи нормативного характеру, для активного залучення бухгалтерів і аудиторів до виявлення/інформування про порушення, пов'язані з відмиванням грошей.

Експерти Центру Разумкова головними напрямками протидії політичній корупції вважають:

1) посилення впливу громадян на процес формування органів влади, розроблення державної політики, підвищення ефективності механізмів політичної відповідальності;

2) створення дієвих механізмів забезпечення прозорості діяльності влади;

3) формування і реалізація органами влади, політичними силами, інститутами громадянського суспільства загальнонаціональної антикорупційної стратегії, з урахуванням наявних напрацювань;

4) активізація співпраці України з міжнародними організаціями у сфері протидії корупції.

Однак реалізація наведених та інших заходів, передбачених чинними державними актами і пропозиціями міжнародних організацій, за переконанням експертів, не можлива без визнання вищим керівництвом України того факту, що корупція в політичній сфері є проблемою номер один і реальною загрозою національній безпеці. Індикатором здатності держави та суспільства до подолання політичної корупції має стати

поява державного діяча, який публічно візьме на себе відповідні зобов'язання і зможе власним прикладом довести здатність їх реалізувати. Таким чином, головною передумовою успіху протидії політичній корупції в Україні залишається політична воля.

Таким чином, аналізуючи міжнародний досвід протидії корупції можна резюмувати, що цілями антикорупційної політики має стати зниження рівня корупції та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави від загроз, пов'язаних з корупцією, шляхом реалізації таких завдань:

- попередження корупційних правопорушень;
- створення правового механізму, який перешкоджає підкупу осіб, що мають публічний статус;
- створення правового механізму, котрий перешкоджає підкупу громадян під час проведення референдуму та виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування;
- забезпечення відповідальності за корупційні правопорушення у всіх випадках, прямо передбачених нормативними правовими актами;
- відшкодування збитків, заподіяних корупційними правопорушеннями;
- моніторинг корупціогенних факторів та ефективності заходів антикорупційної політики;
- формування антикорупційної суспільної свідомості;
- сприяння правовій реформі, спрямованій на зниження невизначеності правових настанов і обмеження необґрунтованої свободи розсуду особами, що застосовують правові норми;
- сприяння реалізації прав громадян і організацій на доступ до інформації про факти корупції і корупціогенні фактори, а також на їх вільне висвітлення в засобах масової інформації;
- створення стимулів до заміщення державних посад, посад державної і муніципальної служб непідкупними особами.

У свою чергу, принципами антикорупційної політики мають стати:

- неприпустимість покладення на одного і того ж суб'єкта антикорупційної політики відповідальності за розробку, реалізацію та контроль реалізації заходів антикорупційної політики;
- підтримання оптимальної чисельності осіб, що заміщають державні посади, та осіб, які перебувають на державній і муніципальній службі;

– неприпустимість обмеження доступу до інформації про факти корупції, корупціогенні фактори і заходи реалізації антикорупційної політики.

Ми рухаємося сьогодні по шляху побудови державного капіталізму, який передбачає активне втручання держави в економіку. У жодній країні ця модель не була вільна від корупції. Досить згадати історію Південної Кореї, в якій бурхливе економічне зростання протягом 1960–1990 рр. супроводжувався гучними корупційними скандалами з участю вищих посадових осіб держави. Можна окремо обговорювати питання про те, наскільки адекватна модель державного капіталізму в умовах сучасної динамічної глобальної економіки. Однак більш-менш успішно ця модель може функціонувати тільки за наявності достатньо ефективною бюрократії. В економічній теорії і практиці інших країн склався набір рецептів, що дають змогу підвищити ефективність державного управління за відсутності політичної конкуренції. Причому, як показує досвід, заходи, спрямовані на підвищення ефективності бюрократії і основані на впровадженні конкурентних начал у практику державного управління, одночасно створюють обмеження для корупції. Іншими словами, акцент на боротьбі з корупцією не повинен затиювати іншу, набагато більш загальну проблему – низької компетентності чиновників і неефективності державного апарату. Якщо ми хочемо перемогти (а в реальності – обмежити) корупцію, треба боротися з хворобою, а не з її приватними проявами.

Проведений нами аналіз антикорупційних ініціатив у різних країнах світу дає можливість сформувати цілісне уявлення про основні напрями розвитку механізмів протидії корупції. Звичайно, стратегія вироблення антикорупційної політики повинна диференціюватися залежно від індивідуальних особливостей конкретної держави та ступеня ураженості суспільства цим негативним явищем. Все ж з упевненістю можна стверджувати, що запорукою всіх успішних антикорупційних програм є їх системність, комплексність і послідовність, активна співпраця з інститутами громадянського суспільства, формування у громадян антикорупційної свідомості та забезпечення незворотності покарання за вчинення корупційних діянь.

Контрольні питання

1. Чим зумовлена необхідність вироблення антикорупційної стратегії?
2. У чому полягає місія антикорупційної діяльності держави?
3. Якими є загальні цілі державної антикорупційної політики?
4. Назвіть основні групи принципів запобігання та протидії корупції.
5. Які принципи запобігання та протидії корупції належать до правових?
6. У чому полягають принципи взаємодії держави та суспільства щодо запобігання та протидії корупції?
7. Що розуміється під корупціогенними чинниками та як їх можна класифікувати?
8. Які з корупціогенних чинників є найбільш впливовими у сучасних вітчизняних реаліях?
9. Що передбачають типові шляхи реформування державної служби з погляду запобігання та протидії корупції?
10. Для чого потрібне наукове забезпечення антикорупційної діяльності?
11. На які групи поділяють суб'єктів антикорупційної діяльності в Україні залежно від їх функціонального призначення?
12. Назвіть основні рівні суб'єктів антикорупційної діяльності в Україні.
13. Якими є функції та повноваження вищих органів державної влади України у запобіганні та протидії корупції?
14. Які органи здійснюють координацію антикорупційної діяльності в Україні?
15. Розкрийте основні проблеми організаційного забезпечення антикорупційної діяльності в Україні.
16. У чому полягає роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції?
17. Дайте визначення прозорості діяльності державних органів.
18. За якими напрямами доцільно проводити інформаційно-просвітницьку діяльність антикорупційної спрямованості?
19. Чи є актуальним для України формування антикорупційної культури суспільства?
20. На яких принципах має базуватися співпраця держави та громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції, щоб бути результативною?
21. Якою є роль ЗМІ в антикорупційній діяльності?
22. Що таке "громадський контроль"?
23. Хто може бути суб'єктами громадського контролю?
24. Охарактеризуйте методи громадського контролю.
25. У чому полягають основні особливості співпраці правоохоронних органів з громадськістю?
26. Яким чином адміністративна реформа може сприяти зменшенню рівня корупції?
27. Дайте характеристику змісту антикорупційної політики Нідерландів?
28. Як побудована сеульська програма протидії корупції "OPEN"?
29. Порівняйте сингапурську і шведську моделі антикорупційної політики.
30. Розкрийте особливості досвіду протидії корупції в Гонконзі.

31. Які антикорупційні обмеження щодо фінансування політичних партій запроваджені у Канаді?
32. Охарактеризуйте зв'язок залежності ефективності проведення адміністративної та антикорупційної реформ.
33. Яка роль громадськості в проведенні адміністративної та антикорупційної реформ?
34. Що таке Індекс сприйняття корупції і де з ним можна ознайомитися?

Антилегалізаційний фінансовий моніторинг у контексті протидії корупції

4.1. КОРУПЦІЯ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЧИННИК ТІНІЗАЦІЇ (КРИМІНАЛІЗАЦІЇ) НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ І ВІДМИВАННЯ НЕЗАКОННИХ ДОХОДІВ

Корупція є найважливішою складовою тіншового ринку, а суб'єкти корупційних діянь – одними з основних споживачів послуг з відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, одночасно вони є неодмінним атрибутом більшості схем, спрямованих на відмивання доходів незаконного походження. При цьому без радикального зниження рівня корупції всі пропонувані експертами заходи щодо детінізації національної економіки, протидії організованій злочинності та відмиванню коштів будуть неефективними.

Найпоширеніші форми корупційних діянь в Україні мають міцне інституційне коріння, оскільки з початку 1990-х років відбулося всебічне і глибоке “зростання” центрів прийняття управлінських рішень в державі з суб'єктами олігархічного бізнесу. Відсутність державної ідеології і зрозумілої економічної політики з чітко окресленими “правилами гри” створило оптимальне середовище для розвитку у вищих ешелонах влади різноманітних неформальних зв'язків з бізнесом. У середовищі, в якому олігархи поглинають державу (основні центри прийняття рішень у державі), корупція стала одним з найважливіших економічних чинників, неврахування якого нівелює найефективніші (в умовах не корупційного ринкового механізму господарювання) бізнес-моделі, бізнес-плани та інвестиційні проекти.

Сучасна система господарювання далека від ідеальної моделі економіки вільного ринку і досконалої конкуренції. У споживацькому суспільстві, каталізованому безмежністю незадоволених бажань (зазвичай штучних, нав'язаних через агресивну рекламу та інші PR-технології), кожен учасник економічних відносин прагне створити власний монополізований міні-ринок.

Поведінковим парадоксом людської природи є те, що практично всі учасники “вільного” ринку бажують “на вході” – конкурентності, а “на виході” – власної монополізації відповідної ринкової ніші. Механізми вказаних поведінкових парадоксів, а також їхня соціально-суспільна зумовленість науково доведені у працях відомого американського вченого-біхевіориста Д. Аріелі.

Корупційні зв'язки з чиновниками сприяють тіньовій монополізації міні-ринків (ринкових ніш) для окремих її учасників – хабародавців. Після окресленої монополізації монопольна надбавка до ціни відповідної групи товарів чи послуг ділиться між підприємцем – організатором такого міні-ринку (надприбуток) і чиновником (хабар). Це усуває будь-яку конкуренцію, як і переважну більшість форм кооперації-взаємодії, що різко зменшує ефективність ринкової економіки та збільшує нерівність у доходах, концентруючи їх, всупереч інтересам переважної більшості, у руках кількох членів соціуму.

Прикладами описаних діянь, зокрема, може бути штучне створення дефіциту місць під забудову, особливо у великих містах; розподіл підрядів між “своїми” компаніями (процедури закупівлі в одного учасника); “...вікно” на митниці, або право на метр державного кордону” (безмитне ввезення певної групи товарів з порушенням норм митного законодавства); ринки державних замовлень тощо.

Конкретизуючи інституційно зумовлені коріння корупції, зазначимо, що на певних етапах економічного розвитку, зазвичай на перехідних, корупція може здійснювати й позитивний вплив (заповнювати законодавчі прогалини). Законодавство завжди недосконале, оскільки, по суті, наздоганяє (описує) реальність, а не створює її. В епоху суттєвого прискорення всіх аспектів життєдіяльності інформаційного суспільства, невизначеності, постійної мінливості умов зовнішнього середовища, наростаючої інформаційної асиметрії у розрізі окремих видів діяльності одиниць соціуму законодавче відставання стає атрибутивним явищем. Описана проблема часової асиметрії у запровадженні законодавчих змін (негнучкості, неадаптивності чинного законодавства) особливо

актуальна для систем континентального права (у них, на відміну від систем загального права, відсутній механізм прецедентного права).

У періоди різких змін (кризові періоди розвитку соціуму) континентальне право часто забороняє або ніяк не окреслює способи використання нових можливостей. У такі часи особи, наділені владою, змушені діяти в нечітко окреслених законодавчих рамках, іншими словами, чиновник на власний розсуд починає приймати рішення, зазвичай від імені та в інтересах того, хто запропонував більшу суму хабара. В окреслених умовах права чиновників, депутатів, суддів на прийняття рішень починають купуватися і продаватися, іншими словами, “приватизуються” окремими суб’єктами господарювання (у тому числі або й насамперед тими, хто підконтрольний організованій економічній злочинності та олігархії). Це є модельною характеристикою механізму кримінально-олігархічного поглинання держави через інститут корупції. Таким чином, негативний у довгостроковому контексті вплив корупції на соціально-економічний розвиток багатократно перевищує зазначені позитивні моменти, пов’язані з субституцією законодавчих прогаєнів.

Реальністю є той факт, що владні структури, які мають власну частку у бізнесі, і бізнесмени, які купили власну частку у владі, а також корумпована система здійснення влади на всіх її рівнях створили і продовжують створювати каскад надприбуткових (у тому числі нелегальних, напівлегальних з правової точки зору) напрямів діяльності, які або змінюють, або доповнюють один одного (фінансово-промислові групи, холдинги). До таких напрямів надприбуткової бізнес-практики належали: наприкінці 1980-х років – торгівля персональними комп’ютерами; у 1990-х роках – валютообмінні операції за пільговим курсом; продовольчий імпорт з використанням “митних вікон”; неплатежі з застосуванням корупційних вексельних схем, а також високодохідних ОВДП-схем “для своїх”; у 2000-х роках – готівково-безготівкові “конвертаційні” схеми, рейдерство (нелегальний інститут перерозподілу власності), а також спекуляції на ринку нерухомого майна і землі.

До характерних особливостей вітчизняної корупції слід віднести:

– органічність – з початку 1990-х років виросло покоління українців, для якого хабар учителю, викладачу, лікарю, міліціонеру і т. д. є звичайним явищем. У свою чергу, чимало представників старших поколінь змушені переглянути власні моральні принципи під впливом “нової (корупційної) системи координат”;

- некримінальність – переважна більшість хабарів береться за абсолютно законні дії, які хабарник (зазвичай чиновник) зобов'язаний вчинити, виходячи з делегованих йому посадових обов'язків;
- колективізація безвідповідальності й централізація (вертикалізація) корупції – рішення приймаються комісіями, хабар передається від підлеглих до найвищого керівництва в рамках ієрархічної бюрократичної вертикалі;
- створення штучного дефіциту – дефіцит будь-чого належить до основних каталізаторів корупції у будь-якій країні.

Продовжуючи характеристику сутності корупції зазначимо, що це складне соціально-економічне явище, яке в сучасних умовах існує як “використання службового становища в особистих цілях”.

Визначення поняття “корупція”, наведене в українському законодавстві, акцентує увагу в основному на формах прояву державної корупції як найбільш шкідливому компоненті багатогранних корупційних діянь: “використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей”.

До форм неправомірної (корупційної) вигоди законодавець відносить грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Деталізуючи сутнісні характеристики корупції, необхідно наголосити на неприпустимості звуження її аспектів та зведення їх до феномену зловживання становищем лише державними службовцями різних рангів і рівнів. Адже корупція в освітній та медичній сферах, а також у сфері судової влади, бізнес-корупція, політична корупція є не менш руйнівними формами корупційних діянь з економічної точки зору. Сучасні концептуальні підходи до вивчення та інтерпретації феномену корупції наведені у табл. 4.1.

Існує велика кількість підходів до класифікації і групування корупційних діянь, їхніх ознак, суб'єктного складу, передумов, наслідків.

Використовуючи методичний підхід, запропонований В. Полтеровичем, чинники корупції можна поділити на шість масштабних груп (табл. 4.2).

Таблиця 4.1

Концептуальні підходи до інтерпретації поняття корупція

Концепція	Короткий зміст
“Рациональний підхід” (економіка злочинності)	Індивід зважає на усі вигоди та втрати, набуті внаслідок злочинної діяльності й раціонально вирішує порушувати закон у випадку, якщо очікувана корисність цих дій є вищою порівняно з легальною альтернативою витрачання свого часу та ресурсів
Теорія рентоорієнтованої поведінки	Економічна рента – це плата за ресурси понад максимальну величину альтернативних витрат при монопольному використанні цих ресурсів. Рентоорієнтована поведінка – зусилля, спрямовані на здійснення державного втручання в ринковий розподіл ресурсів з метою привласнювання штучно створюваних таким чином доходів у вигляді ренти. Нелегальна рентоорієнтована поведінка є однією з форм корупції
Інституційний підхід	Корупція – це контрактна взаємодія між економічними агентами та інституціями, яка супроводжується зловживання становищем заради особистої вигоди
Модель “принципал-агент”	Корупція є наслідком асиметрії у поінформованості та високих витрат на моніторинг діяльності агента-чиновника
Теорія опортуністичної поведінки	Корупція – частковий випадок опортуністичної поведінки (прагнення реалізувати власні інтереси, яке супроводжується проявами хитрості, підступності й не обмежене міркуваннями моралі)
Класичний лібералізм	Корупція є реакцією на неефективність держави і ринку, “суспільним антиблагом”, яке завдає шкоди всім членам суспільства

У контексті охарактеризованих чинників корупції підкреслимо, що намагання побороти корупцію лише за допомогою методів прямого впливу (вибіркового покарання за корупційні діяння) не буде ефективним, оскільки неподоланими залишаться глибинні чинники соціальних поведінкових деструкцій.

Найбільш поширені класифікаційні ознаки, які дають змогу типологізувати корупційні відносини, наведені в табл. 4.3.

Найпоширенішим підходом до структуризації корупційних діянь є їх поділ за ознакою суб’єктності одержання хабарів: побутова (низова) корупція; комерційна, державна, політична, міжнародна. Більш наочно суб’єкт-орієнтована типологізація корупційної діяльності зображена на рис. 4.1 [28, с. 250].

Таблиця 4.2

Чинники корупції

Група передумов		Чинники
Інституційні	Фундаментальні	Неефективність економічних інститутів та економічної політики; недосконалість системи прийняття політичних рішень; нерозвинутість конкуренції; надмірне державне втручання в економіку; монополізація окремих секторів економіки; контроль держави над ресурсною базою; низький рівень розвитку громадянського суспільства; неефективність (залежність) судової системи
	Правові	Недосконалість або відсутність прозорої нормативно-правової бази; часта зміна економічного законодавства; невиконання норм міжнародного права; неадекватність покарання за корупційну діяльність; можливість впливу на судові рішення; наявність норм, які уможливають суб'єктивне трактування нормативних актів
Організаційно-економічні		Слабкість системи контролю за розподілом державних (особливо природних) ресурсів; труднощі управління територією, громіздкий та неефективний бюрократичний апарат; відносно низька заробітна плата у службовців; дискримінація в доступі до інфраструктури; жорсткий торговельний протекціонізм (тарифні і нетарифні бар'єри); інші форми дискримінації
Інформаційні		Непрозорість державного механізму; інформаційна асиметрія; відсутність реальної свободи слова та преси; недостатність досліджень у сфері передумов та наслідків корупції
Соціальні		“Кланові” структури; традиції непотизму; експлуатація “дружніх зв'язків”; традиція “вручення” подарунків-хабарів; низький рівень освіти
Культурно-історичні		Система норм бюрократичної поведінки, що склалася історично; масова культура, що формує лояльне ставлення до корупції; особливості історичного розвитку; моральна деградація

З точки зору величини потенційної неправомірної (корупційної) вигоди до найбільш вразливих сфер слід віднести: пільгове оподаткування; трансфертне ціноутворення; адміністративне районування (впливає на вартість земельних ділянок); доступ до природних ресурсів; продаж державних активів, приватизацію державних підприємств.

Таблиця 4.3

Типологізація корупційних відносин

Класифікаційні ознаки	Види корупції
За суб'єктами одержання хабарів	Міжнародна (службовці міжнародних чи наднаціональних організацій) Державна (чиновники). Комерційна (менеджери підприємств). Політична (публічні діячі)
За суб'єктами давання хабарів	Індивідуальний хабар (з боку фізичної особи). Підприємницький хабар (з боку легального підприємства). Кримінальний підкуп (з боку кримінальних суб'єктів господарювання)
За ініціаторами корупційних діянь	“Прохання” (вимагання) хабара за ініціативою керівної особи. Підкуп за ініціативою “прохача”
За формою одержуваної вигоди від корупції	Грошові хабарі. Натуральні хабарі. Сурогатні хабарі (нематеріальні активи, права, цінні папери). Сервіс-орієнтовані хабарі (наприклад, патронат)
За метою корупції	Пришвидшувальна (за пришвидшення процесу виконання службових обов'язків). Гальмуюча (за уповільнення процесу виконання службових обов'язків). Лояльна (за лояльне ставлення)
За рівнем централізації	Децентралізована (кожен хабарадавець або хабарник є ініціатором корупційних діянь). Централізована (вертикальна) “знизу догори”
За рівнем поширення корупційних відносин	Низова корупція (у нижньому та середньому ешелонах влади). Верховна (у верхніх ешелонах влади). Міжнародна (у сфері наднаціональних світогосподарських зв'язків)
За рівнем регулярності корупційних зв'язків	Епізодична. Систематична (інституційна). Клептократія (корупція як невід'ємний компонент відносин у владі)

Сучасний глобальний мегатренд корупційної діяльності можна окреслити словосполученням “скуповування держави”. Суть його зводиться не стільки до епізодичного підкупу окремих державних службовців, посадових осіб, суддів, скільки до безпосереднього підпорядкування діяльності політиків і вищих державних чиновників справі захисту інтересів великого (транснаціонального, олігархічного або незаконно набутого) капіталу. Глобальній загрозі слід протиставляти глобальну систему інституційних заходів її стримування. Саме тому на порядку

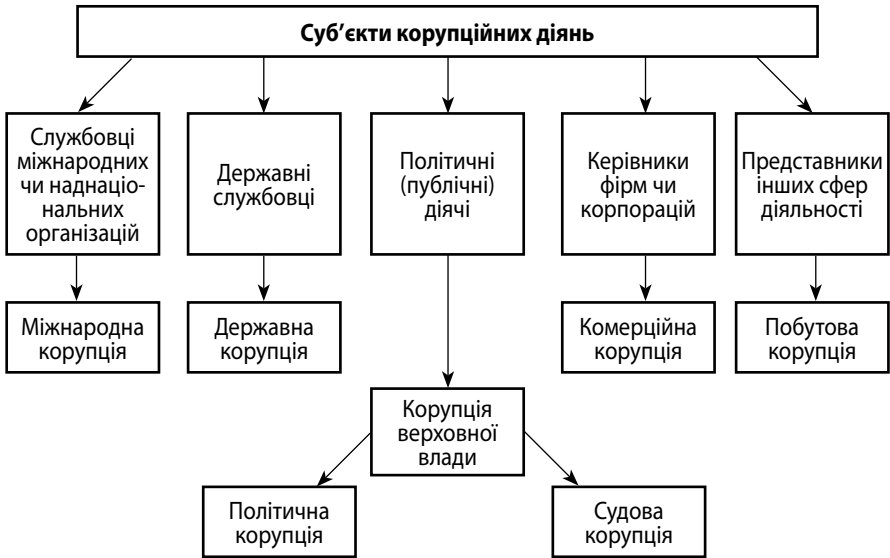

Рис. 4.1. Суб'єкт-орієнтована типологізація корупційної діяльності

денному сучасних інтеграційних процесів, які відбуваються у світі, досить гостро стоїть питання гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами антикорупційного (рекомендації GRECO) та антилегалізаційного (рекомендації FATF) характеру.

З точки зору суб'єктів (вигодоодержувачів) корупційного ринку, основними замовниками послуг із легалізації (відмивання) коштів є представники наглядово-дозвільного, розподільчого, правоохоронного, судового і політичного його секторів. Саме в названих секторах значний обсяг неправомірної (корупційної) вигоди потрапляє до рук відносно незначної кількості осіб, зацікавлених у легалізації вказаної вигоди. Дослідники взаємозв'язків корупційного та легалізаційного феноменів стверджують, що в останні роки на теренах пострадянського простору сформувалися розгалужені корупційні мережі (рис. 4.2), компонентами яких є:

- 1) джерело походження неправомірної (корупційної) вигоди;
- 2) "білокомірцева" злочинна структура, яка надає послуги з професійного відмивання неправомірних (корупційних) доходів за винагороду (розробляє схеми, знаходить виконавця з мінімальним

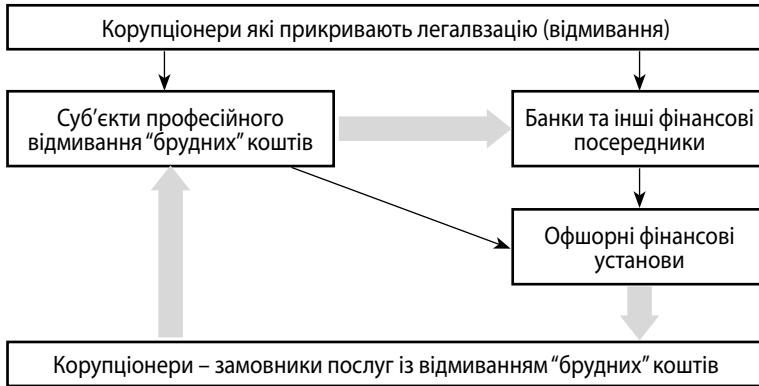

Рис. 4.2. Структура корупційної мережі

рівнем ризику, організовує реалізацію схеми легалізації корупційних доходів);

- 3) банки та інші фінансові посередники;
- 4) офшорні фінансові установи;
- 5) корумповані державні структури, які прикривають операції з відмивання корупційних доходів.

Публічні діячі та посадові особи найвищих рангів зазвичай здійснюють захист (так зване дахування) корупційних мереж. Вони запобігають розповсюдженню небажаної інформації, знищують компрометуючі документи, докладають зусиль до зупинення або й закриття розпочатих кримінальних розслідувань.

Мережі організованих злочинних угруповань відрізняються від корупційних мереж лише первинним елементом – джерелом походження коштів (корупційним джерелом доходу є дохід від іншого предикатного злочину).

Слід наголосити на тому, що в наш час діяльність корупційних мереж набула більш розгалуженого характеру, ці мережі стають багатогалузевими і залучають не лише посередників з ринків фінансових послуг, а й із середовища нефінансових професій (адвокатів, нотаріусів, аудиторів, ріелторів та ін.), які в Україні лише віднедавна (з 21 серпня 2010 р.) включені до кола суб'єктів антилегалізаційного фінансового моніторингу. Вказане зумовлюється також тим, що очевидним стає все більше зрощування корупційних і злочинних мереж із відповідним поєднанням можливостей та механізмів відмивання доходів, одержаних незаконно.

Відмивання коштів нерозривно пов'язане з тіньовою економікою, яка, в свою чергу, не може існувати без налагоджених корупційних зв'язків. Таким чином, інститут антилегалізаційного фінансового моніторингу є одним із найважливіших у системі макро- і мікрорівневих заходів стримування окремих деструктивних (зокрема корупційних) проявів, які неминуче виникають у різних соціально-економічних системах з огляду на опортуністичні чинники у поведінці одиниць соціуму.

Економічний підхід до аналізу тіньової економіки дає змогу виокремити щонайменше чотири базових її компоненти: неформальну економіку (економіка домогосподарств); невраховану економіку (відсутню в системі національних рахунків); приховану (ухилення від сплати податків) і нелегальну (кримінальну) економічну діяльність.

При узагальненні підходів до вивчення тіньової економіки, доцільно підкреслити наявність у цьому системному утворенні двох протилежних начал – конструктивного і деструктивного.

Конструктивним началом у тіньовій економіці (ТЕ) є її виробничий сектор (неврахована, неофіційна, неформальна економічна діяльність, яка забезпечує приріст доданої вартості), тоді як деструктивним началом – нелегальний сектор (корупційні і посадові злочини, які не створюють доданої вартості, однак суттєво впливають на перерозподіл створеної в легальному секторі доданої вартості на користь нелегальних ділових одиниць соціуму, а також кримінально карані види нелегальної економічної діяльності – розкрадання, фіктивне підприємництво, фіктивне банкрутство, нецільове використання бюджетних коштів, шахрайство з фінансовими ресурсами) (рис. 4.3).

До чинників існування конструктивної підсистеми тіньової економіки насамперед належать прогалини в системі державного регулювання національної економіки. Водночас причини існування деструктивної (кримінальної) підсистеми тіньової економіки є як внутрішніми, так і зовнішніми, але в основі їх – інституційна неспроможність держави стримувати потоки доходів, одержаних злочинним (у тому числі корупційним) шляхом, від їх вливання в національну фінансово-економічну систему.

Відомий російський дослідник феномену тіньової економіки Ю. В. Латов, пропонує власний підхід до типологізації тіньової діяльності (рис. 4.4.).

Наведений рисунок ілюструє, що найбільше пов'язана з “білою” економікою друга (“білокомірцева”) економіка. При цьому, вона є інтелек-

Рис. 4.3. Конструктивна й деструктивна підсистеми тіньової економіки

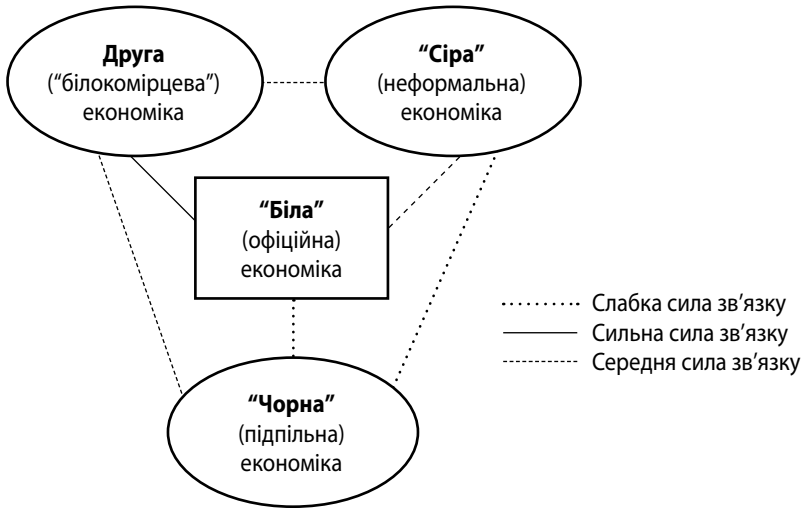

Рис. 4.4. Сектори тіньової економіки

туальним каталізатором сірої тіньової економіки (неофіційної, прихованої, не фіксованої у статистичній звітності). Разом з тим найбільш небезпечними з точки зору соціальної деструктивності є зв'язки “білокомірцевої” економіки (професійної діяльності висококваліфікованих представників фінансових і правничих професій, посадових осіб, публічних діячів) з “чорною” (підпільно-кримінальною) економікою. Ще однією характерною рисою другої (“білокомірцевої”) економіки, за Ю. В. Латовим, є те, що вона не виробляє жодних товарів, робіт чи послуг, а лише сприяє неофіційному (зокрема кримінально-корупційному) перерозподілу суспільних благ.

У контексті окресленого доцільно наголосити на необхідності чіткого розмежування кримінально-корупційного (деструктивного) і конструктивного компонентів тінізації економіки та зазначити, що основна увага правоохоронних, наглядових, контролюючих, судових та інших державних органів влади має бути спрямована на нівелювання частки кримінально-корупційної економіки у структурі тіньової.

Стислий огляд аспектів ілєгалізації економіки дає лише обмежене уявлення щодо доцільності функціонування антилєгалізаційного фінансового моніторингу як окремого державного інституту. Розкрити суть проблеми, яка є об'єктом антилєгалізаційного фінансового моніторингу допомагає ретроспективний огляд кримінально-корупційної економічної діяльності.

Наприкінці 1960-х років виник новий напрям неоінституціоналізму, пов'язаний із вивченням злочинності як економічного феномену, – економічна теорія злочинності (economics of crime), окремим розділом якої стала економічна теорія організованої злочинності (economics of organized crime). Сукупність досліджень за цим напрямом дає підстави стверджувати, що динаміка розвитку організованої злочинності тяжіє переважно до економічного аспекту, суть якого зводиться до організації кримінально-корупційної економічної діяльності із залученням до її вчинення професіоналів ринку фінансових послуг, професійних представників окремих нефінансових видів економічної діяльності і професій, а також публічних діячів – осіб, наділених владними повноваженнями.

З метою конкретизації суті кримінально-корупційного характеру господарювання, пропонуємо структурувати економічну діяльність так, як на рис. 4.5.

З економічної точки зору кримінально-корупційна діяльність складається з двох компонентів:

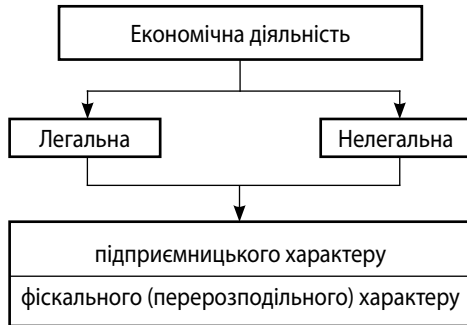

Рис. 4.5. Структура економічної діяльності за ознакою легальності

- 1) “підприємницького (виробничого)” – злочинний бізнес, який генерує доходи від виробництва і збуту заборонених або гостродефіцитних товарів і послуг;
- 2) “фіскального (перерозподільного)” – суспільно небезпечні і протиправні діяння, які зводяться виключно до нелегальних форм перерозподілу доходів (розкрадання, фіктивні банкрутства, рейдерство, нецільове використання бюджетних коштів тощо).

Суб’єкти кримінально-корупційних діянь – представники організованої економічної злочинності – прагнуть налагодити взаємовідносини з тим суспільним середовищем, у якому функціонують. Тобто злочинці зацікавлені в укладанні взаємовигідних негласних (таємних) контрактів між ними, з одного боку, і органами правопорядку та з посадовими особами легальних підприємств, установ (насамперед фінансових) та організацій, з другого боку. Органи правопорядку в обмін на зобов’язання не виявляти надмірної службової ретельності отримують від очільників організованої злочинності постійну винагороду у формі хабарів, відсотка доходів від певного бізнесу.

З економічної точки зору створення злочинної організації знижує видатки на укладання домовленостей і на хабарі у розрахунку на одного злочинця, оскільки суттєво зменшується кількість учасників домовленості (очільники злочинної групи діють від імені та в інтересах всіх її членів).

Негласні корупційні контракти організованої злочинності з правоохоронною системою країни неможливі за умови активного спротиву населення різним проявам корупційних дій. Однак у нестабільному, де-

пресивному з економічних позицій, середовищі суб'єкти організованих злочинних груп "домовляються" з населенням, мінімізуючи злочинність неорганізованих груп та створюючи додаткові робочі місця на підконтрольних підприємствах. У результаті формується ілюзорна атмосфера "суспільної згоди", в якій кожен її учасник отримує певну частку загальної вигоди.

Систему негласних контрактів, які мінімізують транзакційні витрати організованої економічної злочинності, зображено на рис. 4.6.

Рис. 4.6. Система негласних контрактів організованої злочинності

Розуміння економічного спрямування розвитку організованої злочинності вперше було окреслене членом Американської асоціації соціологів Едвіном Сазерлендом, який під час щорічної зустрічі асоціації у 1939 р., використав термін "білокомірцева злочинність" (white-collar crime) і запропонував визначити його як різновид нелегальної економічної діяльності, що здійснюється респектабельними представниками соціуму (у тому числі публічними діячами) в рамках їхньої професійної діяльності.

На сьогодні існує значна кількість визначень поняття “білокомірцева злочинність”. До основних її видів такої злочинності, яка є базовою складовою сучасного нелегального підприємництва, слід віднести: шахрайство, фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, хабарництво та інші форми корупції, комп’ютерне шахрайство, шахрайство з дебетовими і кредитними платіжними картками, виробництво фальшивих грошей і цінних паперів, привласнення державного і корпоративного майна, “крадіжку особи” (використання чужих реєстраційних, особових і фінансових документів), нелегальні операції з цінними паперами, використання інсайдерської інформації, нелегальне використання ринку страхових послуг, ухилення від сплати податків, маніпулювання цінами, фіктивне підприємництво, організація “конвертаційних” центрів, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо.

На рис. 4.7 показана хронологічна модель еволюції видів кримінально-корупційної діяльності з двосторонньою оціночною шкалою за критеріями “чисті доходи організованої злочинності” та “рівень кримінального поглинання держави”:

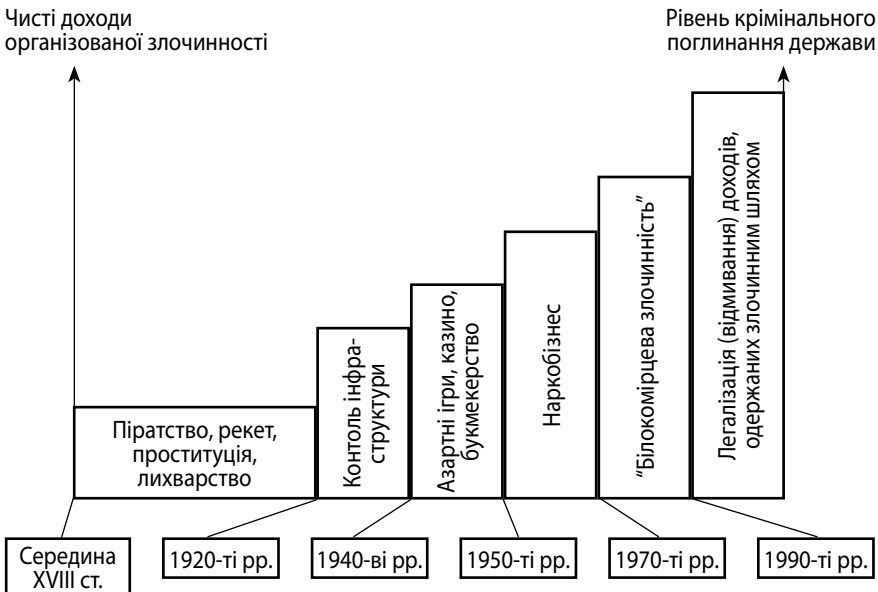

Рис. 4.7. Еволюція видів кримінально-корупційної діяльності

Еволюція вітчизняної організованої економічної злочинності досліджена поки що набагато гірше порівняно з еволюцією найвідоміших організованих злочинних організацій світу. Однак можна стверджувати, що зі здобуттям Україною незалежності та з початком активних трансформаційних процесів актуалізувалась проблема інституційного вакууму як у системі державного управління, так і в системі економічних відносин суб'єктів господарювання між собою та з органами державної влади.

За умови створення ринкової економіки в державі, де не функціонують або неефективно функціонують система ринкового перерозподілу прав власності, система державного регулювання і нагляду, правоохоронна і судова системи, функції гарантування і захисту права приватної власності, нагляду за виконанням економічних контрактів і договорів частково виконуються організованою злочинністю. З часом організована злочинність посягає на всі сфери суспільно-економічних відносин, а також на всі приватні й державні інститути, які забезпечують механізм організації соціальних, економічних, інституційних та інших форм взаємодії.

Масштабні розміри деструктивної (кримінально-корупційної) складової тіншової економіки і відповідної криміналізації джерел доходів породили специфічний ринок послуг з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. У свою чергу, вказаний ринок, породив специфічний вид злочинної фінансово-економічної діяльності, пов'язаної з наданням послуг у сфері професійної легалізації доходів – різновид “білокомірцевого” злочинного бізнесу, що полягає у відмиванні кримінально-корупційних доходів клієнтів за винагороду.

При цьому розрізняють так зване самовідмивання, коли суб'єкт кримінально-корупційних діянь самостійно займається подальшою легалізацією здобутих доходів, та “професійне відмивання” – різновид злочинного виду діяльності, що полягає у відмиванні нелегальних доходів клієнтів за винагороду.

Особливістю сучасного попиту на послуги з відмивання злочинних доходів, є те, що близько 90 % обсягу відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, контролюють так звані білі комірці (публічні діячі, фінансисти-професіонали, юристи, адвокати, аудиторі, бухгалтері, ріелтери, нотаріуси та ін.).

Необхідно наголосити, що аналогічно тому, як ефективний фінансовий сектор стає ключовим чинником розвитку легальної економічної ді-

яльності, так і наявність безконтрольних каналів відмивання злочинних коштів є ключовим чинником розвитку кримінально-корупційних діянь, тому що сам по собі дохід від злочину є менш важливим для його власника, виступаючи аналогом незавершеного виробництва кінцевого продукту, ніж легалізовані доходи злочинного походження. При цьому чим менш затратні канали відмивання таких доходів, через слабку анти-легалізаційну та антикорупційну політику держави, тим більш активні нелегальні економічні агенти.

Використання все досконаліших методів, способів та технологій, ставить перед фахівцями, задіяними у сфері стримування поширення окреслених деструктивних явищ, завдання постійного удосконалення відповідних способів, засобів, інституційних механізмів та систем.

4.2. ВІДМИВАННЯ КОШТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ. АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНИЙ ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ

Основною метою вчинення переважної більшості злочинів, зокрема корупційних, є гроші. Однак гроші, набуті внаслідок вчинення різного роду злочинів є небезпечним надбанням, оскільки вони можуть вивести правоохоронну систему на первинне джерело їх походження, що буде мати наслідком покарання. Саме тому вирішальне значення для будь-якого злочинця має процес приховування (маскування) незаконного джерела походження коштів (активів). В усталеній світовій практиці цей процес одержав назву “відмивання коштів”, а в національному законодавстві “легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом”.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це будь-які дії, пов’язані з коштами (власністю), отриманими (здобутими) внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів (власності) чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину, що є джерелом походження зазначених коштів (власності).

Для розуміння цього визначення слід розглянути декілька дефініцій, що містяться в ст. 1 Закону:

- доходи, одержані злочинним шляхом, – будь-яка економічна вигода, отримана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння,

- що передує легалізації (відмиванню) доходів, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, що виражена в правах, а також включати рухоме чи нерухоме майно та документи, котрі підтверджують право на таку власність або частку в ній;
- суспільно небезпечне діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, – діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (за винятком злочинів щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) і ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування), або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за Кримінальним кодексом України, внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи.

Злочини, що передують легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у міжнародних документах називаються “предикатними злочинами”. Вперше це поняття було застосовано в Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, прийнятій у Страсбурзі 8 листопада 1990 р. (дата приєднання Україною – 15 вересня 1995 р.).

На сьогодні відмивання коштів настільки тісно переплетене з “нормальним” діловим середовищем, що контролювати його практично неможливо, не говорячи вже про повне викорінення цієї соціально-економічної деструкції. Глобалізація ринків і фінансових потоків поєднується з феноменом їх “віртуалізації”, в основі якого лежать щоденні технологічні зміни, зростання частки електронних грошей у розрахунках, інтернет-трейдинг, інтернет-банкінг, мобільні фінансові послуги, тощо. У сучасному світі мільйони доларів долають тисячі кілометрів менш ніж за 60 мілісекунд (для того щоб блимнути повіками людині потрібно 350 мілісекунд). Понад 4 трлн дол. США циркулюють земною кулею щоденно (глобальний ринок FOREX), у 13 разів перевищуючи річний обсяг світового виробництва товарів, робіт і послуг. Отже, доходи від нелегальної діяльності, одержані в Україні, можуть переміститися через ряд офшорних юрисдикцій у Нью-Йорк, а далі в Лондон і Швейцарію швидше,

ніж людина встигне блимнути повіками. Таким чином, швидкі зміни і породжене ними утворення турбулентного бізнес-середовища формують ідеальні умови для ефективного функціонування різних форм протиправної діяльності, які генерують значні потоки доходів, одержаних злочинним шляхом.

На макроекономічному рівні вплив відмивання коштів виражається, зокрема, у порушенні економічної рівноваги: між прибутками та видатками, між інвестиціями та заощадженнями, між кількістю грошей та рівнем цін тощо. Уявний, на перший погляд, досить віддалений зв'язок між феноменом, що розглядається, та зазначеними явищами при більш детальному аналізі та врахуванні складних глибинних процесів, що мають місце у сучасних економічних системах, набуває досить реальних обрисів.

Особливості відмивання коштів полягають у тому, що “потерпілі” від антисуспільної діяльності (фізичні особи, суб'єкти господарювання, держава) в деяких випадках навіть не підозрюють про це. У результаті мають місце невинувато великі фінансові втрати, втрачається довіра населення до діяльності банківських, інвестиційних та інших фінансових установ. Це, у свою чергу, уповільнює швидкість обігу грошових коштів, оскільки більшість населення відмовляється від зберігання своїх заощаджень в установах такого типу. А юридичні особи, перестраховуючись, відмовляються від укладання тих чи інших угод. Вочевидь, і це може викликати порушення економічної рівноваги, вплинути на стан розвитку економічної сфери суспільства загалом.

Розглянемо причини відмивання коштів на прикладі моделі міжнародної системи фінансової таємниці I. Вальтера як аналітичної основи для аналізу змінних, які впливають на прийняття рішень окремими учасниками процесу відмивання коштів. Шість припущень лежать в основі цієї моделі:

1. Особа не схильна до ризику: вона прагне максимального прибутку при мінімальному фінансовому ризику.
2. Особа раціональна, але не обов'язково високоморальна: попри неспроможність стосовно фінансового ризику, не обов'язково є неспроможність щодо ризику порушення закону, позаяк в основі такого ризику – значно більші фінансові вигоди.
3. Покарання з боку закону розраховується в грошовому еквіваленті: оцінюється співвідношення витрат, пов'язаних із позбавленням волі, іншими видами покарань та фінансовими санкціями.

4. Послуги з відмивання коштів та інструменти мають вартість: з об'єктивної точки зору за ринкових умов існують певний попит та пропозиція на такий вид послуг.
5. Попит на послуги з відмивання коштів – обернена функція від вартості послуг: чим вища ціна здійснення операції з відмивання коштів, тим нижчий попит на послуги.
6. Розміщення капіталу, що вимагає використання більшої кількості операцій з відмивання коштів, підвищує ризики: інвестиційні стратегії, пов'язані з відмиванням коштів, можуть ураховувати використання визначених стратегій з мінімізації ризиків.

Перед особами, які мають намір легалізувати злочинні капітали (за заданих ринкових умов і однакових інших умов), виникає проблема прийняття рішення в межах трьох змінних величин: ризик, прибуток і таємність.

Оскільки операції з відмивання коштів суто конфіденційні, терміни відмивання коштів і таємність використовуватимуться взаємопов'язано у характеристиці поданої моделі. Базуючись на відносному попиту щодо кожного з чинників, окрема особа створює власний унікальний набір функцій. Вони формують її вибір та використовуються для графічного відображення відповідних груп товарів і послуг, що найбільше задовольняють потреби особи, враховуючи її фінансові ресурси та різноманітні змінні величини і перешкоди, що виникають на її шляху.

Таким чином, особа балансує між одержуваними вигодами та відповідними витратами, пов'язаними з трьома змінними величинами. Зазначена функція переваги має обмежений характер, позаяк балансує в межах граничних норм заміщення між трьома змінними: чим менш випукла функція, тим більший ступінь заміщення і тим більше бажання особи прийняти компромісне рішення. І навпаки, чим випуклішою є функція, тим менший ступінь заміщення і менше бажання особи прийняти рішення щодо вибору між трьома змінними.

У наведеній моделі (рис. 4.8) кожна змінна відображена окремою віссю. Базуючись на модифікації моделі за Вальтером і горизонтальній осі ризиків, інвертованій для відображення безпеки, зі зростанням безпеки (зменшенням ризику) при просуванні вліво вдовж вісі безпеки від початку координат.

Лінія АС характеризує співвідношення “прибуток – ризик” за заданих ринкових умов. Вона демонструє як зростає прибуток зі збільшенням ризику (зниженням безпеки) при русі уздовж вісі праворуч до початку координат. Думка про те, що великий прибуток пов'язаний із ве-

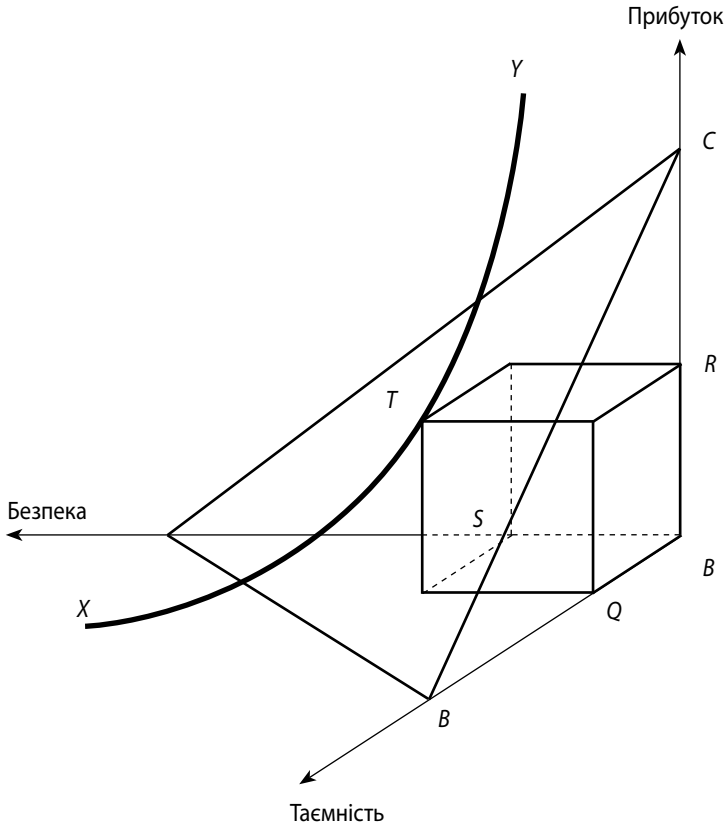

Рис. 4.8. Модель діяльності з відмивання коштів

ликим ризиком, стандартна в економічній теорії і стосується насамперед фінансових та економічних ризиків, тобто особа, яка інвестує в порівняно ризиковану економічну діяльність, очікує одержати великий фінансовий прибуток на вкладений капітал для компенсації додаткових ризиків, при цьому питання, пов'язані з легальними ризиками, потребують збалансованості співвідношення між змінними: таємність/відмивання коштів.

Точка С, таким чином, є максимально бажаним реальним прибутком при заданих економічних умовах у випадку, коли не використовуються послуги з відмивання коштів, позаяк вона компенсує інвестиційний

портфель з максимальним ризиком. Точка *A* відображає інвестиційний портфель з максимальною безпекою (мінімальним фінансовим ризиком) при заданих фінансових ресурсах особи, що превалюють у ринкових умовах і де не використовуються послуги із відмивання коштів.

Відрізок *BC* відображає співвідношення прибуток-таємність при заданих переважаючих ринкових умовах і показує, як зменшується прибуток з підвищенням використання послуг із відмивання коштів. Уздовж лінії *BC* дохід спадає частково через наявність комісійної (ймовірно значної) винагороди, яку необхідно виплатити за розроблення, виконання та підтримку стратегії з відмивання коштів, що, у свою чергу, збільшить загальну суму коштів, які можна буде інвестувати після закінчення процесу. При просуванні від початку координат за точку *B* дохід може виявитися від'ємним. Навіть якщо особа має кошти для оплати більшого ступеня таємності і досягнення значень за точкою *B*, починаючи від початку координат, особа, швидше за все, не захоче досягати таких значень. Причина в тому, що лінія *BC*, яка відображає переважаючі ринкові умови, перетинає вісь таємності в точці *B* і спрямовується у сфери з від'ємною дохідністю (будь-яке значення за межами точки *B* пов'язане зі збитком).

Водночас лінія *AB* відображає співвідношення “таємність – ризик”, що збігається із заданими припущеннями і, отже, максимальною кількістю послуг з відмивання коштів, що може придбати окрема особа за заданих ринкових умов, якщо існує бажання відмовитися від будь-якого прибутку.

Для спрощення відрізки *AB*, *AC* і *BC* побудовані з припущенням, що співвідношення, яким вони відповідають, мають лінійний характер.

Кожна точка площини *ABC* представляє комбінацію параметрів “ризик – прибуток – таємність / відмивання коштів”, які може вибрати окрема особа з урахуванням наявних у неї ресурсів й обмежень. Якщо потреба в таємності відсутня, особа може діяти уздовж відрізка *AC* і, швидше за все, вона діятиме в легальній економіці (або з повною зневагою до закону). І навпаки – у випадку потреби в таємності та готовності ризикувати, за будь-яку ціну максимально збільшуючи прибуток при здійсненні окремої операції з відмивання коштів, вона працюватиме уздовж відрізка *BC*. Аналогічно, якщо не турбує прибуток, а ризик і таємність є найважливішими змінними величинами, особа буде діяти уздовж відрізка *AB*.

Якщо у полі зору перебувають усі три параметри, то окрема особа намагатиметься обрати комбінацію змінних “ризик – прибуток – таємність / відмивання коштів” таким чином, аби значення знаходилося на

площині ABC з урахуванням конкретного ставлення особи щодо кожної змінної величини. Визначена точка на площині ABC свідчить про те, що при наявних ресурсах і заданих ринкових умовах окрема особа має можливість придбати оптимальне поєднання параметрів щодо послуг “таємність / відмивання коштів”. Відтак, оптимальність визначає комбінацію, що дає змогу досягти достатнього ступеня захисту від переслідування правоохоронними органами і водночас забезпечує певний прибуток на умовах поміркованого ризику.

Для пояснення слід знову звернутися до ідеї функції переваги. Базуючись на припущенні, що особа не схильна ризикувати, перевага окремої особи у бік забезпечення таємності проти прибутку представлена відповідною функцією. Ця функція показує, що зі зростанням параметрів вектора “безпека – прибуток” окремі особи прагнутимуть до меншого ступеня таємності з метою одержання більшого прибутку; у векторі “таємність – прибуток” – до більшого ступеня таємності, але з меншим прибутком; у векторі “безпека – таємність” до підвищеного ризику та меншої таємності. Форма функції переваги залежатиме від граничного ступеня заміщення між змінними. Як наголошувалося, чим більш плоска функція, тим більше заміщення між змінними, і чим випукліша форма функції, тим менший ступінь заміщення. Чим далі ми знаходимося на лінії XU від осі координат, тим вищою буде загальна захищеність особи, позаяк вона може одержати підвищену безпеку і більший розмір вигоди при мінімальному ризику.

Якщо об'єднати нашу гіпотетичну функцію переваги окремої особи XU “безпека – прибуток – таємність / відмивання коштів” із можливостями ринку, обумовленими площиною ABC , отримаємо таке. Особа зробить гіпотетичний вибір між ступенем таємності (Q), співвідношенням S (безпека/ризик) і R (реального загального прибутку). Ця комбінація формує максимальну захищеність у точці T , у якій функція XU і площина ABC перетинаються. Будь-яка інша точка на площині буде менш оптимальною, позаяк її координати відповідатимуть меншим значенням функції переваги. Жодноточка вище площини буде непринятною, оскільки ринкові обмеження, відображені на площині ABC , не дають змоги одержувати вище значення функції переваги, оскільки в особі недостатньо ресурсів для придбання на ринку кращої комбінації “безпека – прибуток – таємність / відмивання коштів”. При цьому постійно відбуваються зміни, що впливають на зазначені співвідношення. Наприклад, при пожвавленні на фінансовому ринку та необхідності збільшення

інвестиційного портфеля точка C зміститься вгору, що призведе до зсуву площини ABC і точки T до вищих значень функції переваги, а це, в свою чергу, формує більший прибуток, який дає можливість придбати вищий ступінь таємності.

Ідея в тому, що участь у діяльності з відмивання коштів полягає у раціональному підході до прийняття рішень на основі розрахунку відповідних співвідношень. А тому рівень прибутку, попри переслідування з боку закону окремих напрямів економічної діяльності, може формувати рішення щодо участі у такій діяльності незалежно від того, чи порушуються правові норми та соціальні зобов'язання й незважаючи на аморальність цієї діяльності.

На думку І. Вальтера, “одержання певного прибутку при наявності конфіденційності, з погляду окремих осіб... може... вважатися раціональним процесом, при якому існує баланс між різними типами витрат та доходами, і за певних змін зовнішніх умов можливим є прогнозування досить передбачуваної поведінки”.

Зазначена модель дає можливість характеризувати відмивання коштів як динамічний процес. При певному рівні протидії цьому негативному суспільному явищу з боку держави методи, що використовувались раніше злочинцями, можуть стати недовірливими або малоефективними. А за наявності достатніх спонукальних мотивів логічним буде розроблення нових методів та механізмів. Наприклад, у перші роки перебудови в Україні для нелегального виведення капіталу за межі країни з метою приховування від правоохоронних та контролюючих органів використовувались найпростіші фінансові схеми, зокрема з використанням ЛОРО-рахунків. Реагуючи на це, держава створила певні організаційні та адміністративно-правові перешкоди для використання зазначених фінансових процедур. Натомість злочинці віднайшли більш складні, завуальовані, багатоетапні схеми відмивання коштів із використанням офшорних ланок, новітніх електронних розробок тощо. Оперуючи величезними фінансовими ресурсами, злочинці розробили витонченіші способи відмивання коштів, внаслідок чого сформувалися вищі значення функції переваги: площина ABC змістилась, а отже, змістилась точка T .

У свою чергу, з поширенням організованої злочинності суспільство усвідомило проблеми, пов'язані з корупцією та іншими руйнівними внутрішніми чинниками, які широко використовують процеси відмивання коштів, що поглиблювало соціальне невдоволення цією діяльністю і спонукало до зміни законодавства та пильної уваги з боку правоохоронних

органів. Злочинці у відповідь почали використовувати дедалі витонченіші нововведення для того, аби обходити нові перешкоди контролюючих і правоохоронних органів. Таким чином, висхідна спіраль була приведена в рух, що передбачає зі зростанням влади закону збільшення економічних ресурсів, спрямовуваних на роботу спеціально уповноважених державних установ для проведення розслідувань і переслідування діяльності з відмивання коштів. Слід зважувати і на те, що зростають і ресурси, які перебувають у розпорядженні злочинців та використовуються для розробки більш витончених і запутаних операцій з відмивання коштів.

Водночас держава спроможна стримувати розкручування означеної “спіралі руху відмивання коштів”, зокрема через формування норм поведінки у сфері економічної діяльності. Законодавчо закріплені нормативні приписи щодо здійснення фінансового моніторингу (ідентифікації осіб, дослідження фінансових операцій тощо) формують той базис, який здатний обмежувати бажання стосовно поширення відмивання коштів.

Сприйняття клієнтів фінансових установ як носіїв не тільки потенційної вигоди, а й загроз та ризиків, породжених можливими деструктивними, із суспільної точки зору, способами їх дії (використання), прослідковується з 1980-х років і бере початок із документів Базельського комітету банківського нагляду, Вольфсберзької групи та відображається у рекомендаціях FATF. У цьому контексті вирішальними стандартами стали процедури ідентифікації особи клієнта (бенефіціара): “знай свого клієнта” (KYC – know your client); “належна перевірка клієнта” (CDD – Customer Due Diligence) та особлива увага до публічних діячів, як до клієнтів високої групи ризику (PEPs – Politically exposed persons).

Відповідно до зазначених міжнародних стандартів найбільш суворі вимоги висуваються до наглядового та регуляторного режиму щодо базових фінансових установ: банків, професійних учасників фондового ринку і страхових компаній, на яких, крім рекомендацій FATF, поширюється дія базових принципів щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлених документами Базельського комітету банківського нагляду, Вольфсберзької групи, Міжнародної асоціації страхового нагляду та Міжнародної організації комісій з цінних паперів тощо.

Оскільки найбільший обсяг коштів, здобутих злочинним шляхом, проходить через банківський сектор, банківські об'єднання перші в світовій практиці ініціювали прийняття “галузевих стандартів” щодо запобігання

використанню банківської системи для відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом.

Вказаний тренд у сприйнятті клієнтів як носіїв не тільки потенційної вигоди для фінансових установ, а й загроз та ризиків, породжених їхньою деструктивною із суспільної точки зору поведінкою, започаткований у Декларації Базельського комітету з банківського нагляду про запобігання злочинному використанню банківської системи з метою відмивання нелегальних грошових коштів (грудень 1988 р.).

По суті, вказана Декларація вперше встановила міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів для фінансової системи.

Цей документ складається із двох частин: досить великої преамбули, яка розкриває причини та мету його прийняття, та відносно короткої Заяви про принципи.

У преамбулі зазначається, що банки та інші фінансові установи можуть мимоволі бути використані як посередники для переказу або вкладання коштів, отриманих у результаті незаконної діяльності. Довіра суспільства до банків та стабільність банківської системи можуть бути підірвані, якщо у суспільній думці банки асоціюватимуться зі злочинцями. Крім того, фінансові установи самі можуть зазнати прямих збитків від шахрайства або через необережність у виявленні небажаних клієнтів, або через падіння добропорядності своїх співробітників, пов'язаних зі злочинцями.

З цих причин Базельський комітет вважає, що органи банківського нагляду повинні сприяти встановленню відповідних етичних стандартів професійної поведінки для банків та інших фінансових установ. Зазначений документ є загальною заявою про етичні принципи, яка покликана спонукати керівництво банків до введення переліку ефективних процедур:

- належної ідентифікації усіх осіб, які ведуть справи з їх установами;
- відмови від здійснення операцій, які видаються незаконними;
- встановлення співробітництва з правоохоронними відомствами.

Базельська Декларація не є правовим документом і її виконання залежить від національної практики та законодавства. Метою Декларації стало посилення загальних стандартів, спрямованих на запобігання відмиванню коштів через банківську систему.

У 1999 р. Базельський комітет видав Методологію оцінки, яка може використовуватись як для проведення самооцінок наглядовим органом кожної країни, так і для зовнішніх оцінок національної банківської системи, що проводяться МВФ та Світовим банком.

У жовтні 2006 р. Базельський комітет опублікував нову редакцію Основних принципів та Методології, які були схвалені Міжнародною конференцією органів банківського нагляду та узгоджені з МВФ, Світовим банком, Міжнародною організацією комісій цінних паперів (IOSCO), Міжнародною асоціацією органів страхового нагляду (IAIS) та FATF.

У жовтні 2001 р. Базельський комітет опублікував документ “Належа на перевірка клієнтів банками (CDD – Customer Due Diligence for Banks)”, який складається з п’яти розділів:

1. Вступ (пункти 1–7), у якому викладені загальні підходи Комітету до даної проблеми.
2. Значення вимог програми “знай свого клієнта” для органів банківського контролю та банків (пункти 8–17), що описують ризики, яким піддаються банки, в яких відсутні адекватні правила з організації програми “знай свого клієнта”.
3. Основні елементи вимог програми “знай свого клієнта” (пункти 18–59), включаючи такі правила та процедури: 1) прийняття рішень про доцільність роботи з клієнтом; 2) ідентифікація клієнтів, у тому числі: загальні вимоги до ідентифікації; специфічні питання ідентифікації; трастові, фідуціарні (довірчі) рахунки та рахунки на пред’явника; рахунки корпорацій; рекомендації; рахунки клієнтів, що відкриваються через професійних посередників; публічні діячі (PEPs – Politically exposed persons); заочні клієнти (ділові відносини банку без встановлення персонального контакту з клієнтом); кореспондентські відносини банків; 3) постійний моніторинг рахунків та операцій; управління ризиками.
4. Роль органів банківського нагляду.
5. Впровадження принципів “знай свого клієнта” у міжнародному контексті.

У жовтні 2000 р. були опубліковані Загальні директиви (вказівки) з протидії відмиванню доходів у приватному банківському секторі, які містять 11 базових принципів, відомих під назвою Вольфсберзькі принципи (переглянуті у травні 2002 р.).

Вольфсберзька група була заснована у 2000 р. 11 найбільшими банками світу: ABN Amro N. V. (Нідерланди); Banco Santander Central Hispano S. A. (Іспанія); Barclays Bank (Англія); Citigroup (США); Credit Suisse Group (Швейцарія); Deutsche Bank AG (ФРН); HSBS (США); J. P. Morgan (США); Chase Manhattan (США); Societe Generale (Франція); UBS AG (Швейцарія). Пізніше Chase і Morgan об’єднались і стали називатись J. P. Morgan Chase,

а потім до групи приєднались Goldman Sachs (США) та Bank of Tokyo-Mitsubishi Ltd (Японія).

Метою Групи, яка носить назву швейцарського замку Вольфсберг, у якому відбулось її перше засідання, є розробка принципів запобігання відмиванню коштів у приватному банківському секторі.

Принципи, які розробляє Вольфсберзька група, формально не мають юридичної сили та є публічним зобов'язанням банків-учасників дотримуватись певних етичних правил. Враховуючи реальний вплив членів Групи, які контролюють значну частину світового грошового обігу, прийняття ними таких принципів є дієвим стимулом для їх виконання іншими приватними банками.

Вольфсберзька група ухвалила чотири комплекси принципів у сфері протидії відмиванню коштів, які включають пріоритетні напрями політики банків та основні елементи механізмів із запобігання використанню банківської системи для відмивання коштів. Відповідно до цих принципів, в основу політики будь-якого банку щодо своїх клієнтів має бути покладений принцип, згідно з яким ділові відносини встановлюються тільки з тими клієнтами, законне походження джерел доходів або фінансування яких може бути у розумних межах підтверджене.

Вольфсберзькі принципи містять такі положення:

- встановлення ділових відносин з клієнтом: загальні рекомендації: (загальні положення; ідентифікація: клієнт; бенефіціарні власники; рахунки, відкриті на ім'я керуючих коштами та аналогічних посередників; особи, які діють за довіреністю; разові клієнти та клієнти, яким надаються електронні банківські послуги; перевірка; номерні або кодовані рахунки; офшорні юрисдикції; нагляд);
- встановлення ділових відносин з клієнтами: ситуації, що потребують додаткової перевірки або уваги (загальні положення; індикатори; одержання згоди від керівництва банку на обслуговування ризикового клієнта);
- оновлення інформації про клієнтів;
- дії під час виявлення незвичних або підозрілих обставин (визначення поняття незвичної або підозрілої діяльності; виявлення такої діяльності; дії у разі її виявлення);
- моніторинг фінансових операцій клієнта;
- відповідальність за контроль;
- інформування керівництва;
- навчання та підготовка персоналу;

- зберігання інформації;
- винятки та відхилення від правил;
- організація протидії відмиванню коштів у банку.

У доопрацьованих у 2002–2003 рр. принципах банки Вольфсберзької групи письмово зафіксували внутрішньогалузеві мінімальні стандарти щодо інформації, яка стосується ідентифікації особи клієнта. Разом зі звичайними ідентифікаційними документами, банкам рекомендовано звернути увагу і витребувати від клієнта або встановити з інших джерел додаткову інформацію про: причину і мету відкриття рахунку; передбачувану активність операцій за відкритим рахунком; походження активів; підстави фінансування, тощо.

Крім того, банки Вольфсберзької групи встановили, що в основу перевірки фінансових операцій за рахунком клієнта мають бути покладені три критерії: походження власника рахунку або відправника платежу; галузевий ризик; належність особи клієнта до категорії публічних діячів (PEPs).

У листопаді 2002 р. Група опублікувала 14 принципів боротьби з відмиванням доходів у банках-кореспондентах, які регламентують встановлення і підтримання банківських кореспондентських відносин у світовому масштабі. Згідно з вказаними принципами міжнародним банкам забороняється мати справи з “банками-оболонками” (які не мають фізичної присутності на території своєї реєстрації). Крім того, пропонується використовувати спеціальну методику оцінювання та контролю ризику для забезпечення потрібного рівня належної перевірки, яка проводиться банком відносно його клієнтів із банків-кореспондентів.

Так, при оцінюванні потенційного ризику пропонується враховувати таку інформацію про банк клієнта: місцезнаходження; структура власності та управління; діловий портфель; клієнтуру.

У 2003 р. Група виступила із заявою “Про моніторинг, перевірку та пошук”, метою якої було доповнення раніше прийнятих стандартів у частині розвитку, основаних на врахуванні ризику, процесів моніторингу, перевірки та пошуку операцій клієнтів. Для моніторингу операцій з урахуванням ризику потенційного відмивання доходів рекомендується розробити моделі ризику, які надають інструменти ранжирування факторів ризику.

Вказана заява банків Вольфсберзької групи стала підтвердженням розуміння того, що певні сфери банківської діяльності є більш ризиковими з точки зору можливого їх використання в операціях із відмивання

злочинних доходів: операції з банками-кореспондентами; операції з готівковими коштами; ділові відносини з клієнтами з некооптованих країн і територій, офшорних юрисдикцій; ділові відносини з публічними діячами; операції з цінними паперами на пред'явника, електронні гроші тощо. За кожним з таких ризик-орієнтованих напрямів діяльності, банкам наполегливо рекомендувалося здійснювати верифікацію і документацію клієнтів, а також встановлювати кінцевих бенефіціарів (вигодоодержувачів) за фінансовими операціями.

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму (Financial Action Task Force – FATF) – це міжурядовий орган, створений у 1989 р. за ініціативою керівників країн G7 (на сьогодні членами FATF є 34 країни й дві організації, спостерігачами – 20 організацій і дві країни). Відповідно до чинного мандату, FATF розробляє рекомендації та сприяє ефективній імплементації правових, регуляторних та оперативних заходів боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, інших загроз цілісності фінансової системи. Спільно з іншими міжнародними сторонами FATF також здійснює діяльність щодо виявлення вразливих місць на національному рівні та забезпечує захист міжнародної фінансової системи від незаконного використання.

Рекомендації FATF є вичерпною та послідовною системою заходів, які повинні бути імplementовані країнами з метою протидії відмиванню коштів. Водночас країни мають різну структуру правової, адміністративної та операційної системи та різні фінансові системи, і тому всі не можуть вживати ідентичних заходів для боротьби з цими загрозами. Таким чином, рекомендації FATF встановлюють міжнародні стандарти, які країни повинні імplementувати за допомогою заходів, адаптованих до конкретних обставин. Рекомендації FATF визначають основні заходи, які країни повинні вжити для:

- встановлення ризиків у сфері протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму і розробки антилегалізаційної політики та координації відповідних дій на національному рівні;
- переслідування відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення;
- застосування запобіжних заходів у сфері протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму для фінансового сектору та інших визначених секторів;

- встановлення повноважень і обов'язків компетентних органів (слідчих, правоохоронних та наглядових органів) та інших інституційних заходів;
- підвищення прозорості й доступності інформації щодо бенефіціарної власності юридичних осіб та угод публічних діячів, які є основними суб'єктами корупційних діянь.

Перша редакція рекомендацій FATF була розроблена в 1990 р. як ініціатива щодо боротьби з незаконним використанням фінансових систем особами, які відмивають кошти від продажу наркотиків. У 1996 р. рекомендації були переглянуті для відображення розвитку тенденцій і технік відмивання коштів та розширення їх сфери за межі відмивання коштів від продажу наркотиків.

У жовтні 2001 р. FATF розширила свій мандат для розгляду питань щодо протидії фінансуванню терористичних актів та терористичних організацій і зробила важливий крок до створення восьми (пізніше розширених до дев'яти) спеціальних рекомендацій стосовно запобігання фінансуванню тероризму. Рекомендації FATF були переглянуті вдруге в 2003 р., і разом зі спеціальними рекомендаціями щодо протидії фінансуванню тероризму їх схвалили більш ніж 180 країн.

Оновлення рекомендацій відбувалось в тісній співпраці з регіональними групами за типом FATF та організаціями-спостерігачами, в тому числі Міжнародним валютним фондом, Світовим банком і ООН.

Рекомендації FATF переглядаються з метою посилення вимог щодо ситуацій, які становлять підвищений ризик у сфері відмивання коштів / фінансування тероризму, а також з метою посилення спроможності країн концентруватися на тих сферах, які є найбільш ризиковими з точки зору можливого їх використання для проведення фінансових операцій із “брудними” коштами.

Рекомендації FATF є загальновизнаними міжнародними стандартами у сфері протидії відмиванню коштів / фінансуванню тероризму. Вони включають власне рекомендації і пояснювальні записки до них разом із відповідними визначеннями понять в глосарії. Деякі пояснювальні записки та визначення в глосарії містять приклади, що демонструють як повинні застосовуватись антилегалізаційні стандарти. Виконання заходів, викладених у рекомендаціях FATF, ретельно оцінюється в рамках раундів взаємних оцінок національних юрисдикцій світу на основі спільної Методології взаємної оцінки, яка розроблена FATF.

Остання редакція рекомендацій FATF “Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення” прийнята 16 лютого 2012 р., крім заходів щодо протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму містить також настанови, які держави мають виконувати стосовно протидії розповсюдженню зброї масового знищення.

Крім того, FATF видає керівництва, кращі практики та інші поради в контексті сприяння країнам в імplementації рекомендацій у сфері протидії відмиванню коштів / фінансуванню тероризму.

Сукупна вигода фінансової системи в цілому і кожної фінансової установи зокрема від впровадження актуальної і адекватної існуючим загрозам системи антилегалізаційного фінансового моніторингу полягає у зменшенні потенційних втрат, які неминуче настають унаслідок реалізації: юридичного ризику (можливість винесення несприятливих для установи судових рішень, які спричинять погіршення її фінансового стану); правового ризику (представництво та захист інтересів установи в суді); ризику втрати ділової репутації у результаті розкриття фактів причетності установи до операцій із легалізації відмивання коштів (падіння вартості акцій і капіталізації установи; відмова іноземних кореспондентів від продовження співробітництва з огляду на необхідність мінімізації власних ризиків; погіршення умов залучення коштів на міжнародних фінансових ринках з огляду на зростання ризику позичальника; уповільнення проведення платежів клієнтів установи з огляду на необхідність поглибленої перевірки документів з боку кореспондентів; підвищення загального рівня ризику економічного суб'єкта в угодах зі злиття-поглинання; відплив клієнтів); ризику матеріальних збитків (внаслідок арешту або конфіскації активів установи правоохоронними органами при виявленні коштів злочинного походження на рахунках установи і при встановленні фактів здійснення фінансових операцій з даними коштами).

Таким чином, сукупна економічна вигода установи зростає від збільшення загальної її вартості за рахунок належного функціонування системи антилегалізаційного фінансового моніторингу, що є особливо актуальним для тих установ, які готуються до IPO, злиття, поглинання або продажу акцій іноземним інвесторам, а також для всіх системних, універсальних банків, які мають розгалужену мережу кореспондентських відносин, зокрема з іноземними банками розвинутих країн.

Гармонізація національного законодавства та інституційних механізмів на базі єдиних міжнародних стандартів запобігання та протидії

відмиванню “брудних” коштів покликана забезпечити ефективне стримування відмивання злочинних коштів через фінансовий сектор кожної країни, а також повномасштабну міжнародну взаємодію у цій сфері.

Відповідно до ст. 5 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” національна система антилегалізаційного фінансового моніторингу складається з двох рівнів:

- 1) суб’єктів державного фінансового моніторингу, до яких належать: Державна служба фінансового моніторингу України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;
- 2) суб’єктів первинного фінансового моніторингу, до яких, належать:
 - банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
 - платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
 - товарні, фондові та інші біржі;
 - професійні учасники ринку цінних паперів;
 - компанії з управління активами;
 - оператори поштового зв’язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
 - філії або представництва іноземних суб’єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
 - спеціально визначені суб’єкти первинного фінансового моніторингу:
- a) суб’єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;
- б) суб’єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує 150 000 грн або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентній 150 000 грн;
- в) суб’єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;

- г) нотаріуси, адвокати, аудитори, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин) у випадках, визначених законодавством;
- фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує 150 000 грн або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентній 150 000 грн.

Крім того, до національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу входять правоохоронні (розвідувальні), контролюючі органи, суди, опосередковано – фінансові розвідки інших країн, міжнародні організації.

Графічно національна система антилегалізаційного фінансового моніторингу наведена на рис. 4.9.

Згідно зі ст. 6 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” основними обов'язками суб'єктів первинного фінансового моніторингу є:

- здійснення ідентифікації та вивчення клієнтів;
- забезпечення виявлення і реєстрації підозрілих фінансових операцій та операцій, які можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму;
- здійснення повідомлення Державної служби фінансового моніторингу України про підозрілі фінансові операції та операції, які можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму;
- надання інформації (документів) на запит Державної служби фінансового моніторингу України;
- зберігання документів щодо ідентифікації клієнтів та проведених ними фінансових операцій;
- вжиття відповідних застережних заходів стосовно публічних діячів або пов'язаних з ними осіб, благодійних та неприбуткових організацій, фінансових установ, з якими встановлено кореспондентські відносини.

При цьому, суб'єкти державного фінансового моніторингу зобов'язані (ст. 14 Закону):

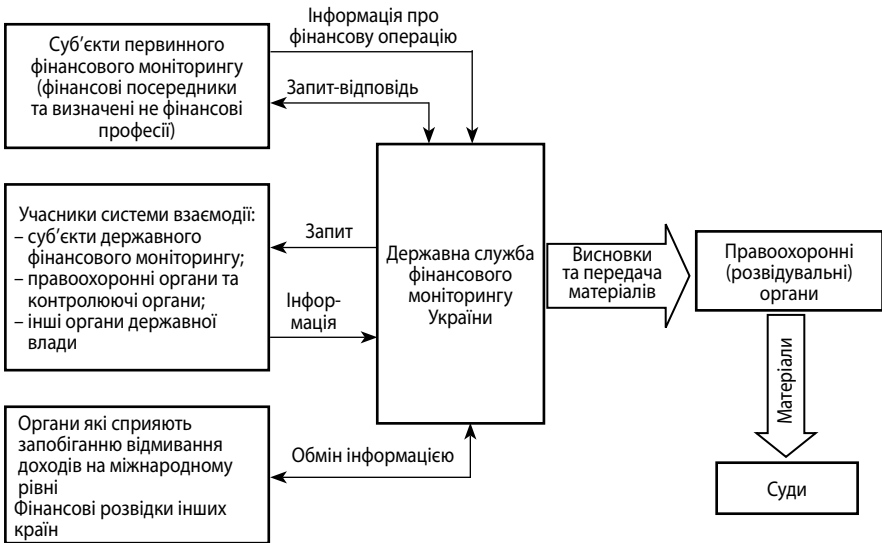

Рис. 4.9. Національна система антилегалізаційного фінансового моніторингу

- здійснювати нагляд за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема шляхом проведення планових та позапланових перевірок;
- забезпечувати надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу;
- проводити перевірку організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу.

4.3. СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМ АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Виходячи з результатів аналізу міжнародних антилегалізаційних стандартів, можна обґрунтовано стверджувати про те, що процес “відмивання” коштів вирішально впливає на поточну динаміку і подальші тенденції наростання викликів і загроз, породжених різними формами

криміналізації та корупціоналізації як національного, так і глобального середовища. Саме тому ефективне конструювання і функціонування міжнародної та національної систем запобігання та протидії відмиванню коштів матиме вирішальне значення у нівелюванні основного переліку чинників, що зумовлюють будь-які форми кримінально-корупційної діяльності.

Передумови виникнення інституту антилегалізаційного фінансово-го моніторингу в Україні можна конкретизувати шляхом ретроспективного огляду інституційних підвалин створення міжнародної та національної систем протидії відмиванню коштів.

До основних етапів формування міжнародної системи належать:

- 20 грудня 1988 р. – прийняття Віденської конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Конвенція передбачала необхідність розвитку міжнародних відносин у сфері запобігання та протидії “відмиванню” доходів від наркобізнесу;
- липень 1989 р. – на зустрічі G7 у Парижі за ініціативою президента Франції створено FATF – міжнародну організацію, мандат якої поширювався на розробку міжнародних стандартів (рекомендацій) у сфері протидії відмиванню коштів;
- лютий 1990 р. – FATF розробила першу редакцію Сорока рекомендацій щодо протидії відмиванню коштів (переглянуті у 1996, 2003 і 2012 рр.);
- 8 листопада 1990 р. – прийняття Страсбургської конвенції Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності;
- 10 червня 1991 р. – прийняття Директиви Ради ЄС № 91/308 щодо запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання коштів (переглянута у 2001 і 2005 рр.);
- 1993 р. – ООН (UNODC – Офіс ООН з контролю за розповсюдженням наркотиків і поширенням злочинності) розробив проект типового закону “Про відмивання коштів, одержаних від наркотиків”;
- червень 1995 р. – створено Міжнародне об’єднання підрозділів фінансової розвідки – Егмонтська група;
- 1996 р. – перший перегляд рекомендацій FATF (друга їх редакція), зумовлений необхідністю відображення розвитку тенденцій і технік відмивання злочинних доходів та розширення сфери їх дії на

сукупність інших серйозних предикатних злочинів, а не тільки злочинів пов'язаних з наркотиками;

- грудень 1998 р. – Базельський комітет банківського нагляду розробив Рекомендації щодо запобігання використанню банківської системи з метою відмивання злочинних доходів;
- червень 2000 р. – FATF вперше опублікувала “чорний список” країн і територій, які не співпрацюють у боротьбі з відмиванням коштів (NCCTs – Non-Cooperative Countries or Territories List);
- 30 жовтня 2000 р. – Вольфсберзька група прийняла Всезагальні директиви щодо протидії відмиванню доходів у приватному банківському секторі;
- 2001 р. – Базельським комітетом банківського нагляду прийнято Методичні рекомендації щодо ідентифікації клієнтів банків (CDD – Customer due diligence for banks);
- жовтень 2001 р. – FATF розширила свій мандат для розгляду питань щодо протидії фінансуванню терористичних актів та терористичних організацій і видала вісім спеціальних Рекомендацій щодо боротьби з фінансуванням тероризму;
- 26 жовтня 2001 р. – прийняття USA Patriot Act – Казначейство США наділене правом формувати свій “чорний список” юрисдикцій, які займаються відмиванням коштів і фінансуванням тероризму і запроваджувати щодо них спеціальні санкції;
- 26 грудня 2001 р. – американським банкам заборонено здійснювати прямі й опосередковані кореспондентські відносини з “банками-оболонками” – банками, що фізично не присутні в країні реєстрації;
- лютий 2002 р. – розроблена єдина методологія оцінювання дотримання рекомендацій FATF, що використовується FATF, МВФ та Світовим банком при проведенні взаємних оцінок країн;
- червень 2003 р. – третя (Берлінська) редакція Сорока рекомендацій FATF;
- жовтень 2006 р. – із “чорного списку” FATF (NCCT) виключена остання країна;
- лютий 2009 р. – G20 дає доручення FATF забезпечити більш широку відповідність національних систем держав міжнародним стандартам у сфері протидії відмиванню коштів / фінансуванню тероризму з метою підтримання стабільності й безпеки світової економічної інфраструктури;

- лютий 2010 р. – FATF складала новий список держав, які не співпрацюють у сфері протидії відмиванню коштів / фінансуванню тероризму, а також є зоною високого ризику для міжнародної фінансової системи;
- 16 лютого 2012 р. – на пленарному засіданні FATF прийнята четверта редакція рекомендацій “Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення”;
- 22 лютого 2013 р. – затверджена нова методологія оцінювання рекомендацій FATF, на основі якої MONEYVAL (спеціальний комітет експертів Ради Європи зі взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму) буде проводити четвертий раунд оцінок щодо відповідності національних систем, зокрема української, міжнародним стандартам у сфері протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму;
- 7 березня 2013 р. – FATF опублікувала Керівництво (порадник) щодо здійснення національної оцінки ризиків у сфері протидії відмиванню коштів / фінансуванню тероризму і відповідні додатки до цього, розроблені МВФ та Світовим банком.

Створення національної системи протидії відмиванню коштів проходило в декілька етапів.

У вересні 2001 р. на Пленарному засіданні FATF визнала заходи, що вживаються Україною у сфері протидії відмиванню коштів, недостатніми. Мова йшла про необхідність значного удосконалення системи протидії відмиванню коштів. Як недолік, зокрема, було відзначено неефективність державної системи надання інформації про підозрілі операції до фінансової розвідки, недостатнє ефективне регулювання та контроль за діяльністю фінансових установ, недостатні вимоги до здійснення ідентифікації клієнта тощо. Особливо наголошувалося на відсутності спеціального закону, спрямованого на запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, а також відсутності національного підрозділу фінансової розвідки (ПФР). У ході зазначеного Пленарного засідання FATF було прийнято рішення про внесення України до переліку країн та територій, які не співпрацюють у сфері запобігання відмиванню коштів, так званого чорного списку.

20 грудня 2002 р. на Пленарному засіданні FATF прийнято рішення про застосування до України економічних санкцій, які стосувалися передусім банківської сфери та сфери фінансових послуг.

Взявши на себе зобов'язання створити організаційно-правові підстави для реалізації установлених стандартів і привести фінансову систему у відповідність із міжнародними вимогами, Україна активно долучилась до розбудови антилегалізаційної системи.

У січні 2002 р. утворений національний підрозділ фінансової розвідки – Держфінмоніторинг, як департамент фінансового моніторингу у складі Міністерства фінансів України. З 1 січня 2005 р. Держфінмоніторинг є центральним органом виконавчої влади. На сьогодні Держфінмоніторинг (Державна служба фінансового моніторингу України) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України.

У листопаді 2002 р. Верховною Радою України прийнято Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”. На той час він у цілому відповідав міжнародним стандартам у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у тому числі Рекомендаціям FATF та Директивам Європейського Парламенту і Ради (91/308/ЄЄС та 2001/97/ЄС), а також Базельським принципам щодо діяльності банків.

Зважаючи на заходи, вжиті з метою створення національної системи протидії відмиванню коштів, 14 лютого 2003 р. FATF знято економічні санкції щодо України.

У червні 2003 р. уряд України звернувся до Європейської контрольної групи FATF з пропозицією ініціювати направлення до України експертної місії FATF.

У вересні 2003 р., у рамках другого раунду оцінки Спеціального комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL), Україну відвідала група експертів MONEYVAL разом з представниками FATF. За результатами візиту в жовтні 2003 р. Україною було надано відповідний план подальших дій щодо удосконалення національної системи фінансового моніторингу.

З метою створення цілісної, внутрішньо узгодженої нормативно-правової бази були внесені необхідні зміни до законів, що регулюють діяльність на ринку фінансових послуг. Внесені поправки забезпечили відповідність українського законодавства рекомендаціям FATF та дали змогу усунути недоліки, наявність яких зумовила включення України до “чорного списку”.

Беручи до уваги виконання Україною взятих на себе зобов'язань щодо усунення виявлених недоліків, 26 лютого 2004 р. Україна була виключена з “чорного списку” FATF.

Але процедура активного моніторингу, яка передбачає контроль за імплементацією загального законодавства, а також впровадження спеціальних законодавчих актів, була продовжена щодо України ще на один рік. У ході пленарного засідання FATF 9 лютого 2005 р. делегації України було повідомлено, що оскільки на момент виключення України із “чорного списку” основною рекомендацією FATF була необхідність удосконалення імплементації нового законодавства для зміцнення основ міжнародного співробітництва, а зазначений закон прийнято не було, FATF вирішила продовжити процедуру активного моніторингу України.

З метою усунення недоліків 1 грудня 2005 р. було прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері запобігання фінансуванню тероризму”, що набрав чинності 1 січня 2006 р.

Враховуючи вжиті заходи, у лютому 2006 р. FATF визнала, що Україна усунула усі недоліки, виявлені у лютому 2004 р. після виключення її з “чорного списку”. FATF прийняла рішення припинити процедуру активного моніторингу щодо України. Це рішення мало підставою виконання Україною всіх рекомендацій FATF та прогрес, досягнутий стосовно вдосконалення національного законодавства у сфері протидії відмиванню коштів.

Водночас у сучасному світі діяльність злочинних організацій набуває міжнародного характеру, а з розвитком технологій і глобалізацією комп'ютерних мереж здійснення фінансових операцій може тривати декілька секунд, що також відкриває досить широкі можливості для вчинення кримінальних правопорушень. Особи, які вчиняють злочини, зокрема корупційні, постійно вдосконалюють та шукають нові методи й схеми відмивання “брудних” коштів. Таким чином, національні системи фінансового моніторингу також мають бути динамічними та здатними протистояти сучасним викликам.

Оскільки національне законодавство у сфері фінансового моніторингу не змінювалось протягом 2006–2009 рр., незважаючи на зміну міжнародних стандартів у цій сфері, у лютому 2010 р. FATF включила Україну до переліку країн зі стратегічними недоліками в системі протидії відмиванню коштів, так званого сірого списку FATF. Разом з Україною до нього потрапили 20 країн: Антигуа і Барбуда, Азербайджан, Бо-

лівія, Греція, Індонезія, Кенія, Марокко, М'янма, Непал, Нігерія, Парагвай, Катар, Шрі-Ланка, Судан, Сирія, Тринідад і Тобаго, Таїланд, Туреччина, Ємен.

FATF закликала всі юрисдикції, що потрапили до “сірого списку”, терміново та в межах запропонованих строків завершити імплементацію планів заходів.

З метою усунення недоліків Україна спільно з Контрольною групою FATF з питань міжнародного співробітництва (ICRG) розробила план дій, виконання якого було необхідною умовою для виключення із зазначеного списку.

З метою виконання узгодженого з FATF плану дій були прийняті наступні законодавчі акти:

- Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 18.05.2010 № 2258, який набрав чинності 21 серпня 2010 р. Цим законом удосконалено процедури проведення фінансового моніторингу та приведено національне законодавство у відповідність із міжнародними стандартами у цій сфері;

- Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо арешту активів, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, та визначення порядку доступу до таких активів” від 21.04.2011 № 3266, який набрав чинності 19 травня 2011 р. Цим законом вдосконалено процедуру арешту терористичних активів у цивільному порядку, а також визначено порядок доступу до таких активів відповідно до III спеціальної рекомендації FATF;

- Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” від 21.04.2011 № 3267, який набрав чинності 19 травня 2011 р. Цим законом криміналізовано маніпулювання на фондовій біржі та віднесено вказаний злочин до предикатних, що цілком відповідало I рекомендації FATF;

- Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо інсайдерської інформації” від 22.04.2011 № 3306, який набрав чинності 25 травня 2011 р. Цим законом інсайдерську торгівлю віднесено до предикатних злочинів, що цілком відповідало I рекомендації FATF.

За результатами вжитих заходів узгоджений з FATF план дій фактично було виконано.

На Пленарному засіданні FATE, що проходило 20–24 червня 2011 р., члени FATF визнали, що Україна продемонструвала прогрес у вдосконаленні режиму протидії відмиванню коштів, у тому числі шляхом прийняття законів, що вирішили питання криміналізації відмивання коштів та фінансування тероризму, а також замороження активів терористів відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 1373. На засіданні було прийнято рішення про направлення виїзної місії для підтвердження того, що імплементація необхідних реформ з метою усунення визначених FATF недоліків розпочалась.

Протягом 5–6 вересня 2011 р. відбувся візит експертів FATF з метою оцінки стану виконання узгодженого з FATF плану дій.

За результатами проведеної місії експертами затверджено звіт, у якому зазначалося: “Україна імплементувала план дій, команда експертів може підтвердити, що процес впровадження необхідних реформ та дій розпочався й триває”.

Як наслідок, на пленарному засіданні FATE, що проходило протягом 24–28 жовтня 2011 р., одногосло було підтверджено, що Україна виконала взяті на себе зобов’язання, та прийнято рішення про припинення моніторингу України і виключення її із переліку країн, які мають стратегічні недоліки в системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Подальші кроки щодо розвитку національної системи фінансового моніторингу визначені у Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року.

Як вказано в Стратегії, її метою є визначення заходів законодавчого, організаційного та інституційного характеру, спрямованих на забезпечення стабільного та ефективного функціонування національної системи протидії відмиванню коштів / фінансуванню тероризму.

Для досягнення цієї мети передбачається:

- приведення національного антилегалізаційного законодавства у відповідність із оновленими стандартами FATF;
- удосконалення засобів моніторингу фінансових потоків та протидії нелегальному впливу капіталів за межі України;
- підвищення ефективності аналізу методів та фінансових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом і розроблення відповідних типологій;

- вжиття заходів до запобігання виникненню передумов для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом;
- посилення інформаційної прозорості фінансової системи;
- запровадження і постійне вдосконалення підходу, що полягає в оцінюванні ризиків усіма учасниками національної системи фінансового моніторингу;
- здійснення на постійній основі аналізу ефективності заходів, функціонування системи фінансового моніторингу в Україні;
- продовження співпраці у сфері фінансового моніторингу з FATF, Європейським Союзом, Радою Європи, Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Егмонтською групою, Євразійською групою з протидії легалізації злочинних доходів або фінансуванню тероризму та іншими міжнародними організаціями й установами.

Основним стратегічним напрямом у розвитку національної антилегалізаційної системи у найближчій перспективі є її повне приведення у відповідність із рекомендаціями FATF “Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення”, прийнятими 16 лютого 2012 р., і новою Методологією оцінювання рекомендацій FATF, затвердженою FATF 22 лютого 2013 р.

4.4. РОЛЬ І ФУНКЦІЇ АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Роль і функції антилегалізаційного фінансового моніторингу у протидії корупції окреслені в фундаментальних міжнародних правових актах щодо протидії корупції.

Згідно зі ст. 23 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р.) кожна Держава-учасниця вживає, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами таких діянь, якщо вони вчинені умисно:

а) 1) легалізація або переведення майна, якщо відомо, що таке майно є доходами від злочинів, з метою приховання або маскуванню незаконного походження цього майна або з метою надання допомоги будь-якій особі, що бере участь у вчиненні основного злочину, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої діяння;

2) приховування або маскування справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, прав на майно або його належність, якщо відомо, що таке майно є доходами, одержаними злочинним шляхом;

b) за умови дотримання основних принципів своєї правової системи:

1) придбання, володіння або використання майна, якщо в момент його отримання відомо, що таке майно одержане злочинним шляхом;

2) участь, причетність або вступ у зговір з метою вчинення будь-якого зі злочинів, визначених цією статтею, замах на його вчинення, а також підсобництво, підбурювання, сприяння або надання поради під час його вчинення.

2. З метою реалізації частини першої цієї статті:

a) кожна Держава-учасниця докладает зусиль для її реалізації до найширшого кола предикатних злочинів;

b) кожна Держава-учасниця включає до предикатних злочинів як мінімум широке коло злочинів, що визнані такими відповідно до цієї Конвенції;

c) з метою реалізації п. "b" предикатні злочини містять злочини, вчинені як у межах, так і поза межами юрисдикції відповідної Держави-учасниці. Однак злочини, вчинені за межами юрисдикції будь-якої Держави-учасниці, є предикатними тільки за умови, що відповідне діяння визнається злочином згідно з внутрішнім правом держави, в якій воно вчинене, і визнавалося б злочином відповідно до внутрішнього права Держави-учасниці, в якій імplementована або застосовується ця стаття, якби воно було вчинене в ній;

d) кожна Держава-учасниця подає Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй тексти своїх законів, які забезпечують реалізацію положень цієї статті, а також будь-яких подальших змін до таких законів або їхній опис;

e) якщо цього потребують основоположні принципи внутрішнього законодавства Держави-учасниці, то можна передбачити, що злочини, зазначені в частині першій цієї статті, не стосуються осіб, які вчинили основний злочин.

Відповідно до ст. 13 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р.) кожна Сторона вживати-

ме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, що згадуються у пунктах 1 і 2 ст. 6 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, на умовах, наведених у цих пунктах, якщо предикатний злочин є одним зі злочинів, передбачених у статтях 2–12 цієї Конвенції. До злочинів, передбачених статтями 2–12 Конвенції, належать: давання хабара національним державним посадовим особам; отримання хабара національними державними посадовими особами; хабарництво членів національних представницьких органів; хабарництво іноземних державних посадових осіб; хабарництво членів іноземних представницьких органів; давання хабара у приватному секторі; одержання хабара у приватному секторі; хабарництво посадових осіб міжнародних організацій; хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей; хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів; зловживання впливом.

У сучасному глобалізованому світі накрадене та награване не закупають в землю, як у давнину, а ретельно “відмивають” через ланцюжок фіктивних фірм, номінальних директорів та офшорних корпорацій і розміщують у розвинутих країнах з надійною, добре розбудованою фінансовою системою.

В основі найпоширенішої схеми відмивання коштів, яка використовується корупціонерами-клетократами, лежить звичайний принцип корпоративного права, який дає юридичним особам можливість ставати власниками та засновниками інших юридичних осіб. Принцип матрешки дозволяє приховати фізичну особу – фактичного власника (вигодоодержувача) за безкінечним ланцюжком юридичних осіб, які стоять за лаштунками корпоративної структури підприємства. Чим більше корпорацій та країн залучено до корпоративної структури, тим складніше віднайти справжнього власника і тим простіше відмити “брудні” гроші. Більш наочно суть цієї проблеми розкрито на рис. 4.10.

Наведена модель у математиці називається фракталом Вацлава Серпінського. Суть її зводиться до надзвичайно складної, на перший погляд навіть хаотичної, структури, однак у ній існує чіткий порядок самоподібного подрібнення її первинної на три рівних частини. Три частини, які утворилися внаслідок первинного подрібнення, – це аналог трьох інших юридичних осіб, кожній з яких належить 33,33 % у структурі статутного капіталу базової юридичної особи. На наступній ітерації подрібню-

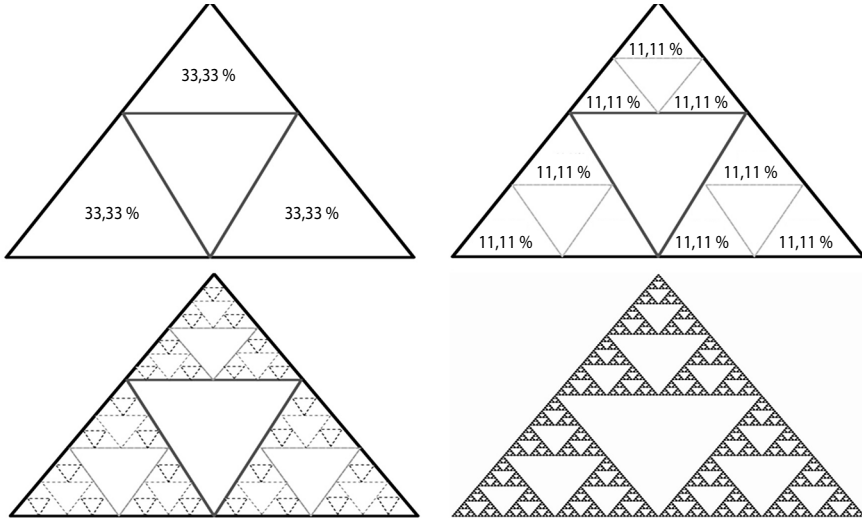

Рис. 4.10. Ідентифікація кінцевих бенефіціарів юридичної особи

ється структура власності кожної з трьох інших юридичних осіб – співвласниць базової. Таким чином, ми отримуємо вже дев'ять співвласників, кожному з яких належатиме 11,11 % акціонерного капіталу базової юридичної особи. На наступній ітерації постає вже 27 юридичних осіб – співвласників базового клієнта банку з часткою у 3,7 % і т. д. Основним завданням у процесі ідентифікації є дослідження всієї структури власності аж до кінцевого власника – фізичної особи, яка стоїть за всім цим заплутаним ланцюгом співвласників (такою особою може бути публічний діяч – корупціонер).

Відповідно до десятої рекомендації FATF фінансові установи повинні ідентифікувати клієнта і перевірити особу клієнта з використанням надійних документів, даних чи інформації, одержаних з незалежних джерел. Крім того, установи зобов'язані визначити вигодоодержувача і вжити відповідних заходів для перевірки його особи таким чином, щоб фінансова установа була переконана в тому, що вона знає, хто є вигодоодержувачем.

Окремо FATF вимагає від фінансових установ жорсткіших правил обачності щодо клієнтів та операцій з підвищеним ризиком. До такого типу ризикованих клієнтів FATF відносить публічних діячів (PEPs – з

англ. politically exposed persons) – осіб, які виконували чи виконують важливі державні функції в іноземній країні.

Третя Директива 2005/60/ЄС щодо попередження використання фінансової системи ЄС із метою відмивання грошей та фінансування тероризму, прийнята Європейською Комісією в 2005 р., відносить осіб, які посідають або посідали важливі публічні посади у країнах з високим рівнем поширення корупції, до категорії клієнтів, що несуть підвищений ризик відмивання коштів. Директива зобов'язує країни – члени ЄС “щодо операцій та ділових стосунків із політичними діячами, котрі проживають в іншій державі-члені або третій країні”, вимагати від фінансових установ здійснення посиленних заходів контролю, зокрема:

- забезпечення наявності відповідних процедур з управління ризиками для визначення, чи є клієнт політичним діячем;
- отримання схвалення вищого керівництва установи для встановлення ділових стосунків із такими клієнтами;
- вжиття відповідних заходів для встановлення джерела статку та джерел коштів, залучених до ділових відносин або операції;
- проводити постійний посилений моніторинг ділових відносин.

Аналог поняття PEPs у правовій системі США міститься в статтях USA Patriot Act, які зобов'язують фінансові установи країни запроваджувати спеціальні заходи моніторингу стосовно будь-якого приватного банківського рахунку, який “створений або утримується від імені або самостійно вищою іноземною політичною фігурою або її близькими родичами чи близькими співробітниками”. Спеціальні заходи моніторингу означають, що банки повинні ідентифікувати номінальних та справжніх власників приватних рахунків, відкритих для іноземців, а також визначити джерело статків на таких рахунках. Якщо цей рахунок відкрито для іноземного політичного діяча, банк зобов'язаний виявляти та інформувати про будь-які транзакції, що можуть стосуватися іноземної політичної корупції.

Стаття 312 USA Patriot Act дає детальне визначення поняття вищих іноземних політичних фігур, до яких належать:

- діючий чи колишній вищий посадовець виконавчої, законодавчої, адміністративної, військової чи судової гілки влади іноземного уряду (обраний чи призначений);
- вищий посадовець іноземної політичної партії;
- старший менеджмент підприємства, що перебуває у власності іноземної держави;

- будь-який близький родич такої особи, зокрема: чоловік/дружина, брати та сестри, діти, батьки, а також батьки, брати та діти дружини/чоловіка;
- будь-яка особа, публічно відома як близький співробітник чи особистий помічник вищої іноземної політичної фігури.

У цій статті також є тлумачення іноземної корупції, яка означає “статки чи власність, здобуті вищою іноземною політичною фігурою, або для її користі чи з її допомогою, в результаті привласнення, розкрадання або розтрати державних коштів, або незаконного перетворення власності іноземної держави, або в результаті підкупу чи вимагання”. На виконання зазначеного закону розроблено багато правил і інструкцій. Одна з інструкцій державної агенції США рекомендує банкам кроки, необхідні для дотримання вимог американського законодавства щодо PEPs:

- ідентифікувати власника рахунку та вигодоодержувача, включаючи номінальних власників і бенефіціарів компаній, трастів, партнерств, приватних інвестиційних компаній чи будь-яких інших юридичних осіб, які мають рахунок у цьому банку;
- запитувати інформацію прямо у власників рахунків та бенефіціарів про їх можливий статус PEPs;
- ідентифікувати країну походження власника рахунку та бенефіціара, оцінити ризик корупції та відмивання грошей у цій країні;
- отримати інформацію про працевлаштування, враховуючи галузь і сектор, та ризики корупції в цій галузі або секторі;
- перевірити необхідні рекомендації, щоб визначити, чи власник рахунку та бенефіціар є або були PEPs;
- ідентифікувати джерело статків та коштів власника рахунку й бенефіціарів;
- отримати інформацію про близьких родичів чи близьких співробітників, які мають доступ до рахунку чи отримують вигоду через рахунок;
- визначити мету створення рахунку та очікуваний обсяг і природу руху коштів на рахунок;
- докласти зусиль, щоб переглянути публічно доступні джерела інформації. Такі джерела можуть відрізнятися залежно від ситуації, проте фінансові установи повинні перевіряти власника рахунку та бенефіціарів юридичних осіб у публічно доступних джерелах інформації (наприклад, бази даних уряду, головні публікації в новинах, комерційні та інші бази даних, доступні в інтернеті).

Окрім контролю за PEPs, законодавство США пропонує ще один фінансовий механізм протидії іноземній політичній корупції. USA Patriot Act передбачає, що іноземні кримінальні структури мають доступ до фінансової системи США через кореспондентські рахунки, які американські банки утримують для іноземних банків. Насамперед іноземним банкам потрібні такі кореспондентські рахунки в банках США для доступу до валюти США, щоб проводити міжнародні операції в цій валюті.

“Американські фінансові установи сприяють відмиванню доходів від злочинів, учинених за межами США, включаючи іноземну публічну корупцію”, – під цим гаслом USA Patriot Act уповноважив уряд США запитувати інформацію від іноземних фінансових установ та конфісковувати статки на рахунках в іноземних банках неамериканських громадян. Юридично це здійснюється через регулювання американського уряду банківських кореспондентських рахунків.

USA Patriot Act уповноважив правоохоронні органи США отримувати інформацію про рахунки клієнтів найбільших банків будь-якої країни світу. “Міністр фінансів або генеральний прокурор можуть видати виклик до суду чи запит та інформацію будь-якому іноземному банку, який утримує кореспондентський рахунок у США, включаючи і запит на інформацію, яка знаходиться за межами Америки та стосується фондів на рахунок в іноземному банку”, – передбачено ст. 319 закону. Технічно це виконується таким чином: уряд США надсилає вимогу американському банку, який протягом семи днів зобов’язаний витребувати запитувану інформацію у свого клієнта іноземного банку. Якщо іноземний банк не надасть запитувану інформацію, уряд США вимагає від американського банку розірвати кореспондентські відносини з таким клієнтом. У випадку невиконання вимоги на американський банк чекає штраф у розмірі 10 тис. дол. за кожен день затримки.

USA Patriot Act дозволяє американському уряду заморожувати, арештовувати та конфісковувати кошти на кореспондентських рахунках, навіть якщо ці кошти прямо не є результатом злочинних дій. Стаття 319 цього закону передбачає, що “якщо гроші розміщені на рахунок іноземного банку, який має кореспондентський рахунок у фінансовій інституції США, ці гроші вважаються такими, що розміщені на міжбанківському рахунок в США”. Окрім того, Конгрес наголосив, що уряд США не повинен встановлювати наявність прямого зв’язку між цими грошима на кореспондентському рахунок та грошима, розміщеними в іноземному банку. На практиці це означає, що якщо іноземна фізична чи юридич-

на особа розмістила кошти на рахунку в іноземному банку, що має кореспондентські відносини з американськими фінансовими установами, то уряд США може конфіскувати ці кошти.

Проте навіть такі законодавчі зміни не гарантують стовідсоткового результату.

По-перше, далеко не завжди та не всі фінансові установи ЄС і США ідентифікують фізичних осіб – вигодоодержувачів, які стоять за складною багаторівневою корпоративною структурою юридичних осіб – клієнтів банків.

По-друге, відсутня будь-яка стандартизована розроблена та утримувана урядами ЄС чи США база даних іноземних PEPs на зразок бази даних терористів, якою фінансові установи повинні були б користуватися, перевіряючи своїх клієнтів. Наприклад, у США фінансовим установам рекомендують спочатку запитати прямо у свого клієнта та бенефіціарів, чи є вони політичними діячами. Американські банки повинні також користуватися публічно доступними джерелами, які б містили інформацію про PEPs, а саме публікаціями у відомих ЗМІ та комерційних базах даних. Фізично для американських банків дорого обійдеться внутрішня система, яка би здійснювала моніторинг усіх ЗМІ, включаючи провідні іноземні, щоб перевірити PEPs-статус клієнта. Саме тому багато фінансових установ вдаються до послуг комерційних баз даних PEPs, створених на основі моніторингу публічно доступної інформації в більшості країн світу. Водночас інформація в цих комерційних базах щодо інших країн є фрагментарною і не відображає реального стану справ.

В Україні створено подібний до європейського механізм виявлення і взаємодії з PEPs.

Згідно з п. 29 частини першої ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”, публічні діячі – це фізичні особи, які виконують або виконували визначені публічні функції в іноземних державах, а саме:

- глава держави, керівник уряду, міністри та їх заступники;
- депутати парламенту;
- члени верховного суду, конституційного суду або інших судових органів високого рівня, рішення яких не підлягають оскарженню, крім як за виняткових обставин;
- члени суду аудиторів або правління центральних банків;

- надзвичайні та повноважні послы, повірені у справах та високі посадовці збройних сил;
- члени адміністративних, управлінських чи наглядових органів державних підприємств, що мають стратегічне значення.

Відповідно до п. 2 частини четвертої ст. 6 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”, суб’єкти первинного фінансового моніторингу (фінансові установи і представники визначених нефінансових професій, зокрема адвокати, нотаріуси, аудитори) зобов’язані здійснювати такі заходи стосовно публічних діячів або пов’язаних з ними осіб (особами, пов’язаними з публічними діячами, є члени сім’ї та інші близькі родичі, юридичні особи, власниками істотної участі або контролерами яких є публічні діячі або їхні близькі родичі):

- а) встановлювати з дозволу керівника суб’єкта первинного фінансового моніторингу відносини з публічними діячами та пов’язаними з ними особами;
- б) вживати заходів для з’ясування джерел походження коштів таких осіб;
- в) проводити з урахуванням рекомендацій відповідного суб’єкта державного фінансового моніторингу моніторинг операцій, учасниками або вигодоодержувачами яких є публічні діячі чи пов’язані з ними особи, у порядку, визначеному для клієнтів високого ризику.

Водночас для підвищення ефективності заходів щодо виявлення публічних діячів та пов’язаних з ними осіб і аналізу їх діяльності на предмет відношення до корупції національне законодавство доцільно доповнити такими заходами:

- обов’язкове одержання під час встановлення ділових відносин з такими особами декларації про доходи і наявне майно клієнта – публічного діяча. Декларації дають можливість отримати картину поточного стану справ, так звану моментальну фотографію, яку можна співвіднести з відомостями, наданими клієнтом раніше, або з рухом коштів на рахунку. Вказані документи мають динамічно оновлюватись і бути базою клієнтського досьє;
- регулярне оновлення ідентифікаційних даних та додаткової інформації про клієнтів з категорії публічних діячів. Не рідше ніж раз на рік потрібно оновлювати інформацію про зміст і характер діяльності публічного діяча, зміну його кар’єрного статусу (особ-

лива увага до його підвищення). Динамічна картина ідентифікаційного відстеження публічного діяча може вплинути на збільшення загального ризику, пов'язаного з ним. За результатами вказаних перевірок має прийматися рішення про продовження або припинення ділових відносин із визначеним публічним діячем;

– статус публічного діяча має бути постійно діючим. У кожному випадку практично неможливо відстежити, наскільки довго зберігаються влада і вплив публічної посадової особи, членів його сім'ї, найближчого його оточення після того як вказаний діяч залишив офіційну посаду.

Шляхи удосконалення ідентифікаційних процедур та вивчення публічних діячів лежать не тільки у площині удосконалення заходів первинного фінансового моніторингу, а й у сфері удосконалення інституційної спроможності протидіяти відмиванню доходів, одержаних корупціонерами.

Одна з найбільших проблем, яка є загальною для всіх юрисдикцій, – це запровадження динамічно поновлюваного реєстру публічних діячів відповідної держави. Наступним кроком має стати зведення відповідних реєстрів на міждержавному рівні. Найдоцільніше довірити це зведення FATF як авторитетній міжнародній організації в антилегалізаційній сфері. Вказаний міжнародний перелік має бути максимально широким, тобто містити також відомості про членів сімей публічних діячів. Разом з тим це ідея має суттєві обмеження, пов'язані з тим, що у корумпованих державах такі переліки складатимуться політично заангажовано, а організовані злочинні групи на чолі з публічними діячами, яким опосередковано належить чимало фінансових установ, можуть легко обійти процедури ризик-орієнтованої ідентифікації в інших фінансових установах, отримавши доступ до повного переліку публічних діячів, членів їх сімей та номінально пов'язаних з ними осіб.

Ще однією важливою проблемою в контексті удосконалення ідентифікаційних процедур клієнтів високого ризику, і насамперед публічних діячів, є відпрацювання адекватної методології встановлення бенефіціарного власника.

Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” визначає: “істотна участь – пряме або опосередковане володіння часткою у розмірі 10 і більше відсотків статутного капіталу (фонду), 10 і більше відсотків акцій або прав голосу у юридичній особі, прямиий або

опосередкований вплив на неї”; “контроль юридичної особи – пряме або опосередковане володіння часткою в юридичній особі, еквівалентною 50 та більше відсотків статутного капіталу або голосів юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість здійснювати вирішальний вплив на управління чи на діяльність юридичної особи будь-яким чином”.

Водночас, незважаючи на закріплення в національному законодавстві понять “істотна участь” і “контроль”, а також зобов’язання фінансових установ під час встановлення ділових відносин з клієнтами – юридичними особами визначати відомості про власників істотної участі та контролерів юридичної особи, залишається чимало невирішених питань. До них передусім належать питання посилення антикорупційної складової антилегалізаційного фінансового моніторингу, вирішення яких потребує таких кроків:

- забезпечення безперешкодного доступу для всіх суб’єктів первинного фінансового моніторингу (насамперед банків) до електронних реєстрів юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців; реєстрів акціонерів; зведених реєстрів контрагентів, довіреностей та інших джерел інформації, необхідної в процесі ідентифікації;
- затвердження уніфікованої форми декларування бенефіціарного власника. Водночас декларація не може бути панацеєю та не виключає вжиття додаткових заходів обачності щодо особи клієнта підвищеного ризику (особливо стосовно категорії клієнтів, які належать до публічних діячів);
- запровадження дієвого механізму перевірки отриманої від клієнта інформації за допомогою державних органів.

Підсумовуючи, зазначимо, що підвищення ефективності національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу є першочерговим завданням у контексті удосконалення заходів антикорупційної політики в Україні. Основні резерви такого підвищення знаходяться у площині удосконалення ідентифікаційних процедур, оскільки саме належна ідентифікація клієнта є фундаментом оцінювання ризику проведення ним нетипових, підозрілих, нехарактерних, сумнівних фінансових операцій.

Контрольні питання

1. Які характерні особливості вітчизняної корупції?
2. Охарактеризуйте фундаментальні передумови існування корупції.
3. Розкрийте правові передумови існування корупції.
4. Охарактеризуйте організаційно-економічні та культурно-історичні передумови існування корупції.
5. Охарактеризуйте інформаційні й соціальні передумови існування корупції.
6. Розкрийте суть типологізації корупційних відносин за суб'єктами одержання і давання хабарів, ініціаторами корупційних діянь.
7. Розкрийте суть типологізації корупційних відносин за рівнем поширення корупційних відносин, рівнем регулярності корупційних зв'язків, рівнем централізації.
8. Що таке легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом?
9. Розкрийте суть терміна “доходи, одержані злочинним шляхом” згідно Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”.
10. Що таке предикатний злочин? Які злочини є предикатними в Україні?
11. Охарактеризуйте причини існування феномену відмивання коштів.
12. Опишіть основні документи Базельського комітету банківського нагляду, Вольфсберзької групи.
13. Розкрийте зміст рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму (FATF).
14. Розкрийте суть і призначення антилегалізаційного фінансового моніторингу.
15. Охарактеризуйте основні етапи формування міжнародної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу.
16. Опишіть основні етапи формування національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу.
17. Які перспективні напрями розвитку національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу?
18. Хто є учасниками національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу?
19. Охарактеризуйте основні обов'язки суб'єктів первинного і державного фінансового моніторингу.
20. Хто такі публічні діячі (PEPs) згідно із Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”? Які заходи мають вживатися фінансовими установами щодо публічних діячів?
21. Які заходи відповідно до Директиви 2005/60/ЄС щодо попередження використання фінансової системи ЄС із метою відмивання коштів та фінансування тероризму зобов'язані вживати фінансові установи щодо осіб, які посідають або посідали важливі публічні посади у країнах з високим рівнем поширення корупції?

Законодавство у сфері протидії корупції

5.1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Корупція є однією з перешкод на шляху розвитку країни та серйозною загрозою ефективності проведення національної політики. Система ООН включає Програму розвитку і надає країнам допомогу у боротьбі з корупцією, у підвищенні прозорості та відповідальності. Програма розвитку розробила методики, інструменти і практики для реагування на ризики корупції.

Серед найважливіших документів щодо протидії корупції слід назвати Конвенцію ООН проти корупції від 31.10.2003, якою державам-учасникам пропонується: заохочувати невідкупність, чесність і відповідальність публічних посадових осіб відповідно до основних принципів своєї правової системи; застосовувати в рамках своїх інституціональних і правових систем кодекси чи стандарти поведіння посадових осіб для належного виконання публічних функцій у відповідних випадках і згідно з основними принципами свого внутрішнього законодавства встановити заходи і системи, що зобов'язують публічних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, серед іншого про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи і про істотні дарунки чи вигоди, у зв'язку з якими виникає колізія інтересів щодо їхніх функцій.

Конвенція ООН проти корупції – один із найважливіших інструментів, який, на відміну від інших, є основою для міжнародних антикорупційних ініціатив всіх держав,

які є членами ООН, тобто всесвітнім інструментом, який набуває все більшої потужності і підтримки.

Окремі положення Конвенції викладено в Законі України “Про заходи запобігання та протидії корупції”. Йдеться про положення щодо державного захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні й протидії корупції. Але законодавство лише визначає механізми, форми, способи, сили і засоби протидії корупції. Необхідною умовою запобігання корупції є формування ефективної державної антикорупційної політики, що вимагає вироблення чіткої концепції та стратегії, базових принципів і законодавчих норм та визначення шляхів їхньої практичної реалізації.

У Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 мова йде про те, що країни – члени Ради Європи та інших держав, які підписали цю Конвенцію, повинні здійснювати спільну кримінальну політику, спрямовану на захист суспільства від корупції, включаючи ухвалення відповідних нормативно-правових актів і вжиття превентивних заходів, наголошуючи, що корупція загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку й загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. Ефективна боротьба з корупцією вимагає розширення, активізації та поліпшення міжнародного співробітництва у кримінальних справах. Конвенція передбачає скоординоване визнання злочинів, пов’язаних із корупцією, посилення співробітництва у галузі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні таких злочинів, а також ефективний механізм для подальших дій, спрямована на розширення можливостей членів Конвенції у галузі боротьби із корупцією шляхом здійснення контролю за виконанням ними своїх зобов’язань у цій галузі.

4 листопада 1999 р. була підписана Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, яка набрала чинності 1 січня 2006 р. Цю Конвенцію відкрито для підписання державами – членами Ради Європи, державами, які не є членами Ради, але які брали участь у розробці Конвенції, та Європейським Співтовариством.

Метою підписання Конвенції стало досягнення більшого єднання між її членами, усвідомлення важливості зміцнення міжнародного співробітництва у галузі боротьби із корупцією. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією наголошує на тому, що корупція є однією з найнебез-

печніших загроз правопорядку, демократії, правам людини, чесності та соціальній справедливості і перешкоджає економічному розвитку та загрожує належному і справедливому функціонуванню країн із ринковою економікою, спричиняє негативні фінансові наслідки для громадян, компаній і держав, а також для міжнародних установ.

Конвенція визначає, що цивільне право обов'язково має сприяти боротьбі з корупцією шляхом надання особам, яким заподіяно шкоду, можливості отримати справедливу компенсацію.

Згідно з цією Конвенцією кожна держава передбачає у внутрішньому законодавстві ефективні засоби правового захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, з метою надання таким особам можливості захищати свої права та інтереси, включаючи можливість отримання компенсації за заподіяну шкоду.

Завданням Модельного кодексу поведінки державних службовців від 11.05.2000 є чітке визначення стандартів честі та поведінки, яких повинні дотримуватись державні службовці, надання допомоги їм у дотримванні цих стандартів і інформування громадськості про те, на яку поведінку державних службовців вона може сподіватись. Цей Кодекс застосовується до державних службовців, а також осіб, які працюють у приватній структурі, що надає послуги публічного характеру.

Кодекс визначає, що державний службовець не повинен вимагати чи приймати дарунки, послуги, гостинність, або будь-які інші переваги для себе чи своєї сім'ї; дозволити собі опинитись або бути під загрозою перебування у ситуації, коли він зобов'язаний повернути послугу якійсь особі чи органу; робити жодних пропозицій або надавати якихось переваг у зв'язку з зайняттям посади державного службовця, крім тих, що дозволені законом.

Законом України "Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції" від 21.12.2010 № 2808-VI, визначено низку законів, які втратили чинність, а саме:

- 1) Закон України "Про засади запобігання та протидії корупції" від 11.06.2009 № 1506-VI;
- 2) Закон України "Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень" від 11.06.2009 № 1507-VI;
- 3) Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення" від 11.06.2009 № 1508-VI.

На заміну ним було прийнято низку інших нормативно-правових актів запобігання та протидії корупції. На рис. 5.1 показані чинні нормативно-правові акти у сфері антикорупційної політики України, у тому числі:

1. Закони України:

- “Про державну службу” від 17.11.2011 № 4050-VI;
- “Про засади запобігання та протидії корупції” від 07.04.2011 № 3206-VI;

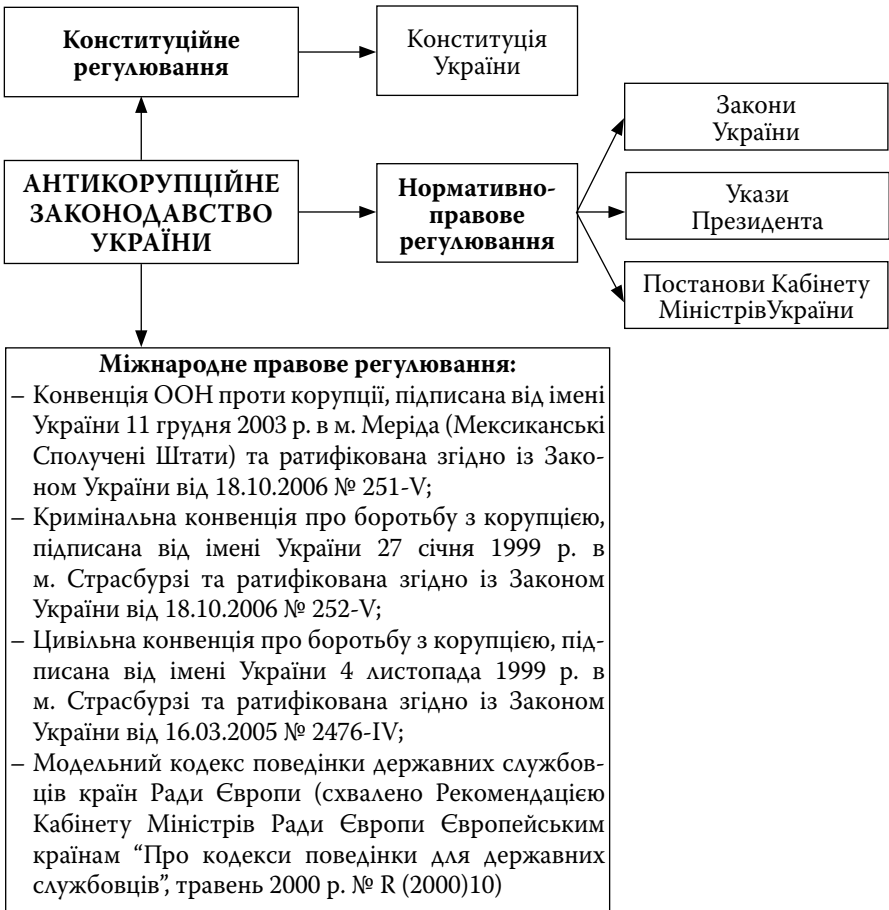

Рис. 5.1. Система нормативно-правового забезпечення реалізації державної антикорупційної політики в Україні

- “Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень” від 11.06.2009 № 1507-VI;
- “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” від 07.04.2011 № 3207-VI;
- “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” від 13.04.2012 № 4651-VI;
- “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики” від 14.05.2013 № 224-VII;
- “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією” від 18.04.2013 № 221-VII;
- “Про правила етичної поведінки” від 17.05.2012 № 4722-VI.

2. Укази Президента України:

- “Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції” від 18.11.2005 № 1615;
- “Про Раду з питань забезпечення реалізації в Україні Порогової програми Корпорації “Виклики тисячоліття” щодо зниження рівня корупції” від 23.12.2006 № 1121;
- “Про деякі заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної антикорупційної політики” від 01.02.2008 № 80;
- “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 квітня 2008 року “Про заходи щодо реалізації національної антикорупційної стратегії та інституційного забезпечення цілісної антикорупційної політики” від 05.05.2008 № 414;
- “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2008 року “Про стан протидії корупції в Україні” від 27.11.2008 № 1101;
- “Про утворення Національного антикорупційного комітету” від 26.02.2010 № 275, прийнято рішення про утворення, визначено основні завдання НАК;
- “Питання Національного антикорупційного комітету” від 26.03.2010 № 454, затверджено персональний склад, доручено підготувати пропозиції щодо внесення комплексних змін до нових антикорупційних законів;

- “Про Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування” від 25.01.2012 № 33;
- “Про першочергові заходи з реалізації Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 05.10.2011 № 964, покладено тимчасово на Мін’юст функції спеціально уповноваженого органу з питань антикорупційної політики, доручено підготувати законодавчі та підзаконні акти з реалізації вказаного Закону;
- “Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки” від 21.10.2011 № 1001, затверджено Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки;
- “Про Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування” від 25.01.2012 № 33;
- “Про деякі питання Національного антикорупційного комітету” від 16.03.2012 № 201.

3. Постанови Кабінету Міністрів України:

- “Питання інформування про результати роботи у сфері запобігання та протидії корупції” від 08.12.2009 № 1419;
- “Про затвердження Порядку підготовки та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції” від 20.10.2011 № 1094;
- “Про запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади” від 08.12.2009 № 1422, затверджено Типове положення про підрозділ органу виконавчої влади з питань запобігання та протидії корупції, з 1 січня 2010 р. в центральних органах виконавчої влади та апаратах обласних, Київської, Севастопольської міських держадміністрацій утворюються підрозділи з питань запобігання та протидії корупції).
- “Про затвердження Порядку інформування Національного агентства України з питань державної служби про осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які звільнені у зв’язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення” від 12.10.2011 № 1072;
- “Про затвердження Порядку передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній

громаді, державним або комунальним установам чи організаціям” від 16.11.2011 № 1195;

- “Про затвердження Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки” від 28.11.2011 № 1240;
- “Про затвердження Порядку зберігання документів і використання відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру, та відомостей щодо відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента” від 11.01.2012 № 16.

Основні переваги перелічених нормативно-правових актів такі:

1. Корупційна відповідальність покладається як на державних службовців, посадових осіб, так і на фізичних осіб і представників юридичних осіб.
2. Корупційна діяльність пов’язана не лише з використанням особою наданих їй повноважень в особистих цілях, а й з наданням таким особам обіцянок/пропозицій чи наданням грошових коштів, іншого майна, переваг, пільг, послуг матеріальних чи нематеріальних, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав.
3. Спеціальною метою такої діяльності є не лише одержання неправомірної вигоди, а й сприяння реалізації обіцяної пропозиції такої вигоди.

Крім наведених нормативно-правових актів (див. рис. 5.1) були прийняті відомчі акти (табл. 5.1).

Усі закони зазвичай визначають лише засади правового регулювання суспільних відносин. Суть Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 07.04.2011 № 3206-VI полягає у визначенні на яких підставах, у яких межах і в який спосіб у державі може здійснюватися протидія корупції. Цей Закон визначає лише основні засади запобігання та протидії корупції, відшкодування завданих збитків, поновлення прав, свобод та інтересів, які були порушені. Стаття 1 Закону визначає поняття “корупція” як використання особою наданих їй службових повноважень та пов’язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов’язаних із цим можливостей.

Таблиця 5.1

Відомчі акти антикорупційного законодавства України

№ з/п	Назва акта
1	Загальні правила поведінки державного службовця. Затверджені наказом Головного управління державної служби України від 04.08.2010 № 214
2	Порядок проведення Голодержслужбою перевірок. Затверджений наказом Головного управління державної служби України від 29.04.2011 № 116
3	Положення про Управління з питань запобігання корупції Міністерства юстиції України. Затверджене наказом Міністерства юстиції України від 26.06.2009 № 562/к
4	Методичні рекомендації щодо проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на наявність корупційогенних норм. Додаток до наказу Міністерства юстиції України від 23.06.2010 № 1380/5
5	Форма висновку юридичної служби міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади та його територіальних органів, місцевих державних адміністрацій за результатами проведення юридичної експертизи проекту нормативно-правового акта. Затверджена наказом Міністерства юстиції України від 06.07.2011 № 1805/5
6	Положення про департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції державної митної служби України. Затверджене наказом Державної митної служби України від 07.04.2011 № 289
7	Положення про самостійний сектор з питань запобігання та протидії корупції. Затверджене наказом Міністерства закордонних справ України від 13.02.2010 № 26
8	Положення про відповідальну особу з питань запобігання та протидії корупції першого заступника Голови Державної служби фінансового моніторингу України. Затверджене наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 19.04.2010 № 50
9	Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю. Затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України та Центрального управління Служби безпеки України від 10.06.2011 № 317/235
10	Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику у справах про хабарництво” від 26.04.2002 № 5
11	Про організацію діяльності органів прокуратури у сфері запобігання і протидії корупції. Наказ Генерального прокурора України від 21.06.2001 № 10-гн

Дей Закон значно розширив значення слова “корупція”, порівняно із Законом України “Про боротьбу з корупцією” від 05.10.1995 № 356/95-ВР. Основні відмінності у правовому регулюванні такі:

1. Суб'єкти вчинення корупції. Закон 2011 р. такими суб'єктами визначає осіб, уповноважених на виконання функцій місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права, натомість Закон 1995 р. суб'єктами вважав лише представників публічної влади.
2. Суб'єкти відповідальності. Згідно з новим законом цими суб'єктами є службові особи, а також приватні особи, які здійснюють обіцянки або надають неправомірні вигоди чиновникам. Закон 1995 р. такими суб'єктами вважав лише представників публічної влади.
3. Зміст корупційної плати. Чинний закон передбачає отримання як неправомірної вигоди, так і прийняття службовцем обіцянки/пропозиції такої вигоди від іншої особи, при цьому вигода може мати і нематеріальний характер. У законі 1995 р. йшлося лише про одержання матеріальних благ, послуг або інших переваг.
4. Отримувачі корупційної плати. Закон 1995 р. пов'язував корупцію лише з одержанням певної плати чиновником у своїх інтересах, а новий закон передбачає отримання вигоди і для інших осіб.
5. Види корупційних діянь. Корупційні діяння розглядаються як злочини, раніше корупція була лише адміністративним правопорушенням.

Ознаками корупції є використання службових можливостей та повноважень; неправомірна вигода; обіцянка/пропозиція неправомірної вигоди. Діяння не може бути визнане корупційним правопорушенням, якщо воно: не відповідає визначеному в Законі опису дії чи бездіяльності або є необережним; є умисним, але не вчинене з метою, визначеною в законі; вчинене особою не вказаною в ст. 4 Закону; за вчинене діяння законом не встановлена кримінальна, адміністративна, цивільно-правова відповідальність, а лише передбачена конституційна, господарсько-правова, фінансово-правова, цивільно-правова чи дисциплінарна відповідальність. Отже, існує штучно створений парадокс: є корупцією, але не є корупційним правопорушенням.

Той факт, що окремі вчинки не відповідають ознакам корупційного правопорушення, означає, що це може спричиняти лише наслідки, передбачені відповідними статтями КК України, КУпАП, які не є спеціальними корупційними.

Отже, відносно дій, які не є корупційними правопорушеннями, не можуть застосовуватись деякі положення Закону, а саме:

- заходи щодо виявлення, припинення та розслідування дій не мають права здійснювати спеціально уповноважені суб'єкти;
- у разі виявлення таких дій чи одержання інформації про їх вчинення підлеглими працівниками відповідні органи не зобов'язані вживати заходів щодо зупинення правопорушення й повідомляти про його вчинення спеціальні органи у сфері протидії корупції;
- відомості не підлягають занесенню до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, котрих притягнуто до відповідальності за вчинення цих діянь;
- працівник, щодо якого складено протокол про адміністративне правопорушення, не може бути відсторонений від виконання службових повноважень;
- кошти чи інше майно, отримані внаслідок корупційних дій, не обов'язково підлягають конфіскації за рішенням суду в установленому порядку.

Стосовно дій, які не є корупційними правопорушеннями, не повинні застосовуватися положення інших антикорупційних законів, відповідно до яких:

- нежиття передбачених законом заходів держслужбовцями, фізичними особами чи представниками юридичних осіб у разі виявлення корупційного правопорушення тягне за собою накладення штрафу;
- адміністративне стягнення може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення;
- строк розгляду адміністративних справ зупиняється судом у разі, якщо особа, щодо якої складено протокол, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися;
- замовник приймає рішення про відмову учаснику в участі у процедурі закупівлі та зобов'язаний відхилити пропозицію конкурсних торгів учасника, якщо учасника було притягнуто до відповідальності за вчинення у сфері державних закупівель корупційного правопорушення.

Поняття “корупційне правопорушення”, “злочин у сфері службової діяльності”, “незаконне одержання послуг чи пільг”, Закон вважає відмінними поняттями, оскільки не будь-який злочин у сфері службової діяльності й не кожне незаконне одержання послуг чи пільг є корупційними правопорушеннями і тягнуть за собою відповідні правові наслідки.

Ще одним актом антикорупційного законодавства є Кримінальний кодекс України від 05.04.2011 № 2341-III. Згідно з ним визначаються основні корупційні діяння та способи боротьби з ними.

1. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, поєднане з вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь, означає, що нести покарання має особа, яка здійснила як умисні, так і необережні злочини та адміністративні проступки. Якщо ці злочини не поєднані з вчиненням тяжкого та особливого тяжкого злочину, їх слід визнавати малозначними.
2. Підроблення документів або іншого офіційного документа, штампів, печаток, бланків. Помилково випливає, що перелічені документи можуть бути офіційними і є приготуванням до злочину, яке тягне за собою більш суворе покарання, ніж закінчений злочин.
3. Зловживання владою або службовим становищем пов'язане з одержанням службовою особою неправомірної вигоди у розмірі, що не перевищує 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
4. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Порушення кримінальної справи, за цим злочиним здійснюється за заявою власника цієї юридичної особи чи за його згодою. В інших випадках притягнення до відповідальності винної особи здійснюється на загальних підставах. Істотною шкодою від цього злочину є така, що в 100 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкі наслідки полягають у завданні матеріальних збитків, які у 250 разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.
5. Службова недбалість – невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків – карається штрафом або виправними роботами, позбавленням волі й права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.
6. Одержання хабара. Хабарем у значному розмірі вважається такий, що у п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – такий, що у 200 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому – такий, що 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Вимаганням хабара є вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового стано-

вища дій, які можуть завдати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Причому такі дії, як давання хабара; пропозиція хабара, давання хабара вчинене повторно, давання хабара службовій особі, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, мають різну міру кримінальної відповідальності. А особа, яка пропонувала хабар чи дала хабар звільняється від кримінальної відповідальності, коли стосовно неї мало місце вимагання хабара, і після його давання вона добровільно заявила про своє порушення.

Антикорупційне законодавство формується з урахуванням стану та рівня корупції в державі й з метою більш ефективного забезпечення захисту громадян від злочинних посягань, запобігання втратам держави і суспільства від дій правопорушників, усунення ганебних явищ, які гальмують розвиток економіки, становлення ринкових відносин і формування громадянського суспільства, а також подальшого удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо подолання злочинності та корупції. В Україні необхідно розробити підвищені вимоги до професійної поведінки чиновників, службової дисципліни, а також посилити відповідальність за порушення антикорупційного законодавства.

Сутність антикорупційного законодавства полягає в тому, щоб:

1. Обмежити, нейтралізувати чи усунути причини корупції: запобігти конфлікту особистих і службових інтересів; нормативно визначити рамки етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання завдань і функцій держави; зробити вчинення корупційних правопорушень не вигідною і ризикованою справою, і досягти того, щоб особа сама чесно і сумлінно виконувала свої обов'язки.
2. Чітко визначити ознаки корупційних правопорушень: передбачити адекватні заходи відповідальності за їх вчинення; належно врегулювати діяльність органів державної влади та їх окремих підрозділів, які безпосередньо протидіють корупції.

Але введення в дію антикорупційних законів є недостатнім для зниження рівня корупції в Україні. Безсоромність і розбещеність багатьох чиновників унеможливають діяльність влади взагалі, бо немає довіри людей ні до вищих інститутів влади взагалі, ні до влади на місцях, як немає і довіри представників різнорівневих органів влади один до одного.

Формується обстановка підозри і ворожості кожного до всіх, усіх до кожного, що заважає громадянській злагоді в країні. Корупція щогодини витискує нас на периферію світового прогресу і просто викрадає наше майбутнє. Дуже важливо забезпечити виконання цих законів, застосувати на практиці систему покарання за порушення у сфері антикорупційного законодавства. Адже законодавство лише визначає механізми, форми, способи, сили і засоби корупції, а крім законодавчих заходів, необхідно запровадити комплекс організаційних, інформаційних заходів та їх фінансово-економічне забезпечення. Чим більш латужнішою ставатиме протидія корупції, тим більше фінансів буде вивільнятися для подальшого зміцнення цієї протидії.

Прийняття в Україні антикорупційних законів, засвідчує їх спрямування на вирішення цієї проблеми. Для поліпшення стану антикорупційних заходів в Україні необхідно забезпечити законність усіх гілок влади, Президента України, прокуратури. Саме такі дії зможуть подолати корупцію в Україні.

5.2. КОНВЕНЦІЯ ООН ПРОТИ КОРУПЦІЇ від 31 жовтня 2003 р.*

ПРЕАМБУЛА

Держави – учасниці цієї Конвенції,

будучи стурбованими серйозністю породжуваних корупцією проблем і загроз для стабільності й безпеки суспільств, що підриває демократичні інститути й цінності, етичні цінності й справедливість та завдає шкоди сталому розвитку й принципу верховенства права,

будучи стурбованими також зв'язками між корупцією та іншими формами злочинності, зокрема організованою злочинністю й економічною злочинністю, у тому числі відмиванням коштів,

будучи стурбованими також випадками корупції, пов'язаними з великими обсягами активів, які можуть складати значну частку ресурсів держави та які ставлять під загрозу політичну стабільність і сталий розвиток цих держав,

* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 49. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 251-V від 18.10.2006, ВВР, 2006, № 50, ст. 496. Дата підписання: 31.10.2003. Дата ратифікації Україною: 18.10.2006. Дата набрання чинності для України: 01.01.2010. Офіційний переклад.

будучи переконаними в тому, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею,

будучи переконаними також у тому, що всеосяжний і комплексний підхід є необхідним для ефективного запобігання корупції та боротьби з нею,

будучи переконаними також у тому, що наявність технічної допомоги може відігравати важливу роль у розширенні можливостей держав, у тому числі через посилення потенціалу та шляхом інституційної розбудови, у галузі ефективного запобігання корупції та боротьби з нею,

будучи переконаними в тому, що незаконне придбання особистого майна може завдати серйозної шкоди інститутам демократії, національним економікам та принципу верховенства права,

будучи сповненими рішучості більш ефективно запобігати міжнародним переказам незаконно придбаних активів, виявляти й припиняти їх та зміцнювати міжнародне співробітництво в поверненні активів,

підтверджуючи основоположні принципи законності в кримінальному провадженні та цивільному або адміністративному провадженні для встановлення майнових прав,

беручи до уваги, що запобігати корупції та викорінювати її – це обов'язок усіх держав і що для забезпечення ефективності своїх зусиль у цій галузі вони повинні співпрацювати одна з одною за підтримки й участі окремих осіб і груп, які не належать до державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад,

беручи до уваги також принципи належного управління державними справами й державним майном, справедливості, відповідальності й рівності перед законом і необхідність забезпечити добропорядність, а також сприяти формуванню культури неприйнятності корупції,

високо оцінюючи роботу Комісії з запобігання злочинності й кримінального правосуддя та Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності в галузі запобігання корупції та боротьби з нею,

посилаючись на роботу, що здійснюється іншими міжнародними та регіональними організаціями в цій галузі, у тому числі діяльність Африканського союзу, Ради Європи, Ради з питань митного співробітництва

(також відомої як Всесвітня митна організація), Європейського Союзу, Ліги арабських держав, Організації економічного співробітництва та розвитку та Організації американських держав,

беручи до уваги з урядів багатосторонні документи щодо запобігання корупції та боротьби з нею, у тому числі, зокрема, Міжамериканську конвенцію про боротьбу з корупцією, прийняту Організацією американських держав 29 березня 1996 року, Конвенцію про боротьбу з корупцією, яка зачіпає посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав – членів Європейського Союзу, прийняту Радою Європейського Союзу 26 травня 1997 року, Конвенцією про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних комерційних угодах, прийняту Організацією економічного співробітництва та розвитку 21 листопада 1997 року, Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, прийняту Комітетом міністрів Ради Європи 27 січня 1999 року, Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією, прийняту Комітетом міністрів Ради Європи 4 листопада 1999 року, та Конвенцію Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею, прийняту главами держав й урядів Африканського союзу 12 липня 2003 року,

вітаючи набуття чинності 29 вересня 2003 року Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності,

домовилися про таке:

Глава I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Цілі

Цілями цієї Конвенції є:

- a) сприяння вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею;
- b) заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів;
- c) заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном.

Стаття 2. Терміни

Для цілей цієї Конвенції:

а) “державна посадова особа” означає: i) будь-яку особу, яка обіймає посаду в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі Держави-учасниці, яку призначено чи обрано, праця якої оплачувана чи не оплачувана, незалежно від старшинства; ii) будь-яку іншу особу, яка виконує будь-яку державну функцію, зокрема для державного органу або державного підприємства, або надає будь-яку державну послугу, як це визначається у внутрішньому праві Держави-учасниці і як це застосовується у відповідній галузі правового регулювання цієї Держави-учасниці; iii) будь-яку іншу особу, що визначається як “державна посадова особа” у внутрішньому праві Держави-учасниці. Однак з метою вжиття деяких конкретних заходів, передбачених главою II цієї Конвенції “державна посадова особа” може означати будь-яку особу, яка виконує будь-яку державну функцію або надає будь-яку державну послугу, як це визначається у внутрішньому праві Держави-учасниці і як це застосовується у відповідній галузі правового регулювання цієї Держави-учасниці;

б) “іноземна державна посадова особа” означає будь-яку особу, яка обіймає посаду в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі зарубіжної країни, яку призначено чи обрано; а також будь-яку особу, яка здійснює державні функції для зарубіжної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства;

с) “посадова особа міжнародної організації” означає співробітника міжнародної організації чи будь-яку особу, яка уповноважена такою організацією діяти від її імені;

д) “майно” означає будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них;

е) “доходи від злочину” означає будь-яке майно, придбане або отримане безпосередньо чи опосередковано в результаті вчинення будь-якого злочину;

ф) “призупинення операцій (заморожування)” або “арешт” означають тимчасову заборону передачі, перетворення, відчуження або пересування майна, або тимчасовий вступ у володіння таким майном, або тимчасове здійснення контролю над ним за постановою суду чи іншого компетентного органу;

г) “конфіскація”, що включає у відповідних випадках позбавлення прав, означає остаточне позбавлення майна за постановою суду або іншого компетентного органу;

h) “предикатний злочин” означає будь-який кримінальний злочин, у результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, як зазначено в статті 23 Конвенції;

i) “контрольована поставка” означає метод, який уможливає вивезення з території, провезення територією або ввезення на територію однієї або кількох держав незаконних або таких, що викликають підозру, партій вантажу з відома й під наглядом їхніх компетентних органів з метою розслідування будь-якого злочину та виявлення осіб, що беруть участь у вчиненні цього злочину.

Стаття 3. Сфера застосування

1. Ця Конвенція застосовується відповідно до її положень до запобігання, розслідування та кримінального переслідування за корупцію та до призупинення операцій (заморожування), арешту, конфіскації та повернення доходів від злочинів, визнаних такими згідно із цією Конвенцією.

2. З метою реалізації цієї Конвенції, якщо в ній не передбачено інше, не обов'язково, щоб у результаті вчинення зазначених у ній злочинів були завдані збитки або шкода державному майну.

Стаття 4. Захист суверенітету

1. Держави-учасниці виконують свої зобов'язання згідно з цією Конвенцією відповідно до принципів суверенної рівності й територіальної цілісності держав і принципом невтручання у внутрішні справи інших держав.

2. Ніщо в цій Конвенції не наділяє Державу-учасницю правом здійснювати на території іншої держави юрисдикцію та функції, які входять виключно до компетенції органів цієї іншої держави відповідно до її внутрішнього права.

ГЛАВА II

ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Стаття 5. Політика й практика запобігання та протидії корупції

1. Кожна Держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності.

2. Кожна Держава-учасниця прагне встановлювати й заохочувати ефективні види практики, спрямовані на запобігання корупції.

3. Кожна Держава-учасниця прагне періодично проводити оцінку відповідних правових інструментів й адміністративних заходів з метою визначення їхньої адекватності з точки зору запобігання корупції та боротьби з нею.

4. Держави-учасниці, у належних випадках і згідно з основоположними принципами своїх правових систем, взаємодіють одна з одною та з відповідними міжнародними й регіональними організаціями в розробленні заходів, зазначених у цій статті, та сприянні їм. Ця взаємодія може включати участь у міжнародних програмах і проектах, спрямованих на запобігання корупції.

Стаття 6. Орган або органи із запобігання та протидії корупції

1. Кожна Держава-учасниця забезпечує, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, наявність органу або, у належних випадках, органів, які здійснюють запобігання корупції за допомогою таких засобів, як:

- a) проведення політики, згаданої в статті 5 цієї Конвенції, і, у належних випадках, здійснення нагляду та координації реалізації такої політики;
- b) розширення та поширення знань з питань запобігання корупції.

2. Кожна Держава-учасниця забезпечує органу або органам, зазначеним у пункті 1 цієї статті, необхідну незалежність, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, з метою надання такому органу або органам можливості виконувати свої функції ефективно й в умовах свободи від будь-якого неналежного впливу. Слід забезпечити необхідні матеріальні ресурси та спеціалізований персонал, а також таку підготовку персоналу, яка може бути потрібна для виконання покладених на нього функцій.

3. Кожна Держава-учасниця повідомляє Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй назву та адресу органу або органів, які можуть сприяти іншим Державам-учасницям у розробці й житті конкретних заходів щодо недопущення корупції.

Стаття 7. Публічний сектор

1. Кожна Держава-учасниця прагне, в належних випадках і згідно з основоположними принципами своєї правової системи, створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи приймання на роботу, набору, проходження служби, просування по службі та виходу у відставку дер-

жавних службовців і, в належних випадках, інших державних посадових осіб, які не обираються, які:

а) ґрунтуються на принципах ефективності й прозорості й на таких об'єктивних критеріях, як бездоганність роботи, справедливість і здібності;

б) включають належні процедури підбору й підготовки кадрів для заняття державних посад, які вважаються особливо вразливими з точки зору корупції, і ротації, у належних випадках, таких кадрів на таких посадах;

с) сприяють виплаті належної винагороди й установленню справедливих окладів з урахуванням економічного розвитку Держави-учасниці;

д) сприяють здійсненню освітніх і навчальних програм, з метою забезпечення того, що ці особи задовольняють вимоги стосовно правильного, добросовісного й належного виконання державних функцій, а також забезпечують їм спеціалізовану й належну підготовку, щоб поглибити усвідомлення ними ризиків, які пов'язані з корупцією та стосуються виконання ними своїх функцій. Такі програми можуть містити посилання на кодекси або стандарти поведінки у відповідних галузях.

2. Кожна Держава-учасниця також розглядає можливість прийняття належних нормативно-правових актів й вжиття відповідних адміністративних заходів, сумісних із цілями цієї Конвенції й відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, щоб установити критерії стосовно кандидатів і виборів на державні посади.

3. Кожна Держава-учасниця також розглядає можливість прийняття належних нормативно-правових актів й вжиття відповідних адміністративних заходів, сумісних із цілями цієї Конвенції й відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, з метою посилення прозорості у фінансуванні кандидатур на виборні державні посади та, у належних випадках, у фінансуванні політичних партій.

4. Кожна Держава-учасниця прагне, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які сприяють прозорості й запобігають виникненню конфлікту інтересів.

Стаття 8. Кодекси поведінки державних посадових осіб

1. З метою боротьби з корупцією кожна Держава-учасниця заохочує, *inter alia*, непідкупність, чесність і відповідальність своїх державних посадових осіб згідно з основоположними принципами своєї правової системи.

2. Зокрема, кожна Держава-учасниця прагне застосовувати, у рамках своїх інституціональних і правових систем, кодекси або стандарти поведінки для правильного, добросовісного й належного виконання державних функцій.

3. З метою реалізації положень цієї статті кожна Держава-учасниця бере до уваги, у належних випадках і згідно з основоположними принципами своєї правової системи, відповідні ініціативи регіональних, між-регіональних та багатосторонніх організацій, наприклад Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, який міститься в додатку до Резолюції 51/59 Генеральної Асамблеї від 12 грудня 1996 року.

4. Кожна Держава-учасниця також розглядає, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, можливість запровадження заходів і систем, які сприяють тому, щоб державні посадові особи повідомляли відповідним органам про корупційні діяння, про які їм стало відомо під час виконання ними своїх функцій.

5. Кожна Держава-учасниця прагне, у належних випадках і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, *inter alia*, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб.

6. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, дисциплінарних або інших заходів стосовно державних посадових осіб, які порушують кодекси або стандарти, установлені згідно із цією статтею.

Стаття 9. Державні закупівлі й управління державними фінансами

1. Кожна Держава-учасниця вживає, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, необхідних заходів для створення належних систем закупівель, які ґрунтуються на прозорості, конкуренції та об'єктивних критеріях прийняття рішень і є ефективними, *inter alia*, щодо запобігання корупції. Такі системи, які можуть передбачати належні порогові показники під час їхнього застосування, спрямовані, *inter alia*, на таке:

а) публічне поширення інформації, яка стосується закупівельних процедур і контрактів на закупівлі, зокрема інформацію про запрошених до участі в тендерах і належну або доречну інформацію про укладан-

ня контрактів, щоб надати потенційним учасникам тендерів достатній час для підготовки й подання їхніх тендерних заявок;

b) установлення, завчасно, умов участі, зокрема критеріїв відбору й прийняття рішень про укладання контрактів, а також правил проведення тендерів, та їхнього опублікування;

c) застосування завчасно встановлених й об'єктивних критеріїв стосовно прийняття рішень про державні закупівлі з метою сприяння подальшій перевірці правильності застосування правил або процедур;

d) ефективну систему внутрішнього контролю, у тому числі ефективну систему оскарження, для забезпечення можливості звернення в суд захисту та отримання компенсації у випадку недотримання правил або процедур, установлених згідно із цим пунктом;

e) у належних випадках заходи регулювання питань, що стосуються персоналу, який несе відповідальність за закупівлі, наприклад вимога про декларування заінтересованості в конкретних державних закупівлях, процедури перевірки й вимоги до професійної підготовки.

2. Кожна Держава-учасниця вживає, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, належних заходів для сприяння прозорості й звітності в управлінні державними фінансами. Такі заходи охоплюють, *inter alia*:

a) процедури затвердження національного бюджету;

b) своєчасне подання звітів про прибутки та видатки;

c) систему стандартів бухгалтерського обліку й аудиту й пов'язаного з цим наглядом;

d) ефективні й дієві системи управління ризиками та внутрішнього контролю; та

e) у належних випадках, корегування під час недотримання вимог, установлених у цьому пункті.

3. Кожна Держава-учасниця вживає таких цивільно-правових та адміністративних заходів, які можуть бути необхідними, згідно з основоположними принципами її внутрішнього права, з метою забезпечення збереження бухгалтерських книг, записів, фінансових відомостей або іншої документації, яка стосується державних видатків й прибутків, і запобігти фальсифікації такої документації.

Стаття 10. Державна звітність

З урахуванням необхідності боротьби з корупцією кожна Держава-учасниця вживає, згідно з основоположними принципами свого вну-

трішнього права, таких заходів, які можуть бути необхідними для посилення прозорості в її державному управлінні, у тому числі стосовно її організації, функціонування та, у належних випадках, процесів прийняття рішень. Такі заходи можуть включати, *inter alia*, таке:

а) прийняття процедур або правил, які дозволяють членам суспільства отримувати, у належних випадках, інформацію про організацію, функціонування та процеси прийняття рішень у державному управлінні та, з належною увагою до захисту приватного життя й даних особистого характеру, про рішення та нормативно-правові акти, що стосуються членів суспільства;

б) спрощення адміністративних процедур, у належних випадках, для полегшення доступу громадськості до компетентних органів, які приймають рішення; та

в) опублікування інформації, яка може включати періодичні звіти про ризики корупції в державному управлінні.

Стаття 11. Заходи стосовно судових органів й органів прокуратури

1. Ураховуючи незалежність судової влади та її вирішальну роль в боротьбі з корупцією кожна Держава-учасниця, відповідно до основоположних принципів своєї правової системи й без шкоди для незалежності судових органів, вживає заходів стосовно зміцнення чесності й невідкупності представників судової влади та запобігання будь-якій можливості для корупції серед них. Такі заходи можуть уключати правила, що стосуються поведінки представників судової влади.

2. Заходи, аналогічні тим, яких уживають згідно з пунктом 1 цієї статті, можуть запроваджуватись і застосовуватись в органах прокуратури в тих Державах-учасницях, в яких вони не входять до складу системи органів судової влади, але користуються такою самою незалежністю, як і судові органи.

Стаття 12. Приватний сектор

1. Кожна Держава-учасниця вживає заходів, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, спрямованих на запобігання корупції в приватному секторі, посилення стандартів бухгалтерського обліку та аудиту в приватному секторі та, у належних випадках, установлення ефективних, відповідних і таких, що стримують, цивіль-

но-правових, адміністративних або кримінальних санкцій за невжиття таких заходів.

2. Заходи, спрямовані на досягнення цих цілей, можуть уключати, *inter alia*, таке:

a) сприяння співробітництву між правоохоронними органами та відповідними приватними юридичними особами;

b) сприяння розробці стандартів і процедур, призначених для забезпечення добросовісності в роботі відповідних приватних юридичних осіб, у тому числі кодексів поведінки для правильного, добросовісного та належного здійснення діяльності підприємцями й представниками всіх відповідних професій та запобігання виникненню конфлікту інтересів, а також для заохочення використання добросовісної комерційної практики у відносинах між комерційними підприємствами та в договірних відносинах між ними та державою;

c) сприяння прозорості в діяльності приватних юридичних осіб, у тому числі, у належних випадках, сприяння вжиттю заходів стосовно ідентифікації юридичних і фізичних осіб, причетних до створення корпоративних організацій та керування ними;

d) запобігання зловживанню процедурами, які регулюють діяльність приватних юридичних осіб, у тому числі процедурами, які стосуються субсидій і ліцензій, що надаються державними органами для здійснення комерційної діяльності;

e) запобігання виникненню конфлікту інтересів шляхом установлення обмежень, у належних випадках й на обґрунтований строк, стосовно професійної діяльності колишніх державних посадових осіб у приватному секторі після їхнього виходу у відставку або на пенсію, якщо така діяльність або робота безпосередньо пов'язана з функціями, що такі державні посадові особи виконували в період їхнього перебування на посаді або за виконанням яких вони здійснювали нагляд;

f) забезпечення того, щоб приватні юридичні особи, з урахуванням їхньої структури й розміру, мали достатні механізми внутрішнього аудиторського контролю для надання допомоги в запобіганні та виявленні корупційних діянь і щоб рахунки та необхідні фінансові відомості таких приватних юридичних осіб проходили необхідні процедури аудиту й сертифікації.

3. З метою запобігання корупції кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, згідно з її внутрішнім правом і правилами, що регулюють ведення бухгалтерського обліку, надан-

ня фінансової звітності, а також стандарти бухгалтерського обліку й аудиту, для заборони таких дій, що здійснюються з метою вчинення будь-якого зі злочинів, визнаних такими згідно із цією Конвенцією:

- a) створення неофіційної звітності;
 - i) для поваги прав або репутації інших осіб;
 - ii) для захисту національної безпеки, або публічного порядку, або охорони здоров'я чи моральності населення.
- b) проведення необлікованих або неправильно зареєстрованих операцій;
- c) ведення обліку неіснуючих витрат;
- d) відображення зобов'язань, об'єкт яких неправильно ідентифікований;
- e) використання підроблених документів; та
- f) навмисне знищення бухгалтерської документації раніше строків, передбачених законодавством.

4. Кожна Держава-учасниця відмовляє у звільненні від оподаткування стосовно витрат, що є хабарами, які є одним із складових елементів складу злочинів, визнаних такими згідно зі статтями 15 і 16 цієї Конвенції, та, у належних випадках, стосовно інших витрат, зроблених з метою сприяння корупційним діям.

Стаття 13. Участь суспільства

1. Кожна Держава-учасниця вживає належних заходів, у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, для сприяння активній участі окремих осіб і груп за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею. Цю участь слід зміцнювати за допомогою таких заходів, як:

- a) посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень;
- b) забезпечення для населення ефективного доступу до інформації;
- c) проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, у тому числі навчальних програм у школах й університетах;

d) повага, заохочення та захист свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію. Можуть установлюватися певні обмеження цієї свободи, але тільки такі обмеження, які передбачені законом і є необхідними:

2. Кожна Держава-учасниця вживає належних заходів для забезпечення того, щоб відповідні органи з протидії корупції, про які йдеться в цій Конвенції, були відомі населенню, і забезпечує доступ до таких органів для надання їм повідомлень, у тому числі анонімно, про будь-які випадки, які можуть розглядатись як злочин відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 14. Заходи щодо недопущення відмивання коштів

1. Кожна Держава-учасниця:

a) установлює всеосяжний внутрішній режим регулювання й нагляду за діяльністю банків та небанківських фінансових установ, у тому числі фізичних або юридичних осіб, які надають офіційні або неофіційні послуги у зв'язку з переказом коштів або цінностей, а також, у належних випадках, інших органів, які є особливо вразливими стосовно відмивання коштів, у межах своєї компетенції, у цілях недопущення та виявлення всіх форм відмивання коштів, причому такий режим ґрунтується в першу чергу на вимогах стосовно ідентифікації особи клієнта й, у належних випадках, власника-бенефіціара, ведення звітності й надання повідомлень про підозрілі угоди;

b) без шкоди для статті 46 цієї Конвенції, забезпечує здатність адміністративних, регулятивних, правоохоронних та інших органів, які ведуть боротьбу з відмиванням коштів (у тому числі і судових органів, коли це відповідає внутрішньому праву) здійснювати співробітництво й обмін інформацією на національному та міжнародних рівнях, що встановлюються їм внутрішнім правом, і з цією метою розглядає питання про створення підрозділу з фінансової розвідки, який буде діяти як національний центр для збирання, аналізу та поширення інформації, що стосується можливих випадків відмивання коштів.

2. Держави-учасниці розглядають питання про застосування практично можливих заходів щодо виявлення переміщення коштів і відповідних оборотних інструментів через їхні кордони й щодо контролю за таким переміщенням за умови дотримання гарантій, спрямованих на забезпечення належного використання інформації, і не створюючи будь-яких перешкод для переміщення законного капіталу. Такі заходи можуть включати вимогу про те, щоб фізичні особи й комерційні підпри-

емства повідомляли про транскордонні перекази значних обсягів готівкових коштів і перекази відповідних оборотних інструментів.

3. Держави-учасниці розглядають питання про застосування належних і практично можливих заходів для встановлення вимог про те, щоб фінансові установи, у тому числі установи з переказу коштів:

а) включали до формулярів для електронного переказу коштів і пов'язаних з ними повідомлень точну й змістовну інформацію про відправника;

б) зберігали таку інформацію по всьому ланцюгу здійснення платежу; та

с) проводили поглиблену перевірку переказів коштів у випадку відсутності повної інформації про одержувача.

4. Під час установлення режиму регулювання й нагляду відповідно до положень цієї статті й без шкоди для будь-якої іншої статті цієї Конвенції Державам-учасницям пропонується керуватися відповідними ініціативами регіональних, міжрегіональних та багатосторонніх організацій, спрямованими проти відмивання коштів.

5. Держави-учасниці прагнуть до розвитку й заохочення глобально-го, регіонального, субрегіонального та двостороннього співробітництва між судовими та правоохоронними органами, а також органами фінансового регулювання в цілях боротьби з відмиванням коштів.

Глава III

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

Стаття 15. Підкуп національних державних посадових осіб

Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання кримінально караними наступних діянь, якщо вони вчинені умисно:

а) обіцянка, пропозиція або надання державній посадовій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної чи юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх службових обов'язків;

б) вимагання або прийняття державною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи іншої фізичної або юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх посадових обов'язків.

Стаття 16. Підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчинених обіцянки, пропозиції або надання іноземній державній посадовій особі чи посадовій особі міжнародної організації, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи іншої фізичної або юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх посадових обов'язків для одержання або збереження комерційної чи іншої неправомірної переваги у зв'язку з веденням міжнародних справ.

2. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчинених вимагання або прийняття іноземною державною посадовою особою чи посадовою особою міжнародної організації, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи іншої фізичної або юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх службових обов'язків.

Стаття 17. Розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою

Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчинених розкрадання, неправомірного привласнення або іншого нецільового використання державною посадовою особою з метою одержання вигоди для самої себе або іншої фізичної чи юридичної особи будь-якого майна, державних або приватних коштів, або цінних паперів, чи будь-якого цінного предмета, що знаходиться у віданні цієї державної посадової особи на підставі її службового становища.

Стаття 18. Зловживання впливом

Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами наступних дій, якщо вони вчинені умисно:

а) обіцянка, пропозиція або надання державній посадовій особі чи будь-якій іншій особі, особисто або через посередників, будь-якої не-

правомірної переваги, щоб ця посадова особа чи така інша особа зловживала своїм справжнім або удаваним впливом з метою одержання від адміністрації чи державного органу Держави-учасниці будь-якої неправомірної переваги для ініціатора таких дій чи будь-якої іншої особи;

б) вимагання або прийняття державною посадовою особою чи будь-якою іншою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої себе чи для іншої особи, щоб ця особа чи така інша особа зловживала своїм справжнім або удаваним впливом з метою одержання від адміністрації або державного органу Держави-учасниці будь-якої неправомірної переваги.

Стаття 19. Зловживання службовим становищем

Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисного зловживання службовими повноваженнями або службовим становищем, тобто здійснення будь-якої дії чи утримання від здійснення дій, що є порушенням законодавства, державною посадовою особою під час виконання своїх функцій з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи.

Стаття 20. Незаконне збагачення

За умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати.

Стаття 21. Підкуп у приватному секторі

Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчинених в ході економічної, фінансової або комерційної діяльності наступних діянь:

а) обіцянка, пропозиція або надання, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги будь-якій особі, яка керує роботою організації приватного сектора або працює, на будь-якій посаді, у такій організації, для такої особи чи іншої особи, щоб ця особа вчинила, порушуючи свої обов'язки, будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій;

б) вимагання або прийняття, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги будь-якою особою, яка керує роботою організації приватного сектора або працює на будь-якій посаді, у такій організації, для такої особи чи іншої особи, щоб ця особа вчинила, порушуючи свої обов'язки, будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій.

Стаття 22. Розкрадання майна в приватному секторі

Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисно вчинене в ході економічної, фінансової або комерційної діяльності розкрадання особою, яка керує роботою організації приватного сектора або працює на будь-якій посаді у такій організації будь-якого майна, приватних коштів, або цінних паперів, чи будь-яких інших цінних предметів, які знаходяться у розпорядженні цієї особи на підставі її службового становища.

Стаття 23. Відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом

1. Кожна Держава-учасниця вживає, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами наступних діянь, які вони вчинені умисно:

- а) i) конверсія або переведення майна, якщо відомо, що таке майно є доходами від злочинів, з метою приховання або маскуванню незаконного походження цього майна або з метою надання допомоги будь-якій особі, що бере участь у вчиненні основного злочину, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої діяння;
- ii) приховання або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, прав на майно або його приналежність, якщо відомо, що таке майно є доходами одержаними злочинним шляхом;
- б) за умови дотримання основних принципів своєї правової системи:
 - i) придбання, володіння або використання майна, якщо в момент його отримання відомо, що таке майно одержане злочинним шляхом;
 - ii) участь, причетність або вступ у зговір з метою вчинення будь-якого зі злочинів, визначених цією статтею, замах на його вчинення, а також підсобництво, підбурювання, сприяння або надання порад під час його вчинення.

2. З метою реалізації частини 1 цієї статті:

а) кожна Держава-учасниця докладає зусиль для реалізації частини 1 цієї статті до найширшого кола предикатних злочинів;

б) кожна Держава-учасниця включає до числа предикатних злочинів, як мінімум, широке коло злочинів, що визнані такими відповідно до цієї Конвенції;

с) з метою реалізації викладеного вище пункту “б” предикатні злочини включають злочини, вчинені як у межах, так і поза межами юрисдикції відповідної Держави-учасниці. Однак злочини, вчинені за межами юрисдикції будь-якої Держави-учасниці, є предикатними злочинами тільки за умови, що відповідне діяння визнається злочином відповідно до внутрішнього права держави, в якій воно вчинене, і визнавалося б злочином відповідно до внутрішнього права Держави-учасниці, в якій імплементована або застосовується ця стаття, якби воно було вчинене в ній;

д) кожна Держава-учасниця подає Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй тексти своїх законів, які забезпечують реалізацію положень цієї статті, а також тексти будь-яких подальших змін до таких законів або їхній опис;

е) якщо цього потребують основоположні принципи внутрішнього законодавства Держави-учасниці, то можна передбачити, що злочини, зазначені в частині 1 цієї статті, не стосуються осіб, які вчинили основний злочин.

Стаття 24. Приховування

Без шкоди для положень статті 23 цієї Конвенції кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання будь-якого умисно вчиненого злочину, передбаченого цією Конвенцією, злочином, без участі у вчиненні таких злочинів, приховання або безперервного утримання майна, якщо відповідній особі відомо, що таке майно здобуте в результаті будь-якого зі злочинів, що визначений цією Конвенцією.

Стаття 25. Перешкоджання здійсненню правосуддя

Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами наступних діянь, якщо вони вчинені умисно:

а) застосування фізичної сили, погроз або залякування чи обіцянка, пропозиція або надання неправомірної переваги з метою схилення до давання неправдивих показань або втручання в процес давання пока-

зань або надання доказів під час провадження у зв'язку з вчиненням злочинів, що визначені цієї Конвенції;

б) застосування фізичної сили, погроз або залякування з метою втручання у виконання службових обов'язків посадовою особою судових або правоохоронних органів під час провадження у зв'язку з вчиненням злочинів, що визначені цією Конвенцією. Ніщо в цьому пункті не завдає шкоди праву держав-учасниць мати законодавство, яке забезпечує захист інших категорій державних посадових осіб.

Стаття 26. Відповідальність юридичних осіб

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які, з урахуванням її принципів права, можуть бути необхідними для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у злочинах, що визначені цією Конвенцією.

2. За умови дотримання принципів права Держави-учасниці відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною.

3. Притягнення до такої відповідальності не заперечує кримінальної відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини.

4. Кожна Держава-учасниця, зокрема, забезпечує застосування щодо юридичних осіб, які притягуються до відповідальності відповідно до цієї статті, ефективних, домірних і таких, що здійснюють стримувальний вплив, кримінальних або некримінальних санкцій, у тому числі грошових.

Стаття 27. Участь і замах

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами відповідно до свого внутрішнього права, будь-яку участь у злочині, наприклад в якості спільного, підсобника або підбурювача, у вчиненні будь-якого злочину, що визначений цією Конвенцією.

2. Кожна Держава-учасниця може вжити таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином відповідно до свого внутрішнього права будь-який замах на вчинення будь-якого злочину, що визнано таким цією Конвенцією.

3. Кожна Держава-учасниця може вжити таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином відповідно до свого внутрішнього права приготування до вчинення будь-якого злочину, що визнано таким цією Конвенцією.

Стаття 28. Усвідомлення, намір та умисел як елементи злочину

Усвідомлення, намір або умисел, які необхідні як елементи будь-якого злочину, визначеного цією Конвенцією, можуть бути встановлені з об'єктивних фактичних обставин справи.

Стаття 29. Строк давності

Кожна Держава-учасниця, у відповідних випадках, встановлює відповідно до свого внутрішнього права тривалий строк давності для порушення провадження щодо будь-яких злочинів, що визначені цією Конвенцією, і встановлює більш тривалий строк давності або можливість призупинення плин timer строку давності в тих випадках, коли особа, підозрювана у вчиненні злочину, ухиляється від правосуддя.

Стаття 30. Переслідування, винесення судового рішення та санкції

1. Кожна Держава-учасниця за вчинення будь-якого злочину, що визначений цією Конвенцією, передбачає застосування таких кримінальних санкцій, які враховують ступінь небезпеки цього злочину.

2. Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб встановити або забезпечити, відповідно до своєї правової системи й конституційних принципів, належну збалансованість між будь-якими імунітетами або привілеями, наданими їй державним посадовим особам у зв'язку з виконанням ними своїх функцій, і, можливо, у випадку необхідності, здійснювати ефективне розслідування й кримінальне переслідування та виносити судові рішення у зв'язку зі злочинами, визначеними цією Конвенцією.

3. Кожна Держава-учасниця докладает зусиль для забезпечення використання будь-яких передбачених у її внутрішньому праві дискреційних повноважень, що стосуються кримінального переслідування осіб за злочини, визначені цією Конвенцією, для досягнення максимальної ефективності правоохоронних заходів щодо цих злочинів і з належним урахуванням необхідності запобігти вчиненню таких злочинів.

4. Щодо злочинів, визначених цією Конвенцією, кожна Держава-учасниця вживає відповідних заходів, відповідно до свого внутрішнього права і з належним урахуванням прав захисту, з метою забезпечення того, щоб умови, що встановлюються у зв'язку з рішеннями про звільнення до суду або до прийняття рішення за касаційною скаргою або про-

тестом, брали до уваги необхідність присутності обвинуваченого під час подальшого кримінального провадження.

5. Кожна Держава-учасниця бере до уваги ступінь небезпеки відповідних злочинів під час розгляду питання про можливість дострокового або умовного звільнення осіб, засуджених за такі злочини.

6. Кожна Держава-учасниця такою мірою, якою це відповідає основоположним принципам її правової системи, розглядає можливість встановлення процедур, за допомогою яких державна посадова особа, обвинувачена у вчиненні злочину, визначеного цією Конвенцією, може бути у відповідних випадках усунута з посади, тимчасово відсторонена від виконання службових обов'язків або переведена на іншу посаду відповідним органом, з урахуванням необхідності поваги принципу презумпції невинності.

7. Коли це є обґрунтованим, з урахуванням ступеня небезпеки злочину, кожна Держава-учасниця тією мірою, якою це відповідає основоположним принципам її правової системи, розглядає можливість встановлення процедур для позбавлення на визначений строк, встановлений в її внутрішньому праві, за рішенням суду або за допомогою будь-яких інших належних засобів, осіб, засуджених за злочини, що визначені цією Конвенцією, права:

а) займати державну посаду; та

б) займати посаду на будь-якому підприємстві, яке цілком або частково перебуває у власності держави.

8. Частина 1 цієї статті не завдає шкоди здійсненню компетентними органами дисциплінарних повноважень щодо державних службовців.

9. Жодне з положень цієї Конвенції, не зачіпає принципу, на підставі якого визначення злочинів, що зазначені у цій Конвенції, та юридичних заперечень, що застосовуються, або інших правових принципів, які визначають правомірність діянь, входить до сфери внутрішнього права кожної Держави-учасниці, та кримінальне переслідування й покарання за такі злочини здійснюються відповідно до цього права.

10. Держави-учасниці докладають зусиль для сприяння реінтеграції до суспільства осіб, засуджених за злочини, визнані такими цією Конвенцією.

Стаття 31. Призупинення операцій (заморожування), арешт і конфіскація

1. Кожна Держава-учасниця вживає, максимальною мірою, можливою в рамках її внутрішньої правової системи, таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливої конфіскації:

а) доходів від злочинів, що визначені цією Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів;

б) майна, обладнання та інших засобів, які використовувались або призначалися для використання під час вчинення злочинів, що визначені цією Конвенцією.

2. Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості виявлення, відстеження, заморожування або арешту будь-чого з переліченого в частині 1 цієї статті з метою подальшої конфіскації.

3. Кожна Держава-учасниця вживає, відповідно до її внутрішнього права, таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для управління компетентними органами замороженим, арештованим або конфіскованим майном, зазначеним у частинах 1 і 2 цієї статті.

4. Якщо такі доходи від злочинів були перетворені, частково або повністю, в інше майно, заходи, зазначені в цій статті, застосовуються до такого майна.

5. Якщо такі доходи від злочинів були долучені до майна, придбаного із законних джерел, то конфіскації, без шкоди для будь-яких повноважень, що стосуються заморожування або арешту, підлягає та частина майна, яка відповідає оціненій вартості долучених доходів.

6. До прибутку або інших вигод, які одержані від доходів, здобутих злочинним шляхом, від майна, в яке були перетворені такі доходи, або від майна, до якого були долучені такі доходи, також застосовуються заходи, зазначені в цій статті, так само й такою самою мірою, як і до доходів, що здобуті злочинним шляхом.

7. Для цілей цієї статті й статті 55 цієї Конвенції кожна Держава-учасниця уповноважує свої суди або інші компетентні органи приймати постанови про надання або арешт банківських, фінансових або комерційних документів. Держава-учасниця не може ухилятися від вжиття заходів відповідно до положень цієї частини, посилаючись на необхідність збереження банківської таємниці.

8. Держави-учасниці можуть розглянути можливість встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження таких удаваних доходів від злочину або іншого майна, що підлягає конфіскації, тією мірою, якою така вимога відповідає основоположним принципам їхнього внутрішнього права й характеру судового або іншого розгляду.

9. Положення цієї статті не тлумачаться так, щоб завдавати шкоду правам добросовісних третіх осіб.

10. Ніщо, що містить ця стаття, не зачіпає принципу, на підставі якого заходи, про які в ній ідеться, визначаються і вживаються відповідно до положень внутрішнього права Держави-учасниці й за умови їхнього дотримання.

Стаття 32. Захист свідків, експертів і потерпілих

1. Кожна Держава-учасниця вживає належних заходів, відповідно до своєї внутрішньої правової системи та в межах своїх можливостей, для забезпечення ефективного захисту від ймовірної помсти або залякування свідків та експертів, які свідчать у справах за злочинами, що визначені цією Конвенцією, та, у відповідних випадках, щодо їхніх родичів та інших близьких їм осіб.

2. Заходи, передбачені частиною 1 цієї статті, без шкоди для прав обвинуваченого, у тому числі для права на належний розгляд справи, можуть включати:

а) встановлення процедур для фізичного захисту таких осіб, наприклад, – тією мірою, якою це необхідно й практично можливо, – для їхнього переселення в інше місце, і прийняття таких положень, які дозволяють, у відповідних випадках, не розголошувати інформацію, що стосується особи та місцезнаходження таких осіб, або встановлюють обмеження щодо такого розголошення інформації;

б) прийняття правил доведення, які дозволяють свідкам та експертам свідчити в такий спосіб, який забезпечує безпеку таких осіб, наприклад, дозвіл свідчити за допомогою засобів зв'язку, таких як відеозв'язок або інші відповідні засоби.

3. Держави-учасниці розглядають можливість укладання з іншими державами договорів або домовленостей про переселення осіб, зазначених у частині 1 цієї статті.

4. Положення цієї статті застосовуються також до потерпілих тією мірою, якою вони є свідками.

5. Кожна Держава-учасниця створює, за умови дотримання свого внутрішнього права, можливості для викладу й розгляду думок і побоювань потерпілих на відповідних стадіях кримінального провадження стосовно осіб, які вчинили злочини, так, щоб це не завдавало шкоди правам захисту.

Стаття 33. Захист осіб, які повідомляють інформацію

Кожна Держава-учасниця розглядає можливість включення до своєї внутрішньої правової системи належних заходів для забезпечення за-

хисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією, від будь-якого несправедливого поводження.

Стаття 34. Наслідки корупційних діянь

З належним урахуванням добросовісно набутих прав третіх осіб кожна Держава-учасниця вживає заходів, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, щоб врегулювати питання про наслідки корупції. У цьому контексті Держави-учасниці можуть розглядати корупцію як фактор, що має значення в провадженні про анулювання або розірвання контрактів, або відкликання концесій або інших аналогічних інструментів, або вжиття заходів для виправлення становища, яке склалося.

Стаття 35. Компенсація шкоди

Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, відповідно до принципів її внутрішнього права, для забезпечення того, щоб юридична або фізична особа, яка зазнала шкоди в результаті будь-якого корупційного діяння, мала право порушити провадження щодо осіб, які несуть відповідальність за цю шкоду, з метою одержання компенсації.

Стаття 36. Спеціалізовані органи

Кожна Держава-учасниця забезпечує, відповідно до основоположних принципів своєї правової системи, наявність органу чи органів або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних заходів. Такому органу чи органам забезпечується необхідна самостійність, відповідно до основоположних принципів правової системи Держави-учасниці, щоб вони могли виконувати свої функції ефективно й без будь-якого неналежного впливу. Такі особи або працівники такого органу або органів повинні мати відповідну кваліфікацію та ресурси для виконання покладених на них завдань.

Стаття 37. Співробітництво з правоохоронними органами

1. Кожна Держава-учасниця вживає відповідних заходів для заохочення осіб, які беруть чи брали участь у вчиненні будь-якого злочину, визначеного цією Конвенцією, до надання інформації, корисної для ком-

петентних органів з метою розслідування й доказування, а також до надання фактичної конкретної допомоги компетентним органам, яка може сприяти позбавленню злочинців доходів, здобутих злочинним шляхом, і вжиттю заходів для повернення таких доходів.

2. Кожна Держава-учасниця розглядає питання про те, щоб передбачити можливість пом'якшення, у відповідних випадках, покарання обвинувачуваної особи, яка суттєвим чином співпрацює в розслідуванні або кримінальному переслідуванні у зв'язку з будь-яким злочином, визначеним цією Конвенцією.

3. Кожна Держава-учасниця розглядає питання про те, щоб передбачити можливість, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, надання імунітету від кримінального переслідування особі, яка суттєвим чином співпрацює в розслідуванні або кримінальному переслідуванні у зв'язку з будь-яким злочином, визначеним цією Конвенцією.

4. Захист таких осіб, *mutatis mutandis*, здійснюється в порядку, передбаченому статтею 32 цієї Конвенції.

5. У випадках, коли особа, яка згадується в частині 1 цієї статті, перебуває в одній Державі-учасниці, але може суттєвим чином співпрацювати з компетентними органами іншої Держави-учасниці, заінтересовані Держави-учасниці можуть розглянути можливість укладання договорів або домовленостей, відповідно до свого внутрішнього права, стосовно можливого надання іншими Державами-учасницями такій особі режиму, зазначеного в частинах 2 і 3 цієї статті.

Стаття 38. Співробітництво між національними органами

Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для заохочення, відповідно до її внутрішнього права, співробітництва між, з одного боку, її державними органами, а також державними посадовими особами та, з іншого боку, своїми органами, відповідальними за розслідування та переслідування у зв'язку з кримінальними злочинами. Таке співробітництво може включати:

а) надання таким відповідальним органам з власної ініціативи інформації, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що був вчинений будь-який зі злочинів, визначених статтями 15, 21 та 23 цієї Конвенції; або

б) надання таким відповідальним органам, на відповідний запит, усієї необхідної інформації.

Стаття 39. Співробітництво між національними органами та приватним сектором

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для заохочення, відповідно до її внутрішнього права, співробітництва між національними слідчими органами й органами прокуратури та організаціями приватного сектора, зокрема фінансовими установами, з питань вчинення злочинів, визначених цією Конвенцією.

2. Кожна Держава-учасниця розглядає питання про те, щоб заохочувати своїх громадян та інших осіб, які зазвичай проживають на її території, повідомляти національним слідчим органам й органам прокуратури про вчинення будь-якого злочину, визначеного цією Конвенцією.

Стаття 40. Банківська таємниця

Кожна Держава-учасниця забезпечує, у випадку внутрішніх кримінальних розслідувань у справах за злочинами, що визнані такими цією Конвенцією, наявність у рамках внутрішньої правової системи належних механізмів для подолання перешкод, які можуть виникнути в результаті застосування законодавства про банківську таємницю.

Стаття 41. Відомості про судимість

Кожна Держава-учасниця може вживати таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для обліку, на умовах і в цілях, які вона вважає необхідними, будь-якого раніше винесеного в іншій державі обвинувального вироку стосовно особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, що розслідується, для використання такої інформації під час кримінального провадження у справі за злочином, визнаним таким цією Конвенцією.

Стаття 42. Юрисдикція

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, визначених цією Конвенцією, коли:

- a) злочин вчинено на території цієї Держави-учасниці;
- b) злочин вчинено на борту судна, яке знаходилось під прапором цієї Держави-учасниці в момент вчинення злочину, або повітряного судна, яке зареєстровано відповідно до законодавства цієї Держави-учасниці на такий момент.

2. За умови дотримання статті 4 цієї Конвенції Держава-учасниця може встановити свою юрисдикцію щодо будь-якого злочину, якщо:

- a) злочин вчинено проти громадянина цієї Держави-учасниці; або
- b) злочин вчинено громадянином цієї Держави-учасниці чи особою без громадянства, яка зазвичай проживає на її території; або
- c) злочин є одним із злочинів, визначених пунктом 1(b)(ii) статті 23 цієї Конвенції, і за межами її території з метою вчинення будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1(a)(i) або (ii) або (b)(i) статті 23 цієї Конвенції, на її території; або
- d) злочин вчинено проти цієї Держави-учасниці.

3. Для цілей статті 44 цієї Конвенції кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, визначених цією Конвенцією, коли особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, перебуває на її території та вона не видає такої особи лише на тій підставі, що вона є одним з її громадян.

4. Кожна Держава-учасниця може також вжити заходів, які можуть бути необхідними для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, визначених цією Конвенцією, коли особа, підозрювана у вчиненні злочину, перебуває на її території та вона не видає її.

5. Якщо Держава-учасниця, яка здійснює юрисдикцію відповідно до частини 1 або 2 цієї статті, одержує повідомлення або іншим чином дізнається про те, що будь-які інші Держави-учасниці проводять розслідування, кримінальне переслідування або судовий розгляд у зв'язку з тим самим діянням, компетентні органи цих Держав-учасниць проводять, у відповідних випадках, консультації один з одним з метою координації своїх дій.

6. Без шкоди для норм загального міжнародного права ця Конвенція не виключає існування будь-якої кримінальної юрисдикції, встановленої Державою-учасницею відповідно до свого внутрішнього права.

Глава IV МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 43. Міжнародне співробітництво

1. Держави-учасниці співпрацюють в кримінально-правових питаннях відповідно до статей 44–50 цієї Конвенції. Коли це доцільно й відповідає їхній внутрішній правовій системі, Держави-учасниці розглядають можливість надання одна одній сприяння в розслідуванні та провадженні з цивільно-правових та адміністративних питань, пов'язаних з корупцією.

2. Якщо щодо питань міжнародного співробітництва необхідним є дотримання принципу обопільного визнання відповідного діяння злочином, цей принцип вважається дотриманим незалежно від того, чи включає законодавство запитованої Держави-учасниці відповідне діяння до тієї самої категорії злочинів або чи описує вона його за допомогою таких самих термінів, як запитуюча Держава-учасниця, якщо діяння, що становить склад злочину, у зв'язку з яким запитується допомога, вважається кримінально караним відповідно до законодавства обох Держав-учасниць.

Стаття 44. Видача

1. Ця стаття застосовується до злочинів, визначених цією Конвенцією, якщо особа, щодо якої робиться запит про видачу, перебуває на території запитованої Держави-учасниці, за умови, що діяння, у зв'язку з яким зроблено запит про видачу, є кримінально караним відповідно до внутрішнього права як запитуючої Держави-учасниці, так і запитованої Держави-учасниці.

2. Незважаючи на положення пункту 1 цієї статті, Держава-учасниця, законодавство якої допускає це, може дозволити видачу будь-якої особи у зв'язку з будь-яким із злочинів, визначених цією Конвенцією, які не є кримінально караними відповідно до її внутрішнього права.

3. Якщо запит про видачу стосується кількох окремих злочинів, принаймні один з яких тягне видачу відповідно до цієї статті, а інші не тягнуть за собою видачі з причини строку покарання за них, але є діяннями, які визначені цією Конвенцією злочинними, запитована Держава-учасниця може застосувати цю статтю також до цих злочинів.

4. Кожний із злочинів, до яких застосовується ця стаття, вважається включеним до будь-якого існуючого між Державами-учасницями договору про видачу як злочин, що тягне видачу. Держави-учасниці зобов'язуються включати такі злочини як злочини, що тягнуть видачу, до будь-якого договору про видачу, який буде укладено між ними. Якщо Держава-учасниця використовує цю Конвенцію як підставу для видачі правопорушників, коли це дозволено її законодавством, вона не вважає будь-який із злочинів, визначених цією Конвенцією, політичним злочином.

5. Якщо Держава-учасниця, яка обумовлює видачу наявністю договору, одержує запит про видачу від іншої Держави-учасниці, з якою вона не має договору про видачу, вона може розглядати цю Конвенцію як правову підставу для видачі у зв'язку з будь-яким злочиним, до якого застосовується ця стаття.

6. Держава-учасниця, яка обумовлює видачу наявністю договору:

а) під час здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття або затвердження цієї Конвенції або приєднання до неї повідомляє Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй про те, чи буде вона використовувати цю Конвенцію як правову підставу для співробітництва з питань видачі з іншими Державами-учасницями цієї Конвенції; та

б) якщо вона не використовує цю Конвенцію як правову підставу для співробітництва з питань видачі, докладає зусиль, у разі можливості, до укладання договорів про видачу з іншими Державами – учасницями цієї Конвенції з метою застосування цієї статті.

7. Держави-учасниці, які не обумовлюють видачу наявністю договору, у відносинах між собою визнають злочини, до яких застосовується ця стаття, злочинами, що тягнуть видачу.

8. Видача здійснюється відповідно до законодавства запитуючої Держави-учасниці, або застосовуваним договором про видачу, у тому числі враховуючи мінімальний строк покарання, необхідний для видачі, та підстави, на яких запитувана Держава-учасниця може відмовити у видачі.

9. Щодо будь-якого злочину, до якого застосовується ця стаття, Держави-учасниці, за умови дотримання свого внутрішнього права, докладають зусиль для прискорення процедури видачі та спрощення процедури надання доказів.

10. За умови дотримання положень свого внутрішнього права та своїх договорів про видачу запитувана Держава-учасниця, переконавшись у тому, що обставини потребують цього і мають невідкладний характер, та на прохання запитуючої Держави-учасниці, може взяти під варту особу, яка перебуває на її території та про видачу якої зроблено запит, або вжити інших відповідних заходів для забезпечення її присутності під час провадження у справі про видачу.

11. Держава-учасниця, на території якої перебуває особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, якщо вона не видає таку особу у зв'язку зі злочинном, до якого застосовується ця стаття, лише на тій підставі, що вона є її громадянином, зобов'язана, на прохання запитуючої Держави-учасниці, передати справу без невиправданих зволікань своїм компетентним органам з метою переслідування. Ці органи приймають рішення й здійснюють провадження у такий самий спосіб, як і у випадку вчинення будь-якого іншого тяжкого злочину відповідно до внутрішнього права цієї Держави-учасниці. Заінтересовані Держави-учасниці співпра-

цюють одна з одною, зокрема з питань процедури і доказування, для забезпечення ефективності такого переслідування.

12. Якщо Держава-учасниця відповідно до її внутрішнього права може видавати або іншим чином передавати одного зі своїх громадян тільки за умови, що ця особа буде повернута до цієї Держави-учасниці для відбування покарання, призначеного в результаті судового розгляду, у зв'язку з якими запитувалася видача або передача цієї особи, і ця Держава-учасниця й запитувана Держава-учасниця погодилися з таким порядком та іншими відповідними умовами, така умовна видача або передача є достатньою для виконання зобов'язання, встановленого в частині 11 цієї статті.

13. Якщо у видачі, яка запитується з метою виконання вироку, відмовлено, оскільки особа яка розшукується є громадянином запитуваної Держави-учасниці, запитувана Держава-учасниця, якщо це допускає її внутрішнє право і якщо це відповідає вимогам такого права, на прохання запитуючої Держави-учасниці розглядає питання про виконання вироку, винесеного відповідно до законодавства запитуючої Держави-учасниці, або виконання частини вироку.

14. Будь-якій особі, щодо якої здійснюється провадження у зв'язку з будь-яким злочином, до якого застосовується ця стаття, гарантується справедливе поводження на всіх стадіях провадження, у тому числі здійснення всіх прав і гарантій, передбачених внутрішнім правом Держави-учасниці, на території якої перебуває ця особа.

15. Ніщо в цій Конвенції не тлумачиться як таке, що встановлює зобов'язання видачі, якщо у запитуваної Держави-учасниці є суттєві підстави вважати, що запит про видачу має на меті переслідування або покарання особи за ознакою статі, раси, віросповідання, громадянства, етнічного походження або політичних переконань або, що задоволення цього запиту завдало б шкоди становищу цієї особи з будь-якої іншої причини.

16. Держави-учасниці не можуть відмовляти у виконанні запиту про видачу лише на тій підставі, що злочин вважається пов'язаним з податковими питаннями.

17. Перед тим як відмовити у видачі запитувана Держава-учасниця, у відповідних випадках, проводить консультації з запитуючою Державою-учасницею з метою надання їй достатньої можливості для викладення її думки й надання інформації, що стосується викладених в її запиті фактів.

18. Держави-учасниці докладають зусиль для укладання двосторонніх й багатосторонніх договорів або досягнення домовленостей з метою здійснення або підвищення ефективності видачі.

Стаття 45. Передача засуджених осіб

Держави-учасниці можуть розглядати можливість укладання двосторонніх чи багатосторонніх договорів або досягнення домовленостей про передачу осіб, засуджених до тюремного ув'язнення або інших видів позбавлення волі за злочини, визначені цією Конвенцією, для відбування покарання на їхній території.

Стаття 46. Взаємна правова допомога

1. Держави-учасниці надають одна одній найширшу взаємну правову допомогу в розслідуванні, кримінальному переслідуванні та судовому розгляді справ за злочинами, визначеними цією Конвенцією.

2. Взаємна правова допомога надається в максимально можливому обсязі на підставі відповідних законів, міжнародних договорів, договорів та домовленостей запитуваної Держави-учасниці, для розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду справ за злочинами, за вчинення яких в запитуючій Державі-учасниці може бути притягнута до відповідальності юридична особа відповідно до статті 26 цієї Конвенції.

3. Взаємна правова допомога, що надається відповідно до цієї статті, може запитуватися для будь-якої з таких цілей:

- a) одержання показань свідків або заяв окремих осіб;
- b) вручення судових документів;
- c) проведення обшуку й накладення арешту, а також заморожування;
- d) огляд об'єктів та місць;
- e) надання інформації, речових доказів та висновків експертів;
- f) надання оригіналів або засвідчених копій відповідних документів та матеріалів, у тому числі урядових, банківських, фінансових, корпоративних або комерційних документів;
- g) виявлення та відстеження доходів від кримінальної діяльності, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів з метою доказування;
- h) сприяння добровільній явці відповідних осіб до органів запитуючої Держави-учасниці;
- i) надання будь-якого іншого виду допомоги, який не суперечить законодавству запитуваної Держави-учасниці;

й) виявлення, заморожування та відстеження доходів від злочинів відповідно до положень глави V цієї Конвенції;

к) вилучення активів відповідно до положень глави V цієї Конвенції.

4. Без шкоди для внутрішнього права компетентні органи Держави-учасниці можуть без попереднього запиту передавати інформацію, що стосується кримінальних справ, компетентному органу іншої Держави-учасниці в тих випадках, коли вони вважають, що така інформація може надати допомогу цьому органу в здійсненні або успішному завершенні розслідування та кримінального переслідування або може привести до складання цією Державою-учасницею запиту відповідно до цієї Конвенції.

5. Передача інформації відповідно до частини 4 цієї статті здійснюється без шкоди для розслідування та кримінального провадження в державі, компетентні органи якої надають інформацію. Компетентні органи, що одержують інформацію, виконують прохання про збереження конфіденційності цієї інформації, навіть тимчасово, або про обмеження щодо її використання. Це, однак, не перешкоджає Державі-учасниці, що одержує інформацію, розкрити під час провадження ту інформацію, яка виправдовує обвинуваченого. У такому випадку до розкриття інформації Держава-учасниця, що одержує інформацію, повідомляє Державі-учасниці, що надає інформацію, та, на прохання, проводить консультації з Державою-учасницею, що надає інформацію. Якщо у виняткових випадках попереднє повідомлення неможливе, то Держава-учасниця, що одержує інформацію, має невідкладно повідомити про таке розкриття Державі-учасниці, що надає інформацію.

6. Положення цієї статті не зачіпають зобов'язань за будь-яким договором, двостороннім чи багатостороннім, який регулює чи регулюватиме, цілком або частково, взаємну правову допомогу.

7. Частини 9–29 цієї статті застосовуються до запитів, надісланих на підставі цієї статті, якщо відповідні Держави-учасниці не зв'язані будь-яким договором про взаємну правову допомогу. Якщо ці Держави-учасниці зв'язані таким договором, то застосовуються відповідні положення цього договору, якщо тільки Держави-учасниці не погоджуються застосовувати замість них частини 9–29 цієї статті. Державам-учасницям переконливо пропонується застосовувати ці положення, якщо це сприяє співробітництву.

8. Держави-учасниці не відмовляють у наданні взаємної правової допомоги відповідно до цієї статті на підставі банківської таємниці.

9. а) Запитувана Держава-учасниця, відповідаючи на запит про надання допомоги на підставі цієї статті за відсутності обопільного визнання відповідного діяння злочином, бере до уваги цілі цієї Конвенції, зазначені в статті 1;

б) Держави-учасниці можуть відмовити в наданні допомоги відповідно до цієї статті на підставі відсутності обопільного визнання відповідного діяння злочином. Разом з тим, запитувана Держава-учасниця надає, якщо це відповідає основним концепціям її правової системи, допомогу і, якщо така допомога не пов'язана з примусовими заходами. У такій допомозі може бути відмовлено, якщо запити пов'язані з питаннями незначного характеру або питаннями, у зв'язку з якими запитуване співробітництво або допомога можуть бути забезпечені відповідно до інших положень цієї Конвенції;

с) кожна Держава-учасниця може розглядати можливість вжиття таких заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб вона була в змозі надати допомогу в більшому обсязі на підставі цієї статті за відсутності обопільного визнання відповідного діяння злочином.

10. Особа, яка перебуває під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на території однієї Держави-учасниці та присутність якої в іншій Державі-учасниці є необхідною для встановлення особи, свідчення або надання іншої допомоги в одержанні доказів для розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду у справі за злочинами, визначеними цією Конвенцією, може бути передана якщо дотримані наступні умови:

а) ця особа добровільно на це погоджується;

б) компетентні органи обох Держав-учасниць погодились на відповідні умови.

11. Для цілей частини 10 цієї статті:

а) Держава-учасниця, якій передається особа, має право й зобов'язана утримувати передану особу під вартою, якщо тільки Держава-учасниця, що передала цю особу, не просить про інше або не дозволить інше;

б) Держава-учасниця, якій передається особа, негайно виконує своє зобов'язання повернути цю особу для утримання під вартою Державі-учасниці, що передала цю особу, як це було погоджено раніше або як це було іншим чином погоджено компетентними органами обох Держав-учасниць;

с) Держава-учасниця, якій передається особа, не вимагає від Держави-учасниці, яка передала цю особу, застосування процедури видачі для її повернення;

d) переданій особі строк утримання під вартою в Державі-учасниці, яка її передала, зараховується в строк покарання, який вона відбуває в державі, до якої її передали.

12. Без згоди Держави-учасниці, яка відповідно до частин 10 і 11 цієї статті повинна передати будь-яку особу, ця особа, незалежно від її громадянства, не підлягає кримінальному переслідуванню, взяттю під варту, покаранню або будь-якому іншому обмеженню її особистої свободи на території держави, якій вона передається, у зв'язку з діяльністю, бездіяльністю або вироком, які передували її виїзду з території держави, що передала цю особу.

13. Кожна Держава-учасниця призначає центральний орган, зобов'язаний та уповноважений одержувати запити про надання взаємної правової допомоги та виконувати їх, або пересилати для виконання компетентним органам. Якщо в Державі-учасниці є спеціальний регіон або територія з окремою системою надання взаємної правової допомоги, вона може призначити окремий центральний орган, який виконуватиме таку функцію щодо цього регіону або території. Центральні органи забезпечують оперативне й відповідне виконання або пересилання одержаних запитів. Якщо центральний орган пересилає звернення для виконання компетентному органу, він сприяє оперативному й відповідному виконанню цього запиту. Під час здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття або затвердження цієї Конвенції або приєднання до неї кожна Держава-учасниця повідомляє Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй про центральний орган, призначений нею з цією метою. Запит про надання взаємної правової допомоги та будь-які повідомлення, що їх стосуються, надсилаються центральним органам, призначеним Державою-учасницею. Ця вимога не заперечує право Держави-учасниці вимагати, щоб такі запити та повідомлення надсилалися їй дипломатичними каналами та, у термінових випадках, якщо Держави-учасниці домовилися про це, і якщо це можливо, через Міжнародну організацію кримінальної поліції.

14. Запити надсилаються в письмовій формі або, коли це можливо, за допомогою будь-яких засобів, що надають можливість відтворити письмовий запис, мовою, прийнятною для запитуваної Держави-учасниці, за умов, що дозволяють цій Державі-учасниці встановити автентичність. Під час здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження цієї Конвенції або приєднання до неї Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй повідомля-

ється про мову або мови, прийнятні для кожної Держави-учасниці. У термінових випадках і якщо це погоджено Державами-учасницями, запити можуть бути зроблені в усній формі, однак вони мають негайно підтверджуватися в письмово.

15. У запиті про надання взаємної правової допомоги має бути зазначена:

a) назва запитуючого органу;

b) суть справи та характер розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду, яких стосується запит, а також назва й функція органу, що здійснює це розслідування, кримінальне переслідування або судовий розгляд;

c) короткий виклад відповідних фактів, за виключенням прохань про вручення судових документів;

d) опис запитуваної допомоги та детальна інформація про будь-яку конкретну процедуру, дотримання якої хотіла б забезпечити запитуюча Держава-учасниця;

e) по можливості, дані про особу, її місцезнаходження та громадянство; та

f) мета запитуваних доказів, інформації або заходів.

16. Запитувана Держава-учасниця може запитати додаткову інформацію, якщо ця інформація є необхідною для виконання запиту відповідно до її внутрішнього права або якщо ця інформація може полегшити виконання такого запиту.

17. Запит виконується відповідно до внутрішнього права запитуваної Держави-учасниці і, по можливості, згідно із зазначеними в проханні процедурами.

18. Тією мірою, якою це можливо й відповідає основоположним принципам внутрішнього права, якщо будь-яка особа знаходиться на території Держави-учасниці й повинна бути заслухана як свідок або експерт судовими органами іншої Держави-учасниці, перша Держава-учасниця може, на прохання другої Держави-учасниці, дозволити проведення слухання за допомогою відеозв'язку, якщо особиста присутність відповідної особи на території запитуючої Держави-учасниці неможлива чи небажана. Держави-учасниці можуть домовитися про те, що слухання проводитиметься судовим органом запитуючої Держави-учасниці у присутності представників судового органу запитуваної Держави-учасниці.

19. Запитуюча Держава-учасниця не передає й не використовує інформацію або свідчення, надані запитуваною Державою-учасницею, для

здійснення розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду, іншого, ніж те (той), яке (який) зазначено в проханні, без попередньої згоди на це запитуваної Держави-учасниці. Жодне з положень цього пункту не перешкоджає запитуючій Державі-учасниці розкривати в ході провадження ту інформацію або докази, які виправдовують обвинуваченого. У цьому випадку до розкриття інформації або доказів запитуюча Держава-учасниця повідомляє запитувану Державу-учасницю та, якщо одержано таке прохання, проводить консультації із запитуваною Державою-учасницею. Якщо, у виняткових випадках, завчасне повідомлення неможливе, то запитувана Держава-учасниця негайно повідомляє про таке розкриття запитуваній державі-учасниці.

20. Запитуюча Держава-учасниця може вимагати, щоб запитувана Держава-учасниця зберігала конфіденційність запиту, за винятком того, що необхідне для виконання самого запиту. Якщо запитувана Держава-учасниця не може виконати вимоги про конфіденційність, вона негайно повідомляє про це запитуючій Державі-учасниці.

21. У взаємній правовій допомозі може бути відмовлено:

- a) якщо запит не був поданий відповідно до положень цієї статті;
- b) якщо запитувана Держава-учасниця вважає, що виконання запиту може завдати шкоди її суверенітету, безпеці, публічному порядку або іншим життєво важливим інтересам;
- c) якщо внутрішнє право запитуваної Держави-учасниці забороняє її органам здійснювати запитувані заходи щодо будь-якого аналогічного злочину, якби такий злочин був предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в межах її юрисдикції;
- d) якщо виконання запиту суперечило б правовій системі запитуваної Держави-учасниці щодо питань взаємної правової допомоги.

22. Держави-учасниці не можуть відмовляти у виконанні запиту про взаємну правову допомогу лише на тій підставі, що злочин пов'язаний з податковими питаннями.

23. Будь-яка відмова в наданні взаємної правової допомоги мотивується.

24. Запитувана Держава-учасниця виконує запит про надання взаємної правової допомоги в можливо короткі строки та, наскільки це можливо, цілком враховує будь-які кінцеві строки, які запропоновані запитуючою Державою-учасницею і які мотивовані, бажано в самому проханні. Держава-учасниця, може звертатися з обґрунтованими запитом на надання інформації про статус і хід здійснення заходів,

яких вживає запитувана Держава-учасниця для задоволення її запиту. Запитувана Держава-учасниця відповідає на обґрунтовані запити запитуючої Держави-учасниці щодо статусу запиту і ходу його виконання. Запитуюча Держава-учасниця оперативно повідомляє запитувану Державу-учасницю про те, що необхідності в запитуваній допомозі вже немає.

25. Надання взаємної правової допомоги може бути відстрочене запитуючою Державою-учасницею на підставі, перешкоджання розслідуванню, кримінальному переслідуванню або судовому розгляду.

26. Перед відмовою у виконанні запиту відповідно до частини 21 цієї статті або відстрочки її виконання відповідно до частини 25 цієї статті запитувана Держава-учасниця проводить консультації з запитуючою Державою-учасницею для того, щоб визначити, чи може бути допомога надана в такі строки й на таких умовах, які запитувана Держава-учасниця вважає необхідними. Якщо запитуюча Держава-учасниця приймає допомогу на таких умовах, то вона дотримується цих умов.

27. Без шкоди для застосування частини 12 цієї статті свідок, експерт чи інша особа, яка, на прохання запитуючою Держави-учасниці погоджується свідчити в ході провадження або надавати допомогу в ході розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду на території запитуючої Держави-учасниці не підлягає кримінальному переслідуванню, взяттю під варту, покаранню або будь-якому іншому обмеженню власної свободи на цій території у зв'язку з діяльністю, бездіяльністю або засудженням, які стосуються періоду до вибуття з території запитуваної Держави-учасниці. Дія такої гарантії особистої безпеки припиняється, якщо свідок, експерт або інша особа протягом п'ятнадцяти послідовних днів або протягом будь-якого погодженого між Державами-учасницями строку, починаючи з дати, коли такої особі було офіційно повідомлено про те, що її присутності вже не вимагають судові органи, мала можливість залишити територію запитуючої Держави-учасниці, але добровільно залишилося на цій території або, залишивши її, повернулася назад за власною волею.

28. Звичайні витрати, пов'язані з виконанням запиту, покриваються запитуючою Державою-учасницею, якщо заінтересовані Держави-учасниці не домовилися про інше. Якщо виконання запиту вимагає чи буде вимагати суттєвих або надзвичайних витрат, до Держави-учасниці проводять консультації з метою визначення умов, на яких буде виконано запит, а також порядку покриття витрат.

29. Запитувана Держава-учасниця:

а) надає запитуючій Державі-учасниці копії урядових матеріалів, документів або інформацію, які в неї є та які відповідно до її законодавства відкриті для публічного доступу;

б) може на власний розсуд надавати запитуючій Державі-учасниці цілком або частково або з дотриманням таких умов, які вона вважає необхідними, копії будь-яких урядових матеріалів, документів або інформації, які в неї є та які відповідно до її законодавства закриті для публічного доступу.

30. Держави-учасниці розглядають, за необхідності, можливість укладання двосторонніх чи багатосторонніх договорів або досягнення домовленостей, які відповідали б цілям цієї статті, забезпечували б її дію на практиці і зміцнювали б її положення.

Стаття 47. Передача кримінального провадження

Держави-учасниці розглядають можливість взаємної передачі провадження з метою кримінального переслідування у зв'язку зі злочинном, визначеним цією Конвенцією, у випадках, коли така передача відповідає інтересам здійснення правосуддя, зокрема, у випадках, коли зачіпаються кілька юрисдикцій, з метою об'єднання кримінальних справ.

Стаття 48. Співробітництво між правоохоронними органами

1. Держави-учасниці тісно співпрацюють одна з одною, діючи відповідно до своїх внутрішніх правових та адміністративних систем, з метою підвищення ефективності правоохоронних заходів для боротьби зі злочинами, визначеними цією Конвенцією. Держави-учасниці, зокрема, вживають ефективних заходів, спрямованих на:

а) зміцнення або, в разі необхідності, встановлення каналів зв'язку між їхніми компетентними органами, установами та службами для забезпечення безпечного і швидкого обміну інформацією про всі аспекти злочинів, що визначені цією Конвенцією, у тому числі, якщо заінтересовані Держави-учасниці будуть вважати це за необхідне, зв'язки з іншими видами злочинної діяльності;

б) співробітництво з іншими Державами-учасницями в проведенні розслідувань справ за злочинами, визначеними цією Конвенцією, з метою виявлення:

і) місцезнаходження та діяльності осіб, що підозрюються в участі у таких злочинах, або місцезнаходження інших причетних осіб;

- ii) переміщення доходів або майна здобутих злочинним шляхом;
- iii) переміщення майна, знаряддя або інших засобів, які використовувалися або призначалися для використання під час вчинення злочинів;

c) надання, у відповідних випадках, необхідних предметів або необхідної кількості речовин з метою проведення експертизи або розслідування;

d) обмін, у відповідних випадках, з іншими Державами-учасницями інформацією про конкретні засоби й методи, що застосовуються для вчинення злочинів, визначених цією Конвенцією, у тому числі, використання підроблених посвідчень особи, фальшивих, змінених або підроблених документів та інших засобів для приховання діяльності;

e) сприяння ефективній координації між їхніми компетентними органами, установами та службами й заохочення обміну співробітниками та іншими експертами, у тому числі, за умови укладання заінтересованими Державами-учасницями двосторонніх договорів або досягнення домовленостей, відрядження співробітників зі зв'язків;

f) обмін інформацією та координація адміністративних та інших заходів, що вживаються у відповідних випадках з метою своєчасного виявлення злочинів, визначених цією Конвенцією.

2. З метою практичного застосування цієї Конвенції Держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх чи багатосторонніх договорів або досягнення домовленостей про безпосереднє співробітництво між їхніми правоохоронними органами, а в тих випадках, коли такі договори або домовленості вже є, внесення змін до них. За відсутності таких договорів або домовленостей між заінтересованими Державами-учасницями, Держави-учасниці можуть розглядати цю Конвенцію як підставу для взаємного співробітництва між правоохоронними органами у справах щодо злочинів, які визначені цією Конвенцією. У відповідних випадках Держави-учасниці повною мірою використовують договори або домовленості, у тому числі механізми міжнародних і регіональних організацій, для розширення співробітництва між своїми правоохоронними органами.

3. Держави-учасниці докладають зусиль для співробітництва, у межах своїх можливостей, з метою протидії визначеним цією Конвенцією злочинам, що вчиняються з використанням сучасних технологій.

Стаття 49. Спільні розслідування

Держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів і досягнення домовленостей, на підставі

яких у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній чи кількох державах, заінтересовані компетентні органи можуть створювати спільні слідчі групи. За відсутності таких договорів або домовленостей спільні розслідування можуть проводитися за окремою для кожного конкретного випадку угодою. Відповідні Держави-учасниці забезпечують повне дотримання суверенітету Держави-учасниці, на території якої проводиться таке розслідування.

Стаття 50. Спеціальні методи розслідування

1. З метою ефективної боротьби з корупцією кожна Держава-учасниця, тією мірою, якою це допускається основними принципами її правової системи, і за умов, встановлених її внутрішнім правом, вживає, у межах своїх своєї компетенції, таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити проведення її компетентними органами контролю над поставками й, у тих випадках, коли вона вважає це доречним, використання інших спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, або таємні операції, на своїй території, а також визнання доказів, зібраних за допомогою таких методів, в суді.

2. З метою розслідування злочинів, визначених цією Конвенцією, Держави-учасниці докладають зусиль до укладання, у разі необхідності, відповідних двосторонніх чи багатосторонніх договорів або досягнення домовленостей щодо використання спеціальних методів розслідування в міжнародному співробітництві. Такі договори або домовленості укладаються й виконуються з повним дотриманням принципу суверенної рівності держав і реалізуються у суворій відповідності до умов цих договорів або домовленостей.

3. За відсутності договору чи домовленості, зазначених у частині 2 цієї статті, рішення про використання таких спеціальних методів міжнародного розслідування приймаються в кожному окремому випадку й можуть, за необхідності, враховувати фінансові домовленості й договори щодо здійснення юрисдикції заінтересованими Державами-учасницями.

4. Рішення про використання контролю над міжнародними поставками можуть, за згодою заінтересованих Держав-учасниць, включати такі методи, як перехоплення вантажів або засобів і зберігання їх недоторканими або їхнє вилучення чи заміну, цілком або частково.

Глава V ЗАХОДИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ АКТИВІВ

Стаття 51. Загальне положення

Повернення активів відповідно до цієї глави є основоположним принципом цієї Конвенції, і Держави-учасниці мають з цією метою якнайширше співпрацювати одна з одною й надавати одна одній допомогу.

Стаття 52. Запобігання переказам доходів, здобутих злочинним шляхом, та їх виявлення

1. Без шкоди для положень статті 14 цієї Конвенції кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, відповідно до її внутрішнього права, щоб вимагати від фінансових установ, на які поширюється її юрисдикція, перевіряти особу клієнтів, вживати обґрунтованих заходів для встановлення особи власників-бенефіціарів коштів, депонованих у великому розмірі, і вживати більш жорстких заходів контролю щодо рахунків, які намагаються відкрити або які відкриті особами, які мають або мали значні державні повноваження, членами їхніх сімей і тісно пов'язаними з ними партнерами або від імені будь-яких перерахованих вище осіб. Такі більш жорсткі заходи контролю обґрунтовано покликані виявляти підозрілі операції з метою надання інформації про них компетентним органам, і вони не повинні тлумачитись як такі, що перешкоджають або забороняють фінансовим установам вести справи з будь-яким законним клієнтом.

2. З метою сприяння здійсненню заходів, передбачених у частині 1 цієї статті, кожна Держава-учасниця, відповідно до свого внутрішнього права і, керуючись відповідними ініціативами регіональних, міжрегіональних та міжнародних організацій з протидії відмиванню коштів:

а) надає рекомендації щодо тих категорій фізичних або юридичних осіб, щодо рахунків яких від фінансових установ, на які поширюється її юрисдикція, очікуватиметься застосування більш жорстких заходів контролю, щодо видів рахунків й операцій, яким необхідно приділяти особливу увагу, та щодо відповідних заходів щодо відкриття й обслуговування рахунків, а також ведення звітності по рахунках, яких необхідно вжити щодо таких рахунків; та

б) у відповідних випадках повідомляє фінансовим установам, на які поширюється її юрисдикція, на запит іншої Держави-учасниці або з власної ініціативи, про конкретних фізичних або юридичних осіб, щодо

рахунків яких від таких установ очікуватиметься застосування більш жорстких заходів контролю, на додаток до тих осіб, яких фінансові установи можуть іншим чином встановити.

3. У контексті пункту "а" частини 2 цієї статті кожна Держава-учасниця вживає заходів для забезпечення збереження фінансовими установами протягом відповідного строку, відповідної звітності щодо рахунків і операцій, до яких причетні особи, зазначені в частині 1 цієї статті, до якої повинна включатися, як мінімум, інформація, що стосується особи клієнта, а також, наскільки це можливо, власника-бенефіціара.

4. З метою запобігання переказам доходів, здобутих злочинним шляхом, визначеним таким відповідно до цієї Конвенції, та їх викриття кожна Держава-учасниця вживає відповідних і ефективних заходів для запобігання, за допомогою своїх регулятивних і наглядових органів, створенню банків, які не існують фізично і які не входять до складу будь-якої регульованої державою фінансової групи. Крім того, Держави-учасниці можуть розглядати можливість встановлення для своїх фінансових установ вимоги відмовлятися вступати в кореспондентські банківські відносини з такими установами або продовжувати такі відносини, а також утримуватись від встановлення відносин з іноземними фінансовими установами, що дозволяють використання рахунків банками, які не існують фізично або які не входять до складу будь-якої регульованої державою фінансової групи.

5. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість створення, відповідно до свого внутрішнього права, ефективних систем, які передбачають розкриття фінансової інформації щодо відповідних державних посадових осіб, і встановлює відповідні санкції за недотримання цих вимог. Кожна Держава-учасниця також розглядає можливість вжиття таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм компетентним органам здійснювати обмін такою інформацією з компетентними органами інших Держав-учасниць, якщо це необхідно для розслідування, заявлення прав та вжиття заходів щодо повернення доходів здобутих злочинним шляхом, визначених цією Конвенцією.

6. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких заходів, які можуть бути необхідними відповідно до її внутрішнього права, щоб встановити для відповідних державних посадових осіб, які отримують вигоду або мають право підпису, або інше повноваження щодо будь-якого фінансового рахунка в будь-якій іноземній країні, вимогу повідомляти про це відповідним органам і вести належний облік

щодо рахунків. Такі заходи також передбачають застосування відповідних санкцій за невиконання цих вимог.

Стаття 53. Заходи щодо безпосереднього повернення майна

Кожна Держав-учасниця, відповідно до свого внутрішнього права:

а) вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити іншій Державі-учасниці подавати до своїх судів цивільні позови про встановлення правової підстави або права власності на майно, придбане в результаті вчинення будь-якого зі злочинів, визначених цією Конвенцією;

б) вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм судам засуджувати тих осіб, які вчинили злочини, визначені цією Конвенцією, до виплати компенсації або відшкодування збитків іншій Державі-учасниці, якій було завдано шкоди в результаті таких злочинів; та

с) вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм судам або компетентним органам, під час винесення рішень про конфіскацію, визнавати вимоги іншої Держави-учасниці як законного власника майна, придбаного в результаті вчинення будь-якого зі злочинів, визначених цією Конвенцією.

Стаття 54. Механізми вилучення майна шляхом міжнародного співробітництва у питаннях конфіскації

1. Кожна Держава-учасниця з метою надання взаємної правової допомоги відповідно до статті 55 цієї Конвенції щодо майна, придбаного в результаті вчинення будь-якого зі злочинів, визначених цією Конвенцією, або використаного під час вчинення злочинів, відповідно до свого внутрішнього права:

а) вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм компетентним органам виконувати постанови про конфіскацію, винесені судами іншої Держави-учасниці;

б) вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм компетентним органам, у межах їхньої юрисдикції, виносити постанови про конфіскацію майна іноземного походження шляхом винесення судового рішення у справах за злочинами про відмивання грошових коштів або такими іншими злочинами, які можуть підпадати під її юрисдикцію, або шляхом використання інших процедур, дозволених її внутрішнім правом; та

с) розглядає питання про вжиття таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб створити можливість для конфіскації такого майна без

винесення вироку в рамках кримінального провадження у справах, якщо злочинець не може бути підданий переслідуванню з причини смерті, переховування або відсутності чи в інших відповідних випадках.

2. Кожна Держава-учасниця з метою надання взаємної правової допомоги на запит, зроблений на підставі частини 2 статті 55 цієї Конвенції, відповідно до свого внутрішнього права:

а) вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм компетентним органам заморожувати або накладати арешт на майно відповідно до постанови про заморожування або арешт, винесеною судом або компетентним органом запитуючої Держави-учасниці, в якій викладаються обґрунтовані підстави, які дозволяють запитуваній Державі-учасниці вважати, що є достатні мотиви для вжиття таких заходів і що по відношенню до цього майна буде в результаті винесено постанову про конфіскацію для цілей пункту "а" частини 1 цієї статті;

б) уживає таких заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм компетентним органам заморожувати або накладати арешт на майно на підставі запиту, в якому викладаються обґрунтовані підстави, які дозволяють запитуваній Державі-учасниці вважати, що є достатні мотиви для вжиття таких заходів і що по відношенню до цього майна буде в результаті винесено постанову про конфіскацію для цілей частини 1 а цієї статті; та

с) розглядає питання про вжиття додаткових заходів, щоб дозволити своїм компетентним органам зберігати майно з метою конфіскації, наприклад, на підставі іноземної постанови про арешт або пред'явлення кримінального обвинувачення у зв'язку з придбанням такого майна.

Стаття 55. Міжнародне співробітництво з метою конфіскації

1. Держава-учасниця, яка одержала від іншої Держави-учасниці, під юрисдикцію якої підпадає будь-який злочин, визначений цією Конвенцією, прохання про конфіскацію, зазначене у частині 1 статті 31 цієї Конвенції, доходів, здобутих злочинним шляхом, майна, знаряддя або інших засобів вчинення злочинів, що знаходяться на її території, у максимальному обсязі, можливому в рамках її внутрішньої правової системи:

а) надсилає цей запит своїм компетентним органам з метою винесення постанови про конфіскацію та, у випадку винесення такої постанови, виконує її; або

б) надсилає своїм компетентним органам постанову про конфіскацію, винесену судом на території запитуючої Держави-учасниці, відпо-

відно до частини 1 статті 31 та пункту “а” частини 1 статті 54 цієї Конвенції, з метою її виконання в обсязі, зазначеному в запиті, і в тій мірі, в якій вона стосується доходів, здобутих злочинним шляхом, майна, обладнання або інших засобів вчинення злочинів, зазначених у частині 1 статті 31, які знаходяться на території запитуваної Держави-учасниці.

2. Після одержання запиту, надісланого іншою Державою-учасницею, під юрисдикцію якої підпадає будь-який злочин, визначений цією Конвенцією, запитувана Державою-учасницею вживає заходів для виявлення, відстеження, заморожування або арешту доходів, здобутих злочинним шляхом, майна, обладнання або інших засобів вчинення злочинів, зазначених у частині 1 статті 31 цієї Конвенції, з метою подальшої конфіскації, постанову про що виносить або запитує Державою-учасницею, або, відповідно до запиту на підставі частини 1 цієї статті, запитувана Державою-учасницею.

3. Положення статті 46 цієї Конвенції застосовуються з урахуванням відповідних змін до цієї статті. На додаток до інформації, зазначеної в частині 15 статті 46, запит, надісланий на підставі цієї статті, повинен містити:

а) щодо запиту, передбаченого в пункті “а” частини 1 цієї статті, – опис майна, що підлягає конфіскації, у тому числі, наскільки це можливо, відомості про місцезнаходження та, якщо це доречно, оціночну вартість майна та виклад фактів, на які посилається запитує Державою-учасницею і які достатні для того, щоб запитувана Державою-учасницею могла вжити заходів для винесення постанови відповідно до свого внутрішнього права;

б) щодо запиту, передбаченого в пункті “б” частини 1 цієї статті, – видана запитує Державою-учасницею, юридично чинна копія постанови про конфіскацію, на якій ґрунтується запит, з викладенням фактів та інформація щодо обсягу запитуваного виконання постанови, заява, в якій зазначаються заходи, вжиті запитує Державою-учасницею для надіслання відповідного повідомлення добросовісним третім особам і забезпечення дотримання відповідних правових процедур, а також довідка про те, що постанова про конфіскацію є остаточною;

с) щодо запиту, передбаченого в частині 2 цієї статті, – виклад фактів, на які посилається запитує Державою-учасницею, та опис запитуваних заходів, а також за наявності юридично допустима копія постанови, на якій ґрунтується запит.

4. Рішення та заходи, передбачені в частинах 1 і 2 цієї статті, приймаються запитуваною Державою-учасницею відповідно до та з дотриман-

ням положень її внутрішнього права і відповідно до її процесуальних норм або відповідно до будь-яких двосторонніх чи багатосторонніх договорів або домовленостей, якими вона може бути зв'язана у відносинах з запитуючою Державою-учасницею.

5. Кожна Держава-учасниця передає Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй тексти своїх законів та правил, які забезпечують реалізацію положень цієї статті, а також в подальшому тексти будь-яких змін до таких законів і правил або їхній опис.

6. Якщо Держава-учасниця бажає обумовити вжиття заходів, зазначених у частинах 1 і 2 цієї статті, наявністю відповідного договору, така Держава-учасниця розглядає цю Конвенцію як необхідну і достатню договірно-правову підставу.

7. У співробітництві відповідно до цієї статті може бути також відмовлено або застережні заходи можуть бути скасовані, якщо запитувана Держава-учасниця не одержує своєчасно достатніх доказів або якщо майно має мінімальну вартість.

8. До скасування будь-якого застережного заходу, вжитого відповідно до цієї статті, запитувана Держава-учасниця, якщо це можливо, надає запитуючій Державі-учасниці можливість викласти свої обґрунтування на користь продовження застосування такого заходу.

9. Положення цієї статті не повинні тлумачитися як такі, що завдають шкоди правам добросовісних третіх осіб.

Стаття 56. Спеціальне співробітництво

Без шкоди для свого внутрішнього права кожна Держава-учасниця докладає зусиль для вжиття заходів, які дозволяють їй пересилати, без шкоди для її власного розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду, інформацію про доходи від злочинів, визначені такими відповідно до цієї Конвенції, іншій Державі-учасниці без попереднього запиту, якщо вона вважає, що розкриття такої інформації може сприяти Державі-учасниці, що одержує її, у порушенні або проведенні розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду або може привести до надіслання цією Державою-учасницею запиту на підставі цієї глави Конвенції.

Стаття 57. Повернення активів та розпорядження ними

1. Держава-учасниця відповідно до положень цієї Конвенції та свого внутрішнього права розпоряджається майном, конфіскованим нею на

підставі статті 31 або статті 55 цієї Конвенції, у тому числі щодо повернення такого майна його попереднім законним власником, відповідно до частини 3 цієї статті.

2. Кожна Держава-учасниця вживає, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними, щоб дозволити своїм компетентним органам повертати конфісковане майно, коли вони діють на прохання, надіслане іншою Державою-учасницею, відповідно до цієї Конвенції, враховуючи права добросовісних третіх осіб.

3. Відповідно до статей 46 і 55 цієї Конвенції та частин 1 і 2 цієї статті запитувана Держава-учасниця:

а) у випадку розкрадання державних коштів або відмивання розкрадених державних коштів, як про це йдеться в статтях 17 і 23 цієї Конвенції, якщо конфіскацію було здійснено відповідно до статті 55 і на підставі остаточного судового рішення, винесеного в запитуючій Державі-учасниці, причому ця вимога може бути знята запитуваною Державою-учасницею, – повертає конфісковане майно запитуючій Державі-учасниці;

б) щодо доходів від будь-якого іншого злочину, визначеного цією Конвенцією, якщо конфіскацію було здійснено відповідно до статті 55 цієї Конвенції й на підставі остаточного судового рішення, винесеного в запитуючій Державі-учасниці, причому ця вимога може бути знята запитуваною Державою-учасницею, – повертає конфісковане майно запитуючій Державі-учасниці, якщо запитуюча Держава-учасниця обґрунтовано доводить запитуваній Державі-учасниці своє право власності, яке існувала раніше, на таке конфісковане майно або якщо запитувана Держава-учасниця визнає шкоду, завдану запитуючій Державі-учасниці, як підставу для повернення конфіскованого майна;

с) в усіх інших випадках у першочерговому порядку розглядає питання про повернення конфіскованого майна запитуючій Державі-учасниці, повернення такого майна його попереднім законним власникам або виплату компенсації потерпілим від злочину.

4. У відповідних випадках, якщо тільки Держави-учасниці не приймуть іншого рішення, запитувана Держава-учасниця може відрахувати обґрунтовані витрати, понесені в ході розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду, які привели до повернення конфіскованого майна або розпорядження ним відповідно до цієї статті.

5. У відповідних випадках Держави-учасниці можуть окремо розглянути можливість укладання в кожному окремому випадку договорів або

взаємоприйнятних домовленостей щодо остаточного розпорядження конфіскованим майном.

Стаття 58. Підрозділи для збирання оперативної фінансової інформації

Держави-учасниці співробітничать одна з одною з метою запобігання і боротьби з переказуванням доходів здобутих злочинним шляхом, визначених цією Конвенцією, а також сприяння використанню шляхів і способів вилучення таких доходів і з цією метою розглядають питання про створення підрозділу для збирання оперативної фінансової інформації, який нестиме відповідальність за отримання, аналіз та надіслання компетентним органам повідомлень про підозрілі фінансові операції.

Стаття 59. Двосторонні та багатосторонні договори і домовленості

Держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх чи багатосторонніх договорів або досягнення домовленостей для підвищення ефективності міжнародного співробітництва, здійснюваного відповідно до цієї глави Конвенції.

Глава VI

ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА Й ОБМІН ІНФОРМАЦІЄЮ

Стаття 60. Підготовка кадрів і технічна допомога

1. Кожна Держава-учасниця, в межах необхідності, розробляє, здійснює або удосконалює конкретні програми підготовки персоналу, який несе відповідальність за запобігання корупції та боротьбу з нею. Подібні навчальні програми можуть стосуватись, *inter alia*, таких сфер:

а) ефективних заходів щодо запобігання, виявлення та розслідування корупційних діянь, а також покарання за них і боротьба з ними, у тому числі використання методів збирання доказів і розслідування;

б) створення потенціалу в галузі розроблення та планування стратегічної політики протидії корупції;

в) підготовки співробітників компетентних органів з питань складання прохань про взаємну правову допомогу, які задовольняють вимоги цієї Конвенції;

г) оцінки та зміцнення установ, керування державною службою та керування державними фінансами, у тому числі державними закупівлями та приватним сектором;

е) запобігання переказу доходів, здобутих злочинним шляхом, визначених цією Конвенцією, а також вилучення таких доходів;

ф) виявлення та заморожування операцій з переказування доходів здобутих злочинним шляхом, визначених цією Конвенцією;

г) відстеження переміщення доходів здобутих злочинним шляхом, визначених цією Конвенцією, та методів, що використовуються для переказу, приховання або утаювання таких доходів;

h) відповідних та ефективних правових й адміністративних механізмів та методів, які сприяють вилученню доходів, здобутих злочинним шляхом, визначених цією Конвенцією;

і) методи, що використовуються під час захисту потерпілих і свідків, які співробітничать з судовими органами; та

ж) підготовка працівників в галузі національних і міжнародних правил та іноземних мов.

2. Держави-учасниці, з урахуванням своїх можливостей, розглядають питання про надання одна одній найширшої технічної допомоги, особливо в інтересах країн, що розвиваються, у зв'язку з їхніми відповідними планами та програмами боротьби з корупцією, у тому числі матеріальну підтримку та підготовку кадрів у галузях, зазначених у частині 1 цієї статті, а також підготовку кадрів і надання допомоги та взаємний обмін відповідним досвідом і спеціальними знаннями, що сприятиме міжнародному співробітництву між Державами-учасницями з питань видачі та взаємної правової допомоги.

3. Держави-учасниці активізують, в міру необхідності, зусилля, спрямовані на максимальне підвищення ефективності практичних і навчальних заходів міжнародних і регіональних організацій та в рамках відповідних двосторонніх і багатосторонніх договорів або домовленостей.

4. Держави-учасниці розглядають можливість сприяння одна одній, на запит, у проведенні оцінок, вивчення та дослідження видів, причин, наслідків та збитків, завданих корупцією у своїх країнах, з метою розроблення, за участю компетентних органів і суспільства, стратегій і планів дій щодо боротьби з корупцією.

5. Для сприяння вилученню доходів здобутих злочинним шляхом, визначених цією Конвенцією, Держави-учасниці можуть співробітничати в наданні одна одній імен експертів, які можуть надавати допомогу в досягненні цієї мети.

6. Держави-учасниці розглядають можливість використання субрегіональних, регіональних та міжнародних конференцій і семінарів для

сприяння співробітництву й технічній допомозі та стимулюванню обговорення проблем, що становлять взаємний інтерес, у тому числі особливих проблем і потреб країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.

7. Держави-учасниці розглядають можливість створення добровільних механізмів з метою надання фінансового сприяння країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою щодо застосування цієї Конвенції шляхом здійснення програм і проектів у галузі технічної допомоги.

8. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість здійснення добровільних внесків на потреби Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності, з метою сприяння через Управління реалізації програм і проектів, країнам, що розвиваються, для здійснення цієї Конвенції.

Стаття 61. Збирання та аналіз інформації про корупцію та обмін такою інформацією

1. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість проведення, консультуючись з експертами, аналізу тенденцій в галузі корупції на своїй території, а також умов, в яких здійснюються корупційні злочини.

2. Держави-учасниці, з метою розроблення, наскільки це можливо, загальних визначень, стандартів і методологій, розглядають можливість розширення статистичних даних, аналітичних знань щодо корупції та інформації, у тому числі про оптимальні види практики у справі запобігання корупції й боротьби з нею, та обміну ними через посередництво міжнародних і регіональних організацій.

3. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість здійснення контролю за своєю політикою і за практичними заходами боротьби з корупцією, а також проведення оцінки їхньої ефективності й дієвості.

Стаття 62. Інші заходи: здійснення цієї Конвенції шляхом економічного розвитку й технічної допомоги

1. Держави-учасниці вживають заходів, які сприяють оптимальному здійсненню цієї Конвенції, наскільки це можливо, шляхом міжнародного співробітництва з урахуванням негативних наслідків корупції для суспільства в цілому, у тому числі для його сталого розвитку.

2. Держави-учасниці, наскільки це можливо й у координації одна з одною, а також з міжнародними й регіональними організаціями, докладають конкретних зусиль для:

а) активізації співробітництва на різних рівнях з країнами, що розвиваються з метою посилення здатності цих країн до запобігання корупції та боротьби за нею;

б) розширення фінансової та матеріальної допомоги з метою підтримання зусиль країн, що розвиваються, у ефективному недопущенні корупції й боротьби з нею та надання їм допомоги для успішного здійснення цієї Конвенції;

с) надання технічної допомоги країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою з метою сприяння задоволенню їхніх потреб у зв'язку зі здійсненням цієї Конвенції. Для цього Держави-учасниці докладають зусиль для регулярного і добровільного внесення коштів на рахунок, конкретно призначений для цієї мети в механізмі фінансування, створеному Організацій Об'єднаних Націй. Держави-учасниці можуть також розглянути, відповідно до свого внутрішнього законодавства та положень цієї Конвенції, можливість переказування на згаданий вище рахунок певної частки грошових коштів або відповідної вартості доходів або майна здобутих злочинним шляхом, конфіскованих на підставі положень цієї Конвенції;

д) заохочення та переконання інших держав і фінансових установ, у відповідних випадках, до приєднання до них у зусиллях, яких докладають на підставі цієї статті, у тому числі шляхом забезпечення країнам, що розвиваються, проведення більшого обсягу програм підготовки кадрів і сучасного обладнання, з метою допомогти їм у досягненні цілей цієї Конвенції.

3. Наскільки це можливо, ці заходи не заперечують існуючі зобов'язання щодо іноземної допомоги або інші домовленості про фінансове співробітництво на двосторонньому, регіональному або міжнародному рівні.

4. Держави-учасниці можуть укладати двосторонні чи багатосторонні договори про матеріально-технічну допомогу, беручи до уваги фінансові домовленості, необхідні для забезпечення ефективності міжнародного співробітництва, передбаченого цією Конвенцією, а також для запобігання й виявлення корупції та боротьби з нею.

Глава VII МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ

Стаття 63. Конференція Держав – учасниць Конвенції

1. Цим засновується Конференція Держав – учасниць Конвенції з метою розширення можливостей Держав-учасниць і співробітництва

між ними для досягнення цілей, встановлених цією Конвенцією, а також сприяння здійсненню цієї Конвенції та нагляду за її здійсненням.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає Конференцію Держав-учасниць не пізніше, ніж через рік після набуття чинності цією Конвенцією. Згодом відповідно до правил процедури, що прийняті Конференцією Держав-учасниць, проводяться чергові наради Конференції.

3. Конференція Держав-учасниць приймає правила-процедури й правила, які регулюють здійснення видів діяльності, що зазначені у цій статті, у тому числі правила, що стосуються допуску й участі спостерігачів та оплати витрат, понесених ними під час здійснення цих видів діяльності.

4. Конференція Держав-учасниць погоджує види діяльності, процедури та методи роботи для досягнення цілей, викладених у частині 1 цієї статті, у тому числі:

a) сприяння діяльності Держав-учасниць відповідно до статей 60 і 62 та глав II–V цієї Конвенції, у тому числі шляхом заохочення добровільних внесків;

b) сприяння обміну між Державами-учасницями інформацією про форми корупції й тенденції в цій галузі, а також про успішні методи запобігання корупції, боротьби з нею та повернення доходів, здобутих злочинним шляхом, через опублікування відповідної інформації, визначеної в цій статті;

c) співробітництво з відповідними міжнародними й регіональними організаціями та механізмами, а також неурядовими організаціями;

d) належне використання відповідної інформації, підготовленої іншими міжнародними й регіональними механізмами з метою запобігання корупції та боротьби з нею, для уникнення зайвого дублювання роботи;

e) періодичний розгляд питання про виконання цієї Конвенції її Державами-учасницями;

f) внесення рекомендацій, які стосуються вдосконалення цієї Конвенції та її здійснення;

g) врахування потреб Держав-учасниць у технічній допомозі у зв'язку з виконанням цієї Конвенції та внесення рекомендацій щодо будь-яких дій, які вона може вважати необхідними у зв'язку з цим.

5. Для цілей частини 4 цієї статті Конференція Держав-учасниць одержує необхідні відомості про заходи, вжиті Державами-учасницями в ході виконання цієї Конвенції, про труднощі, на які вони при цьому натрапили, на підставі наданої ними інформації й через посередництво додаткових механізмів нагляду, які можуть створюватися Конференцією Держав-учасниць.

6. Кожна Держава-учасниця надає Конференції Держав-учасниць інформацію про свої програми, плани та практику, а також про законодавчі й адміністративні заходи, спрямовані на виконання цієї Конвенції, як це необхідно Конференції Держав-учасниць. Конференція Держав-учасниць вивчає питання про найефективніші шляхи одержання такої інформації та прийняття на її підставі відповідних рішень, у тому числі, інформацію, одержану від Держав-учасниць і від компетентних міжнародних організацій. Можуть бути розглянуті також матеріали, одержані від відповідних неурядових організацій, належним чином акредитованих відповідно до процедур, які визначатимуться рішенням Конференції Держав-учасниць.

7. На підставі частин 4–6 цієї статті Конференція Держав-учасниць, якщо вона вважатиме за необхідне, засновує будь-який відповідний механізм або орган з метою сприяння ефективному здійсненню Конвенції.

Стаття 64. Секретаріат

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй забезпечує необхідне секретарське обслуговування Конференції Держав – учасниць Конвенції.

2. Секретаріат:

а) надає Конференції Держав-учасниць допомогу в діяльності, про яку йдеться в статті 63 цієї Конвенції, а також забезпечує необхідним обслуговуванням сесії Конференції Держав-учасниць;

б) на запит, надає Державам-учасницям допомогу в наданні інформації Конференції Держав-учасниць, як це передбачено в частинах 5 і 6 статті 63 цієї Конвенції; та

с) забезпечує необхідну координацію з секретаріатами інших відповідних міжнародних і регіональних організацій.

Глава VIII ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 65. Здійснення Конвенції

1. Кожна Держава-учасниця вживає, відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, необхідних заходів, законодавчих й адміністративних, для забезпечення виконання своїх зобов'язань за цією Конвенцією.

2. Кожна Держава-учасниця може вживати суворіших заходів для запобігання корупції та боротьби з нею, ніж ті, що передбачені цією Конвенцією.

Стаття 66. Врегулювання спорів

1. Держави-учасниці докладають зусиль для врегулювання спорів щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції шляхом переговорів.

2. Будь-який спір між двома чи більше Державами-учасницями щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції, який не може бути врегульований шляхом переговорів протягом обґрунтованого строку, передається на запит однієї з цих Держав-учасниць на арбітражний розгляд. Якщо протягом шести місяців з моменту запиту про арбітраж ці Держави-учасниці не зможуть домовитися про його організацію, будь-яка з цих Держав-учасниць може передати спір до Міжнародного Суду, звернувшись із заявою відповідно до Статуту Суду.

3. Кожна Держава-учасниця може під час підписання, ратифікації, прийняття або затвердження цієї Конвенції або під час приєднання до неї заявити про те, що вона не вважає себе зв'язаною положеннями частини 2 цієї статті. Інші Держави-учасниці не зв'язані положеннями частини 2 цієї статті щодо будь-якої Держави-учасниці, яка зробила таке застереження.

4. Держава-учасниця, яка зробила застереження відповідно до частини 3 цієї статті, може будь-коли зняти це застереження шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 67. Підписання, ратифікація, прийняття, затвердження та приєднання

1. Ця Конвенція відкрита для підписання всіма державами з 9 до 11 грудня 2003 року в Мериді, Мексика, а потім у Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку до 9 грудня 2005 року.

2. Ця Конвенція також відкрита для підписання регіональними організаціям економічної інтеграції за умови, що принаймні одна з держав – учасниць такої організації підписала цю Конвенцію відповідно до частини 1 цієї статті.

3. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття або затвердження здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Регіональна організація економічної інтеграції може здати на зберігання свою ратифікаційну грамоту або документ про прийняття або затвер-

дження, якщо принаймні одна з її держав-членів вчинила так само. Цією ратифікаційною грамотою або документом про прийняття або затвердження і така організація повідомляє про сферу своєї компетенції щодо питань, врегульованих цією Конвенцією. Така організація також повідомляє депозитарію про будь-яку відповідну зміну сфери своєї компетенції.

4. Ця Конвенція відкрита для приєднання будь-якої держави чи будь-якої регіональної організації економічної інтеграції, принаймні одна з держав-членів якої є Учасницею цієї Конвенції. Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Під час приєднання регіональна організація економічної інтеграції повідомляє про сферу своєї компетенції щодо питань, врегульованих цією Конвенцією. Така організація також повідомляє депозитарію про будь-яку відповідну зміну сфери своєї компетенції.

Стаття 68. Набуття чинності

1. Ця Конвенція набирає чинності на дев'яностий день після дати здачі на зберігання тридцятої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження або приєднання. Для цілей цієї частини Конвенції будь-яка така грамота або документ, здані на зберігання регіональною організацією економічної інтеграції, не розглядаються як додаткові до грамот або документів, що здані на зберігання державами – членами такої організації.

2. Для кожної держави або регіональної організації економічної інтеграції, які ратифікують, приймають або затверджують цю Конвенцію або приєднуються до неї після здачі на зберігання тридцятої ратифікаційної грамоти або документа про такі дії, ця Конвенція набирає чинності на тридцятий день після дати здачі на зберігання такою державою або організацією відповідної грамоти або документа або в дату набрання чинності цієї Конвенції відповідно до частини 1 цієї статті в залежності від того, що настає пізніше.

Стаття 69. Зміни

1. Після закінчення строку п'яти років після набрання чинності цією Конвенцією Держава-учасниця може запропонувати зміну й надіслати її Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який потім персилає запропоновану зміну Державам-учасницям і Конференції Держав – учасниць Конвенції з метою розгляду цієї пропозиції та прийняття рішення щодо нього. Конференція Держав-учасниць докладає всіх зу-

силь для досягнення консенсусу щодо кожної зміни. Якщо всі зусилля щодо досягнення консенсусу були вичерпані, і згоди не було досягнуто, то, як крайній засіб, для прийняття зміни необхідна більшість у дві третини голосів Держав-учасниць, які присутні й беруть участь у голосуванні на засіданні Конференції Держав-учасниць.

2. З питань, що входять до їхньої компетенції, регіональні організації економічної інтеграції здійснюють своє право голосу відповідно до цієї статті, маючи число голосів, рівне числу їхніх держав-членів, які є Учасницями цієї конвенції. Такі організації не здійснюють свого права голосу, якщо їхні держави-члени здійснюють своє право голосу, і навпаки.

3. Зміна, прийнята відповідно до частини 1 цієї статті, підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню Державами-учасницями.

4. Зміна, прийнята відповідно до частини 1 цієї статті, набуває чинності щодо Держави-учасниці через дев'яносто днів після дати здачі нею на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження такої зміни.

5. Коли зміна набуває чинності, вона стає обов'язковою для всіх Держав-учасниць, які висловили згоду на її обов'язковість. Інші Держави-учасниці продовжують бути зв'язаними положеннями цієї Конвенції та будь-якими змінами, які вони раніше ратифікували, прийняли або затвердили.

Стаття 70. Денонсація

1. Держава-учасниця може денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання письмового повідомлення Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Така денонсація набирає чинності після закінчення одного року після дати одержання повідомлення Генеральним секретарем.

2. Регіональна організація економічної інтеграції перестає бути учасницею цієї Конвенції, коли всі її держави-члени денонсували цю Конвенцію.

Стаття 71. Депозитарій та мови

1. Депозитарієм цієї Конвенції призначається Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй.

2. Оригінал цієї Конвенції, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський та французький тексти якої є рівно автентичними, здається на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

НА ПОСВІДЧЕННЯ ЧОГО нижчепідписані, належним чином уповноважені на те представники, підписали цю Конвенцію.

5.3. КРИМІНАЛЬНА КОНВЕНЦІЯ ПРО БОРТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ від 27 січня 1999 р.*

ПРЕАМБУЛА

Держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами,

визнаючи важливість активізації співробітництва між іншими державами, що підписали цю Конвенцію,

переконані у необхідності здійснювати у невідкладному порядку спільну кримінальну політику, спрямовану на захист суспільства від корупції, включаючи ухвалення відповідних нормативно-правових актів і вжиття превентивних заходів,

наголошуючи, що корупція загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства,

вважаючи, що ефективна боротьба із корупцією вимагає розширення, активізації та поліпшення міжнародного співробітництва у кримінальних справах, вітаючи останні події, які ще більше поглиблюють на міжнародному рівні розуміння та співробітництво у справі боротьби із корупцією, включаючи заходи ООН, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої організації торгівлі, Організації американських держав, ОЕСР і Європейського союзу,

беручи до уваги Програму дій проти корупції, ухвалену Комітетом міністрів Ради Європи у листопаді 1996 року, на виконання рекомендацій Дев'ятнадцятої Конференції міністрів юстиції європейських країн (Валлетта, 1994 рік),

відзначаючи у цьому зв'язку важливість участі держав, які не є членами Ради Європи, у діяльності Ради, спрямованій проти корупції, а також вітаючи їхній цінний внесок у реалізації Програми дій проти корупції,

* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 47–48. Дата підписання: 27.01.1999. Дата ратифікації Україною: 18.10.2006. Дата набрання чинності для України: 01.03.2010. Офіційний переклад

відзначаючи також, що Резолюція № 1, ухвалена на 21-й Конференції міністрів юстиції європейських країн (Прага, 1997 рік), закликає до швидкого впровадження Програми дій проти корупції та рекомендує, зокрема, якнайскоріше укласти кримінальну конвенцію, яка передбачала б скоординоване визнання злочинів, пов'язаних із корупцією, злочинними, посилення співробітництва у галузі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні таких злочинів, а також ефективний механізм для подальших дій, відкритий для держав-членів і держав, які не є членами Ради Європи, на рівних засадах,

беручи до уваги, що глави держав і урядів держав-членів Ради Європи з нагоди їхньої другої зустрічі, що відбулася у Страсбурзі 10–11 жовтня 1997 року, вирішили шукати спільні шляхи подолання ризиків, які створює зростання корупції, та ухвалили План дій, у якому Комітетові міністрів, крім іншого, доручається забезпечити якнайскорішу розробку міжнародно-правових документів відповідно до Програми дій проти корупції з метою розвитку співробітництва у галузі боротьби із корупцією, включаючи її зв'язки із організованою злочинністю та відмиванням грошей,

враховуючи також, що у резолюції (97) 24, яка стосується 20 керівних принципів боротьби із корупцією та яку Комітет міністрів ухвалив 6 листопада 1997 року на своєму 101-му засіданні, підкреслюється необхідність якнайскорішої розробки міжнародно-правових документів відповідно до Програми дій проти корупції,

з огляду на прийняття Комітетом міністрів на своєму 102-му засіданні 4 травня 1998 року резолюції (98) 7, що дозволяє укладення часткової та розширеної угоди про створення “Групи держав проти корупції (ГРЕКО)”, яка спрямовуватиме свою діяльність на розширення можливостей її членів у галузі боротьби із корупцією шляхом здійснення контролю за виконанням ними своїх зобов'язань у цій галузі, домовились про таке:

Глава I

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНІВ

Стаття 1. Використання термінів

Для цілей цієї Конвенції:

а) вираз “посадова особа” тлумачиться за змістом визначення “державного службовця”, “публічної посадової особи”, “мера”, “міністра” чи “судді” у національному законодавстві та у кримінальному праві держави, де відповідна особа виконує такі функції;

b) термін “суддя”, наведений вище у підпункті (а), включає прокурорів і осіб, які обіймають посаду судді;

c) у випадку судового переслідування державної посадової особи іншої держави переслідуюча держава може застосовувати визначення державної посадової особи тільки у тій мірі, у якій це визначення сполучне із її національним законодавством;

d) “юридична особа” означає будь-яке утворення, яке має такий статус за діючим національним законодавством, за винятком держав або інших державних органів, які здійснюють владні повноваження, та між-державних міжнародних організацій.

Глава II

ЗАХОДИ, ЯКИХ НЕОБХІДНО ВЖИТИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Стаття 2. Дача хабара національним державним посадовим особам

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне обіцяння, пропонування чи надання будь-якою особою прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-яким посадовим особам, для них особисто чи для інших осіб, з метою заохочення їх до виконання чи невиконання своїх службових обов’язків.

Стаття 3. Одержання хабара національними державними посадовими особами

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне вчинення вимагання чи одержання будь-якими посадовими особами прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги, для них особисто чи для інших осіб, або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги з метою виконання чи невиконання ними своїх службових обов’язків.

Стаття 4. Хабарництво членів національних представницьких органів

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3,

якщо вони вчиняються будь-якою особою, що є членом будь-якого національного представницького органу, який здійснює законодавчі або виконавчі повноваження.

Стаття 5. Хабарництво іноземних державних посадових осіб

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3, якщо вони вчиняються посадовою особою будь-якої іншої держави.

Стаття 6. Хабарництво членів іноземних представницьких органів

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3, якщо в них задіяна будь-яка особа, що є членом будь-якого представницького органу, який виконує законодавчі або виконавчі функції у будь-якій іншій державі.

Стаття 7. Дача хабара у приватному секторі

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне надання під час здійснення підприємницької діяльності обіцянки, пропонування чи дачі прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-яким особам, які обіймають керівні посади у приватних підприємствах або працюють на них у будь-якій якості, для них особисто чи для інших осіб, з метою заохочення їх до виконання чи невиконання наданих їм повноважень на порушення їхніх обов'язків.

Стаття 8. Одержання хабара у приватному секторі

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне вчинення під час здійснення підприємницької діяльності вимагання чи одержання прямо чи опосередковано будь-якими особами, які обіймають керівні посади у приватних підприємствах або працюють на них у будь-якій якості, будь-якої неправомірної переваги чи обіцянки такої вигоди для них особисто чи для інших осіб або прийняття пропозиції чи обіцянки отримання та-

кої переваги з метою заохочення їх до виконання чи невиконання наданих їм повноважень на порушення їхніх обов'язків.

Стаття 9. Хабарництво посадових осіб міжнародних організацій

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3, якщо в них задіяна будь-яка посадова особа або інший співробітник, який працює за контрактом, за змістом положень про персонал, будь-якої міжнародної чи наднаціональної організації чи органу, членом якого є відповідна Сторона, та будь-якою відрядженою чи не відрядженою особою, яка здійснює повноваження, що відповідають повноваженням таких посадових осіб або співробітників.

Стаття 10. Хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статті 4, якщо в них задіяні будь-які члени парламентських асамблей міжнародних або наднаціональних організацій, членом яких є відповідна Сторона.

Стаття 11. Хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення визнання у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3, якщо в них задіяні будь-які особи, що обіймають посаду судді, або посадові особи будь-якого міжнародного суду, юрисдикцію якого визнала відповідна Сторона.

Стаття 12. Зловживання впливом

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне вчинення обіцяння, пропонування чи надання прямо або опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-якій особі, яка заявляє чи підтверджує, що вона може за винагороду зловживати впливом на прийняття рішень будь-якою особою, згаданою у статтях 2, 4–6 і 9–11, незалежно від того,

чи така неправомірна перевага призначена для неї особисто чи для іншої особи, а також вимагання, одержання або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги у винагороду за такий вплив незалежно від того, чи такий вплив дійсно здійснюється, чи призводить до бажаного результату.

Стаття 13. Відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, що згадуються у пунктах 1 і 2 статті 6 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (ETS 141), на умовах, наведених у цих пунктах, якщо предикатний злочин є одним із злочинів, передбачених у статтях 2–12 цієї Конвенції, в тій мірі, в якій відповідна Сторона не зробила застереження чи заяви стосовно цих злочинів або не вважає такі злочини тяжкими з огляду законодавства в сфері відмивання доходів.

Стаття 14. Фінансові злочини

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення відповідальності у своєму національному законодавстві, що передбачає кримінальні чи інші санкції за нижченаведені умисні дії чи бездіяльність з метою вчинення, приховування чи маскуванню злочинів, згаданих у статтях 2–12, якщо Сторона не зробила відповідного застереження чи відповідної заяви:

а) виписування чи використання рахунку або будь-якого іншого облікового документа чи запису, що містить недостовірну чи неповну інформацію;

б) незаконне оформлення запису про сплату.

Стаття 15. Співучасть

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за допомогу у вчиненні чи підбурювання до вчинення будь-якого із кримінальних злочинів, передбачених цією Конвенцією.

Стаття 16. Імунітет

Положення цієї Конвенції не впливають на положення будь-якого договору, протоколу чи статуту, а також на інструменти їх впровадження у тому, що стосується позбавлення імунітету.

Стаття 17. Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання у своєму національному законодавстві підсудними кримінальні злочини, передбачені статтями 2–14 цієї Конвенції, якщо:

- а) злочини вчинено повністю або частково на її території;
- б) злочинець є її громадянином, посадовою особою чи членом одного із її національних представницьких органів;
- с) злочини вчинено однією із її посадових осіб чи одним із членів її національних представницьких органів або будь-якою особою, згаданою у статтях 9–11, яка водночас є її громадянином.

2. Кожна держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти чи свого документа про ратифікацію, прийняття, затвердження або приєднання може у заяві на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи повідомити про те, що вона залишає за собою право не застосовувати чи застосовувати лише в особливих випадках або за особливих умов правила підсудності, визначені у підпунктах б та с пункту 1 цієї статті чи будь-якій її частині.

3. Якщо Сторона використала можливість зробити застереження, яке це передбачено у пункті 2 цієї статті, вона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для встановлення підсудності злочинів, що розглядаються у цій Конвенції, у випадках, коли правопорушник знаходиться на її території і вона його не видає іншій Стороні виключно на підставі його громадянства після отримання прохання про видачу.

4. Ця Конвенція не виключає можливості встановлення Стороною кримінальної юрисдикції відповідно до національного законодавства.

Стаття 18. Відповідальність юридичних осіб

1. Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення відповідальності юридичних осіб за передбачені цією Конвенцією кримінальні злочини – дачу хабара, зловживання впливом та відмивання доходів, – вчинені на їхню

користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі, із використанням:

- представницьких повноважень юридичної особи; чи
- повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; чи
- повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи; а також за залучення такої фізичної особи до вищезазначених злочинів у якості співучасника чи підбурювача.

2. Крім випадків, передбачених у пункті 1, кожна Сторона вживатиме необхідних заходів для забезпечення відповідальності юридичної особи, коли неналежний контроль з боку фізичної особи, згаданої у пункті 1, призвів до вчинення в інтересах цієї юридичної особи кримінальних злочинів, наведених у пункті 1, фізичною особою, що їй підпорядковується.

3. Відповідальність юридичної особи за пунктами 1 та 2 не виключатиме кримінального переслідування фізичних осіб, які вчиняють кримінальні злочини, згадані у пункті 1, підбурюють до них або беруть у них участь.

Стаття 19. Санкції та заходи

1. З огляду на серйозний характер кримінальних злочинів, передбачених цією Конвенцією, кожна Сторона запроваджуватиме стосовно кримінальних злочинів, визначених у статтях 2–14, ефективні, адекватні та стримуючі санкції і заходи, включаючи, у разі вчинення таких злочинів фізичними особами, позбавлення волі із подальшою можливістю екстрадиції.

2. Кожна Сторона забезпечуватиме, щоб юридичним особам, притягнутим до відповідальності відповідно до пунктів 1 та 2 статті 18, призначалися ефективні, адекватні та стримуючі кримінальні або некримінальні санкції і заходи, включаючи штрафи.

3. Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості конфіскації чи в інший спосіб вилучення засобів вчинення кримінальних злочинів і доходів, отриманих від кримінальних злочинів, визначених цією Конвенцією, чи власності, вартість якої відповідає таким доходам.

Стаття 20. Спеціалізовані органи

Кожна Сторона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення спеціалізації персоналу та органів на боротьбі із

корупцією. Для того, щоб вони могли здійснювати свої функції ефективно та без будь-якого невинного тиску, вони повинні мати необхідну самостійність відповідно до основоположних принципів правової системи Сторони. Сторони забезпечуватимуть персоналу таких органів підготовку та фінансові ресурси, достатні для виконання його завдань.

Стаття 21. Співробітництво із національними органами та між ними

Кожна Сторона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб органи державної влади та будь-яка посадова особа співробітничали із дотриманням національного законодавства із тими національними органами, які відповідають за розслідування та переслідування кримінальних злочинів:

а) шляхом інформування таких органів на свою власну ініціативу у тих випадках, коли є достатні підстави вважати вчиненим будь-який із кримінальних злочинів, визначених у статтях 2–14; або

б) шляхом надання таким органам на їхній запит будь-якої необхідної інформації.

Стаття 22. Захист помічників правосуддя та свідків

Кожна Сторона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного й належного захисту:

а) тих, хто повідомляє про кримінальні злочини, визначені у статтях 2–14, або в інший спосіб співробітничав із органами слідства та переслідування;

б) свідків, які дають показання стосовно цих злочинів.

Стаття 23. Заходи по сприянню збиранню доказів і конфіскації доходів

1. Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, – включаючи заходи, що дозволяють застосування спеціальних слідчих методів із дотриманням національного законодавства, – які можуть бути необхідними для забезпечення їй можливості сприяти збиранню доказів у зв'язку із кримінальними злочинами, визначеними у статтях 2–14 цієї Конвенції, та ідентифікувати, вистежувати, заморожувати і заарештовувати засоби та доходи, отримані від корупції, чи власність, вартість якої відповідає таким доходам, до яких можуть застосовуватися заходи, передбачені у пункті 3 статті 19 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення своїх судів або інших компетентних органів правом виносити постанови про подання банківської, фінансової або комерційної інформації чи про вилучення такої інформації для здійснення заходів, передбачених у пункті 1 цієї статті.

3. Банківська таємниця не може перешкоджати здійсненню заходів, передбачених у пунктах 1 і 2 цієї статті.

Глава III

КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ

Стаття 24. Контроль

Контроль за виконанням цієї Конвенції Сторонами здійснює Група держав проти корупції (ГРЕКО).

Глава IV

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 25. Загальні принципи та заходи міжнародного співробітництва

1. Сторони якнайтісніше співпрацюватимуть одна з одною згідно із положеннями відповідних міжнародних договорів про міжнародне співробітництво у кримінальних справах чи домовленостей, досягнутих на основі однакового законодавства чи законодавчої взаємності, а також із дотриманням їхнього національного законодавства з метою розслідування та переслідування кримінальних злочинів, визначених у цій Конвенції.

2. Якщо Сторони не є учасниками міжнародних договорів або домовленостей, наведених у пункті 1, застосовуються статті 26–31 цієї глави.

3. Статті 26–31 цієї глави застосовуються також у випадках, коли вони є більш сприятливими, ніж положення міжнародних договорів або домовленостей, наведених у пункті 1.

Стаття 26. Взаємна допомога

1. Сторони надаватимуть одна одній якнайширшу взаємну допомогу, швидко обробляючи запити, що надходять від органів, які відповідно до національного законодавства, мають право розслідувати чи переслідувати кримінальні злочини, визначені цією Конвенцією.

2. У наданні взаємної правової допомоги за пунктом 1 цієї статті може бути відмовлено, якщо, на думку запитованої Сторони, задоволен-

ня запиту може зашкодити її основоположним інтересам, національному суверенітету, національній безпеці чи громадському порядку.

3. Сторони не можуть застосовувати правило таємності банківських операцій як підставу для відмови у будь-якому співробітництві за цією главою. Якщо це передбачає її національне законодавство, Сторона може вимагати, щоб запит про співробітництво, який передбачає зняття таємниці банківських операцій, скріплювався дозволом судді чи іншого судового органу, включаючи державних обвинувачів, що займається кримінальними справами.

Стаття 27. Екстрадиція

1. Кримінальні злочини, визначені цією Конвенцією, вважатимуться такими, що включені до будь-якого договору про екстрадицію, чинного між Сторонами, як злочини, що тягнуть видачу.

2. Якщо Сторона, яка зумовлює екстрадицію наявністю відповідного договору, отримує запит про екстрадицію іншій Стороні, з якою вона не має чинного договору про екстрадицію, вона може вважати цю Конвенцію правовою основою для видачі, коли йдеться про будь-який злочин, визначений цією Конвенцією.

3. Сторони, які не зумовлюють екстрадицію наявністю відповідного договору, у стосунках між собою визнають кримінальні злочини, визначені цією Конвенцією, такими, що тягнуть екстрадицію.

4. Екстрадиція здійснюватиметься відповідно до умов, передбачених у законодавстві запитуваної Сторони або чинних договорах про екстрадицію, включаючи підстави, на яких запитувана Сторона може відмовити у екстрадиції.

5. Якщо у екстрадиції за кримінальний злочин, передбачене цією Конвенцією, відмовляється виключно на підставі громадянства правопорушника, або якщо запитувана Сторона вважає, що вона має юрисдикцію над таким злочиним, запитувана Сторона передає справу до своїх компетентних органів для переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо вона не домовилася про інше із запитуючою Стороною, й інформує належним чином останню про остаточні результати справи.

Стаття 28. Надання інформації за власною ініціативою

Без шкоди для свого розслідування чи провадження у справі Сторона може без попереднього запиту надіслати іншій Стороні інформацію про виявлені факти, якщо вона вважає, що повідомлення такої інформації

ції може допомогти отримуючій Стороні у порушенні чи проведенні розслідування або провадження стосовно кримінальних злочинів, визначених цією Конвенцією, або може сприяти поданню такою Стороною запиту згідно із цією главою.

Стаття 29. Центральний орган

1. Сторони призначають центральний орган або у разі необхідності декілька центральних органів, які відповідають за подання запитів, надають відповіді на запити, зроблені відповідно до цієї глави та забезпечують виконання таких запитів або передачу їх до відповідних органів для виконання.

2. Кожна Сторона під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти чи свого документа про прийняття, затвердження або приєднання повідомляє Генеральному Секретарю Ради Європи назви та адреси органів, призначених на виконання пункту 1 цієї статті.

Стаття 30. Безпосередній зв'язок

1. Центральні органи підтримують між собою безпосередній зв'язок.

2. У термінових випадках запити про надання взаємодопомоги та повідомлення, що стосуються такої допомоги, можуть надсилатися безпосередньо судовими органами, включаючи державних обвинувачів, запитуючої Сторони таким самим органам запитуваної Сторони. У таких випадках копія подання надсилається одночасно центральному органу запитуваної Сторони через центральний орган запитуючої Сторони.

3. Будь-який запит або будь-яке повідомлення за пунктами 1 і 2 цієї статті може робитися через Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол).

4. Якщо запит надсилається відповідно до пункту 2 цієї статті, а отримуючий орган не має повноважень розглядати такий запит, отримуючий орган передає запит до компетентного національного органу і самостійно інформує про це запитуючу Сторону.

5. Запити чи повідомлення за пунктом 2 цієї статті, які не стосуються примусових заходів, можуть безпосередньо надсилатися компетентними органами запитуючої Сторони компетентним органам запитуваної Сторони.

6. Кожна держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти чи свого документа про прийняття, затвер-

дження або приєднання може повідомити Генеральному Секретарю Ради Європи про те, що заради ефективності запити, зроблені за цією главою, мають надсилатися до її центрального органу.

Стаття 31. Інформація

Запитувана Сторона невідкладно інформує запитуючу Сторону про заходи, вжиті щодо запиту, зробленого за цією главою, та про остаточні результати таких заходів. Запитувана Сторона також невідкладно інформує запитуючу Сторону про будь-які обставини, що унеможливають виконання запланованих заходів або можуть суттєво його затримати.

Глава V

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 32. Підписання та набрання чинності

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання державами-членами Ради Європи та державами, які не є членами Ради Європи, але які брали участь у її розробці. Такі держави можуть висловити свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції шляхом:

а) підписання без застереження щодо ратифікації, прийняття чи затвердження; або

б) підписання за умови ратифікації, прийняття чи затвердження з подальшою ратифікацією, прийняттям чи затвердженням.

2. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному Секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку чотирнадцять держав висловили свою згоду на обов'язковість для них Конвенції відповідно до положень пункту 1 цієї статті. Будь-яка така держава, що не є членом Групи держав проти корупції (ГРЕКО) на час ратифікації, автоматично стає членом Групи у день набрання цією Конвенцією чинності.

4. Стосовно будь-якої держави, що підписала Конвенцію та що висловлюватиме свою згоду на обов'язковість для неї Конвенції після набрання нею чинності, ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати висловлення нею своєї згоди про обов'язковість для неї Конвенції відповідно до положень пункту 1. Будь-яка держава, що підписала Конвенцію і що не є членом Групи держав проти корупції (ГРЕКО) на час ратифікації, ав-

томатично стає членом Групи у день набрання цією Конвенцією чинності стосовно такої держави.

Стаття 33. Приєднання до Конвенції

1. Після набрання цією Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи після консультацій із Договірними державами-учасниками Конвенції може запропонувати Європейському Співтовариству, а також будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи і яка не брала участі у розробці Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції шляхом прийняття рішення, що приймається більшістю голосів, передбаченою у пункті d статті 20 Статуту Ради Європи, і однотайним голосуванням представників Договірних держав, які мають право засідати в Комітеті міністрів.

2. Стосовно Європейського Співтовариства та будь-якої держави, що приєдналася до цієї Конвенції відповідно до пункту 1 цієї статті, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному Секретарю Ради Європи. Європейське Співтовариство та будь-яка держава, що приєдналася до цієї Конвенції, автоматично стають членами ГРЕКО, якщо вони на час приєднання ще не є такими членами, у день набрання цією Конвенцією чинності стосовно них.

Стаття 34. Територіальне застосування

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона може в будь-який інший час після цього заявою на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним Секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним Секретарем.

Стаття 35. Відношення до інших конвенцій та угод

1. Ця Конвенція не зашкоджує правам та зобов'язанням, що випливають із міжнародних багатосторонніх конвенцій, які стосуються спеціальних питань.

2. Сторони цієї Конвенції можуть укласти між собою двосторонні чи багатосторонні угоди з питань, що розглядаються у Конвенції, з метою доповнення чи посилення її положень або сприяння застосуванню принципів, закріплених у ній.

3. Якщо дві чи більше Сторін вже уклали угоду чи договір стосовно якогось із питань, що розглядаються у цій Конвенції, або в інший спосіб встановили свої стосунки щодо цього питання, вони мають право застосовувати таку угоду чи такий договір або відповідним чином регулювати такі стосунки замість цієї Конвенції, якщо це сприяє міжнародному співробітництву.

Стаття 36. Заяви

Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити, що вона визнаватиме кримінальними злочинами дачу та одержання хабара іноземними посадовими особами відповідно до статті 5, посадовими особами міжнародних організацій відповідно до статті 9 або судьями та посадовими особами міжнародних судів відповідно до статті 11, тільки якщо посадова особа чи суддя діють або утримуються від дій на порушення своїх обов'язків.

Стаття 37. Застереження

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може залишити за собою право не визнавати повністю або частково у своєму національному законодавстві кримінальними злочинами дії, згадані у статтях 4, 6–8, 10 і 12, або злочини, що пов'язані із одержанням хабара та визначені у статті 5.

2. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити, що вона користуватиметься застереженням, передбаченим у пункті 2 статті 17.

3. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвер-

дження чи приєднання може заявити, що вона може відмовити у наданні правової взаємодопомоги відповідно до пункту 1 статті 26, якщо запит стосується злочину, який, на думку запитуваної Сторони, є політичним злочином.

4. Жодна держава не може на застосування пунктів 1, 2 і 3 цієї статті заявляти застереження до більше ніж п'яти положень, згаданих у цих пунктах. Жодні інші застереження не дозволяються. Застереження однакового характеру до статей 4, 6 і 10 вважаються одним застереженням.

Стаття 38. Строк дії та перегляд заяв і застережень

1. Заяви, згадані у статті 36, та застереження, згадані у статті 37, діють упродовж трьох років від дати набрання цією Конвенцією чинності стосовно відповідної держави. Проте такі заяви та застереження можуть поновлюватися на періоди такої самої тривалості.

2. За дванадцять місяців до закінчення строку дії заяви чи застереження Генеральний Секретар Ради Європи повідомляє відповідну державу про закінчення такого строку. Ця держава не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку дії заяви чи застереження має повідомити Генерального Секретаря про те, що вона залишає таку заяву чи таке застереження в силі, вносить до заяви чи застереження зміни або відкликає заяву чи застереження. Якщо відповідна держава не надсилає такого повідомлення, Генеральний Секретар інформує цю державу про те, що строк дії її заяви чи застереження вважається автоматично подовженим на шестимісячний період. Якщо до спливу цього шестимісячного періоду відповідна держава не повідомляє про свій намір залишити заяву чи застереження в силі або внести до заяви чи застереження зміни, така заява чи застереження втрачає чинність.

3. Якщо Сторона робить заяву чи застереження відповідно до статей 36 та 37, до поновлення дії такої заяви чи такого застереження або на запит, вона надає ГРЕКО пояснення щодо підстав подовження строку дії.

Стаття 39. Поправки

1. Поправки до цієї Конвенції можуть пропонуватися будь-якою Стороною, і вони надсилаються Генеральним Секретарем Ради Європи державам – членам Ради Європи, кожній державі, яка не є членом Ради Європи, але яка приєдналася до Конвенції або якій було запропоновано приєднатися до неї відповідно положень статті 33.

2. Будь-яка поправка, запропонована тією чи іншою Стороною, надсилається Європейському комітетові із проблем злочинності (ЄКПЗ), який подає Комітетові міністрів свій висновок щодо запропонованої поправки.

3. Комітет міністрів розглядає запропоновану поправку та висновок, поданий ЄКПЗ, і після консультацій із державами-учасниками Конвенції, які не є членами Ради Європи, може прийняти таку поправку.

4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів відповідно до пункту 3 цієї статті, надсилається Сторонам для прийняття.

5. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набирає чинності на тридцятий день від дати, на яку всі Сторони поінформували Генерального Секретаря про її прийняття ними.

Стаття 40. Врегулювання спорів

1. Європейський комітет Ради Європи із проблем злочинності постійно інформується про тлумачення та застосування цієї Конвенції.

2. У разі виникнення між Сторонами спору щодо тлумачення чи застосування цієї Конвенції такі Сторони намагаються врегулювати спір шляхом переговорів або будь-яким іншим мирним шляхом на їхній вибір, включаючи подання спору на розгляд Європейського комітету із проблем злочинності, арбітражного суду, рішення якого є обов'язковими для Сторін, або Міжнародного суду за згодою відповідних Сторін.

Стаття 41. Денонсація

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним Секретарем.

Стаття 42. Повідомлення

Генеральний Секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради Європи та будь-яку державу, що приєдналася до Конвенції про:

- a) будь-яке підписання;
- b) заду на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 32 та 33;

д) будь-яку заяву чи будь-яке застереження, зроблене відповідно до статей 36 або 37;

е) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або інформацію, що стосується цієї Конвенції.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Страсбурзі двадцять сьомого січня 1999 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний Секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі – члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради, але які брали участь у розробці цієї Конвенції та будь-якій державі, якій було запропоновано приєднатися до Конвенції.

5.4. ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО БОРТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ від 15 травня 2003 р.*

Держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали цей Протокол,

вважаючи за доцільне доповнити Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (ETS 173, далі – Конвенція) з метою запобігання і боротьби з корупцією;

вважаючи, що цей Протокол надасть можливість ширшого застосування Програми дій проти корупції 1996 року,

домовились про таке:

Глава I ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНІВ

Стаття 1. Використання термінів

Для цілей цього Протоколу:

1. Термін “арбітр” тлумачиться за допомогою посилання на національне законодавство держав, які є Сторонами цього Протоколу, але

* Дата підписання: 15.05.2003. Дата ратифікації Україною: 18.10.2006. Дата набрання чинності для України: 01.03.2010. Офіційний переклад.

в будь-якому разі включає в себе особу, яку в силу арбітражної угоди запрошено винести рішення, яке має обов'язкову юридичну силу, у спорі, переданому їй сторонами такої угоди;

2. Термін “арбітражна угода” означає угоду, визнану національним законодавством, якою сторони погоджуються передати спір для винесення рішення арбітром;

3. Термін “присяжний засідатель” тлумачиться за допомогою посилення на національне законодавство держав, які є Сторонами цього Протоколу, але в будь-якому разі включає в себе особу, яка діє як член колегіального органу, що має визначити вину обвинувачуваної особи у ході судового процесу;

4. У випадку судового переслідування іноземного арбітра або присяжного засідателя держава обвинувачення може застосовувати визначення арбітра або присяжного засідателя тільки у тій мірі, у якій це визначення сумісне із її національним законодавством.

Глава II

ЗАХОДИ, ЯКИХ НЕОБХІДНО ВЖИТИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Стаття 2. Дача хабара національним арбітрам

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне обіцяння, пропонування чи надання будь-якою особою прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги арбітру, який здійснює свої функції відповідно до арбітражного законодавства такої Сторони, для нього особисто чи для інших осіб, з метою заохочення його до виконання чи невиконання своїх функцій.

Стаття 3. Одержання хабара національними арбітрами

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне вчинення вимагання чи одержання арбітром, який здійснює свої функції відповідно до арбітражного законодавства такої Сторони, прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги, для нього особисто чи для інших осіб, або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги з метою виконання чи невиконання ним своїх функцій.

Стаття 4. Хабарництво іноземних арбітрів

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3, якщо вони вчиняються арбітром, який здійснює свої функції відповідно до арбітражного законодавства будь-якої іншої держави.

Стаття 5. Хабарництво національних присяжних засідателів

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3, якщо вони вчиняються будь-якою особою, яка виконує функції присяжного засідателя в рамках її судової системи.

Стаття 6. Хабарництво іноземних присяжних засідателів

Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, згадані у статтях 2 і 3, якщо вони вчиняються будь-якою особою, яка виконує функції присяжного засідателя в рамках судової системи будь-якої іншої держави.

Глава III**КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ І ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ****Стаття 7. Контроль за виконанням**

Контроль за виконанням цього Протоколу Сторонами здійснює Група держав проти корупції (ГРЕКО).

Стаття 8. Зв'язок з Конвенцією

1. У відносинах між Державами-сторонами положення статей 2–6 цього Протоколу вважаються додатковими статтями до Конвенції.

2. Положення Конвенції застосовуються настільки, наскільки вони є сумісними з цим Протоколом.

Стаття 9. Заяви і застереження

1. Якщо Сторона зробила заяву відповідно до статті 36 Конвенції, вона може зробити подібну заяву щодо статей 4 і 6 цього Протоколу під

час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання.

2. Якщо Сторона зробила застереження відповідно до пункту 1 статті 37 Конвенції щодо обмеження застосування визначення злочинів, що пов'язані з одержанням хабара та визначені у статті 5 Конвенції, вона може зробити подібне застереження щодо статей 4 і 6 цього Протоколу під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання. Будь-яке інше застереження, зроблене Стороною відповідно до статті 37 Конвенції, застосовується також до цього Протоколу, якщо тільки така Сторона не заявить про інше під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання.

3. Жодні інші застереження не дозволяються.

Стаття 10. Підписання та набуття чинності

1. Цей Протокол відкрито для підписання державами, які підписали Конвенцію. Такі держави можуть висловити свою згоду на його обов'язковість для них шляхом:

а) підписання без застереження щодо ратифікації, прийняття чи затвердження; або

б) підписання із застереженням щодо ратифікації, прийняття чи затвердження з подальшою ратифікацією, прийняттям чи затвердженням.

2. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Цей Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку п'ять держав висловили свою згоду на обов'язковість для них Протоколу відповідно до положень пунктів 1 і 2, і тільки після набуття чинності Конвенцією.

4. Для будь-якої держави, що висловлюватиме свою згоду на обов'язковість для неї Протоколу після набуття ним чинності, Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати висловлення нею своєї згоди про обов'язковість для неї Протоколу відповідно до положень пунктів 1 і 2.

5. Держава, яка підписала цей Протокол, не може ратифікувати, прийняти або затвердити його без одночасного чи попереднього висловлення своєї згоди на обов'язковість для неї Конвенції.

Стаття 11. Приєднання до Протоколу

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство, що приєдналося до Конвенції, може приєднатися до цього Протоколу після набуття ним чинності.

2. Для будь-якої держави або Європейського Співтовариства, що приєдналося до Протоколу, він набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 12. Територіальне застосування

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка Сторона може в будь-який інший час після цього заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цього Протоколу на будь-яку іншу територію або території, визначені у заяві, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною або від імені яких вона уповноважена брати зобов'язання. Для такої території Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може, щодо будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Таке відкликання набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 13. Денонсація

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цей Протокол шляхом повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

3. Денонсація Конвенції автоматично приводить до денонсації цього Протоколу.

Стаття 14. Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради Європи та будь-яку державу або Європейське Співтовариство, що приєдналися до цього Протоколу, про:

- a) будь-яке підписання цього Протоколу;
- b) заду на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набуття чинності цим Протоколом відповідно до статей 10, 11 та 12;
- d) будь-яку заяву чи будь-яке застереження, зроблене відповідно до статей 9 та 12;
- e) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або інформацію, що стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цей Протокол.

Вчинено у Страсбурзі 15 травня 2003 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівно автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає завірені копії кожній Стороні, яка підписала або приєдналася до цього Протоколу.

5.5. ЦИВІЛЬНА КОНВЕНЦІЯ ПРО БОРТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ від 4 листопада 1999 р.*

ПРЕАМБУЛА

Держави – члени Ради Європи, інші держави та Європейське Співтовариство, які підписали цю Конвенцію,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами,

усвідомлюючи важливість зміцнення міжнародного співробітництва у галузі боротьби із корупцією,

наголошуючи, що корупція є однією із найнебезпечніших загроз правопорядку, демократії, правам людини, чесності та соціальній спра-

* Дата підписання: 04.11.1999. Дата набрання чинності для України: 01.01.2006. Офіційний переклад.

ведливості і що вона перешкоджає економічному розвитку та загрожує належному і справедливому функціонуванню країн із ринковою економікою,

визнаючи, що корупція має негативні фінансові наслідки для громадян, компаній і держав, а також для міжнародних установ,

переконані, що цивільне право обов'язково має сприяти боротьбі із корупцією шляхом надання особам, яким заподіяно шкоду, можливості отримати справедливу компенсацію,

посилаючись на висновки та резолюції Дев'ятнадцятої (Мальта, 1994 рік), Двадцять Першої (Чеська Республіка, 1997 рік) і Двадцять Другої (Молдова, 1999 рік) конференцій міністрів юстиції європейських країн,

беручи до уваги Програму дій проти корупції, ухвалену Комітетом міністрів у листопаді 1996 року,

беручи також до уваги обґрунтування можливості розробки конвенції про цивільно-правові засоби отримання компенсації за шкоду, заподіяну внаслідок корупційних дій, яке було затверджене Комітетом міністрів у лютому 1997 року,

зважаючи на резолюцію (97) 24, яка стосується 20 керівних принципів боротьби із корупцією та яку Комітет міністрів ухвалив у листопаді 1997 року на своєму 101-му засіданні, на резолюцію (98) 7, яка дозволяє укладення часткової та розширеної угоди про створення "Групи держав проти корупції (ГРЕКО)" та яку Комітет міністрів ухвалив у травні 1998 року на своєму 102-му засіданні, а також на резолюцію (99) 5, якою створюється ГРЕКО та яку було ухвалено 1 травня 1999 року,

посилаючись на Заключну декларацію та План дій, ухвалені главами держав і урядів держав-членів Ради Європи на їхньому Другому засіданні у Страсбурзі у жовтні 1997 року,

домовились про таке:

Глава I

ЗАХОДИ, ЯКИХ НЕОБХІДНО ВЖИТИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Стаття 1. Мера

Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві ефективні засоби правового захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, з метою надання таким особам можливості захи-

щати свої права та інтереси, включаючи можливість отримання компенсації за заподіяну шкоду.

Стаття 2. Визначення корупції

Для цілей цієї Конвенції “корупція” означає прямі чи опосередковані вимогання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов’язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи.

Стаття 3. Компенсація за заподіяну шкоду

1. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві для осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, право на порушення судової справи з метою отримання повної компенсації за заподіяну шкоду.

2. Така компенсація може охоплювати матеріальні збитки, втрачену вигоду та немайнову шкоду.

Стаття 4. Відповідальність

1. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві такі умови компенсації заподіяної шкоди:

i) вчинення відповідачем особисто або з його дозволу корупційної дії чи невжиття ним розумних заходів для запобігання вчиненню корупційної дії;

ii) заподіяння шкоди позивачу; та

iii) наявність причинного зв’язку між корупційною дією та заподіяною шкодою.

2. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві групову відповідальність для випадків, коли у заподіянні шкоди внаслідок однієї і тієї самої корупційної дії є винними декілька відповідачів.

Стаття 5. Відповідальність держави

Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві для осіб, яким державні посадові особи під час виконання своїх службових обов’язків заподіяли шкоду корупційними діями, належні процедури отримання компенсації від держави чи, у випадку недержавних установ, від керівних органів таких установ.

Стаття 6. Контрибутивна вина

Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві зменшення чи відмову у компенсації з урахуванням усіх обставин, якщо позивач через його власну помилку сприяв завданню шкоди чи її посиленню.

Стаття 7. Позовна давність

1. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві, що позовна давність для компенсації заподіяної шкоди становить не менше трьох років від дня, коли особа, якій було заподіяно шкоду, дізналася чи обґрунтовано могла знати про заподіяння шкоди або про здійснення корупційної дії та про особистість винної особи. Проте суд не розглядає такий позов після закінчення позовного строку тривалістю не менше десяти років від дня здійснення корупційної дії.

2. Закони Сторін, які регулюють переривання та зупинення перебігу давності, застосовуються, у разі необхідності, до строків позовної давності, передбачених у пункті 1.

Стаття 8. Дійсність угод

1. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві, що угоди чи їхні положення, які передбачають корупцію, вважаються такими, що не мають сили.

2. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві, що всі сторони будь-якої угоди, чия домовленість була порушена тією чи іншою корупційною дією, мають право звертатися до суду із проханням про визнання такої угоди недійсною без порушення їхнього права вимагати компенсації заподіяної шкоди.

Стаття 9. Захист працівників

Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві належний захист проти будь-якої необґрунтованої санкції щодо працівників, які мають достатні підстави підозрювати корупцію та які добросовісно доповідають про свої підозри відповідальним особам або компетентним органам.

Стаття 10. Рахунки та аудит

1. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві будь-які заходи, що необхідні для чіткого складання суб'єктами економічної діяльності річних звітів і отримання дійсної та вірогідної інформації про фінансовий стан суб'єкта економічної діяльності.

2. З метою запобігання корупційним діям кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві необхідність підтвердження аудитором, що річні звіти містять дійсну та вірогідну інформацію про фінансовий стан суб'єкта економічної діяльності.

Стаття 11. Збирання доказів

Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві ефективні процедури збирання доказів під час цивільного провадження у справі про корупцію.

Стаття 12. Тимчасові заходи

Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві такі судові розпорядження, які необхідні для збереження прав і інтересів сторін під час цивільного провадження у справі про корупцію.

Глава II

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ

Стаття 13. Міжнародне співробітництво

Сторони здійснюють ефективне співробітництво у питаннях, які стосуються цивільного провадження у справах про корупцію, і особливо вручення документів, збирання доказів в інших країнах, юрисдикції, визнання та виконання рішень судових органів іноземних країн і судових витрат, згідно із положеннями відповідних міжнародних документів про міжнародне співробітництво у цивільних і комерційних справах, Сторонами яких вони є, а також відповідно до їхнього внутрішнього законодавства.

Стаття 14. Контроль за виконанням

Контроль за виконанням цієї Конвенції Сторонами здійснює Група держав проти корупції (ГРЕКО).

Глава III

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 15. Підписання та набрання чинності

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання державами-членами Ради Європи, державами, які не є членами Ради, але які брали участь у розробці Конвенції, та Європейським Співтовариством.

2. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку чотирнадцять держав, які її підписали, висловили свою згоду на обов'язковість для них Конвенції відповідно до положень пункту 2.

Будь-яка держава, що підписала Конвенцію і що не є членом Групи держав проти корупції (ГРЕКО) на час ратифікації, прийняття чи затвердження, автоматично стає членом Групи у день набрання цією Конвенцією чинності.

4. Стосовно будь-якої держави, що підписала Конвенцію та що висловлюватиме свою згоду на обов'язковість для неї Конвенції після набрання нею чинності, ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати висловлення нею своєї згоди про обов'язковість для неї Конвенції відповідно до положень пункту 2. Будь-яка держава, що підписала Конвенцію і що не є членом Групи держав проти корупції (ГРЕКО) на час ратифікації, прийняття чи затвердження, автоматично стає членом Групи у день набрання цією Конвенцією чинності стосовно такої держави.

5. Будь-які конкретні умови участі Європейського Співтовариства у Групі держав проти корупції (ГРЕКО) визначаються у разі необхідності за спільною згодою із Європейським Співтовариством.

Стаття 16. Приєднання до Конвенції

1. Після набрання цією Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи після консультацій із учасниками Конвенції може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради і яка не брала участі у розробці Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції у рішенні, що приймається більшістю голосів, передбаченою у статті 20d Статуту Ради Європи, і одностайним голосуванням представників Сторін, які мають право засідати в Комітеті.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєдналася до цієї Конвенції, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи. Будь-яка держава, що приєдналася до цієї Конвенції, автоматично стає членом ГРЕКО, якщо вона на час приєднання ще не є таким членом, у день набрання цією Конвенцією чинності стосовно такої держави.

Стаття 17. Застереження

Жодні застереження стосовно будь-якого положення цієї Конвенції не дозволяються.

Стаття 18. Територіальне застосування

1. Будь-яка держава чи Європейське Співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона може в будь-який інший час після цього заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 19. Відношення до інших документів і угод

1. Ця Конвенція не зашкоджує правам та зобов'язанням, що випливають із міжнародних багатосторонніх документів, які стосуються спеціальних питань.

2. Сторони цієї Конвенції можуть укласти між собою двосторонні чи багатосторонні угоди з питань, що розглядаються у Конвенції, з метою доповнення чи посилення її положень або сприяння застосуванню принципів, закріплених у ній, чи без шкоди для цілей та принципів цієї Конвенції вони можуть дотримуватися певних правил з цього питання в рамках спеціальної системи, яка є обов'язковою на час відкриття цієї Конвенції для підписання.

3. Якщо дві чи більше Сторін вже уклали угоду чи договір стосовно якогось з питань, що розглядаються у цій Конвенції, або в інший спосіб встановили свої стосунки щодо цього питання, вони мають право застосовувати таку угоду чи такий договір або відповідним чином регулювати такі стосунки замість цієї Конвенції.

Стаття 20. Поправки

1. Поправки до цієї Конвенції можуть пропонуватися будь-якою Стороною, і вони надсилаються Генеральним секретарем Ради Європи державам-членам Ради Європи, державам, які не є членами Ради, але які брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству, а також будь-якій державі, яка приєдналася до Конвенції або якій було запропоновано приєднатися до неї відповідно положень статті 16.

2. Будь-яка поправка, що її запропонувала та чи інша Сторона, надсилається Європейському комітетові із правового співробітництва (ЄКПС), який подає Комітетові міністрів свій висновок щодо запропонованої поправки.

3. Комітет міністрів розглядає запропоновану поправку та висновок, поданий Європейським комітетом із правового співробітництва (ЄКПС), і після консультацій із Сторонами Конвенції, які не є членами Ради Європи, може прийняти таку поправку.

4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів відповідно до пункту 3 цієї статті, надсилається Сторонам для прийняття.

5. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набирає чинності на тридцятий день від дати, на яку всі Сторони поінформували Генерального секретаря про її прийняття ними.

Стаття 21. Врегулювання спорів

1. Європейський комітет із правового співробітництва (ЄКПС) Ради Європи постійно інформується про тлумачення та застосування цієї Конвенції.

2. У разі виникнення між Сторонами спору щодо тлумачення чи застосування цієї Конвенції такі Сторони намагаються врегулювати спір шляхом переговорів або будь-яким іншим мирним шляхом на їхній вибір, включаючи подання спору на розгляд Європейського комітету із правового співробітництва (ЄКПС), арбітражного суду, рішення якого є обов'язковими для Сторін, або Міжнародного Суду за згодою відповідних Сторін.

Стаття 22. Денонсація

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 23. Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради, будь-які інші держави, які підписали цю Конвенцію, та Сторони Конвенції про:

- a) будь-яке підписання;
- b) заду на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 15 та 16;
- d) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Страсбурзі четвертого дня листопада місяця 1999 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі-члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради, але які брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству, а також будь-якій державі, якій було запропоновано приєднатися до Конвенції.

5.6. МОДЕЛЬНИЙ КОДЕКС ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ від 11 травня 2000 р.*

Комітет міністрів, відповідно до положень Статті 15.b Статуту Ради Європи,

беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшого об'єднання її держав-членів;

* Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (прийнята Комітетом Міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року).

беручи до уваги, що державна влада відіграє важливу роль в демократичних суспільствах і що в їх розпорядженні повинні бути відповідні кадри, які можуть належно виконувати покладені на них завдання;

беручи до уваги, що державні службовці є ключовим елементом державної влади і що вони мають специфічні обов'язки та завдання, та що вони повинні мати необхідні кваліфікації і відповідне правове та матеріальне забезпечення, щоб ефективно виконувати ці завдання;

будучи переконаними, що корупція є серйозною загрозою для верховенства права, демократії, прав людини, рівності та соціальної справедливості, що перешкоджає економічному розвитку і створює небезпеку для стабільності демократичних інституцій та моральних основ суспільства;

керуючись рекомендаціями, що прийняті на 19 та 21 Конференціях міністрів юстиції (відповідно: Валетта –1994 рік і Прага –1997 рік);

керуючись Програмою дій по боротьбі з Корупцією, прийнятою Комітетом міністрів в 1996 році;

керуючись Рекомендацією № R (81) 19 Комітету міністрів Ради Європи щодо доступу до інформації, яка є в наявності у державний органів;

керуючись Рекомендацією № R (2000) 6 Комітету міністрів Ради Європи щодо статусу державних службовців в Європі;

відповідно до Кінцевої декларації і Плану дій, прийнятого керівниками держав і урядів Ради Європи на їх другій зустрічі у Страсбурзі 10 і 11 жовтня 1997 року;

нагадуючи важливість участі держав не-членів в заходах Ради Європи по боротьбі з корупцією і вітаючи їх цінний внесок у реалізацію Програми дій по боротьбі з корупцією;

керуючись Резолюцією (97) 24 щодо 20 Керівних принципів щодо боротьби з корупцією;

керуючись Резолюцією (98) 7 і (99) 5, що уповноважує і відповідно затверджує Угоду про утворення Групи держав проти корупції (ГРЕКО), метою якої є покращення можливостей її учасників у боротьбі з корупцією шляхом дотримання їх зобов'язань в цій сфері;

будучи переконаними, що підвищення обізнаності громадськості і пропагування етичних цінностей є важливими методами попередження корупції;

рекомендує, щоб уряди держав-учасниць заохочували, відповідно до національного законодавства та принципів державного управління, прийняття національних кодексів поведінки державних службовців, базуючись на модельному кодексі поведінки для державних службовців, який є додатком до цієї Рекомендації; і уповноважує Групу держав проти корупції (ГРЕКО) контролювати виконання цієї Рекомендації.

Додаток
до Рекомендації № R (2000) 10

МОДЕЛЬНИЙ КОДЕКС ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ від 11 травня 2000 року

Тлумачення і застосування

Стаття 1

1. Цей Кодекс застосовується щодо державних службовців.
2. Для цілей цього Кодексу “державний службовець” – це особа, яка працює в публічному органі.
3. Положення цього Кодексу можуть також поширюватись на осіб, які працюють у приватній структурі, яка надає послуги публічного характеру.
4. Положення цього Кодексу не поширюються на публічно обраних осіб, членів уряду і осіб, що займають посади суддів.

Стаття 2

1. Під час входження в дію цього Кодексу державна влада має обов’язок інформувати державних службовців про його положення.
2. Цей Кодекс повинен бути частиною положень, що регулюють працевлаштування державних службовців з моменту, коли вони свідчать, що були з ним ознайомлені.
3. Кожен державний службовець має обов’язок докласти всіх необхідних зусиль, щоб дотримуватись цього кодексу.

Стаття 3. Завдання Кодексу

Завданням цього Кодексу є чітко визначення стандартів честі та поведінки, яких повинні дотримуватись державні службовці, надання допомоги їм у дотримванні цих стандартів і інформування громадськості про те, на яку поведінку державних службовців вона може сподіватись.

Загальні принципи

Стаття 4

1. Державний службовець повинен здійснювати свої повноваження відповідно до закону, і тих законних вимог і етичних стандартів, що стосуються його чи її функцій.

2. Державний службовець повинен діяти політично нейтрально і не повинен намагатись створювати перешкоди щодо законної політики, рішень і дій державної влади.

Стаття 5

1. Державний службовець зобов'язаний віддано служити законно сформованій державній, регіональній та місцевій владі.

2. Державний службовець повинен бути чесним, безстороннім і ефективним і виконувати свої повноваження найкращим можливим чином, виходячи з його чи її навиків, чесності та розуміння, беручи до уваги публічні інтереси і ті обставини, що стосуються справи.

3. Державний службовець повинен бути ввічливим і у своїх стосунках з громадянами, яким він служить, і у своїх стосунках з керівниками, колегами і підлеглими.

Стаття 6

Під час виконання своїх повноважень, державний службовець не повинен діяти легковажно, на шкоду інтересам будь-якій особі, групі або органу і повинен брати до уваги права, обов'язки та відповідні інтереси всіх інших.

Стаття 7

Під час прийняття рішень державний службовець повинен діяти законно і здійснювати свої дискреційні повноваження безсторонньо, беручи до уваги обставини, що мають відношення до справи.

Стаття 8

1. Державний службовець не повинен допускати, щоб його чи її особисті інтереси були у конфлікті з його чи її державною посадою. Уникнення таких конфліктів реальних, потенційних або можливих є його чи її обов'язком.

2. Державний службовець не повинен зловживати своєю посадою на користь своїх особистих інтересів.

Стаття 9

Державний службовець зобов'язаний завжди поводитись таким чином, щоб була забезпечена віра громадськості у чесність, безсторонність і ефективність публічної влади.

Стаття 10

Державний службовець підзвітний своєму безпосередньому керівнику, за винятком випадків передбачених законом.

Стаття 11

Беручи до уваги право на доступ до офіційної інформації, державний службовець зобов'язаний трактувати відповідно, з належною конфіденційністю, всю інформацію і документи, надані йому чи їй у зв'язку з або в результаті його чи її працевлаштування.

Стаття 12. Звітність

1. Державний службовець, який вірить в те, що від нього чи неї вимагають діяти незаконним, неналежним, чи неетичним чином, в тому числі неефективно, або іншим чином, що суперечить цьому Кодексу, повинен повідомити про це, відповідно до закону.

2. Державний службовець повинен, відповідно до закону, повідомити відповідні органи якщо йому чи їй стає відомо про порушення цього Кодексу іншими державними службовцями.

3. Державний службовець, який повідомив про вказане вище відповідно до закону і вважає, що відповідь не задовольняє його чи її сподівання може повідомити про це у письмовому вигляді керівнику державної служби.

4. Якщо питання не може бути вирішено відповідно до процедур та скарг передбачених в законодавстві про державну службу, таким чином, задовольняє його чи її сподівання, державний службовець повинен виконувати надані йому чи їй законні розпорядження.

5. Державний службовець повинен повідомляти компетентним органам щодо будь-якого доказу, повідомлення, підозри про неправомірну чи злочинну поведінку щодо державної служби, що стали йому чи їй відомі під час чи у зв'язку з його чи її працевлаштуванням. Розслідування повідомлених фактів повинно здійснюватись компетентними органами.

5. Державна влада повинна забезпечити, щоб не було нанесено шкоди державному службовцю, який добросовісно повідомив про будь-який з перелічених вище підстав.

Стаття 13. Конфлікт інтересів

1. Конфлікт інтересів виникає у ситуації, коли державний службовець має особистий інтерес, який впливає, або може впливати на безсторонність та об'єктивність виконання його чи її службових обов'язків.

2. Особистий інтерес державного службовця включає будь-які переваги для нього чи неї, його чи її сім'ї, близьких родичів, друзів або особи чи організацій, з якими він чи вона має або мали бізнесові чи політичні стосунки. Це також включає будь-які фінансові чи цивільні зобов'язання, в такому ж відношенні.

3. Оскільки державний службовець часто є єдиною особою, яка знає чи він чи вона перебуває у такій ситуації, державний службовець особисто зобов'язаний:

- попереджувати будь-які реальні чи потенційні конфлікти інтересів;
- вживати кроків для уникнення таких конфліктів;
- повідомляти свого керівника про такий конфлікт, як тільки йому чи їй стало відомо про нього;
- виконувати будь-яке остаточне рішення щодо його чи її відмови або відсторонення від переваг, які отримані внаслідок конфлікту.

4. В кожному випадку коли це вимагається державний службовець зобов'язаний повідомляти чи він чи вона має конфлікт інтересів.

5. Будь-який конфлікт інтересів, про який повідомив кандидат на зайняття посади державного службовця, або на нову посаду в системі державної служби повинен бути вирішений до моменту призначення.

Стаття 14. Повідомлення про інтереси

Державний службовець, який займає посаду, на якій його чи її посадові обов'язки можуть вплинути на його чи її особисті чи персональні інтереси, цілком законно зобов'язаний повідомляти після свого призначення з певною періодичністю про це а також про кожний випадок коли відбуваються будь-які зміни щодо суті та величини цих інтересів.

Стаття 15. Несумісні інтереси

1. Державний службовець не повинен брати участь у будь-яких діях чи угодах чи займати будь-яку посаду чи здійснювати функцію на платній чи безоплатній основі, яка є несумісною з або перешкоджає у належному виконанні його чи її обов'язків державного службовця. Якщо існує ситуація, де нечітко зрозуміло, яка діяльність є сумісною, він чи вона повинні звернутись за порадою до свого керівника.

2. Виходячи з положень законодавства державний службовець повинен бути зобов'язаним повідомляти або отримувати дозвіл від свого керівника для того, щоб здійснювати певну діяльність, на платній чи безоплатній основі чи займати певні посади чи виконувати функції поза своїми основними посадовими обов'язками.

3. Державний службовець повинен виконувати законну вимогу щодо інформування про своє членство чи належність до організації, якщо таке може перешкоджати йому чи їй належним чином виконувати свої посадові обов'язки.

Стаття 16. Політична і громадська діяльність

1. Маючи право на повагу до своїх фундаментальних і конституційних прав, державний службовець повинен забезпечувати, щоб жодна його чи її політична активність чи участь у політичних дебатах не підірвала довіру громадськості і його чи її працедавців в його чи її можливості виконувати свої повноваження безсторонньо і віддано.

2. Під час виконання своїх обов'язків, державний службовець не повинен допускати щоб його чи її використовували у підпільних політичних цілях.

3. Державний службовець повинен дотримувати всіх обмежень щодо політичної діяльності законно встановлених щодо певних категорій державних службовців через становище, що вони займають, або природу їх обов'язків.

Стаття 17. Захист приватного життя державного службовця

Повинні бути вжиті всі необхідні заходи щоб забезпечити повагу до приватного життя державного службовця; відповідно повідомлення зроблені у відповідності з цим Кодексом повинні залишатись конфіденційно, крім випадків, якщо інше встановлено законом.

Стаття 18. Дарунки

1. Державний службовець не повинен вимагати чи приймати дарунки, послуги, гостинність, або будь-які інші переваги для себе чи своєї сім'ї, близьких родичів і друзів, або осіб чи організацій, з якими він чи вона має чи мав бізнесові чи політичні стосунки, що може вплинути чи уможливити вплив на безсторонність, з якою він чи вона виконують свої обов'язки, або може бути чи виглядає як нагорода, що стосується його чи її повноважень. Це не стосується традиційної гостинності та незначних дарунків.

2. Якщо державний службовець сумнівається щодо того, чи він чи вона може прийняти дарунок чи гостинність, він чи вона повинні звернутись за порадою до свого керівника.

Стаття 19. Реакція на неприйнятні пропозиції

Якщо державному службовцю пропонують неналежну перевагу він чи вона повинні вжити наступних заходів, щоб захистити себе:

- відмовитись від переваги; не має потреби приймати її для використання як доказ;
- спробувати ідентифікувати особу, що зробила пропозицію;
- уникати тривалих контактів, але знання про причини пропозиції можуть бути корисні під час доказування;
- якщо неможливо відмовитись від подарунка або повернути його, особі, що його надала, він повинен бути збереженим, але протягом як можна коротшого періоду часу;
- свідків, якщо це можливо, таких як колеги, що працюють поряд;
- приготувати як можна швидше письмову доповідну щодо спроби, бажано у офіційному блокноті;
- повідомити про спробу як можна швидше своєму керівнику або безпосередньо правоохоронним органам;
- продовжувати працювати нормально, особливо щодо справ, які мають стосунок до зробленої пропозиції.

Стаття 20. Піддатливість впливу оточуючих

Державний службовець не повинен дозволити собі опинитись або бути під загрозою перебування у ситуації, коли він чи вона зобов'язаний повернути послугу якійсь особі чи органу. Він чи вона також не повинні поводити себе під час виконання службових обов'язків чи в приватному житті таким чином, щоб піддаватись негативному впливу оточуючих.

Стаття 21. Зловживання службовим становищем

1. Державний службовець не повинен робити жодних пропозиції або надавати якісь переваги у зв'язку з зайняттям посади державного службовця, крім тих, що дозволені законом.

2. Державний службовець не повинен намагатись вплинути з особистих мотивів на жодну особу чи орган, в тому числі інших державних службовців, шляхом використання службового становища або шляхом пропонування їм персональних переваг.

Стаття 22. Інформація, що є в наявності у державних органах

1. Беручи до уваги систему встановлену національним законодавством щодо доступу до інформації, яка є у наявності в державних органах, державний службовець повинен надавати інформацію, відповідно до правил та вимог, встановлених органом де він чи вона працює.

2. Державний службовець повинен вжити належні заходи щоб захистити безпеку і конфіденційність інформації, за яку він чи вона відповідає, або про яку йому чи їй стало відомо.

3. Державний службовець не повинен намагатись отримати доступ до неналежної йому чи їй інформації. Державний службовець не повинен використовувати неналежним чином інформацію, яку він чи вона отримав під час або у зв'язку з роботою.

4. В той же час, державний службовець має обов'язок не приховувати офіційну інформацію, яка повинна бути відповідно розкрита та має обов'язок повідомити, якщо він чи вона знає або має підстави підозрювати, що така інформація є фальшивою чи такою, що вводить в оману.

Стаття 23. Державні і офіційні ресурси

Під час виконання своїх дискреційних повноважень, державний службовець повинен забезпечити, щоб як людські ресурси, так і державна власність, приміщення, послуги і фінансові ресурси, які йому чи їй довірені використовувались ефективно, раціонально і економно. Вони не повинні використовуватись для приватних цілей, крім випадків, коли дозвіл надано офіційно.

Стаття 24. Перевірка чесності

1. Державні службовці, до повноважень яких належить прийом на роботу, підвищення та призначення повинні забезпечити, щоб відповідні перевірки чесності кандидатів здійснювались відповідно до вимог закону.

2. Якщо в результаті такої перевірки він чи вона непевні, як діяти надалі, він чи вона повинні звернутись за відповідною порадою.

Стаття 25. Відповідальність керівника

1. Державний службовець, який здійснює контроль або керівництво іншими державними службовцями повинен робити це відповідно до політики та завдань державного органу, для якого він чи вона працює. Він чи вона повинен відповідати за дії та помилки його чи її працівників, які не відповідають цій політиці або завданням, якщо він чи вона не вжив

відповідних кроків, які вимагаються від особи на його чи її посаді, щоб запобігти таким діям чи помилкам.

2. Державний службовець, який здійснює контроль або керівництво іншими державними службовцями повинен вживати доцільні заходи для попередження корупції серед його чи її працівників щодо його чи її служби. Ці заходи можуть включати заохочення та впровадження правил і інструкцій, забезпечення належного навчання та тренінгів, уважність до ознак фінансових та інших проблем його чи її працівників, і виступати прикладом правильності та чесності.

Стаття 26. Припинення державної служби

1. Державний службовець не повинен використовувати неналежні переваги своєї посади для того, щоб отримати можливість працевлаштування поза державною службою.

2. Державний службовець не повинен допустити, щоб перспективи іншого працевлаштування створювали для нього/неї реальний, потенційний або можливий конфлікт інтересів. Він чи вона повинні негайно повідомити свого керівника про кожну конкретну пропозицію працевлаштування, яка може створити конфлікт інтересів. Він чи вона повинні також повідомляти свого керівника про прийняття будь-якої пропозиції про працевлаштування.

3. Відповідно до закону, протягом відповідного періоду часу, колишній державний службовець не повинен діяти щодо жодної особи чи органу щодо будь-якого питання в якому він чи вона діяли або радили під час державної служби і яке може призвести до якоїсь конкретної переваги для цієї особи чи органу.

4. Колишній державний службовець не повинен використовувати або розголошувати конфіденційну інформацію довірену йому як державному службовцю, за винятком випадків, коли це законно дозволено робити це.

5. Державний службовець повинен дотримуватись законних правил що його стосуються щодо прийняття призначень після звільнення з державної служби.

Стаття 27. Ставлення до колишніх державних службовців

Державний службовець не повинен надавати привілейованого ставлення або полегшеного доступу до державної служби колишнім державним службовцям.

Стаття 28. Дотримання цього Кодексу і санкції

1. Цей Кодекс видається в межах повноважень міністра чи голови державної служби. Державний службовець має обов'язок поводитись відповідно до цього Кодексу, ознайомлюватись з його положеннями і будь-якими змінами. Він чи вона повинні звертатись за порадою до відповідного джерела, у випадку коли він/вона не впевнені як діяти.

2. Відповідно до статті 2, параграфу 2, положення цього Кодексу є частиною умов працевлаштування на державну службу. Наслідком його порушення може бути застосування дисциплінарної відповідальності.

3. Державний службовець, який обговорює умови свого працевлаштування повинен включити до них положення щодо дії цього Кодексу, який повинен дотримуватись й бути частиною цих умов.

4. Державний службовець який здійснює контроль чи керівництво іншими державними службовцями повинен слідкувати, за тим, щоб вони дотримувались його Кодексу і застосовувати відповідні дисциплінарні заходи у випадку його порушення.

5. Державна влада буде регулярно переглядати положення цього Кодексу.

5.7. ЗАКОН УКРАЇНИ “Про засади запобігання і протидії корупції” від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI*

Цей Закон визначає основні засади запобігання і протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

– безпосереднє підпорядкування – відносини прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, в тому числі через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звіль-

* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 40, ст. 404.

нення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень, контролю за їх виконанням;

– близькі особи – подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, усиновлювачі, усиновлені, а також інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 4 цього Закону;

– конфлікт інтересів – суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень;

– корупційне правопорушення – умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність;

– корупція – використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей;

– неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову;

– члени сім'ї – особи, які перебувають у шлюбі, їхні діти, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Стаття 2. Законодавство у сфері запобігання і протидії корупції

1. Відносини, що виникають у сфері запобігання і протидії корупції, регулюються цим Законом, іншими законами і міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами.

2. Дія цього Закону та передбачені ним обмеження поширюються на всіх осіб, визначених суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, у межах, установлених цим Законом.

Стаття 3. Основні принципи запобігання і протидії корупції

1. Діяльність із запобігання і протидії корупції ґрунтується на принципах:

- верховенства права;
- законності;
- комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів;
- пріоритетності запобіжних заходів;
- невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
- відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- участі громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції, державного захисту осіб, які надають допомогу у здійсненні таких заходів;
- забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням.

Стаття 4. Суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення

1. Суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення є:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;
г) військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань;

г) судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, Голова, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступник Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій);

д) особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького складу податкової міліції;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, митної служби, державної податкової служби;

є) члени Центральної виборчої комісії;

ж) посадові та службові особи інших органів державної влади;

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені в пункті 1 частини першої цієї статті, але одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету;

б) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи в установлених законом випадках);

в) посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, в тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, які уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному до судового;

г) посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією

діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, відповідно до закону;

4) посадові особи юридичних осіб, фізичні особи – у разі одержання від них особами, зазначеними у пунктах 1, 2 частини першої цієї статті, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди.

Стаття 5. Суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції

1. Президент України, Верховна Рада України, органи прокуратури України здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції в межах повноважень, визначених Конституцією України.

2. Органи державної влади здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції або беруть участь у їх здійсненні у межах повноважень, визначених законами та іншими виданими на їх основі нормативно-правовими актами.

3. Кабінет Міністрів України спрямовує і координує роботу органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції відповідно до Конституції і законів України, актів Президента України.

4. Координацію реалізації органами виконавчої влади визначеної Президентом України антикорупційної стратегії здійснює спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики, який утворюється Президентом України і діє відповідно до вимог, встановлених законом.

5. Спеціально уповноважені суб'єкти безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень (далі – спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції).

Спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, якщо інше не передбачено законом.

Координацію діяльності правоохоронних органів з питань протидії корупції здійснюють у межах наданих повноважень, визначених законами, Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори.

6. Суб'єктами, які беруть участь у запобіганні, виявленні, а в установлених законом випадках – у здійсненні заходів щодо припинення корупційних правопорушень, відновленні порушених прав чи інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави, а також в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції, у міжнародному співробітництві в цій сфері, є:

- 1) уповноважені підрозділи органів державної влади;
- 2) місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування;
- 3) підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові та службові особи, а також громадяни, об'єднання громадян за їх згодою.

7. Посадові і службові особи органів державної влади, посадові особи місцевого самоврядування, юридичних осіб, їх структурних підрозділів у разі виявлення корупційного правопорушення чи одержання інформації про вчинення такого правопорушення працівниками відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, їх структурних підрозділів зобов'язані у межах своїх повноважень ужити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції.

Розділ II

ЗАХОДИ, СПРЯМОВАНІ НА ЗАПОБІГАННЯ ПРОТИДІЮ КОРУПЦІЇ

Стаття 6. Обмеження щодо використання службового становища

1. Особам, зазначеним у пунктах 1–3 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється використовувати свої службові повноваження та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди або у зв'язку з прийняттям обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі:

- 1) неправомірно сприяти фізичним або юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності, одержанні субсидій, субвенцій,

дотацій, кредитів, пільг, укладанні контрактів (у тому числі на закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти);

2) неправомірно сприяти призначенню на посаду особи;

3) неправомірно втручатися в діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб;

4) неправомірно надавати перевагу фізичним або юридичним особам у зв'язку з підготовкою проектів, виданням нормативно-правових актів та прийняттям рішень, затвердженням (погодженням) висновків.

Стаття 7. Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності

1. Особам, зазначеним у пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється:

1) займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України;

2) входить до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України.

2. У разі якщо Конституцією і законами України для окремих посад встановлено спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, то їх додержання забезпечується за спеціальними процедурами.

3. Обмеження, передбачені частиною першою цієї статті, не поширюються на депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі), народних засідателів і присяжних.

Стаття 8. Обмеження щодо одержання дарунків (пожертв)

1. Особам, зазначеним у пункті 1 та підпунктах "а", "б" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється безпосередньо або че-

рез інших осіб одержувати дарунки (пожертви) від юридичних або фізичних осіб:

1) за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами;

2) якщо особа, яка дарує (здійснює) дарунок (пожертву), перебуває в підпорядкуванні такої особи.

2. Особи, зазначені у пункті 1 та підпунктах “а”, “б” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, можуть приймати дарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, та пожертви, крім випадків, передбачених частиною першою цієї статті, якщо вартість таких дарунків (пожертв) не перевищує 50 відсотків мінімальної заробітної плати, встановленої на день прийняття дарунка (пожертви), одноразово, а сукупна вартість таких дарунків (пожертв), отриманих з одного джерела протягом року, – однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня поточного року.

Передбачене цією частиною обмеження щодо вартості дарунків (пожертв) не поширюється на дарунки (пожертви), які:

1) даруються (здійснюються) близькими особами;

2) одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси.

3. Дарунки, одержані особами, зазначеними у пункті 1 та підпунктах “а”, “б” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям, є відповідно державною або комунальною власністю і передаються органу, установі чи організації у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Стаття 9. Обмеження щодо роботи близьких осіб

1. Особи, зазначені у підпунктах “а”, “в”–“ж” пункту 1 та підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, не можуть мати у безпосередньому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути безпосередньо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам.

Особи, зазначені у підпунктах “а”, “в”–“ж” пункту 1 та підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, зобов'язані повідомити керівництво органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі близьких їм осіб.

Положення абзаців першого та другого цієї частини не поширюються на:

- 1) народних засідателів і присяжних;
- 2) близьких осіб, які безпосередньо підпорядковані один одному у зв'язку з перебуванням кожного з них на виборній посаді;
- 3) осіб, які працюють у сільській місцевості, гірських населених пунктах;
- 4) осіб, які працюють в галузі освіти, науки, культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту;
- 5) інших осіб, визначених законом.

2. У разі виникнення обставин, що порушують вимоги частини першої цієї статті, відповідні особи, близькі їм особи вживають заходів щодо усунення таких обставин у п'ятнадцятиденний строк.

Якщо в зазначений строк ці обставини добровільно не усунуто, відповідні особи або близькі їм особи в місячний строк з моменту виникнення обставин підлягають переведенню в установленому порядку на іншу посаду, що виключає безпосереднє підпорядкування.

У разі неможливості такого переведення особа, яка перебуває у підпорядкуванні, підлягає звільненню із займаної посади.

3. Особам, зазначеним у підпунктах "а", "в" – "ж" пункту 1 та підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону (крім народних засідателів і присяжних), забороняється брати участь у роботі колегіальних органів під час розгляду питань щодо призначення на посаду близьких їм осіб та у будь-який інший спосіб впливати на прийняття такого рішення.

Стаття 10. Обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування

1. Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону, які звільнилися з посади або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом року з дня її припинення забороняється:

1) укладати трудові договори (контракти) або вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з підприємствами, установами чи організаціями незалежно від форми власності, якщо особи, зазначені в абзаці першому цієї частини, протягом року до дня припинення вико-

нання функцій держави або місцевого самоврядування здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності цих підприємств, установ чи організацій;

2) розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, установлених законом;

3) представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган (органи), в якому (яких) вони працювали.

Стаття 11. Спеціальна перевірка щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування

{Стаття 11 набирає чинності з 1 січня 2012 року – див. п. 1 розділу VIII “Прикінцеві та перехідні положення” цього Закону}

1. Стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону (крім кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України, кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів), проводиться спеціальна перевірка, у тому числі щодо відомостей, поданих особисто.

Організація проведення спеціальної перевірки покладається на керівника (заступника керівника) органу державної влади, органу місцевого самоврядування, на зайняття посади в якому претендує особа, крім випадків, установлених законом.

До проведення спеціальної перевірки залучаються спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, а в разі потреби – інші центральні органи виконавчої влади.

2. Спеціальній перевірці підлягають відомості про особу, яка претендує на зайняття посади, зазначеної в пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону (крім кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України, кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів), зокрема щодо:

1) притягнення особи до кримінальної відповідальності, в тому числі за корупційні правопорушення, наявності судимості, її зняття, погашення;

2) факту, що особа піддана, піддавалася раніше адміністративним стягненням за корупційні правопорушення;

3) достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;

4) наявності в особи корпоративних прав;

5) стану здоров'я, освіти, наявності наукового ступеня, вченого звання, підвищення кваліфікації.

3. Спеціальна перевірка проводиться у п'ятнадцятиденний строк за письмовою згодою особи, яка претендує на зайняття посади.

У разі ненадання особою такої згоди питання щодо призначення її на посаду не розглядається.

У разі встановлення за результатами спеціальної перевірки факту подання претендентом на посаду неправдивих відомостей про себе посадова особа (орган), яка (який) здійснює призначення (обрання) на цю посаду, відмовляє претенденту у призначенні (обранні) на посаду, а також протягом трьох робочих днів повідомляє про виявлений факт правоохоронні органи для реагування в установленому законом порядку, крім випадків, визначених законом.

Рішення про відмову у призначенні (обранні) на посаду з підстави, зазначеної в абзаці третьому цієї частини, може бути оскаржено до суду.

Порядок організації проведення спеціальної перевірки затверджується Президентом України.

4. Для проведення спеціальної перевірки особа, яка претендує на зайняття посади, подає до відповідного органу:

1) письмову згоду на проведення спеціальної перевірки;

2) автобіографію;

3) копію документа, який посвідчує особу;

4) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою, що додається до цього Закону;

5) копії документів про освіту, вчені звання та наукові ступені;

6) медичну довідку про стан здоров'я за формою, затвердженою Міністерством охорони здоров'я України;

7) копію військового квитка (для військовослужбовців або військовозобов'язаних);

8) довідку про допуск до державної таємниці (у разі його наявності).

5. Після одержання письмової згоди особи, яка претендує на зайняття посади, на проведення спеціальної перевірки орган, на посаду в якому претендує особа, не пізніше наступного дня надсилає до відповідних ор-

ганів державної влади, до компетенції яких належить проведення спеціальної перевірки відомостей, передбачених у частині другій цієї статті, запит про перевірку відомостей щодо особи, яка претендує на зайняття відповідної посади.

Запит підписує керівник органу, на посаду в якому претендує особа, а в разі його відсутності – особа, яка виконує обов'язки керівника, або один з його заступників відповідно до розподілу функціональних обов'язків.

До запиту додаються копії документів, зазначених у частині четвертій цієї статті.

6. Інформація про результати спеціальної перевірки, підписана керівником органу, що здійснював перевірку, а в разі його відсутності – особою, яка виконує його обов'язки, або заступником керівника органу відповідно до розподілу функціональних обов'язків, подається до органу, який надіслав відповідний запит, у семиденний строк з дати надходження запиту.

Орган, на посаду в якому претендує особа, на підставі одержаної інформації готує довідку про результати спеціальної перевірки.

Особи, щодо яких проведена спеціальна перевірка, мають право на ознайомлення з довідкою про результати спеціальної перевірки та в разі незгоди з результатами перевірки можуть подавати зазначеним органам свої зауваження у письмовій формі.

7. Інформація про результати спеціальної перевірки та документи щодо її проведення є конфіденційними, якщо вони не містять відомостей, що становлять державну таємницю. Такі документи зберігаються в порядку, встановленому відповідно до закону.

Стаття 12. Фінансовий контроль

{Стаття 12 набирає чинності з 1 січня 2012 року – див. п. 1 розділу VIII “Прикінцеві та перехідні положення” цього Закону}

1. Особи, зазначені у пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати за місцем роботи (служби) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою (З206а-17), що додається до цього Закону.

Особи, які не мали можливості подати до 1 квітня за місцем роботи (служби) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік через перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами або для догляду за дитиною, через тимчасову

непрацездатність, перебування за межами України, під вартою, подають таку декларацію за звітний рік до 31 грудня. Особи, які не подали декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік із зазначених причин і звільняються з цього місця роботи, зобов'язані подати таку декларацію до розірвання трудового договору.

2. Відомості, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік Президента України, Голови Верховної Ради України, народних депутатів України, Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, Голови та суддів Конституційного Суду України, Голови та суддів Верховного Суду України, голів та суддів вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України та його заступників, Голови Національного банку України, Голови Рахункової палати, Голови та членів Вищої ради юстиції, членів Центральної виборчої комісії, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, керівників інших органів державної влади та їх заступників, членів колегіальних органів державної влади (комісій, рад), керівників органів місцевого самоврядування та їх заступників, підлягають оприлюдненню протягом 30 днів з дня їх подання шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

3. У разі відкриття особою, зазначеною в пункті 1 та підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, валютного рахунка в установі банку-нерезидента вона зобов'язана в десятиденний строк письмово повідомити про це орган державної податкової служби за місцем проживання із зазначенням номера рахунка і місцезнаходження банку-нерезидента.

4. Порядок зберігання документів і використання відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, та відомостей, передбачених частиною третьою цієї статті, затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до вимог, встановлених законом.

5. Особа, яка претендує на зайняття посади, зазначеної в пункті 1 та підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, до призначення або обрання на відповідну посаду подає в установленому законом порядку декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік за формою, що додається до цього Закону.

Стаття 13. Кодекси поведінки

1. Загальні вимоги до поведінки осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону, якими вони зобов'язані керуватися під час виконання своїх службових повноважень, підстави та порядок притягнення до відповідальності за порушення цих вимог установаються законом.

2. Законами та іншими нормативно-правовими актами, що визначають організацію і порядок діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надання окремих видів державних послуг або порядок діяльності категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави, місцевого самоврядування, можуть установлюватися спеціальні вимоги щодо поведінки таких осіб.

3. Держава сприяє закріпленню норм професійної етики та інших вимог щодо здійснення окремих видів діяльності в кодексах поведінки підприємців, представників відповідних професій.

Стаття 14. Урегулювання конфлікту інтересів

1. Особи, зазначені у пункті 1 та підпунктах "а", "б" пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, зобов'язані:

1) уживати заходів щодо недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів;

2) повідомляти невідкладно безпосереднього керівника про наявність конфлікту інтересів.

2. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, порядок надання окремих видів державних послуг та провадження інших видів діяльності, пов'язаних із виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, мають передбачати порядок та шляхи врегулювання конфлікту інтересів.

Стаття 15. Антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів

1. З метою виявлення у проектах нормативно-правових актів норм, що можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення Міністерство юстиції України проводить антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів.

Порядок і методологія проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів та порядок оприлюднення її результатів визначаються Міністерством юстиції України.

Результати антикорупційної експертизи підлягають обов'язковому розгляду під час прийняття рішення щодо видання (прийняття) відповідного нормативно-правового акта.

2. Обов'язковій антикорупційній експертизі підлягають проекти законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади.

3. За ініціативою фізичних осіб, об'єднань громадян, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів.

Проведення громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів та оприлюднення її результатів здійснюються за рахунок відповідних фізичних осіб, об'єднань громадян, юридичних осіб або інших джерел, не заборонених законодавством.

Стаття 16. Вимоги щодо прозорості інформації

1. Особам, зазначеним у пунктах 1-3 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється:

1) відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої цим фізичним або юридичним особам передбачено законом;

2) надавати несвоєчасно, недостовірну чи не в повному обсязі інформацію, яка підлягає наданню відповідно до закону.

2. Не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом інформація про:

1) розміри, види благодійної та іншої допомоги, що надається фізичним та юридичним особам чи одержується від них особами, зазначеними в пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону;

2) розміри, види оплати праці осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону, а також одержані цими особами за правочинами, які підлягають обов'язковій державній реєстрації, дарунки (пожертви).

Стаття 17. Заборона на одержання послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування

1. Органам державної влади, органам місцевого самоврядування забороняється одержувати від фізичних, юридичних осіб безоплатно послуги та майно, крім випадків, передбачених законами або чинними міжнародними договорами України.

Розділ III

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАХОДАХ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Стаття 18. Участь громадськості в заходах щодо запобігання і протидії корупції

1. Об'єднання громадян, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання, виявлення і протидії корупційним правопорушенням (крім випадків, коли це віднесено законом до виключної компетенції спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції) мають право:

1) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних правопорушень спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, іншим органам, зазначеним у статті 5 цього Закону, керівництву та колективу підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці правопорушення, а також громадськості;

2) запитувати та одержувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування в обсягах та порядку, не заборонених законом, інформацію про діяльність щодо запобігання і протидії корупції;

3) проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів державної влади;

4) брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання і протидії корупції;

5) вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання і протидії корупції;

6) проводити, замовляти проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання і протидії корупції;

7) проводити заходи щодо інформування населення з питань запобігання і протидії корупції;

8) здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання і протидії корупції, з використанням при цьому таких форм контролю, які не суперечать законодавству.

2. Об'єднанню громадян, фізичній, юридичній особі не може бути відмовлено в наданні доступу до інформації стосовно компетенції суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, а також стосовно основних напрямів їх діяльності. Така інформація надається в порядку, встановленому законом.

3. Законопроекти та проекти інших нормативно-правових актів, що передбачають надання пільг, переваг окремим суб'єктам господарювання, а також делегування повноважень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, з метою їх громадського обговорення розміщуються на офіційних веб-сайтах органів державної влади, органів місцевого самоврядування невідкладно, але не пізніше дня, наступного за днем їх внесення належним суб'єктом до відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.

4. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування узагальнюють результати громадського обговорення законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів, передбачених частиною третьою цієї статті, та оприлюднюють їх у засобах масової інформації.

Стаття 19. Інформування громадськості про заходи щодо запобігання і протидії корупції

1. Спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції зобов'язані щороку не пізніше 10 лютого оприлюднювати інформацію про вжиті заходи щодо протидії корупції та про осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень.

2. Спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики щороку не пізніше 15 квітня готує та оприлюднює у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції.

У звіті мають відображатися такі відомості:

1) статистичні дані про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з обов'язковим зазначенням таких даних:

- а) кількість осіб, щодо яких винесено постанови про притягнення як обвинуваченого та складено протоколи про вчинення адміністративних корупційних правопорушень;
- б) кількість осіб, щодо яких набрав законної сили обвинувальний вирок суду та на яких накладено адміністративне стягнення за корупційне правопорушення;
- в) відомості окремо за категоріями осіб, зазначених у частині першій статті 4 цього Закону, і за видами відповідальності за корупційні правопорушення;
- г) відомості про розмір завданих корупційними правопорушеннями збитків, стан та обсяги їх відшкодування;

2) узагальнені результати антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів;

3) інформація про результати виконання органами державної влади заходів щодо запобігання та протидії корупції, у тому числі в рамках міжнародного співробітництва;

4) результати соціологічних досліджень, що проводяться державними та недержавними науково-дослідними установами, з питань поширення корупції;

5) інформація про стан реалізації визначеної Президентом України антикорупційної стратегії.

Стаття 20. Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції

1. Особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, перебувають під захистом держави. Держава забезпечує здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, житло та інше майно осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, а також близьких їм осіб.

2. Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, здійснюється відповідно до Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві".

Розділ IV

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття 21. Види відповідальності за корупційні правопорушення

1. За вчинення корупційних правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 4 цього Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку.

2. Відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, у триденний строк з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили, притягнення до цивільно-правової відповідальності, накладення дисциплінарного стягнення заносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, що формується та ведеться. Міністерством юстиції України. Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили

корупційні правопорушення, порядок формування та ведення цього реєстру затверджується Міністерством юстиції України.

Стаття 22. Особливості звільнення з роботи осіб, які вчинили корупційні правопорушення

1. Особа, щодо якої винесено постанову про притягнення як обвинуваченої у вчиненні злочину у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом, до розгляду справи судом, якщо інше не передбачено Конституцією і законами України.

Особа, щодо якої складено протокол про адміністративне корупційне правопорушення, якщо інше не передбачено Конституцією і законами України, може бути відсторонена від виконання службових повноважень за рішенням керівника органу (установи, підприємства, організації), в якому вона працює, до закінчення розгляду справи судом.

У разі закриття провадження у справі про адміністративне корупційне правопорушення у зв'язку з відсутністю події або складу адміністративного правопорушення відстороненій від виконання службових повноважень особі відшкодовується середній заробіток за час вимушеного прогулу, пов'язаного з таким відстороненням.

2. Дострокове припинення повноважень особи на виборній посаді, припинення повноважень посадової особи на посаді, звільнення, що здійснюється за рішенням Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, звільнення військової посадової особи з військової служби у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, а також відсторонення такої особи від виконання службових повноважень у випадках, передбачених частиною першою цієї статті, здійснюється з урахуванням особливостей, визначених Конституцією і законами України.

Інші особи, яких притягнуто до кримінальної або адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, пов'язані з порушенням обмежень, передбачених цим Законом, підлягають звільненню з відповідних посад у триденний строк з дня отримання органом державної влади, органом місцевого самоврядування, підприємством, установою, організацією копії відповідного судового рішення, яке набрало законної сили, якщо інше не передбачено законом.

3. Про звільнення особи з посади у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням об-

межень, передбачених цим Законом, керівник органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації у триденний строк письмово повідомляє суд, який постановив обвинувальний вирок або прийняв постанову про накладення адміністративного стягнення за корупційне правопорушення, та спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань державної служби. Порядок інформування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань державної служби про осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які звільнені у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

4. З метою виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню корупційного правопорушення або невиконанню вимог цього Закону, за поданням спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції за рішенням керівника органу, в якому працює особа, яка вчинила таке правопорушення, проводиться службове розслідування в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

5. Обмеження щодо заборони особі, звільненій з посади у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, встановлюється виключно за вмотивованим рішенням суду, якщо інше не передбачено законом.

Розділ V

УСУНЕННЯ НАСЛІДКІВ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Стаття 23. Відшкодування збитків, шкоди, завданих державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення

1. Збитки, шкода, завдані державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають відшкодуванню в установленому законом порядку.

Стаття 24. Незаконні нормативно-правові акти та правочини

1. Нормативно-правові акти, рішення, видані (прийняті) внаслідок вчинення корупційного правопорушення, можуть бути скасовані органом або посадовою особою, уповноваженою на прийняття чи скасування відповідних актів, рішень, або визнані незаконними в судовому порядку за заявою

заінтересованої фізичної особи, об'єднання громадян, юридичної особи, прокурора, органу державної влади, органу місцевого самоврядування.

2. Правочин, укладений внаслідок корупційного правопорушення, є нікчемним.

Стаття 25. Відновлення прав і законних інтересів та відшкодування збитків, шкоди, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок вчинення корупційного правопорушення

1. Фізичні та юридичні особи, права яких порушено внаслідок вчинення корупційного правопорушення і яким завдано моральної або майнової шкоди, збитків, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків, шкоди в установленому законом порядку.

2. Збитки, шкода, завдані фізичній або юридичній особі внаслідок незаконних рішень, дій або бездіяльності суб'єкта, який здійснює заходи щодо запобігання і протидії корупції, відшкодовуються з Державного бюджету України в установленому законом порядку. Держава, Автономна Республіка Крим, орган місцевого самоврядування, які відшкодували збитки, шкоду, завдану незаконним рішенням, діями або бездіяльністю суб'єкта, що здійснює заходи щодо запобігання та протидії корупції, мають право зворотної вимоги (регресу) до особи, яка завдала збитків, шкоди, у розмірі виплаченого відшкодування (крім відшкодування виплат, пов'язаних із трудовими відносинами, відшкодуванням моральної шкоди).

Стаття 26. Вилучення незаконно одержаного майна

1. Кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають конфіскації за рішенням суду в установленому законом порядку, а кошти у встановленому судом розмірі вартості незаконно одержаних послуг чи пільг стягненню на користь держави.

Розділ VI

**КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ВИКОНАННЯМ ЗАКОНІВ
У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ**

Стаття 27. Контроль у сфері запобігання і протидії корупції

1. Верховна Рада України здійснює парламентський контроль у сфері запобігання і протидії корупції в межах, визначених Конституцією України.

Інші органи державної влади здійснюють контроль у сфері запобігання та протидії корупції у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Стаття 28. Громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання і протидії корупції

1. Громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання і протидії корупції здійснюється на підставі та в порядку, визначеному законом.

Стаття 29. Прокурорський нагляд

Нагляд за додержанням законів у сфері запобігання і протидії корупції здійснюється Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами.

Розділ VII

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 30. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання і протидії корупції

1. Україна відповідно до укладених нею міжнародних договорів здійснює співробітництво у сфері запобігання і протидії корупції з іноземними державами, міжнародними організаціями, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції.

2. Міжнародна правова допомога та інші види міжнародного співробітництва у справах про корупційні правопорушення здійснюються компетентними органами відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Стаття 31. Міжнародні договори України у сфері запобігання і протидії корупції

1. У разі якщо міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про запобігання і протидію корупції, застосовуються правила міжнародних договорів.

Стаття 32. Міжнародний обмін інформацією у сфері запобігання і протидії корупції

1. Компетентні органи України можуть надавати відповідним органам іноземних держав та одержувати від них інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, з питань запобігання і протидії корупції з додержанням вимог законодавства та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

2. Надання органам іноземних держав інформації з питань, пов'язаних з запобіганням і протидією корупції, можливе лише в разі, якщо ці органи та відповідний компетентний орган України можуть установити такий режим доступу до інформації, який унеможливує розкриття інформації для інших цілей чи її розголошення у будь-який спосіб, у тому числі шляхом несанкціонованого доступу.

Стаття 33. Заходи щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, і розпорядження вилученими коштами та іншим майном, одержаними внаслідок корупційних правопорушень

1. Україна здійснює заходи щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, і розпоряджається цими коштами та іншим майном відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Розділ VIII

ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 липня 2011 року, крім статей 11 і 12, які набирають чинності з 1 січня 2012 року.

2. У декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2011 рік відомості про витрати надаються з дня набрання чинності цим Законом.

3. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

- внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів у відповідність із цим Законом;
- забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;
- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- забезпечити приведення у відповідність із цим Законом нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

м. Київ, 7 квітня 2011 року
№ 3206-VI

Розділ II. Відомості про доходи

А. Одержані (нараховані) з усіх джерел в Україні

Перелік доходів	Сума одержаного (нарахованого) доходу	
	декларанта	членів сім'ї
5. Загальна сума сукупного доходу, гривні, у т. ч.:		
6. заробітна плата, інші виплати та винагороди, нараховані (виплачені) декларанту відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору (крім виплат, зазначених у позиціях 7, 8)		
7. дохід від викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту		

(назва закладу, установи тощо, в яких одержано (нараховано) зазначені у цій позиції доходи)

8. авторська винагорода, інші доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності		
9. дивіденди, проценти		
10. матеріальна допомога		
11. дарунки, призи, вигрashi		
12. допомога по безробіттю		
13. аліменти		
14. спадщина		
15. страхові виплати, страхові відшкодування, викупні суми та пенсійні виплати, що сплачені декларанту за договором страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу		
16. дохід від відчуження рухомого та нерухомого майна		
17. дохід від провадження підприємницької та незалежної професійної діяльності		
18. дохід від відчуження цінних паперів та корпоративних прав		
19. дохід від передачі в оренду (строкове володіння та/або користування) майна		
20. інші види доходів (не зазначені у позиціях 6–19)		

Розділ III. Відомості про нерухоме майно

А. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на придбання такого майна або на користування ним

Перелік об'єктів	Місцезнаходження об'єкта (країна, адреса)	Загальна площа (кв. м)	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
23. Земельні ділянки				
24. Житлові будинки				
25. Квартири				
26. Садовий (дачний) будинок				
27. Гаражі				
28. Інше нерухоме майно				

Б. Майно, що перебуває у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта

Перелік об'єктів	Місцезнаходження об'єкта (країна, адреса)	Загальна площа (кв. м)
29. Земельні ділянки		
30. Житлові будинки		
31. Кватири		
32. Садовий (дачний) будинок		
33. Гаражі		
34. Інше нерухоме майно		

Розділ IV. Відомості про транспортні засоби

А. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта, та витрати декларанта на їх придбання (користування)

Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску	Сума витрат (грн) на	
			придбання у власність	оренду чи на інше право користування
35. Автомобілі легкові				
36. Автомобілі вантажні (спеціальні)				
37. Водні засоби				
38. Повітряні судна				
39. Інші засоби				

Б. Транспортні засоби, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта

Перелік транспортних засобів	Марка/модель (об'єм циліндрів двигуна, куб. см, потужність двигуна, кВт, довжина, см)	Рік випуску
40. Автомобілі легкові		
41. Автомобілі вантажні (спеціальні)		
42. Водні засоби		
43. Повітряні судна		
44. Інші засоби		

Розділ V. Відомості про вклади у банках, цінні папери та інші активи**А. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності декларанта, та витрати декларанта на придбання таких активів (грн)**

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
45.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах, у т. ч.:		
46.	вкладених у звітному році		
47.	Номінальна вартість цінних паперів, у т. ч.:		
48.	придбаних у звітному році		
49.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, у т. ч.:		
50.	внесених у звітному році		

Б. Вклади у банках, цінні папери та інші активи, що перебувають у власності членів сім'ї декларанта (грн)

	Перелік	Усього	у тому числі за кордоном
51.	Сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах		
52.	Номінальна вартість цінних паперів		
53.	Розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації		

Розділ VI. Відомості про фінансові зобов'язання		
А. Фінансові зобов'язання декларанта та інші його витрати (грн)		
Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
54. Добровільне страхування		
55. Недержавне пенсійне забезпечення		
56. Утримання зазначеного у розділах III–V майна		
57. Погашення основної суми позики (кредиту)		
58. Погашення суми процентів за позику (кредитом)		
59. Інші не зазначені у розділах III–V витрати		
Б. Фінансові зобов'язання членів сім'ї декларанта (грн)		
Перелік фінансових зобов'язань	Усього	у тому числі за кордоном
60. Добровільне страхування		
61. Недержавне пенсійне забезпечення		
62. Утримання зазначеного у розділах III–V майна		
63. Погашення основної суми позики (кредиту)		
64. Погашення суми процентів за позику (кредитом)		

Засвідчую правильність зазначених у цій Декларації відомостей

_____ " _____ 20__ р.
(підпис)

Примітка. 1. Декларація заповнюється і подається особами, зазначеними у пункті 1 і підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 4, та особами, зазначеними в абзаці першому частини першої статті 11 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції". При цьому особами, зазначеними в абзаці першому частини першої статті 11 цього Закону, відомості щодо витрат (вкладів/внесків) у декларації не зазначаються.

2. Декларант заповнює декларацію власноручно чорнильною або кульковою ручкою синього або чорного кольору таким чином, що забезпечує вільне читання внесених відомостей.

3. У позиції 1 у разі, якщо декларантом у звітному році змінено прізвище, ім'я, по батькові, спочатку зазначається нове прізвище, ім'я, по батькові, а у дужках – попереднє прізвище, ім'я, по батькові.

Якщо декларант через свої релігійні переконання відмовився від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомив про це відповідний орган доходів і зборів і має про це відмітку у паспорті громадянина України, – у декларації зазначаються серія та номер паспорта громадянина України.

4. У позиції 2 зазначаються відомості щодо місця проживання із зазначенням адреси житла на кінець звітного року.

У разі якщо назва адміністративно-територіальної одиниці (адреса житла) зазнала у звітному році зміни, що не відображено у паспорті громадянина України – декларанта, – зазначається також назва станом на дату заповнення декларації.

5. У позиції 3 зазначається займана декларантом посада або посада, на яку претендує декларант.

6. У позиції 4 зазначаються відомості відповідно до абзацу десятого частини першої статті 1 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції".

7. Відомості про довжину транспортного засобу зазначаються лише у позиціях 37, 38, 42 і 43.

8. У разі відсутності окремих відомостей у відповідному полі ставиться прочерк.

9. Відомості щодо фінансових сум заокруглюються до гривні.

10. У полі "перерахованого у гривні" у позиціях 21–22 і полі "у тому числі за кордоном" у позиціях 45–64 зазначаються відомості за офіційним курсом гривні до відповідної іноземної валюти, установленим Національним банком України на день проведення фінансової операції.

11. Поле "сума витрат (грн) на придбання у власність/оренду чи на інше право користування" у позиціях 23–28, 35–39 і поле "усього" у позиціях 46, 48, 50, 56, 59 і 62 заповнюється, якщо разова витрата (вклад/внесок) по кожній із зазначених позицій у звітному році дорівнює або перевищує 80 тис. гривень.

11¹. У полях "Усього" та "у тому числі за кордоном" у позиціях 45-64 зазначається повне найменування банків, інших фінансових установ, товариств, підприємств, організацій тощо, з якими у декларанта чи членів його сім'ї наявні відповідні відносини.

12. Достовірність внесених до декларації відомостей засвідчується підписом декларанта та зазначенням дати її заповнення.

13. Бланки декларації виготовляються у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку.

5.8. ЗАКОН УКРАЇНИ “Про правила етичної поведінки” від 17 травня 2012 р. № 4722-VI*

Цей Закон визначає керівні норми поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час виконання ними службових повноважень та порядок притягнення їх до відповідальності за порушення таких норм.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. Для цілей цього Закону:

термін “особисті інтереси” вживається в такому значенні – будь-які інтереси особи, зумовлені особистими, родинними, дружніми чи будь-якими іншими позаслужбовими стосунками з іншими особами, у тому числі особисті майнові та немайнові інтереси, а також ті, що виникають у зв’язку з членством особи або з її діяльністю, не пов’язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, у громадських, релігійних чи інших організаціях;

терміни “конфлікт інтересів” та “неправомірна вигода” вживаються у значеннях, визначених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 2. Суб’єкти, на яких поширюється дія цього Закону

1. Суб’єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі – особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування):

1) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем’єр-міністр України, Перший віце-прем’єр-міністр України, віце-прем’єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку Украї-

* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 14, ст. 94 (із змінами, внесеними згідно із Законом України № 406-VII від 04.07.2013).

ни, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

2) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад;

3) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

4) військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань;

5) судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, Голова, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступники Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій);

6) особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького складу податкової міліції;

7) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, органів доходів і зборів;

{Пункт 7 частини першої статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 406-VII від 04.07.2013}

8) члени Центральної виборчої комісії;

9) посадові та службові особи інших органів державної влади.

Стаття 3. Правове регулювання відносин щодо етичної поведінки

1. Правове регулювання відносин щодо етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, здійснюється на підставі Конституції України, міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції", цього Закону та інших нормативно-правових актів, виданих на їх основі.

Стаття 4. Дія цього Закону в часі

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для ви-

конання положень цього Закону і неухильно їх додержуватися під час виконання своїх службових повноважень.

Розділ II ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття 5. Правила етичної поведінки

1. Правила етичної поведінки є правовою основою для кодексів чи стандартів поведінки.

Стаття 6. Законність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та загальнозвичайних етичних норм поведінки.

Стаття 7. Пріоритет інтересів

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, представляючи інтереси держави чи територіальної громади у відносинах з іншими особами, діють виключно в їх інтересах.

Стаття 8. Політична неупередженість

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, виконують свої службові повноваження політично неупереджено, уникають демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовують службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків.

2. Положення частини першої цієї статті не поширюється на осіб, які обіймають політичні або виборні посади.

Стаття 9. Толерантність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, толерантно і з повагою ставляться до політичних поглядів, ідеологічних та релігійних переконань інших осіб.

Стаття 10. Об'єктивність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, діють об'єктивно, зокрема у відносинах з громад-

ськістю, незважаючи на особисті інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання.

Стаття 11. Компетентність і ефективність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально виконують службові повноваження, рішення та доручення органів і осіб, яким вони підпорядковані, підзвітні або підконтрольні, не допускають зловживань та неефективного використання державної і комунальної власності.

Стаття 12. Формування довіри до влади

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, забезпечують позитивну репутацію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, всіляко сприяють зміцненню довіри громадян до влади, утверджують чесність, неупередженість та ефективність влади.

Стаття 13. Конфіденційність

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не розголошують і не використовують в інший спосіб конфіденційну інформацію, що стала їм відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень, крім випадків, встановлених законом.

Стаття 14. Утримання від виконання незаконних рішень чи доручень

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, незважаючи на особисті інтереси, утримуються від виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать законодавству або становлять загрозу охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам.

2. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, самостійно оцінюють правомірність наданих керівництвом рішень чи доручень та можливу шкоду, що буде завдана у разі виконання таких рішень чи доручень.

3. У разі отримання для виконання рішень чи доручень, які особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вважає незаконними або такими, що становлять загрозу охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, юридичних осіб, державним або суспільним інтересам, вона повинна негайно в письмовій формі повідомити про це керівника органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, в якому вона працює.

Стаття 15. Недопущення конфлікту інтересів

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, незважаючи на особисті інтереси, вживають вичерпних заходів щодо недопущення конфлікту інтересів, а також не допускають вчинення дій чи бездіяльності, що можуть спричинити виникнення конфлікту інтересів або створити враження його наявності.

2. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не можуть прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підлеглих до прийняття рішень, вчиняти дії або бездіяльність на користь своїх особистих інтересів та/або інтересів третіх осіб.

Стаття 16. Запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка (пожертви)

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або дарунка (пожертви), незважаючи на особисті інтереси, невідкладно вживають таких заходів:

- 1) відмовляються від пропозиції;
- 2) за можливості ідентифікують особу, яка зробила пропозицію;
- 3) залучають свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа колег по роботі;
- 4) письмово повідомляють про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або відповідний виборний чи колегіальний орган та/або одного з визначених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції” спеціально уповноважених суб’єктів у сфері протидії корупції.

2. Забороняється приймати неправомірну вигоду або дарунок (пожертву) для використання в подальшому як доказу.

3. Якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, виявила у своєму службовому приміщенні

чи передану в інший спосіб неправомірну вигоду або дарунок (пожертву), вона зобов'язана невідкладно, але не пізніше одного робочого дня, письмово повідомити про цей факт свого безпосереднього керівника.

4. Про виявлення неправомірної вигоди або дарунка (пожертви) складається акт, який підписується особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка виявила неправомірну вигоду або дарунок (пожертву), та його безпосереднім керівником.

У разі якщо неправомірну вигоду або дарунок (пожертву) виявляє особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка є керівником, акт про виявлення неправомірної вигоди або дарунка (пожертви) підписує ця особа та особа, яка обіймає посаду заступника керівника цього органу.

5. Предмети неправомірної вигоди, дарунки (пожертви) зберігаються в органі до їх передачі відповідним органам.

6. Положення цієї статті не поширюються на випадки одержання дарунка (пожертви) за наявності обставин, передбачених частиною другою статті 8 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 17. Декларування майна, доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру

1. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в установленому Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції” порядку щороку подають за місцем роботи (служби) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Розділ III

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття 18. Відповідальність за порушення правил етичної поведінки

1. Порушення особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, правил етичної поведінки, визначених цим Законом, тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та матеріальну відповідальність з урахуванням особливостей правового статусу таких осіб, визначених Конституцією і законами України.

Розділ IV
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності через 30 днів з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити приведення у відповідність із цим Законом нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

м. Київ, 17 травня 2012 року
№ 4722-VI

5.9. ЗАКОН УКРАЇНИ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI*

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

(Пункт 1 розділу I втратив чинність на підставі Кодексу № 4651-VI від 13.04.2012)

2. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

1) у другому реченні частини першої статті 15 слова “діянь та інших правопорушень, пов’язаних з корупцією” замінити словом “правопорушень”;

2) статтю 38 викласти в такій редакції:

“Стаття 38. Строки накладення адміністративного стягнення

Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопо-

* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 41, ст. 414 (із змінами, внесеними згідно з Кодексом № 4651-VI від 13.04.2012, ВВР, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88).

рушенні – не пізніш як через два місяці з дня його виявлення, за винятком випадків, коли справи про адміністративні правопорушення відповідно до цього Кодексу підвідомчі суду (судді).

Якщо справи про адміністративні правопорушення відповідно до цього Кодексу чи інших законів підвідомчі суду (судді), стягнення може бути накладено не пізніш як через три місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніш як через три місяці з дня його виявлення, крім справ про адміністративні правопорушення, зазначені у частині третій цієї статті.

Адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення.

У разі відмови у порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через місяць з дня прийняття рішення про відмову у порушенні кримінальної справи або про її закриття”;

3) доповнити главою 13-А такого змісту:

“Глава 13-А

АДМІНІСТРАТИВНІ КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття 172-2. Порушення обмежень щодо використання службового становища

Порушення особою встановлених законом обмежень щодо використання службових повноважень та пов’язаних з цим можливостей з одержанням за це неправомірної вигоди у розмірі, що не перевищує п’яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або у зв’язку з прийняттям обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб – тягне за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до ста п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно одержаної неправомірної вигоди матеріального характеру.

Порушення особою встановлених законом обмежень щодо використання службових повноважень та пов’язаних з цим можливостей з одержанням за це неправомірної вигоди у розмірі, що не перевищує ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або у зв’язку з прийняттям обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб – тягне за собою накладення штрафу від ста п’ятдесяти до п’ятисот неоподатковува-

них мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно одержаної неправомірної вигоди матеріального характеру.

Примітка. 1. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, визначені у пунктах 1–3 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

2. У статтях 172-2 і 172-3 під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову.

Стаття 172-3. Пропозиція або надання неправомірної вигоди

Пропозиція або надання службовій особі неправомірної вигоди безпосередньо такій чи іншій особі у розмірі, що не перевищує п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у тому числі за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Пропозиція або надання службовій особі неправомірної вигоди безпосередньо такій чи іншій особі у розмірі, що не перевищує ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у тому числі за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, – тягне за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Під службовою особою у цій статті слід розуміти особу, визначену в пунктах 1–3 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 172-4. Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності

Порушення особою встановлених законом обмежень щодо зайняття підприємницькою чи іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної та суддівської практики, інструкторської практики із спорту) – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом.

Порушення особою встановлених законом обмежень щодо входу до складу органу управління чи наглядової ради підприємства

або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особа здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), – тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від такої діяльності.

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, за винятком депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі), народних засідателів і присяжних.

Стаття 172-5. Порухення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)

Порухення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви).

Порухення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка (пожертви) – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви).

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах “а”, “б” пункту 2 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 172-6. Порухення вимог фінансового контролю

Неподання або несвоєчасне подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, передбаченої Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента – тягне за собою накладення

дення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 172-7. Порухення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів

Неповідомлення особою безпосереднього керівника у випадках, передбачених законом, про наявність конфлікту інтересів – тягне за собою накладення штрафу від десяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. 1. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах “а”, “б” пункту 2 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

2. У цій статті під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень.

Стаття 172-8. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень

Незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 172-9. Невжиття заходів щодо протидії корупції

Невжиття передбачених законом заходів посадовою чи службовою особою органу державної влади, посадовою особою місцевого самоврядування, юридичної особи, їх структурних підрозділів у разі виявлення корупційного правопорушення – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян”;

4) у статті 212-3:

а) в абзаці першому частини першої:

слово “та” виключити;

б) доповнити словами “та “Про засади запобігання і протидії корупції”;

в) примітку виключити;

5) статтю 221 викласти в такій редакції:

“Стаття 221. Районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді)

Судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені частиною першою статті 41, статтями 41-1–41-3, 42-1–42-3, частиною першою статті 44, статтями 44-1, 46-1, 46-2, 51, 51-2, частинами другою, четвертою та п'ятою статті 85, статтями 85-1, 88–88-2, 90, 91, 92-1, 96-1, 98, 101-103, частиною першою статті 106-1, статтями 106-2, 107-1, частиною другою статті 112, частинами третьою та шостою статті 121, частиною четвертою статті 122, статтями 122-2, 122-4, 122-5, частиною третьою статті 123, статтею 124, частиною четвертою статті 127, частиною другою статті 127-1, статтею 130, частиною третьою статті 133, статтею 139, частиною четвертою статті 140, статтею 146, частиною другою статті 154, статтею 155-1, частинами першою, третьою і четвертою статті 156, статтями 160, 160-2, 162, 163-1–163-4, 163-12, 164, 164-3, 164-5–164-14, 166-1–166-4, 166-7–166-12, 172-2–172-9, 173–173-2, 174, 177-2, частиною третьою статті 178, частинами першою, другою і третьою статті 181, частиною другою статті 182, статтями 184–185-11, 186-5–188-1, 188-13, 188-14, 188-16, 188-17, 188-19, 188-22, 188-25, 188-27, 188-28, 188-31, 188-32, 188-33, 188-34, 188-35, частиною першою статті 189-1, статтями 190, 191, 193, 195-1–195-6, частиною першою статті 203, статтями 204–206-1, 212-2–212-20 цього Кодексу, а також справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років”;

б) статтю 250 доповнити частиною другою такого змісту:

“При провадженні у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172-2–172-9 цього Кодексу, участь прокурора у розгляді справи судом є обов'язковою”;

7) у частині першій статті 255:

а) у пункті 1:

абзац другий викласти в такій редакції:

“органів внутрішніх справ (частина перша статті 44, статті 44-1, 46-1, 46-2, 51, 51-2, 92, частина перша статті 106-1, стаття 106-2, частини третя і шоста статті 121, частини третя і четверта статті 122, статті 122-2, 122-4, 122-5, частина третя статті 123, стаття 124, частина четверта статті 127, стаття 130, частина третя статті 133, стаття 136 (про порушення на автомобільному транспорті), стаття 139, частина четверта статті 140, статті 148, 151, 152, 154, 155, 155-2–156-2, 159, 160, 160-2, 162, 164–164-11, 165-1, 165-2, 172-2–172-9, 173–173-2, 174, стаття 175-1 (за винятком порушень, вчинених у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради), статті 176, 177, 178–181-1, 181-3–185-2, 185-4–185-9, 186, 186-1, 186-3, 186-5–187, 188-28, 189–196, частина перша статті 203, статті 204, 205–206-1, 212-6, 212-7, 212-8, 212-10, 212-12, 212-13, 212-14, 212-20)»;

абзац “органів Служби безпеки України (стаття 164 (у частині, що стосується правопорушень у галузі господарської діяльності, ліцензії на проведення якої видає ця Служба), статті 195-5, 212-2 (крім пункту 9 частини першої), 212-5 і 212-6, 212-21–212-33)” викласти в такій редакції:

“органів Служби безпеки України (стаття 164 (у частині, що стосується правопорушень у галузі господарської діяльності, ліцензії на проведення якої видає ця Служба), статті 172-2–172-9, 195-5, 212-2 (крім пункту 9 частини першої), 212-5 і 212-6)»;

абзац “органів державної податкової служби (статті 51-2, 155-1, 163-1–163-4, 163-12, 164, 164-5, 177-2)” викласти в такій редакції:

“органів державної податкової служби (статті 51-2, 155-1, 163-1–163-4, 163-12, 164, 164-5, 172-2–172-9, 177-2)»;

абзац “органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (про правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов’язаними та резервістами під час проходження зборів, а також працівниками Збройних Сил України під час виконання ними службових обов’язків–статті 44, 173, 174, 182, 184-1, 185 і 185-7)” викласти в такій редакції:

“органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (про правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов’язаними та резервістами під час проходження зборів, а також працівниками Збройних Сил України під час виконання ними службових обов’язків – статті 44, 172-2–172-9, 173, 174, 178, 182, 184-1, 185 і 185-7)»;

б) пункт 8 викласти в такій редакції:

“8) слідчий, особа, яка провадить дізнання, прокурор або уповноважена ним особа з числа працівників прокуратури (частина четверта статті 184, стаття 185-4, частина друга статті 185-6, статті 185-8, 185-11)»;

в) пункт 11 викласти в такій редакції:

“11) прокурор або уповноважена ним особа з числа працівників прокуратури (частина друга статті 127-1, статті 172-2–172-9, 188-32, 188-35, 212-3)»;

8) статтю 257 викласти в такій редакції:

“Стаття 257. Надіслання протоколу

Протокол надсилається органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про адміністративне правопорушення.

Протокол про вчинення адміністративного корупційного правопорушення разом з іншими матеріалами у триденний строк з моменту його складення надсилається до місцевого загального суду за місцем вчинення корупційного правопорушення.

У разі вчинення корупційного правопорушення службовою особою, яка працює в апараті суду, протокол разом з іншими матеріалами надсилаються до суду вищої інстанції для визначення підсудності.

Особа, яка склала протокол про вчинення адміністративного корупційного правопорушення, одночасно з надісланням його до суду надсилає прокурору, органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, де працює особа, яка притягається до відповідальності, повідомлення про складення протоколу із зазначенням характеру вчиненого правопорушення та норми закону, яку порушено”;

9) частину другу статті 268 викласти в такій редакції:

“При розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені частиною першою статті 44, статтями 51, 146, 160, 160-2, 172-2–172-9, 173, частиною третьою статті 178, статтями 185, 185-1, статтями 185-7, 187 цього Кодексу, присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов’язковою. У разі ухилення від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду цю особу може бути органом внутрішніх справ (міліцією) піддано приводу”;

10) статтю 277 викласти в такій редакції:

“Стаття 277. Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення

Справа про адміністративне правопорушення розглядається у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 42-2, частиною першою статті 44, статтями 44-1, 106-1, 106-2, 162, 173, 173-1, 173-2, 178, 185, частиною першою статті 185-3, статтями 185-7, 185-10, 188-22, 203–206-1, розглядаються протягом доби, статтями 146, 160, 160-2, 185-1, 212-7–212-20 – у триденний строк, статтями 46-1, 51, 166-9, 176 і 188-34 – у п'ятиденний строк, статтями 101–103 цього Кодексу – у семиденний строк.

Законами України може бути передбачено й інші строки розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Строк розгляду адміністративних справ про адміністративні корупційні правопорушення зупиняється судом у разі якщо особа, щодо якої складено протокол про адміністративне корупційне правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відрядженні чи на лікуванні, у відпустці тощо)»;

11) доповнити статтею 277-2 такого змісту:

“Стаття 277-2. Повідомлення про розгляд справи

Повістка особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, вручається не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді, в якій зазначаються дата і місце розгляду справи.

Інші особи, які беруть участь у провадженні по справі про адміністративні правопорушення, повідомляються про день розгляду справи в той же строк”;

12) статтю 285 викласти в такій редакції:

“Стаття 285. Оголошення постанови по справі про адміністративне правопорушення і вручення копії постанови

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або висилається особі, щодо якої її винесено.

Копія постанови в той же строк вручається або висилається потерпілому на його прохання.

Копія постанови вручається під розписку. У разі якщо копія постанови висилається, про це робиться відповідна відмітка у справі.

По справах про порушення митних правил копія постанови вручається особам, щодо яких її винесено, в порядку, встановленому Митним кодексом України.

У випадках, передбачених статтею 258 цього Кодексу, копія постанови уповноваженої посадової особи у справі про адміністративне правопорушення вручається особі, щодо якої її винесено, на місці вчинення правопорушення.

По справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 174 і 191 цього Кодексу, щодо особи, якій вогнепальну зброю, а також бойові припаси ввірено у зв'язку з виконанням службових обов'язків або передано в тимчасове користування підприємством, установою, організацією, суд надсилає копію постанови, крім того, відповідному підприємству, установі або організації для відома і органу внутрішніх справ для розгляду питання про заборону цій особі користуватися вогнепальною зброєю.

Постанова суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне корупційне правопорушення у триденний строк з дня набрання нею законної сили направляється відповідному органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, державному чи виборному органу, власнику юридичної особи або уповноваженому ним органу для вирішення питання про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, усунення її згідно із законодавством від виконання функцій держави, якщо інше не передбачено законом, а також усунення причин та умов, що сприяли вчиненню цього правопорушення”.

3. У Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

1) статтю 18 викласти в такій редакції:

“Стаття 18. Суб'єкт злочину

1. Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

2. Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

3. Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

4. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів”;

2) статті 353 та 358 викласти в такій редакції:

“Стаття 353. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи

1. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь, – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу, – карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років”;

“Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів

1. Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут – караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Складання чи видача працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи, – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Використання завідомо підробленого документа – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Примітка. Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка під-

тверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити”;

3) назву розділу XVII Особливої частини викласти в такій редакції:

“Розділ XVII

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ”

4) статтю 364 викласти в такій редакції:

“Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Службовими особами у статтях 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Для цілей статей 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи території громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

2. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповнова-

- жені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.
3. Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.
 4. Тяжкими наслідками у статтях 364–367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян”;

5) доповнити статтю 364-1 такого змісту:

“Стаття 364-1. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми

1. Зловживання повноваженнями, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – карається штрафом від ста п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, – карається штрафом від чотирьохсот до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. У статтях 364-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують,

надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову”;

б) статтю 365 викласти в такій редакції:

“Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, – карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п’яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п’яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п’ятдесяти до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від семисот п’ятдесяти до тисячі п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян”;

7) доповнити статтями 365-1 та 365-2 такого змісту:

“Стаття 365-1. Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми

1. Перевищення повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми дій, які явно виходять за межі наданих повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом пра-

вам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, – карається виправними роботами на строк до одного року або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 365-2. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги

1. Зловживання своїми повноваженнями аудитором, нотаріусом, оцінювачем, іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої”;

8) статті 366–368 викласти в такій редакції:

“Стаття 366. Службове підроблення

1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів – караються штрафом до двохсот п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від двох до п’яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п’ятдесяти до семисот п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 367. Службова недбалість

1. Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов’язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, – карається штрафом від двохсот п’ятдесяти до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк від двох до п’яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п’ятдесяти до семисот п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого.

Стаття 368. Одержання хабара

1. Одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища – карається штрафом від п’ятисот до семисот п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними робо-

тами на строк до одного року, або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Одержання хабара у значному розмірі – карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Одержання хабара у великому розмірі або службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням хабара, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

4. Одержання хабара в особливо великому розмірі або службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Хабарем у значному розмірі вважається такий, що у п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – такий, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі – такий, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364, посади яких згідно зі статтею 25 Закону України “Про державну службу” віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, є особи, зазначені в частині першій статті 9 Закону України “Про державну службу”, та особи, посади яких згідно зі статтею 25

Закону України “Про державну службу” віднесені до першої та другої категорій.

3. Повторним у статті 368 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цією статтею, або злочинів, передбачених статтями 368-3, 368-4, 369 цього Кодексу.
4. Вимаганням хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть завдати шкоди правам чи законним інтересам того, хто дає хабара, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабара з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів”;

9) доповнити статтями 368-2 – 368-4 такого змісту:

“Стаття 368-2. Незаконне збагачення

1. Одержання службовою особою неправомірної вигоди у значному розмірі або передача нею такої вигоди близьким родичам за відсутності ознак хабарництва (незаконне збагачення) – карається штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Незаконне збагачення, якщо його предметом була неправомірنا вигода у великих розмірах, – карається обмеженням волі на строк від двох до п’яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Незаконне збагачення, якщо його предметом була неправомірna вигода в особливо великих розмірах, – карається позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. Неправомірною вигодою у значному розмірі вважаються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, на суму, що пере-

вищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі – на суму, що перевищує двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі – на суму, що перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 368-3. Комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми

1. Пропозиція, надання або передача службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми неправомірної вигоди за вчинення дій чи бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто надає чи передає таку вигоду, або в інтересах третіх осіб – карається штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, — караються штрафом від трьохсот п'ятдесяти до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років.

3. Одержання службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми неправомірної вигоди за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто передає чи надає таку вигоду, або в інтересах третіх осіб – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

4. Діяння, передбачене частиною третьою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Особа, яка пропонувала, надала або передала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди або якщо після пропозиції,

надання чи передачі неправомірної вигоди вона добровільно заявила про те, що сталося, до порушення кримінальної справи щодо неї органу, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу.

Примітка. 1. Повторним у статтях 368-3 та 368-4 визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями, а так само статтями 368 та 369 цього Кодексу.

2. Вимаганням згідно з частиною четвертою статей 368-3 та 368-4 цього Кодексу визнається вимога надання, передачі неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого службового становища стосовно особи, яка надає, передає неправомірну вигоду, або умисне створення особою, яка виконує управлінські функції в юридичній особі приватного права, умов, за яких особа вимушена надати, передати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Стаття 368-4. Підкуп особи, яка надає публічні послуги

1. Пропозиція, надання, передача аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), неправомірної вигоди за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах особи, яка пропонує, надає чи передає таку вигоду, або в інтересах третіх осіб – караються штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, — караються штрафом від трьохсот п'ятдесяти до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Одержання аудитором, нотаріусом, експертом, оцінювачем, третейським суддею або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежним посе-

редником чи арбітром при розгляді колективних трудових спорів неправомірної вигоди за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах особи, яка їх надає чи передає, – карається штрафом від семисот п'ятдесяти до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Діяння, передбачене частиною третьою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Особа, яка пропонувала, надала, передала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди або якщо після пропозиції, надання чи передачі неправомірної вигоди вона добровільно заявила про те, що сталося, до порушення кримінальної справи щодо неї органом, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу”;

10) статтю 369 викласти в такій редакції:

“Стаття 369. Пропозиція або давання хабара

1. Пропозиція хабара – карається штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Давання хабара – карається штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Давання хабара, вчинене повторно, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років із штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та з конфіскацією майна або без такої.

4. Давання хабара службовій особі, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

5. Давання хабара службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або організованою групою осіб чи її учасником –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

6. Особа, яка пропонувала чи дала хабар, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання хабара або якщо після давання хабара вона добровільно заявила про те, що сталося, до порушення кримінальної справи щодо неї органом, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу.

Примітка. Повторним у статті 369 визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила такий злочин або будь-який із злочинів, передбачених статтями 368, 368-3 чи 368-4 цього Кодексу”;

11) доповнити статтею 369-2 такого змісту:

“Стаття 369-2. Зловживання впливом

1. Пропозиція або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, – карається штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозиція здійснити вплив за надання такої вигоди – карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, поєднане з вимаганням такої вигоди, – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна.

Примітка. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави, є особи, визначені в пунктах 1–3 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”;

12) статтю 370 викласти в такій редакції:

“Стаття 370. Провокація хабара або комерційного підкупу

1. Провокація хабара або комерційного підкупу, тобто свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування або одержання хабара чи неправомірної вигоди, щоб потім викрити

того, хто дав або отримав хабар або неправомірну вигоду, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Те саме діяння, вчинене службовою особою правоохоронних органів, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років та зі штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян”.

4. У Законі України “Про державну службу” (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 52, ст. 490; 1995 р., № 34, ст. 268):

1) частину першу статті 16 викласти в такій редакції:

“На державних службовців поширюються обмеження, передбачені Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”;

2) статтю 22 доповнити частиною четвертою такого змісту:

“Відсторонення державного службовця від виконання повноважень за посадою у разі вчинення ним корупційного правопорушення здійснюється у порядку, визначеному Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності одночасно із Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

2. Зміни, внесені до Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення” (Відомості Верховної Ради України, 2009 р., № 46, ст. 699), який визнано таким, що втратив чинність, відповідно до Закону України “Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції” від 21 грудня 2010 року № 2808-VI, вважаються такими, що втратили чинність і виключені з текстів зазначених кодексів з 5 січня 2011 року.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

*м. Київ, 7 квітня 2011 року
№ 3207-VI*

5.10. ЗАКОН УКРАЇНИ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики” від 14 травня 2013 р. № 224-VII

Верховна Рада України **постановляє:**

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. Пункт 7-1 частини першої статті 36 Кодексу законів про працю України (Відомості Верховної Ради УРСР, 1971 р., додаток до № 50, ст. 375) доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

2. У Кодексі цивільного захисту України:

1) у частині п’ятій статті 101 слова “рядового і” виключити;

2) у статті 106:

у пункті 8 частини другої слова “або судовим рішенням, відповідно до якого особу притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення” виключити;

частину третю викласти в такій редакції:

“3. Контракт припиняється (розривається), а особи начальницького складу звільняються із служби цивільного захисту також у зв’язку з набранням законної сили судовим рішенням, відповідно до якого особу притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”;

доповнити частиною четвертою такого змісту:

“4. У випадках, передбачених пунктом 8 частини другої та частиною третьою цієї статті, відповідні особи підлягають звільненню з посад у триденний строк з дня отримання відповідним органом або підрозділом цивільного захисту копії відповідного судового рішення, яке набрало законної сили”;

3) частину четверту статті 107 після слів “резерву служби цивільного захисту” доповнити словами “і за умовами, визначеними контрактом, прийматимуться на час мобілізації на службу цивільного захисту для виконання обов’язків осіб начальницького складу”;

4) частину двадцять восьму статті 129 після слів “адміністративне корупційне правопорушення” доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

3. У частині п'ятнадцятій статті 18 Закону України “Про міліцію” (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 4, ст. 20; 2013 р., № 14, ст. 89) слова “злочину або” виключити, а після слів “адміністративного корупційного правопорушення” доповнити словами “пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, або кримінального правопорушення”.

4. У Законі України “Про прокуратуру” (Відомості Верховної Ради України, 1991 р., № 53, ст. 793 із наступними змінами):

1) у статті 46-2:

пункт 7 частини другої доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”;

у частині третій слова “злочину або” виключити, а після слів “адміністративного корупційного правопорушення” доповнити словами “пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, або кримінального правопорушення”;

2) у частині одинадцятій статті 50-1 слова “умисний злочин, вчинений” замінити словами “умисне кримінальне правопорушення, вчинене”, а після слів “вчиненням корупційного правопорушення” доповнити словами “пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”. У таких випадках пенсія прокурорам і слідчим призначається на загальних підставах”.

5. Абзац перший пункту 2 статті 8, абзац перший пункту 15 статті 10-1 і абзац третій пункту 2 статті 15 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 15, ст. 190 із наступними змінами) після слів “корупційне правопорушення” доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

6. У частині дев’ятій статті 19 Закону України “Про Службу безпеки України” (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 27, ст. 382; 2013 р., № 14, ст. 89) слова “злочину або” виключити, а після слів “адміністративного корупційного правопорушення” доповнити словами “пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, або кримінального правопорушення”.

7. Частину третю статті 9 Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” (Відомос-

ті Верховної Ради України, 1992 р., № 29, ст. 399; 2006 р., № 37, ст. 318; 2007 р., № 33, ст. 442; 2013 р., № 14, ст. 89) після слів “адміністративне корупційне правопорушення” доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

8. Пункт 8-1 статті 30 Закону України “Про нотаріат” (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 39, ст. 383; 2009 р., № 13, ст. 161; 2013 р., № 14, ст. 89) доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

9. У частині дванадцятій статті 37 Закону України “Про державну службу” (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 52, ст. 490; 2012 р., № 12-13, ст. 82; 2013 р., № 14, ст. 89) слова “умисний злочин, вчинений” замінити словами “умисне кримінальне правопорушення, вчинене”, а слова “до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення” замінити словами “до відповідальності за вчинення адміністративного корупційного правопорушення, пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

10. В абзаці четвертому частини п’ятої статті 55, абзаці четвертому частини четвертої статті 56 та у пункті 3-1 частини першої статті 79 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170; 2009 р., № 19, ст. 260; 2013 р., № 14, ст. 89) слова “адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення” замінити словами “відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

11. У частині восьмій статті 16 Закону України “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб” (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., № 35, ст. 236; 2013 р., № 14, ст. 89) слово “злочину” замінити словами “кримінального правопорушення”, а після слів “адміністративного корупційного правопорушення” доповнити словами “пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

12. Частину другу статті 20 Закону України “Про службу в органах місцевого самоврядування” (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 33, ст. 175; 2013 р., № 14, ст. 89) після слів “корупційні правопорушення” доповнити словами “пов’язані з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

13. У Законі України “Про статус депутатів місцевих рад” (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 40, ст. 290; 2013 р., № 14, ст. 89):

1) пункт 7 частини першої статті 5 доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”;

2) частину третю статті 8 доповнити абзацом другим такого змісту:

“Депутати місцевих рад зобов’язані щороку до 1 квітня подавати декларацію про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру за минулий рік за формою, що додається до Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, за місцем роботи (служби), крім samozайнятих осіб, безробітних або пенсіонерів, які подають зазначені декларації до апаратів відповідних місцевих рад або їх виконавчих комітетів”.

14. У частині дев’ятій статті 14 Закону України “Про Державну прикордонну службу України” (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 27, ст. 208; 2013 р., № 14, ст. 89) слова “злочину або” виключити, а після слів “адміністративного корупційного правопорушення” доповнити словами “пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, або кримінального правопорушення”.

15. У частині чотирнадцятій статті 5 Закону України “Про Державну спеціальну службу транспорту” (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 19, ст. 269; 2013 р., № 14, ст. 89) слова “злочину або” виключити, а після слів “адміністративного корупційного правопорушення” доповнити словами “пов’язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, або кримінального правопорушення”.

16. У Законі України “Про Центральну виборчу комісію” (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 36, ст. 448; 2013 р., № 14, ст. 89):

1) пункт 10 частини четвертої статті 30 доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”;

2) частину п’яту статті 37 після цифри “8” доповнити цифрами “10”.

17. Абзац п’ятий частини восьмої статті 14 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 30, ст. 409; 2013 р., № 14, ст. 89) після слів “корупційні правопорушення” доповнити словами “пов’язані з порушенням

обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

(Пункт 18 втратив чинність на підставі Закону № 406-VII від 04.07.2013)

19. Пункт 10 частини другої статті 12 Закону України “Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України” (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 30, ст. 258; 2013 р., № 14, ст. 89) доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

20. У Законі України “Про військовий обов’язок і військову службу” (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 38, ст. 324; 2008 р., № 24, ст. 234; 2011 р., № 45, ст. 487; 2013 р., № 14, ст. 89):

1) частину десяту статті 25 після букви “ж” доповнити буквою “ї”;

2) пункт “ї” частини шостої та пункт “з” частини сьомої статті 26 доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

21. Частину п’яту статті 127 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № № 41-45, ст. 529) доповнити пунктом 6-1 такого змісту:

“6-1) здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів Конституційного Суду України та суддів судів загальної юрисдикції, Голови та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників”.

22. У частині шостій статті 6 Закону України “Про доступ до публічної інформації” (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 32, ст. 314; 2013 р., № 14, ст. 89) слова і цифру “у пункті 7 примітки додатка до” замінити словами і цифрами “в абзаці другому частини другої статті 12”.

23. У Законі України “Про засади запобігання і протидії корупції” (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 40, ст. 404; 2013 р., № 2, ст. 4; із змінами, внесеними Законом України від 5 липня 2012 року № 5083-VI):

1) у частині першій статті 1:

абзаци третій і четвертий викласти в такій редакції:

“близькі особи – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов’язані спільним по-

бутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 4 цього Закону, в тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі;

конфлікт інтересів – суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень”;

після абзацу сьомого доповнити двома новими абзацами такого змісту:

“суб'єкти декларування – особи, зазначені в пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, які зобов'язані подавати декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;

уповноважені підрозділи – уповноважені підрозділи (особи) з питань запобігання та виявлення корупції, які утворюються (визначаються) в державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим, їх апаратах, органах місцевого самоврядування та юридичних особах публічного права за рішенням керівника органу або юридичної особи публічного права в порядку, визначеному законодавством”.

У зв'язку з цим абзац восьмий вважати абзацом десятим;

в абзаці десятому після слів “які перебувають у шлюбі” доповнити словами “а також”, а після слів “їхні діти” доповнити словами “в тому числі повнолітні, батьки”;

2) у частині першій статті 4:

у пункті 1:

підпункт “г” доповнити словами “крім військовослужбовців строкової військової служби”;

у підпункті “д” слова “органів та підрозділів цивільного захисту” виключити, а після слів “податкової міліції” доповнити словами “особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту”;

у підпункті “ж” слова “органів державної влади” замінити словами “державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим”;

у підпункті “а” пункту 2 слова “але одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету” виключити;

у пункті 3 слова “обов'язків, або особи” замінити словами “обов'язків, або”;

3) у статті 5:

у частині четвертій слова “органами виконавчої влади” та “і діє відповідно до вимог, встановлених законом” виключити;

в абзаці другому частини п'ятої слова “податкової міліції” та “Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, підрозділи внутрішньої безпеки митних органів” виключити;

у частині сьомій слова “органів державної влади” замінити словами “державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим”, а після слів “юридичних осіб” доповнити словами “публічного права”;

4) у частині першій статті 7:

у пункті 1 слова “або підприємницькою діяльністю” виключити, а слово “якщо” замінити словами “або підприємницькою діяльністю, якщо”;

пункт 2 викласти в такій редакції:

“2) входить до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України”;

5) у частині першій статті 9:

в абзаці другому слова “Особи, зазначені” замінити словами “Особи, які претендують на зайняття посад, зазначених”;

пункт 3 викласти в такій редакції:

“3) осіб, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах”;

пункт 4 доповнити словами “соціального захисту, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування”;

пункт 5 виключити;

6) у частині першій статті 10:

в абзаці першому слово “посади” замінити словами “роботи (служби)»;

пункт 1 після слів “незалежно від форми власності” доповнити словами “або фізичними особами – підприємцями”, а після слів “діяльності цих підприємств, установ чи організацій” – словами “або фізичних осіб – підприємців”;

7) у статті 11:

частину першу доповнити абзацами четвертим та п'ятим такого змісту:

“Спеціальна перевірка не проводиться щодо кандидата на посаду, який перебуває на посаді в державному органі, органі місцевого самоврядування та призначається в порядку переведення на посаду в іншому державному органі, органі місцевого самоврядування.

Кандидат на посаду, стосовно якого спеціальна перевірка вже проводилася, при призначенні, переведенні на посаду до іншого державного органу, органу місцевого самоврядування, повідомляє про це відповідний орган, який в установленому порядку запитує інформацію щодо її результатів”;

частину третю викласти в такій редакції:

“3. Спеціальна перевірка проводиться за письмовою згодою особи, яка претендує на зайняття посади у строк, що не перевищує п'ятнадцяти календарних днів з дня надання згоди на проведення спеціальної перевірки.

У разі ненадання особою такої згоди питання щодо призначення її на посаду не розглядається.

Порядок проведення спеціальної перевірки затверджується Президентом України.

У разі встановлення за результатами спеціальної перевірки факту розбіжностей у поданих претендентом на посаду автобіографії та/або декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік посадовою особою (органом), яка (який) проводить спеціальну перевірку, надається можливість претенденту на посаду протягом п'яти робочих днів надати письмове пояснення за таким фактом та/або виправити таку розбіжність.

У разі встановлення за результатами спеціальної перевірки відомостей про претендента на посаду, які не відповідають встановленим законодавством вимогам для зайняття посади, посадова особа (орган), яка (який) здійснює призначення (обрання) на цю посаду, відмовляє претенденту у призначенні (обранні) на посаду.

У разі встановлення за результатами спеціальної перевірки та розгляду вищезазначених пояснень претендента на посаду факту подання ним підроблених документів або неправдивих відомостей, посадова особа (орган), яка (який) здійснює призначення (обрання) на цю посаду, повідо-

мляє протягом трьох робочих днів про виявлений факт правоохоронні органи та відмовляє претенденту у призначенні (обранні) на посаду.

Рішення про відмову у призначенні (обранні) на посаду може бути оскаржено до суду”;

8) у статті 12:

у частині першій:

в абзаці першому слова “Особи, зазначені у пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону” замінити словами “Суб’єкти декларування”;

у першому реченні абзацу другого слово “Особи” замінити словами “Суб’єкти декларування”;

друге речення абзацу другого замінити двома реченнями такого змісту: “Суб’єкти декларування, які звільняються або іншим чином припиняють діяльність, пов’язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, подають декларацію про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру за період, не охоплений раніше поданими деклараціями. Суб’єкти декларування, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов’язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, зобов’язані протягом одного року подавати за своїм останнім місцем роботи (служби) декларацію про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру за минулий рік за формою і в порядку, визначеними цим Законом”;

у частині другій:

слова “керівників інших органів державної влади та їх заступників, членів колегіальних органів державної влади (комісій, рад), керівників органів місцевого самоврядування та їх заступників, підлягають оприлюдненню протягом 30 днів з дня їх подання шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування” замінити словами “перших заступників та заступників міністрів, заступників міністрів – керівників апаратів, керівників інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та їх заступників, членів колегіальних державних органів (комісій, рад), сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті (у разі її утворення), районної, обласної ради та їх заступників, керівників виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад та їх заступників, секретаря сільської, селищної, міської ради підлягають оприлюдненню протягом 30 днів з

дня їх подання шляхом розміщення на офіційних веб-сайтах або опублікування в офіційних друкованих виданнях відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування. Відповідні відомості, розміщені на офіційних веб-сайтах державних органів та органів місцевого самоврядування, оприлюднюються на термін не менше одного року”;

доповнити абзацом другим такого змісту:

“Відомості щодо реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта громадянина України, а також реєстрації місця проживання, дати народження декларанта, місцезнаходження об’єктів, які наводяться в декларації про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру, є інформацією з обмеженим доступом та оприлюдненню не підлягають”;

у частині третій слова “У разі відкриття особою, зазначеною у пункті 1 та підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону” замінити словами “У разі відкриття суб’єктом декларування або членом його сім’ї”, а слово “вона” замінити словами “така особа”;

доповнити частинами шостою – десятою такого змісту:

“6. З метою забезпечення відкритості та прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, уповноваженими підрозділами проводяться:

- 1) перевірка фактів своєчасності подання декларацій;
- 2) перевірка декларацій на наявність конфлікту інтересів;
- 3) логічний та арифметичний контроль декларацій.

7. Перевірка факту своєчасності подання декларації здійснюється протягом п’ятнадцяти робочих днів з дня, у який така декларація повинна бути подана.

8. Перевірка декларації на наявність конфлікту інтересів суб’єкта декларування здійснюється протягом тридцяти днів з дня подання декларації і полягає у порівнянні службових обов’язків суб’єкта декларування з його та членів його сім’ї фінансовими інтересами.

9. Логічний та арифметичний контроль декларації здійснюється протягом тридцяти днів з дня подання декларації у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування державної податкової політики, та Міністерством юстиції України.

У разі виявлення під час перевірки декларації арифметичних або логічних помилок уповноважений підрозділ невідкладно письмово по-

відомляє про це відповідного суб'єкта декларування, який має право протягом п'яти днів з дня отримання такого повідомлення подати уповноваженому підрозділу письмове пояснення та/або виправлену декларацію.

У зв'язку з проведенням логічного та арифметичного контролю декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру суб'єкта декларування уповноважений підрозділ має право робити запити до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності щодо зазначених відомостей.

Державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, яким надіслано запит уповноваженого підрозділу, зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту подати копії необхідних документів або відповідну інформацію.

10. У разі встановлення за результатами передбачених цією статтею перевірок ознак правопорушення уповноважений підрозділ письмово повідомляє керівника відповідного державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, його апарату, органу місцевого самоврядування, юридичної особи публічного права та правоохоронні органи”;

9) у статті 14:

у пункті 2 частини першої слова “повідомляти невідкладно” замінити словами “невідкладно у письмовій формі повідомляти”;

доповнити частинами третьою – сьомою такого змісту:

“3. Особи, зазначені у пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону зобов'язані протягом десяти днів після призначення (обрання) на посаду передати в управління іншій особі належні їм підприємства та корпоративні права у порядку, встановленому законом.

У такому випадку особам, зазначеним у пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється передавати в управління належні їм підприємства та корпоративні права на користь членів своєї сім'ї.

4. Методичне забезпечення діяльності уповноважених підрозділів з питань запобігання, виявлення та урегулювання конфлікту інтересів у діяльності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної служби.

5. Контроль за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів Конституційного Суду України та суддів судів загальної юрисдикції, Голови та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників здійснюється Радою суддів України.

6. Контроль за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності Голови Верховної Ради України та народних депутатів України здійснюється комітетом, визначеним Верховною Радою України.

7. Контроль за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів осіб, зазначених у пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, за винятком осіб, зазначених у частинах п’ятій і шостій цієї статті, здійснюється уповноваженими підрозділами”;

10) статтю 15 викласти в такій редакції:

“Стаття 15. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів

1. З метою виявлення в чинних нормативно-правових актах та проєктах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення проводиться антикорупційна експертиза.

Порядок і методологія проведення антикорупційної експертизи та порядок оприлюднення її результатів визначаються Міністерством юстиції України.

2. Антикорупційна експертиза здійснюється Міністерством юстиції України, крім антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, внесених на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України, яка здійснюється комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією.

3. Обов’язковій антикорупційній експертизі підлягають проєкти законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади.

Результати антикорупційної експертизи проєкту нормативно-правового акта підлягають обов’язковому розгляду під час прийняття рішення щодо видання (прийняття) відповідного нормативно-правового акта.

4. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів здійснюється щодо законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України згідно із щорічним планом, що затверджується Міністерством юстиції України, у таких сферах:

- 1) прав та свобод людини і громадянина;
- 2) повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- 3) надання адміністративних послуг;
- 4) розподілу та витрачання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів;
- 5) конкурсних (тендерних) процедур.

Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів державних органів, нормативно-правові акти яких підлягають державній реєстрації, здійснюється під час такої реєстрації.

5. Результати антикорупційної експертизи у разі виявлення факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, підлягають обов'язковому оприлюдненню.

6. Результати антикорупційної експертизи чинних нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають обов'язковому розгляду суб'єктом їх видання (прийняття).

7. За ініціативою фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза чинних нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів.

Проведення громадської антикорупційної експертизи чинних нормативно-правових актів, проектів нормативно-правових актів, а також оприлюднення її результатів здійснюються за рахунок відповідних фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб або інших джерел, не заборонених законодавством”;

- 11) статтю 20 доповнити частиною третьою такого змісту:

“3. Особа не може бути звільнена чи примушена до звільнення, притягнута до дисциплінарної відповідальності чи піддана з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці тощо) у зв'язку з повідомленням нею про порушення вимог цього Закону іншою особою”;

- 12) у статті 21:

назву і частину другу викласти в такій редакції:

“Стаття 21. Види відповідальності та систематизація відомостей про корупційні правопорушення”;

“2. Відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, крім відомостей про особовий склад органів, що провадять оперативно-розшукову або розвідувальну чи контррозвідувальну діяльність, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, що формується та ведеться Міністерством юстиції України.

Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення, порядок його формування та ведення затверджуються Міністерством юстиції України.

Відомості про осіб, яких притягнуто до кримінальної, адміністративної або цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, протягом трьох робочих днів з дня надходження з Державної судової адміністрації України до Міністерства юстиції України електронної копії рішення суду, яке набрало законної сили, з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Відомості про накладення дисциплінарного стягнення за корупційне правопорушення вносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, протягом трьох робочих днів з дня надходження до Міністерства юстиції України від кадрової служби державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, а також підприємства, установи та організації, посадові особи яких є суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, електронної та завіреної в установленому порядку паперової копії наказу про накладення дисциплінарного стягнення”;

доповнити частинами третьою та четвертою такого змісту:

“3. Інформація з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, про внесення відомостей про особу до зазначеного Реєстру або про відсутність відомостей про таку особу подається:

на запит державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з метою проведення спеціальної перевірки відомостей про осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

на запит правоохоронних органів у разі необхідності отримання такої інформації в рамках кримінального або адміністративного прова-

дження або на запит прокурора в рамках здійснення нагляду за додержанням вимог і застосуванням законів;

під час звіряння переліку осіб, звільнених з посад у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційні правопорушення, з відомостями, що містяться в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні правопорушення;

у разі звернення фізичної особи (уповноваженої нею особи) щодо отримання відомостей про себе.

4. Міністерство юстиції України забезпечує оприлюднення на своєму офіційному веб-сайті відомостей з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, протягом трьох робочих днів після їх внесення до реєстру. Відкритими для безоплатного цілодобового доступу є такі відомості про особу, яку притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення:

1) прізвище, ім'я, по батькові;

2) місце роботи, посада на час вчинення корупційного правопорушення;

3) склад корупційного правопорушення;

4) вид покарання (стягнення);

5) спосіб вчинення дисциплінарного проступку;

6) вид дисциплінарного стягнення”;

13) у статті 22:

у частині другій:

абзац перший після слів “до відповідальності за корупційне правопорушення” доповнити словами “пов’язане з порушенням обмежень, передбачених цим Законом”;

в абзаці другому слова “відповідних посад” замінити словами “роботи (служби)»;

у частині третій слова “спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань державної служби” і “спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань державної служби” замінити відповідно словами “центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної служби” і “центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної служби”;

14) у додатку до Закону:

назву граfi “Прізвище, ініціали” позиції 4 розділу I доповнити словами “дата народження”;

у примітці:

у пункті 6 слово “дев’ятого” замінити словом “десятого”;

пункт 7 викласти в такій редакції:

“7. Відомості про довжину транспортного засобу зазначаються лише у позиціях 37, 38, 42 і 43”;

у пункті 11 слово і цифри “та 59” замінити цифрами і словом “59 і 62”, а цифри “150” замінити цифрами “80”;

доповнити пунктом 11-1 такого змісту:

“11-1. У полях “Усього” та “у тому числі за кордоном” у позиціях 45-64 зазначається повне найменування банків, інших фінансових установ, товариств, підприємств, організацій тощо, з якими у декларанта чи членів його сім’ї наявні відповідні відносини”.

24. У Законі України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 32-33, ст. 413):

1) у статті 98:

частину другу доповнити пунктом 7-1 такого змісту:

“7-1) вживати заходів до недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів та невідкладно повідомляти суду про наявність такого конфлікту”;

після частини третьої доповнити двома новими частинами такого змісту:

“4. Під час реалізації своїх прав та обов’язків арбітражний керуючий зобов’язаний додержуватися вимог Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” щодо обмеження використання своїх повноважень з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, одержання дарунків (пожертв).

5. Порухення арбітражним керуючим вимог Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, а також виникнення конфлікту інтересів під час здійснення його повноважень є підставою для усунення його від виконання обов’язків арбітражного керуючого під час провадження у справі про банкрутство, про що господарський суд виносить ухвалу”.

У зв’язку з цим частини четверту і п’яту вважати відповідно частинами шостою і сьомою;

2) у статті 114:

частину другу після абзацу четвертого доповнити новим абзацом такого змісту:

“4) які мають конфлікт інтересів (особи, у яких виникає суперечність між власними чи їх близьких осіб майновими, немайновими інтересами та повноваженнями арбітражного керуючого)».

У зв'язку з цим абзац п'ятий вважати абзацом шостим; частину третю після абзацу сьомого доповнити новим абзацом такого змісту:

“6) наявності конфлікту інтересів”.

У зв'язку з цим абзац восьмий вважати абзацом дев'ятим.

25. У статті 93 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України “Про Регламент Верховної Ради України” (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № № 14-17, ст. 133):

частину першу після слів “вимогам закону, цього Регламенту та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів” доповнити словами “комітет, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією, для підготовки експертного висновку щодо його відповідності вимогам антикорупційного законодавства”;

частину третю після слів “відповідно регламенту” доповнити словами “боротьби з корупцією”.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім пункту 2, який набирає чинності з 1 липня 2013 року, абзаців одинадцятого – двадцять другого підпункту 8 та абзаців третього – дев'ятого підпункту 9, абзаців чотирнадцятого – двадцятого підпункту 12 та абзацу сьомого підпункту 14 пункту 23 розділу I цього Закону, які набирають чинності з 1 січня 2014 року.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

*м. Київ, 14 травня 2013 року
№ 224-VII*

**5.11. ЗАКОН УКРАЇНИ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією”
від 18 квітня 2013 р. № 221-VII**

Верховна Рада України **постановляє**:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

1) статті 172-2 і 172-3 виключити;

2) у статті 221, частині другій статті 250, абзаци другому, абзаци “органів Служби безпеки України (стаття 164 (у частині, що стосується правопорушень у галузі господарської діяльності, ліцензії на проведення якої видає ця Служба), статті 172-2-172-9, 195-5, 212-2 (крім пункту 9 частини першої), 212-5 і 212-6)», абзаци “органів державної податкової служби (статті 51-2, 155-1, 162-1, 162-2, 163-1-163-4, 1631-2, 164, 164-5, 164-16, 166-16, 166-17, 172-2-172-9, 177-2)», абзаци “органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (про правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов’язаними та резервістами під час проходження зборів, а також працівниками Збройних Сил України під час виконання ними службових обов’язків – стаття 44, частини друга і третя статті 123, статті 172-2-172-9, 173, 174, 178, 182, 184-1, 185 і 185-7)», пункті 11 частини першої статті 255 та частині другій статті 268 цифри “172-2” замінити цифрами “172-4”.

2. У Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

1) статтю 354 викласти в такій редакції:

“Стаття 354. Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації

1. Пропозиція чи обіцянка працівнику державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, надати йому або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи — караються штрафом від

ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста годин.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, — караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або виправними роботами на строк до двох років.

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи — караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин.

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, — караються штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

5. Особа, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру.

Примітка. 1. У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, що перевищують 0,5 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, або нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

2. Повторним у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 та 369 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями.

3. У статтях 354, 368, 368-3 та 368-4 під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів”;

2) примітку до статті 364-1 викласти в такій редакції:

“Примітка. У статтях 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 та 370 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав”;

3) статтю 368 викласти в такій редакції:

“Стаття 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою

1. Прийняття службовою особою пропозиції чи обіцянки надати їй або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища — карається штрафом від семисот п’ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк від одного до двох років.

2. Одержання службовою особою неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища — карається штрафом від однієї тисячі до тисячі п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у значному розмірі, — карається штрафом

від тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Діяння, передбачене частиною другою або третьою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Діяння, передбачене частиною другою, третьою або четвертою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Неправомірною вигодою в значному розмірі вважається вигода, що в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – така, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі – така, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364, посади яких згідно із статтею 25 Закону України “Про державну службу” віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у частині першій статті 9 Закону України “Про державну службу”, та особи, посади яких згідно із статтею 25 Закону України “Про державну службу” віднесені до першої та другої категорій”;

4) в абзаці першому частини першої статті 368-2 слово “хабарництва” замінити словами і цифрами “зазначених у статті 368 цього Кодексу”;

5) у статті 368-3:

у назві слова “Комерційний підкуп” замінити словом “Підкуп”;

абзац перший частини першої, абзац перший частини третьої та частину п'яту викласти в такій редакції:

“1. Пропозиція службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення зазначеною службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи”;

“3. Одержання службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи”;

“5. Особа, яка пропонує або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру”;

примітку до статті виключити;

б) абзац перший частини першої, абзац перший частини третьої та частину п'яту статті 368-4 викласти в такій редакції:

“1. Пропозиція аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи”;

“3. Одержання аудитором, нотаріусом, експертом, оцінювачем, третейським суддею або іншою особою, яка провадить професійну діяльність, пов’язану з наданням публічних послуг, а також незалежним посередником чи арбітром під час розгляду колективних трудових спорів неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи”;

“5. Особа, яка пропонувала або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру”;

7) статтю 369 викласти в такій редакції:

“Стаття 369. Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі

1. Пропозиція службовій особі надати їй або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища – карається штрафом від двохсот п’ятдесяти до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Надання службовій особі або третій особі неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища – карається штрафом від п’ятисот до семисот п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене повторно, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років із штрафом від п’ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та з конфіскацією майна або без такої.

4. Діяння, передбачене частиною другою або третьою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає від-

повідальне становище, або вчинене за попередньою змовою групою осіб, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

5. Діяння, передбачене частиною другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або вчинене організованою групою осіб чи її учасником, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

6. Особа, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру”;

8) у статті 369-2:

у частині першій:

абзац перший після слова “вигоду” доповнити словами “або за надання такої вигоди третій особі”;

в абзаці другому слово “карається” замінити словом “караються”;

абзац перший частини другої і абзац перший частини третьої після слів “неправомірної вигоди” доповнити словами “для себе чи третьої особи”;

9) назву та абзац перший частини першої статті 370 викласти в такій редакції:

“Стаття 370. Провокація підкупу

1. Провокація підкупу, тобто свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовляють пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду”.

3. У третьому реченні частини третьої статті 23 Закону України “Про господарські товариства” (Відомості Верховної Ради України, 1991 р., № 49, ст. 682; 1998 р., № 18, ст. 89; 1999 р., № 26, ст. 213; 2003 р., № 30, ст. 247; 2004 р., № 23, ст. 320; 2005 р., № 16, ст. 263; 2010 р., № 46, ст. 539) слово “хабарництво” замінити словами “одержання неправомірної вигоди”.

4. В абзаці дев'ятому статті 7 Закону України “Про основи національної безпеки України” (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 39, ст. 351) слово “хабарництва” виключити.

5. У Законі України “Про засади запобігання і протидії корупції” (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 40, ст. 404):

1) абзац сьомий частини першої статті 1 викласти в такій редакції:

“неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав”;

2) пункт 4 частини першої статті 4 замінити двома пунктами такого змісту:

“4) посадові особи та працівники юридичних осіб – у разі одержання ними неправомірної вигоди, або одержання від них особами, зазначеними у пунктах 1 і 2 частини першої цієї статті, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди;

5) фізичні особи – у разі одержання від них особами, зазначеними у пунктах 1–4 частини першої цієї статті, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди”.

6. У частині другій статті 4 Закону України “Про застосування амністії в Україні” (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 51, ст. 580) слово “хабара” замінити словами “неправомірної вигоди службовою особою”.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти та забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України у відповідність із цим Законом.

3. Рекомендувати Генеральній прокуратурі України привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

*м. Київ, 18 квітня 2013 року
№ 221-VII*

5.12. КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х (витяг)*

{У тексті Кодексу слова “Республіка Крим” у всіх відмінках замінено словами “Автономна Республіка Крим” у відповідних відмінках згідно із Законом № 209/94-ВР від 14.10.94}

{У тексті Кодексу слова “службова особа” у всіх відмінках замінено словами “посадова особа” у відповідних відмінках згідно із Законом № 282/95-ВР від 11.07.95}

Глава 4

НАКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СТЯГНЕННЯ

Стаття 38. Строки накладення адміністративного стягнення

Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через два місяці з дня його виявлення, за винятком випадків, коли справи про адміністративні правопорушення відповідно до цього Кодексу підвідомчі суду (судді).

Якщо справи про адміністративні правопорушення відповідно до цього Кодексу чи інших законів підвідомчі суду (судді), стягнення може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через три місяці з дня його виявлення, крім справ про адміністративні правопорушення, зазначені у частині третій цієї статті.

Адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення. Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, передбаченого статтею 164-14 цього Кодексу, може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

* Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. Вводиться в дію Постановою Верховної Ради Української РСР № 8074-10 від 07.12.84, ВВР 1984, додаток до № 51, ст. 1123.

{Стаття 38 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2342-III від 05.04.2001, № 586-VI від 24.09.2008, № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 3681-VI від 08.07.2011, № 4652-VI від 13.04.2012}

Глава 13-А

АДМІНІСТРАТИВНІ КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття 172-4. Порухення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності

Порухення особою встановлених законом обмежень щодо зайняття підприємницькою чи іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної та суддівської практики, інструкторської практики із спорту) – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом.

Порухення особою встановлених законом обмежень щодо входу до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особа здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), – тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від такої діяльності.

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”, за винятком депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі), народних засідателів і присяжних.

Стаття 172-5. Порухення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)

Порухення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) –

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви).

Порушення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка (пожертви) –

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви).

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах “а”, “б” пункту 2 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 172-6. Порушення вимог фінансового контролю

Неподання або несвоєчасне подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, передбаченої Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, підпункті “а” пункту 2 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 172-7. Порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів

Неповідомлення особою безпосереднього керівника у випадках, передбачених законом, про наявність конфлікту інтересів – тягне за собою накладення штрафу від десяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. 1. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах “а”, “б” пункту 2 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

2. У цій статті під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість

прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень.

Стаття 172-8. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень

Незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Стаття 172-9. Невжиття заходів щодо протидії корупції

Невжиття передбачених законом заходів посадовою чи службовою особою органу державної влади, посадовою особою місцевого самоврядування, юридичної особи, їх структурних підрозділів у разі виявлення корупційного правопорушення – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

{Кодекс доповнено главою 13-А згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011}

Глава 15

**АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ
НА ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК УПРАВЛІННЯ**

Стаття 212-3. Порухення права на інформацію

Неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України “Про інформацію”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про звернення громадян”, “Про доступ до судових рішень” та “Про засади запобігання і протидії корупції”, або на адвокатський запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена відповідно до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення порушення з числа передбачених частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'ятдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

{Примітку статті 212-3 виключено на підставі Закону № 3207-VI від 07.04.2011}

{Кодекс доповнено статтею 212-3 згідно із Законом № 676-IV від 03.04.2003; із змінами, внесеними згідно із Законами № 3262-IV від 22.12.2005, № 2938-VI від 13.01.2011, № 2939-VI від 13.01.2011, № 3207-VI від 07.04.2011, № 5076-VI від 05.07.2012}

Стаття 277. Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення

Справа про адміністративне правопорушення розглядається у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 42-2, частиною першою статті 44, статтями 44-1, 106-1, 106-2, 162, 173, 173-1, 173-2, 178, 185, частиною першою статті 185-3, статтями 185-7, 185-10, 188-22, 203–206-1, розглядаються протягом доби, статтями 146, 160, 185-1, 212-7–212-20 – у триденний строк, статтями 46-1, 51, 166-9, 176 і 188-34 – у п'ятиденний строк, статтями 101–103 цього Кодексу – у семиденний строк. Законами України може бути передбачено й інші строки розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Строк розгляду адміністративних справ про адміністративні корупційні правопорушення зупиняється судом у разі якщо особа, щодо якої складено протокол про адміністративне корупційне правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відраженні чи на лікуванні, у відпустці тощо).

{Стаття 277 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР № 316-11 від 29.05.85, № 2010-11 від 03.04.86, № 4135-11 від 12.06.87, № 4452-11 від 21.08.87, № 6347-11 від 03.08.88, № 7445-11 від 27.04.89, № 8710-11 від 19.01.90, № 8711-11 від 19.01.90, № 8918-11 від 07.03.90, № 9082-11 від 20.04.90, № 9166-11 від 04.05.90, № 647-12 від 18.01.91, № 661-12 від 28.01.91; Законами № 3039-12 від 03.03.93, № 3890-12 від 28.01.94, № 64/95-ВР від 15.02.95, № 386/96-ВР від 01.10.96, № 2342-III від 05.04.2001, № 662-IV від 03.04.2003 – набуває чинності 01.08.2003 року, № 1299-IV від 20.11.2003, № 2635-IV від 02.06.2005,

№ 3078-IV від 15.11.2005, № 3504-IV від 23.02.2006, № 599-VI від 25.09.2008, № 1508-VI від 11.06.2009, № 2258-VI від 18.05.2010, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 4025-VI від 15.11.2011}

{Стаття 277-1 втратила чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010}

Стаття 277-2. Повідомлення про розгляд справи

Повістка особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, вручається не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді, в якій зазначаються дата і місце розгляду справи.

Інші особи, які беруть участь у провадженні по справі про адміністративні правопорушення, повідомляються про день розгляду справи в той же строк.

{Кодекс доповнено статтею 277-2 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011}

Стаття 285. Оголошення постанови по справі про адміністративне правопорушення і вручення копії постанови

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або висилається особі, щодо якої її винесено.

Копія постанови в той же строк вручається або висилається потерпілому на його прохання.

Копія постанови вручається під розписку. У разі якщо копія постанови висилається, про це робиться відповідна відмітка у справі.

По справах про порушення митних правил копія постанови вручається особам, щодо яких її винесено, в порядку, встановленому Митним кодексом України.

У випадках, передбачених статтею 258 цього Кодексу, копія постанови уповноваженої посадової особи у справі про адміністративне правопорушення вручається особі, щодо якої її винесено, на місці вчинення правопорушення.

По справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 174 і 191 цього Кодексу, щодо особи, якій вогнепальну зброю, а також бойові припаси ввірено у зв'язку з виконанням службових обов'язків або передано в тимчасове користування підприємством, установою, організацією, суд надсилає копію постанови, крім того, відповідному підприємству,

установі або організації для відома і органу внутрішніх справ для розгляду питання про заборону цій особі користуватися вогнепальною зброєю.

Постанова суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне корупційне правопорушення у триденний строк з дня набрання нею законної сили направляється відповідному органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, державному чи виборному органу, власнику юридичної особи або уповноваженому ним органу для вирішення питання про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, усунення її згідно із законодавством від виконання функцій держави, якщо інше не передбачено законом, а також усунення причин та умов, що сприяли вчиненню цього правопорушення.

Постанова суду про накладення адміністративного стягнення за повторне вчинення порушення вимог законодавства у сфері ліцензування та з питань видачі документів дозвільного характеру, передбачених статтями 166-10, 166-12 цього Кодексу, у триденний строк з дня набрання нею законної сили направляється відповідному органу державної влади, органу місцевого самоврядування для прийняття рішення згідно із законом.

{Стаття 285 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2342-III від 05.04.2001, № 586-VI від 24.09.2008, № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 3720-VI від 08.09.2011}

5.13. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ **від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (витяг)***

{Кодекс набуває чинності з 1 вересня 2001 року, див. п. 1 розділу I "Прикінцеві та перехідні положення"}

Розділ XV

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН

Стаття 353. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи

1. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь, –

* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.

карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу, –

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років.

{Стаття 353 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011}

Стаття 354. Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації

1. Пропозиція чи обіцянка працівнику державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, надати йому або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи –

караються штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста годин.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, –

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин, або виправними роботами на строк до двох років.

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи –

караються штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот годин.

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, —

караються штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

5. Особа, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру.

Примітка. 1. У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, що перевищують 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, або нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

2. Повторним у статтях 354, 368, 368-3, 368-4 та 369 цього Кодексу визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями.

3. У статтях 354, 368, 368-3 та 368-4 під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

(Стаття 354 в редакції Закону № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів

1. Підроблення посвідчення або іншого офіційного документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією,

громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут, –

караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Складання чи видача працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи, –

караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, –

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Використання завідомо підробленого документа –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Примітка. Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка під-

тверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у право застосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

{Стаття 358 із змінами, внесеними згідно з Законом № 1508-VI від 11.06.2009 – зміни втратили чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011}

Розділ XVI

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

{Назва розділу XVII в редакції Закону № 3207-VI (3207-17) від 07.04.2011}

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, –

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльніс-

тю на строк до трьох років та зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Службовими особами у статтях 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Для цілей статей 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи території громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

2. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в

- іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.
3. Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.
 4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

{Стаття 364 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 1508-VI від 11.06.2009 – зміни по Закону № 1508-VI втратили чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011}

Стаття 364-1. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми

1. Зловживання повноваженнями, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, –

карається штрафом від п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, –

карається штрафом від десяти тисяч до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. У статтях 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 та 370 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

(Кодекс доповнено статтею 364-1 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 4025-VI від 15.11.2011, № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, –

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від семисот п'ятдесяти до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

{Стаття 365 із змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008, № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011}

Стаття 365-1. Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми

1. Перевищення повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми дій, які явно виходять за межі наданих повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, –

карається виправними роботами на строк до одного року або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

{Кодекс доповнено статтею 365-1 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011}

Стаття 365-2. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги

1. Зловживання своїми повноваженнями аудитором, нотаріусом, оцінювачем, іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, –

карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно, –

карається штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються штрафом від десяти тисяч до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої.

(Кодекс доповнено статтею 365-2 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 4025-VI від 15.11.2011)

Стаття 366. Службове підроблення

1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів –

караються штрафом до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

{Стаття 366 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009 – зміни втратили чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011}

Стаття 367. Службова недбалість

1. Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне

ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, –

карається штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого.

{Стаття 367 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011}

Стаття 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою

1. Прийняття службовою особою пропозиції чи обіцянки надати їй або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища –

караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк від одного до двох років.

2. Одержання службовою особою неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища –

карається штрафом від однієї тисячі до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у значному розмірі, –

карається штрафом від тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Діяння, передбачене частиною другою або третьою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Діяння, передбачене частиною другою, третьою або четвертою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. 1. Неправомірною вигодою в значному розмірі вважається вигода, що в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – така, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі – така, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364, посади яких згідно із статтею 25 Закону України “Про державну службу” віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та

одиниць. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у частині першій статті 9 Закону України “Про державну службу”, та особи, посади яких згідно із статтею 25 Закону України “Про державну службу” віднесені до першої та другої категорій.

(Стаття 368 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Законів № 3207-VI від 07.04.2011, № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 368-2. Незаконне збагачення

1. Одержання службовою особою неправомірної вигоди у значному розмірі або передача нею такої вигоди близьким родичам за відсутності ознак, зазначених у статті 368 цього Кодексу, (незаконне збагачення) –

карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Незаконне збагачення, якщо його предметом була неправомірна вигода у великих розмірах, –

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Незаконне збагачення, якщо його предметом була неправомірна вигода в особливо великих розмірах, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. Неправомірною вигодою у значному розмірі вважаються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, на суму, що перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі – на суму, що перевищує двісті неоподат-

ковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі – на суму, що перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Кодекс доповнено статтею 368-2 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 368-3. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми

1. Пропозиція службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення зазначеною службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи –

караються штрафом від п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, –

караються штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Одержання службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи –

карається штрафом від п'яти тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

4. Діяння, передбачене частиною третьою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, –

карається штрафом від десяти тисяч до п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Особа, яка пропонувала або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру.

(Примітку до статті 368-3 виключено на підставі Закону № 221-VII від 18.04.2013)

(Кодекс доповнено статтею 368-3 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 4025-VI від 15.11.2011, № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 368-4. Підкуп особи, яка надає публічні послуги

1. Пропозиція аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи –

караються штрафом від п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, –

караються штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

3. Одержання аудитором, нотаріусом, експертом, оцінювачем, третейським суддею або іншою особою, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежним посередником чи арбітром під час розгляду колективних трудових спорів неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або безді-

яльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи –

карається штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Діяння, передбачене частиною третьою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, –

карається штрафом від дванадцяти тисяч до вісімнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Особа, яка пропонувала або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру.

(Кодекс доповнено статтею 368-4 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законами № 4025-VI від 15.11.2011, № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 369. Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі

1. Пропозиція службовій особі надати їй або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища –

карається штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Надання службовій особі або третій особі неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища –

карається штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене повторно, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років із штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та з конфіскацією майна або без такої.

4. Діяння, передбачене частиною другою або третьою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає відповідальне становище, або вчинене за попередньою змовою групою осіб, –

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

5. Діяння, передбачене частиною другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або вчинене організованою групою осіб чи її учасником, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

6. Особа, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру.

(Стаття 369 із змінами, внесеними згідно з Законом № 1508-VI від 11.06.2009 – зміни втратили чинність на підставі Закону № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 4652-VI від 13.04.2012; в редакції Закону № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 369-2. Зловживання впливом

1. Пропозиція або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, –

караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозиція здійснити вплив за надання такої вигоди –

карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, поєднане з вимаганням такої вигоди, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна.

Примітка. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави, є особи, визначені в пунктах 1-3 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

(Кодекс доповнено статтею 369-2 згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 221-VII від 18.04.2013)

Стаття 370. Провокація підкупу

1. Провокація підкупу, тобто свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, та зі штрафом від двохсот

п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Те саме діяння, вчинене службовою особою правоохоронних органів, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років та зі штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Стаття 370 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1508-VI від 11.06.2009, № 2808-VI від 21.12.2010; в редакції Закону № 3207-VI від 07.04.2011; із змінами, внесеними згідно із Законом № 221-VII від 18.04.2013)

5.14. ЗАКОН УКРАЇНИ “Про державну службу” від 17 листопада 2011 р. № 4050-VI (витяг)*

Цей Закон визначає принципи, правові та організаційні засади державної служби, умови та порядок реалізації громадянами України права на державну службу.

Розділ III ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Стаття 11. Обов'язки державного службовця

1. Державний службовець зобов'язаний:

1) діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України;

2) додержуватися принципів державної служби;

3) з повагою ставитися до державних символів України;

4) сумлінно виконувати свої посадові обов'язки;

5) виконувати в межах посадових обов'язків рішення державних органів та/або органів влади Автономної Республіки Крим, а також накази, розпорядження та доручення керівників, надані в межах їх повноважень;

6) додержуватися вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції;

* Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 26, ст. 273 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 5483-VI від 20.11.2012)

- 7) додержуватися встановлених законодавством правил професійної етики державного службовця;
- 8) запобігати виникненню конфлікту інтересів під час проходження державної служби;
- 9) додержуватися правил внутрішнього службового розпорядку відповідного державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим або їх апарату;
- 10) підвищувати рівень своєї професійної компетентності.

Розділ IV

ВСТУП НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Глава 1. ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ВСТУПУ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ

Стаття 15. Право на державну службу та обмеження щодо вступу на державну службу

1. Право на державну службу з урахуванням вимог щодо рівня професійної компетентності, напряму підготовки (спеціальності) та обмежень, установлених цим Законом, мають громадяни України, яким виповнилося 18 років, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які вільно володіють державною мовою.

2. На державну службу не може вступити особа, яка:

1) за рішенням суду визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;

2) має судимість за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;

3) відповідно до вироку суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати відповідні посади;

4) піддавалася адміністративному стягненню за корупційне правопорушення – протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;

5) має громадянство іншої держави.

3. Не допускається призначення осіб на посади державної служби, на яких вони будуть безпосередньо підпорядковані близьким особам.

4. Особа, яка вступає на державну службу, зобов'язана до призначення на посаду державної служби вийти зі складу виконавчого органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особа здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі або територіальній громаді, та представляє інтереси держави або територіальній громаді в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), припинити іншу оплачувану або підприємницьку діяльність, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту.

На державного службовця поширюються інші вимоги та обмеження, встановлені Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”.

Розділ V

ПРИПИНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Стаття 38. Припинення державної служби у разі втрати державним службовцем права на державну службу або його обмеження

1. Підставами для припинення державної служби у зв'язку з втратою права на державну службу є:

- 1) припинення громадянства України;
- 2) набуття громадянства іншої держави;
- 3) набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”;
- 4) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо державного службовця за вчинення умисного злочину та/або встановлення заборони займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави;
- 5) наявність відносин безпосередньої підпорядкованості близьких осіб.

2. У випадках, зазначених у частині першій цієї статті, суб'єкт призначення зобов'язаний звільнити державного службовця у триденний

строк з дня настання або встановлення факту, передбаченого цією статтею, якщо інше не встановлено законом.

Розділ VI

ОПЛАТА ПРАЦІ, ЗАОХОЧЕННЯ І СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Стаття 49. Пенсійне забезпечення та грошова допомога державного службовця

15. Державний службовець, звільнений з державної служби у зв'язку із засудженням до обмеження або позбавлення волі за умисний злочин, вчинений з використанням службового становища, позбавляється права на призначення пенсії, передбаченої цією статтею.

У разі якщо особі, зазначеній в абзаці першому цієї частини, вже призначено пенсію відповідно до цього Закону або до законодавства про державну службу, що діяло раніше, виплата такої пенсії припиняється з дня набрання рішенням суду законної сили.

5.15. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ “Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки” від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011

З метою вдосконалення правових та організаційних засад запобігання та протидії корупції постановляю:

1. Схвалити Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки (додається).

2. Визнати таким, що втратив чинність, Указ Президента України від 11 вересня 2006 року № 742 “Про Концепцію подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності”.

3. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

м. Київ, 21 жовтня 2011 року
№ 1001/2011

СХВАЛЕНО
Указом Президента України
від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011

НАЦІОНАЛЬНА АНТИКОРУПЦІЙНА СТРАТЕГІЯ НА 2011–2015 РОКИ

І. Загальні положення

Корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей. Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України. Це потребує негайного вжиття системних та послідовних заходів, які мають комплексний характер і базуються на єдиній Національній антикорупційній стратегії на 2011-2015 роки (далі – Національна антикорупційна стратегія).

В умовах соціально-економічних реформ, які наразі здійснюються в державі, пріоритетними напрямками антикорупційної політики мають стати виявлення та усунення умов, що сприяють або можуть сприяти виникненню корупції, а також запобігання спробам їх створити.

Національна антикорупційна стратегія розроблена на основі аналізу ситуації, пов'язаної з різними проявами корупції в державі, з використанням світового досвіду та рекомендацій міжнародних організацій за результатами моніторингу й оцінки стану запобігання і протидії корупції в Україні.

ІІ. Аналіз ситуації

Ключовою ознакою сучасної ситуації щодо боротьби з корупцією в Україні є започаткування у 2010-2011 роках процесу реформування вітчизняного антикорупційного законодавства, зокрема прийняття Законів України “Про засади запобігання і протидії корупції”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення”. Антикорупційну спрямованість мають здійснені судова, податкова, адміністративна реформи, започаткована реформа кримінального судочинства, вдосконалені механізми доступу громадян до публічної інформації та отримання безоплатної правової допомоги.

Однак, поряд із низкою вжитих заходів, реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним. Законодавчого врегулювання потребують такі питання, як:

- упорядкування адміністративних процедур і надання адміністративних та інших публічних послуг;
- притягнення до відповідальності юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень;
- удосконалення інституту конфіскації;
- притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень осіб, які користуються недоторканністю.

За результатами проведених досліджень, у тому числі соціологічних, виявлено такі основні причини виникнення і поширення корупції в Україні:

- недостатній рівень доброчесності окремих осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- недосконалість адміністративних процедур (їх відсутність або нечіткість);
- наявність у органів державної влади та осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, широкого спектра дискреційних повноважень;
- невідповідність рівня оплати праці осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, обсягу їх повноважень;
- несприятливий режим підприємницької діяльності та наявність економічних пільг для певних категорій підприємців;
- низька ефективність заходів, що вживаються правоохоронними органами, органами прокуратури та судами, щодо притягнення винних у вчиненні корупційних правопорушень до відповідальності;
- толерантність та відсутність критичного ставлення суспільства до проявів корупції;
- сприйняття населенням корупції як одного із засобів досягнення бажаного результату.

Поширення корупції в державі завдає значної шкоди всій системі управління та в разі невжиття відповідних заходів може поглибити такі наслідки:

- падіння авторитету державних та владних структур;

- затримка модернізації та розвитку національної економіки, порушення принципу конкуренції;
- зростання цін внаслідок включення хабара як обов'язкової складової до цінової формули на товари та послуги;
- погіршення інвестиційної привабливості держави;
- дискредитація закону як універсального регулятора суспільних відносин та перетворення його в засіб задоволення приватних і корпоративних інтересів.

III. Мета і завдання Національної антикорупційної стратегії

Метою Національної антикорупційної стратегії є зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, за участю міжнародних організацій.

Завданнями Національної антикорупційної стратегії є:

- окреслення кола причин і умов, що породжують корупцію, визначення шляхів мінімізації факторів, що детермінують її виникнення та негативні наслідки;
- визначення основних напрямів державної політики у сфері запобігання і протидії корупції;
- підвищення ступеня довіри до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- упровадження системи моніторингу ефективності антикорупційного законодавства та забезпечення його виконання.

IV. Принципи забезпечення Національної антикорупційної стратегії

Успішна протидія корупції можлива за умови наявності таких складових: належного антикорупційного законодавства, ефективного його застосування відповідними органами державної влади і органами місцевого самоврядування, координації їх діяльності; ефективною системою протидії корупції в усіх сферах діяльності органів державної влади і ор-

ганів місцевого самоврядування та на всіх рівнях; відкритості та інформованості громадськості про здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції; взаємодії об'єднань громадян з органами державної влади і органами місцевого самоврядування у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, підтримки антикорупційних заходів держави громадянським суспільством.

Реалізація Національної антикорупційної стратегії повинна здійснюватися з дотриманням таких основоположних принципів:

- рівність усіх перед законом;
- дотримання прав і свобод людини і громадянина у відносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- дотримання правових норм у сфері запобігання і протидії корупції;
- невідворотність юридичної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення;
- надання пріоритету превентивним антикорупційним заходам;
- відкритість і прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації Національної антикорупційної стратегії;
- поєднання зусиль держави і громадськості у подоланні корупції як системного явища в усіх сферах суспільного життя.

V. Основні напрями реалізації Національної антикорупційної стратегії

Для реалізації Національної антикорупційної стратегії необхідні узгоджені дії державних органів та органів місцевого самоврядування щодо:

- 1) реформування системи державного управління та адміністративних процедур:
 - а) завершення процесу розмежування функцій органів державної влади з надання адміністративних послуг та контрольно-наглядових (інспекційних) функцій;
 - б) застосування інноваційних технологій, що підвищують об'єктивність та забезпечують прозорість прийняття органами державної влади рішень, у тому числі прискорення впровадження

- системи електронного документообігу та електронного цифрового підпису на загальнодержавному і місцевому рівнях;
- в) розширення сфер застосування принципу “мовчазної згоди” при наданні погоджень, висновків, дозвільних документів тощо;
 - г) надання адміністративних послуг виключно органами державної влади та бюджетними установами;
 - д) визначення на законодавчому рівні вичерпного переліку адміністративних послуг, платності чи безоплатності їх надання, а також обґрунтованих (адекватних) строків надання таких послуг;
 - е) припинення практики дроблення адміністративних послуг на окремі платні послуги, забезпечивши орієнтацію на результат;
 - є) встановлення заборони органам державної влади та органам місцевого самоврядування надавати платні послуги господарського характеру;
 - ж) відмова від територіального монополізму при наданні адміністративних послуг та створення альтернативних можливостей щодо вибору органу для отримання адміністративної послуги;
- 2) зменшення адміністративного тиску на підприємців, запобігання тінізації економіки:
- а) суттєве зменшення кількості ліцензій і дозволів у сфері підприємницької діяльності, максимальне спрощення та скорочення тривалості дозвільних процедур;
 - б) усунення технічних бар'єрів, запровадження “єдиного вікна”, максимальна комп'ютеризація документообігу;
 - в) обмеження кількості перевірок з боку податкових та контролюючих органів;
 - г) запобігання неправомірному тиску на підприємців з боку правоохоронних та контролюючих державних органів;
- 3) забезпечення доброчесності на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування:
- а) системне вдосконалення державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, зокрема, в частині процедури конкурсного добору кандидатів (механізму визначення переможця), розстановки кадрів, проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування;

- б) визначення на законодавчому рівні засад етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та механізму врегулювання конфлікту інтересів в їх діяльності, що мають базуватися на положеннях Модельного кодексу поведінки державних службовців країн Ради Європи та враховувати інші міжнародно-правові стандарти в цій сфері;
 - в) оптимізація співвідношення рівня базової (фіксованої) заробітної плати (посадового окладу) залежно від складності роботи і рівня відповідальності за конкретною посадою та додаткової заробітної плати (премій, надбавок), яка встановлюється за результатами оцінки діяльності на розсуд керівництва;
- 4) поліпшення умов доступу фізичних, юридичних осіб та об'єднань громадян без статусу юридичної особи до інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування:
- а) продовження формування ефективного механізму доступу фізичних, юридичних осіб та об'єднань громадян без статусу юридичної особи до інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;
 - б) активізація інформаційного обміну між об'єднаннями громадян, засобами масової інформації та органами державної влади і органами місцевого самоврядування;
 - в) забезпечення прозорості в роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- 5) удосконалення системи використання державного майна та бюджетних коштів:
- а) удосконалення проведення зовнішнього незалежного аудиту в частині здійснення контролю за використанням коштів місцевих бюджетів;
 - б) завершення проведення інвентаризації державних підприємств і організацій та формування Єдиного реєстру об'єктів державної власності;
 - в) удосконалення законодавства щодо процедур державних закупівель та впровадження системи їх зовнішнього аудиту, забезпечення прозорості процесу державних закупівель;

- г) удосконалення системи контролю за використанням державного майна з метою недопущення фактів одержання прихованих прибутків державними службовцями або, за їх сприяння, іншими особами чи угрупованнями;
- д) створення дієвого механізму детінізації ринку цінних паперів, проведення розрахунків за угодами з цінними паперами;
- е) здійснення Рахунковою палатою моніторингу ефективності використання коштів державного бюджету при виконанні загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- є) удосконалення механізмів залучення громадськості до контролю за законністю та ефективністю використання державного майна, бюджетних коштів;
- б) оптимізації фінансування політичних партій та виборчих кампаній шляхом встановлення чітких правил їх фінансування, а також забезпечення ведення ефективного незалежного контролю за таким фінансуванням;
- 7) удосконалення антикорупційної експертизи шляхом запровадження багатоступеневої методики оцінки корупційних ризиків у законодавстві: на рівні розробників проектів нормативно-правових актів (як формалізована самооцінка); на рівні Міністерства юстиції України (як офіційна антикорупційна експертиза проекту нормативно-правового акта); на рівні громадської експертизи, яка забезпечується існуванням прозорої процедури нормопроєктування та доступністю інформації для громадськості;
- 8) формування громадської підтримки дій влади у запобіганні і протидії корупції:
 - а) сприяння засобам масової інформації в широкому висвітленні заходів щодо протидії корупції, що вживаються державними органами та органами місцевого самоврядування;
 - б) визначення порядку періодичного звітування державних органів, відповідальних за реалізацію державної антикорупційної політики, про ситуацію у сфері запобігання і протидії корупції;
- 9) удосконалення системи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції:

- а) проведення аналізу діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та вжиття за його результатами заходів щодо підвищення ефективності їх роботи;
 - б) формування єдиної правозастосовчої практики правоохоронних та судових органів у справах, пов'язаних із корупцією;
 - в) запровадження спеціалізації прокурорів та слідчих у справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних функцій;
 - г) розвиток співробітництва правоохоронних органів із громадськими організаціями та засобами масової інформації;
- 10) підвищення кваліфікації суддів, працівників прокуратури та правоохоронних органів:
- розроблення і впровадження системи навчання на постійній основі професійних суддів та кандидатів на посаду професійного судді, особового складу правоохоронних органів та органів прокуратури щодо застосування нового антикорупційного законодавства;
- 11) запобігання проявам корупції у правоохоронних органах:
- а) проведення інституційної реформи органів, що здійснюють дізнання, досудове слідство та кримінальне переслідування;
 - б) удосконалення системи професійного добору та підготовки кадрів правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу з корупцією;
 - в) зміна критеріїв оцінки ефективності роботи правоохоронних органів із кількісних показників на якість отриманих результатів;
 - г) розроблення системи заходів для забезпечення ефективного і об'єктивного нагляду прокуратури за діяльністю правоохоронних органів;
- 12) удосконалення інституту відповідальності за корупційні правопорушення:
- а) встановлення відповідальності юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень;
 - б) удосконалення інституту конфіскації;
 - в) перегляд процедури надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт осіб, які користуються

- недоторканністю, у випадках затримання їх на місці вчинення тяжкого злочину (*in flagrante delicto*), включаючи корупцію;
- г) розроблення механізму відшкодування майнової шкоди та збитків, завданих внаслідок вчинення корупційного правопорушення фізичним та юридичним особам;
 - д) розроблення механізму захисту осіб, які в разі виявлення корупційного правопорушення вжили заходів щодо його припинення та негайно повідомили про вчинення такого правопорушення;
- 13) зниження рівня корупції у приватному секторі:
- а) формування антикорупційної правосвідомості громадян шляхом запровадження соціально-просвітницьких програм, створення системи антикорупційної освіти в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах незалежно від форми власності;
 - б) сприяння у забезпеченні прозорості діяльності громадських організацій, юридичних осіб приватного права;
 - в) сприяння у створенні внутрішніх механізмів контролю та запобігання (виявлення) корупційним правопорушенням у приватному секторі;
- 14) зниження рівня корупції в зонах підвищеного корупційного ризику, зокрема правоохоронній, медичній, земельній, освітній, податковій, митній сферах, у сферах державних закупівель та державної служби:
- а) вдосконалення законодавчого забезпечення відповідних сфер суспільних відносин;
 - б) підвищення рівня заробітної плати та соціального забезпечення працюючих;
 - в) підвищення професійного рівня та проведення більш жорсткого професійного добору кадрів;
 - г) зменшення кількості формальних процедур;
- 15) активізації міжнародного співробітництва у сфері запобігання і протидії корупції:
- а) приведення антикорупційної політики України у відповідність із міжнародними стандартами у сфері запобігання і протидії корупції;

- б) здійснення підготовки та підписання міждержавних (міжвідомчих) дво- та багатосторонніх угод про співробітництво у сфері запобігання і протидії корупції;
- в) поглиблення співпраці з партнерськими спеціальними службами та правоохоронними органами у сфері боротьби з корупцією;
- г) впровадження в Україні найкращих практик іноземних держав у сфері запобігання і протидії корупції, насамперед щодо запровадження інституту захисту добросесних інформаторів;
- д) формування іміджу України як держави, що активно протидіє проявам корупції, та отримання міжнародної підтримки цієї діяльності.

VI. Очікувані результати

Реалізація Національної антикорупційної стратегії дасть змогу забезпечити:

- розвиток вітчизняного законодавства у контексті відповідності світовим антикорупційним стандартам, передбаченим Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією, Додатковим протоколом до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, рекомендаціями Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) та інших міжнародних інституцій;
- підвищення ефективності системи запобігання і протидії корупції;
- зниження рівня корупції у системі правоохоронних органів, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- скорочення обсягів тіньової економіки;
- формування у громадськості активної позиції із запобігання і протидії корупції.

VII. Фінансове забезпечення реалізації Національної антикорупційної стратегії

Фінансове забезпечення реалізації Національної антикорупційної стратегії здійснюватиметься за рахунок державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Щорічна перевірка ефективності витрачання коштів державного бюджету на реалізацію Національної антикорупційної стратегії шляхом виконання Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки з подальшим розглядом її результатів на засіданнях Національного антикорупційного комітету проводитиметься Рахунковою палатою.

VIII. Наукове супроводження реалізації Національної антикорупційної стратегії

Наукове супроводження реалізації Національної антикорупційної стратегії здійснюватиметься провідними науковими закладами держави.

IX. Механізм реалізації Національної антикорупційної стратегії

Національна антикорупційна стратегія реалізовуватиметься шляхом розроблення та ухвалення Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, яка за структурою відповідатиме Національній антикорупційній стратегії та міститиме перелік заходів, обсягів і джерел фінансування, очікуваних результатів, індикаторів, строків, відповідальних виконавців, а також партнерів із реалізації заходів.

X. Моніторинг та оцінка

Умовою успішної реалізації Національної антикорупційної стратегії є розроблення і впровадження системи моніторингу та оцінки. Моніторинг та оцінку реалізації Національної антикорупційної стратегії здійснює Національний антикорупційний комітет. До моніторингу з метою дотримання об'єктивності та неупередженості залучатимуться неурядові організації та незалежні інститути.

Оцінка ефективності реалізації Національної антикорупційної стратегії ґрунтуватиметься на результатах виконання Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, позиції України у міжнародних рейтингах (економічна свобода, інвестиційна привабливість, прозорість тощо), результатах моніторингу України з боку міжнародних організацій, соціологічних дослідженнях, опитуваннях громадської думки.

5.16. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ “Про деякі питання Національного антикорупційного комітету” від 16 березня 2012 р. № 201/2012*

1. Внести до Положення про Національний антикорупційний комітет, затвердженого Указом Президента України від 1 вересня 2011 року № 890 “Питання Національного антикорупційного комітету”, такі зміни:

а) у пункті 6 слова “з Апаратом Ради національної безпеки і оборони України” виключити;

б) в абзаці третьому пункту 7 слова “Міністр юстиції України” замінити словами “Секретар Ради національної безпеки і оборони України”;

в) у пункті 15 слова “Адміністрацією Президента України, Державним управлінням справами” замінити словами “Апаратом Ради національної безпеки і оборони України”;

г) доповнити Положення пунктом 15-1 такого змісту:

“15-1. Наукове супроводження діяльності Комітету, роботи утворених ним робочих груп здійснюється Національним інститутом стратегічних досліджень”.

2 Затвердити персональний склад Національного антикорупційного комітету (додається).

3. Визнати такими, що втратили чинність:

статтю 1 Указу Президента України від 26 березня 2010 року № 454 “Питання Національного антикорупційного комітету”;

Указ Президента України від 14 травня 2010 року № 626 “Про зміни у складі Національного антикорупційного комітету”;

Указ Президента України від 30 червня 2010 року № 745 “Про зміну у складі Національного антикорупційного комітету”;

Указ Президента України від 26 січня 2011 року № 119 “Про зміни у складі Національного антикорупційного комітету”;

Указ Президента України від 6 червня 2011 року № 647 “Про зміни у складі Національного антикорупційного комітету”.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

*м. Київ, 16 березня 2012 року
№ 201/2012*

* Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 149/2013 від 21.03.2013.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президента України
від 16 березня 2012 року
№ 201/2012

СКЛАД
Національного антикорупційного комітету

- ЯНУКОВИЧ Віктор Федорович** – Президент України, Голова Національного антикорупційного комітету
- КЛЮЄВ Андрій Петрович** – Секретар Ради національної безпеки і оборони України, виконавчий секретар Національного антикорупційного комітету
- АЗАРОВ Микола Янович** – Прем'єр-міністр України
- АНДРЕЄВ Петро Петрович** – Голова Державної фінансової інспекції України
- ВАСИЛЬЄВ Геннадій Андрійович** – народний депутат України (за згодою)
- ГЕЄЦЬ Валерій Михайлович** – віце-президент Національної академії наук України (за згодою)
- ГМИЗА Сергій Олександрович** – начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України
- ГУРЖІЙ Сергій Григорович** – Голова Державної служби фінансового моніторингу України
- ЄРМОЛАЄВ Андрій Васильович** – директор Національного інституту стратегічних досліджень
- ЗАХАРЧЕНКО Віталій Юрійович** – Міністр внутрішніх справ України
- ІЛЛЯШОВ Григорій Олексійович** – Голова Служби зовнішньої розвідки України
- КІВАЛОВ Сергій Васильович** – Голова Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя (за згодою)
- КІНАХ Анатолій Кирилович** – президент Українського союзу промисловців і підприємців (за згодою)
- КЛИМЕНКО Олександр Вікторович** – Міністр доходів і зборів України
- КОЛЕСНИЧЕНКО Володимир Миколайович** – Голова Вищої ради юстиції (за згодою)

- КОПИЛЕНКО Олександр Любимович** – директор Інституту законодавства Верховної Ради України (за згодою)
- КУЗЬМІН Ренат Равелійович** – перший заступник Генерального прокурора України (за згодою)
- ЛАВРИНОВИЧ Олександр Володимирович** – Міністр юстиції України
- ЛИТВИН Микола Михайлович** – Голова Державної прикордонної служби України
- ЛУКАШ Олена Леонідівна** – Міністр Кабінету Міністрів України
- ЛЬОВОЧКІН Сергій Володимирович** – Глава Адміністрації Президента України
- МАГУТА Роман Миколайович** – Голова Рахункової палати (за згодою)
- МЕДВЕДЬКО Олександр Іванович** – Перший заступник Секретаря Ради національної безпеки і оборони України
- ПИЛИПЧУК Петро Пилипович** – Голова Верховного Суду України (за згодою)
- ПОРТНОВ Андрій Володимирович** – Радник Президента України
- ПШОНКА Віктор Павлович** – Генеральний прокурор України (за згодою)
- РИБАК Володимир Васильович** – Голова Верховної Ради України (за згодою)
- ТАЦІЙ Василь Якович** – президент Національної академії правових наук України, ректор Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого” (за згодою)
- ТОЛКОВАНОВ В’ячеслав Вікторович** – Голова Національного агентства України з питань державної служби
- ШЕМШУЧЕНКО Юрій Сергійович** – директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (за згодою).
- ЯКИМЕНКО Олександр Григорович** – Голова Служби безпеки України

{Склад із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 149/2013 від 21.03.2013}

5.17. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ “Про Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування” від 25 січня 2012 р. № 33/2012*

Відповідно до статті 11 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” **постановляю:**

1. Затвердити Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (додається).

2. Кабінету Міністрів України у двомісячний строк:

привести свої акти та забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Указом;

подати пропозиції щодо внесення до актів Президента України змін, що випливають із цього Указу.

3. Визнати такими, що втратили чинність:

Указ Президента України від 19 листопада 2001 року № 1098 “Про обов’язкову спеціальну перевірку відомостей, що подають кандидати на зайняття посад державних службовців”;

пункт 40 змін, що вносяться до указів Президента України, затверджених Указом Президента України від 5 березня 2004 року № 280 “Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України”;

Указ Президента України від 9 червня 2006 року № 508 “Про внесення змін до Указу Президента України від 19 листопада 2001 року № 1098”;

Указ Президента України від 18 серпня 2006 року № 687 “Про внесення змін до Указу Президента України від 19 листопада 2001 року № 1098”;

Указ Президента України від 2 жовтня 2006 року № 810 “Про внесення змін до Указу Президента України від 19 листопада 2001 року № 1098”;

* Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012.

Указ Президента України від 30 квітня 2010 року № 589 “Про внесення змін до Указу Президента України від 19 листопада 2001 року № 1098”.

4. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

*м. Київ, 25 січня 2012 року
№ 33/2012*

ЗАТВЕРДЖЕНО

Указом Президента України
від 25 січня 2012 року
№ 33/2012

ПОРЯДОК

організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування

1. Спеціальній перевірці підлягають відомості щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов’язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” (крім кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України, кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів) (далі – кандидати), у тому числі відомості, подані особисто.

Спеціальна перевірка відомостей про кандидатів на посаду судді здійснюється з урахуванням вимог Закону України “Про судоустрій і статус суддів”.

1-1. Для цілей цього Порядку не вважається призначенням (крім призначень, які здійснюються Президентом України або Кабінетом Міністрів України):

1) призначення в порядку переведення особи на іншу посаду в межах одного і того ж органу державної влади (державного органу) чи органу місцевого самоврядування, призначення в порядку переведення на ро-

боту з одного органу державної влади (державного органу) чи органу місцевого самоврядування до іншого;

2) призначення в порядку переведення особи, яка працювала в органі державної влади (державному органі), що припиняється, на роботу до іншого органу державної влади (державного органу), до якого переходять повноваження та функції органу державної влади (державного органу), що припиняється.

{Порядок доповнено пунктом 1-1 згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

2. Організація проведення спеціальної перевірки покладається на керівника (заступника керівника) відповідного органу державної влади (державного органу) чи органу місцевого самоврядування, на зайняття посади в якому претендує кандидат, крім випадків, установлених законом.

{Пункт 2 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

3. Для забезпечення організації проведення спеціальної перевірки керівник органу державної влади (державного органу) чи органу місцевого самоврядування може визначити відповідальні структурні підрозділи.

{Пункт 3 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

4. Спеціальній перевірці підлягають відомості щодо:

притягнення особи до кримінальної відповідальності, у тому числі за корупційні правопорушення, наявності судимості, її зняття, погашення;

факту, чи є особа піддана або піддавалася раніше адміністративним стягненням за корупційні правопорушення;

достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік;

наявності в особи корпоративних прав;

стану здоров'я, освіти, наявності наукового ступеня, вченого звання, підвищення кваліфікації;

{Абзац сьомий пункту 4 виключено на підставі Указу Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

інших відомостей, вимога щодо подання яких установлена законом.

5. Спеціальна перевірка проводиться за письмовою згодою кандидата (форма 1, додається), яка подається разом із заявою про призначення, а в разі конкурсного добору така згода подається протягом трьох днів із дати одержання кандидатом повідомлення про результати конкурсу.

У разі ненадання кандидатом згоди спеціальна перевірка стосовно нього не проводиться і питання щодо його призначення або підготовки подання для призначення на відповідну посаду не розглядається.

6. Спеціальна перевірка проводиться у п'ятнадцятиденний строк із дати направлення керівником органу державної влади (державного органу), органу місцевого самоврядування, який організовує проведення перевірки, запиту про проведення спеціальної перевірки (далі – запит).

{Пункт 6 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

7. Спеціальна перевірка проводиться:

1) Міністерством внутрішніх справ України – щодо відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявність судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративних стягнень за корупційні правопорушення;

2) Міністерством юстиції України – щодо наявності у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні правопорушення, відомостей про кандидата;

3) Державною податковою службою України – щодо достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік;

4) Міністерством охорони здоров'я України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо відомостей про стан здоров'я кандидата;

{Підпункт 4 пункту 7 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

5) Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо освіти, наявності у кандидата наукового ступеня, вченого звання.

{Підпункт 5 пункту 7 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

{Підпункт 6 пункту 7 виключено на підставі Указу Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

До проведення спеціальної перевірки інших відомостей, вимога щодо подання яких установлена законом, можуть залучатися спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, а в разі потреби – інші центральні органи виконавчої влади.

8. Відповідний орган державної влади (державний орган) чи орган місцевого самоврядування не пізніше наступного робочого дня після одержання згоди кандидата надсилає (за винятком випадків, передбачених пунктом 9 цього Порядку) до органів (підрозділів), зазначених у пункті 7 цього Порядку, або до їх територіальних органів чи підрозділів (за наявності) запит, підготовлений кадровою службою (іншим підрозділом) цього органу (форма 2, додається).

{Абзац перший пункту 8 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

Запит підписується керівником відповідного органу державної влади (державного органу) чи органу місцевого самоврядування, а в разі його відсутності – особою, яка виконує його обов'язки, або заступником керівника цього органу відповідно до розподілу функціональних обов'язків.

{Пункт 8 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

9. Запит про проведення спеціальної перевірки відомостей щодо кандидатів на зайняття посад державних службовців, призначення на які здійснюється Президентом України або Кабінетом Міністрів України, надсилається не пізніше наступного робочого дня після одержання згоди кандидата до органів (підрозділів), зазначених у пункті 7 цього Порядку, або до їх територіальних органів чи підрозділів (за наявності) відповідно Главою Адміністрації Президента України, керівником Секретаріату Кабінету Міністрів України (їх заступниками або іншою визначеною ними посадовою особою) через Національне агентство України з питань державної служби (форма 2, додається).

{Пункт 9 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

10. До запиту додаються копії:

- 1) письмової згоди кандидата на проведення спеціальної перевірки;
- 2) автобіографії;
- 3) паспорта;
- 4) документів про освіту, вчені звання, наукові ступені;
- 5) декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік;
- 6) медичної довідки про стан здоров'я;
- 7) військового квитка (для військовослужбовців або військовозобов'язаних);
- 8) довідки про допуск до державної таємниці (у разі наявності);
- 9) інших документів, у яких містяться відомості, вимога щодо подання яких встановлена законом.

Копії документів, зазначених у підпунктах 1–3 цього пункту, надсилаються всім органам (підрозділам), які проводитимуть спеціальну перевірку. Копії документів, зазначених у підпунктах 4–9, надсилаються органам (підрозділам), які проводитимуть перевірку відповідних відомостей, зазначених у пункті 7 цього Порядку.

{Абзац одинадцятий пункту 10 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

11. Обмін під час проведення спеціальної перевірки відомостями між органами (підрозділами), які проводять спеціальну перевірку, здійснюється у порядку, встановленому законодавством.

Особливості взаємодії органів державної влади (державних органів) та органів (підрозділів), які проводять спеціальну перевірку, під час проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на зайняття посад, перебування на яких становить державну таємницю, визначаються спільними нормативно-правовими актами заінтересованих органів державної влади (державних органів).

{Пункт 11 в редакції Указу Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

12. Інформація про результати спеціальної перевірки та наявність даних, які перешкоджають зайняттю кандидатом посади, підписана керівником органу (підрозділу), що проводив спеціальну перевірку, а в разі його відсутності – особою, яка виконує його обов'язки, або заступником

керівника цього органу (підрозділу) відповідно до розподілу функціональних обов'язків, подається відповідному органу, який надіслав запит (за винятком випадків, передбачених абзацом другим цього пункту), не пізніше семи днів із дати надходження запиту.

Інформація про результати спеціальної перевірки відомостей щодо кандидатів, зазначених у пункті 9 цього Порядку, підписана керівником органу (підрозділу), що проводив спеціальну перевірку, а в разі його відсутності – особою, яка виконує його обов'язки, або заступником керівника цього органу (підрозділу) відповідно до розподілу функціональних обов'язків, не пізніше семи днів із дати надходження запиту подається до Національного агентства України з питань державної служби, яке у триденний строк із дня одержання такої інформації здійснює її узагальнення та надсилає відповідно до Адміністрації Президента України або Секретаріату Кабінету Міністрів України.

{Пункт 12 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

13. Кадрова служба (інший підрозділ) органу, який надіслав запит, на підставі інформації, зазначеної в абзаці першому пункту 12 цього Порядку, готує довідку про результати спеціальної перевірки (форма 3, додається), яка підписується її керівником.

Довідка про результати проведення спеціальної перевірки відомостей щодо кандидатів, зазначених у пункті 9 цього Порядку (форма 3, додається), готується відповідним структурним підрозділом Адміністрації Президента України або Секретаріату Кабінету Міністрів України на підставі інформації, зазначеної в абзаці другому пункту 12 цього Порядку, поданої Національним агентством України з питань державної служби.

14. Довідка про результати спеціальної перевірки додається до документів, поданих кандидатом, або до особової справи, якщо прийнято рішення про його призначення на посаду.

15. У разі встановлення за результатами спеціальної перевірки факту подання кандидатом неправдивих відомостей посадова особа (орган), яка (який) здійснює призначення (обрання) на посаду, відмовляє такому кандидату у призначенні (обранні) на посаду та протягом трьох робочих днів з дня надходження відповідної інформації повідомляє про

виявлений факт правоохоронним органам для реагування в установленому законом порядку.

Кандидат, щодо якого проведена спеціальна перевірка, має право на ознайомлення з довідкою про результати спеціальної перевірки. У разі незгоди кандидата з результатами перевірки він може подати свої зауваження у письмовій формі стосовно її результатів до відповідного органу.

Рішення про відмову кандидату у призначенні (обранні) на посаду з підстави, зазначеної в абзаці першому цього пункту, може бути оскаржено до суду.

16. Органи (підрозділи), які проводили спеціальну перевірку, у разі надходження від кандидата зауважень стосовно результатів спеціальної перевірки надають йому письмову відповідь протягом десяти днів з дати надходження зауважень.

{Пункт 16 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

{Пункт 17 виключено на підставі Указу Президента № 333/2012 від 18.05.2012}

Глава Адміністрації Президента України

С. ЛЬОВОЧКІН

Контрольні питання

1. Яке головне завдання Модельного кодексу поведінки державних службовців?
2. Назвіть обов'язки державного службовця відповідно до модельного кодексу поведінки державних службовців.
3. Розкрийте зміст “несумісних інтересів”.
4. Що передбачає політична і громадська діяльність державного службовця?
5. Якими повинні бути дії державного службовця у відповідь на неприйнятні пропозиції?
6. Перерахуйте основні національні нормативно-правові акти щодо запобігання та протидії корупції.
7. Які основні засади закріплені Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”?
8. Дайте визначення, що таке конфлікт інтересів, корупційне правопорушення, корупція.
9. Дайте визначення поняття “неправомірна вигода”.
10. Назвіть основні принципи запобігання та протидії корупції.
11. Назвіть суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення.
12. Назвіть суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції.
13. Назвіть заходи, спрямовані на запобігання і протидію корупції.
14. Яка мета здійснення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів?
15. Перерахуйте права громадськості в заходах щодо запобігання і протидії корупції.
16. Які ви знаєте види відповідальності за корупційні правопорушення?
17. Хто здійснює контроль і нагляд за виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції?
18. Назвіть принципи державної служби.
19. Які права державного службовця?
20. Які обов'язки державного службовця?
21. Дайте характеристику загальних умов вступу особи на державну службу.
22. Що є підставами для припинення державної служби?
23. Яка мета Національної антикорупційної стратегії?
24. Які завдання Національної антикорупційної стратегії?
25. З дотриманням яких основоположних принципів повинна здійснюватись реалізація Національної антикорупційної стратегії?
26. Охарактеризуйте основні напрями реалізації Національної антикорупційної стратегії.
27. Що передбачають очікувані результати реалізації Національної антикорупційної стратегії?
28. Назвіть джерела фінансування для реалізації Національної антикорупційної стратегії.
29. Що є успішною умовою реалізації Національної антикорупційної стратегії?
30. Що передбачає Указ Президента України “Про деякі питання антикорупційного комітету” від 16.03.2012?
31. Охарактеризуйте склад Національного антикорупційного комітету.

Післямова

Об'єктивно доведено, що корупція продукується усім соціально-економічним та політичним простором сучасної України, тобто вона є своєрідним віддзеркаленням політичних, економічних, соціальних та духовних процесів у державі. Це зумовлено складними змінами в суспільстві та державі, які відбуваються, починаючи з 1991 р. При цьому слід розуміти, що причиною поширення корупції є не самі реформи, а невдалі дії держави при їх проведенні, помилки при виборі стратегії і тактики ринкових перетворень. Зростання корупції в сучасних умовах безпосередньо пов'язане з дезорганізацією управління, послабленням законності в усіх сферах економічного і соціального життя, контрольних і наглядових функцій держави, переоцінкою можливостей ринку, непрозорою приватизацією.

Досвід боротьби з корупцією свідчить, що знищити її повністю як суспільне явище неможливо. Реальною метою антикорупційної політики може бути зменшення рівня і локалізація корупції в суспільстві, зміна її характеру, обмеження її впливу на соціально-політичні та економічні процеси. Задаля досягнення вказаної мети хотілося б запропонувати такі рекомендації:

1. Якщо суспільство уражене корупцією, то вона проникає до політики й починає руйнувати демократію. Якщо ми прагнемо боротися з корупцією, то для цього насамперед необхідна політична воля.

Грузія – дуже добрий приклад, їй вдалося за короткий термін зупинити корупцію.

2. Україна потребує системних реформ. Найкраще сполучення для їх проведення (на думку відомого польського реформатора Г. Колодка) – це правильна політика і оптимальна інституційна структура, а найгірше – протилежний випадок. На жаль, у постсоціалістичних країнах він має місце набагато частіше.

Досвід транзитивних суспільств навчає, що створення інституційної системи прискорюється тільки тоді, коли проблеми не тільки нагромаджуються, а й ефективно вирішуються. В такий момент потреба у структурних реформах особливо зростає, про що насамперед сигналізує сектор приватного підприємництва, а також тиск ззовні.

3. Необхідне ґрунтовне реформування державної антикорупційної політики та її законодавчої бази. Встановлювати лише адміністративну відповідальність за корупційні діяння неприпустимо. В чинному законодавстві при характеристиці таких кримінальних злочинів, як хабарництво, зловживання владою чи службовим становищем, чітко не визначено, що вони є корупційними. Законодавство повинне більш комплексно і конкретно підходити до вирішення проблем, які виникають при реалізації антикорупційної політики, давати повніше визначення корупції, чітко встановивши види відповідальності, у тому числі кримінальної.

4. Тільки налагодження ефективної взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства сприятиме розвитку останнього, що є однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової і соціальної держави, яка повинна базуватися на забезпеченні прав і свобод людини та громадянина.

Крім того, є незаперечним твердження, що взаємодія суспільства з державою дасть можливість поступово обмежити державне втручання в економічне і соціокультурне життя громадян. Розростання держави буде поступово зведене до мінімуму, і остання займе належне їй в умовах сучасного розвитку місце – бути лише функцією суспільства під його постійним і всебічним контролем, що неодмінно значно обмежить корупційні прояви.

За результатами науково-дослідної роботи і з досвіду викладання навчальної дисципліни “Запобігання та протидія корупції” авторський колектив навчального посібника вважає, що основним наголосом у справі протидії корупції та злочинності як загрози національній безпеці України повинна стати позиція, сформульована у заяві виконавчого директора Управління Організації Об’єднаних Націй з наркотиків і злочинності (ЮНОДК) А. М. Кости: “Організована злочинність набула глобального характеру і перетворилась на колосальну економічну й військову силу. Транснаціональна зло-

чинність перетворилась на загрозу миру, розвитку і, крім того, незалежності країн. Злочинці використовують не тільки зброю і насилля, а й гроші та різнобічні засоби підкупу, щоб підкорити вибори, політиків, владні органи і, врешті-решт, армію”.

Корупція без перебільшення становить загрозу сталому розвитку України, а деякі її види – національній безпеці країни. Президентом України В. Ф. Януковичем поставлені перед усіма державними органами стратегічні завдання щодо підвищення дієвості правоохоронної системи країни, подолання кримінальних тенденцій у суспільстві. Це потребує комплексного бачення державними органами управління стану забезпечення суспільної безпеки.

Оскільки корупція є багатоскладовим феноменом та загальним явищем, вона охоплює всі сфери суспільних відносин. Саме тому боротьбу з нею треба запроваджувати в усіх сферах суспільного життя. Одним із найголовніших кроків є запобігання та протидія корупції ще на рівні освіти. Якщо у молоді сформуються відторгнення і практики боротьби з нею під час навчання, то надалі вона екстраполюватиме їх і на подальше життя.

Термінологічний словник

Адміністративна корупція – навмисне внесення спотворень у процес приписаного виконання чинних законів, правил з метою надання переваг зацікавленим особам. До адміністративної корупції можна віднести хабара з метою отримання різного роду дозволів, митного оформлення, отримання державних замовлень та ін.

Адміністративні послуги – здійснювана за заявою приватної (фізичної або юридичної) особи діяльність адміністративного органу та її результат, щодо юридичного оформлення прав, свобод і законних інтересів особи (наприклад, видача дозволів, ліцензій, сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо).

Антикорупційна політика – система різнобічних і послідовних заходів держави і суспільства щодо усунення (мінімізації) причин і умов, що породжують корупцію у різних сферах життя.

Антикорупційний орган – державний інститут, головною метою якого є запобігання корупції, а також розробка, координація і контроль виконання антикорупційних заходів, стратегій і планів дій, розширення та поширення знань з питань запобігання корупції.

Безпосереднє підпорядкування – відносини прямої організації або правової залежності підлеглої особи від її керівника, в тому числі через вирішення (участь у вирі-

шенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень, контролю за їх виконанням.

Бенефіціар – особа, яка отримує доходи або інші вигоди від діяльності третіх осіб.

Контрольно-наглядова діяльність держави – такі втручальні провадження, які здійснюються за ініціативою адміністративного органу і полягають у встановленні (перевірці) відповідності певної діяльності (поведінки) приватної особи вимогам закону, а у випадку виявлення порушень – у застосуванні адміністративних стягнень. У чинному законодавстві та вітчизняній юридичній науці ця діяльність іменується як: “державний контроль (нагляд)” та/або “адміністративний контроль (нагляд)”. Основним змістом цих втручальних проваджень є: документальні перевірки, фактичні перевірки діяльності, періодичне отримання інформації (звітів). Вони здійснюються у формі “перевірок”, “ревізій”, “інспектування”.

Конфлікт інтересів – ситуація, за якої рішення посадових осіб можуть бути викликані впливом їх особистої зацікавленості шляхом використання переваг своїх посадових повноважень у просуванні особистих інтересів. Конфлікт інтересів призводить до того, що посадові особи приймають рішення, які не обов’язково збігаються з інтересами держави.

Корупційне правопорушення – умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене суб’єктом корупційного діяння, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

Корупційний дохід – будь-яке майно, придбане або отримане безпосередньо чи опосередковано в результаті корупційної діяльності.

Корупційний “полон держави” – у світовій практиці вважається дія окремих осіб, груп або фірм як у державному, так і в приватному секторі з метою впливу на формування законів, правил, указів та інших інструментів державної політики, що забезпечують певні переваги в процесі перерозподілу державної власності й фінансових ресурсів на свою користь. Серед основних видів діяльності, що підпадають під це визначення, можна виділити вплив на формування структури органів виконавчої та законодавчої влади, видання необхідних нормативних актів,

неправомірне розпорядження коштами центрального банку, незаконні внески в партійні каси з боку приватних осіб, “продаж” приватним підприємцям парламентських голосів та ін.

Корупційні ризики – правові, організаційні та інші фактори та причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності держави.

Інституційні корупційні ризики – фактори, що негативно впливають на поведінку публічного службовця, перетворюючи її у “корупційну”, та усунення яких належить до компетенції адміністративного органу, в якому працює (або який очолює) такий службовець.

Загальносистемні (або “зовнішні”) корупційні ризики – ризики пов’язані з загальними вадами публічної адміністрації аналізуються лише в частині, що має особливий вплив на рівень корупції у сферах адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності держави.

Корупція – протиправна діяльність (дія або бездіяльність), яка полягає у використанні посадовою особою наданих повноважень з метою незаконного досягнення особистих і (або) майнових інтересів.

Латентний (лат. *latens* – прихований) – не виявляється зовні, недоступний для зовнішнього спостереження.

Лобізм (англ. *lobbyism*) – скоординована практика відстоювання інтересів, чинення тиску на законодавців і чиновників неурядовими організаціями, фінансово-промисловими групами чи етнічними спільнотами на користь певного рішення. Лобізм також передбачає діяльність зацікавлених осіб, яка сприяє ухваленню органами влади тих або інших рішень, з використанням формальних і неформальних відносин в органах влади. Передусім ідеться про захист інтересів не окремої компанії, а цілої галузі. Іноді асоціюється з корупцією і нелегальними методами впливу на прийняття рішень урядовими структурами, хоча лобізм не обов’язково передбачає підкуп державних працівників. Представники зацікавлених груп називаються лобістами, а їх групи – лобі.

Майно – будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них.

Неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову.

Нігілізм (від лат. *nihil* – ніщо) – заперечення загальноприйнятих цінностей: ідеалів, правових і моральних норм, культури, форм суспільного життя.

Посада – робота або служба в межах визначених повноважень у системі державної, муніципальної служби, у громадській, політичній, релігійній або комерційній організації.

Посадова особа – особа, яка постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснює функції представника влади чи виконує організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарські, контрольно-наглядні функції в державному органі, органі місцевого самоврядування, громадської, політичної, релігійної або комерційної організації.

Стратегія боротьби з корупцією – найбільш загальний план дій, що визначає пріоритети, послідовність і шляхи досягнення комплексної мети – зниження рівня корупції в суспільстві

Фінансово-промислова група – об'єднання виробничих, наукових, торгових, фінансових тощо підприємств, які мають спільну стратегію розвитку (а часто й спільних власників) і вирішують особливо важливі народногосподарські проблеми.

Члени сім'ї – особи, які перебувають у шлюбі, їхні діти, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, що спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Список рекомендованих джерел

1. *Агранцев И.* Александр Меншиков. Царевич без трона / И. Агранцев. – СПб : Нева, 2005. – 352 с.
2. Адміністративне право України : підруч. для юрид. вузів і фак. / за ред. Битяка Ю. П. – Х. : Право, 2001. – 528 с.
3. *Акрамовская А. Г.* Модельные законы субъекта Российской Федерации “О реализации права граждан на участие в управлении делами государства в субъекте Российской Федерации” и “О государственных гарантиях права населения на осуществление местного самоуправления в муниципальных образованиях субъекта Российской Федерации” с комментариями / А. Г. Акрамовская, Е. Б. Веприкова, М. В. Савва. – М. : Гриф и К, 2007. – 112 с.
4. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 4 місяці 2013 року / Управління статистики, організації та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань // Генеральна прокуратура України. – С. 7–9.
5. *Ангелко І. В.* Корупція в Україні – явище закономірне / І. В. Ангелко // Наук. вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.9. – С. 171–174.

6. Антикоррупционная политика : учеб. пособие / под ред. Г. Сатарова. – М. : РА “СПАС”, 2004. – 368 с.
7. Антикорупційна політика України : навч. посіб. для чл. громад. рад / Е. Р. Рахімкулов, О. В. Климович, С. І. Панцир та ін. – Л., 2011. – 136 с.
8. Антикорупційне законодавство України. – К. : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. – 16 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://savran-rda.odessa.gov.ua/Web_savran-rda/Arhiv/1.pdf
9. *Ариели Д.* Поведенческая экономика. Почему люди ведут себя иррационально и как заработать на этом / Д. Ариели ; пер. с англ. П. Миронова. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 296 с.
10. *Ариели Д.* Вся правда о неправде. Почему и как мы обманываем / Д. Ариели ; пер. с англ. П. Миронова. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 288 с.
11. *Аринин А. Н.* Инструменты противодействия коррупции / А. Н. Аринин // Следователь. – 2009. – № 6. – С. 11–20.
12. *Аристотель.* Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; пер. с древнегреч., общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.
13. *Бакуменко В. Д.* Адміністративна реформа / В. Д. Бакуменко, С. О. Кравченко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 8: Публічне врядування / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – С. 21–23.
14. *Бакунин М. А.* Коррупция. О Макиавелли. Развитие государственности / М. А. Бакунин ; предисл. Н. М. Пирумовой // Вопр. философии. – 1990. – № 12. – С. 53–66.
15. *Балаев А. Ш.* Законодательное определение коррупции: общая характеристика и критический анализ / А. Ш. Балаев // Учен. зап. Казан. ун-та. – 2009. – Т. 151, кн. 4. – С. 140–146.
16. *Банчук О.* Запобігання і протидія корупції в органах місцевого самоврядування. Практичний посібник / О. Банчук ; Швейц.-укр. проєкт “Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO”. – К. : Софія-А, 2012. – 88 с.

17. *Бачинін В.* Філософія права : словник / В. Бачинін, В. Журавський, М. Панов. – К. : Ін Юре, 2003. – 408 с.
18. *Безверхов А. Г.* Понятие, причины и предупреждение коррупции / А. Г. Безверхов, В. П. Малков // Гражданское общество в борьбе с коррупцией: история и современность : матер. Открытого регион. форума / под ред. С. А. Репинецкого, А. П. Аржанова. – Самара, 2007. – С. 49–65.
19. *Бездольний М. Ю.* Державно-правовий механізм протидії корупції / М. Ю. Бездольний // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 38–43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09bmympk.pdf>.
20. Библия. Ветхий Завет / Российское библейское общество. – М., 1998. – 292 с.
21. Большая советская энциклопедия : электрон. версия. – М. : Больш. Рос. энцикл. : Гласнет, 2002.
22. Большая Советская Энциклопедия. – М. : БСЭ, 1953. – Т. 23. – 636 с.
23. Большой юридический словарь / под ред. А. Сухарева, В. Зорькина. – М. : Инфра-М, 1998. – 190 с.
24. *Бондаренко И. А.* Коррупция: экономический анализ на региональном уровне : учеб. пособие / И. А. Бондаренко. – СПб : Петрополис, 2001. – 87 с.
25. *Бондаренко С. В.* Коррупцированные общества / С. В. Бондаренко. – Ростов н/Д : Ростиздат, 2002. – 368 с.
26. *Бондаренко І.* Роль контролюючих органів у здійсненні державного контролю та протидії злочинності / І. Бондаренко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика. – 2005. – № 11. – С. 1–7.
27. *Борисов В. І.* Громадянське суспільство та питання подолання корупції / В. І. Борисов, О. Г. Кальман // Вісн. Акад. прав. наук України : зб. наук. пр. – 2005. – № 2. – С. 168–173.
28. *Бутенко В.* Природа і причини корупції в Україні / В. Бутенко // Незалежний культурологічний часопис "І" – 2004. – № 32.

29. *Ванновская О. В.* Личностные детерминанты коррупционного поведения / О. В. Ванновская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.herzen.spb.ru/text/vannovskaya_102_323_328.pdf.
30. *Варналій З. С.* Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саенко. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
31. *Василевська Т. Е.* Особистісні виміри етики державного службовця : монографія / Т. Е. Василевская. – К. : НАДУ, 2008. – 336 с.
32. *Васильев А. С.* История Востока : в 2 т. Т. 2 : учеб. по спец. “История” / А. С. Васильев. – М. : Высш. шк., 1998. – 495 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/20010>.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
34. *Верстюк С.* Явище корупції: світ, перехідні економіки, Україна / С. Верстюк // Молода нація. – 2001. – № 2. – С. 21–102.
35. Визначення поняття корупції та аспекти впливу на суспільство та державу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyiv-obl.gov.ua/Docs/KBN-3.doc>.
36. Виступ Президента України Віктора Януковича у Верховній Раді України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/16600.html>.
37. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі: збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду. – Женева ; К. : ДКЗС, 2010. – 385 с.
38. *Воронкова Н. В.* Социально-политические аспекты взаимодействия органов внутренних дел с институтами гражданского общества и населением в охране общественного порядка в современной России : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Н. В. Воронкова ; Уфимский юрид. ин-т МВД РФ. – Уфа, 2007. – 22 с.
39. Всемирный банк объявил о своей стратегии борьбы с коррупцией [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:208_86320~pagePK:34370~piPK:34424~theSitePK:4607,00.html.

40. Всеукраїнська громадська організація “Комітет по боротьбі з корупцією в органах державної влади, правоохоронних органах, прокуратурі та судах” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.komitet-k.org.ua>.
41. Всеукраїнська молодіжна організація “Молодь проти корупції” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zsp.org.ua>.
42. Встановлення критеріїв оцінювання, оцінювання і стратегічний менеджмент у державному секторі / пер. з англ. М. Коваль, Р. Федущинської. – Л. : ЛФ УАДУ, 2000. – 137 с.
43. *Гайденок П. П.* Проблеми бюрократії у Макса Вебера / П. П. Гайденок, Ю. Н. Давидов // Питання філософії. – 2003. – № 3. – С. 36–44.
44. *Гайдук А. В.* Проблеми правового забезпечення боротьби з корупцією в Україні / А. В. Гайдук // Міжнар. право і нац. законодавство. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 73–79.
45. *Гаращук В. М.* Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія / В. М. Гаращук, А. О. Мухатаєв ; Нац акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності, СБУ, Ін-т дослідж. пробл. держ. безпеки. – Х. : Право, 2010.
46. *Гилевская М. А.* Коррупция: национальные и международные средства противодействия / М. А. Гилевская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1222884&subID=100087759,100087761#text>.
47. *Гладун З. С.* Проблеми адміністративної реформи в Україні : наук. доп. / З. С. Гладун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adminpravo.com.ua/index.php/2010-04-13-13-13-25.html-task=view&id=163&catid=98.htm>.
48. *Гладун З. С.* Адміністративно-правові засоби боротьби з корупцією : проблем. лекція для магістрантів і студ. Юрид. ін-ту Тернопіль. акад. народ. госп-ва / З. С. Гладун. – Т., 2000. – 49 с.
49. *Глущенко О. О.* Роль інституту фінансового моніторингу у трансформації соціально-економічних функцій сучасної банківської системи (розділ у навчальному посібнику // Банківська система : навч. посіб. / за ред. д-ра екон. М. І. Крупки. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 510 с.

50. *Глущенко О. О.* Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації : монографія / О. О. Глущенко, О. М. Підхормний. – Л. : І. Франка, – 2011. – 348 с.
51. *Глущенко О. О.* Інноваційний підхід до ідентифікації банківських клієнтів підвищеного ризику (на прикладі PEPs) / О. О. Глущенко, Р. М. Вороніна // Маркетинг та менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 169–178.
52. *Глущенко О. О.* Вплив високочастотного трейдингу на ефективність глобальних фінансових ринків / О. О. Глущенко, Х. Я. Райхерт // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Т. : Видав.-поліграф. центр Тернопіль. екон. ун-ту : Економічна думка, 2012. – Вип. 11, ч. 1. – С. 441–446.
53. *Гоббс Т.* Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.krotov.info/libr_min/h/hobbes23.html#28.
54. *Голик Ю. В.* Коррупция как механизм социальной деградации : науч.-практ. изд. / Ю. В. Голик, В. И. Карасев. – СПб : Юридический центр Пресс, 2005. – 329 с.
55. Головне управління державної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua/sub/kiev>.
56. *Головщинский К.* Сравнительный анализ стратегий по борьбе с коррупцией / К. Головщинский // Предупреждение коррупции: что может общество. – СПб., 2003.
57. *Голотин В. В.* Коррупция как системное социальное явление: проблема генезиса / В. В. Голотин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.contrcorruption.ru/golotin_kor_kak.htm.
58. *Горан В.* Україна на шляху до міжнародних стандартів боротьби з корупцією / В. Горан // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 4. – С. 14–16.
59. *Грембергер М.* Граждане как партнеры. Руководство ОЭСР по информированию, консультациям и активному участию общества в разработке политического курса / М. Грембергер ; пер. с англ. – М. : Весь мир, 2002. – 120 с.

60. Грищенко М. В. Дискусійні питання щодо визначення поняття “корупція” за чинним законодавством України / М. В. Грищенко // Сер. “Право”. – 2009. – Вип. № 1(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Pravo/2009_841/22.pdf.
61. Гудков А. Приватизация полиции / А. Гудков, К. Дубин // Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссия. – 2006. – № 1 (81).
62. Гуменюк Л. Й. Соціальне управління і системна корупція (спроба соціологічного аналізу) / Л. Й. Гуменюк // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. пр. ДонДУУ. – Д. : ДонДУУ, 2009. – 324 с.
63. Давидова Т. О. Запобігання проявам корупції органами СБ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. О. Давидова. – К., 2010. – 228 с.
64. Данчук М. Д. Психологічні особливості виникнення і подолання корупційного делікту правоохоронців : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / М. Д. Данчук. – Хмельницький, 2007. – 180 с.
65. Дацюк Л. Особливості вітчизняної корупції: нечіткість законодавчих норм і терпимість суспільства сприяють її поширенню / Л. Дацюк // Хрещатик. – 2003. – № 162. – С. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kreschatic.kiev.ua/print/art/15228.html>.
66. Денисюк С. Ф. Організаційні та правові проблеми боротьби з корупцією / С. Ф. Денисюк // Організаційні та правові проблеми боротьби з корупцією : зб. НПБУ. – Х., 1999. – С. 65–68.
67. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2011 № 1240.
68. Державна служба фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>.
69. Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму від 26.10.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_774.

70. Доклад о положении с коррупцией в мире в 2002–2010 гг.: основные положения Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org>.
71. Доступ до інформації та електронне урядування / авт.-упоряд. М. С. Демкова, М. В. Фігель ; Центр політико-правових реформ. – К. : Факт, 2004. – 336 с.
72. Ефективність державної політики боротьби з корупцією: регіональний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/desember08/17.htm>.
73. *Жалинский А. Э.* Правовые механизмы предупреждения коррупции в управлении государственными ресурсами / А. Э. Жалинский, М. А. Поличка, Н. П. Поличка. – Хабаровск : Частная коллекция, 2002. – 192 с.
74. *Жданов І.* Корупція в Україні: спроба аналізу / І. Жданов // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2004. – № 32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/ji-junior/№32-1/№32-1korupt.htm#zmist>.
75. *Журавський В.* Корупція в Україні – не політика / В. Журавський, М. Михальченко, О. Михальченко. – К. : Фенікс, 2007. – 406 с.
76. *Заброда Д. Г.* Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Д. Г. Заброра ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 189 с.
77. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, Р. П. Марчук, А. М. Мудров та ін. ; за ред. А. М. Михненка. – К. : НАДУ, 2010. – 360 с.
78. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. ; за ред. А. М. Михненка. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К. : НАДУ, 2012. – 529 с.
79. Запровадження стратегічного планування в Україні : зб. док. і матеріалів / уклад. В. В. Тертичка. – К. : НАДУ : ЦДАР, 2004. – 437 с.
80. *Заяць О.* Формування системи нормативно-правового забезпечення запобігання та протидії корупції у публічній службі України /

- О. Заяць // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2010. – № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Edu/2010_24/fail/O_Zayats.pdf.
81. Звіт за результатами дослідження “Корупція та корупційні ризики в державних адміністративних органах: громадська думка населення України, підприємців, експертів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/21891>.
82. Звіт про виконання рекомендацій Україною, затв. GRECO на 42-му пленарному засіданні (Страсбург, 11–15 трав. 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://acrc.org.ua/file_collection/GrecoRC1_2_2009_1_Ukraine_UA.pdf.
83. Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання та протидії корупції у 2012 році / М-во юстиції України. – 2013. – Квіт. – С. 164.
84. Здійснення конвенції організації об’єднаних націй проти корупції – оцінка громадянського суспільства / Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2011. – 68 с.
85. *Зеленецький В.* Корупція в Україні та організаційно-правові основи боротьби з нею / В. Зеленецький, О. Кальман // *Право України.* – 2001. – № 4. – С. 13–18.
86. *Изюмов А. И.* Исследования полицейской коррупции в развитых, развивающихся и трансформирующихся странах как часть проблемы изучения неформальной экономической деятельности полиции / А. И. Изюмов, Л. Я. Косалс // *Экономическая социология.* – 2010. – Т. 11, № 2. – С. 115–125.
87. Индекс восприятия коррупции Трансперенси Интернешнл за 2002–2011 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org.ru/CENTER/cpi_09.asp.
88. Исследование фонда ИНДЕМ “Диагностика российской коррупции 2005” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anti-corr.ru/projects.htm>.

89. *Ібрагімова І. М.* Прозорість влади: основи забезпечення інформаційної взаємодії державних органів з громадськістю (презентаційні схеми) / І. М. Ібрагімова. – К. : ПРООН, 2002. – 30 с.
90. Інституалізація суспільного розвитку : навч. посіб. / А. М. Михненко, Е. М. Макаренко, Н. Г. Макаренко. – К. : НАДУ, 2011.
91. *Камлик М.* Корупція в Україні : монографія / М. Камлик, Є. Невмержицький. – К. : Знання, 1998. – 185 с.
92. *Каптуренко М.* Про деякі напрямки дослідження взаємодії економічних та етичних чинників української корупції / М. Каптуренко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – № 3. – С. 42–46.
93. *Карамзин Н. М.* История государства Российского / Н. М. Карамзин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulichki.com/inkwell/text/special/history/karamzin/karahist.htm>.
94. *Качкина Т. Б.* Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей : учеб. пособие / Т. Б. Качкина, А. В. Качкин. – Ульяновск : Печат. двор, 2010. – 80 с.
95. *Кирпичников А. И.* Российская коррупция / А. И. Кирпичников. – 3-е изд., испр. и доп. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 439 с.
96. *Клименко А. В.* Механизмы нового государственного управления и модернизированной бюрократии в концепции административной реформы / А. В. Клименко // Чиновник. – 2005. – № 5 (39) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chinovnik.uara.ru/modern/article.php?id=605>.
97. *Клочков В.* Корупція: причини зростання та шляхи подолання / В. Клочков // Юридична газета. – 2005. – № 13 (49). – С. 1.
98. *Ключевский В. О.* Русская история : полный курс лекций : в 3 кн. Кн. 2 / В. О. Ключевской. – Минск : Мысль, 1995. – 117 с.
99. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка : резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН от 17.12.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_282.

100. *Кожем'якін К.* Корупція в університетах. Молодь проти корупції в університетах / К. Кожем'якін, О. Кудрицька, Д. Кудрицька. – К. : Центр демократичного відродження, 2011. – 88 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cdr-ukraine.org.
101. *Козак В.* Політика держави в контексті адміністративної реформи / В. Козак // Науковий вісник АМУ. Сер. “Управління”. – К. : ВПЦ АМУ, 2012. – Вип. 1.
102. *Козак В.* Феномен корупції: науковий погляд на реальний стан в Україні / В. Козак // Науковий вісник АМУ. Сер. “Управління”. – К. : ВПЦ АМУ, 2011. – Вип. 2.
103. *Коленникова О. А.* Коммерциализация служебной деятельности работников милиции / О. А. Коленникова, Л. М. Косалс, Р. В. Рывкина // Социс. – 2004. – № 3. – С. 73–83.
104. *Коломоєць Т. О.* Адміністративний примус в публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації / Т. О. Коломоєць ; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя : Поліграф, 2004. – 403 с.
105. Конвенція о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/convents/orhus.htm>.
106. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.
107. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнародний документ від 31.10.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c16.
108. Конвенція про корупцію у контексті кримінального права (ETS 173) : прийнята Радою Європи (м. Страсбург) 4 листоп. 1998 р. і відкрита для підписання 27 січ. 1999 р. // Матер. Міжнар. семін. “Антикорупційне розслідування та стратегія попередження корупції” (15–16 трав. 2002 року). – К., 2002. – С. 49–61.
109. Конвенція про корупцію у контексті цивільного права (ETS 174) : прийнята Радою Європи (м. Страсбург) 4 верес. 1999 р. і відкрита для підписання 4 листоп. 1999 р. // Матер. Міжнар. семін. “Антико-

- рупційне розслідування та стратегія попередження корупції” (15–16 травня 2002 р.). – К., 2002. – С. 62–67.
110. Конституція України / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2007. – 64 с.
111. Концепція проведення майстер-класу з обговорення нового антикорупційного законодавства / Національне агентство України з питань державної служби. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=213433a0.
112. Корнієнко М. В. Деякі аспекти протидії корупції в Україні / М. В. Корнієнко // Право і безпека. – 2004. – № 3/2. – С. 69–73.
113. Коррупция // Большой энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslivarej.com/content_bes/Korrupcija-30044.html.
114. Коррупция // Юридический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslivarej.com/content_yur/KORRUPCIJA-2960.html.
115. Коррупция в мире и международная стратегия борьбы с ней : монография / под ред. В. А. Номоконова. – Владивосток : Юрид. ин-т ДВГУ, 2004. – 200 с.
116. Коррупция и бедность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.transparencykazakhstan.org/UserFiles/file/95b.pdf.
117. Коррупция и борьба с ней: роль гражданского общества / под ред. М. Б. Горного. – СПб : Норма, 2000. – 272 с.
118. Коррупция: борьба с транснациональным явлением // Вопросы демократии. – 2006. – Т. 11, № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://usinfo.state.gov/pub/ejournal/usa.html>.
119. Корупційні ризики в діяльності державних службовців : роз’яснення від 12.04.2011 № 0026323-11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11>.
120. Корупція “дорожчає”, або Хабарі по-українськи // Юрид. вісн. України. – 2008. – № 29 (681) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.yurincom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=2768&jid=283.

121. Корупція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civicua.org/library/view.html?topic=19430&folder=4086>.
122. Корупція коштує Україні 20 млрд грн щороку, – Янукович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2011/06/08/292258>.
123. Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід : метод. матер. / І. М. Різак, Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак та ін. – Ужгород : Ліра, 2004. – 62 с.
124. Корупція. Роль Світового банку : звіт робочої групи Світового банку по розробці плану дій по боротьбі з корупцією / Світовий банк. – 1997. – 34 с.
125. *Костенников М. В.* Предупреждение и пересечение коррупции в системе государственной службы : учеб. пособие / М. В. Костенников, А. В. Куракин. – М. : Щит-М, 2004. – 214 с.
126. *Кравченко С. А.* Осуществление государственно-управленческих реформ: концептуальные основы и элементы общей методологии / С. А. Кравченко // Вестник АУПКР. – 2010. – № 12. – С. 24–29.
127. *Кравченко С. А.* Принципы выработки антикоррупционной стратегии государства : обобщение международного опыта / С. А. Кравченко // Проблемы общественных наук в условиях глобализации : матер. Междунар. науч. конф., Тбилиси, 13–14 сент. 2010 г. / под ред. А. Кураташвили. – Тбилиси : Прогресс, 2010. – С. 105–114.
128. *Кравченко С. О.* До питання класифікації корупціогенних чинників / С. О. Кравченко // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р. : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – С. 297–299.
129. *Кравченко С. О.* Завдання адміністративної реформи / С. О. Кравченко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 1: Теорія

- державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – С. 208–210.
130. *Кравченко С. О.* Історія державно-управлінських реформ в Україні / С. О. Кравченко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 3: Історія державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – С. 339–342.
131. Краткий словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лёхина, Ф. Н. Петрова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1950. – 438 с.
132. Криминология : учеб. для вузов / под ред. В. Д. Малкова. – М. : Юстицинформ, 2004. – 528 с.
133. Криминология : учеб. для юрид. вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – М. : Инфра-М-Норма, 1997. – 748 с.
134. Криминология : учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Прогресс, 1998. – 417 с.
135. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 № ETS 173 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15. – Ст. 717 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
136. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
137. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Атіка, 2001. – 320 с.
138. Кримінальний кодекс УРСР від 28.12.1960 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.
139. *Крупник А. С.* Громадський контроль: сутність та механізми здійснення / А. С. Крупник // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2007. – Вип. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2007-1/07kassmz.htm/odyframe.htm>.
140. *Крупник А. С.* Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України / А. С. Крупник // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – Л. : АРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 14. – С. 146–154.

141. *Кузнецов И. Е.* Коррупция в системе государственного управления: социологическое исследование : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.08 / И. Е. Кузнецов. – СПб., 2000. – 170 с.
142. Курс уголовного права : в 5 т. Т. 1: Общая часть: Учение о преступлении / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – 2002. – 624 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/14729/14741>.
143. *Латов Ю. В.* Теневая экономика / Ю. В. Латов, С. Н. Ковалев. – М. : Норма, 2006. – 536 с.
144. *Латов Ю. В.* Экономика вне закона: очерки по теории и истории теневой экономики / Ю. В. Латов. – М. : МОНФ, 2001. – 284 с.
145. *Латов Ю. В.* Экономика преступлений и наказаний: тридцатилетний юбилей / Ю. В. Латов // Истоки. – Вып. 4. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 228–270.
146. *Липсет С. М.* Коррупция, культура и рынки / С. М. Липсет, Г. С. Ленц // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / пер. с англ. под ред. Л. Харрисона, С. Хантингтона. – М. : Моск. шк. полит. исследований, 2002. – С. 149–166.
147. *Луценко Ю. В.* Протидія корупції в Україні: проблеми правового забезпечення та координації / Ю. В. Луценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nac_bez/texts/2008.../lutsenko.pdf.
148. *Макаренко Е. М.* Особливості поширення адміністративної корупції і корупції із “захопленням держави” / Е. М. Макаренко // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р. : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – С. 303–304.
149. *Макаренко И.* Языческая природа нашего христианства сегодня формирует неформальную структуру общества / И. Макаренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dialogs.org.ua/print.php?part=opinion&op_id=931.

150. *Макарчук В. С.* Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / В. С. Макарчук. – 4-те вид., доп. – К. : Атіка, 2004. – 616 с.
151. *Макаева К. И.* Управление региональной социально-экономической системой в условиях коррупционных проявлений (на материалах Республики Адыгея) : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / К. И. Макаева ; Майкоп. гос. технол. ун-т. – Майкоп, 2012. – 25 с.
152. *Манжола П.* Удосконалення механізмів координації державної політики протидії корупції / П. Манжола [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/July2009/11.htm>.
153. *Мартиненко В. Ф.* Нова парадигма боротьби з корупцією в Україні / В. Ф. Мартиненко // Нові підходи до боротьби з корупцією: законодавче забезпечення та проблеми реалізації : матер. засід. круг. столу / за заг. ред. Ю. М. Бардачова, І. П. Лопушинського. – Херсон : Грінь Д. С., 2011. – 116 с.
154. *Мартиненко В. Ф.* Інноваційний розвиток в Україні в умовах корупції / В. Ф. Мартиненко // Інновації в державному управлінні: система інтеграція освіти, науки, практики : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р. : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – С. 296–297.
155. *Марущак А.* Боротьба з корупцією в Україні: у сфері доступу громадян до інформації / А. Марущак // Персонал. – 2007. – № 11. – С. 104–107.
156. Матеріали робочого засідання проектної групи з питань адміністративного законодавства Європейського комітету у справах юридичного співробітництва. – 1998. – 83 с.
157. *Мейтус В. Ю.* Коррупция. Экономический и информационный анализ / В. Ю. Мейтус. – К. : Нора-принт, 2003. – 258 с.
158. *Мельник М.* Протидія корупції: поняття, мета, напрями / М. Мельник // Право України. – 2002. – № 4. – С. 22–26.
159. *Мельник М. І.* Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія / М. І. Мельник. – К. : Атака, 2001. – 304 с.

160. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М. І. Мельник ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002.
161. Мельников В. Н. Противодействие легализации незаконных доходов / В. Н. Мельников, А. Г. Мовсесян. – М. : МЦФЭР, 2007. – 528 с.
162. Месюк М. П. Правові основи взаємодії держави та громадянського суспільства: реалії та перспективи / М. П. Месюк // Сучасні проблеми правової системи України : зб. наук. пр. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – С. 193–195.
163. Месюк М. П. Органи державної влади та інститути громадянського суспільства в боротьбі з корупцією: проблеми взаємодії / М. П. Месюк, М. П. Савчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 45. – С. 264–272.
164. Мизерий А. И. История борьбы с коррупцией в России / А. И. Мизерий. – 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo.../27.pdf.
165. Михненко А. М. Державна антикорупційна політика в Україні: механізми впровадження та проблеми реалізації / А. М. Михненко // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р. : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – С. 283–287.
166. Михненко А. М. Коррупция – явление глобальное / А. М. Михненко // Бизнес. – 2011. – № 7. – С. 6–7.
167. Михненко А. М. Проблеми реалізації антикорупційної політики в Україні / А. М. Михненко // Матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю “Модернізація системи державного управління: теорія та практика”. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2013. – 112 с.
168. Михненко А. М. Діалог суспільства і парламенту як чинник суспільної безпеки / А. М. Михненко, М. П. Месюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 3. – С. 191–198.
169. Михненко А. М. Ефективна взаємодія інститутів влади та громадянського суспільства – запорука демократичного врядування / А. М. Мих-

- ненко // Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю : у 2 ч. Ч. 2 / А. М. Михненко, М. П. Месюк ; за заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка, Т. В. Іванової. – К. : ВПЦ АМУ. – 2009. – С. 27–30.
170. *Михненко А. М.* Інновації в управлінні суспільним розвитком : навч. посіб. / А. М. Михненко, В. Д. Бакуменко, С. О. Кравченко. – К. : Вид-во НАДУ, 2009. – 116 с.
171. *Михненко А. М.* Інституалізація суспільного розвитку : навч. посіб. / А. М. Михненко, Е. М. Макаренко, Н. Г. Макаренко. – К. : НАДУ, 2011. – 292 с.
172. *Михненко А. М.* Історичний нарис: проблеми управління суспільним розвитком : навч. посіб. / А. М. Михненко, В. Д. Бакуменко, С. О. Борисевич. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 240 с.
173. *Михненко А. М.* Проблеми взаємодії інститутів влади та громадянського суспільства та суспільна безпека / А. М. Михненко, М. П. Месюк // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 1 (24). – С. 22–32.
174. *Михненко А. М.* Стратегія боротьби з корупцією / А. М. Михненко, С. О. Кравченко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 6: Державна служба / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – С. 440–441.
175. *Михненко А. М.* Взаємодія влади і громадянського суспільства як чинник суспільної безпеки / А. М. Михненко, М. П. Месюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 177–183.
176. *Михненко А. М.* Владні інститути та громадянське суспільство: діалог чи маніпуляція суспільною свідомістю? / А. М. Михненко, М. П. Месюк // Вісник НАДУ. – 2009. – № 2. – С. 5–12.
177. Міжамериканська конвенція проти корупції : міжнародний документ від 29.03.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_089.
178. Міжвідомча група з протидії корупції ініціює зміни до законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/191031>.

179. Міжнародний досвід щодо запобігання та протидії корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://misto.mogpod.com.ua/files/Korupciya/mignar_dosvid.doc.
180. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. Є. В. Невмержицький, М. І. Камлик. – К. : Школяр, 1999. – 478 с.
181. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення : рекомендації FATF [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/792/1361363961.pdf.
182. Міжнародно-правові акти у сфері протидії корупції : зб. докум. / за заг. ред. В. М. Литвина. – К. : Парламентське вид-во, 2012. – 624 с.
183. *Мілер В.* Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі : пер. з англ. / В. Мілер, О. Гределанд, Т. Кошечкіна. – К. : К.І.С., 2004. – 328 с.
184. Многоликая коррупция: выявление уязвимых мест на уровне секторов экономики и государственного управления : пер. с англ. / под ред. Э. Кампоса и С. Прадхана. – М. : Альпина Паблишерс, 2010. – 551 с.
185. Модельный закон о борьбе с коррупцией : международный документ от 03.04.1999 № 13-4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_998&p=1279986103163054.
186. Основы законодательства об антикоррупционной политике : модельный закон : международный документ от 15.11.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_944&myid=4/UMfPEGznhha.
187. *Молдован Е. С.* Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект / Е. С. Молдован // Державне управління: теорія і практика. – 2010. – № 2. – С. 1–6.
188. Моніторинг корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування України: теоретико-методологічний підхід : наук.-метод. матер. / Ю. П. Сурмін, Т. П. Крушельницька, Є. О. Ралдугінта ін. – К. : НАДУ, 2011. – 56 с.

189. *Мрачковський В. С.* Здійснення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції – оцінка громадянського суспільства / В. С. Мрачковський ; Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2011. – 68 с.
190. Национальная стратегия борьбы с коррупцией в Кыргызской Республике : утв. указом Президента Кыргызской Республики от 11.03.2009 № 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.storcorruption.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=92&lang=ru.
191. Національні системи добросовісності / за ред. Дж. Поупа. – Берлін : Транспаренсі Інтернешнл, 1996. – 122 с.
192. *Невмержицький Є. В.* Державні органи в системі суб'єктів протидії корупції / Є. В. Невмержицький // Віче. – 2008. – № 20. – С. 2–4.
193. *Невмержицький Є. В.* Корупція і національна безпека : навч. посіб. / Є. В. Невмержицький, Ф. П. Шульженко ; Київ. держ. лінгв. ун-т, Гуманіт. ін-т. – К., 2000. – 194 с.
194. *Невмержицький Є. В.* Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Є. В. Невмержицький ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1999. – 24 с.
195. *Невмержицький Є. В.* Корупція як соціально-політичний феномен : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Є. В. Невмержицький ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2009. – 409 с.
196. *Невмержицький Є. В.* Проблеми рецепції антикорупційних механізмів розвинених країн в українську практику / Є. В. Невмержицький // Віче. – 2011. – № 19 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2731>.
197. *Невмержицький Є. В.* Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.
198. *Недюха М.* Лобізм як соціально-політичний феномен: сутність і засоби впливу / М. Недюха, М. Федорін // Віче. – 2010. – № 3 [Елек-

- тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1857>.
199. *Нерсесян А.* Корупційні схеми в системі господарювання: суспільна небезпечність та шляхи подолання / А. Нерсесян // Юридичний журнал. – 2009. – № 7/8. – С. 76–77.
200. *Нижник Н.* Адміністративна реформа в країнах Центральної Європи: досвід для України / Н. Нижник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guds.gov.ua>.
201. *Нисневич Ю.* Многоликая коррупция и ее измерение в исследованиях международных организаций / Ю. Нисневич, Д. Стукал // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 3. – С. 83–90.
202. Нове антикорупційне законодавство – від боротьби до запобігання та протидії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guds.gov.ua/document/214765;jsessionid...;browura>.
203. Нове у законодавстві про протидію корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pace.org.ua/content/view/191/1/lang,uk>.
204. *Ноздрачов А. Ф.* Государственная служба : учеб. для подготовки гос. служащих / А. Ф. Ноздрачов. – М. : Статут, 1999. – 592 с.
205. *Номоконов В. А.* Коррупция в мире и международная стратегия борьбы с ней : монография / В. А. Номоконов. – Владивосток, 2004. – 200 с.
206. *Нуруллаев І. С.* Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / І. С. Нуруллаев ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 205 с.
207. О двадцати принципах борьбы с коррупцией : резолюция Комитета министров Совета Европы от 06.11.1997 № R(97)24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_845.
208. О противодействии коррупции : федеральный Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apn.ru/publications/article17899.htm>.

209. *Овсянкин Д. П.* Коррупция в Украине / Д. П. Овсянкин // Business investor. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business-investor.info/journal/article-128.htm>.
210. *Ожегов С. И.* Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ozhegov.org/words/13304.shtml>.
211. *Омельченко С.* Корупція з точки зору різних культур світу / С. Омельченко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 3. – С. 54–57.
212. *Ортинський В. А.* Корупція та її взаємозв'язок з нелегальною економікою: поняття, сутність та зміст / В. А. Ортинський // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2004. – № 2. – С. 74–83.
213. Основы борьбы с коррупцией (системы общегосударственной этики поведения) / под ред. С. В. Максимова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency/kazakhstan.org/UserFiles/file/68d.pdf>.
214. Основы противодействия коррупции : учеб. пособие / под ред. И. И. Рогова, К. А. Маами, С. Ф. Бычковой. – Алматы : Транспаренси Казахстан : Интерлигал, 2004. – 328 с.
215. Оціночний звіт по Україні Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 21 березня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://acrc.org.ua/index.php?page=projectp&id=94>.
216. Оціночний звіт по Україні. Спільні перший та другий раунди оцінювання // GRECO EVAL I-II Rep (2006) 2E : затв. GRECO на 32-му пленарному засіданні, м. Страсбург, 19–23 берез. 2007 р. – Страсбург, 2007. – 52 с.
217. *Панова Е.* Здійснення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції – оцінка громадянського суспільства / Е. Панова ; Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. – К. : ФОП Москаленко О. М. – 2011. – 68 с.
218. *Пантелейчук І. В.* Взаємодія органів державної влади і громадянського суспільства як механізм запобігання та протидії корупції / І. В. Пантелейчук // Інновації в державному управлінні: системна

- інтеграція освіти, науки, практики : матер. наук.-практ. конф. за між-нар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р. : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – С. 302–303.
219. *Пантелейчук І. В.* Формування позитивного іміджу органів державної влади: теорія, методологія, практика / І. В. Пантелейчук. – К. : Альтерпрес, 2011. – 319 с.
220. *Панфилова Е.* Противодействие коррупции силами гражданского общества: миф или реальность? / Е. Панфилова // Организованная преступность и коррупция [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org.ru/CENTER/c_publications.asp.
221. *Пархоменко С.* Разнообразие стран и разнообразие коррупции (анализ сравнительных исследований) : аналит. докл. / С. Пархоменко, Г. Сатаров ; Фонд ИНДЕМ. – М., 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.indem.ru/corrupt/parhom/index.htm.
222. Перелік основних актів антикорупційного законодавства (станом на 25.10.2010) // Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243758801.
223. *Петрусенко О.* Латинско-русский словарь / О. Петрусенко. – 9 изд., репринт. 1914 г. – М. : Греко-латин. каб. Ю. А. Шичалина, 1994. – 810 с.
224. *Писарькова Л. Ф.* К истории взяток в России / Л. Ф. Писарькова // Отечественная история. – 2002. – № 5. – С. 33–49.
225. Питання запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.09 № 1422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=243403979.
226. Питання Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю : указ Президента України від 19.06.2002 № 561 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 25. – С. 3.
227. Питання Національного антикорупційного комітету : указ Президента України від 26.03.2010 № 454 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=243405055.

228. Підсумовані причини виникнення і поширення корупції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shev.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4954&Itemid=28.
229. План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування / В. Афанасьєва, А. Вишневський, Р. Гекалюк та ін. ; за заг. ред. Т. Мотренка. – К. : Центр адапт. держ. служби до стандартів ЄС, 2010. – 320 с.
230. *Платон*. Діалоги / Платон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Platon/dial1.php.
231. Політика попередження корупції : повідомлення Міжнародної асоціації шефів поліції Національного центру з питань політики забезпечення законності від 30.04.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_143.
232. Політика протидії корупції : міжрегіональний семінар з проблем корупції у органах державної влади, Гаага, 1989 р. : заходи від 01.01.1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_142.
233. Політична історія України ХХ століття : у 6 т. Т. 1: На зламі століть (кінець ХІХ ст. – 1917 р.) / гол. редкол. І. Ф. Курас. – К. : Генеза, 2003. – 424 с.
234. Політичний словник / за ред. В. К. Врублевського, В. М. Мазура, А. В. Мяловицького. – 2-ге вид. – К. : Голов. ред. УРЕ : Вища шк., 1976. – 392 с.
235. *Полтерович В. М.* Факторы коррупции / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 1998. – Т. 34. – Вып. 3. – С. 30–39.
236. *Полюянов С. А.* Исторические аспекты взяточничества в России среди государственных служащих / С. А. Полюянов // Против коррупции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.contrcorruption.ru/poluyanov_istor_asp.htm.

237. Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією : резолюція від 07.09.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_785.
238. Попкова А. Антикорупційний магічний трикутник, або Рецепт боротьби з хабарництвом від голови Transparency International / А. Попкова // День. – 2009. – № 114.
239. Попченко Т. П. Розвиток державно-управлінських механізмів протидії виникненню корупції у сфері охорони здоров'я в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т. П. Попченко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2010.
240. Порта Д. Брудні обладки: учасники, ресурси та механізми політичної корупції / Д. Порта, А. Ванучі ; пер. з англ. – К. : К.І.С., 2006. – 302 с.
241. Посібник для державного службовця з питань запобігання корупційних діянь / уклад. С. М. Сербогін та ін. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетровський регіон. ін-т держ. управління, Головне управління держ. служби України. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 88 с.
242. Про боротьбу з корупцією : закон України від 05.10.1995 № 356/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80>.
243. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції : закон України від 21.12.2010 № 2808-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2808-17>.
244. Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції : закон України від 10.03.2010 № 1962-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10756.html>.
245. Про внесення змін до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” :

закон України від 18.05.2010 № 2258-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 39. – Ст. 1293.

246. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про боротьбу з корупцією” : закон України від 05.10.1995 № 359/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/358/95-%D0%B2%D1%80>.
247. Про громадський контроль : проект Закону України від 11.10.2004 № 6246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=19085.
248. Про державну службу : закон України від 16.12.1993 № 3723-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3723-12>.
249. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : закон України від 28.11.2002 № 249-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 50. – Ст. 2248.
250. Про засади запобігання і протидії корупції : закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 44. – Ст. 1764.
251. Про затвердження Положення про Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 24.04.2009 № 410 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=243396808.
252. Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки : указ Президента України від 25.12.2000 № 1376 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1376/2000>.
253. Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки : указ Президента України від 24.04.1998 № 367/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=367/98>.

254. Про Концепцію подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності” : указ Президента України від 11.09.2006 № 742/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=742/2006>.
255. Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України : указ Президента України від 07.12.2000 № 1313/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1313/2000>.
256. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки : указ Президента України від 21.10.2011 № 1001/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14092.html>.
257. Про Національну програму боротьби з корупцією : указ Президента України від 10.04.1997 № 319/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=319/97>.
258. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 № 964-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
259. Про першочергові заходи щодо детинізації економіки та протидії корупції : указ Президента України від 18.11.2005 № 1615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1615/2005>.
260. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верховної Ради України від 15.10.1996 № 412/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/412/96-%D0%B2%D1%80>.
261. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України “Назустріч людям” : постанова Верховної Ради України від 04.02.2005 № 2426-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2426-15>.
262. Про Раду національної безпеки і оборони України : закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР // Уряд. кур'єр. – 1998. – 4 квіт.

263. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : закон України від 18.10.2006 № 251-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=251-16>.
264. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією : закон України від 16.03.2005 № 2476-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T052476.html.
265. Про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) : угода від 05.05.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_145.
266. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>.
267. Про схвалення Зasad антикорупційної політики : розпорядження Кабінету Міністрів від 08.12.2009 № 1688-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=243411089.
268. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.03.2011 № 190-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 19. – Ст. 803.
269. Про утворення Національного антикорупційного комітету : указ Президента України від 26.02.2010 № 275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=243404943.
270. Проблеми реалізації державної антикорупційної політики : зб. наук. пр. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, С. О. Кравченко та ін. ; за ред. А. М. Михненка. – К. : НАДУ, 2011. – 141 с.
271. Програма запобігання та протидії корупції у Дніпропетровській області на 2013–2015 роки : проект доповнень додатку до рішення

- обласної ради м. Дніпропетровськ від 15.03.2013 № 424-18/VI. – Д., 2013 – 7 с.
272. Проект Антикорупційної стратегії України від 18.11.2009 : розроблений під керівництвом Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radakmu.org.ua/uk/accomodation/1983.html>.
273. Противодействие коррупции: разрешение конфликта интересов / под ред. М. Б. Горного. – СПб., 2007.
274. Протидія корупції в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування: методичні рекомендації : навч.-метод. зб. / Черніг. центр перепідготов. та підвищ. кваліф. працівників органів держ. влади, органів місц. самовряд., держ. п-в, установ і орг.; уклад. В. Н. Скрипка, С. В. Бутко. – Вип. 2. – Чернігів : ЦППК, 2006. – 45 с.
275. Протидія корупції: книжка парламентаря. – К. : АДЕФ-Україна, 2002. – 50 с.
276. *Прохоренко О. Я.* Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми) : монографія / О. Я. Прохоренко. – К. : НАДУ, 2005. – 168 с.
277. *Прохоренко О. Я.* Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / О. Я. Прохоренко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2004. – 208 с.
278. *Прохоренко О. Я.* Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми) : монографія / О. Я. Прохоренко. – К. : НАДУ, 2005. – 168 с.
279. *Прошунин М. М.* Финансовый мониторинг (противодействие легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма) : учеб. пособие / М. М. Прошунин ; под ред. С. В. Запольского. – М. : РАП : Статут, 2009. – 224 с.
280. *Проява С. М.* Экономизация коррупции. Механизм противодействия : монографія / С. М. Проява. – М. : Юнити-Дана, 2008. – 159 с.

281. *Рогульський С. С.* Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С. С. Рогульський ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 19 с.
282. *Романчук О.* Корупція і суспільство: роль ЗМІ у боротьбі з корупційною системою / О. Романчук // Універсум. – 2005. – № 7–10. – С. 7–11.
283. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. Т. 1: Законодательство Древней Руси / отв. ред. В. Л. Янин. – М. : Юрид. лит., 1984. – 432 с.; Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства / отв. ред. А. Д. Горский. – М. : Юрид. лит., 1985. – 520 с.; Т. 3: Акты Земских соборов / отв. ред. А. Г. Маньков. – М. : Просвещение, 1984–1985. – 512 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biuss.ru/pravo/pravo16.php>.
284. Россия и коррупция: кто кого / Фонд ИНДЕМ. – М. : Независимая Газета, 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.anti-corr.ru/indem/1998rus_corr.htm.
285. *Роуз-Аккерман С.* Коррупция и государство: причины, следствия, реформы / С. Роуз-Аккерман ; пер. с англ. О. А. Алякринского. – М. : Логос, 2003. – 343 с.
286. *Савчук О. П.* Корупція: багатоаспектність явища : навч. посіб. / О. П. Савчук, В. А. Бабич, В. А. Бабич. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2009. – 68 с.
287. *Сазерленд Э. Х.* Являются ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? / Э. Х. Сазерленд // Социология преступности: современные буржуазные теории. – М. : Прогресс, 1966. – С. 45–59.
288. *Сатаров Г. А.* Антикоррупционная политика : учеб. пособие для вузов / Г. А. Сатаров. – М. : РА “СПАС”, 2004. – 368 с.
289. *Сафоненко А. О.* Антикорупційна політика в умовах трансформації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / А. О. Сафоненко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 187 с.

290. *Сіверс Р. В.* Здійснення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції – оцінка громадянського суспільства / Р. В. Сіверс ; Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організ. злочин. і корупцією. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2011. – 68 с.
291. *Скобликов П. А.* Актуальные проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью в современной России / П. А. Скобликов. – М. : Норма, 2007. – 272 с.
292. *Скулиш В. Є.* Нове антикорупційне законодавство України і проблеми профілактичної діяльності СБ України / В. Є. Скулиш, О. Ю. Звонарьов // 36. наук. пр. НА СБ України. – 2011. – № 39. – С. 45–50.
293. *Скулиш Є. Д.* Стратегія та основні заходи запобігання корупції та її проявам / Є. Д. Скулиш // 36. наук. пр. НА СБ України. – 2010. – № 33. – С. 51–61.
294. *Скулиш В. Є.* Шляхи подолання корупції в Україні / В. Є. Скулиш // Наук. вісник НА СБ України. – 2011. – № 37. – С. 126–134.
295. *Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін.* – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
296. *Сморгунов А. В.* Государственное управление и политика : учеб. пособие / под ред. А. В. Сморгунова. – СПб. : С.-Петербург. ун-т, 2002. – 564 с.
297. *Соловьев С. М.* Сочинения : в 18 кн. Кн. 1: История России с древнейших времен / С. М. Соловьев. – М. : Голос : Колокол-Пресс, 1993–1998. – 768 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/common/solovyev1/index.html>.
298. *Спільне засідання Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організ. злочин. і коруп. та колегії Головного управління держ. служби України 18 листопада 2009 р. (стенограма) // Вісн. держ. служби України.* – 2009. – № 4. – С. 6–31.
299. *Стан боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні за 2011 рік / Міжвідомчий наук.-досл. центр боротьби з організов. злочинністю.* – 2012. – 70 с.
300. *Стан дотримання вимог антикорупційного законодавства в органах виконавчої влади за 2011–2012 роки [Електронний ресурс].* – Ре-

жим доступу: http://www.nads.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=72524ССА09582569АЕ87С18649Е2А6Е4?art_id=638240.

301. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009, 2011 : звіт за результатами соціологічних досліджень. – К., 2011. – 47 с.
302. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009 / для Порогової програми для України Корпорації “Виклики тисячоліття”. – К. : КМІС, 2009. – 48 с.
303. Створення організаційно-правових засад кадрової ротації як одного із дієвих елементів підготовки кадрів та попередження можливих корупційних проявів у державних органах : наук. розробка / С. М. Серьогін, О. В. Антонова, І. В. Шпекторенко та ін. ; за заг. ред. С. М. Серьогіна. – К. : НАДУ, 2009. – 60 с.
304. *Степула Н.* Занепад соціального капіталу – індикатор занепаду України / Н. Степула [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1959971.html>.
305. *Стретович В.* Кримінальний кодекс України не має визначення поняття корупційного злочину / В. Стретович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://deputat.org.ua/index.php?news=1132234523>.
306. Тимократія // Толковый словарь обществоведческих терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/t/timokrati8.html.
307. *Тимошенко В. А.* Корупція, наркобізнес, організована злочинність в Україні: взаємозв’язок, взаємозалежність, засоби запобігання та протидії: монографія / В. А. Тимошенко. – К. : Вид-во Нац. акад. СБ України, 2004. – 100 с.
308. *Тихомирова Л. В.* Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. – 6-е изд., доп. и перераб. – М. : Изд-во М. Ю. Тихомирова, 2008. – 1088 с.
309. *Тищенко Ю.* Протидія корупції: дії, пропозиції та ініціативи кандидатів у президенти / Ю. Тищенко // Твій вибір. – 2010. – № 6.

310. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посіб. / Б. Й. Тищик. – Л. : Світ, 2001. – 384 с.
311. Ткаченко О. В. До питання про визначення поняття “корупція” / О. В. Ткаченко // Університетські наукові записки : часоп. Хмельниць. ун-ту упр. та права. – 2006. – № 2 (18). – С. 191–194.
312. Толерантность в взаимоотношениях населения и правоохранительных органов // Tolz.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tolz.ru/library/?id=29>.
313. Тучак Р. М. Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Р. М. Тучак ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 198 с.
314. Удосконалення механізмів координації державної політики протидії корупції : аналіт. зап. / Нац. ін-т стратег. досліджень. – 2009. – Лип. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/July2009/11.htm>.
315. Україна через системну бездіяльність влади остаточно отаборилася в клубі найкорумпованіших країн світу : прес-реліз // Transparency International Ukraine. – 2012. – 5 груд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/cpi>.
316. Уложение 1649 г. как свод феодального права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z691_page_27.html.
317. Управління суспільним розвитком. Вступ до спеціальності : навч. посіб. / А. М. Михненко, В. Д. Бакуменко, С. О. Кравченко, С. О. Борисевич. – К. : НАДУ, 2006. – 84 с.
318. Управління якістю суспільних реформ : навч. посіб. / А. М. Михненко, Е. М. Макаренко, С. О. Кравченко. – К. : НАДУ, 2009. – 192 с.
319. Уроки демократії: світовий досвід для України. – К. : Міжнар. центр перспект. дослідж., 2007. – 111 с.
320. Уряд для громадян: ініціативи щодо поліпшення якості послуг / пер. з англ. М. Коваль, Р. Федущинської. – Л. : Вид-во ЛФ УАДУ, 2000. – 293 с.

321. Федоренко В. Л. Інтегрований ігровий комплекс “Синтез наук” / В. Л. Федоренко. – Т. : Мандрівець, 2009. – С. 4.
322. Феноменологія української корупції та її специфічні риси // Діалог. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=56>.
323. Философский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovari.com/fil_a.
324. Фінанси в трансформаційній економіці України : навч. посіб. / за ред. М. І. Крупки. – Л. : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 614 с.
325. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук. – Л. : Ахіл, 2008. – 660 с.
326. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / Б. Франкел ; пер. з англ. О. Юдіна. – К. : Ніка-Центр, 2005. – 304 с.
327. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” / М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2011. – 424 с.
328. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории / Дж. Ходжсон ; пер. с англ. – М. : Дело, 2003. – 464 с.
329. Цветков В. В. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства : монографія / В. В. Цветков, В. П. Горбатенко. – К. : ІДП ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 348 с.
330. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 : ратифіковано Законом України від 16.03.2005 № 2476-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_102.
331. Что такое коррупция // Transparency International-Kazakhstan. USAID [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparencykazakhstan.org/UserFiles/file/95a.pdf>.

332. Чубенко І. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади / І. Чубенко // Вісн. держ. служби України. – 2003. – № 1. – С. 81–87.
333. Шамсутдінов О. В. Концептуальні засади запобігання корупції в Україні / О. В. Шамсутдінов // Актуальні теоретичні і прикладні проблеми кримінології та запобігання злочинності у контексті забезпечення національної безпеки : матер. круг. столу, Київ, 17 черв. 2008. – К. : НВВ НА СБ України, 2008. – С. 14–20.
334. Шахматова Т. П. Організаційні та правові заходи попередження корупції / Т. П. Шахматова // Актуал. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. – Х., 2003. – № 1 (15). – С. 145–150.
335. Швейцер А. Культура і етика / А. Швейцер. – М., 1973. – С. 306–308.
336. Шелест Н. Корупція як історичний феномен / Н. Шелест // Актуальні проблеми держ. упр. – Д., 2004. – Вип. 1 (15). – С. 88–96.
337. Штейнман В. История коррупции в России / В. Штейнман [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.s-pravdoy.ru/sit-korruptcia/1403-2009-02-27-15-33-45.html>.
338. Экономика и право. Теневая экономика / Н. Д. Эриашвили, Е. Л. Логвинов, Г. М. Казиахмедов и др. ; под ред. Н. Д. Эриашвили, Г. М. Казиахмедова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 2005. – 256 с.
339. Юхно А. О. Правові і практичні засади організації запобігання і протидії корупції і організованій злочинності в Україні / А. О. Юхно // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 4. – С. 24–28.
340. Які з завдань, що стоять перед правоохоронними органами, є найважливішим для суспільства? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=274.
341. Янукович В. Ф. Витяг зі стенограми засідання Національного антикорупційного комітету / В. Ф. Янукович // Прес-служба Президента України Віктора Януковича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/16974.html>.

342. *Bouckaert G.* Public management reform : a comparative analysis / G. Bouckaert, C. Pollitt. – Oxford ; N. Y. : Oxford University Press, 2000. – 314 p.
343. *Brunet J. R.* Blurring the Line Between Public and Private Sectors: the Case of Police Officers' Off-Duty Employment. Public Personnel Management / J. R. Brunet. – 2008. – № 37 (2). – P. 161–174.
344. *Caddy J.* Citizens as partners: information, consultation and public participation in policy-making / J. Caddy, C. Vergez. – Paris : OECD, 2001. – 267 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ocs.polito.it/sostenibilita/dwd/oecd_participation.pdf.
345. *Caddy J.* Promise and Problems of E-Democracy: challenges of online citizen engagement / J. Caddy, C. Vergez. – Paris : OECD, 2003. – 162 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/9/11/35176328.pdf>.
346. Core Principles for Effective Banking Supervision / Basel Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs129.htm>.
347. Core Principles Methodology / Basel Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs130.htm>.
348. Corruption Climate: Central and Eastern Europe. Summer 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.cz/corruption/knowledge.htm>.
349. Corruption Perceptions Index 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2005.
350. Corruption Perceptions Index 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table.
351. Corruption Perceptions Index 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/results.

352. Customer Due Diligence for Banks / Basel Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs85.htm>.
353. *Davis D. E.* Undermining the Rule of Law: Democratization and the Dark Side of Police Reform in Mexico / D. E. Davis // *Latin American Politics and Society*. – 2006. – № 48 (1). – P. 55–86.
354. *Eaton K.* Paradoxes of Police Reform: Federalism, Parties, and Civil Society in Argentina's Public Security Crisis / K. Eaton // *Latin American Research Review*. – 2008. – № 43 (3). – P. 5–32.
355. *Encyclopedia of Governance* : in 2 vol. Vol. 1 / ed. by M. Bevir. – L. : SAGE Publ. Ltd., 2007. – 1028 p.
356. *Evance P.* Bureaucracy and Growth: a Cross-National Analysis of the Effects of "Weberian" State Structures on Economic Growth / P. Evance // *American Sociological Review*. – 1999. – Vol. 64, № 5. – P. 748–765.
357. *Gerber T. P.* Public Experiences of Police Violence and Corruption in Contemporary Russia: a Case of Predatory Policing? / T. P. Gerber, S. E. Mendelson // *Law & Society Review*. – 2008. – Vol. 42 (1). – P. 1–44.
358. *Governance & Anti-Corruption* // The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/EXTWBIGOVANTCOR/0,,menuPK:1740542~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:1740530,00.html>.
359. *Government Programme for Combating Corruption in the Czech Republic* : resolution of the Government of the Czech Republic from 17.02.1999 № 125/99 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://km.undp.sk/uploads/public/File/AC_Practitioners_Network/Czech_Government_Programme_for_Combating_Corruption_in_the_Czech_Republic.htm.
360. *Helping countries combat corruption* : progress at the World Bank since 1997 / direct. by K. Sierra. – Washington : World Bank, 2000. – 109 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://go.worldbank.org/JYA4VAG4I0>.
361. *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation* // FATF Recommendations

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org/topics/fatfrecommendations/documents/internationalstandardsoncombatingmoneylaundryandthefinancingofterrorismproliferation-thefatfrecommendations.html>.

362. *Ivkovic S. K.* The Contours of Police Integrity across Eastern Europe / S. K. Ivkovic, S. T. O'Connor // *International Criminal Justice Review*. – 2008. – № 18 (1). – P. 59–82.
363. *Johnson G.* Exploring Corporate Strategy / G. Johnson, K. Scholes. – 6th ed. – Pearson Education Ltd : FT Prentice Hall, 2002. – 1082 p.
364. Longman Dictionary of Contemporary English / Software developed by IDM (Innovative CD-ROM). – Minimum system requirements: Pentium 350 MHz PC, Windows TM, 95/98/2000/NT4/XP, Pearson Education Limited, 2003.
365. *Marche G. E.* Integrity, Culture, and Scale: an Empirical Test of the Big Bad Police Agency / G. E. Marche // *Crime, Law and Social Change*. – 2009. – № 51 (5). – P. 463–486.
366. National Anti-corruption Programme of the Republic of Lithuania : appr. by the Seimas of the Republic of Lithuania from 17.01.2002 № IX-711 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=181759>.
367. National Anti-corruption Strategy 2005–2007 in the Republic of Romania [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inm-lex.ro/fisiere/pag_53/det_336/948.doc.
368. National Strategy for Corruption Prevention and Combating in the Republic of Latvia 2004–2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.knab.gov.lv/uploads/free/valsts_prog_amma/national_strategy.pdf.
369. *Nikos M.* Trends of Administrative Reform in Europe: Towards Administrative Convergence? / M. Nikos // *International Public Management Review*. – 2001. – Vol. 2 (2). – P. 39–53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inpuma.net/test2/issue3/Nikos2.pdf>.
370. On the Twenty Guiding Principles for the Fight Against Corruption : resolution (97)24 / adopted by the Committee of Ministers on 6

- November 1997 at its 101st session of the Committee of Ministers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://acrc.org.ua/file_collection/CoE_20_principles_on_fighting_corruption.doc.
371. *Pope J.* Confronting Corruption: the Elements of a National Integrity System / J. Pope. – Berlin : Transparency International, 2000. – 364 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org.nz/docs/2000/Elements-of-a-National-Integrity-System.pdf>.
372. *Pope J.* The Elements of an Effective National Anti-corruption Strategy: lessons learned to date / J. Pope [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osf.lt/TransInt/JPopePranesimas.doc>.
373. *Porter L. E.* Multivariate Model of Police Deviance: Examining the Nature of Corruption, Crime and Misconduct / L. E. Porter, C. A. Warrender // Policing & Society. – 2009. – № 19(1). – P. 79–99.
374. Prevention of Criminal Use of the Banking System for the Purpose of Money-Laundering [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbsc137.pdf?noframes=1>.
375. Professional Police in Bosnia and Herzegovina: Case Study – Police Corruption / A. Maljevic, D. Datzer, E. Muratbegovic, M. Budimlic // European Journal of Crime, Criminal Law & Criminal Justice. – 2008. – № 16 (2). – P. 209–224.
376. *Roebuck L. B.* A Typology of Police Corruption / J. B. Roebuck, T. A. Barker // Social Problems. – 1974. – Vol. 21. – P. 423–437.
377. Stolen Asset Recovery (StAR) Initiative: Challenges, Opportunities, and Action Plan / The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank. – Washington DC, 2007. – 48 p.
378. The Anti-Corruption Plain Language Guide / Transparency International – the global coalition against corruption. – Berlin : International Secretariat, 2009. – 55 p.
379. The Global Programme against Corruption. UN anti-corruption toolkit / ed. by P. Langseth. – 3rd ed. – Vienna : United Nations, 2004. – 655 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/toolkit/corruption_un_anti_corruption_toolkit_sep04.pdf.

380. The Government of the Republic of Hungary: Decree of the Government on the governmental strategy against corruption [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gallup.hu/gallup/monitor/en/doc/010509_govdecree.html.
381. The Misuse of Corporate Vehicles, including Trusts and Company Services Providers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Misuse%20of%20Corporate%20Vehicles%20including%20Trusts%20and%20Company%20Services%20Providers.pdf>.
382. *Toke S.* Economic Analysis of Corruption: a Survey / S. Toke // The Economic Journal. – 2003. – Vol. 113. – P. 632–652.
383. UNDP and the right to information : seminar report. – Oslo : Oslo Governance Centre, 2006. – 22 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org/oslocentre/flagship/access_information.html.
384. *Walter I.* Secret Money: the Shadowy World of Tax Evasion, Capital Flight and Fraud / I. Walter. – L. : Unwin Paperbacks, 1989.
385. *Walter I.* The Secret Money Market: Inside the Dark World of Tax Evasion, Financial Fraud, Insider Trading, Money Laundering, and Capital Flight / I. Walter. – N. Y. : Harper Business, 1990. – 377 p.
386. Wolfsberg Anti-Money Laundering Principles for Correspondent Banking / The Wolfsberg Group. – 2002. – Nov. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.wolfsberg-principles.com/pdf/standards/Wolfsberg_Correspondent_Banking_Guidelines_\(2002\).pdf](http://www.wolfsberg-principles.com/pdf/standards/Wolfsberg_Correspondent_Banking_Guidelines_(2002).pdf).
387. Wolfsberg Anti-Money Laundering Principles for Private Banking (2012) / The Wolfsberg Group. – 2012. – May [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wolfsberg-principles.com/pdf/home/Wolfsberg-Private-Banking-Principles-May-2012.pdf>.
388. Wolfsberg Statement on Monitoring Screening and Searching / The Wolfsberg Group. – 2003. – Sept. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.wolfsberg-principles.com/pdf/standards/Wolfsberg_Monitoring_Screening_Searching_Paper_\(2003\).pdf](http://www.wolfsberg-principles.com/pdf/standards/Wolfsberg_Monitoring_Screening_Searching_Paper_(2003).pdf).

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ

Навчальний посібник

За редакцією професора А. М. Михненка

4-те видання, перероблене й доповнене

Відповідальний за випуск

В. Д. Корольок

Редактори:

С. В. Бартош, А. М. Осадча

Коректори:

О. В. Орел, Н. Г. Пузиренко

Комп'ютерна верстка:

А. А. Молотая, А. Б. Нефедова,

Г. Г. Пузиренка

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 39,06. Наклад 300 прим. Зам. 13-1002.

Видавець: Державна навчально-наукова установа “Академія фінансового управління”
04119, м. Київ, вул. Дегтярівська, 38–44, тел./факс: (044) 277-51-15.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4348 від 08.08.2012.

ПАТ “ВІПОЛ”

03151, м. Київ, вул. Волинська, 60.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4404 від 31.08.2012.

Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, З-33 О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. ; за ред. А. М. Михненка. – 4-те вид., переробл. й доповн. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2013. – 666 с.
ISBN 978-966-2380-63-7

У навчальному посібнику розкриваються історико-теоретичні та практичні аспекти боротьби з корупцією, визначаються основні напрями формування й реалізації анти-корупційної політики, досліджуються передумови виникнення цього суспільно небезпечного явища, його сутність і особливості. Наводиться також комплекс основних нормативно-правових актів, що матиме практичну користь під час вивчення законодавчої бази, спрямованої на протидію корупційним проявам.

Розрахований на державних службовців, науковців, викладачів, слухачів, аспірантів та докторантів, працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших фахівців, які професійно вивчають проблеми протидії корупції.

УДК 343.37(075.8)
ББК 66.3(4Укр)3я73